

Naturfredningsloven

Almindelig fremstilling og kommentarer

Viggo Nielsen, Bo Brix

Veit Koester og Ole Plougmann

Med bistand af Lars Ziegler

G·E·C GAD · KØBENHAVN 1973

© G·E·C Gads Forlag 1973

Trykt i Fr. Bagges kgl. Hofbogtrykkeri, København

Indbindingen tilrettelagt af Erik Ellegaard Frederiksen IDD
med anvendelse af en landskabstegning af
Johan Thomas Lundbye, 1839.

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse
af denne bog eller dele af den er ikke tilladt iflg.
lov nr. 158 af 31. maj 1969 om ophavsret.
Alle rettigheder forbeholdes.

ISBN hft. 87 12 53512 5 / ib. 87 12 53513 3

Indholdsfortegnelse

Forord *side X* Forkortelser *XIII*

Indledning *side 1*

Kapitel I. Formål § 1: *10*

Kapitel II. Fredningskredse og fredningsmyndigheder

Indledning: *20*

§ 2: *37*. § 3: *38*. § 4: *43*. § 5: *45*. § 6: *46*. § 7: *49*.

§ 8: *50*. § 9: *51*

Kapitel III. Fredning

Indledning: *53*

§ 10: *65*. § 11: *67*. § 12: *69*. § 13: *71*. § 14: *80*. § 15: *84*.

§ 16: *85*. § 17: *88*. § 18: *89*. § 19: *90*. § 20: *96*. § 21: *105*.

§ 22: *134*. § 23: *139*. § 24: *143*. § 25: *147*. § 26: *149*.

§ 27: *152*. § 28: *155*. § 29: *157*. § 30: *163*. § 31: *167*.

§ 32: *168*. § 33: *171*. § 34: *176*

Kapitel IV. Planlægning

Indledning: *186*

§ 35: *188*. § 36: *192*. § 37: *196*. § 38: *199*. § 39: *200*.

§ 40: *200*

Kapitel V. Anlæg i det åbne land

Indledning: *203*

§ 41: *209*. § 42: *209*. § 43: *211*. § 44: *244*. § 45: *245*.

Kapitel VI. Byggelinier m. v.

Indledning: *246*

§ 46: *249*. § 47: *271*. § 47 a: *282*

Kapitel VII. Jordfaste fortidsminder

Indledning 286

§ 48: 290. § 49: 298. § 50: 303. § 51: 304. § 52: 306.

§ 53: 306

Kapitel VIII. Almenhedens færdsel og ophold

Indledning 309

§ 54: 313. § 55: 329. § 56: 340

Kapitel IX. Friluftsklubber

Indledning 344

§ 57: 347

Kapitel X. Klager m. v.

§ 58: 358

Kapitel XI. Forskellige fredninger

Indledning 366

§ 59: 366. § 60: 372. § 61: 375

Kapitel XII. Andre bestemmelser

§ 62: 377. § 63: 378. § 64: 382. § 65: 383

Kapitel XIII. Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser

§ 66: 385. § 67: 392. § 68: 393. § 69: 394. § 70: 396.

§ 71: 396

Ikrafttrædelsesbestemmelsen (§ 2) i Lov nr. 284 af 7. juni
1972 om ændring af lov om naturfredning: 398

Ophævelsesbestemmelsen (§ 13, stk. 2) i Lov nr. 285 af
7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre natur-
forekomster i jorden og på søterritoriet: 399

Tillæg: Love, bekendtgørelser, cirkulærer m. v.

Bekendtgørelse af lov om naturfredning, Ministeriet for kulturelle anliggenders lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972 (Lov 69-72): 403

Cirkulære om naturfredningsloven, Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 245 af 22. november 1969 (Cirk): 435

Cirkulære om lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af lov om naturfredning, Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 208 af 1. oktober 1972. (Cirk 72): 482

Bekendtgørelse af forretningsorden for fredningsnævnet, Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 208 af 25. maj 1970 (FNFo): 498

Bekendtgørelse af forretningsorden for overfredningsnævnet, Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 209 af 25. maj 1970 (OFNFo): 502

Bekendtgørelse af forretningsorden for naturfredningsrådet, Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 210 af 25. maj 1970 (NFRFo): 505

Bekendtgørelse af forretningsorden for taksationskommissionen, Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 211 af 25. maj 1970 (TKFo): 507

Bekendtgørelse om godkendelse af el-anlæg, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser, Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 (el-bekendtgørelsen): 509

Bekendtgørelse om landets inddeling i fredningskredse,
Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse
nr. 426 af 9. september 1971 (Fredningskredse): 512

Cirkulære om visse særlige foranstaltninger i forbindelse
med §§ 54–56 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om
naturfredning, Ministeriet for kulturelle anliggenders
cirkulære nr. 111 af 11. maj 1970 (Cirk 18.6.1969): 522

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
nr. 107 af 9. juni 1971 til samtlige fredningsnævn om
behandling af sager om dispensation fra naturfrednings-
lovens beskyttelses- og byggelinier (Cirkskr 71): 526

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
af 6. januar 1972 til DEF m. fl. om el-anlæg
(Cirkskr 6.1.1972): 532

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
nr. 202 af 29. maj 1972 til samtlige fredningsnævn m. fl.
om jordfaste fortidsminder (Cirkskr 72): 534

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
nr. 220 af 12. oktober 1972 til samtlige fredningsplan-
udvalg og fredningsnævn m. fl. om behandlingen af
ansøgninger om tilladelse til råstofindvinding i henhold
til råstofloven (Cirkskr 12.10.1972): 536

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
af 11. december 1972 til samtlige fredningsplanudvalg og
fredningsnævn m. fl. om naturfredningsrådets medvirken
ved behandlingen af sager i medfør af §§ 46 og 54 i
lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972 om
naturfredning (Cirkskr 11.12.1972): 539

Bekendtgørelse i Statstidende om rejsning af fredningssag (Fredningssag): 541

Fredningsdeklarationer (Frdndekl.): 542

Strandbyggeliniedeklaration (Strbdekl.): 547

Fortidsmindedeklaration (Fortmdekl.): 549

Bekendtgørelse af lov om by- og landzoner, Boligministeriets love bekendtgørelse nr. 340 af 13. juli 1972 (Zonelov): 551

Bekendtgørelse om almenhedens færdsel og ophold i skove, der tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser, Landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 123 af 19. april 1972 (Skovbek.): 561

Cirkulære om kontrol med overholdelse af visse lovbestemmelser ved udstykning o. lign. Uddrag af ministeriets cirkulære nr. 199 af 26. september 1972 landbrugsministeriets cirkulære nr. 199 af 26. september 1972 (Kontrolcirk.): 567

Kendelsesregister: 575

Sagregister: 579

Forord

Denne bog er under kontorchef Viggo Nielsens ledelse blevet til i samarbejde mellem denne og 3 af hans medarbejdere i 4. kontor i ministeriet for kulturelle anliggender, fuldmægtigene Bo Brix, Veit Koester og Ole Plougmann. Kontorets øvrige medarbejdere har direkte eller indirekte været impliceret i arbejdet og dermed på forskellig måde medvirket ved bogens tilblivelse.

Som en del af planlægningslovgivningen har naturfredningsloven og dens administration forgreninger til mange led i den øvrige planlægningslovgivning og dermed til andre styrelser. Fremstillingen hviler derfor på viden og oplysninger, som er modtaget fra mange sider, især fra kolleger i centraladministrationen.

Nævnsformand Johan Garde, overfredningsnævnet, har ydet en værdifuld bistand, specielt ved en gennemgang af det første udkast af kommentarerne til lovens kap. III. Og så andre medarbejdere i overfredningsnævnet har beredvilligt stået til rådighed med oplysninger. Det samme gælder de ikke få formænd for fredningsnævn og sekretariatsledere i fredningsplanudvalg, som forfatterne har henvendt sig til.

Kontorchef Karen N. Dahl, skattedepartementet, har gennemgået og bidraget til afsnittet om ejendomsbeskatning og vurdering i indledningen til kap. III.

Kontorchef Erik Møller, skattedepartementet, har en meget væsentlig andel i afsnittet om skattemæssig behandling af fredningerstatninger i indledningen til kap. III.

Stud. mag. Lars Ziegler har – foruden korrekturlæsning – foretaget en sproglig-kritisk gennemgang af manuskriptet, har udarbejdet sagregister og forkortelsesfortegnelse, og har i øvrigt i det hele bistået ved bogens tilrettelæggelse.

Fremstillingens systematik er, at der som indledning til de enkelte kapitler samt i mange tilfælde også til paragrafferne

findes en almindelig indføring i og oversigt over emnet. I øvrigt er kommentarerne opbygget traditionelt som fortløbende noter til de enkelte led i lovens bestemmelser. Foran disse er opregnet det relevante kildemateriale.

Kommentarstoffet er søgt indpasset, hvor det mest naturligt hører hjemme. Ofte er det dog skønnet hensigtsmæssigt – f. eks. i uddybet eller koncentreret form – at lade noten til den pågældende bestemmelse indeholde stof, der også er omfattet af andre noter. Også i sådanne tilfælde vil der være en henvisning, som regel i form af »se« efterfulgt af den pågældende paragraf og den relevante note hertil. Denne henvisningsform vil derfor ikke altid være udtryk for, at noten kompletteres eller suppleres det pågældende sted.

Ved henvisningerne til overfredningsnævnets fredningskendelser er – med mindre dette i enkelte tilfælde er skønnet at være af væsentlig betydning – ikke medtaget den geografiske lokalitet, kendelsen vedrører. Da det ikke kan udelukkes, at det i flere tilfælde vil være af interesse at kunne få oplyst de af kendelserne omfattede lokaliteter, er disse optaget i et særligt register med henvisninger til de sidetal, hvor den enkelte kendelse er citeret. Registeret, der kun omfatter kendelser i egentlige fredningssager, er udarbejdet af stud. mag. Lars Ziegler.

Henvisninger til taksationskommissionens kendelser figurerer normalt alene som henvisninger til den overfredningsnævnskendelse, i hvilken konklusionen af taksationskommissionens kendelser er gengivet. I særlige tilfælde er dog tillige angivet datoen for taksationskommissionens kendelse. Henvisning i nogle få tilfælde alene til taksationskommissionens kendelse er anvendt, hvor overfredningsnævnets kendelse ikke forelå ved redaktionens afslutning.

I tillægget til bogen er foruden lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972 om naturfredning optaget de øvrige generelle bestemmelser, der er udsendt efter lovens ikrafttræden 1. oktober 1969, eksempler på fredningsservitutter m. v.

Med den hast, hvormed der gennemføres nye bestemmelser indenfor den samlede planlægningslovgivning og med de

mange principielle afgørelser, der til stadighed træffes, har det været lidt af et puslespil at nå frem til en ajourføring af bogen. Eksempelvis er lovbekendtgørelsen og cirkulæret af 1972 og en række andre bestemmelser samt adskillige afgørelser først fremkommet under trykningen. Redaktionen er i det væsentlige sluttet i december 1972.

København i januar 1973.

Viggo Nielsen.

Bo Brix.

Veit Koester.

Ole Plougmann.

Forkortelser

Alm. forkortelser.

Bet: Naturfredningskommissionens betænkning 1967. Bd. I (nr. 461) s. 1–142 og bd. II (nr. 467) s. 143–438.

Bet §: § i det i Bet indeholdte lovforslag.

Bet 72: Folketingsudvalgets betænkning over forslag til lov om ændring af lov om naturfredning, afgivet den 18. maj 1972. Folketingstidende 1971–72, Tillæg B, sp. 1935 ff.

Cirk: Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 245 af 22. november 1969 om naturfredningsloven, aftrykt s. 435 ff.

Cirk 72: Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 208 af 1. oktober 1972 om ændring af naturfredningsloven, aftrykt s. 482 ff.

Cirkskr 71: Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1971 til samtlige fredningsnævn om behandling af sager om dispensation fra naturfredningslovens beskyttelses- og byggelinier m. v., aftrykt s. 526 ff.

Cirkskr 72: Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse nr. 202 af 29. maj 1972 til samtlige fredningsnævn m. fl., aftrykt s. 534 ff.

DNA: Danmarks Naturfredningsforenings Årsskrift.

Ekspropriationskommissionens betænkning: 1. betænkning vedr. gennemgang af ekspropriationslovgivning, nr. 330, 1963.

El-bekendtgørelse: Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 om godkendelse af el-anlæg, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser, aftrykt s. 509 ff.

Eyben: W. E. von Eyben, Fast ejendoms regulering og beskatning, 3. omarbejdet udg. 1971, s. 483–529 og 530–552.

FNFo: Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 208 af 25. maj 1970 af forretningsorden for fredningsnævn, aftrykt s. 498 ff.

Forsl I: Bemærkninger til forslag til lov om naturfredning, fremsat for folketinget den 22. maj 1968. Folketingstidende 1967–68, Tillæg A, sp. 3057–3094.

- Forsl II:** Bemærkninger til forslag til lov om naturfredning, fremsat for folketinget den 14. november 1968. Folketingstidende 1968–69, Tillæg A I, sp. 1843–1882.
- Forsl 72:** Bemærkninger til forslag til lov om ændring af lov om naturfredning, fremsat for folketinget den 8. marts 1972. Folketingstidende 1971–72, Tillæg A, sp. 2907–2912.
- FT:** Folketingstidende.
- FUBet:** Folketingsudvalgets betænkning af 29. maj 1969 over forslag til lov om naturfredning. Folketingstidende 1968–69, Tillæg B, sp. 2557–2684.
- FUBil:** Bilag til FUBet, Folketingstidende 1968–69, Tillæg B, sp. 2685–2788.
- Garde:** W. E. von Eyben, Fast ejendoms regulering og beskatning, 3. omarbejdet udg. 1971, s. 367–439.
- H:** Højesteretsdom.
- HJ:** G. Heide-Jørgensen, Håndbog i Naturfredningslovgivningen, 2. udg. 1954.
- JUR:** Juristen.
- Kontrolcirkulære:** Landbrugsministeriets cirkulære nr. 199 af 26. september 1972 om kontrol med overholdelse af visse lovbestemmelser ved udstykning o. lign., aftrykt s. 567 ff.
- Nørgaard:** Carl Aage Nørgaard, Forvaltningsret – Sagsbehandling, 1972.
- OFNFo:** Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 209 af 25. maj 1970 af forretningsorden for overfredningsnævnet, aftrykt s. 502 ff.
- OFNK:** Overfredningsnævnets kendelse.
- OFNS:** Overfredningsnævnets skrivelse.
- OFNV:** Vejledning ang. fremgangsmåden i fredningssager. Overfredningsnævnets sekretariat november 1970.
- Poul Andersen:** Dansk forvaltningsret, 5. udg. 1965.
- Skr:** Indtil 22. september 1961 statsministeriets skrivelse; herefter skrivelse fra ministeriet for kulturelle anliggenders 4. kontor.
- TFR:** Tidsskrift for Rettsvidenskab.
- TKFo:** Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 211 af 25. maj 1970 af forretningsorden for taksationskommissionen, aftrykt s. 507 ff.
- TKK:** Taksationskommissionens kendelse.
- Tolstrup:** Fl. Tolstrup, Vand og vandløb, 1969.

U: Ugeskrift for Retsvæsen.

Vagn Rud Nielsen: W. E. von Eyben, Fast ejendoms regulering og beskatning, 3. omarbejdet udg. 1971, s. 117-240.

VL: Vestre Landsrets dom.

VLK: Vestre Landsrets kendelse.

VLT: Vestre Landsrets Tidende.

Wulff: Helge Wulff, Skovloven, 1970.

Zonelovcirk: Boligministeriets cirkulære nr. 273 af 27. november 1969 om lov om by- og landzoner.

ØL: Østre Landsrets dom.

ØLK: Østre Landsrets kendelse.

Lovforkortelser.

Byggeloven: Lovbekendtgørelse nr. 361 af 17. juli 1972.

Bygningsfredningsloven: Lov nr. 195 af 8. juni 1966 om bygningsfredning som ændret ved lov nr. 593 af 19. december 1969.

Byplanloven: Lov om byplaner, jfr. lovbekendtgørelse nr. 63 af 20. februar 1970.

Ekspropriationsprocesloven: Lov nr. 186 af 4. juni 1964 om fremgangsmåden ved ekspropriation af fast ejendom.

Ferskvandsfiskeriloven: Lov nr. 66 af 23. marts 1965 om ferskvandsfiskeri.

Færdselsloven: Lovbekendtgørelse nr. 231 af 27. juni 1961 som senest ændret ved lov nr. 223 af 7. juni 1972.

Grundforbedringsloven: Lov nr. 126 af 25. marts 1970 om finansiering af grundforbedring og vandløbsregulering.

Jagtloven: Lov nr. 221 af 30. juni 1967 om jagten som senest ændret ved lov nr. 92 af 23. marts 1972.

Kystfredningsloven: Lov nr. 149 af 18. maj 1906 om kystfredning som senest ændret ved lov nr. 175 af 30. april 1969.

Landbrugsloven: Lov om landbrugsejendomme, jfr. lovbekendtgørelse nr. 256 af 8. juni 1971.

Lov 17: Lov nr. 245 af 8. maj 1917 om naturfredning.

Lov 37: Lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning.

Lov 37-59: Lov 37 som ændret ved lov nr. 90 af 21. marts 1959, jfr. lovbekendtgørelse nr. 106 af 21. marts 1959.

- Lov 37–61: Lov 37 som ændret ved lov nr. 192 af 16. juni 1961, jfr. lovbekendtgørelse nr. 194 af 16. juni 1961.
- Lov 69: Lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning.
- Lov 69–72: Lov 69 som ændret ved lov nr. 284 af 7. juni 1972 og § 13, stk. 2 i lov nr. 285 af 7. juni 1972, jfr. lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972.
- Lov 72 § 2: Ikrafttrædelsesbestemmelsen i § 2 i lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af Lov 69 som gengivet i slutningen af Lov 69–72.
- Lov om offentlige veje: Lovbekendtgørelse nr. 423 af 11. september 1972.
- Mark- og vejfredsloven: Lov nr. 107 af 31. marts 1953 som senest ændret ved lov nr. 175 af 30. april 1969.
- Normalpolitivedtægten: Justitsministeriets meddelelse nr. 203 af september 1968, Ministerialtidende afd. A s. 495.
- Normalsundhedsvedtægten: Normalsundhedsvedtægten for landkommuner af 6. august 1960.
- Offentlighedsloven: Lov nr. 280 af 10. juni 1970 om offentlighed i forvaltningen.
- Reservatloven: Lov nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle.
- Råstofloven: Lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet, jfr. bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972.
- Sandflugtsloven: Lov nr. 84 af 25. marts 1961 om sandflugtens bekæmpelse.
- Saneringsloven: Lovbekendtgørelse nr. 299 af 11. juni 1971.
- Skovloven: Lov nr. 164 af 11. maj 1935 om skove som ændret senest ved lov nr. 247 af 9. juni 1967.
- Sommerhusloven: Lov nr. 267 af 7. juni 1972 om sommerhuse og camping m. v.
- Vandforsyningsloven: Lov nr. 169 af 18. april 1969 om vandforsyning.
- Vandløbsloven: Lovbekendtgørelse nr. 132 af 6. marts 1970.
- Zonelov: Lov om by- og landzoner, jfr. lovbekendtgørelse nr. 340 af 13. juli 1972.

Indledning

Fredning er betegnelsen for samfundets bestræbelser på at gribe ind i igangværende eller foregribe forudseelige udviklinger med det formål at opretholde eller anvende det, der fredes, på en bestemt måde. Sådanne bestræbelser kan tage sigte på mange forskellige objekter og have mange former. Begreber som fredskov og klitfredning er meget gamle, og disse fredningsinstitutter har deres særlige form. Bygningsfredning, der her i landet går tilbage til 1918, har sin specielle udformning. Beskyttelsen af levende arter, f. eks. gennem jagtlovgivningens bestemmelser, har igen en helt anden karakter. Selv inden for samme lov varierer beskyttelsesformerne efter, hvilke objekter man står overfor. Dette gælder ikke mindst naturfredningsloven med dens retsinstitutter, som spænder fra ekspropriationslignende indgreb til forskellige former for generelle begrænsninger i borgernes udfoldelsesmuligheder.

Den første naturfredningslov var Lov nr. 245 af 8. maj 1917, som undergik et par ændringer i 1920 og 1922. Denne afløstes af Lov nr. 140 af 7. maj 1937, der var genstand for en række ændringer ved ændringslove af 1938, 1940, 1949, 1959 og 1961. Lov 37 med samtlige ændringer under dens gyldighedsperiode er indeholdt i statsministeriets lov-bekendtgørelse nr. 194 af 16. juni 1961. Den nugældende lov er Lov nr. 194 af 18. juni 1969, der med ændringsloven Lov nr. 284 af 9. juni 1972 er optaget i ministeriet for kulturelle anliggenders lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972.

Det er på en gang specielle og vidtrækkende områder inden for de samlede fredningsproblemer, som naturfredningsloven tager sigte på. Allerede af § 1 i Lov 17 fremgik det

som lovens formål at opnå en beskyttelse af landskabeligt værdifulde områder og at gøre det muligt for flest mulige mennesker at nyde godt af landskabet.

Naturfredningsbestræbelser har i adskillige lande i Europa og i USA været udfoldet allerede fra forrige århundrede. I Sverige gennemførtes en naturfredningslovgivning i 1909, i Norge i 1910. De forskellige landes naturfredningslove har et noget forskelligt sigte. De fleste steder er hovedtemaet for beskyttelsen den uberørte natur og de biologiske arter, hvorved der kan opstå forbindelse eller modsætningsforhold til jagtinteresserne og jagtlovgivningen. I mange landes ordninger gennemføres fredninger ved bestemmelser fra statslige eller kommunale myndigheder, men det sker overvejende kun for offentligt ejede arealer, der de fleste steder er langt mere omfattende end her i landet.

Danmark har således en særlig stilling, og den danske naturfredningslovs specielle udformning må ses i forbindelse hermed.

Hvis man ønsker et fredningsmæssigt indseende med bestemte dele af det stærkt udparcellerede og helt overvejende privatejede danske landskab, vil det være nødvendigt at have regler, der kan opgøre mellemværendet mellem den private grundejer og det sæt offentlige interesser, man kalder fredningsinteresserne.

Derfor har den danske naturfredningslov fra dens første indførelse været centreret omkring proceduren i forbindelse med den økonomiske opgørelse, der finder sted, når der gennemføres en fredning, medens loven oprindeligt kun i mindre grad beskæftigede sig med generelle eller fredningspolitiske synspunkter.

Problemstillingen omkring begrebet fredning var naturligvis relativt enkel i 1917. Der var på dette tidspunkt ved at ske en vis udbygning og privatisering af kysterne, men herudover var der ikke væsentlige problemer omkring bebyggelsen i landskabet; generelt var landskabet i nogenlunde ro.

Hovedindholdet af Lov 17 var derfor etableringen af det

særlige institut med fredningskendelser, der afsiges af lokale fredningsnævn med rekurs til overfredningsnævnet, men hertil kom bestemmelsen, der tilsigtede at hindre, at der foretoges yderligere afspærringer af strandbredderne for passage. Endelig tilvejebragtes der en vis kontrol med reklamer i det åbne land.

I overensstemmelse med det, der tegnede sig som hovedproblemet ved lovens gennemførelse, blev der i den følgende tid ved konkrete fredningssager sat ind på at få åbnet strandbredderne for publikums adgang og at få hindret den bebyggelse langs kysterne, som bortset fra dens virkning i landskabet bidrog til at afspærre disse. Det var imidlertid af mange grunde udelukket at opnå disse formål ved konkrete fredninger, så meget mere som det kun var begrænsede midler, der stilledes til rådighed til fredningerstatninger.

I mellemtiden var der også sket en vældig udvikling i det danske samfund. Der foregik nu bl. a. en betydelig spredning af bebyggelsen, der naturligvis først og fremmest søgte hen til de landskabeligt mest attraktive steder, til kysterne og til skovbrynene. Kredse med tilknytning til Danmarks Naturfredningsforening anført af professor, dr.jur. Frederik Vinding Kruse og foreningens formand, maleren Erik Struckmann, havde derfor iværksat et arbejde med en ajourføring af naturfredningsloven. Arbejdet var påbegyndt i 1920'erne, men foregik med større kraft i 1930'erne. Naturfredningen, som hidtil havde henhørt under justitsministeriets ressort, overførtes ved kgl. resolution af 4. november 1935 til statsministeriet under daværende statsminister Th. Stauning.

Ved en revision, der skete ved Lov nr. 140 af 7. maj 1937, bibeholdes det administrative og processuelle apparat, men den i mellemtiden stedfundne udvikling blev fulgt op med generelle bestemmelser. Disse bestod i almindelige reguleringer i udnyttelsesretten til fast ejendom og tilsigtede at medvirke til en beskyttelse af landskabet. Hvor man hidtil ved konkrete fredninger havde søgt at sikre almenhedens adgang til strandbredderne, åbnedes der nu befolkningen

en sådan adgang gennem lovens § 23. Hvor man forgæves havde søgt at hindre eller kontrollere bebyggelsen ved kysterne ved enkelte fredningssager, blev der gennem lovens § 25, stk. 1 tilvejebragt et forbud mod bebyggelse m.v. inden for en afstand af 100 m fra strandbredden. Tendensen til en stadig mere omfattende bebyggelse op til skovene fulgte man op ved i § 25, stk. 2 at tilvejebringe en kontrol med bebyggelsen inden for 300 m fra en række skove. Reklamer i det åbne land blev generelt forbudt, og man forsøgte med en bestemmelse i § 9 at få i alt fald et indseende med, hvad der foregik af offentlig anlægsvirksomhed i det åbne land. Med hensyn til de jordfaste fortidsminder, blev ligeledes de hidtidige bestræbelser fra nationalmuseets og andre fredningsmyndigheders side på ved konkrete foranstaltninger at få beskyttet fortidsminderne, afløst af en generel beskyttelse af alle fortidsminder i henhold til lovens § 2.

Til et fredningsplanlægningsarbejde lagdes spiren gennem § 31, der udbyggedes ved lovændringer allerede i 1938 og 1940.

Lov 37 markerede klart, at naturfredningstanken nu var akcepteret af samfundet. Det problem, som i den følgende tid pressede sig på, var den stadig mere om sig gribende tilfældige eller planløse bebyggelse i det åbne land. Den eksplosive udvikling efter 2. verdenskrig understregede dette. Velstandsudviklingen, motoriseringen, forbedringer af vejnettet og kommunikationssystemerne skabte baggrunden for denne tendens. Stadig rettede bebyggelsespresset sig fortrinsvis imod de mest attraktive steder. Som ved de problemer, der tidligere havde rejst sig som hovedproblemer, viste sig også her, at en løsning på konkret basis var urealistisk. En brandslukningstjeneste i form af fredningssager var håbløs i en situation, hvor retten for en grundejer til at bebygge sin ejendom på forhånd var anerkendt som et led i ejendomsretten, således at der måtte betales erstatning for mistet byggechance.

Heller ikke teknisk kunne det eksisterende apparat stå

mål med samfundsudviklingen. Behovet for en planlægning af landskabet manifesterede sig stadig klarere.

Det var dog ikke alene i relation til de naturfredningsmæssige interesser, at der var behov for et indseende med udviklingen i det åbne land. De lokale byplanmyndigheder og boligministeriet kunne også nu iagttage en udvikling, der truede en fornuftig fysisk planlægning i det hele taget, og en fortsættelse af den planløse og uhæmmede bebyggelsesaktivitet kunne således forudses at ville påføre samfundet store gener i forbindelse med det deraf følgende behov for anlæg af veje, kloaker, skoler o.s.v.

Der foregik derfor kombinerede bestræbelser fra bebyggelses- og fredningsmyndighedernes side for at nå videre i spørgsmålet om kontrollen med udviklingen i det åbne land. For naturfredningsområdets vedkommende skabtes der i 1959 ved en lovændring hjemmel for, at der rundt om i landet kunne nedsættes fredningsplanudvalg med henblik på at udarbejde fredningsplaner. Dette fik til følge, at der i tiden indtil 1962 over hele landet nedsattes fredningsplanudvalg, der fik professionelle sekretariater, således at man overalt mere effektivt kunne gå ind i det samlede planlægningsarbejde.

I boligministeriet gik man videre med problemerne på de områder, hvor det aktuelt frembød sig, og et vigtigt led i nyordningerne blev gennemførelsen af landsbyggeloven af 1960 med dens særlige muligheder for en erstatningsfri bebyggelsesregulering i visse dele af det åbne land.

Da naturfredningsloven i sommeren 1961 blev revideret, var det også bebyggelsesproblemerne, der kom i første række. Der blev efter model af bestemmelsen om bebyggelse m.v. ved strand og skov gennemført erstatningsfrie bestemmelser, der gav fredningsmyndighederne kontrol med byggeri i bestemte zoner omkring jordfaste fortidsminder, langs åer, søer og veje. Dernæst tilvejebragtes en generel kontrol med bebyggelsen i det åbne land ved indføjelser af en særlig bestemmelse i loven (§ 22), hvorefter fredningsnævnene skulle godkende sådan bebyggelse. Bestemmelsen

blev forbundet med en erstatningsordning, hvorefter nægtelse af byggetilladelse medførte erstatning for det lidte tab, og den fik derfor af indlysende økonomiske grunde ikke praktisk anvendelse.

Ved kgl. resolution af 20. september 1961 henlagdes naturfredningen som ressortområde til ministeriet for kulturelle anliggender. Generelle overvejelser påbegyndtes i den 23. november 1961 nedsat kommission, naturfredningskommissionen, der skulle behandle naturfredningslovens hele problemkompleks, herunder især forholdet mellem fredningslovgivningen og den øvrige beslægtede lovgivning.

Et intermezzo under dette arbejde blev et forsøg på en samling og koordinering af planlægnings- og jordlovsbestemmelserne, som, efter at problemerne var videregivet af naturfredningskommissionen, blev taget op af den daværende regering. Den serie love, jordlovsbuketten, hvori bl. a. ændringer i naturfredningsloven indføjedes, og som vedtoges i folketinget, bortfaldt ved folkeafstemningen den 25. juni 1963.

Da problemerne igen kunne tages op, fortsattes kommissionens arbejde, som resulterede i betænkning om naturfredning nr. 461 og 467, I-II. 1967. Denne betænkning udgør den første samlede fremstilling af hele naturfredningsproblematikken.

Med udgangspunkt bl. a. i naturfredningskommissionens betænkning gennemførtes i 1969 den reform af planlægningslovgivningen, som først og fremmest manifesterede sig i en gennemgribende revision af naturfredningsloven, i vedtagelsen af lov nr. 315 af 18. juni 1969 om by- og landzoner samt ved indførelsen af en frigørelsesafgift ved inddragelse af landzonearealer under byzoner eller sommerhusområder, jfr. lov nr. 324 af 18. juni 1969 om frigørelsesafgift m.v. af fast ejendom, der er ændret ved lov nr. 255 af 4. juni 1970 (finansministeriets lovebekendtgørelse nr. 301 af 12. juni 1970).

Ved zoneloven skete en inddragelse af retten til at bygge arealer beliggende i landzone. Samtidig sikredes, at

zonelovsmyndigheden i sin administration skal varetage fredningsmæssige interesser. Som en garanti herfor fik fredningsplanudvalgene tillagt en ankebeføjelse over for zonelovsmyndighedens afgørelser.

Det traditionelle naturfredningsapparat blev således befriet for at skulle udøve en generel bebyggelsesregulerende virksomhed, som andre samfundsorganer naturligere kunne tage sig af.

Bortset herfra byggede den nye naturfredningslov i høj grad på de i Lov 37 givne principper. Nye retningslinier blev fastsat for fredningsplanlægningen (kap. IV), således at fredningsplanudvalgene blev i stand til at være rådgivende også for andre myndigheder i spørgsmål om det åbne lands anvendelse. I tilslutning hertil gennemførtes en kontrol med en række offentlige eller private anlægs etablering (kap. V). Herudover udbyggedes bestemmelserne om beskyttelses- og byggelinier (kap. VI), om jordfaste fortidsminder (kap. VII) og om almenhedens adgang til strand, skov og udyrkede arealer (kap. VIII). Endelig foretoges en saglig og redaktionel ajourføring af hele naturfredningsloven.

Udviklingen medførte i løbet af kort tid behov for en yderligere justering af planlægningslovgivningen. Den 9. juli 1971 nedsattes under statsministeriet et udvalg vedrørende regulering af udnyttelsen af danske naturressourcer. Med udgangspunkt bl. a. i dette udvalgs betænkning af 30. september 1971 gennemførtes i 1972 en ny serie love og lovændringer. Særlig væsentlig var lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet, hvorved grundejernes rettigheder til udnyttelse af råstoffer i princippet blev inddraget. En sådan regulering blev første gang foreslået i naturfredningskommissionens betænkning. De øvrige love var lov nr. 230 af 7. juli 1972 om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål og lov nr. 267 af 7. juni 1972 om sommerhuse og camping m.v.

Herudover foretoges ændringer af by- og landzoneloven og af naturfredningsloven. I naturfredningsloven, jfr. lov

nr. 284 af 7. juni 1972, indføjedes miljøhensynene som et led i lovens sigte. Der gennemførtes endvidere bl. a. regler, der udvidede kredsen af de offentlige og private anlæg, hvis etablering kræver tilladelse fra fredningsmyndighederne bl. a. med henblik på en beskyttelse af de ferske vande og deres omgivelser.

Udnyttelsen af fast ejendom er nu således i det væsentlige undergivet en fysisk planlægning eller indseende gennem de under en relativ kort årrække tilblevne love. Der har kun i et vist omfang kunnet foretages en nærmere afstemning af denne lovgivning. Problemerne om en koordineret og forenklet administration – den såkaldte planlovsreform – er under overvejelse.

Det kildemateriale, der er anvendt ved udarbejdelsen af denne bog, omfatter først og fremmest naturfredningskommissionens fornævnte betænkning og det øvrige materiale i forbindelse med arbejdet med Lov 69: lovforslag med bemærkninger, folketingsudvalgets betænkning samt bilag hertil, omfattende de af folketingsudvalget accepterede besvarelser fra ministerens side af rejste spørgsmål. Hertil kommer de efter lovens gennemførelse udarbejdede generelle regler, først og fremmest ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære om naturfredningsloven, cirkulære nr. 245 af 22. november 1969. Et delvist parallelt materiale foreligger for lovændringen i 1972.

Selv om lovens grundprincipper og fredningsmyndighedernes grundstruktur er opretholdt ved Lov 69, er så mange forhold ændrede, at der for hver enkelt bestemmelses vedkommende har måttet foretages en afvejning med hensyn til, hvor stor en del af den anden hovedgruppe inden for kildematerialet, – de tidligere domstolsafgørelser, fredningsnævnenes og overfredningsnævnets kendelser samt den administrative praksis, – der stadig har aktualitet. (Den som en kommenteret lovudgave udsendte Håndbog i naturfredningslovgivning, 1. udgave 1940, 2. udgave 1954, ved G. Heide-Jørgensen, var overvejende baseret på en opregning af de indtil da foreliggende afgørelser.)

Situationen under Lov 17 og Lov 37 belyses foruden i naturfredningskommissionens betænkning i Danmarks Naturfredningsforenings Årsskrift, Dansk Naturfredning, der bl. a. refererer de væsentligste kendelser afsagt af overfredningsnævnet og fredningsnævnene.

Af mere omfattende generelle arbejder fra tiden efter ikrafttrædelsen af Lov 69 skal nævnes: J. Garde i Fast ejendoms regulering. 3. udgave, 1971, side 367 ff og Viggo Nielsen i Danmarks Natur, bind XI, 1971, side 111 ff. Endvidere kan henvises til Viggo Nielsen i Juridisk Formularbog, 1971, s. 509 ff. I øvrigt er litterære arbejder vedrørende enkelte eller flere af naturfredningslovens bestemmelser anført ved de pågældende kommentarer.

Kapitel I

Formål

§ 1. (1) *Ved denne lov tilstræbes at værne (2) Danmarks natur (3) og landskabelige værdier (4) og i videst muligt omfang at give befolkningen mulighed for at nyde godt af disse (5).*

Stk. 2. (6) *De beføjelser, som loven hjemler, skal særlig anvendes til:*

- 1) *at bevare og pleje (7) større landskaber (8) og andre områder (9), som på grund af deres landskabelige værdi eller beliggenhed (10) har væsentlig betydning for almenheden.*
- 2) *at bevare og pleje områder, planter og dyr samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn (11) er af væsentlig interesse.*
- 3) *at åbne adgang (12) til at færdes og opholde sig i naturen på steder, hvor dette er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv.*
- 4) *(13) at bidrage til, at det menneskelige miljø (14) ikke forringes gennem forurening.*

Bet kap I og VI, Bet § 1, Bet 72, Cirk s. 436 f og Cirk 72, punkt 2.

1. Lov 69 § 1, der angiver lovens generelle sigte, gennemførtes i overensstemmelse med Bet § 1, der på sin side er baseret på Bet kap I s. 13 ff og kap. VI s. 80 ff, jfr. Forsl. II sp. 1845 f og sp. 1848. Da der ved behandlingen i folketinget af forslaget til Lov 69–72 fandtes at foreligge et behov for en afklaring af, om forureningsbekæmpelseshensyn kan indgå direkte blandt de hensyn, naturfredningsmyndighe-

derne kan tage ved lovens administration, indføjedes en udtrykkelig bestemmelse herom som nr. 4 i stk. 2, jfr. Bet 72.

De tidligere naturfredningsloves udformning af formålsparagraffen, § 1 i såvel Lov 17 som Lov 37, var præget af, at lovenes hovedformål var at være et redskab for pålæggelsen af fredningsservitutter. Indledningsbestemmelserne opregnede i overensstemmelse hermed, hvilke egenskaber eller kvaliteter, et givet areal skulle have, for at der kunne iværksættes fredning af det. Den nu foreliggende bestemmelse tilsigter at give retningslinier ikke alene for nævnene, men for alle organer, der har del i lovens administration. Den må herudover betragtes som vejledende for sådanne andre administrationsgrene, som i henhold til f.eks. boligministeriets, landbrugsministeriets eller ministeriet for offentlige arbejders lovgivning måtte være forpligtet eller berettiget til at tage naturfredningsmæssige hensyn. Zoneloven angiver således i § 1 som et af sine formål, at bebyggelse »ikke sker i strid med hensynet til befolkningens rekreative interesser og bevarelsen af landskabelige værdier.«

Lov 69 kap. VII udgør en generel fortidsmindelovgivning, hvis sigte delvis rækker videre end til, hvad der har med de i stk. 1 nævnte begreber »natur og landskabelige værdier« at gøre.

2. Udtrykket *at værne* har, jfr. Bet s. 14 f og FUBil sp. 2708, en bredere betydning end ordet fredning, som først og fremmest bringer tanken hen på de særlige beskyttelsesforanstaltninger i form af fredningskendelser i henhold til lovens kap. III. Formuleringen peger således hen på en mere generel beskyttelse af og hensyntagen til naturen eller landskabet. I andre nordiske lande anvendes tilsvarende udtryk: naturvern og naturvård.

3. Ordet *natur* er ikke entydigt, se Bet s. 14 f. Efter en moderne opfattelse dækker det, hvad der i Bet side 14 kaldes naturressourcer, de naturgivne elementer i vore omgivelser.

Denne forståelse var således udgangspunktet for FN's miljøkonference i Stockholm i 1972, hvor man under overvejelse om miljøhensynene ved naturressourcernes forvaltning netop betragtede naturens elementer som omfattende grupper af råstoffer, blandt hvis vigtigste bestanddele foruden atmosfæren kan nævnes jordbunden, den naturlige plantevækst, herunder skovene, faunaen, herunder havets dyreverden, vandressourcerne, de mineralske råstoffer, energikilderne, og – som en sammenfatning af en del af elementerne – beskyttede landskaber eller områder.

Denne vide betydning har i alt fald ikke dannet grundlaget for det naturbegreb, der opereres med i Lov 17 og Lov 37. Dette følger også af, at det efter disse loves opregning i deres indledningsbestemmelser kun var få og temmelig specielle bestanddele af de naturgivne ressourcer, der kunne underkastes beskyttelse efter naturfredningslovgivningen. De synspunkter, der var gældende ved gennemførelsen af Lov 17 og senere af Lov 37, tog overvejende sigte på, at man skulle bevare særprægede eller smukke landskaber eller landskabsdele. Man tænkte først og fremmest på sådanne partier, som i al fald for en overfladisk betragtning ikke var præget af menneskeligt virke eller rationel drift, og heri indgik også dyre- og plantearter. Samtidig lagde man i høj grad vægt på, hvordan bebyggelse udformedes og på at skabe tiltalende rammer omkring den.

I forhold hertil er det formentlig en nuance i lov 69–72, bl.a. ud fra lovtekstens sammenstilling af ordene »natur og landskabelige værdier«, og indføjjelsen af nr. 4 i stk. 2, hvor der tales om beskyttelse af de menneskelige miljø mod forurening, se også under 13 og 14.

Man har herigennem utvivlsomt nærmet sig en bredere, moderne opfattelse af naturbegrebet. Dette afspejler sig kun i begrænset omfang i den hidtidige administrative praksis, som for så vidt angår fredningskendelserne er beskrevet under § 20. Efter denne vil opfattelsen af naturen som råstofferressourcer næppe kunne siges at være knæsat. Det skulle da være i det omfang, man betragter det åbne land i sig selv

eller enkelte af dets bestanddele som en naturressource. Andre love, som kan kaldes fredningslove, således skovloven, jagtloven og råstofloven, bygger i højere grad på denne opfattelse.

Praksis i henhold til naturfredningsloven beskæftiger sig med et vidt spand af emner, der strækker sig fra beskyttelsen af dyre- og plantearter, jfr. også § 59, til bestemmelser om bygningers placering og udseende, f.eks. i forbindelse med administrationen af byggelinier m.v. i henhold til kap. VI, men hvis væsentligste område er sikringen af landets forskelligeartede landskaber. En fællesnævner for disse dispositioner, som altså illustrerer lovens naturbegreb, er, at de kan bibringe mennesker visse stemninger eller oplevelser, som er knyttet til åbne arealer med deres forskellige landskabsformer, deres plante- og dyreliv, kulturhistoriske indhold og rekreative muligheder. Natur i lovens forstand vil altså være steder eller fænomener, der kan give folk naturoplevelser, og naturbegrebet i denne relation bliver således et psykologisk fænomen, se også Danmarks Natur, bd. XI, s. 318 ff.

4. Det er bl.a. på baggrund af det under 3 omtalte, at såvel indledningsbestemmelsen som loven i øvrigt, i modsætning til de tidligere love, anvender ordene *landskabelige værdier*, idet man har ment, at det, der for den danske befolkning opfattes som natur, og som giver naturoplevelser, først og fremmest er landskabet med dets store variation af naturskabte og kulturskabte elementer, se bl.a. Bet s. 106. Afgørende for landskabets fremtræden vil som regel være geologiske eller geografiske dannelsesprocesser. Disse skaber grundlaget for den næsten altid menneskepåvirkede vegetation og fauna, foruden for mange kulturelle eller kulturhistoriske elementer, som enten kan udgøre centrale led i landskabsopfattelsen eller er med til at danne kulisser for hovedindtrykkene. Stadig spiller fornemmelsen af noget intakt ind ved bedømmelsen af landskabet, som normalt vil udgøres af arealer, der overvejende er prægede af jordbrug.

Bymæssige kolonisationer i det åbne land opfattes som regel som brydende en landskabelig enhed.

Zonelov § 1 anvender i overensstemmelse med det ovenfor anførte udtrykket »bevare landskabelige værdier« til at angive, at naturfredningslovens formål skal indgå i zonemyndighedens afvejelser, jfr. bilag til betænkning over lovforslag om by- og landzoner m.v., FT 1968-69, tillæg B, sp. 2102 f. Tilsvarende bestemmelser findes i andre nyere love, jfr. f.eks. råstofloven, der i § 1 anvender udtrykket »bevarelsen af landskabelige værdier« som et af de samfundsmæssige hensyn, som skal tilgodeses ved administrationen af loven.

5. Når det i den generelle formålsbestemmelse indgår, at der i videst muligt omfang skal *gives befolkningen mulighed for at nyde godt af naturen* og de landskabelige værdier, må dette medføre, at spørgsmålet om, hvorvidt almenheden kan opnå en sådan mulighed, må indgå i fredningsmyndighedernes overvejelser i de forskellige grupper af sager.

I samklang med denne formålsbestemmelse giver lovens kap. VIII §§ 54-56 generelt adgang for almenheden til nogle af vore vigtigste landskabslementer.

Historisk har der blandt de naturfredningsinteresserede altid været en vis gruppering i spørgsmålet om offentlighedens adgang til landskabet. Nogle har således ønsket, at fredede områder, specielt når de havde en vis videnskabelig interesse, i videst muligt omfang blev afspærret for almenheden, medens andre arbejdede for en åbning af landskabet som et vigtigt led i naturfredningens sociale funktioner. Til den sidstnævnte gruppe hørte skaberne i 1911 af forløberen for Danmarks Naturfredningsforening, Foreningen for Naturfredning, og det var initiativet fra denne kreds, der banevej for bestemmelserne om almenhedens muligheder for adgang til landskabet i Lov 17 § 1, stk. 3, og § 21 samt i Lov 37 § 1, stk. 3 og §§ 23 og 24.

6. I stk. 2 gives en nærmere *karakteristik af de enkelte led i det fredningsarbejde*, der foregår inden for programudta-

lelsen i stk. 1. De under 1-4 opregnede formål udgør et skema, som kan og skal benyttes ikke alene af fredningsnævne ved bedømmelsen af de enkelte fredningssager, jfr. kap. III, se § 10 1 og 2, men tillige af andre fredningsmyndigheder, jfr. således kap. IV, kap. V og kap. VII. I formuleringen af den beslægtede bestemmelse i Lov 37 § 1, drejede opregningen sig som nævnt under 1 udelukkende om, hvad der kunne motivere pålæggelsen af fredningsservitutter.

Stk. 2 anvender som stk. 1 udtrykkene landskaber og landskabelig værdi. Bestemmelsens ordvalg er enklere end det, som Lov 37 opererede med, specielt derved, at visse æstetiske kriterier »på grund af deres skønhed . . . eller ejendommelighed . . .« er udgået af lovteksten. Formuleringen i Lov 69 § 1 får det til at træde klarere frem, at et hovedformål for fredningsbestræbelserne i henhold til naturfredningsloven må være at bevare landskabet i dets størst mulige variation også afspejlende udviklingen gennem forskellige perioder. Herved vil flest mulige grupper i befolkningen få mulighed for at få deres forskelligartede behov tilgodeset, jfr. under 3 og Bet. s. 83.

7. Aktionsprogrammet for fredningsmyndighederne som omtalt i stk. 2, nr. 1 og 2, omfatter ikke alene en bevaring af landskaber, hvorved tænkes på den retlige statuering af, at et landskab skal opretholdes i sin hidtidige tilstand, men også at landskabet skal *plejes*. Et landskab er normalt en funktion af en bestemt driftsform, og en videreførelse eller tilvejebringelse af et bestemt landskabsbillede kræver derfor særlige foranstaltninger, f.eks. ved genoptagelse af i øvrigt opgivne driftsformer, herunder den kreaturgræsning, som førhen skabte overdrev og hede, jfr. FUBil sp. 2687 f og 2705 ff, se også § 20 11 og § 62 1.

8. Opfyldelsen af de under 6 nævnte behov kræver beskyttede landskaber af en vis dimension. Det er derfor som noget primært i stk. 1, nr. 1 angivet, at lovens beføjelser skal anvendes til at bevare og pleje *større landskaber*. Dette er en

betegnelse for sikringen af de såkaldte *naturparker*, der først og fremmest er tænkt som større egnskarakteristiske områder landet over, jfr. Bet s. 80 med bilagene 5-6, s. 105 f. En kulturpolitisk redegørelse, Betænkning nr. 517, 1969, s. 27 ff. samt Naturens Verden 1971, s. 201 ff. I Bet er opgjort ca. 30 sådanne større landskabsområder. Senere planlægning har differentieret billedet. Omtalen af »større landskaber« kan tillige ses på baggrund af, at de under de tidligere naturfredningslove gennemførte fredninger oftest var ret begrænsede i udstrækning. Først ved de af ministeriet for kulturelle anliggender rejste fredningssager for Tystrup-Bavelseområdet i 1960-erne indførtes naturparkbegrebet i fredningssagerne. En baggrund for bestemmelsen i stk. 1, nr. 1 er tillige udviklingen omkring den almindelige bebyggelsesregulering. Fredningsmyndighederne varetog tidligere i kraft af Lov 37-61 § 22 en almindelig bebyggelsesregulering. Dette blev opgivet ved Lov 69. Reguleringen af bebyggelsen i det åbne land skulle herefter generelt varetages gennem zoneloven. Det anerkendtes samtidig, at naturfredningshensynene måtte være dominerende i de landskabeligt vigtigste områder, naturparkerne, jfr. Forsl II sp. 1845 f. Disse hensyn vil kunne tilgodeses dels af naturfredningsmyndighederne, især ved pålæg af fredningsservitutter, jfr. kap. III, ved offentlige erhvervelser, jfr. § 61 og ved en særlig kontrol med anlæg, jfr. kap. V, og dels ved andre myndigheders særlige hensyntagen, jfr. f.eks. ved administrationen af zoneloven, landbrugsloven, råstofloven, loven om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål og sommerhusloven. For de øvrige dele af det åbne land vil de landskabelige synspunkter indgå sideordnet med andre.

9. Som det fremgår af Bet s. 89, må naturfredningsbestræbelserne i de kommende år først og fremmest tage sigte på at gennemføre de større landskabsfredninger, som det er muligt at opnå tilslutning til at realisere. Naturfredningsbestræbelserne kan imidlertid ikke indskrænkes hertil, og i stk. 2 omtales derfor også *andre områder*, som på grund af

deres landskabelige værdi eller beliggenhed har væsentlig betydning for almenheden. Ændringerne i lovteksten i forhold til Lov 37 § 1 indebærer således ikke, at det har været hensigten at opgive de mere traditionelle fredninger, som har været rettet mod mindre landskabselementer som f.eks. en bestemt udsigt, et skovbryn o.lign., men at hovedvægten fremtidig må lægges på de store fredninger, jfr. Bet s. 91.

10. Omtalen af *beliggenhedskriteriet* viser hen til, at arealer, som måske ud fra en sædvanlig landskabelig karaktergivning ikke synes at være særligt værdifulde i kraft af deres beliggenhed i eller op til f.eks. tæt beboede områder, større bymæssige bebyggelser eller op til andre allerede fredede arealer, vil kunne få en forøget, fredningsmæssig betydning, jfr. Forsl II sp. 1848 og Bet s. 89 f. Bl.a. fra kommunal side udfoldes der nu oftere – undertiden i forbindelse med realiseringen af byplaner – bestræbelser på ved fredninger eller erhvervelser at sikre visse grønne områder i tilslutning til bebyggelser. Sådanne områder benævnes undertiden *nær-rekreative*.

11. Et ofte fremhævet led i motiveringen for fredninger udgøres af de *naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske interesser*. Disse indgår som nævnt i overvejelserne omkring de større landskabsfredninger. Men også mere begrænsede områder kan have en så stor betydning, at de udgør interesseobjekter. Der omtales således under stk. 1, nr. 2 bevaring og pleje af områder, planter og dyr og geologiske dannelser, altså det samlede mønster, hvis bevaring af de nævnte grunde kan være af væsentlig interesse. Hensynet til disse interesser kan indgå i bestemmelserne i fredningskendelserne og varetages som nævnt tillige af andre fredningsorganer. For planter og dyrs vedkommende kan sammenholdes med bestemmelserne i § 59, hvorefter ministeren ved bekendtgørelse kan foretage fredning af plante- og dyrearter, og videre med § 69, stk. 6, hvorefter der ved fredningskendelser kan gennemføres forskrifter egnede for dyre- eller

plantereservater, herunder om behandlingen af de pågældende arter.

I henhold til § 62 kan ministeren fastsætte regler om tilsyn med og pleje af fredede områder.

12. Stk. 2, nr. 3 uddyber ordene i stk. 1 i.f. *Almenhedens færdsel og ophold i landskabet* er generelt reguleret ved lovens kap. VIII for så vidt angår færdsel og ophold på strand, i skove og på udyrkede arealer, se s. 309 ff.

Bestemmelsen indgår således som et programpunkt først og fremmest i forbindelse med afgørelsen af fredningssager, jfr. § 20, stk. 2, men også under fredningsnævnenes administration af de i kap. VI omtalte byggelinier m.v. samt under fredningsplanudvalgenes og ministeriets administration af kap. V om anlæg i det åbne land. Netop i tilfælde, hvor der kan være behov for så vidtgående indgreb, som en færdsels- og opholdsret undertiden kan indebære, vil der i stedet for pålæg af servitutter om offentlighedens adgang kunne gennemføres en overførelse af ejendomsretten til det offentlige ved kendelse, jfr. § 19. Også for erhvervelsessagerne i medfør af § 61 er hensynet til almenhedens adgang i mange tilfælde afgørende.

13. Om bestemmelsens indførelse i Lov 69-72, se under 1. Af naturfredningslovens bestemmelser har tidligere kun forbuddet i § 63 mod henkastning eller anbringelse af affald eller lignende på anden mands grund, se § 63 1, haft direkte tilknytning til forureningsbekæmpelsen. Det var dog antaget, at fredningsmyndighederne kunne tage visse hensyn til forureningsbekæmpelsen under lovens administration, jfr. FUBet sp. 2668. I Cirk s. 437 anføres i overensstemmelse hermed, at der blandt de elementer, der fremtidig vil kunne indgå i fredningsmyndighedernes skøn kan anføres hensynet til forureningsbekæmpelse, f.eks. for så vidt angår vandforurening eller støjgener.

I forbindelse med meddelelse af dispensation fra bestemmelsen om vejbyggelinier i § 47 vil der således kunne stilles

betingelser, der tilsigter at afværge eller begrænse støjgener, jfr. Bet 72 og Lov 72 § 2 1.

Om forureningsbegrænsende bestemmelser i fredningskender, se Bet. s. 246 og § 20 8.

Ministeriets eller fredningsplanudvalgenes afgørelser i henhold til kap. V og specielt dettes § 43 vil ofte få berøringsflader til forureningsbekæmpelsen, eksempelvis med hensyn til støjforurening ved anlæg af skydebaner, motorbaner og væddeløbsbaner, med hensyn til vandforurening ved anlæg af dambrug og yderligere også for det faste affalds vedkommende ved afgørelser om anlæg af lossepladser, se § 43 5, 6, 10 og 12.

14. Det menneskelige miljø er en sammenfattende betegnelse for de led i vore ydre omgivelser, der, jfr. under 3, udgør de naturgivne ressourcer. Udtrykket svarer f.eks. til den angelsaksiske betegnelse »The Human Environment«, som var emnet for FNs miljøkonference i Stockholm i 1972. Se også Cirk s. 437 og Cirk 72, punkt 2.

Kapitel II

Fredningskredse og fredningsmyndigheder

Bet. s. 41 f og s. 330 ff (kap. XXI). Forsl II sp. 1817 f og 1848 ff. FUBil sp. 2689 ff og 2708 ff. Forsl. 72. Cirk s. 437 ff og Cirk 72, punkt 3. Viggo Nielsen i Danmarks Natur, bd. XI 1971. Garde, s. 427 ff.

INDLEDNING

I kapitlet er gennem §§ 2-7 institueret en række af de organer, der varetager naturfredningslovens administration, nemlig fredningsnævnene, overfredningsnævnet, taksationskommissionen, fredningsplanudvalgene og naturfredningsrådet.

Af § 8 fremgår, under anvendelse af en lidt bagvendt formulering, det særlige træk ved naturfredningsadministrationen, at institutioner og private organisationer kan få tillagt væsentlige offentligretlige beføjelser efter loven.

I § 9 er omtalt, af hvilke offentlige kasser udgifterne ved naturfredningslovens administration afholdes.

De nævnte organer udgør kun en del af den samlede naturfredningsadministration. I naturfredningsloven er i øvrigt omtalt ministeriet for kulturelle anliggender som ressortministerium, og i kap. VII rigsantikvaren (rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning).

Naturfredningsmyndighedernes organisation er følgende: I. Ressortministeriet er i henhold til kgl. resolution af 20. september 1961 *ministeriet for kulturelle anliggender*, hvorunder som øverste administrative myndighed henhører lovgivnings- og bevillingssager, organisatoriske spørgsmål samt i det hele ledelsen af naturfredningens administration.

Direkte er der i loven tillagt ministeriet en række konkrete beføjelser.

Disse beføjelser er følgende:

§ 2, stk. 2. Opdeling af fredningskredse; § 3, stk. 1 og stk. 2. Beskikkelse af formænd for fredningsnævne; § 3, stk. 4. Fordeling af sager for områder, der er beliggende i flere fredningskredse; § 3, stk. 5. Fastsættelse af forretningsorden for fredningsnævne; § 4, stk. 2. Beskikkelse af suppleant for formanden i overfredningsnævnet; § 4, stk. 5. Fastsættelse af forretningsordenen for overfredningsnævnet; § 5, stk. 1 og 2. Beskikkelse af formand for og medlem af taksationskommissionen; § 5, stk. 4. Fastsættelse af forretningsorden for taksationskommissionen; § 6, stk. 1. Fastlæggelse af fredningsplanudvalgets virkeområde; § 6, stk. 2. Fastsættelse af fredningsplanudvalgenes medlemskreds og beskikkelse af formand og medlemmer; § 6, stk. 4. Fastsættelse af retningslinier for fredningsplanudvalgenes arbejde; § 7, stk. 1. Beskikkelse af medlemmer af naturfredningsrådet; § 7, stk. 3. Beskikkelse af naturfredningsrådets formand; § 7, stk. 4. Fastsættelse af forretningsorden for naturfredningsrådet; § 8. Anerkendelse, d. v. s. tildeling af rettigheder i henhold til loven til foreninger og institutioner; § 9, stk. 1. Afholdelse af udgifter ved lovens administration; § 11. Adkomst til rejssning af fredningssag; § 32, stk. 1 og § 33, stk. 1. Afholdelse af statskassens udgifter til erstatninger i fredningssager; § 36. Adkomst til at fremsætte anmodning om udarbejdelse af fredningsplaner; § 37, stk. 1. Godkendelse af fredningsplaner; § 38, stk. 2. Fastsættelse af regler om, at en ejer af en ejendom først kan kræve fredningssag efter § 38, stk. 1, rejst efter visse tidsfrister; § 39. Ophævelse af fredningsplaner; § 40, stk. 1. Udstedelse af midlertidigt forbud; § 40, stk. 2. Fastsættelse af regler om, at forbud efter § 40, stk. 1, skal gælde for yderligere perioder; § 42, stk. 2. Udstedelse af bekendtgørelser om placering og udformning af visse offentlige anlæg; § 43, stk. 5. Beføjelse til at bestemme, at af-

gørelse efter § 43, stk. 1–4 træffes af ministeren; § 44, stk. 1. Udstedelse af bekendtgørelser om placering og udformning af visse private anlæg; § 45, stk. 1. Rejsning af fredningssager vedrørende private anlæg; § 46, stk. 7. Ophævelse af forbudsbestemmelsen i medfør af strandbeskyttelseslinien på nærmere angivne vilkår; § 46, stk. 8. Fastsættelse af regler om forbud mod placering af telte inden for strandbeskyttelseslinien; § 47, stk. 4. Ophævelse af bestemmelsen i § 47, stk. 1, om byggelinier ved skove og veje for nærmere angivne områder; § 47, stk. 6. Fastsættelse af regler om forbud mod placering af telte inden for byggelinien ved skove og veje; § 47 a, stk. 3. Ophævelse af bestemmelsen i § 47 a, stk. 1, om beskyttelseslinien ved ferske vande, samt fastsættelse af regler om forbud mod placering af telte inden for beskyttelseslinien ved ferske vande; § 49, stk. 3 og § 51, stk. 2. Erhvervelse af jordfaste fortidsminder; § 53, stk. 2. Fastsættelse af regler om forbud mod placering af telte inden for 100 m-linien omkring jordfaste fortidsminder; § 54, stk. 4. Meddelelse af undtagelser fra almenhedens adgang til strandbredder; § 54, stk. 6. Afgørelse af spørgsmål om udøvelsen af adgangsretten til statsejede strandbredder; § 54, stk. 7. Pålæggelse af forpligtelser for kommuner til indretning af adgangsstier til strande; § 54, stk. 8. Fastsættelse af regler for færdsel og ophold på strandbredder; § 54, stk. 10–12. Behandling af anmodninger om overtagelse af private strandejendomme; § 55, stk. 8. Behandling af anmodninger om overtagelse af private skove; § 56, stk. 3. Behandling af anmodninger om overtagelse af private udyrkede arealer; § 58, stk. 1. Ankeadgang i henhold til kapitlerne VI–IX; § 58, stk. 2. Virksomhed som ankeinstans for fredningsplanudvalgenes afgørelser efter § 43; § 58, stk. 3. Virksomhed som ankeinstans for rigsantikvarens afgørelser i henhold til § 48, § 49, stk. 1 og § 50; § 59. Udstedelse af bekendtgørelser om fredning af plante- og dyrearter bortset fra pattedyr og fugle; § 60. Udstedelse af bekendtgørelser om fredning af statsejendom og på søterritoriet; § 61. Erhvervelse af arealer til det offentlige; § 62.

Fastsættelse af regler om tilsyn og pleje med fredede områder; § 69, stk. 4. Behandling af sager om dispensation fra strandbeskyttelseslinien modtaget inden 1. oktober 1969.

II. *Naturfredningsmyndighederne i øvrigt kan opdeles i to hovedgrupper.*

A. Den ene er karakteriseret ved sine *administrative funktioner*, der bl. a. omfatter planlægning og rådgivning.

B. For den anden hovedgruppe ligger hovedvægten på den *domstolslignende virksomhed*.

Inden for begge grupper er der *centrale* organer, hvis virksomhed omfatter hele landet, og *lokale*, der omfatter mindre områder.

A. De enkelte administrative organer er kendetegnet dels ved omfanget af deres beføjelser til at træffe afgørelser, dels ved omfanget og karakteren af deres rådgivende eller planlæggende funktioner.

1. Et rent rådgivende og planlæggende organ er embedet som *statens naturfrednings- og landskabskonsulent*. Konsulentembedet udøver den *centrale faglige bistand for ministeriet*. En hovedopgave er som koordinerende faktor for hele landet at forestå landskabsplanlægningen, herunder arbejdet med landskabsanalyser, jfr. § 35, samt at rådgive bl. a. med hensyn til etableringen af vejledende retningslinier for andre myndigheders planlægning og administration m. v. Konsulentembedet tilvejebringer det tekniske grundlag for ministeriets stillingtagen i de sager, der rejser sig inden for en række af ministeriets opgaver, således de i §§ 36, 37, 39, 42–45, 61 og 62 omtalte.

Konsulentembedet har som nævnt ingen selvstændige beføjelser, men er af ministeriet bemyndiget til på dettes vegne at afgøre en række spørgsmål eller sager, f. eks. i henhold til § 42, se el-bekendtgørelsen s. 510.

2. Det i § 7 nærmere beskrevne *naturfredningsråd* er et *centralt rådgivende organ*. Det er kollegialt sammensat.

Ved lov 69-72 er naturfredningsrådet omdannet til et rent naturvidenskabeligt ekspertorgan. Rådet repræsenterer i henseende til administrationen af naturfredningsloven den naturvidenskabelige sagkundskab, der også forudsættes anvendt i en rådgivning med hensyn til økologiske problemer over for andre myndigheder i relation til forureningsbekæmpelsen og andre miljøbeskyttelsesproblemer.

Den ved lov 69-72 foretagne omdannelse har medført, at den i 1937 gennemførte ordning, hvorefter et medlem af naturfredningsrådet skulle være arkitekt, er ophørt. Med hensyn til den arkitektoniske og æstetiske rådgivning i forbindelse med løsningen af naturfredningsopgaverne forudsættes bistand fra akademirådet. Omdannelsen har tillige medført, at de indstillingsberettigede organer i modsætning til den tidligere ordning udelukkende er videnskabelige institutioner.

Naturfredningsrådet omfatter sagkundskab inden for biologi-økologi, geografi og naturgeografi. Se i øvrigt Forsl 72 og Cirk 72, punkt 3.

Igennem sit samarbejde med konsulentembedet og ministeriet deltager rådet med sin naturvidenskabelige sagkundskab i prioriteringen af fredningsopgaverne og udvælgelsen af fredningsinteresseområderne og dermed bl. a. i rejsningen og gennemførelsen af fredningssager. Rådet har endvidere en særlig rolle bl. a. med hensyn til administrationen af de videnskabelige reservater, der blev skabt ved den nu ophævede reservatlov af 1936.

Inden for naturfredningsloven er det i § 18 foreskrevet, at fredningsnævnene skal indhente en erklæring fra naturfredningsrådet ved fredning af naturvidenskabelige grunde. Ofte vil der endvidere i sager efter kap. VI og VIII af fredningsnævnene blive indhentet udtalelser fra rådet. Lov 37, § 25, stk. 6, krævede, at rådet i byggesager i områder af naturvidenskabelig betydning i

tvivlstilfælde skulle høres. I Cirk s. 466 forudsættes, at der i sager om dispensation fra strandbeskyttelseslinien i § 46 indhentes udtalelser fra rådet, se dog herved Cirk 72 punkt 3.

En beføjelse, der går ud over det rådgivningsmæssige, er indeholdt i § 58, der hjemler rådet en selvstændig ankebeføjelse i de nævnte § 46-sager.

Efter Cirk 72 punkt 9 C og D forudsættes rådet hørt i sager om dambrug efter § 43, stk. 1 og om vandløbsreguleringer m. v. efter § 43, stk. 2. Se også Cirkskr 11. december 1972.

Naturfredningsrådet har relationer til andre ressortområder. I henhold til jagtlovens § 34, stk. 2, har rådet således en repræsentant i vildtnævnet og skal i henhold til § 38, stk. 6, høres i spørgsmål om bekæmpelse af skadelige pattedyr og fugle. Endvidere høres rådet efter § 29 i visse sager om forlængelse af jagttiden eller fastsættelsen af jagttiden for helårsfredede pattedyr og fugle.

ad 1-2) Til bistand for statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet er etableret et *fællessekretariat*, hvortil er knyttet planlæggere og naturvidenskabeligt uddannede medarbejdere. Der er herved skabt grundlag for et snævert samarbejde mellem de centrale organer, ligesom der er sekretariatsmæssig basis for udførelsen af den overordnede koordinering af det regionale arbejde i fredningsplanudvalgene.

Under fællessekretariatet føres *et centralregister* over bl. a. alle fredede områder, jfr. Lov 37-61 § 29, samt et *strandfredningsregister*, der omfatter kortmateriale over de ejendomme, hvorpå strandbeskyttelseslinien forløber, og samtlige afgørelser i henhold til Lov 37-61 § 25, stk. 1, jfr. stk. 5, og Lov 69 § 46, jfr. i øvrigt Cirkskr 71, punkt I, se s. 526.

3. Et tredje centralt organ er *rigsantikvaren (rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning)*, hvis virksomhed overvejende består i udøvelsen af bestemte beføjelser i henhold til kap. VII om jordfaste fortidsminder, jfr. §§ 48-53, Inden for plan-

lægningen belyser rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning de arkæologiske og kulturhistoriske interesser i landskabet.

4. *Fredningsplanudvalgene* er lokale organer med en kommunalt-statslig sammensætning. Deres opgaver som lokale fredningsorganer er en blanding af rådgivende og planlægende virksomhed og udøvelse af beføjelser i henhold til naturfredningsloven eller anden lovgivning.

Deres hovedopgaver er de i lovens kap. IV om planlægning omtalte: Udarbejdelse af landskabsanalyser og af vejledende retningslinier til støtte for andre myndigheders planlægning og administration, jfr. § 35. Udarbejdelse af fredningsplaner i henhold til § 36, bekendtgørelse af fredningsplaner i henhold til § 37, rejsning af fredningssager i henhold til § 38, aflysning af fredningsplaner efter § 39 og indstilling om nedlæggelse af forbud i henhold til § 40.

Egentlige beføjelser til at træffe afgørelser er tillagt fredningsplanudvalgene i henhold til kap. V om anlæg i det åbne land, dels gennem fastsættelsen i § 42 af, at fredningsplansudvalgene skal godkende visse offentlige anlæg, jfr. herved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 om el-anlæg, dels derved, at det i henhold til § 43 påhviler udvalgene at træffe afgørelse om godkendelse af de der nævnte anlæg. Herudover er der tillagt fredningsplanudvalgene generelle beføjelser i henhold til § 11 til rejsning af fredningssager og i tilslutning hertil anke i medfør af § 24, stk. 2 og § 34, stk. 6 samt efter § 58, stk. 1, af fredningsnævnenes afgørelser i henhold til kap. VI–IX. Som lokale organer er fredningsplanudvalgene normalt involverede i ministeriets ejendomserhvervelser ikke blot i relation til administrationen af den generelle bestemmelse i § 61, men også efter specialbestemmelserne i § 54, stk. 10–12, § 55, stk. 8, og § 56, stk. 3. Også inden for administrationen af landbrugslovens § 7 medvirker fredningsplanudvalgene konsultativt over for landbrugsministeriet. Efter

Zonelov § 11 kan fredningsplanudvalgene påklage til boligministeren zonemyndighedens afgørelse.

Også ved administrationen af vandløbsloven, § 43 13, a, lov om landvæsensretter, se § 43 13, d, skovloven, råstofloven, se § 21 4, g, § 41 1 og Cirkskr nr. 220 af 12. oktober 1972, loven om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål og sommerhusloven medvirker udvalgene som rådgivende organer.

Fredningsplanudvalgenes daglige arbejde forestås af et sekretariat, der også skal bistå fredningsnævnene, jfr. herved § 6, stk. 3.

5. Under den hovedgruppe, der omfatter de administrative organer, må også henføres de *institutioner eller private organisationer*, som i henhold til § 8 af ministeren for kulturelle anliggender modtager en såkaldt anerkendelse. Der tillægges herved de pågældende en række offentligretlige beføjelser, der for en del svarer til dem, fredningsplanudvalgene har i henhold til kap. III og X.

Det drejer sig om følgende:

- a. *beføjelse til at rejse fredningssag i henhold til § 11,*
- b. *tilsendelse af samtlige fredningskendelser i henhold til § 22, stk. 2, nr. 6,*
- c. *beføjelse til anke af samtlige fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger i henhold til § 24, stk. 2,*
- d. *tilsendelse af samtlige overfredningsnævnets kendelser og beslutninger i henhold til § 31,*
- e. *underretning om samtlige ændringer i bestemmelser i fredningskendelser i henhold til § 34, stk. 5, nr. 4,*
- f. *beføjelse til anke af de under e. nævnte afgørelser i henhold til § 34, stk. 6,*
- g. *beføjelse til anke af fredningsnævnets afgørelser i henhold til lovens kapitler VI-IX, jfr. § 58, stk. 1, nr. 7,*
- h. *beføjelse til anke af fredningsplanudvalgets afgørelser efter § 43, jfr. § 58, stk. 2,*

- i. *beføjelse til anke af rigsantikvarens afgørelser i henhold til § 48, jfr. § 58, stk. 3,*
- j. *underretning om samtlige de under g-i nævnte afgørelser, jfr. § 58, stk. 4.*

Af særlig betydning er, at *Danmarks Naturfredningsforening* som en privat organisation er blevet tildelt disse beføjelser. Af praktiske grunde har *rigsantikvaren* fået tillagt disse beføjelser selvstændigt, uanset at embedet indgår blandt fredningsmyndighederne og ville kunne opnå bemyndigelse af ministeriet i hvert tilfælde.

B. Den anden hovedgruppe, de overvejende domstolslignende fredningsmyndigheder, omfatter 1. fredningsnævnene som lokale og 2. overfredningsnævnet samt 3. taksationskommissionen som centrale organer.

De er alle karakteriserede ved at være kollegialt sammensatte domstolslignende organer med en majoritet af politisk udpegede medlemmer og med jurister som formænd.

Disse fredningsdomstole, der træffer deres afgørelser uafhængigt af ministeriet for kulturelle anliggender og de øvrige administrative fredningsorganer, tager deres udgangspunkt i det allerede ved Lov 17 indførte og for det danske fredningsvæsen karakteristiske og enestående institut, hvorefter der i de såkaldte egentlige fredningssager tvangsmæssigt mod fuld erstatning til lodsejerne pålægges ejendomme deklarationer af forskellig art til fredning af områder eller afståelse af dem til det offentlige. Der træffes altså herved bestemmelse om det offentliges indgriben i eller begrænsning af den private ejendomsret, og det er i lyset heraf, at man skal se fredningsnævnene og overfredningsnævnets sammensætning som fredningsdomstole, der til vurdering af de hermed forbundne erstatnings- og ekspropriationsretlige spørgsmål må være i besiddelse af juridisk og politisk, herunder bevillingsmæssig-samfundsøkonomisk sagkundskab.

1. De lokale *fredningsnævns* hovedopgave – i de egentlige fredningssager at træffe afgørelse dels om gennemførelse af

fredning ved pålæg af fredningsservitutter eller ved afståelse af ejendommen til det offentlige, dels om det hermed forbundne erstatningsspørgsmål – er angivet i kap. III, der bl. a. indeholder en række forskrifter af processuel karakter, jfr. §§ 10–34.

I henhold til naturfredningsloven er i øvrigt tillagt fredningsnævnene en række beføjelser til dels af administrativ karakter:

§ 38, stk. 1. Behandling af fredningssager efter reglerne i kap. III i tilfælde, hvor ejeren har rejst en sådan sag efter fredningsplanudvalgets nægtelse af dispensation fra godkendt og bekendtgjort fredningsplan, jfr. § 38, stk. 2; § 42, stk. 2. Afgørelse af visse sager om placering og udformning af offentlige anlæg i det åbne land; § 45, stk. 1. Behandling efter reglerne i kap. III af sager, rejst i forbindelse med godkendelse af private anlæg i det åbne land; § 46, stk. 5 og 6. Afgørelse af sager om strandbeskyttelseslinien; § 47, stk. 1. Afgørelse af sager om byggelinien ved skove og veje; § 47 a, stk. 1. Afgørelse af sager om beskyttelseslinien ved ferske vande; § 48, stk. 1 og 2. Afgørelse af sager om jordfaste fortidsminder; § 53, stk. 1. Afgørelse af sager om 100 m-linien omkring jordfaste fortidsminder; § 54, stk. 4. Meddelelse af undtagelser fra almenhedens ret til færdsel og ophold på private strandbredder; § 54, stk. 6. Behandling af spørgsmål om udøvelsen af retten til færdsel, ophold og badning på private strandbredder; § 54, stk. 8. Fastsættelse af regler for almenhedens færdsel og ophold m. v. for strandbredder langs visse diger; § 55, stk. 5. Afgørelse af sager om lukning af privatejede skove samt fastsættelse af regler for færdsel og ophold i sådanne skove; § 56, stk. 2. Meddelelse af undtagelser fra almenhedens ret til færdsel og ophold på private udyrkede arealer; § 57, stk. 3, 4 og 6. Behandling af sager om reklamer og propagandaskilte samt bygninger, der kun indeholder udstillings- eller demonstrationslokaler.

2. *Overfredningsnævnet* er den centrale, hele landet dækkende *øverste fredningsdomstol*. Overfredningsnævnet kendetegnes først og fremmest ved sin virksomhed som ankeinstans for de af fredningsnævnene trufne afgørelser. Der er til nævnet knyttet et selvstændigt sekretariat med juridisk-administrativ og vurderingsmæssig sagkundskab.

Ved Lov 37-61 etableredes 2 fredningsankenævn henholdsvis for øernes amter og for Jyllands amter, der var ankeinstans i visse byggeliniesager og i sager om friluftsklamer. Bl. a. under hensyn til, at systemet med flere sideordnede ankemyndigheder skabte en række problemer, og da der heller ikke var en tilstrækkelig arbejdsmæssig begrundelse for ankenævnenes opretholdelse, ophævedes de igen ved Lov 69, idet deres opgaver henførtes til overfredningsnævnet.

Overfredningsnævnets hovedopgave er som 2. instans at behandle de foran s. 28 f i forbindelse med fredningsnævnene omtalte fredningssager i henhold til kap. III, jfr. §§ 24-29 og 31-33 samt § 34, stk. 2.

Overfredningsnævnet kan imidlertid ikke for så vidt angår fredningssager efter kapitel III sammenlignes med en sædvanlig ankeinstans, idet overfredningsnævnet er frit stillet over for fredningsnævnets afgørelser, se § 27 1. Overfredningsnævnet kan derfor også træffe afgørelser i realiteten som 1. instans, jfr. § 26, stk. 2 (og § 28).

Efter § 34, stk. 2, er overfredningsnævnet i en speciel relation – ved undtagelse fra eller ophævelse af en af overfredningsnævnet afsagt kendelse, – 1. instans i sædvanlig betydning.

Der er videre – for visse bestemmelsers vedkommende som følge af overfredningsnævnets rolle som ankeinstans for fredningsnævnenes afgørelser – i naturfredningsloven tillagt overfredningsnævnet en række beføjelser delvis af administrativ karakter:

§ 37, stk. 1. Rådgivning af ministeren i forbindelse med godkendelse af fredningsplaner; § 54, stk. 11 og stk. 12.

Afgørelse af spørgsmål om, hvorvidt der foreligger væsentlige gener i forbindelse med behandling af anmodninger om overtagelse af private strandejendomme; § 55, stk. 8. Afgørelse af spørgsmål om, hvorvidt der foreligger væsentlige gener i forbindelse med behandling af anmodninger om overtagelse af private skove; § 56, stk. 3. Afgørelse af spørgsmål om, hvorvidt der foreligger væsentlige gener i forbindelse med behandling af anmodninger om overtagelse af private udyrkede arealer; § 58, stk. 1. Virksomhed som ankeinstans for fredningsnævnenes afgørelser i henhold til kapitlerne VI–IX. (Afgørelser om strandbeskyttelseslinien, byggelinien ved skove, ferske vande og veje, jordfaste fortidsminder, almenhedens færdsel og ophold og friluftsklamer); med hensyn til de afgørelser, fredningsnævnene træffer i henhold til kapitlerne IV og V efter reglerne i kap. III, jfr. §§ 38 og 45, er overfredningsnævnet ligeledes ankeinstans.

3. Ifølge § 29 skal overfredningsnævnet i fredningssager i henhold til kap. III søge at opnå enighed med de berettede om fredningens indhold, omfang og erstatningens størrelse. Opnås der ikke enighed om erstatningen, forelægger overfredningsnævnet, efter at have truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang, erstatningsspørgsmålene for taksationskommissionen til afgørelse, jfr. § 30.

Taksationskommissionen vedrørende naturfredning har hele landet som virkeområde. Der er til kommissionen knyttet et mindre, selvstændigt sekretariat med juridisk-administrativ og vurderingsmæssig sagkundskab.

Efter § 49, stk. 2, fastsættes private grundejeres tab i forbindelse med rigsantikvarens undersøgelse af grave m. v., jfr. § 49, stk. 1, af taksationskommissionen, hvis der ikke kan opnås enighed.

I medfør af § 54, stk. 10, fastsættes prisen for det offentlige overtagelse af private strandejendomme i mangel

*af enighed af taksationskommissionen. Tilsvarende be-
føjelser er ifølge § 55, stk. 8 og § 56, stk. 3, tillagt taksa-
tionskommissionen for så vidt angår private skove og
private udyrkede arealer.*

III. I tilknytning til det under I og II anførte om ministeriet for kulturelle anliggender og naturfredningsmyndighederne i øvrigt skal omtales visse spørgsmål i forbindelse med 1. overordnede fredningsmyndigheders disciplinære myndighed, 2. folketingets ombudsmand og 3. lov nr. 280 af 10. juni 1970 om offentlighed i forvaltningen (offentlighedsloven) samt 4. domstolsprøvelse.

1. Med hensyn til en *disciplinærmyndighed* for ministeriet for kulturelle anliggender over for de øvrige naturfredningsmyndigheder har ministeriet, for så vidt angår fredningsnævnene, ikke nogen generel kompetence i forhold til disses afgørelser. Dette er bl. a. en konsekvens af det klageprincip, der er nedfældet i naturfredningsloven, hvorefter overfredningsnævnet er klageinstans for fredningsnævnene og ministeriet for fredningsplanudvalgene og rigsantikvaren. Ministeriet har udtalt sig om spørgsmålet i flere konkrete klagesager, hvoraf kan nævnes skr 7. december 1970, hvori det hedder:

»... at ministeriet, da fredningsnævnene i henhold til naturfredningsloven udgør selvstændige og uafhængige, domstolslignende organer inden for deres område, heller ikke i øvrigt kan øve indflydelse på fredningsnævnenes sagsbehandling eller afgørelser.«

I FT for 1967-68, sp. 1101-02, udtaler ministeren for kulturelle anliggender i anledning af et spørgsmål, at fredningsnævnsinstitutionerne inden for deres kompetenceområde er en art selvstændige, uafhængige domstole, på hvis sagsbehandling og på hvis afgørelse ministeriet principielt ikke kan øve indflydelse. Se § 32 5.

Hvorvidt og i hvilken udstrækning ministeriet i øvrigt har disciplinær myndighed over for *fredningsnævnene* blev

under Lov 37-61 anset som tvivlsomt. Spørgsmålet er ikke senere afklaret. Der er i Lov 69 skabt en generel beføjelse for ministeriet til at udstede forretningsordener ikke alene som efter Lov 37 for overfredningsnævnet, men også for fredningsnævnene og taksationskommissionen, se ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 208, nr. 209 og nr. 211 af 25. maj 1970, se s. 498 ff og s. 507 ff.

Om ministeriets kompetence over for de administrative, ikke domstolslignende organer gælder for *rigsantikvaren* og *statens naturfrednings- og landskabskonsulent*, at de som tjenestemænd handler under et almindeligt tjenestemandsansvar over for ministeriet.

Over for *fredningsplanudvalgene* må det antages, at ministeriet har disciplinær myndighed. Ifølge § 6, stk. 4, kan ministeren fastsætte retningslinier for fredningsplanudvalgenes arbejde.

For *naturfredningsrådet* er fastsat en forretningsorden ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 210 af 25. maj 1970, aftrykt s. 505 ff.

I forretningsordenen for naturfredningsrådet vil der efter rådets omdannelse ved Lov 69-72 herunder efter udvidelsen af antallet af medlemmer fra 7 til 10, blive foretaget de som følge heraf nødvendige ændringer.

Hvad angår *overfredningsnævnets* kompetence over for fredningsnævn, påser overfredningsnævnet ex officio, at nævnene overholder lovens formelle krav til fredningssagers behandling, se § 25 4 og 27 1. Overfredningsnævnet har udsendt en vejledning af november 1970 angående fremgangsmåden i fredningssager.

2. Fredningsmyndighederne er alle undergivet *ombudsmandens kompetence*-område, bortset fra fredningsnævnene, se folketingets ombudsmands beretning for året 1961, s. 100, hvor det udtales, at ombudsmanden efter de regler, der gælder for hans kompetence, ikke har tilsyn med fredningsnævnene. se også § 20 3.

3. Fredningsmyndighederne er undergivet *lov nr. 280 af 10. juni 1970 om offentlighed i forvaltningen (offentlighedsloven)*. Af de undtagelser, der gælder med hensyn til offentlighedens aktindsigt, er formentlig lovens § 2, stk. 2, hvorefter afslag om aktindsigt kan meddeles, hvis det er påkrævet bl. a. af hensyn til det offentliges planlægnings- eller forvaltningsvirksomhed, af særlig praktisk betydning for de planlæggende fredningsmyndigheder. Se i øvrigt Offentlighedsloven med kommentarer ved Niels Eilschou Holm, 1971.

4. Fredningsmyndighedernes afgørelser kan jfr. grundlovens § 63, stk. 1, 1. pkt., *efterprøves af domstolene*. Om begrænsningen i domstolskontrollen for så vidt angår skønmæssige afgørelser, se Poul Andersen s. 604 ff og Ole Krarup, Øvrighedsmyndighedernes grænser, 1969. Der findes – når bortses fra, at en række af naturfredningsmyndighedernes afgørelser i deres væsen er skønmæssige – ikke i naturfredningsloven regler, der eliminerer eller modificerer prøvelsesretten.

Søgsmål ved domstolene sker ved landsretten, jfr. retsplejelovens § 224, stk. 1. Se herved Poul Andersen s. 646 f og Stephan Hurwitz og Bernhard Gomard, Tvistemål, 5. oplag, 1968 s. 42.

Fredningsmyndigheders afgørelser vil endvidere kunne efterprøves af underretten, som led i en sag efter straffebehandlingerne i naturfredningslovens § 66, se dommene i § 66 3.

Sagen må anlægges mod den fredningsmyndighed, der har truffet den pågældende afgørelse, jfr. Poul Andersen s. 648 f, og t. eks. den i § 47 12 nævnte Østre landsretsdom.

Efter retsplejelovens § 239 skal sagen anlægges ved den ret, hvor myndigheden har sit kontor, jfr. Stephan Hurwitz og Bernhard Gomard, op. cit. s. 48 og s. 99.

En overordnet myndighed vil kunne indtræde i sagen efter retsplejelovens § 252, stk. 2, jfr. Poul Andersen s. 649.

Det er ikke i almindelighed en betingelse for domstols-

kontrollen, at den administrative rekursmulighed er udnyttet, jfr. Poul Andersen s. 586 og Stephan Hurwitz og Bernhard Gomard op. cit. s. 27. Se dog om prøvelse af fredningserstatninger § 21 4, *n*.

Der gælder næppe frister for indbringelse af fredningsmyndigheders afgørelser for domstolene, jfr. Poul Andersen s. 589 og Eyben s. 548. Se dog herved § 21 4, *n*.

IV. *Historisk* anskuet er *udviklingen i de danske fredningsmyndigheders organisation* præget af de materielle naturfredningsbestræbelser. Fra en holdning, der overvejende tilstræbte fredning af det begrænsede og på en eller anden måde særligt enestående, kendetegnes fredningsinteresserne nu ved, at fredningsbestræbelserne på landsbasis søges fastlagt ved en fredningsplanlægning, der indgår som et væsentligt led i den fysiske planlægning af det åbne land, og som danner grundlaget for bestræbelserne for at bevare og udbygge de fredningsmæssigt værdifulde områder. *Udviklingen i fredningsmyndighedernes organisation siden Lov 17* må derfor ses som en tilpasning af de skiftende materielle behov, således at man til stadighed søger at udruste sig med det til enhver tid mest hensigtsmæssige administrative apparat.

De lokale fredningsnævn og overfredningsnævnet institueredes allerede ved Lov 17, men også naturfredningsrådet oprettedes ved den første naturfredningslov, hvilket var en naturlig følge af, at videnskaben var stærkt repræsenteret i de bestræbelser, der førte til den første lov. Først og fremmest de tre videnskabelige foreninger, Naturhistorisk Forening, Botanisk Forening og Geologisk Forening, der i 1905 havde dannet et naturfredningsudvalg, prægede den første naturfredningslov i naturvidenskabelig henseende og var medvirkende til, at naturfredningsrådet fik et naturvidenskabeligt præg, og at de naturvidenskabelige interesser blev så markerede i den første fredningslovgivning. Om naturfredningsrådets udvikling og arbejde, se afsnit af Bo Brix i *Danmarks Natur*, bd. XI, s. 90 ff.

Kap. II. Indledning

Ved lov nr. 523 af 15. december 1922 etableredes taksationskommissionen til afløsning af et besværligt system med særlige skønsforretninger og skønsmænd, hvorefter erstatningsspørgsmål kunne komme 4 gange til påkendelse, inden den endelige afgørelse forelå. Ved Lov 37 fastsattes den kompetence for taksationskommissionen, som siden er opretholdt.

I konsekvens af et voksende behov for en egentlig fredningsplanlægning optoges i Lov 37 en bestemmelse om fredningsplaner, der førte til nedsættelse af Udvalget vedrørende Københavnsegnen (1938) og Århusegnens fredningsplanudvalg (1954). Videre udarbejdedes på dette lovgrundlag fredningsplaner for Arresø og Fanø i 1940'erne. Ved Lov 37-59 udbyggedes bestemmelserne om fredningsplanlægningen betydeligt, og ministeriet fik tillagt en generel beføjelse til at nedsætte fredningsplanudvalg. I løbet af årene 1959-63 nedsattes 14 fredningsplanudvalg dækkende hele landet. Antallet af disse er efter Lov 69 indskrænket til 12.

I erkendelse af nødvendigheden af en central faglig bistand etableredes i 1946 en tjenestemandsstilling under betegnelsen statsministeriets konsulent vedrørende naturfredningsspørgsmål. Som et led i det voksende behov for en intensivret planlægning omdannedes og udbyggedes embedet og dets kommissorium i 1965. Samtidig blev navnet ændret til statens naturfrednings- og landskabskonsulent. Det foran omtalte fællessekretariat for konsulentembedet og naturfredningsrådet oprettedes efter gennemførelsen af Lov 69 som et led i udbygningen af de centrale faglige myndigheder.

I § 2 i Lov 37 optoges en bestemmelse, der generelt sikrede alle jordfaste fortidsminder. Bestemmelsen administreredes af »nationalmuseet«, (direktøren for nationalmuseet, efter 1957 rigsantikvaren) først gennem museets 1. og 2. afdeling, fra 1962 ved en særlig 9. afdeling (fredningsafdelingen). Først efter den brede udbygning af lovgivningen om jordfaste fortidsminder i Lov 69 blev administrationen af fortidsminderne som foran nævnt organisatorisk placeret

på linie med de øvrige fredningsmyndigheder gennem oprettelsen af et selvstændigt nyt organ under rigsantikvaren, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, der udskiltes fra nationalmuseet.

Fredningskredsene

§ 2. *København (1) og hvert amt (2) udgør en fredningskreds (3).*

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan bestemme, at et amt skal deles (4) i flere fredningskredse.

1. »København« er identisk med Københavns kommune, jfr. nedenfor ad 2 og § 3, stk. 1, om sammensætningen af fredningsnævne.

2. Bestemmelsen fastslår som hovedreglen, at *fredningskredsens grænser* er sammenfaldende med amternes. Som det vil fremgå af det under 1 anførte, regnes Frederiksberg kommune ikke med til København, men er henlagt under Københavns amts fredningskreds, uanset at kommunen ikke er omfattet af Københavns amtskommune. Der er ved Frederiksberg kommunes placering under Københavns amts fredningskreds gjort et brud på princippet om, at fredningskredsene skal holdes inden for amtsgrænserne – et princip, det ellers er nødvendigt at opretholde, dels under hensyn til den i § 3, stk. 1, anførte fremgangsmåde ved valg af medlemmer til fredningsnævne, dels under hensyn til § 9, hvorefter alle udgifter vedrørende fredningsnævne m. v. i København eller på Frederiksberg afholdes af kommunen og i det øvrige land af amtsfonden.

Loven er med hensyn til Frederiksberg kommunes placering uklar, når bestemmelserne i § 2, stk. 1, i § 3, stk. 1 og i § 9, stk. 2, sammenholdes. Det må have været sigtet at opretholde kommunens placering i den fredningskreds, den tilhører, og hvorunder kommunen også tidligere henhørte.

3. Ved *fredningskreds* forstås vedkommende fredningsnævns virkeområde, jfr. også § 3, stk. 1.

4. En tilsvarende bestemmelse var optaget i Lov 37-61, og der blev med hjemmel heri foretaget en deling af den daværende Frederiksborg amtsråds-kreds. Allerede da fandt man det nødvendigt med en mulighed for at dele amtsråds-kredsene i flere fredningskredse under hensyn til den betydelige og stigende arbejdsbyrde i fredningsnævnene.

Efter kommunalreformen og den heraf følgende nye amtsinddeling pr. 1. april 1970 er landets inddeling i fredningskredse i medfør af bestemmelsen i § 3, stk. 2, fastsat for tiden ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 426 af 9. september 1971, se s. 512 ff.

Landet er i henhold hertil inddelt i 25 fredningskredse, idet en række amter er delt i 2 eller 3 fredningskredse.

Fredningsnævn

§ 3. *For hver fredningskreds nedsættes et fredningsnævn bestående af en formand og 2 andre medlemmer. Formanden (1), der skal være dommer, beskikkes af ministeren. Uden for København (2) vælges de 2 andre medlemmer (3) af henholdsvis amtsrådet og kommunalbestyrelsen i den kommune, hvori det område, som fredningssagen angår, er beliggende. I København vælger magistraten og borgerrepræsentationen hver et medlem.*

Stk. 2. For hvert af medlemmerne beskikkes eller vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1. Suppleanten (4) for formanden kan være en dommerfuldmægtig. Det af et kommunalt råd valgte medlem og suppleanten (5) for dette må ikke begge være medlem af vedkommende råd. Omfatter en fredningssag (6) en ejendom, der tilhører vedkommende kommune, må alene den person, der ikke er medlem af rådet, deltage i sagens behandling.

Stk. 3. Samtlige beskikkelser og valg gælder for 4 år (7).

Stk. 4. Angår en fredningssag et område, der er beliggende i 2 eller flere fredningskredse, henviser ministeren sagen til et af nævnene, der efter ministerens bestemmelse kan suppleres med et eller flere kommunale medlemmer af det eller de andre nævn (8).

Stk. 5. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden (9) for fredningsnævne.

1. Beskikkelsen af *fredningsnævnets formand* foretages af ministeren efter indhentet forslag fra justitsministeriet. Det er den altovervejende hovedregel, at der beskikkes en dommer ved en underret beliggende i den pågældende fredningskreds. Loven stiller imidlertid ikke andre krav, end at nævnsformanden skal være dommer, d. v. s. være i funktion som sådan ved at beklæde et dommerembede.

Der vil således f. eks. kunne foretages beskikkelse af en landsdommer, og det uanset om tjenestestedet for hans dommerembede ligger uden for fredningskredsen. I praksis fraviges hovedreglen dog kun, såfremt der foreligger særlige omstændigheder, f. eks. når det ikke for tiden af arbejdsmæssige årsager er muligt at beskikke en dommer ved en underret inden for fredningskredsen.

I henhold til Lov 37 var det videre en forudsætning for at blive nævnsformand, at den pågældende dommer var ministeriet bekendt for at have kendskab til og interesse for naturfredning. Denne forudsætning er ikke gentaget i Lov 69, bl. a. fordi den kunne medføre tvivl om objektiviteten hos fredningsnævnets formand ved bedømmelsen af sagerne.

Ministeriet foretager i overensstemmelse med praksis i visse tilfælde ad hoc-beskikkelser af en nævnsformand for bestemte sager. Som eksempel på sådanne ad hoc-beskikkelser kan nævnes sager, hvor både formanden og suppleanten af en eller anden grund er inhabil, eller hvor det, efter at en beskikkelse er tilbagekaldt, kan være praktisk, at den pågældende dommer færdiggør behandlingen af bestemte påbegyndte sager.

2. »København« er identisk med *Københavns kommune*, jfr. det foran ad § 2, stk. 1, anførte. Se også § 31, stk. 1.

3. De 2 andre medlemmer vælges direkte af henholdsvis amtsrådet og kommunalbestyrelsen – i København af magistraten og borgerrepræsentationen – efter anmodning fra ministeriet for kulturelle anliggender, men uden at ministeriet foretager en formel beskikkelse. Medlemmerne vælges for 4 år, jfr. 7, og ikke – som det måske kunne synes at fremgå af ordlyden i stk. 1 for det kommunevalgte medlem – for hver enkelt fredningssag. Det amtsrådsvalgte medlem deltager således – ligesom nævnsformanden – i behandlingen af samtlige sager i fredningskredsen, medens der for hver enkelt kommune i fredningskredsen er valgt en repræsentant, der som medlem af nævnet kun deltager i behandlingen af sager inden for den pågældende kommunes område.

De af de kommunale råd valgte medlemmer af fredningsnævnet eller suppleanter for disse kan ikke samtidig være medlemmer af de i § 6 omtalte fredningsplanudvalg. Forbudet mod samtidige medlemsskaber skal bl. a. ses på baggrund af fredningsplanudvalgets rolle som sagsrejser og ankeberettiget med hensyn til fredningsnævnets afgørelser sammenholdt med nævnets domstolslignende kompetence til at træffe afgørelser, først og fremmest i henhold til lovens kap. III.

4. *Suppleanten for formanden* beskikkes af ministeren efter indhentet forslag fra justitsministeriet og i øvrigt efter samme retningslinier som for formanden. Det er en betingelse for at blive beskikket som suppleant, at den pågældende beklæder et embede som dommer, retsassessor eller dommerfuldmægtig.

Formanden ansætter selv sekretæren for fredningsnævnet (som regel en dommerfuldmægtig) jfr. § 5 i FNFo. Det bør tilstræbes, at stillingerne som henholdsvis suppleant for for-

manden og sekretær for nævnet så vidt muligt ikke bestrides af samme person.

Med henblik på en eventuel fornøden lettelse i formandens arbejdsbyrde kan det efter dennes beslutning bestemmes, at beføjelserne som formand i bestemte sager eller i bestemte arter af sager skal udøves af suppleanten, selv om formanden ikke er forhindret i at deltage i vedkommende sag eller sager. Dette kan også indgå i overvejelserne om henvisning af en sag, der omfatter flere fredningskredse, jfr. under 8.

5. *Det kommunale råd*, det være sig amtsrådet eller kommunalbestyrelsen, skal ved valgene af *medlem og suppleant* sørge for, at højst en af disse er medlem af vedkommende kommunale råd. Der er intet til hinder for, at både medlemmet og suppleanten kan stå uden for rådet. Ministeriet påser, at denne valgforskrift overholdes.

Som det udtrykkeligt er nævnt i bestemmelsen, er det hensigten at undgå, at et medlem af et kommunalt råd i fredningsnævnet deltager i behandlingen og pådømmelsen i en sag, der omfatter en ejendom, der tilhører vedkommende kommune eller amtskommune. Man har altså ment det nødvendigt at optage denne særlige inhabilitetsgrund i selve loven, medens de almindelige inhabilitetsregler er omtalt i forretningsordenen for fredningsnævne.

Reglen må antages at gælde f. eks. for det tilfælde, hvor det amtsrådsvalgte medlem eller suppleant i fredningsnævnet foruden eventuelt at være medlem af amtsrådet tillige er medlem af kommunalbestyrelsen for den kommune, som sagen helt eller delvis vedrører. Selv om den pågældende ikke repræsenterer kommunen i fredningsnævnet, men amtsrådet, må han altså anses for inhabil.

Såfremt både medlem og suppleant i løbet af valgperioden begge bliver medlemmer af vedkommende kommunale råd, må en af dem træde tilbage fra mandatet i fredningsnævnet, og der må foretages nyvalg. Der er ikke hjemmel

for de kommunale råd til at udpege medlemmer ad hoc med henblik på deltagelse i behandlingen af bestemte sager.

6. Udtrykket omfatter sager efter Kapitel III, se Cirk 72 punkt 17 samt Lov 72 § 2 3.

7. De for tiden foretagne *beskikkelser og valg* gælder indtil 1. oktober 1973, jfr. også for beskikkelsernes vedkommende overgangsbestemmelsen i § 70, stk. 2. For nævnsformændenes vedkommende er der dog den begrænsning, at beskikkelsen kun gælder, så længe nævnsformanden beklæder det dommerembede, han havde på beskikkelsestidspunktet. Med hensyn til de af de kommunale råd valgte medlemmer gælder dog, at de ikke vil kunne forblive som medlemmer af fredningsnævnet imod det kommunale råds ønske, uanset om den 4-årige valgperiode ikke er udløbet. Det kommunale råd vil med andre ord kunne foretage nyvalg i løbet af valgperioden, såfremt det af rådet anses for nødvendigt.

8. Man skal med hensyn til denne bestemmelse være opmærksom på den generelle regel, der gælder for det tilfælde, hvor en fredningssag omfatter flere kommuner, og hvorefter det kommunevalgte medlem kun kan deltage i beslutninger vedrørende områder inden for vedkommende kommunes grænser. Bestemmelsen gælder også for de amtsrådsvalgte medlemmer, når en fredningssag omfatter flere fredningskredse, beliggende i forskellige amter.

Som eksempel på reglens anvendelse kan henvises til OFNK 5. juli 1972, jfr. skr 21. oktober 1969, hvor fredningsnævnet i en sag, der tillige omfattede arealer i et andet amt, blev suppleret med et yderligere medlem.

9. Der er i medfør af denne bestemmelse ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 208 af 25. maj 1970 fastsat en *forretningsorden* for fredningsnævn, se s. 498 ff.

En lang række af de tidligere naturfredningsloves bestemmelser om fredningsnævnenes procedure er udeladt i Lov

69, og i stedet optaget i forretningsordenen. Der opnås her ved foruden en forenkling af lovteksten en smidigere tilpasning af bestemmelserne til de krav, samfundsudviklingen til enhver tid stiller til administrationsapparatet.

En lignende betragtning gør sig i øvrigt mere eller mindre gældende med hensyn til de for overfredningsnævnet, taksationskommissionen og naturfredningsrådet fastsatte forretningsordener.

Overfredningsnævnet

§ 4. Overfredningsnævnet består af en formand (1) og et antal andre medlemmer. Formanden skal have juridisk embedseksamen. Af de andre medlemmer (2) vælger hvert af de partier, der er repræsenteret i finansudvalget 1 medlem, medens 2 vælges af højesteret blandt rettens medlemmer.

Stk. 2. Ministeren kan beskikke en suppleant (3) for formanden. For de andre medlemmer vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1. Suppleanter for de medlemmer, der vælges af højesteret, skal være højesteretsdommere eller opfylde de almindelige betingelser for udnævnelse til højesteretsdommer.

Stk. 3. De af partierne og højesteret foretagne valg gælder for 4 år (4). Når et parti ikke længere er repræsenteret i finansudvalget, udtræder det pågældende medlem og hans suppleant af overfredningsnævnet (5).

Stk. 4. Efter overfredningsnævnets beslutning kan afgørelse i visse sager træffes af et udvalg bestående af formanden og 2 andre medlemmer udpeget henholdsvis blandt de af partierne og af højesteret valgte medlemmer (6).

Stk. 5. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden (7) for overfredningsnævnet.

1. I overensstemmelse med Bet s. 336 f er der som følge af den stigende arbejdsbyrde oprettet en stilling som heltids-

beskæftiget *formand for overfredningsnævnet* og leder af dets sekretariat. Formanden skal være jurist, og er i henhold til tjenestemandsløvgivningen udnævnt af kongen.

2. Antallet af politisk valgte *medlemmer* er afhængigt af antallet af partier i finansudvalget, jfr. stk. 3, om situationen, når et parti ikke længere er repræsenteret i finansudvalget. Det bemærkes herved, at fredningssager med udgift for det offentlige på over 200.000 kr. til betaling af erstatning af ministeren skal forelægges for finansudvalget. Sammenhængen mellem dets og overfredningsnævnets virksomhed er understreget ved sammensætningen af den politiske repræsentation i overfredningsnævnet.

Til opretholdelse af den traditionelle politiske majoritet i overfredningsnævnet kræves mindst 4 politisk valgte medlemmer, hvorved bemærkes, at den i stk. 2 omtalte suppleant for formanden kun har stemmeret, når han udøver beføjelserne som formand.

De af partierne valgte medlemmer samt suppleanten for disse behøver ikke at være medlemmer af folketinget.

3. Ministeren har beskikket en *suppleant for formanden* med betegnelsen *viceformand*. Ifølge § 2 i OFNFo kan formanden beslutte, at beføjelserne som formand i bestemte sager eller i bestemte arter af sager skal udøves af viceformanden, selv om formanden ikke er forhindret i at deltage i vedkommende sag eller sager. Viceformanden, der forudsættes at være jurist, deltager i overfredningsnævnets forhandlinger, men har som foran nævnt kun stemmeret, når han efter formandens beslutning udøver dennes beføjelser eller under formandens forfald.

4. De for tiden af partierne og højesteret foretagne valg gælder indtil 1. oktober 1973, jfr. overgangsbestemmelsen i Lov 69 § 70, stk. 3. Der gælder ikke sådanne tidsbegrænsninger med hensyn til viceformandens beskikkelse.

5. Partiernes mandater skal ikke automatisk fornyes efter afholdelse af folketingsvalg. Her gælder som udgangspunkt alene hovedreglen om en 4-årig valgperiode, i løbet af hvilken partierne på den anden side vil kunne foretage nyvalg.

6. Der henvises til bestemmelserne i OFN Fo § 4 og § 9, stk 2, jfr. nedenfor under 7.

7. Der er i medfør af denne bestemmelse ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 209 af 25. maj 1970 fastsat en forretningsorden for overfredningsnævnet, se s. 502 ff.

Taksationskommissionen

§ 5. *Taksationskommissionen består af 3 medlemmer. Formanden og det ene af de andre medlemmer beskikkes af ministeren. Formanden (1) skal have juridisk embeds-eksamen. Det 3. medlem (2) vælges af de kommunale myndigheder i den kommune, hvori det område, som frednings-sagen angår, er beliggende, således at medlemmer i Køben-havn vælges af borgerrepræsentationen, på Frederiksberg af kommunalbestyrelsen og i det øvrige land af amtsrådet.*

Stk. 2. For hvert af medlemmerne beskikkes eller vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1.

Stk. 3. Samtlige beskikkelser og valg gælder for 4 år (3).

Stk. 4. Ministeriet kan fastsætte en forretningsorden (4) for taksationskommissionen.

1. I overensstemmelse med, hvad der gælder for taksationskommissionen i henhold til lov om fremgangsmåden ved ekspropriation vedrørende fast ejendom (ekspropriations-procesloven), skal *taksationskommissionens formand* – i modsætning til tidligere – være jurist.

Med hensyn til det af *ministeren beskikkede andet medlem* er der praksis for en politisk udpegning, således at

taksationskommissionen i lighed med de øvrige kollegialt sammensatte fredningsorganer har en politisk majoritet, jfr. under 2.

2. *Det tredie, lokale medlem*, der i Københavns kommune vælges af borgerrepræsentationen, i Frederiksberg kommune af kommunalbestyrelsen og i det øvrige land af de 14 amtsråd, vælges for 4 år – den samme periode, der gælder for de af ministeriet beskikkede 2 medlemmer, jfr. stk. 3. Der er således til kommissionen beskikket og valgt i alt 18 medlemmer.

3. De for tiden foretagne beskikkelser og valg gælder indtil 1. oktober 1973.

4. Der er i medfør af denne bestemmelse ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 211 af 25. maj 1970 fastsat en *forretningsorden* for taksationskommissionen, se s. 507 ff.

Fredningsplanudvalg

§ 6. *Fredningsplanudvalg nedsættes for et eller flere amter eller for nærmere af ministeren fastsatte områder (1).*

Stk. 2. Ministeren fastsætter medlemmernes antal og beskikker formanden og de øvrige medlemmer, hvoraf et flertal skal være folkevalgte. Udvalget består af repræsentanter for kommunerne i området og for ministerierne samt af sagkyndige (2).

Stk. 3. Fredningsplanudvalgene yder efter anmodning fredningsnævnene bistand (3).

Stk. 4. Ministeren fastsætter retningslinier (4) for fredningsplanudvalgenes arbejde.

1. Efter kommunalreformen pr. 1. april 1970 er nedsat føl-

gende 12 *fredningsplanudvalg* omfattende hele landet bortset fra Københavns og Frederiksberg kommuner:

Fredningsplanudvalget for Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter

Fredningsplanudvalget for Vestsjællands amt

Fredningsplanudvalget for Storstrøms amt

Fredningsplanudvalget for Bornholms amt

Fredningsplanudvalget for Fyns amt

Fredningsplanudvalget for Sønderjyllands amt

Fredningsplanudvalget for Ribe amt

Fredningsplanudvalget for Vejle amt

Fredningsplanudvalget for Ringkøbing amt

Fredningsplanudvalget for Århus amt

Fredningsplanudvalget for Viborg amt og

Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt.

Ved fastsættelsen af grænserne for fredningsplanudvalgenes geografiske virkeområde er det princip lagt til grund, at disse bør falde sammen med amternes i videst mulig udstrækning. Der er herved opnået en hensigtsmæssig harmonisering med den øvrige, regionale administrative inddeling af landet. Princippet er alene fraveget med hensyn til hovedstadsområdets amter, hvor man ikke har fundet en administrativ opdeling praktisk.

2. Der var i Lov 37 ikke angivet nogen lovbestemt *sammensætning af fredningsplanudvalgene*. I Lov 69 er i overensstemmelse med forslag i Bet 338 f og forhandlingerne i folketinget givet ministeriet det direktiv, dels at der skal være folkevalgt flertal (repræsentanter for kommuner og amtskommuner i området), og dels at fredningsplanudvalget derudover skal bestå af repræsentanter for ministerierne samt af andre sagkyndige.

Ved dette direktiv videreføres og udbygges de principper, der var lagt til grund for sammensætningen af de tidligere fredningsplanudvalg, der normalt havde en amtmand som

formand, og i øvrigt bestod af medlemmer udpeget af de kommunale råd, landbrugsministeriet, Danmarks Naturfredningsforening samt repræsentanter for den byplanmæssige sagkundskab og for friluftsansererne samt eventuelt for videnskabelige interesser.

Man er på grundlag heraf nået frem til en standard for fredningsplanudvalgenes sammensætning, hvorved det også er tillagt betydelig vægt, at der skabes mulighed for koordinering og samarbejde dels mellem de centrale og regionale fredningsmyndigheder, dels mellem fredningsmyndighederne og andre myndigheder og institutioner, herunder de kommunale myndigheder, zonestyrelserne, klit- og skovvæsenet m. fl.

Princippet om en kommunal-statslig-sagkyndig sammensætning er således opretholdt med hensyn til de nuværende fredningsplanudvalg, der – bortset fra hovedstadsområdet – har følgende 15 medlemmer:

Amtmanden som formand

8 folkevalgte repræsentanter, heraf 4 udpeget af amtskommunen og

4 af kommunerne i amtet

1 repræsentant for ministeriet for kulturelle anliggender

1 repræsentant for boligministeriet

1 repræsentant for landbrugsministeriet (klit- og skovvæsenet)

1 repræsentant for Danmarks Naturfredningsforening

1 repræsentant for Friluftsrådet, samt

1 landbrugskyndig repræsentant, der beskikkes efter indstilling af amtsrådet blandt praktisk udøvende landmænd uden for amtsrådets egen kreds.

De samme retningslinier er fulgt ved sammensætningen af hovedstadsområdet's fredningsplanudvalg, men bl. a. er antallet af medlemmer større som følge af, at dette fredningsplanudvalg omfatter 3 amter.

Samtlige beskikkelser foretages af ministeriet for kul-

turelle anliggender efter indstillinger fra vedkommende myndighed eller forening. Der er således ikke tale om direkte valg som f. eks. ved udpegningen af kommunale medlemmer til fredningsnævne.

I modsætning til de øvrige kollegialt sammensatte fredningsorganer er der ikke i loven fastsat nogen tidsbegrænsning for beskikkelserne. Det er imidlertid en forudsætning, at de folkevalgte mandater skal fornyes i forbindelse med kommunalvalgene. Med hensyn til de øvrige medlemmer er derimod i overensstemmelse med praksis under Lov 37 intet krav om fornyelse af mandatet efter den 4-årige periode, men ministeriet vil naturligt kunne tage spørgsmålet om eventuelle nybeskikkelser op til vurdering i forbindelse med beskikkelse af nye folkevalgte medlemmer.

3. Under Lov 37 ydedes der uden direkte hjemmel i loven bistand fra fredningsplanudvalgene til fredningsnævne. På grund af den stadig stigende arbejdsbyrde for fredningsnævne, som ikke har fast teknisk bistand, er der ved Lov 69 skabt udtrykkelig hjemmel for ydelse af en sådan bistand fra fredningsplanudvalgene. Nævne kan også, jfr. FNFo § 6, stk. 2, anvende anden sagkyndig bistand.

Det nærmere indhold af fredningsplanudvalgenes bistand, der bl. a. kan bestå i udarbejdelse af kortmateriale, lods-ejerfortegnelse, forskellige analyser m. v., og fremgangsmåden til opnåelse af bistanden, tænkes fastlagt i de i stk. 4 omtalte retningslinier for fredningsplanudvalgenes virksomhed.

4. Der er endnu ikke fastsat sådanne retningslinier.

Naturfredningsrådet

§ 7. Naturfredningsrådet består af 10 medlemmer, der skal have naturvidenskabelig indsigt (1). Ministeren beskikker medlemmerne efter indstilling fra universiteternes natur-

videnskabelige fakulteter, den kgl. veterinær- og landbohøjskole, Danmarks geologiske undersøgelse og eventuelt andre videnskabelige institutioner (2). Ministeren kan fastsætte de nærmere regler herfor (3).

Stk. 2. Beskikkelserne gælder for 4 år.

Stk. 3. Rådets formand beskikkes af ministeren blandt medlemmerne.

Stk. 4. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden for rådet (4).

1. Ved Lov 69-72 er naturfredningsrådet omdannet til et rent naturvidenskabeligt *ekspertorgan*, se Forsl 72 og Cirk 72, punkt 3.

2. De *indstillingsberettigede organer* er udelukkende videnskabelige institutioner. For så vidt angår universiteternes naturvidenskabelig fakulteter, er der indtil nu tillagt Københavns, Århus og Odense universiteter indstillingsret.

3. Adgangen til at fastsætte nærmere regler er fakultativ.

4. Der er i medfør af denne bestemmelse ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 210 af 25. maj 1970 fastsat en *forretningsorden* for naturfredningsrådet, se s. 33 og s. 505 ff.

Anerkendte foreninger og institutioner

§ 8. *Ministeren for kulturelle anliggender kan meddele anerkendelse til foreninger og institutioner, der virker for gennemførelse af lovens formål (1).*

1. Bestemmelsen opretholder den hidtidige adgang for ministeriet til at meddele anerkendelse til foreninger eller institutioner med visse nærmere angivne virkninger, se s. 27 f.

Der er for tiden meddelt anerkendelse til rigsantikvaren

(rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning) og Danmarks Naturfredningsforening.

Ministeriet har hidtil været yderst tilbageholdende med at meddele anerkendelser.

Administrationsudgifter

§ 9. *Alle udgifter ved lovens administration afholdes af statskassen (1).*

Stk. 2. Dog afholdes alle udgifter vedrørende fredningsnævnene samt udgifter i medfør af § 23, stk. 1, i København eller på Frederiksberg af kommunen og i det øvrige land af amtsfonden (2). Ligger det sted, som sagen angår, dels i en af de nævnte byer og dels i en amtsrådsreds, eller ligger det i flere amtsrådsredse, træffer fredningsnævnet bestemmelse om fordeling.

1. Ved bestemmelsen er den i Lov 37-61 i § 32 anførte hovedregel opretholdt, hvorefter alle administrationsudgifter i forbindelse med *naturfredningsloven* afholdes af statskassen. Om udgifter til erstatninger i fredningssager og til tilskud til vedligeholdelse af diger henvises henholdsvis til § 33 og § 54, stk. 3. Se § 23 2.

2. Som eneste undtagelse fra hovedreglen i stk. 1 anføres, at alle *udgifter* vedrørende *fredningsnævnenes administration* samt udgifter i medfør af § 23, stk. 1 (udgifter til de nødvendige foranstaltninger, fredningsnævnet har truffet til gennemførelse og sikring af en iværksat fredning) afholdes af kommunale myndigheder, nemlig i København eller på Frederiksberg af kommunen og i det øvrige land af amtsfonden, jfr. dog nedenfor om udgifter til vederlæggelse af fredningsnævnenes formænd.

Bestemmelsen svarer til § 32, stk. 1, i Lov 37-61, hvori bl. a. var anført følgende:

»Alle udgifter vedrørende fredningsnævnene, heri indbe-

fattet befordringsudgifter og dagpenge til nævnenes medlemmer, udgifter til sagkyndig bistand samt udgifter, der måtte påløbe i henhold til § 16 (svarer til Lov 69, § 23, stk. 1), afholdes i København, Frederiksberg, købstæderne og flækkerne i de sønderjyske landsdele af kommunens kasse og på landet af amtsfonden«.

I Forsl II sp. 1852 er omtalt, at man har fundet det overflødigt udtrykkeligt at anføre, at de omhandlede udgifter indbefatter befordringsudgifter og dagpenge til medlemmerne af de forskellige nævn og råd, herunder fredningsnævnene, og udgifter til sagkyndig bistand til disse.

Efter kommunalreformen pr. 1. april 1970 er retstilstanden herefter, at amtsfondene betaler fredningsnævnenes samtlige udgifter, herunder f. eks. udgifter til diæter til ikke alene amtsrådsvalgte, men også til de af kommunerne valgte medlemmer af fredningsnævnene. I København eller på Frederiksberg betales udgifterne af kommunen.

Uanset reglen om, at fredningsnævnenes udgifter betales af kommunale myndigheder, afholdes udgifterne til vederlæggelse af fredningsnævnenes formænd af statskassen. Hjemmelen hertil findes på de årlige finanslove.

Kapitel III

Fredning

INDLEDNING

I. Kapitlet omhandler *fredning ved kendelse*, d.v.s. adgangen til imod erstatning at fastsætte konkrete begrænsninger i ejendomsretten i form af servitutter (eller eventuelt til at ekspropriere fast ejendom som sådan) for at sikre en naturfredningsmæssig beskyttelse eller anvendelse af en ejendom.

Servitutfredningen, der i international sammenhæng er et ret enestående instrument i naturbevaringen, har, siden det blev indført i 1917, udgjort kernen i samfundets bestræbelser på at bevare naturen og dens værdier.

Anvendelsen af denne sikringsmåde har i tidens løb undergået forandringer. I dag benyttes fredning først og fremmest for at skabe en endelig friholdelse af større landskaber som led i en langsigtet planlægning, men også – som det tidligere i vidt omfang var tilfældet – for at redde værdier, som ellers ville gå tabt på grund af umiddelbart forestående foranstaltninger. Se i øvrigt s. 1 ff.

Fredning er ikke noget entydigt begreb. Omend der traditionelt er visse former for anvendelse, som fredning i de fleste tilfælde vil beskytte imod, fastsættes beskyttelsen individuelt, afhængig af først og fremmest fredningens formål og det pågældende områdes karakter, se § 20.

Uanset at planlægningslovgivningen i dag på en række punkter sikrer, at landskabelige, videnskabelige og rekreative hensyn tages i betragtning ved administrationen af den, – se § 14 samt s. 6 f og s. 205 f, – vil fredning efter kap. III fortsat være det væsentligste – og i det store og hele ene-

ste – instrument til en definitiv naturfredningsmæssig sikring af et givet område.

En gennemgang af fredningens historie findes i Viggo Nielsen, Danmarks Natur bd. XI, 1971, s. 111 ff, om lov 17 og den senere udvikling især s. 118 ff. Fredningssager er behandlet smst. s. 133 ff og af J. Garde i Fast Ejendoms Regulering 3. udg., 1971, s. 374 ff. Se endvidere Bet s. 23 ff, s. 29, s. 35 ff, s. 80 ff og om fredningsmyndigheder og proces s. 330 ff. Om servitutfredning i international sammenhæng henvises til: »The easement as a conversation technique«, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), Morges, Schweiz, 1972, hvor det amerikanske, franske og tyske system er gennemgået.

Om servitutfredning efter kap. III – i modsætning til de almindelige reguleringer i henhold til kap. V–IX – som en praktisk og i øvrigt klassisk konsekvens af sondringen mellem konkrete indgreb, der begrunder fuld erstatning og almindelige begrænsninger i ejendomsretten, der ikke hjemler erstatning, se Bent Christensen i TFR 1970 s. 113 ff og i Fast ejendoms regulering 3. udg. 1971 s. 89 ff, Garde s. 380 samt J. Garde s. 294 ff i Forhandlingerne på det 25. nordiske juristmøde, Oslo 1969.

Kapitel III er med sine 25 paragraffer det mest omfattende af Lov 69's 13 kapitler. Indholdsmæssigt spænder det over et vidt register. Visse af reglerne, som f. eks. §§ 14 og 22, har nærmest karakter af ordensforskrifter for nævnene. Andre kan karakteriseres som procesregler. Det gælder f. eks. §§ 16 og 17. Ekspropriationsretlige bestemmelser findes i f. eks. §§ 19–21, bevillingsmæssige regler i §§ 32 og 33 og bestemmelser om kompetence i f. eks. § 27.

Reglerne i kapitlet er systematisk ordnet således, at de i det store og hele følger gangen i en sædvanlig fredningssag, fra dennes rejsning (§§ 11–13) over dens behandling af fredningsnævnet (§§ 14–18) og fredningsnævnets kendelse m.v. (§§ 19–23) og over kendelsens indbringelse eller forelæggelse for overfredningsnævnet (§§ 24–25), overfredningsnævnets behandling, herunder eventuelt taksation (§§ 26–32) til even-

tuel bevilling til erstatningsudbetaling (§ 33) og endelig eventuel ophævelse af kendelsen (§ 34). Som det vil fremgå af de specielle kommentarer nedenfor, finder reglerne i §§ 13–23 imidlertid i vidt omfang også anvendelse på overfredningsnævnets sagsbehandling og kendelser.

I direkte sammenhæng med kap. III står foruden § 1, jfr. henvisningen hertil i § 10, alene visse straffe- og overgangsregler, § 66 ff. Herudover er der visse henvisninger til kapitel III, se f. eks. §§ 38, stk. 1, 39 og 45.

Som det fremgår af § 19 4, finder procedurereglerne i kap. III med de fornødne modifikationer også anvendelse ved nævnenes behandling af *andet end* fredningssager, jfr. herved Garde s. 436.

II. Konsekvenserne i vurderingsmæssig henseende – og dermed for ejendomsbeskatningen – af, at en ejendom fredes, er naturligvis ikke omfattet af naturfredningslovens regler. Det samme gælder de skattemæssige konsekvenser for lods- ejere m.v., hvor disse får udbetalt fredningserstatninger. Da reglerne herom formentlig har en vis almindelig interesse og må erkendes at være af stor praktisk betydning også i en fredningsmæssig sammenhæng, jfr. det særlige afsnit herom Bet s. 358 ff, findes nedenfor en gennemgang af reglerne. Gennemgangen har naturligvis måttet indskrænkes til, hvad der er mere væsentligt, og om detaljer i problematikken må derfor henvises til den skatteretlige speciallitteratur, f. eks. Moritz Hansen, Beskatning af fast ejendom, 1972. For så vidt angår beskatningen til kommunerne af fast ejendom kan henvises til Preben Espersen, Johs. Pedersen og Gert Rasmussen, De kommunale skattelove, 1971. Om vurdering af fast ejendom henvises til den af statens ligningsdirektorat i 1968 udgivne vurderingsvejledning.

a. Ejendomsbeskatning og vurdering

I medfør af lovbekendtgørelse nr. 356 af 29. juli 1970 foretages der hvert 4. år almindelig vurdering af landets faste

ejendomme. I de mellemliggende år omvurderes ejendomme, hvis der er sket faktiske eller retlige ændringer af dem, eller hvis ejeren begærer omvurdering.

Ved vurderingerne ansættes ejendomsværdi (d. v. s. værdien af ejendommen som helhed) og grundværdi (d. v. s. værdien af grunden i ubebygget stand). Grundskyld til kommune og amtskommune, jfr. lovbekendtgørelse nr. 84 af 8. marts 1971 om beskatning til kommunerne af faste ejendomme, udskrives på grundlag af grundværdien. Ejendomsskyld til stat og kommune, jfr. hhv. lovbekendtgørelse nr. 183 af 30. april 1970 og lovbekendtgørelse nr. 84 af 8. marts 1971, er fikseret på grundlag af bygningsværdierne i 1956 og aftrappes med $\frac{1}{7}$ efter hver almindelig vurdering, således at den er helt afviklet med udgangen af skatteåret 1989/90.

Vurderingen sker som hovedregel efter ejendommens værdi i handel ogandel (§ 6).

Efter vurderingslovens §§ 10, stk. 1 og 13, stk. 2, skal der ved henholdsvis ansættelsen af ejendomsværdien og grundværdien tages hensyn til de til den faste ejendom (ved ejendomsværdien: grund og bygninger m.v. – ved grundværdien: grunden) knyttede rettigheder og byrder af offentligretlig karakter.

I statens ligningsdirektorats vurderingsvejledning (2. udgave 1968) findes en nærmere redegørelse for »rettigheder og byrder af offentligretlig karakter«, dels i almindelighed, dels i relation til naturfredningsloven, herunder specielt fredningsservitutter. Det fremgår heraf, at disse skal tages i betragtning ved ansættelsen af ejendomsværdien og/eller grundværdien i det omfang, hvori byrden må antages at virke nedsættende på ejendommens værdi i handel ogandel.

I vurderingsvejledningen (s. 87) er anført bl. a. følgende herom:

»Udtrykket »rettigheder og byrder af offentligretlig karakter« omfatter såvel den almindelige regulering af ejendomsretten til fast ejendom som de specielle begunstigelser eller

rådighedsindskrænkninger for enkelte ejendomme eller grupper af ejendomme, som er bragt i anvendelse over for disse ifølge særlig lovhjemmel.

Man skal således ved vurderingen tage hensyn til lovgivningens *almindelige* betingelser og forskrifter for og begrænsninger i en ejers råden over og udnyttelse af ejendommen i det omfang, de pålagte bånd må antages at påvirke salgspriserne.

Som nævnt omfatter udtrykket »rettigheder og byrder af offentligretlig karakter« også de *specielle* rådighedsindskrænkninger, som en offentlig myndighed med hjemmel i loven har pålagt en ejendom, f. eks. kondemnering, benyttelsesforbud, tinglyst byplanvedtægt, naturfredningskendelse o.s.v. Der må ved vurderingen tages hensyn til sådanne offentligretlige rådighedsindskrænkninger, således at de tages i betragtning ved ansættelsen af ejendomsværdien og/eller grundværdien i det omfang, hvori byrden må antages at virke nedsættende på ejendommens værdi i handel ogandel. Omvendt må det ved vurderingen tages i betragtning, hvis der for en ejendom eller en gruppe af ejendomme er givet særlige begunstigelser i forhold til nu ellers gældende love eller andre bestemmelser for ejerens råden over ejendommen, f. eks. byggedispensationer eller dispensationer fra strand- eller skovfredning.

Sidestillet med offentligretlige rådighedsindskrænkninger, som er pålagt ejendomme ved kendelser, deklarationer o.s.v. med hjemmel i loven, kan betragtes rådighedsbegrænsende servitutter, som en ejer har pålagt sin ejendom ved frivillig deklaration med en interesseret offentlig myndighed som påtaleberettiget . . .

Offentligretlige byrder og rådighedsindskrænkninger skal tages i betragtning ved vurderinger, der foretages efter at vedkommende offentlige myndighed endeligt har vedtaget eller – hvor særlig godkendelse kræves – godkendt den pågældende plan, vedtægt og lignende, f. eks., når en endelig fredningskendelse er afsagt af fredningsnævnet eller overfredningsnævnet.

Allerede inden godkendelsen er meddelt, kan et forslag til byplan, vedtaget af kommunalbestyrelsen, eller en byudviklingsplan, vedtaget af byudviklingsudvalget, og lignende foreløbige planer, dog have indvirkning på handelsværdien af ejendommene i området.

Ydes der erstatning for de ejendommene pålagte rådighedsindskrænkninger, f. eks. fredningskendelser, må man dog være opmærksom på, at værdinedgangen først indtræder, når den endelige afgørelse er truffet. Ved salg af en ejendom før dette tidspunkt vil både køber og sælger regne med, at værdinedgangen modsvares af en erstatning.

Derimod må de ved naturfredningsloven gennemførte generelle fredningsbestemmelser om fredning af bælter langs strandbredder, skove, søer og landeveje i almindelighed anses for at være af fast og varig karakter, uanset om der i enkelte tilfælde er givet dispensation til bebyggelse m.v. Såfremt der inden for et sådant fredet område gennem et større antal dispensationer er skabt forventning om, at der fortsat vil blive dispenseret, kan der dog blive tale om at ansætte forventningsværdier udover dem, som umiddelbart er forenelige med fremtiden.«

I henhold til vurderingslovens § 2, stk. 2, punkt 8, skal der foretages *omvurdering* »af ejendomme, som på grund af offentlige foranstaltninger er undergået værdiforringelse, og der ved forlig med eller kendelse af vedkommende myndighed er tillagt ejeren erstatning herfor«. Efter ligningsdirektoratets vurderingsvejledning (s. 209) omfattes af denne bestemmelse bl. a. endelige naturfredningskendelser (nævnskendelser, der efter Lov 69 § 25 ikke skal forelægges – eller som ikke efter § 24, stk. 2 er indbragt for – overfredningsnævnet og overfredningsnævnskendelser), og ifølge praksis også, selv om ejeren har givet afkald på erstatning, alt under forudsætning af, at der er sket nedgang i ejendommens værdi. Se herved § 31 1.

Omvurdering finder sted pr. 1 april og omvurderingsårsagen – den endelige fredningskendelse – skal derfor foreligge på dette tidspunkt.

I det omfang den en ejendom pålagte fredningsservitut medfører lavere grundværdi, vil dette naturligvis også medføre lavere grundskatter. Medfører fredningsservituter en nedsættelse af ejendomsværdien vil dette betyde nedsættelse af den skattepligtige formue samt eventuelt nedsættelse af en indkomstskattepligtig lejeværdi.

Vurderingsrådets afgørelse kan *påklages* til skyldrådet, hvis afgørelse kan indbringes for landsskatteretten.

En gennemgang af ejendomsbeskatningen findes i Bet s. 358–361. For bygninger, der er fredet efter bygningsfredningsloven, er der visse muligheder for fritagelse for ejendomsskyld. Der er derimod ikke direkte hjemmel for skattefritagelse som følge af fredninger i medfør af naturfredningsloven, men i det omfang en fredning fører til en nedsættelse af grundværdien bliver grundskatterne automatisk nedsat. Der kan dog opnås skattefritagelse i de tilfælde, hvor det offentlige bliver ejer af ejendommen, og denne ikke udnyttes erhvervsmæssigt, men f. eks. til rekreativt brug, jfr. §§ 7 og 20 i lovebekendtgørelse nr. 84 af 8. marts 1971 om beskatning til kommunerne af fast ejendom og § 7 i lov nr. 24 af 28. januar 1966 om ejendomsskyld til staten. Under den nævnte betingelse er statsejendomme ligeledes undtaget fra vurdering, jfr. § 1 i lovebekendtgørelse nr. 356 af 29. juli 1970 om vurdering af fast ejendom.

b. Skattemæssig behandling af fredningerstatninger

A. Særlig indkomstskat

1. Almindelige bemærkninger

Ifølge lov om særlig indkomstskat § 2, nr. 13, jfr. finansministeriets lovebekendtgørelse nr. 366 af 31. juli 1972, skal fortjeneste ved afståelse af fast ejendom medregnes ved opgørelsen af særlig indkomst.

Bestemmelsen finder også anvendelse, når en ejendom afstås ved ekspropriation og omfatter endvidere fortjenester ved afståelse af middelbare ejendomsrettigheder over fast ejendom, således f. eks. *erstatninger for pålagte frednings-*

servitutter, jfr. skattedepartementets cirkulære nr. 226 af 19. oktober 1972, punkt 1. Landsskatteretten har i en kendelse i Meddelelser fra Landsskatteretten 1965, nr. 114, udtalt, at lov om særlig indkomstskat efter sine forarbejder omfatter afståelse ved ekspropriation og derfor også må antages at omfatte fredningsindgreb, som må sidestilles med partiel ekspropriation. Retten henviste til, at det stedse har været antaget, at ordet »afstå« i grundlovens § 73 også omfatter rådighedsbegrænsninger (*servitutter*). Dette standpunkt er tiltrådt i U 1967. 224 ØL, hvori det fastslages, at erstatning for status quo fredninger, hvorved der sker afståelse af ejerbeføjelser, omfattes af loven, og at det var uden betydning, om en fredning var gennemført frivilligt eller tvangsmæssigt. Der henvises i øvrigt til C. Helkett, Opgørelse af den skattepligtige indkomst 10. udg., 1972, s. 580.

Denne retstilstand har været gældende, fra fortjeneste ved salg af fast ejendom blev inddraget under særlig indkomstskat fra 10. juli 1960 at regne og indtil den 31. december 1967, (jfr. nedenfor under punkt 2 om retstilstanden fra 1. januar 1968 til 31. december 1972), og gælder påny fra 1. januar 1973, (jfr. nedenfor under punkt 3).

For så vidt angår naturfredning, anses afståelse i skattemæssig henseende – og dermed erhvervelsen af fortjenesten – efter fast praksis at være sket på *tidspunktet for fredningsnævnets kendelse* om fredningen, uanset om kendelsen indbringes eller i øvrigt forelægges for overfredningsnævnet og uanset hvornår erstatningerne rent faktisk udbetales. Dette gælder også, såfremt overfredningsnævnet vælger at gennemføre fredning af et areal, omfattet af fredningsnævnets kendelse, ved afståelse i stedet for alene ved pålæg af fredningsservitutter. Hvis overfredningsnævnet derimod udvider det fredede område i forhold til fredningsnævnets kendelse, anses de nyinddragne arealer dog først for afståede i skattemæssig henseende ved overfredningsnævnets kendelse herom.

Spørgsmålet om, hvornår afståelse i skattemæssig henseende må anses at have fundet sted, har betydning i for-

bindelse med ophævelsen pr. 1. januar 1973 af den hidtil gældende fritagelse for særlig indkomstskat af ekspropriationserstatninger (på samme måde principielt – dog i omvendt henseende – som da den fra 10. juli 1960 til 31. december 1967 gældende skattepligt pr. 1. januar 1968 blev afløst af en skattefrihed).

Det følger af, at ikrafttrædelsesdatoen er fastsat til 1. januar 1973, at det ikke har betydning, at den, hvis ejendom fredes, anvender et fra kalenderåret afvigende regnskabsår (brudt regnskabsår).

Der henvises i øvrigt til landsskatterettens afgørelse i Meddelelser fra Landskatteretten 1971 nr. 36, jfr. Moritz Hansen, Beskatning af fast ejendom, 1972, side 74, jfr. også den smst. s. 224 nævnte landsskatteretskendelse 1963/64, j. nr. 31.583.

2. Retstilstanden indtil 1. januar 1973

Ved § 2 B i lov nr. 418 af 18. december 1968 om særlig indkomstskat bestemtes det med virkning *fra og med indkomståret 1968*, at fortjeneste på fast ejendom, der var indvundet ved modtagelse af en ekspropriationserstatning, ikke skulle medregnes ved opgørelsen af særlig indkomst. Dette gjaldt også fredningserstatninger, uanset om ejeren af den pågældende ejendom efter reglerne i den dagældende naturfredningslov selv havde taget initiativet til fredningen. Det var en betingelse for fritagelse, at der var afholdt en egentlig ekspropriationsforretning, det vil for så vidt angår fredninger sige, at der skulle være afsagt en egentlig fredningskendelse, jfr. skattedepartementets cirkulære nr. 19 af 16. februar 1972, punkt 2 E.

Der henvises i øvrigt til C. Helkett, Opgørelse af den skattepligtige indkomst 10. udg., 1972, s. 580 samt Orla Friis Jensen i JUR 1971 s. 461.

3. Retstilstanden efter 1. januar 1973

Ved lov nr. 276 af 7. juni 1972 ophævedes den under punkt 2 nævnte bestemmelse § 2 B i lov om særlig indkomst-

skat med virkning fra og med den 1. januar 1973, således at *fortjeneste indvundet efter dette tidspunkt* (se herved ovenfor under punkt 1, s. 59 f) ved modtagelse af en erstatningssum i anledning af ekspropriation fremtidig skal medregnes ved opgørelsen af særlig indkomst. Som erstatning ved ekspropriation anses i denne forbindelse også fredningserstatninger, jfr. skattedepartementets cirkulære nr. 226 af 19. oktober 1972, punkt 2 E.

Der åbnes samtidig ved lovens § 7 B en skatteyder mulighed for at opnå henstand med betalingen af den særlige indkomstskat, når omstændighederne, herunder navnlig hensynet til videreførelsen af en erhvervsvirksomhed, taler derfor. Det er en betingelse, at den afståede ejendom helt eller for en ikke uvæsentlig del har været anvendt i driften af en erhvervsvirksomhed, at der anskaffes en anden fast ejendom, der indgår i driften af en erhvervsvirksomhed, og at der stilles sikkerhed for henstandsbeløbet. Henstand kan indrømmes, uanset på hvilken måde den særlige indkomst er opstået, således også i tilfælde af ekspropriation og fredning. Reglen i § 7 B har visse lighedspunkter med den ved lovbekendtgørelse nr. 281 af 2. juli 1965 – som § 7 C – indførte såkaldte »genanskaffelsesregel«, der også fandt anvendelse på fredningserstatninger, og som ophævedes pr. 1. januar 1968.

4. Opgørelsen af den særlige indkomst

Den fortjeneste, der skal beskattes som særlig indkomst, opgøres som forskellen mellem på den ene side afståelsesvederlaget og på den anden side anskaffelsessummen. Som afståelsesvederlag lægges fredningsnævnets erstatningsbeløb, d. v. s. det samlede beløb for værdiforringelse og ulemper, til grund, og anskaffelsessummen må beregnes efter et skøn over den faktiske anskaffelsessum for de afståede arealer, d. v. s. de afståede ejerbeføjelser. Man må således skønne over, hvad ejendommen på erhvervestidspunktet var værd i handel og vandel med og uden den middelbare ejendoms-

ret (d. v. s. fredningsservitutten), jfr. skattedepartementets cirkulære nr. 226 af 19. oktober 1972, punkt 8 i. f.

Der henvises i øvrigt til Moritz Hansen, Beskatning af fast ejendom, 1972, s. 106 og s. 115 samt Thøger Nielsen, Indkomstbeskatning I, 1965, s. 607 f og utrykt VLD af 24. april 1972.

B. Almindelig indkomstskat

Såfremt en fast ejendom er erhvervet som led i den skattepligtiges næringsvej eller i spekulationsøjemed, skal en fortjeneste ved afståelse af ejendommen ikke opgøres efter lov om særlig indkomstskat § 2, nr. 13, jfr. § 3, nr. 2, i lov-bekendtgørelse nr. 336 af 31. juli 1972. Her skal beskatningen i stedet for finde sted efter de almindelige regler i stats-skattelovens § 5 a, således at fortjenesten medregnes i den almindelige indkomst, og dette gælder, uanset om fredningskendelsen er afsagt før eller efter den 1. januar 1973.

Der henvises i øvrigt til Moritz Hansen, Beskatning af fast ejendom, 1972, s. 223, Thøger Nielsen, Indkomstbeskatning I, 1965, s. 557 ff og s. 563 ff samt C. Helkett, Opgørelse af den skattepligtige indkomst 10. udg., 1972, s. 461 ff.

C. Afståelsesafgift

Ifølge lov om særlig indkomstskat § 2 C, skal bestemmelserne i § 2, nr. 13, om fortjeneste ved afståelse af fast ejendom, ikke anvendes, hvor der ved afståelse af fast ejendom skal svares afståelsesafgift i henhold til bestemmelserne i lov om frigørelsesafgift m. v. af fast ejendom, jfr. skattedepartementets cirkulære nr. 213 af 24. august 1970 om frigørelsesafgift og skattedepartementets cirkulære nr. 226 af 19. oktober 1972 om særlig indkomstskat, punkt 2 B. Den indtil 1. januar 1973 gældende fritagelsesbestemmelse i lov om særlig indkomstskat § 2 B har således ikke fundet anvendelse i disse tilfælde. Afståelse ved ekspropriationer sidestilles i henhold til frigørelsesafgiftsloven med afståelse ved salg, men da forudsætningen for, at de særlige regler i denne lov kan komme til anvendelse, er ejendommens inddragelse un-

der byzone eller sommerhusområde, vil reglerne kun undtagelsesvis kunne få betydning ved fredningserstatninger. Se i øvrigt om frigørelsesafgiftsloven § 21 4, f med henvisninger samt C. Helkett, Opgørelse af den skattepligtige indkomst 10. udg., 1972, s. 589 ff.

c. Stempel- og særlig afgift

1. Efter § 79 stk. 1 nr. 3 (og § 83) i lov nr. 174 af 30. april 1969 om *stempelafgift* vil dokumenter i forbindelse med fredning, herunder også i tilfælde af fast ejendoms overtagelse af det offentlige efter Lov 69-72 § 19 være stempelfri. Dette samme gælder ved erhvervelse af fast ejendom i medfør af Lov 69-72 § 61.

2. Lov nr. 419 af 15. september 1972 om *særlig afgift* ved overdragelse af fast ejendom knytter i § 1 denne afgift ($2\frac{1}{2}\%$) til stempelafgiften efter stempelovens § 34. Dette medfører efter bemærkningerne til lovforslaget, at stempelovens regler om fritagelse for stempelafgift også finder anvendelse på den særlige afgift på $2\frac{1}{2}\%$ ved overdragelse af fast ejendom. Der skal som følge heraf heller ikke betales særlig afgift ved afståelse af fast ejendom som led i en fredning eller ved erhvervelse efter § 61 i Lov 69-72, jfr. iøvrigt punkt 3 i skattedepartementets cirkulære nr. 256 af 29. september 1972.

Formål.

§ 10. (1) *Efter reglerne i dette kapitel kan der foretages fredning* (2) *til gennemførelse af de i § 1, stk. 2, nævnte formål* (3).

Bet kap. II, VI og VII. Bet § 10.

1. § 10 udgør en overskriftlig bestemmelse, som angiver *rammerne* for kap. III. Som sådan er den uden selvstændig betydning, idet den dog præciserer fredningsinstituttets tilknytning til formålsbestemmelsen i § 1, stk. 2.

2. I almindelig sprogbrug betyder ordet *fredning* foranstaltninger til gennemførelse af, at noget bliver fredet, d. v. s. får lov til at være i fred. I overensstemmelse hermed anvendes det flere steder i lovgivningen, således i jagtloven, skovloven, sandflugtsloven, kystfredningsloven og bygningsfredningsloven, og for så vidt også i naturfredningsloven, hvor det generelle fredningsbegreb går på at værne Danmarks natur og landskabelige værdier, jfr. § 1, stk. 1 og desuden anvendes i forbindelse med forskellige former for beskyttelse af naturen, der er hjemlet i loven, herunder fredning ved bekendtgørelse, jfr. §§ 59 og 60, samt erhvervelser, jfr. § 61.

Anvendelsen i § 10 markerer den specialiserede betydning, at der i medfør af reglerne i kap. III pålægges et areal med dets indhold servitutter eller gennemføres en afståelse, jfr. § 19.

Fredningens *genstand* er som ovenfor nævnt arealer med dets indhold, jfr. bl. a. § 12 i.f. »det pågældende område«, § 13, stk. 1 »de pågældende ejendomme«, § 14, stk. 1 »vedkommende ejendom«, § 19 »afståelse af ejendommen« m.v.

Under det nærmere indhold af et areal kan nævnes dets *plante- og dyreliv*. En mere generel artsbeskyttelse finder derimod sted ved bekendtgørelse i medfør af § 59, se § 59

1, eller i medfør af anden lovgivning, specielt jagtloven. Se også § 20 5.

Også *bygninger* vil kunne indgå i det bevaringsværdige indhold af et areal. Dette vil normalt give sig udtryk ved bestemmelser i fredningskendelsen om indseende med *bygningers ydre fremtræden*, § 20 3, b og 7, men undtagelsesvis kan reglerne være videregående, jfr. OFNK 4. juni 1962 med særlige bestemmelser om bebyggelsen på Tadre Mølle samt OFNK 18. december 1943 om Bangsbo Hovedgård og OFNK 14. januar 1966 om Bogø Mølle.

I tilfælde som de nævnte er de særlige bestemmelser motiveret af det *kulturhistoriske samspil* mellem bygninger og landskab. De af de nævnte overfredningsnævnskendelser omfattede bygninger var tillige i et vist omfang fredede i henhold til bygningsfredningsloven, der sammen med byplanloven, byggeloven og saneringsloven udgør hovedinstrumentet for bygningsbevaring. I de mange tilfælde, hvor det kulturhistoriske samspil mellem bygninger og omgivelser motiverer fredningen, vil man dog sædvanligt begrænse sig til fastsættelse af bestemmelser om bygningernes omgivelser, jfr. OFNK 14. januar 1966 om Bogø Mølle, hvor der blev lagt vægt på bl. a. »arealets kulturhistoriske værdi som uundværligt grundlag for det karakteristiske og meget fine møllemiljø« samt OFNK 29. juli 1968 om Kjeldahls Mølle. Eksempler er også de talrige kirkeomgivelsesfredninger, se Bet 306 f.

Søterritoriet er ikke genstand for fredning efter kap. III, se herom og om visse afgrænsningsspørgsmål Bet s. 242, § 60 2 samt Garde s. 392 f og s. 433 samt HJ s. 87.

Den *ejendomsretlige status* for det areal, der ønskes undergivet en fredning, er principielt uden betydning. I de fleste tilfælde er de arealer, for hvilke der rejses frednings-sag, *privatejede*. Bestemmelserne i kap. III er bygget op over denne situation. Også *offentligt ejede* arealer fredes i en række tilfælde. Med hensyn til disse gælder for de stats-ejede arealers vedkommende, at fredning normalt sker uden erstatning (jfr. f. eks. OFNK 16. februar og 5. juli 1972) og

foruden efter kap. III kan ske ved bekendtgørelse efter § 60, medens der for de kommunalt ejede arealer kan blive tale om erstatning, se Cirk s. 453, § 32 6 samt Garde s. 394.

Den *retlige status iøvrigt* (servitutter m.v.) er på tilsvarende måde principielt uden betydning. Ved en frednings-sag vil man således kunne hindre eller øve indflydelse på udnyttelsen af en tilladelse – eller på hvad der kunne gennemføres ved en ekspropriation – i henhold til anden lovgivning.

Undertiden er der dog i lovgivningen truffet særlige ordninger med henblik på en endelig løsning af et *sammenstød* mellem forskellige offentlige interesser, jfr. herved vandforsyningslovens § 8, se § 43 13 b og om råstofloven, se § 20 6. Se endvidere Garde s. 393 f.

Selv udnyttelse af tilladelser meddelt af myndigheder, der skal varetage fredningsmæssige interesser efter naturfredningsloven eller andre love som zoneloven og råstofloven, vil kunne hindres ved fredning efter kap III. Se § 13 8 og § 21 4, b.

Med hensyn til sammenstødet mellem fredning og det særlige bånd, som en fredskovsforpligtelse indebærer, jfr. OFNK 22. februar 1971, se Wulff s. 36–37 og Garde s. 394.

3. Se § 1 6–14.

Rejsning af fredningssag.

§ 11. (1) *Fredningssag kan (2) rejses (3) af et ministerium (4), en kommunalbestyrelse (5), vedkommende fredningsplanudvalg (6) samt en anerkendt forening eller institution (7).*

Bet s. 340 f, s. 344 ff, Bet § 11, Forsl II sp. 1853 og Cirk s. 443.

1. Bestemmelsen opregner udtømmende de organer, der har *kompetence* til at rejse fredningssag. Således er fredningsnævnet *ikke* – i modsætning til hvad det var i henhold til

Lov 37 § 8, stk. 1 – kompetent til *selv* at *rejse* sag, ligesom det heller ikke, jfr. § 11 sammenholdt med § 27, kan *udvide* omfanget af en fredning ud over de i sagen nedlagte påstande, se § 16 3.

Hvis et nævn under en fredningssag finder det hensigtsmæssigt, at en fredningspåstand udvides, kan nævnet derimod opfordre sagsrejseren til at ændre påstanden i overensstemmelse hermed, men afgørelsen heraf beror på den rejsningsberettigede, se Cirk s. 443.

Undertiden rejses en fredningssag i *forening* af flere af de i medfør af §§ 11 rejsningsberettigede, jfr. f. eks. OFNK 25. april 1972.

Alle rejsningsberettigede har i relation til en løbende sag samme kompetence, som den, der har rejst sag. I overensstemmelse hermed vil de under sagen således kunne nedlægge selvstændige påstande.

2. I visse tilfælde er det foreskrevet, at fredningssag *skal* rejses, se § 38 1 og 2 samt kap. V s. 205 og § 44 1.

3. Det fremgår ikke nærmere af bestemmelsen, hvad der *kræves til rejsning af en fredningssag*. Der må imidlertid foreligge et materiale af en sådan karakter, at det kan udgøre et tilstrækkeligt grundlag for fredningsnævnets skøn i medfør af § 12. I OFNV anføres som det materiale, der normalt må være tilvejebragt, en rejsningsskrivelse med motivering for den ønskede fredning, påstand om servitutterne samt matrikelfortegnelse. Se endvidere Garde s. 374 f.

4. Medens ressortministeriet – især for så vidt angår fredninger af vidererækkende betydning – ikke sjældent rejser sager, se f. eks. OFNK 6. september 1968, jfr. også OFNK 15. september 1969 (Tystrup-Bavelse) og OFNK 28. november 1969 (Selsø-Lindholm) samt § 1 8, er der ikke gennemført fredninger med andre ministerier som sagsrejsere. I den i U 1946 s. 394 omtalte fredningssag om Budolfi

kirkes omgivelser var kirkeministeriet sagsrejser, men sagen gennemførtes ikke.

5. Kommunalbestyrelse er antaget at omfatte såvel kommunalbestyrelser i primærkommuner som amtsråd, se lov nr. 23 af 31. maj 1968 om kommunernes styrelse §§ 1-3, særlig § 2, stk. 1, jfr. Espersen og Harder, Lov om kommunernes styrelse, 2. ud., 1971, s. 40, 2.

En kommunalbestyrelses kompetence til sagsrejsning *er ikke indskrænket til kommunens område*, jfr. at bestemmelsen anvender udtrykket »vedkommende fredningsplanudvalg« som modstykke til »en kommunalbestyrelse«, samt at § 22, stk. 2, nr. 5 både omfatter »den stedlige kommunalbestyrelse« og »en kommunalbestyrelse, der har rejst sagen«.

Fredningssager har i en række tilfælde været rejst af kommunalbestyrelser specielt for områder af interesse for lokalsamfundene, se f.eks. OFNK 18. januar 1949 (Frederiksværk), OFNK 30. juli 1970 (Holbæk) samt OFNK 14. januar 1972 (Lunderskov).

6. Fredningsplanudvalgenes kompetence er begrænset til deres geografiske område. Se § 6 1.

7. Der henvises til § 8 1, hvorefter sådan anerkendelse er meddelt *Danmarks Naturfredningsforening* og *rigsantikvaren*.

Afvisning.

§ 12. *Fredningsnævnet kan straks eller efter en foreløbig undersøgelse (1) afvise sagen (2), såfremt nævnet finder, at der ikke eller ikke for tiden kan blive tale om fredning af det pågældende område (3).*

Bet s. 345 f, Bet § 12, Forsl II sp. 1853 og Cirk s. 444.

1. Til brug ved fredningsnævnets behandling efter § 12, som angiver fredningsnævnets mulighed for at afvise rejsning af en fredningssag, vil normalt kun kræves det til selve sagsrejsningen nødvendige *materiale*, se § 11 3.

For *fredningsnævnets behandling* efter § 12 gælder i øvrigt § 11, stk. 1 i FNFO.

I OFNV anføres om fredningsnævnets behandling efter § 12: »En afgørelse efter § 12 vil kunne træffes uden forhandling med lodsejerne, men må normalt forudsætte besigtigelse og møde med repræsentanter for fredningsplanudvalget og de pågældende kommuner samt sagsrejseren, hvis denne er en fra disse forskellig. For så vidt der bag fredningsbegæringen ligger væsentlige naturvidenskabelige eller arkæologiske hensyn, bør endvidere naturfredningsrådet og/eller rigsantikvaren tilvarsles.«

Der er ikke, som når sag er rejst, se § 13 8, knyttet *suspensiv* virkning til fredningsnævnets behandling efter § 12.

2. Fredningsnævnets afvisning af en sag efter § 12, der træffes ved *beslutning*, se § 24 1 (jfr. derimod når nægtelse af fredning sker efter en egentlig fredningssagsbehandling, se § 19 4,) skal ved *anbefalet brev* meddeles den, der har rejst sagen, samt andre, der har været inddraget under sagen, se § 22 stk. 1.

Beslutningen kan *indbringes* for overfredningsnævnet af den, der har rejst sagen – derimod ikke af andre –, se § 24 stk. 1. Overfredningsnævnet træffer på det foreliggende grundlag afgørelse om, hvorvidt det vil stadfæste fredningsnævnets afgørelse eller hjemvise sagen til fortsat behandling i fredningsnævnet, se § 28 2.

Fredningsnævnets nægtelse af at tage en afvisningspåstand efter § 12 til følge kan *ikke* indbringes for overfredningsnævnet, se § 24 1.

3. I Cirk s. 444 er parallelt med Forsl II sp. 1853 angivet en række forhold, der vil kunne begrunde en afvisning.

§ 13. (1) *Når omfanget og beskaffenheden af den fredning, der kan komme på tale, kan fastlægges (2), foretager fredningsnævnet, såfremt det ikke har truffet beslutning efter § 12, bekendtgørelse om sagens genstand og omfang (3) i Statstidende og et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen (4). Samtidig underrettes ejeren og brugeren af de pågældende ejendomme (5) ved anbefalet brev (6) om den påtænkte fredning (7).*

Stk. 2. (8) *Når der har fundet bekendtgørelse sted i Statstidende, må der ikke foretages noget, der kan hindre eller vanskeliggøre (9) sagens gennemførelse (10).*

Stk. 3. (11) *Gennemføres fredningen ikke, kan fredningsnævnet eller overfredningsnævnet (12) efter anmodning erstatte private grundejeres tab (13) ved ikke at kunne udnytte ejendommen som hidtil i tiden mellem bekendtgørelsen i Statstidende og opgivelsen af fredningen.*

Bet s. 341 ff, s. 346 ff og s. 351 ff, Bet § 13, Forsl II sp. 1853 f og Cirk s. 444 f.

1. Bestemmelsen, der indeholder regler om bekendtgørelse af fredningen og underretning herom til ejere og brugere (stk. 1), bekendtgørelsens retsvirkninger (stk. 2) og forsinkelsesserstatning (stk. 3), har afløst Lov 37-61 § 10, stk. 1.

2. Forudsætningen for bekendtgørelsen efter stk. 1 er, at omfanget og beskaffenheden af den fredning, der kan komme på tale, fastlægges, jfr. Cirk s. 444, hvorefter nævnet skal foretage en præliminær behandling med henblik på at skaffe klarhed over disse forhold.

Det følger heraf, at der allerede før bekendtgørelse om fredningssagen finder sted, må være tilvejebragt et skriftligt materiale af i hvert fald samme omfang, som det under § 11 3 nævnte. Fredningsnævnet har således ansvar for, at det fornødne *tekniske grundlag* for *sagens rejsning* er til stede. Selve tilvejebringelsen af materialet må derimod som hovedregel påhvile sagsrejseren.

Efter § 6 i FNFO, jfr. Lov 69, § 6, stk. 3, kan nævnet anmode vedkommende fredningsplanudvalg om at yde *bi-*

stand ved forberedelsen af nævnets beslutninger. Nævnet har også i øvrigt ret til at anvende sagkyndig bistand.

Om det samlede materiale, der er nødvendigt i forbindelse med en fredningssags rejsning og *behandling*, anføres i OFNV bl. a.:

1. *Følgende materiale bør normalt tilvejebringes af den, der begærer fredningssag rejst.*

Førend omfanget og beskaffenheden af den mulige fredning er fastlagt, må bekendtgørelse om rejsning ikke finde sted – og den, der efter § 11 begærer sag rejst, må såvidt muligt have tilvejebragt et sådant grundlag, at fredningsnævnet hurtigt efter rejsningen kan indkalde til fredningsmåde i henhold til § 14. De normale led i et sådant grundlag er:

a. *Rejsningsskrivelse*, der navnlig indeholder motivering for den ønskede fredning, herunder evt. sammenhæng med tidligere fredninger i området.

b. *Påstand* om den servitut, der begæres lagt på det fredede.

c. *Matrikelfortegnelse*, med angivelse af, hvilke matr.numre, som påstås fredet som helhed, og hvilke kun delvis.

d. *Ejerfortegnelse* (stilling, navn og adresse) med oplysning om størrelsen af det fredede areal på de enkelte matr.numre, og iøvrigt opdelt efter de på kortet (se nedenfor) viste byggelinier, dyrkningsgrænser m.v. Oplysningerne i henhold til c. og d. egner sig for en samlet opstilling i *et skema*.

Om *tingbogsattester* – se nedenfor under 2 b).

e. *Kortmateriale*.

Rejsningsskrivelsen må ledsages af et matrikelkort og et geodætisk kort med fredningsforslaget indtegnet.

Matrikelkortets *målestoksforhold* kan være 1:4.000 eller 1:10.000. De små målestoksforhold kan fortrinsvis anvendes, hvor det drejer sig om store områder, og inden for området store ejendomme. Forekommer der inden for områ-

det også små ejendomme, kan hovedkortet suppleres med bikort i større målestoksforhold.

Det geodætiske kort kan have målestoksforhold 1:25.000 (eller 1:20.000) evt. 1:40.000.

Matrikelskortet bør suppleres med indtegnning af *eksisterende bebyggelse* og *byggelinier* (strand-, skov-, sø-, å-, vejfortidsminde) samt *eventuelle dyrkningsgrænser*. Endvidere bør de lokaliteter, som omtales: *skove, søer, veje, gravhøje m.v.* vises på matrikelkortet, og deres navne eller numre påskrives.

Dette originalt tegnede matrikel- og terrænkort, som altså alene viser *eksisterende* forhold, bør ikke påføres signaturer vedrørende fredningsforslaget, men må bibeholdes intakt som et *grundkort*. Det skal være til disposition, ikke alene for udarbejdelsen af selve fredningsforslaget, men også for de ændringsforslag, som kan blive besluttet af fredningsnævnet og overfredningsnævnet under sagens behandling.

Fredningsforslaget må indtegnes på en kopi af grundkortet og med sådanne signaturer, at grundkortets angivelser, skel, matr.nr. m.v. ikke forsvinder under signaturerne. Den påståede fredningsgrænse må vises (f.eks. med en skraveret bræmme langs indersiden) samt andre forslag: parkeringspladser, stier, arealer med offentlig adgang, erhvervser o.s.v. samt såvidt muligt lodsejernes navne. Kortet forsynes med en signaturforklaring.

Man bør såvidt muligt kun benytte signaturer, skraveringer, punkteringer, prikker o.s.v. og kun i de tilfælde, hvor rækken af sorte signaturer ikke slår til, farver.

På det geodætiske kort er det tilstrækkeligt at angive fredningsgrænsen med en enkelt linie. Eksisterende nærliggende fredninger indtegnes såvidt muligt.

2. Tilvejebringelse af fredningsnævnet

a. Erklæringer fra offentlige myndigheder m.v.
(udeladt, se § 18 I).

b. Såfremt *tingbogsattester* undtagelsesvis ikke er fulgt

med fredningsbegæringen, må indfordring ske ved fredningsnævnets eller fredningsplanudvalgets foranstaltning såvidt muligt inden sagens bekendtgørelse i Statstidende. Herved fås oplysning dels om private rettigheder og byrder af betydning bl.a. til bedømmelse af, hvem der skal indkaldes udover ejeren, jfr. nedenfor, dels om ejendommens offentligretlige status (landbrugspligt, påhvilende jordrenteforpligtelse, fredskovsnotering, byplan, strandbyggelinie, sandflugtsfredning etc.).

c. Oplysning om vurderinger kan ske ved indfordring af vurderingsattester fra vedkommende amtstue eller vurderingsformand.

d. Det er af stor betydning, at der foreligger fyldige oplysninger om ejendommens forhold også udover det under a-c anførte, f.eks. om indhold af kommunale dispositionsplaner, zonefastlægnings i henhold til loven om by- og landzoner, adgangsbeholdelse efter vejbestyrelsesloven, sager efter landsbyggelovent og lovent om by- og landzoner, vandløbs- og vandforsyningslovent etc., jfr. iøvrigt om erklæringer fra offentlige myndigheder m.fl. foran under a.

Også oplysning om det under dette punkt anførte kan eventuelt vente til efter sagens rejsning, dog at oplysning om kommunens dispositionsplan såvidt muligt bør foreligge inden bekendtgørelsen, bl. a. fordi kendskab til denne kan føre til ændring i den foreslåede fredningsgrænse.

e. Oplysninger om *særlige forhold for enkelte ejendomme* vil normalt først kunne foreligge senere under frednings-sagen, f.eks. foreliggende tilbud på køb, oplysning om grusforekomster, dambrugsmuligheder m.v. Det må iøvrigt normalt være ejerens sag at fremskaffe sådanne oplysninger, i al fald så langt, at der skabes en begrundet formodning for tilstedeværelsen af påberåbte særlige forhold.« Se herved § 21 3.

Den præliminære behandling efter § 13, stk. 1, følger iøvrigt de almindelige regler i FNFo herunder især §§ 10 og 12-15. Det bemærkes herved særligt, at nævnet som led i den præliminære behandling kan foretage *besigtigelse* af det

af fredningspåstanden omfattede område, jfr. iøvrigt nedenfor under § 14 2.

3. Det, der efter § 13, stk. 1, skal bekendtgøres, er *sagens genstand* og *omfang*. Heraf følger, at det af bekendtgørelsen må fremgå, hvad fredningspåstanden i hovedsagen går ud på, herunder hvad der efter denne er forbudt, og hvilke ejendomme den omfatter. Se iøvrigt § 13 8 og 9.

4. Efter FNFo § 1, stk. 2, er det nævnets *formand*, der drager omsorg for bekendtgørelsen.

5. I forhold til den tidligere bestemmelse er underretningspligten udvidet til foruden ejeren også at omfatte vedkommende ejendoms *bruger*. I praksis blev der dog også tidligere i et vist omfang givet underretning til sådanne rettighedshavere, jfr. Bet s. 311. Derimod omfatter underretningspligten f. eks. ikke *panthavere* eller andre indehavere af rettigheder over ejendommen. Disse skal dog indkaldes til det i § 14, stk. 1, nævnte møde, se § 14 stk. 3 nr. 2 og 3.

I henhold til Cirk s. . . . skal *statens naturfrednings- og landskabskonsulent* underrettes om den rejste fredningssag, senest i forbindelse med en bekendtgørelse efter § 13, stk. 1.

6. Efter § 1, stk. 2 i FNFo er det nævnets formand, der skal drage omsorg for disse underretninger.

7. Om underretningens *indhold* se Cirk s. 444 f.

8. Som hovedregel vil en *før* fredningssagens bekendtgørelse *påbegyndt* lovlig virksomhed kunne fortsætte som hidtil på trods af fredningssagens rejsning.

Som hovedregel vil der heller *ikke* være *behov* for at frede af hensyn til en allerede påbegyndt virksomhed, idet der i øvrigt i naturfredningsloven er gjort op med en række tilfælde, som vil kunne være til fredningsmæssig gene, jfr. f. eks. reglerne i § 43, stk. 1, hvorefter anlæg af oplags- og

lossepladser, motor- og andre væddeløbsbaner, campingpladser og tankstationer kræver forudgående tilladelse fra fredningsplanudvalget. I en række andre tilfælde som f. eks. ved vej- og el-anlæg er der jfr. § 42, hjemmel til ved bekendtgørelse at træffe regulerende ordninger, hvorefter sådanne anlægsarbejder bl. a. kræver forudgående godkendelse. Sådanne bekendtgørelser kan principielt, se § 44, også udstedes for private anlægsarbejder.

Undtagelsesvis kan der imidlertid være behov for at *standse* en sådan virksomhed. I sådanne tilfælde er baggrunden for fredningssagen ofte netop den påbegyndte virksomhed, og *påstanden* må derfor indeholde et krav om standsning af virksomheden, som ved sagens bekendtgørelse dels må fremgå af denne, dels rettes til vedkommende ejer eller bruger. Om eventuel *forsinkelseserstatning* i sådanne tilfælde, se § 13 13.

I den i § 16 3, nævnte sag OFNK 14. august 1972 blev gravning i et vist omfang tilladt uanset rejst fredningssag, der omfattede forbud mod terrænændringer.

9. Forbuddet omfatter først og fremmest *faktiske* men principielt også *retlige* dispositioner i strid med fredningspåstanden.

Særligt om *udstyknings* bemærkes, at selvom en sådan ikke hindres af § 13, stk. 2, kan den ikke i sig selv medføre en større fredningserstatning til grundejerne, end hvis den ikke var gennemført. Se iøvrigt om udstykningsager vedrørende arealer, for hvilke fredningssag er rejst, § 16, stk. 2 i kontrolcirkulæret. Om overtrædelse af § 13, stk. 2, se § 66, stk. 1.

10. Forbuddet i § 13, stk. 2, *vedvarer*, principielt indtil fredningssagen er afsluttet, i givet fald altså indtil overfredningsnævnets kendelse foreligger, jfr. Forsl II sp. 1857 ad § 26.

Der er ikke fastsat *frister* for fredningsmyndighedernes sagsbehandling, se § 19 4.

11. Efter bestemmelsen kan der, hvis en fredning ikke gen-

nemføres, af fredningsnævnet eller overfredningsnævnet gives en særlig erstatning for, at en ejendom ikke har kunnet udnyttes som hidtil, mens fredningssagen har verseret, den såkaldte *forsinkelseserstatning*.

I Bet s. 351 ff findes en indgående redegørelse for den tilsvarende regel i Lov 37-61 – § 10, stk. 1, 3. pkt., der igen går tilbage til Lov 17, § 17, 2. pkt. Se i øvrigt Garde s. 391 f og i Fast ejendoms regulering 2. udg. s. 230 samt Orla Friis Jensen, JUR 1971 s. 6 og s. 23.

Reglen står isoleret indenfor lovgivningen, idet det i øvrigt er det sædvanlige, at en grundejer må tåle, at det offentlige overvejer sin stilling til et ønske om at anvende en fast ejendom på en bestemt måde, se f. eks. § 40 I, s. 202.

Bestemmelsens motivering er således delvis historisk. Den særlige ordning fandtes naturligere ved reglens oprindelige udformning i 1917. Hertil kommer imidlertid, at der netop i fredningssager kan forekomme situationer, som er usædvanlige, idet der ved fredningssagens rejsning kan gribes ind i en lovlig *igangværende* anvendelse, hvor udøveren, hvis fredningssagen ikke gennemføres efter påstanden, ellers ikke ville kunne få erstatning for afbrydelsen. Hvis fredningssagen blev gennemført, ville driftstabet indgå i den almindelige erstatningsopgørelse. I overensstemmelse hermed er der sket en begrænsning derved, at § 13, stk. 3, alene indeholder hjemmel til efter anmodning at erstatte private grundejeres tab ved ikke at kunne udnytte ejendommen som hidtil i tiden mellem bekendtgørelsen i Statstidende og opgivelsen af fredningen i stedet for som tidligere, hvor der på grundlag af formuleringen »i anledning af sket forsinkelse« i en række tilfælde blev givet erstatning for tab, der skyldtes, at gennemførelsen af *planlagte* foranstaltninger blev forsinket.

Om en bestemmelse af delvis samme karakter som § 13, stk. 3, se § 49, stk. 2.

12. Om der er grundlag for forsinkelseserstatning, afgøres

af fredningsnævnet og endeligt af overfredningsnævnet, se herved § 24 5. Der kan således ikke kræves erstatningsfastsættelse ved *taksation* efter § 49, stk. 2. Se i øvrigt § 29 5 og 8 i.

13. Den tidligere regel har kun været anvendt i beskedent omfang. Erstatning er jfr. Bet s. 351 f ikke ydet efter nogen eksakt målestok, men efter en samlet afvejning i tilfælde, hvor man har skønnet, at det ville stemme med billighed.

Fra *praksis* kan nævnes følgende kendelser:

OFNK 21. august 1929. Ingen erstatning, da der ikke var dokumenteret et tab.

OFNK 3. juni 1939, jfr. U 1940 s. 922. 1.000 kr. for omlægning af ejendommens drift og tab af lejeindtægt.

OFNK 9. december 1944. 1.500 kr. i forbindelse med forsinkelse af byggeri.

OFNK 30. januar 1951, jfr. OFNK 23. august 1950, jfr. utrykt ØLD af 24. juni 1955. 4.000 og 30.000 kr. for hindring af gennemførelse henholdsvis af salg og af byggeplaner. Erstatning for værdiforringelse på grund af de under fredningssagen indførte love om grundstigningsskyld og byudvikling blev derimod nægtet, og arealerne antoges ikke at være faldet i pris udover, hvad der måtte være en følge af disse love.

OFNK 21. december 1953. Erstatning for midlertidig forhindring af dyrkning.

De ovennævnte kendelser er omtalt i HJ s. 130–131.

OFNK 4. juli 1961. 80.000 kr. for udskudt igangsætning af skallefabrikationsvirksomhed.

OFNK 30. juni 1963. 10.000 kr. for forsinket start af ride-skole, bl. a. fordi »fredningssagen har grebet ind i ret vidtrækkende økonomiske planer, der var forholdsvis langt fremskredne ved sagens rejsning«.

OFNK 31. oktober 1963. Ingen erstatning for udsættelse af parcelhusbyggeri til eget brug i 1 år efter et samlet skøn over sagens omstændigheder, herunder beskaffenheden af tabet og sagens varighed.

OFNK 9. marts 1964. 30.000 kr. for ekstraordinært øgede skatter gennem flere år ved opvurdering i den periode, hvori den senere opgivne fredningssag hindrede den udnyttelse, hvortil ejendommen var erhvervet.

OFNK 12. oktober 1964, 6.000 kr. på grund af udskydelse af grundforbedring.

OFNK 19. november 1964. Erstatning bl. a. for udskydelse af påbegyndt byggeri.

OFNK 20. juni 1967. Erstatning for hindring af salg af grunde. Andre krav afvist, da der ikke var taget skridt til udstykning inden fredningssagen. Se Taksationskendelser 2, s. 111.

OFNK 21. juni 1968. 3.500 kr. til entreprenør for standsning af påbegyndt grusgravning på et areal, der udgik under overfredningsnævnets behandling.

OFNK 4. juli 1969. Ingen erstatning for forsinkelse af afvandingssag, der ikke var påbegyndt og kun kunne gennemføres ved offentlig støtte. Se Taksationskendelser 2, s. 120.

OFNK 16. december 1969. Erstatning tilbudt for et af ejeren antaget forbud for fældning og genplantning af træer. Tilbuddet blev ikke akcepteret, og erstatningen blev derfor – under et med lodsejerens tab i anledning af fredningen – fastsat ved taksation.

OFNK 27. januar 1970. Erstatning for tab ved forsinkelse af tilplantning.

OFNK 19. januar 1971. Ingen erstatning for hindret grusgravning, bl. a. fordi den ikke var påbegyndt ved fredningssagens rejsning.

Der foreligger ingen praksis i henhold til Lov 69 § 13, stk. 3. De tidligere afgørelser vil i det omfang, de går udover den nuværende regels rammer, kunne have betydning i perioden, indtil de under Lov 37 rejste sager er afgjort, jfr. § 69, stk. 1.

§ 14. (1) *Under sagens behandling afholdes et møde, som hovedregel på vedkommende ejendom* (2).

Stk. 2. Bekendtgørelse om mødets afholdelse foretages med mindst 14 dages varsel i de i § 13, stk. 1, nævnte blade. (3)

Stk. 3. (4) Til mødet indkaldes skriftligt med mindst 14 dages varsel:

- 1) ejendommens ejer og bruger* (5)
- 2) panthavere i ejendommen*
- 3) andre indehavere af rettigheder over ejendommen, der må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse* (6)
- 4) den myndighed, forening eller institution, der har rejst sagen* (7)
- 5) vedkommende fredningsplanudvalg, amtsråd og byudviklingsudvalg samt den stedlige kommunalbestyrelse* (8)
- 6) andre, der har fremsat anmodning om indkaldelse* (9), *og som må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse* (10)

Stk. 4. Indkaldelse af de i stk. 3, nr. 1–3, nævnte foretages ved anbefalet brev.

Bet s. 346 f, Bet § 14, Forsl II sp. 1854 og Cirk s. 445 f.

1. Reglen i § 14, som bygger på ekspropriationsprocessloven, fastsætter bestemmelser om fredningsnævnets møde og besigtigelse (stk. 1), bekendtgørelse om mødet (stk. 2), hvem der skal indkaldes (stk. 3), og på hvilken måde indkaldelsen skal ske (stk. 4).

§ 14 er derfor i første række en *retsforskrift for nævnene* og må i denne henseende suppleres med reglerne i FNfO. I medfør af reglen i § 26, stk. 2, gælder bestemmelserne også i et vist omfang for overfredningsnævnet.

Herudover er reglerne af betydning i følgende andre relationer, der sammenfattende kan betegnes som *virkninger af udeblivelse fra mødet*:

- a § 16, stk. 1, om retten til at udtale sig og fremsætte erstatningskrav, § 16 2.
- b § 21, stk. 1, hvorefter der udover til ejere eller brugere kun kan ydes erstatning til rettighedshavere, der under sagen har nedlagt påstand herom, § 21 5 a-c.
- c § 22, stk. 2, om til hvem udskrift af fredningskendelsen skal sendes, § 22 stk. 4, og om hvem der skal have ankevejledning, § 22 5-8.
- d § 24, stk. 2, om hvem der er klageberettiget, § 24 7.

2. Det *møde*, der omtales, er i modsætning til nævnets eventuelle interne møder, f. eks. med fredningsplanudvalgets sekretariat med henblik på den i § 13 præliminære behandling, se § 13 2, et officielt møde med sagens *parter* og *interesserede*, hvortil indvarsling er sket. Der skal afholdes mindst ét møde, jfr. FNFo § 10.

Tidspunktet for mødet fastsættes af formanden, jfr. FNFo § 1, stk. 2.

Spørgsmålet om stedet for mødet, der efter § 14 som hovedregel skal finde sted på *vedkommende* ejendom, afgøres af formanden, jfr. FNFo § 1, stk. 2.

Møde og eventuel *besigtigelse*, der er *offentlige*, med mindre nævnet i medfør af FNFo § 12 undtagelsesvis bestemmer andet (se Nørgaard s. 109), *ledes* af nævnets formand, jfr. FNFo § 1, stk. 2. Om *protokollering*, se FNFo § 15. Nævnet kan i øvrigt foretage besigtigelse efter behov og uden indkaldelse af sagens parter, jfr. § 65 4, samt FNFo § 10, stk. 3.

3. Efter FNFo § 1, stk. 2, påhviler det nævnets *formand* at sørge for, at bekendtgørelsen finder sted.

4. Bestemmelsen fastlægger dels *kredsen* af dem, der skal have individuel indkaldelse om det i stk. 1 nævnte møde, dels *varslet* for denne indkaldelse.

Inden for kredsen kan der sondres mellem 5 grupper:

a ejere, brugere samt rettighedshavere i øvrigt i ejendommen, § 14 5 og 6.

b den, der har rejst sagen, § 14 7.

c visse offentlige myndigheder, § 14 stk. 3 nr. 5.

d andre, der har retlig interesse og anmoder om indkaldelse, § 14 9 og 10.

e indkaldelse efter andre regler, se umiddelbart nedenfor.

Vedrørende punkt *e* bemærkes, at reglen i § 21, stk. 3, i den ved lov nr. 181 af 28. april 1971 om statens udlån til jordbrugsmæssige formål m.m. ophævede statshusmandslov (lovbekendtgørelse nr. 117 af 10. april 1967), hvorefter statens jordlovsudvalg skulle indkaldes i sager om jordrentebud, vil blive optaget i den bekendtgørelse, der vil blive udstedt i henhold til § 37, stk. 1 og 2 i den førstnævnte lov. Se i øvrigt § 21 5, *b* og 12.

5. Ejendommens ejer- og brugerforhold vil normalt fremgå af tingbogen eller af de øvrige tilbragte oplysninger, se § 13 2 samt Cirk s. 444 f. Der er ikke nogen skarp grænse mellem brugere og de under nr. 3 omtalte andre indehavere af rettigheder over ejendommen, se Bet s. 346 og § 21 5, *a*.

6. Rettighedshavere, der må antages at have »retlig interesse«, er formentlig ensbetydende med sådanne, hvis rettigheder eventuelt ikke vil være forenelige med den påståede fredning.

I Bet s. 346 omtales som eksempel herpå indehavere af *tilegnelsesservitutter*, og som grupper af rettighedsindehavere, der jævnligt ikke vil have retlig interesse nævnes indehavere af *vejrettigheder*, *villaservitutter* og *udsigtservitutter*. Om retlig interesse, se i øvrigt § 14 10.

7. Om kredsen af de myndigheder m.v., der er berettiget til at rejse sag henvises til § 11.

8. Der skal ikke finde indkaldelse sted af de efter § 8 *anerkendte foreninger eller institutioner*, med mindre sagen er

rejst af en sådan, eller den har anmodet om indkaldelse, se § 14 4, b og d.

9. Der er ikke foreskrevet nogen form eller frist for denne anmodning.

10. Om begrebet *retlig interesse*, og om hvilke personer og grupper, der kan have en sådan interesse, anføres i FUBil sp. 2714:

»Inden for procesretten har man forsøgt at definere retlig interesse som indbegrebet af en række momenter af skønmæssig art, der giver domstolene adgang til at tilstræbe eller udelukke foretagelse af retshandlinger, alt eftersom der skønnes at være eller mangle et anerkendelsesværdigt behov for retshandlingens foretagelse.

I § 14, stk. 3, er begrebet anvendt som udtryk for det skøn, der er nødvendigt med henblik på en afgrænsning af den personkreds, der skal have en indkaldelse til fredningsnævnets møde, når der fremsættes anmodning herom.

Da fredningsnævnenes forhandlingsmøder er offentlige, er betydningen af denne afgrænsning ikke stor. Praksis i dag er da også, at f. eks. lokale interesserede kredse, som fremsætter anmodning herom, får underretning om tid og sted for mødet og får lejlighed til at udtale sig under mødet.

Som eksempler på grupper, der falder ind under § 14, stk. 3, 3), uden at falde ind under 1) -2) eller 4) -6), kan nævnes personer, hvis interesser i sagen ikke er umiddelbart kendt af fredningsnævnet, idet de ikke er direkte parter i sagen eller har sådanne tinglyste rettigheder, at de skal indkaldes af fredningsnævnet. Som sådanne kan nævnes potentielle købere eller brugere, endvidere personer, der i øvrigt hævder at ville lide økonomisk tab ved fredningen, i visse tilfælde således naboer.

En lokal kreds af naturfredningsinteresserede, der har foranlediget en fredningssag rejst, vil i almindelighed virke gennem den i henhold til § 11 rejsningsberettigede institution og også give møde med denne.«

Som yderligere eksempler nævnes i Cirk s. 446 *lokale foreninger* med bevaringsformål m. v., *lodsejerlav* og *landboforeninger*.

I OFNS 20. september 1971 (1840/66) tilkendegives, at der efter forhandling med ministeriet for kulturelle anliggender ikke for tiden er mulighed for at gennemføre en generel ordning om indkaldelse af Dansk rideforbund i fredningssager.

§ 15. (1) *Afholdes der flere møder, sker indkaldelsen til senere møder alene ved underretning til de mødte og dem, der har fremsat udtalelser efter § 16, stk. 2 (2). Underretning sker ved (3) tilkendegivelse i et møde (4) eller ved indkaldelse efter reglerne i § 14, stk. 3 og 4 (5).*

Bet s. 347, Bet § 15, FUBil sp. 2694 og Cirk s. 446.

1. Bestemmelsen, der fastsætter regler for hvilke personer, der skal *indkaldes* til andre møder end det i § 14 nævnte samt *formen* for sådanne indkaldelser, er først og fremmest en *retsforskrift* for nævnene, der jfr. § 26, stk. 2, også i et vist omfang gælder for overfredningsnævnet.

For de rettighedshavere, der har været til stede under det i § 14 omhandlede møde, vil undladelse af at give møde kun medføre *fortabelsesvirkning*, se § 21 5, såfremt dette fremgår udtrykkeligt enten af det på § 14-mødet passerede eller af indkaldelsen til § 15-mødet.

Det er nævnsformanden, der fastsætter tidspunkt og sted, (der ikke behøver at være på vedkommende ejendom), foretager indkaldelser og leder mødet, jfr. FNFo § 1, stk. 2. Om mødernes offentlighed og protokollering, § 14 2.

2. De, der skal indkaldes til § 15-møderne, er efter bestemmelsen *de mødte*, d. v. s. de, der i henhold til indkaldelse efter § 14, stk. 3, faktisk har givet møde på et § 14-møde (eller burde have været indkaldt), eller har fremsendt en

udtalelse til nævnet efter § 16, stk. 2, derimod ikke andre, der har deltaget i et offentligt § 14-møde eller § 15-møde.

Nævnet kan foretage indkaldelser i videre omfang, se Forsl II sp. 1854 og Cirk s. 446.

3. Efter reglens formulering har nævnet valgfrihed mellem indkaldelse ved tilkendegivelse i et møde eller efter reglerne i § 14, stk. 3 og 4. En sådan valgfrihed gælder kun for det første § 15-møde. Hovedkravet i § 15 er nemlig, at de mødte, se § 15 2, indkaldes, og indkaldelsesformen for så vidt angår senere § 15-møder må derfor afhænge af, hvorledes dette krav kan opfyldes.

4. *Tilkendegivelsen* protokolleres, jfr. FNFo § 15.

5. Hvis der sker (skal ske) individuel underretning om et møde, gælder reglerne i § 14, stk. 3 og stk. 4, d. v. s. at der skal ske *skriftlig indkaldelse* med et *varsel* på 14 dage, og – hvis det drejer sig om indkaldelse af de i ejendommen berettigede – ved *anbefalet* brev.

§ 16. (1) *De, der giver møde, skal have lejlighed til at udtale sig* (2) *om fredningen* (3) *og eventuelt fremsætte erstatningskrav* (4) *samt nærmere begrunde dette* (5).

Stk. 2. De, der efter § 14, stk. 3, skal indkaldes til mødet (6) *kan, selv om de ikke giver møde, fremsende* (7) *en udtalelse til nævnet om sagen* (8).

Bet s. 347 og Bet § 16.

1. Bestemmelsen, der indeholder regler om forhandlingerne på nævnets møde (stk. 1) og om retten til at fremsende en udtalelse (stk. 2), finder i et vist omfang også anvendelse ved sagsbehandlingen i *overfredningsnævnet*, jfr. § 26, stk. 2.

Bestemmelsen omfatter såvel møder efter § 14 som efter § 15.

2. De, der giver møde, må forstås på samme måde som »de mødte« i § 15, se § 15 2. Retten til at udtale sig må derfor være begrænset til den kreds af personer m. v., der fremgår af § 14, stk. 3. I hvilket omfang andre deltagere kan få ordet, afgøres af nævnets formand, FNFo § 1, stk. 3.

3. Ved forhandlingerne på de i §§ 14 og 15 nævnte møder vil der kunne opstå spørgsmål om begrænsninger eller udvidelser i fredningen.

Om *begrænsninger* anføres følgende i OFNV:

»Hvis der ikke fra nogen rejsningsberettiget gøres indvending, kan fredningsnævnet foretage begrænsning i fredningen, uden at afsigelse af kendelse er fornøden. Sådan begrænsning kan angå både omfang og indhold.

Såfremt den, der har rejst sagen, begærer en begrænsning, vil fredningsnævnet vel sædvanligvis følge begæringen – hvilket ligeledes sker uden kendelse – men er næppe bundet dertil.

Såfremt fredningsnævnet finder, at et af en lodsejer fremsat ønske om forlods behandling af et spørgsmål om begrænsning i fredningen ikke kan imødekommes, må spørgsmålets afgørelse afvente fredningsnævnets kendelse i den samlede fredningssag. Fredningsnævnets tilkendegivelse over for lodsejeren om spørgsmålets udskydelse sker ikke ved kendelse og kan ikke påankes, se herved § 24 5.

Såfremt fredningsnævnet finder det nødvendigt forlods at imødekomme et lodsejerønske om begrænsning, men de rejsningssberettigede ikke kan tiltræde begrænsningen, afsiger fredningsnævnet en kendelse, som da kan indbringes for overfredningsnævnet efter reglerne i lovens § 24, stk. 2-3. Det vil i almindelighed være heldigst, om sådanne delafgørelser undgås, da de kan virke forsinkende, og da grundlaget for ankebehandlingen let bliver utilfredsstillende.«

Som et eksempel på en *delafgørelse* indbragt for – og stadfæstet af – Overfredningsnævnet kan henvises til OFNK 14. august 1972, hvorefter der uanset bekendtgørelse af fredningssagen efter § 13 kunne graves grus (på en af fred-

ningspåstanden omfattet ejendom) i et nærmere bestemt omfang. Se også § 13 8.

Hvis sagen ønskes *udvidet* til at omfatte nye arealer med andre ejere, må der rejses ny fredningssag. Se i øvrigt om udvidelse samt om retten til at nedlægge selvstændige påstande § 11 1.

4. Undladelse af at nedlægge *påstand om erstatning* medfører – for andre rettighedshavere end ejere eller brugere – at der ikke kan ydes erstatning til dem, se § 21 5 a-c. Dette er ensbetydende med, at sådanne rettighedshavere, hvis de ikke giver møde eller fremsender en udtalelse til nævnet efter § 16, stk. 2, ikke får erstatning, og at *fredningen* desuagtet er *bindende* for dem, jfr. i øvrigt § 14 1 b. Se herved Bet s. 347 samt de to landsretskendelser U 1930. 201 VLK, hvor der ved tinglysning af en af overfredningsnævnet afsagt kendelse antoges, at også tidligere tinglyste panterettigheder m. v. måtte respektere denne, og U. 1954.1964 ØLK, hvorefter en af fredningsnævnet med en ejer sluttet overenskomst om fredning anses bindende for en panthaver, der var tilsagt til fredningsmødet, men ikke havde givet møde. Derimod blev fredningen ikke anset for præjudicerende for en tinglyst byggelinieservitut, da det ikke fremgik af udskriften af mødet, at sognerådet, der ansås for påtaleberettiget med hensyn til byggelinien og havde givet møde i fredningsnævnet, havde tiltrådt overenskomsten.

5. Om den *advokatmæssige behandling* af fredningssager, herunder om proceduren for nævnene kan henvises til Jørn Hansen s. 361 ff i »Proceduren« (Juristforbundets forlag 1969).

6. Det *møde*, der omtales i § 16, stk. 2, kan efter sammenhængen kun være det i § 14, stk. 1, nævnte, idet den kreds, der skal indkaldes til senere møder, bestemmes af reglen i § 15.

7. Der er ikke fastsat nogen udtrykkelig *frist* for fremsendelse af en udtalelse til nævnet. Selv om det efter bestemmelsens ordlyd må antages, at udtalelsen principielt skal være nævnet i hænde senest på det i § 14 omhandlede møde, for at den kan ligestilles med en tilstedeværende på dette møde, bl. a. således at der kan ydes erstatning, kan det imidlertid i mangel af en udtrykkelig regel herom dog næppe udelukkes, at der i særlige situationer vil kunne tillægges en senere udtalelse betydning, også i erstatningsmæssig henseende.

8. Afgivelsen af en *udtalelse* efter § 16, stk. 2 har den virkning, at afgiveren i enhver henseende ligestilles med den, der har givet møde.

§ 17. Fredningsnævnet skal søge at opnå enighed med ejeren og indehavere af andre rettigheder over ejendommen (1) om fredningens indhold, omfang (2) og erstatningens størrelse (3).

Bet § 17 og Forsl II sp. 1854 f.

1. Ifølge sagens natur kan der kun være tale om sådanne ejere og andre rettighedshavere, der har *givet møde* under sagen (og eventuelt de, der har fremsendt udtalelse, jfr § 16, stk. 2).

Kredsen af ejere og andre rettighedshavere må afgrænses i overensstemmelse med § 14, stk. 3, nr. 1–3, se § 14 5 og 6.

2. Der skal efter bestemmelsen søges opnået enighed om fredningens *indhold* og *omfang* samt erstatningens *størrelse*. Hermed omfattes alle væsentlige problemer i forbindelse med en fredningssag. Derimod er det ikke muligt at gennemføre selve fredningen ved en aftale, idet der, uanset at der opnås enighed, skal afsiges en kendelse, jfr. § 19. Under

Lov 17 og Lov 37 kunne *frivillige fredninger* gennemføres ved en deklaration, d. v. s. uden kendelse. Om sådanne frivillige fredninger, se Bet s. 37 samt § 34 3.

Det er noget specielt for fredninger, at der skal forhandles med henblik på at søge opnået enighed om selve karakteren og udstrækningen af den ekspropriationsakt, der er tale om. Heri adskiller fredningssagers behandling sig væsentligt fra de fleste andre ekspropriationssager, jfr. Jørn Hansen, s. 361 f, i »Proceduren« (Juristforbundets forlag 1969). Det er derimod sædvanligt at søge opnået enighed om erstatningen. Om fredning ved *afståelse* af ejendom ved overenskomst i stedet for ved ekspropriation henvises til § 19 2.

3. Til forberedelse af nævnets forhandlinger med lodsejerne m. v. kan nævnet – på samme måde, som hvor andre af nævnets beslutninger skal forberedes – efter FNFo § 6, stk. 1, anmode vedkommende fredningsplanudvalg om bistand, se § 6 3 og § 13 2.

Nævnet kan også i øvrigt anvende *sagkyndig bistand*, jfr. FNFo § 6, stk. 2.

§ 18. *Ved fredning af naturvidenskabelige eller undervisningsmæssige grunde skal fredningsnævnet indhente en erklæring fra naturfredningsrådet (1).*

Bet § 18. Forsl II sp. 1855.

1. Bestemmelsen fastsætter en *obligatorisk* høring af *naturfredningsrådet*, der på grund af sin sammensætning, se § 7, har en særlig sagkundskab på de i § 18 nævnte områder, se § 1, nr. 2. Høringen er *vejledende*, jfr. Nørgaard, s. 88.

Om høring af rådet i andre sager, se Cirkskr 71, punkt II og Cirk 72 punkt 3 og 8, C og D, samt s. 24 f.

Der findes ikke regler om høring af *andre organer*. Det er dog en selvfølge, at høring kan ske i videre omfang. Herom anføres følgende i OFNV:

»Efter loven er det eneste høringskrav § 18, hvorefter fredningsnævnet ved fredning af naturvidenskabelige eller undervisningsmæssige grunde skal indhente erklæring fra naturfredningsrådet. Selvsagt kan der blive tale om, eventuelt i form af en stjernehøring, at høre en række andre myndigheder m. v., f. eks. ministeriet for kulturelle anliggender, statens naturfrednings- og landskabskonsulent, rigsantikvaren, Danmarks Naturfredningsforening, Danmarks Geologiske Undersøgelse, Statsskovbruget, videnskabelige institutter og foreninger, Friluftsrådet etc., alt under hensyn til de respektive myndigheder m. fl.s interesse i den pågældende sag.

Der kan næppe på forhånd gives bestemte retningslinier for, i hvilke tilfælde og på hvilket stadium af sagen høring skal ske, men i en del tilfælde er det sikkert praktisk, at allerede den, der rejser sagen, har foretaget høring inden fremsendelsen af rejsningsbegæringen til fredningsnævnet, eventuelt blot således, at en principiel udtalelse fra de mest interesserede myndigheder m. fl. kan foreligge, inden rejsningen bekendtgøres.

Såfremt fredningsplanudvalget ikke er den, der har rejst sagen, bør udvalget høres snarest muligt. Om de øvrige under § 14, stk. 3, nr. 5 nævnte myndigheder (kommunalbestyrelsen, amtsrådet, byudviklingsudvalget), der skal indkaldes til første fredningsmøde, skal høres inden dette møde – eller om forhandling skal optages – må bero på omstændighederne.«

§ 19. (1) *Fredning kan ske ved pålæg af fredningsservitutter eller ved afståelse af ejendommen* (2) *til staten eller en kommune* (3). *Afgørelsen træffes ved kendelse* (4), *der skal begrundes og særligt angive nævnets* (5) *stilling til de omstændigheder, parterne* (6) *har påberåbt sig* (7).

Bet s. 347 f, Bet § 19, FUBet sp. 2677 og Cirk s. 446 f.

1. § 19 indeholder dels bestemmelser om, hvorledes fredning kan ske, nemlig enten ved pålæg af fredningsservitutter eller ved afståelse af ejendommen, dels nogle procesregler, hvorefter afgørelsen skal træffes ved kendelse, der skal have et nærmere angivet indhold.

Det fremgår også i sammenhængen med § 20 (servitutindholdet) og § 21 (erstatningen), at fredninger principielt udgør *tvangsmæssige indgreb* i rettigheder over en ejendom, og at indgrebene i overensstemmelse med grundlovens § 73 medfører krav på fuld erstatning. Se § 21 2 a.

2. Uanset at man ved servitutpålæggelse vil kunne opnå en hvilken som helst begrænsning i ejendomsretten, herunder f. eks. pligten til at tåle almenhedens ophold og færdsel, jfr. f. eks. OFNK 21. oktober 1968 om parkeringspladser, vil det i de tilfælde, hvor servitutterne ville være særligt indgribende, eller hvor andre særlige grunde måtte foreligge, kunne være hensigtsmæssigt i stedet at gennemføre en *afståelse* til det offentlige. I overensstemmelse hermed var der allerede i Lov 37, jfr. dennes § 13, stk. 4, hjemmel til en sådan afståelse, dog kun i særlige tilfælde tvangsmæssigt.

Behovet for en overtagelse for det offentlige af ejendomme har været stigende. I vidt omfang dækkes dette behov gennem de *frivillige overdragelser*, jfr. § 61, men i tilfælde, hvor en overenskomst ikke kan opnås eller hvor et areal, der ønskes erhvervet, indgår i en større fredningssag, vil en afståelse i medfør af § 19 være den eneste mulighed, se § 61 1.

Som led i fredningssager vil afståelse ved overenskomst formentlig stadig være det typiske, jfr. at fredningsnævnet efter § 17 altid skal søge at opnå enighed med ejeren.

En ejendom, der er afstået som led i en fredningssag, kan kun udnyttes i overensstemmelse med fredningskendelsens indhold. Den afståede ejendom pålægges derfor også fredningsservitutter.

Eksemplerne på afståede ejendomme omfatter overvejende arealer til almenhedens færdsel eller ophold, således

badestrande med det nødvendige bagland og parkeringspladser.

Fra den nyere *praksis* kan blandt de efter Lov 37 afsagte kendelser beroende på overenskomst nævnes: OFNK 28. januar 1969, OFNK 27. januar 1970, OFNK 4. marts 1970, OFNK 2. november 1970, OFNK 5. marts 1971, OFNK 28. maj 1971, OFNK 25. juni 1971, OFNK 15. juli 1971 og OFNK 22. september 1971.

Som eksempel på den i Lov 37, § 13, stk. 4, 2. pkt., omtalte ekspropriation kan nævnes OFNK 20. juni 1967, der er gennemgået i Taksationskendelser 2 s. 111.

Som eksempel på anvendelsen af Lov 69, § 19 kan nævnes OFNK 24. september 1971.

I OFNV er anført følgende om, til hvilken offentlig myndighed afståelse skal ske, skæringsdagen for afståelsen samt relaxsation og udstykning:

»Forinden ekspropriation beslutes – eller forinden der træffes mindelig ordning om overtagelse – må fredningsnævnet sikre sig, at vedkommende *offentlige myndighed* er villig til at overtage arealet. Fredningsplanudvalget bør altid inddrages i sådanne overvejelser . . .

Hvor det drejer sig om mindre arealer, f. eks. parkeringspladser, rastepfadser, areal til toiletter m. v., bør afståelse til en kommune tilstræbes . . .

Ved *overtagelse* af mindre arealer bør erstatningen normalt, hvad enten der foreligger enighed med ejeren eller ej, fastsættes således, at den med forrentning dækker såvel selve erhvervelsen som ejerens udgifter til betaling af skatter og prioriteringsrenter frem til overtagelsen. Overtagelse finder i almindelighed først sted ved udstykning og tinglysning af fredningsnævnets – eller hvis sagen skal til overfredningsnævnet, da dettes – kendelse uden anmærkning . . .

Ved overtagelse af større arealer kan det dog være rimeligt at aftale en anden ordning, særlig for ejendomsskatternes vedkommende, således at fredningskasserne fra et aftalt tidspunkt refunderer ejerens udgifter hertil . . .

Relaxsation er uforuden, § 21, stk. 5, hvorefter alle

panterettigheder i den afståede del af ejendommen bortfalder, med mindre andet bestemmes i det enkelte tilfælde. Erstatning for det afståede kan kun udbetales til ejeren med panthaverens samtykke, med mindre fredningsnævnet skønner, at indgrebet ikke medfører nogen som helst fare for pantesikkerheden . . .

Udstykningssagen ekspederes i almindelighed af fredningsplanudvalget. Udstykningens tilendebringelse og tinglysning af anmærkningsfri adkomst er normalt en forudsætning for erstatningens udbetaling.«

Det fremgår endvidere af OFNV, at *berigtigelse* af den offentlige adkomst finder sted ved tinglysning af kendelsen på ejendommen. Se endvidere § 23 2 og FNFo § 2.

3. Afståelse til *staten* vil oftest ske til ministeriet for kulturelle anliggender, se i øvrigt Garde, s. 379.

Om afståelser til *kommuner*, herunder til amtskommuner, se det i § 19 2, om OFNV anførte. Af de der nævnte kendelser skete afståelse til kommuner i OFNK 28. januar 1969 og OFNK 24. september 1971.

4. Afgørelsen af, om fredning skal gennemføres eller ej, træffes ved *kendelse*. En afvisning efter § 12 sker derimod ved en beslutning.

Ændringer i afsagte kendelser sker ligeledes ved kendelse, jfr. § 34, stk. 3. For taksationskommissionens afgørelser, jfr. § 30, foreskriver TKFo § 9, stk. 2, kendelsesformen.

Bestemmelser, der knytter *særlige retsvirkninger* til kendelsesformen, er § 22, stk. 2, § 23, stk. 2 og § 66, stk. 1, nr. 2 og 3 (samt tildels § 24, stk. 2). Da der ikke i naturfredningsloven findes generelle regler (som f. eks. retsplejelovens §§ 217 og 218, stk. 1) om fredningsnævnets kendelser, har kravet om kendelsesformen kun betydning i forbindelse med de nævnte bestemmelser.

I *praksis* anvendes kendelsesformen udover de tilfælde, hvor det er foreskrevet, i et vist omfang, navnlig i sager af mere almindelig interesse. Se eksemplet Lov 72 § 2 1.

I disse tilfælde kan kendelsesformen ikke antages at medføre andre retsvirkninger, end hvis afgørelsen var truffet i form af en beslutning. Se i øvrigt Garde s. 436, hvor det endvidere anføres, at procedurereglerne i kap. III med de fornødne modifikationer også finder anvendelse ved nævnenes behandling af andet end fredningssager.

Der er ikke i loven fastsat nogen *frist* for afsigelse af kendelse, se FUBet sp. 2666 ff.

FNFo § 7 foreskriver med henblik på en vis *kontrol* med fredningssagernes forløb, at fredningsnævnets formand hvert år inden udgangen af februar måned til ministeriet for kulturelle anliggender indsender en fortegnelse over bl. a. sager i henhold til kap. III med oplysning om, hvornår de pågældende sager er rejst, hvornår de er afsluttet eller kan ventes afsluttet, og hvilket erstatningsbeløb de har medført eller kan ventes at ville medføre.

5. Reglen gælder også for *overfredningsnævnets* fredningskendelser, se § 20 1 og § 21 1. Ordet nævn anvendes altså her som overbegreb for fredningsnævn og overfredningsnævn ligesom f. eks. i § 34, stk. 4.

6. *Parterne* må her forstås som den kreds, der udgøres af »de mødte«, se § 15 2 og § 16 2, og kan således ikke antages alene at omfatte lodsejere og andre rettighedshavere på den ene side og sagsrejseren på den anden.

7. § 19, 2. pkt., suppleres af reglerne i § 21, der fastsætter, hvad kendelserne skal indeholder om erstatningerne.

Om forståelsen af den tilsvarende bestemmelse i ekspropriationsproceslovens § 17, stk. 4 henvises til Nørgaard s. 148, hvorefter reglen bl. a. indebærer, at der altid skal tages stilling til alle relevante retlige synspunkter jfr. iøvrigt U 1964 B s. 76.

I OFNV findes nærmere retningslinier for fredningskendelsens indhold og tekniske fremstilling. Det er her bl. a. anført:

»Fredningskendelser bør – i uddrag eller ved genfortælling – indeholde tilstrækkeligt materiale fra rejsningsskrivelsen og andre med denne indsendte eller senere indhente erklæringer til at motivere fredningssagen og vejlede om, i hvilken tilstand de fredede arealer tilstræbes bevaret, jfr. § 19, medens gangen i fredningssagen og i nævnets behandling af enkelte lodsejeres særlige byggesager o. lign. *alene* bør refereres i det omfang, det er nødvendigt til forståelse af konklusionen.

Kendelserne bør være så *kortfattede som muligt*, men bør dog altid som samlet tekst – og ikke blot som henvisning til påstande – indeholde 1) fredningens omfang, 2) fredningens indhold med eventuelle undtagelser for enkelte ejendomme og 3) erstatningerne. Under udformningen af 2) og 3) må hensyn tages til § 19, hvorefter nævnet særligt skal angive sin stilling til de omstændigheder, parterne har påberåbt sig. Samlet areal og samlet erstatningssum må endvidere angives.

Det må – men såvidt muligt kun ét sted i kendelsen – angives, hvor stort et areal, der fredes for hver enkelt lodsejers vedkommende med angivelse af, hvor stor en del heraf, der ligger inden for byggelinier eller er belagt med fredskovspligt, sandflugtsfredning o. lign. eller i øvrigt er af en beskaffenhed, der betinger særlig høj eller lav erstatning (potentielt byggeområde, grusgravningsareal, afvandingsinteresseområde, eng, skov etc.).«

Om fredningskendelsers *tinglysning* og øvrige nødvendige foranstaltninger til gennemførelse og sikring af fredningen, se § 23.

Såfremt kendelsen er udformet i overensstemmelse med OFNV, vil den opfylde kravene i § 19, 2. pkt. Det vil derfor i praksis næppe kunne forekomme, at de i § 19 opstillede krav ikke er opfyldt. Såfremt *kravene* måtte kunne anses som *tilsidesatte*, ville virkningen være en hjemvisning til fornyet behandling, eller at kendelsen på anden måde måtte betragtes som ugyldig, jfr. Nørgaard, s. 196, og muligvis forudsætningsvis U 1971.126 H, kommenteret i U 1971 B 245 f, og U 1968.850 ØL. Se endvidere litteraturhenvis-

ningerne i note 1 til U 1971.126 H, herunder Niels Eilschou Holm, *Det kontradiktoriske princip i forvaltningsprocessen*, 1968, s. 341 f.

§ 20. (1) *Fredningsservitutter kan gå ud på (2) bevarelse af den nuværende tilstand (3), således at f. eks. yderligere dyrkning, beplantning (4), indgreb over for plante- og dyreliv (5), gravning (6) eller bebyggelse af enhver art eller af visse arter (7) fremtidig forbydes (8). Fredningsservitutter kan endvidere indeholde forskrifter om, hvorledes det fredede areal fremtidig må anvendes, herunder også bestemmelser om forbud mod færdsel på arealet (9) og om, at visse former for anvendelse kræver forudgående tilladelse (10). Endelig kan det i særlige tilfælde bestemmes, at allerede skete beplantninger (11), bebyggelse (12) eller andre indretninger skal fjernes (13).*

Stk. 2. (14) Der kan ved fredningsservitut træffes bestemmelse om offentligt brug af bestemte arealer (15) til færdsel, ophold eller lignende, såfremt det er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv. Fredningsnævnet kan udfærdige et ordensreglement, der bekendtgøres ved opslag på stedet (16).

Stk. 3. I fredningskendelser kan optages bestemmelser om, hvilke foranstaltninger ejeren eller brugeren skal træffe til fredningens gennemførelse (17).

Bet s. 35 f, Bet § 20, Cirk s. 447 og Garde s. 377 ff.

1. Bestemmelsen der ikke er udtømmende indeholder en række typiske eksempler på, hvad *fredningsservitutter* kan gå ud på. Stk. 1 omhandler status quo-fredninger m. v., stk. 2 fredning med åbning af arealer for offentligheden og stk. 3 foranstaltninger til fredningens gennemførelse m. v.

Eksempler på fredningsservitutter er aftrykt s. 542 ff.

§ 20 gælder ligesom § 19 også for overfredningsnævnet, se § 19 5. Se også § 21 6.

2. § 20, stk. 1, omhandler dels *status quo-fredninger*, d. v. s., jfr. Bet s. 36, fredninger, der hovedsagelig tager sigte på at opretholde landskabets hidtidige tilstand, se § 20 3–8, dels den *fremtidige anvendelse* af arealet, se § 20 9 og 10, dels *indgreb* i bestående forhold, se § 20 11–13.

3. a. Servitutbestemmelserne i status quo-fredningerne fastsætter *individuel*t, afhængigt af bl. a. formålet med fredningen, lokalitetens karakter, fredningens tidspunkt og de nedlagte påstande. Kendelserne kan derfor inden for formålsbestemmelsens rammer indeholde en hvilken som helst bestemmelse, jfr. at opregningen i § 20, stk. 1, 1. pkt., er eksempelvis. Det er derfor ikke muligt at give en blot nogenlunde dækkende beskrivelse af disse servitutters indhold, udover at det er *typisk*, at de vil indeholde bestemmelser som nævnt i § 20, stk. 1, 1. pkt. Forsøg på udarbejdelse af standarder er hidtil ikke lykkedes.

b. Den juridisk-praktiske interesse for så vidt angår fredningsservitutterne knytter sig i overvejende grad til *fortolkningen* af allerede gennemførte fredninger.

Fra *praksis* herom kan nævnes:

OFNS 18. juni 1963 (1512/62). En bestemmelse om, at der, uanset et generelt byggeforbud, under nærmere angivne betingelser kunne opføres bygninger, der var nødvendige af hensyn til landbrugsdriften, ansås at måtte medføre, at der kunne opføres fire stalde til brug for svineavl og to kyllingehuse, da det ikke med fuld klarhed fremgik af kendelsen, at en omlægning af driften fra traditionelt landbrug var omfattet af den generelle regel. Udtalt, at en brug af landbrugsbygninger til andet end landbrugsdrift ikke ville kunne ske uden ændringer i kendelsen. Parallel hermed er OFNS 16. februar 1972 (2023/69), hvorefter bestemmelsen: »Bebyggelse skal ikke være tilladt, bortset fra nødvendige til-

bygninger til bestående landbrugsbygninger samt landbrugsbygninger, der opføres i umiddelbar nærhed af bestående landbrugsbygninger» ikke ansås at hindre opførelsen af en sostald på 112×9 m.

OFNS 23. december 1963 (390/63). En status quo-fredningsservitut med forbud mod anbringelse af bygninger, boder og skæmmende indretninger udelukkede anlæg af *campingplads* og parkeringsplads. Parallel hermed er OFNS 22. april 1971 (2124/71), hvorefter en servitut med forbud mod bebyggelse udover de til landbruget og skovbruget nødvendige bygninger medførte, at der skulle særlig tilladelse til etablering af en campingplads.

OFNS 22. december 1966 (1704/63) og OFNS 18. januar 1967 (1794/65). *Udstykninger* som sådanne ikke i strid med status quo-fredninger, der ikke indeholder bestemmelser om udstykning inden for det fredede. Når de til en landbrugsbedrift hidtil anvendte bygninger fraskilles ved udstykning, vil der dog ikke med hjemmel i bestemmelsen om, at landbrugsbyggeri er tilladt kunne opføres nye bygninger på det frastykkede, idet en sådan bestemmelse kun omfatter det *erhvervsmæssigt* nødvendige byggeri, jfr. herved også OFNK 23. juli 1968, hvorefter bestemmelsen om landbrugsbyggeri ikke gav mulighed for sådant byggeri, når det var nødvendiggjort ved anden anvendelse af de hidtidige bygninger.

OFNK 20. september 1971 (fredning af Øjesø). Nævnets kendelse indeholder bl. a. følgende bestemmelse: »I tilfælde af fortolkning af denne kendelse skal det afgørende være, at der værnes mest muligt om de videnskabelige interesser, knyttet til søen, ligesom idyllen og roen søges bevaret (anvendelse af speedbåde vil således være i strid med fredningen).«

Skr af 6. oktober 1972 (j.nr. 983-72) fra ombudsmanden, hvorefter ordet »*misprydende*» i en fredningsservitutbestemmelse om forbud mod uden fredningsmyndighedernes tilladelse »at opføre bygninger af enhver art, herunder boder, skure eller andre indretninger, som kan virke misprydende« alene slutter sig til »andre indretninger« og ikke til bygning-

ger m. v. I samme skrivelse udtalt, at overfredningsnævnets afgørelse (OFNS 5. oktober 1971, jfr. OFNS 21. februar 1972 (671/46), hvorved dispensation fra fredningsbestemmelserne blev afslået, »beror på en skønsmæssig præget vurdering, som ombudsmanden ifølge de regler og den praksis, der gælder for hans virksomhed, kun kan kritisere, når særlige omstændigheder taler derfor.« Om ombudsmandens kompetence over for fredningsmyndigheder, se iøvrigt s. 33.

Det er, jfr. Garde s. 378, i praksis antaget, at hvis et hus ikke er fredet væk, eller hvis det udtrykkeligt er tilladt bevaret, anses *genopførelse* for tilladelig, med mindre kendelsens formulering giver sikre holdepunkter for det modsatte.

c. Som nævnt under punkt a er eksemplerne i § 20, stk. 1, 1. pkt. typiske for, hvad der omfattes af servitutter i status quo-fredningerne. Det er endvidere karakteristisk for dem, at de forhold, de regulerer, tillige i et vist omfang er omfattet af *anden lovgivning*. Konsekvensen af fredningen bliver også i tilfælde af denne art, at afgørelsen er truffet én gang for alle kun med den mulighed for at gøre undtagelser, som eventuelt hjemles i kendelsen eller som følger af § 34. Sådanne undtagelser fritager naturligvis ikke en eventuel ansøger fra at indhente tilladelse fra andre kompetente myndigheder, se herved § 20 10 og § 34 1.

I nogle tilfælde vil også *andre fredningsmyndigheder* kunne være kompetente. Se herom s. 208.

4. For *beskyttelseszonerne* i medfør af §§ 46, 47a og 53 gælder generelle beplantningsforbud. For beplantning i *fredningsplanlagte* områder, se § 37 4.

Se som eksempler på bestemmelser om beplantning fredningsservitutterne s. 544 ff.

5. Om fredning ved bekendtgørelse af *planter og dyrearter*, bortset fra pattedyr og fugle, se § 59.

Arter af pattedyr og fugle beskyttes generelt gennem jagtloven, og på bestemte steder gennem etablering af vildtreservater, se § 59 1, s. 367. Dette hindrer ikke, at der i en

fredningskendelse kan optages bestemmelser der tilsigter en beskyttelse af dyrelivet i det fredede område, f. eks. ved forbud mod jagt, færdsel og indsamling, se Bet s. 287, FUBil sp. 2770 f og OFNK 1. november 1948 (se § 59 1, s. 368).

6. Om *råstofindvinding* henvises til råstofloven, hvorefter der dog ikke, jfr. § 5, kræves tilladelse til udnyttelse i begrænset omfang til eget brug, ligesom der heller ikke kræves tilladelse i nogle nærmere angivne overgangssituationer. Om råstofloven se endvidere § 44 1. Om ansøgninger i henhold til råstofloven omfattende arealer, der er fredede, se Cirk-skr af 12. oktober 1972 om behandlingen af ansøgninger om tilladelse til råstofindvinding aftrykt s. 536 ff. Se endvidere kap. II, punkt 5, d i ministeriet for offentlige arbejders cirkulære nr. 232 af 13. september 1972 samt § 21 4, g og § 46 7.

Den undertiden i fredningsservitutter indeholdte bestemmelse om, at ejeren har pligt til at give fredningsmyndighederne underretning et vist tidsrum, før gravning ønskes påbegyndt, vil fremtidig ikke længere være praktisk.

For *beskyttelseszonerne* i medfør af §§ 46, 47a og 53 gælder generelle forbud mod ændringer i terrænet, herunder råstofgravning.

Se som eksempler på bestemmelser om råstofindvinding fredningsservitutterne s. 545 ff.

7. Om tilladelse til *bebyggelse* efter *anden lovgivning*, se § 43 21 og Vagn Rud Nielsen s. 207 ff.

For de i kap. VI og § 53 omtalte *zoner* gælder generelle forbud mod bebyggelse.

Endvidere er i et vist omfang opførelse af *beboelsesbygninger* for landbruget m. v. reguleret gennem § 43, stk. 4. En række *anlæg*, der kan indebære bebyggelse, er omfattet af § 43, stk. 1.

Om indseende med bygningers *ydre fremtræden*, herunder forhåndsgodkendelse af om- og tilbygninger, se § 10 2.

Se som eksempler på bestemmelser om fremtidigt byggeri m. v. fredningsservitutterne s. 543 ff samt § 20 3, b.

Udstykning kræver som oftest tilladelse fra landbrugsministeriet, jfr. landbrugsloven §§ 4 og 7 og fra zonelovsmyndigheden, jfr. zonelov, § 6. Om de såkaldte *rekreative udstykninger*, se boligministeriets cirkulæreskrivelse af 4. februar 1971 vedrørende administrationen af by- og landzone-loven med henstilling til de lokale myndigheder om at udvise stor tilbageholdenhed med tilladelser til sådanne udstykninger. Se endvidere FT 1970/71 Tillæg B sp. 1843 samt sp. 1847–1850 og Vagn Rud Nielsen, s. 209.

Som følge af bestemmelserne i § 16, stk. 1 i kontrolcirkulæret, se s. 571 forekommer der derimod kun undtagelsesvist i kendelserne bestemmelser om udstykning, således f. eks. i OFNK 19. januar 1971.

8. Foruden bestemmelser om de i § 20 opregnede foranstaltninger indgår hyppigt i kendelsernes generelle servitutafsnit *andre* bestemmelser f. eks. med hensyn til vandområder, veje, el-master, oplags- og lossepladser, henkastning af affald, campingvogne og -pladser, teltslagning samt hegning, boder og skure m. v., jfr. eksemplerne på generelle status quo-fredningsservitutter s. 542 ff.

En række af de førnævnte foranstaltninger vil i sig selv være *forureningsbegrænsende*. I andre tilfælde indeholder kendelserne bestemmelser, der direkte – jfr. nu § 1, stk. 2, nr. 4 – tilsigter en forureningsbekæmpelse, jfr. eksemplet s. 543 og OFNK 20. september 1971, samt § 20 3, b.

9. Hvis ikke en fredningskendelse indeholder positive bestemmelser om, at offentligheden har adgang til det fredede eller en del deraf, medfører kendelsen ingen ændringer i dansk rets hovedregel på dette område, mark- og vejfredslovens § 17, hvorefter en ejer kan forbyde anden mands færdsel på sin ejendom eller i reglerne om offentlighedens

adgang i Lov 69, kap. VIII. Det er derfor kun i specielle situationer, at der kan opstå behov for forbud mod færdsel. Dette vil f. eks. gælde, hvor formålet med fredningen er en særlig beskyttelse af plante- eller dyrelivet, jfr. § 69, stk. 5. Om åbning af arealer for offentligheden ved fredning, se § 20, stk. 2.

10. Mange kendelser indeholder bestemmelser om, at visse former for anvendelse kan finde sted efter forudgående tilladelse.

Hvis arealet åbnes for offentligheden, kan der eventuelt træffes bestemmelse om, at kendelsen ikke skal være til hinder for, at der på et nærmere bestemt sted anlægges en parkeringsplads, opføres en toiletbygning m. v., eventuelt dog således, at tilladelse fra fredningsnævnet kræves, se t. eks. OFNK 28. november 1969. Dette kan endvidere gælde med hensyn til landbrugsbygninger, se § 20 3, b, eller bebyggelse, hvor grundejere i konkrete tilfælde opnår begrænsede tilsagn under fredningssagen samt med hensyn til f. eks. råstofudnyttelse, se § 20 6, bl. a. i tilfælde hvor forekomsternes størrelse og den reelle interesse i deres udnyttelse ikke har været afklaret under sagen.

I visse tilfælde er foreskrevet en anmeldelse, forinden bestemte foranstaltninger iværksættes, således med hensyn til vandindvinding i OFNK 6. september 1968, jfr. OFNK 15. september 1969.

Endelig findes undertiden bestemmelser, der på forhånd accepterer bestemte fremtidige anlæg, således f. eks. OFNK 19. januar 1971 vedrørende et motorvejsanlæg, grusgravning, opførelse af et plejehjem, udvidelse af en restaurant m. v.

Er der således speciel hjemmel i en kendelse for at meddele en tilladelse, er forholdet ikke omfattet af § 34, se § 34 1.

11. Bestemmelser om fjernelse af *bepلانtringer* vil undertiden forekomme, f. eks. hvor der findes udsigtshindrende be-

plantninger. Endvidere er bestemmelser om, at selvsåning kan fjernes ved fredningsmyndighedernes foranstaltning, almindelige. Se som eksempel herpå fredningsservitutten s. 544 ff. I nyere kendelser vil der ofte være en generel be- myndigelse for fredningsplanudvalget til at foretage en egentlig *landskabspleje*, se i øvrigt § 1 7. Se også § 23 3 samt Bet s. 366.

12. Bestemmelser om fjernelse af *bygninger* er relativt sjældne. Som eksempler kan nævnes OFNK 1. maj 1969, OFNK 8. oktober 1969 (se § 21 4 l) samt OFNK 22. sep- temper 1971. Se i øvrigt § 23 3.

13. Som eksempel på *andre indretninger* kan nævnes et koblingstårn, OFNK 8. januar 1968.

14. Den heromhandlede betingelse er identisk med lovens formålsbestemmelse i § 1, stk. 2, nr. 3, se § 1 12.

Fredningsservitutter om *offentlig adgang* vil nærmere fastlægge rammerne for offentlighedens brug af arealerne. Dette gælder naturligvis først og fremmest med hensyn til hvilke arealer, der åbnes for offentligheden, og i denne for- bindelse også, i hvilket omfang de åbnes, herunder om de kun åbnes for færdsel eller tillige for ophold, eventuelt dettes udstrækning. Der kan også i servitutten være anledning til at træffe bestemmelser om camping, teltning, bål-tænding m.v.

Om arealer, der er åbne for almenhedens færdsel og op- hold ved *selve loven*, se kap. VIII. Se endvidere § 69 1 om overgangsregler i Lov 69.

Om erstatning for offentlighedens adgang til det fredede se § 21 4 j.

Såfremt der bliver tale om en *intensiv brug* af det frede- de, vil en offentlig overtagelse af arealet ofte blive gennem- ført. Herom henvises til § 19 2 og § 61.

15. Udtrykket udelukker ikke en åbning af *vandarealer*.

Ved OFNK 5. marts 1971 åbnedes således et vandløb, der ikke var fælles, i et vist omfang for kano- og kajaksejlad. Se også § 21 4, j.

16. Som regel vil selve fredningsservitutten indeholde et udtømmende sæt regler for almenhedens færdsel og ophold. Som tilfælde, hvor der har været behov for mere detaljerede bestemmelser, d. v. s. ordensreglement, kan nævnes OFNK 26. marts 1969, hvorefter der af fredningsnævnet skulle udfærdiges »et ordensreglement for det fredede område, hvori det bl. a. kan bestemmes, at kørsel med cykler ikke må ske på de i henhold til kendelsen åbnede stier , og at udendørs mekanisk musikgengivelse er forbudt indenfor det fredede område«, samt OFNK 28. november 1969, hvorefter fredningsnævnet skulle foranledige, »at der i forbindelse med almenhedens benyttelse af arealerne udfærdiges et ordensreglement i samråd med fredningsplanudvalget og godset.«

At det er fremhævet, at det er *fredningsnævnet*, der kan udfærdige ordensreglementet, skal som det fremgår af ovennævnte kendelser, ikke opfattes som en tilkendegivelse af, at der er tale om en eksklusiv kompetence for fredningsnævnet, men hænger snarere sammen med det rent praktiske forhold, at det lokale organ vil være bedst egnet til den mere detaljerede udformning.

Såfremt der, efter at endelig kendelse foreligger, viser sig et behov for et ordensreglement, vil nævnet kunne udfærdige et sådant med hjemmel i lovens § 20, stk. 2, 2. pkt. eller § 23, 1. stk. Et sådant reglement vil formentlig kunne indbringes for overfredningsnævnet efter § 24, stk. 2, se § 24 5.

Overtrædelse af bestemmelser i ordensreglementer kan *sanktioneres* ved bøde efter § 66, stk. 1, nr. 4.

Om udstedelse af ordensreglementer for almenhedens færdsel og ophold på *strandbredder* og i *skov*, se § 54, stk. 8 og § 55, stk. 1 og 5.

17. Som eksempler herpå kan nævnes foretagelse af heg-

ning eller beplantning, fjernelse af beplantning, hegn, bebyggelse eller selvsåning m. v.

Udgifterne hertil må eventuelt omtales særskilt i kendelsen. I øvrigt henvises til § 23, stk. 2.

Erstatning

§ 21 (1). *I fredningskendelser skal bestemmes, om der tilkommer ejeren, brugeren eller andre indehavere af rettigheder over ejendommen erstatning (2). I bekræftende fald (3) skal der endvidere træffes bestemmelse om erstatningens størrelse (4). Bortset fra ejere og brugere ydes der kun erstatning til rettighedshavere, der under sagen har nedlagt påstand herom (5).*

Stk. 2. (4) Fredningsnævnet (5) bestemmer, om den erstatning, der tilkommer bruger, skal ydes ved fradrag i hans afgift til ejeren eller undtagelsesvis ved udbetaling af et beløb én gang for alle.

Stk. 3 (6). I fredningskendelser angives ved pålæg af fredningsservitutter den forringelse, der herved sker af ejendommens værdi, og ved afståelse ejendommens værdi i handel og vandel. Såfremt der påføres ejeren eller andre berettede andet økonomisk tab, angives erstatningen herfor som en særlig post så vidt muligt med oplysning om, hvorledes den er beregnet.

Stk. 4 (7). Erstatningsbeløb forrentes (8) fra dagen for afsigelsen af fredningsnævnets kendelse og indtil beløbet kan hæves (9) med en årlig rente, der er 1 pct. højere end den af Danmarks Nationalbank fastsatte diskonto, der er gældende på den nævnte dato (10). Fredningsnævnet eller overfredningsnævnet (11) kan under særlige omstændigheder fastsætte et andet begyndelsestidspunkt for forrentningen (12).

Stk. 5 (13). Foretages der fredning ved afståelse af en del af en ejendom, bortfalder alle panterettigheder i denne del af ejendommen, medmindre andet bestemmes i det enkelte

tilfælde. Erstatning kan i disse tilfælde kun udbetales til ejeren med panthaverens samtykke, medmindre vedkommende nævn (14) skønner, at indgrebet ikke medfører nogen som helst fare for pantesikkerheden.

Bet s. 37 f, s. 45 ff, s. 71 ff, s. 342 ff, s. 354-56 og s. 361 f, Forsl II sp. 1855 f, FUBet sp. 2677 f, FUBil sp. 2694 f og 2715, Cirk s. 447 f samt Garde s. 380 ff.

1. § 21 indeholder reglerne om *erstatning* i forbindelse med fredning. Bestemmelsen kan inddeles i følgende regelsæt:

a. Almindelige bestemmelser om erstatningen, § 21, stk. 1, 1. og 2. pkt., samt § 21, stk. 3.

b. Særlige regler vedrørende brugere og andre rettighedshavere, § 21, stk. 1, 3. pkt. (andre rettighedshavere end brugere), § 21, stk. 2, (brugere) og § 21, stk. 5 (panthavere ved afståelse).

c. Regler om forrentning, § 21, stk. 4.

§ 21, stk. 1, 2 og 4 svarer til Bet § 21. Stk. 3 indføjes under behandlingen i folketinget, se FUBet sp. 2670. Stk. 5 hidrører fra lovforslaget, se Forsi II.

§ 21 gælder for såvel fredningsnævnets som overfredningsnævnets kendelser.

2. a. Udgangspunktet for *erstatningsfastsættelsen* er, at fredning som en ekspropriation eller et ekspropriationslignende indgreb, jfr. § 19 1, indebærer, at der ydes ejeren og eventuelt andre rettighedshavere fuld grundlovsmæssig erstatning, se Bet s. 37 ff.

Om erstatninger ved ekspropriation henvises til Eyben s. 483 ff. Om grundlovens § 73 om ekspropriation henvises til Poul Andersen, Dansk statsforfatningsret (1954), s. 730 ff, Alf Ross, Dansk statsforfatningsret, 2. udg., bd. 2, s. 625 ff og Max Sørensen, Statsforfatningsret (1969) s. 378 ff og s. 397 ff.

Særlig om sontringen mellem ekspropriation og almindelige begrænsninger i ejendomsretten henvises til Bent Christensen i TFR 1970 s. 113 ff og i Fast ejendoms regulering 3. udg. s. 89 ff.

En anden selvstændig erstatningsregel i naturfredningsloven er § 49, stk. 2.

b. I visse tilfælde medfører en fredning *ikke* erstatning.

Dette gælder:

- 1 hvor ejeren eller andre berettigede har givet afkald på erstatning, herunder hvor der er tale om en i princippet frivillig fredning, se § 17 2, og Garde s. 395.
- 2 Fredning af offentlig (princielt dog kun statsejet) ejendom, se § 10 2, § 32 6 og Garde s. 394.
- 3 Økonomiske fordele i forbindelse med en fredning vil ofte blive fratrukket erstatningen, som derfor undertiden vil falde bort. Se om problemerne i forbindelse hermed Eyben s. 514 ff.

Fra *praksis* vedrørende de af punkt 3 omfattede tilfælde kan nævnes:

OFNK 24. oktober 1942. Værdiforøgelse ved anlæg af en offentlig vej.

OFNK 20. januar 1971. Fordel ved tilladelse til betydelig bygningsudvidelse.

OFNK 22. februar 1971. Ej erstatning for fredning af et areal, hvor der uden tilladelse var opført et hus inden for åbyggelinien. Antaget, at der ikke ville være blevet givet tilladelse til opførelse af huset, som blev tilladt bibeholdt i 20 år.

U 1963.685 ØL. Erstatning afkortedes med en værdiforøgelse som følge af en fredning, jfr. Garde s. 390, Eyben s. 515 og § 21 4 n.

3. Fredningserstatningen er afhængig af, om der i medfør

af fredningskendelsen sker *begrænsninger i ejendomsretten*, og i givet fald om – og i hvilket omfang – disse begrænsninger medfører et økonomisk tab, d. v. s. påvirker ejendommens værdi i handel og vandel (§ 21, stk. 3, 1. pkt.) og/eller tilføjer ejeren eller bruger m. fl. andre former for økonomisk tab, der er adækvate følger af indgrebet (§ 21, stk. 3, 2. pkt.).

Der er således tale om en *konkret* bedømmelse. Denne adskiller sig principielt ikke fra den bedømmelse, der foretages ved andre ekspropriationer. Herom henvises til Eyben, s. 483 ff.

I almindelighed vil det ikke volde vanskeligheder at overskue de ved fredningen skete indgreb i ejendommen således at erstatningen vil kunne fastsættes umiddelbart, som oftest skønsmæssigt. Spørgsmålet om, hvorledes og hvem der skal *dokumentere* tabet ved indgrebene, vil derfor normalt ikke være af praktisk betydning. For så vidt angår specielle udnyttelser af ejendommen, som afskæres ved kendelsen, må det imidlertid antages, at lodsejerne som udgangspunkt må have en vis bevisbyrde, idet påstande om eksistensen af særlige udnyttelsesmuligheder – uden et minimum af *sandsynliggørelse* – vil blive afvist. Se herved det i OFNV under § 13 2 punkt 2, e anførte.

Når der på den anden side af ejeren er tilvejebragt oplysninger, der medfører en sådan vis sandsynlighed for tab ved mistede udnyttelsesmuligheder, uden at dette medfører et tilstrækkeligt grundlag for en erstatningsfastsættelse, vil de *videre* fornødne *undersøgelser* ske på det offentliges initiativ og bekostning, se dog Garde s. 381 f, hvorefter sådanne omkostninger under visse forhold vil blive taget i betragtning ved erstatningsfastsættelsen samt f. eks. OFNK 1. november 1972.

Større og *bekostelige undersøgelser* vil ofte først finde sted i forbindelse med taksationen, se Garde s. 382, OFNK 8. maj 1969, OFNK 15. september 1969 og OFNK 15. april 1970, der er omtalt i Taksationskendelser 2 henholdsvis s. 117, s. 120 og s. 122.

Om sagkyndig *bistand*, se FNFo § 6, stk. 2, OFNFo § 3 og TKFo § 3.

Fra *praksis* kan i øvrigt nævnes:

TKK 31. marts 1970, jfr. OFNK 1. juli 1970. Udtalt, »at der ved erstatningsfastsættelsen må tages hensyn til den omstændighed, at bakkearealet må antages at indeholde materialer, som kunne have været udnyttet som fyld, hvis fredning ikke var sket. Den særlige værdi heraf . . . må i mangel af nærmere oplysninger om forekomsternes omfang og lødighed, hvilke oplysninger kommissionen ikke i det foreliggende tilfælde har fundet noget grundlag for at fremskaffe, ansættes skønsmæssigt. Idet bemærkes, at der ikke findes holdepunkt for at tage den af ejerne nedlagte erstatningspåstand, hvis rigtighed ikke på nogen måde er sandsynliggjort, til følge, vil den samlede erstatning for ulemper og tab . . . være at fastsætte . . . til 6000 kr. og . . . 7000 kr.«.

TKK 15. november 1970, jfr. OFNK 22. september 1971. Fredningsnævnet havde i sin kendelse bl. a. anført følgende: »De pågældende lodsejere må have pligt til over for nævnet at bevise, i hvert fald sandsynliggøre, at betingelserne for rentabelt dambrug er til stede.« Udtalt af taksationskommissionen, »at ingen af ejerne har sandsynliggjort eller søgt at sandsynliggøre, at det resultat, fredningsnævnet nåede til, er urigtigt«.

TKK 9. juni 1972. Krav om, at det offentlige foretog bestemte bekostelige undersøgelser af grusforekomster, afvist. Det fandtes godtgjort, at grus var tilstede i et udnytteligt omfang, og at der var et forsvarligt grundlag for en skønsmæssig erstatningsfastsættelse. Det bemærkedes samtidig, at borerer til undersøgelse af grusforekomster erfaringsmæssigt kun med grov tilnærmelse kunne give grundlag for en fastlæggelse af kvantitet og kvalitet, og at vurderingen af disse forhold og dermed erstatningsfastsættelsen derfor må ske efter et skøn. (OFNK 8. december 1972).

4. Gennemgangen af erstatningsproblematikken nedenfor i

forbindelse med fredninger er inddelt i følgende hoved-afsnit:

- a* Hovedlinjerne i erstatningsfastsættelsen.
- b* Særligt om betydningen af almindelige begrænsninger i henhold til andre bestemmelser i naturfredningsloven eller anden lovgivning.
- c* Praksis, hvor der foreligger almindelige begrænsninger af den under punkt *b* nævnte art.
- d* Præjudicielle spørgsmål.
- e* Erstatning i forbindelse med specielle udnyttelsesmuligheder.
- f* Mistet byggemulighed.
- g* Mistet mulighed for råstofindvinding.
- h* Mistet mulighed for dambrugsudnyttelse.
- i* Mistet mulighed for vandløbsregulering m. v.
- j* Særlige ulemper.
- k* Godtgørelse for sagsomkostninger.
- l* Erstatning for andre økonomiske tab.
- m* Tidspunktet for erstatningsudmålingen.
- n* Domstolsprøvelse.

I indledningsafsnittet til kap. III, s. 55 ff findes en redegørelse for forskellige *skattemæssige spørgsmål* i forbindelse med fredede ejendomme og fredningserstatninger.

a. Erstatningerne beregnes af fredningsnævnet, overfredningsnævnet eller taksationskommissionen, som regel som en samlet sum. Hvorledes de enkelte led i fredningspåstanden indgår i denne sum lader sig sjældent udskille. Adskillige mindre håndgribelige momenter indgår i beregningen, hvis grundlag endvidere gennem de sidste årtier gradvis er blevet forrykket af udviklingen inden for planlægningslovgivningen. Udfra den foreliggende praksis tegner der sig dog visse hovedlinjer.

Størrelsen af den erstatning der fastsættes, er naturligvis afhængig af de servitutter, som man med fredningen pålægger et areal. Fredningserstatningen fastsættes i princippet

konkret i hvert enkelt tilfælde på grundlag af de indgreb, der pålægges ejendommen i forhold til dennes anvendelsesmuligheder og størrelse. Da fredningsservitutterne, selv om de fastsættes individuelt, jfr. § 20 3, a, ofte har et ensartet præg, vil erstatningerne, hvor der ikke foreligger specielle udnyttelsesmuligheder, som hindres ved fredningen, tendere imod en vis ensartethed.

Fredningserstatningen vil i disse tilfælde blive beregnet som en slags enhedserstatning for de definitive rådighedsindskrænkninger, der pålægges ejendommen. I beregningen af denne vil indgå de generelle tab og ulemper, først og fremmest af landbrugsmæssig art, og herudover eventuelt den for bestandigt mistede mulighed for udnyttelse af ejendommen på anden måde end hidtil, typisk til bebyggelse (f. eks. efter opnået dispensation fra zonelovens landzonebånd), jfr. nedenfor under punkt b, eller til råstofudnyttelse (f. eks. efter opnået tilladelse hertil efter råstofloven).

Erstatningen fastsættes normalt som et bestemt beløb pr. ha, eventuelt specificeret på grundlag af den landbrugsmæssige værdi (f. eks. jfr. Cirk s. 448, bedre og ringere jorder, agerjord eller engarealer) eller andet (f. eks. de nedenfor under punkt b nævnte almindelige begrænsninger). Se endvidere bemærkningerne herom i OFNV under § 19 7.

b. Af betydning for erstatningsberegningen er de *almindelige begrænsninger*, der i forvejen gælder for udnyttelsen af den pågældende ejendom. For et fredskovpligtigt areal medfører en sædvanlig status quo-fredning således kun meget begrænsede reduktioner i udnyttelsesmulighederne. Det samme vil være tilfældet i flere henseender, bl. a. med hensyn til beplantningsforbud, inden for de i §§ 46, 47a og 53 omtalte zoner. Det samme gælder arealer fredede efter sandflugtsloven.

Erstatningen beregnes endvidere oftest med mindre beløb for arealer beliggende inden for skov- og vejbyggelinien i § 47 end for dem, der ligger udenfor, uanset at – tidligere

landsbyggeloven m. fl. i et vist omfang – og nu generelt zonelovens landzonebestemmelser hindrer udstykninger og bebyggelse begge steder.

Den almindelige status quo-fredning medfører ikke væsentlig større indskrænkninger for anvendelse af arealer uden for byggelinier end for anvendelsen af arealer inden for disse. Når der som nævnt alligevel normalt er en ikke uvæsentlig forskel i erstatningsniveauet for status quo-fredninger uden for og inden for byggelinierne, kan dette derfor ikke alene begrundes i forskellen mellem indskrænkningernes faktiske betydning. Begrundelsen må derfor nok søges i den omstændighed, at fredningen definitivt afskærer enhver bebyggelsesmulighed, og at denne konsekvens af fredningen ikke har praktisk betydning for arealer inden for byggelinierne, som i forvejen med hensyn til bebyggelse er undergivet fredningsmyndighedens kontrol, jfr. herved bemærkningerne om erstatningsniveauet under punkt f. og forudsætningerne for erstatningsfastsættelsen i f. eks. TTKK 30. oktober 1972.

Undertiden er der fastsat samme erstatningsniveau for arealer, omfattet af § 46 eller § 53, som for arealer omfattet af § 47.

I den omhandlede forbindelse kan også nævnes de almindelige begrænsninger i anvendelsen som følge af reglerne i kap. V, især § 43. Den omstændighed, at de her nævnte anlægsarbejder m. v. som regel vil være omfattet af den sædvanlige status quo-fredningsservitut, vil normalt ikke have erstatningsmæssige konsekvenser. En undtagelse vil foreligge, hvis fredningen retter sig imod en aktuel endelig tilladelse til et af § 43 omfattet anlæg, se § 10, 2, s. 67 og punkt IV, s. 205.

De i de senere år anvendte erstatningsniveauer har som nævnt stadig været genstand for ændringer som følge af udviklingen inden for planlægningslovgivningen, naturfredningsloven indbefattet. Vigtige lovændringer som de i 1972 gennemførte har selvfølgelig endnu ikke givet sig udslag i praksis, og kendelsesmaterialet har i det hele taget været

præget af overgangsproblemer, bl. a. i forbindelse med gennemførelsen af zoneloven og naturfredningsloven i 1969.

c. Fra den senere *praksis* kan nævnes følgende kendelser:

OFNK 21. august 1970. En af lodsejerne, hvis ejendom på 2,9 ha var omfattet af strandbeskyttelseslinien, fik – ifølge et accepteret erstatningstilbud fra overfredningsnævnet (svarende til den af nævnet tilkendte erstatning) – en erstatning på 2.900 kr., altså 1.000 kr. pr. ha.

OFNK 13. november 1970. Nævnet havde fastsat 2.000 kr. pr. ha agerjord, 600 kr. pr. ha eng, 1.500 kr. pr. ha fredskovpligtige arealer og ingen erstatning for arealer omfattet af byggelinierne og fortidsmindebeskyttelseslinien. Ved overfredningsnævnets erstatningstilbud til lodsejerne anvendtes 1.500–2.000 kr. pr. ha for de tørre arealer og 300 kr. pr. ha for engarealer og arealer omfattet af bygge- og beskyttelseslinier.

OFNK 19. januar 1971. 1.500 kr. pr. ha inden for skovbyggelinien, 3.000 kr. pr. ha uden for. Erstatningerne fastsat ved taksation.

OFNK 22. februar 1971. Ved taksation 1.200 kr. for arealer omfattet af skov- og åbyggelinien.

OFNK 22. september 1971. Ved taksation fra 1.000–2.500 kr. pr. ha for arealer, der ikke var omfattet af byggelinier m. v., varierende efter arealernes landbrugsmæssige værdi. Udtalt, at der »er taget et vist hensyn til ejendoms-skyldvurderingernes værdiansættelse med specifikationer, men at vægten dog i særlig grad er lagt på arealernes beskaffenhed, således som de fremtrådte ved taksationskommissionens besigtigelse.«

OFNK 1. december 1971. Nævnet havde baseret sine erstatninger på 1.000 ha for søarealer, 1.500 kr. pr. ha for arealer omfattet af søbyggelinien og 3.500 kr. pr. ha for øvrige arealer (samt 500 kr. pr. ha for fredskovpligtige arealer). Ved taksation nedsattes – i overensstemmelse med

overfredningsnævnets erstatningstilbud – de anførte arealerstatninger til henholdsvis 500 kr., 1.000 kr. og 2.000 kr. pr. ha.

OFNK 16. februar 1972. Ved taksation fastsattes en erstatning på 1.500 kr. pr. ha for arealer inden for strand- og vejbyggelinie. Det er særlig bemærket, »at der ikke findes at være grundlag for . . . at fastsætte forhøjet erstatning for arealer inden for byggelinier, der vil kunne anvendes som »tillægsarealer« til udstykkede grunde af arealet uden for byggelinie.«

OFNK 25. april 1972. Erstatning til en af fredningen omfattet lodsejer, der tillige med visse andre lodsejere indbragte fredningsnævnets afgørelse for overfredningsnævnet, var af fredningsnævnet blevet fastsat til pr. ha 1.200 kr. for landbrugsjord uden for gravhøjzonen, 600 kr. inden for zonen, 800 kr. for skov uden for zonen og 400 kr. for skov inden for zonen. Taksationskommissionen fandt ikke grundlag for at forhøje disse erstatninger, som også var tilbudt lodsejerne af overfredningsnævnet.

OFNK 25. maj 1972. Ved taksation blev erstatningerne fastsat med udgangspunkt i ca. 500 kr. pr. ha inden for gravhøjzonen, ca. 1.000 kr. pr. ha inden for skovbyggelinien og ca. 1.000–2.500 kr. pr. ha for arealer uden for byggelinier, gradueret efter arealernes naturforhold (bl. a. som eng- eller skræntareal eller som opdyrket agerjord).

OFNK 11. august 1972. Fredningsnævnets erstatningsfastsættelse var bl. a. baseret på, »at en del af arealerne . . . er stærkt vandlidende, således at enhver form for udnyttelse til andet formål end de nuværende må anses for udelukket«, og at den »ved fredningen skete ændring med hensyn til disse arealer findes at være så ringe, at nævnet har set bort fra den ved erstatningens beregning.« Erstatning til en lods ejer, hvis areal udgjorde ca. 4.120 m², heraf 2.270 m² vandlidende, blev fastsat til 2.000 kr. Ved taksation nedsattes erstatningen til 1.000 kr.

TKK 30. oktober 1972. Ved taksation fastsattes erstatningerne i overensstemmelse med overfredningsnævnets er-

statningstilbud til ca. 2.500 kr. pr. ha. udenfor byggelinier og til ca. 1.250 kr. pr. ha. inden for byggelinier.

d. Spørgsmålet om de i forvejen foreliggende begrænsninger for udnyttelsen af en ejendom vil i almindelighed ikke volde vanskeligheder.

Undertiden vil der dog kunne opstå særlige spørgsmål vedrørende den retlige og faktiske situation, f. eks. i forbindelse med bygge- eller beskyttelseslinier, herunder om disses nærmere forløb, eller om lovens betingelser for, at der foreligger en byggelinie, er opfyldte. Sådanne problemer må der, af hensyn til erstatningsberegningen, *præjudicielt* tages stilling til.

Som eksempler fra *praksis* kan nævnes:

OFNK 21. oktober 1968. Antaget, at der – uanset »bevoksningens noget spredte karakter« – forelå en skov og dermed også en skovbyggelinie.

OFNK 26. marts 1969. Antaget, at der forelå skovbyggelinie, »da skovområdet synsmæssigt udgør et sådant sammenhængende skovstykke, at afstanden bør beregnes fra skovbrynet«.

OFNK 15. juli 1971. Spørgsmål om søbyggelinie.

OFNK 22. september 1971. Antaget, at der ikke forelå en skovbyggelinie, da der ikke var »tilstrækkelig sammenhæng mellem skovarealerne«.

I det hele må det antages, at nævnene principielt må kunne tage stilling til ethvert retlig spørgsmål – også uden for naturfredningslovens område – som er af betydning – eller en forudsætning – for erstatningsspørgsmålenes afgørelse (om taksationskommissionen se § 29 8). Derimod tilkommer det ikke nævnet nærmere at afgøre f. eks. spørgsmålet om, hvem erstatningen tilkommer, hvis en ejendom er solgt under fredningssagen. Hvis der er uenighed mellem sælger og køber, må fredningserstatningen deponeres (se f. eks. fredningsnævnets afgørelse i OFNK 25. maj 1972) jfr. § 21 9.

Fra *praksis* kan nævnes OFNK 5. februar 1969, hvor det præjudicielt blev afgjort, at nogle opgrødearealer ikke kunne

anses at tilhøre de tilstødende lodsejere, men derimod var omfattet af søterritoriet, således at der ikke blev betalt erstatning for fredningen af disse. (Om opgrødearealer se iøvrigt § 46 2 og § 60 2 i f.)

e. Som omtalt, se punkt *a*, vil der kunne foreligge *konkrete* (specielle) *udnyttelsesmuligheder*, der bliver afskåret ved fredning, f. eks. for udstykning og bebyggelse, råstofudnyttelse samt etablering af dambrug m. v. Overgangen mellem de tilfælde, hvor muligheden af at anvende ejendommen til disse formål er så usikker, at det alene er den definitive hindring heraf, der indgår i den under punkt *a* omtalte generelle erstatningsfastsættelse, og de tilfælde, hvor muligheden er til stede eller så sandsynlig, at den kan betragtes som en konkret udnyttelsesmulighed, der afskæres ved fredningen, er dog glidende.

Spørgsmålet, om fredningen hindrer specielle udnyttelsesmuligheder, bedømmes efter den *retlige og faktiske situation* ved fredningssagens *rejsning*, jfr. således følgende passus i taksationskommissionens skrivelse af 23. juni 1971 i sagen OFNK 1. november 1972: »... at taksationskommissionens udtalelse i kendelsen (TKK 10. maj 1971) ... gående ud på, at man »ikke finder, at der havde bestået realistiske muligheder for udstykning og bebyggelse i videre omfang... med sommer- eller fritidshuse, hvis fredning ikke var sket...«, skal forstås således, at kommissionen ikke har kunnet tilslutte sig Deres synspunkter – at arealet er så attraktivt, at det omkring 1960, da fredningssagen rejstes, kunne være udstykket og solgt for en pris af ...«

Om tidspunktet for erstatningsopgørelsen, se punkt *m*.

I problematikken om erstatning for sådanne udnyttelsesmuligheder indgår naturligvis, som i erstatningsbedømmelsen i øvrigt, spørgsmålet om naturfredningslovens beskyttelseszoner m. v., se punkt *b* og Garde s. 390.

f. *Erstatning* for, at en *bebyggelsesmulighed* udelukkes – mistet byggechance – spillede tidligere en særlig rolle både

praktisk for erstatningsfastsættelsen og i de teoretiske overvejelser herom. Der henvises herved til den omfattende redegørelse for situationen op til zoneloven i Bet s. 54 ff, motiverne til zoneloven FT 1968/69, tillæg A, sp. 1578 ff samt Fast ejendoms regulering, 2. udg. s. 108 ff, s. 193 ff, s. 225 ff og 231 ff.

Efter *zonelovens* ikrafttræden er spørgsmålet om erstatning for mistet byggechance reduceret til, foruden at omfatte situationer, hvor overgangsproblemer kan spille ind, at omfatte de tilfælde, hvor bebyggelse efter zoneloven eller byplanloven er tilladt. Hertil kommer problematikken i forbindelse med, at der ved en fredning en gang for alle gøres op med bebyggelsesønskerne, således at også zonelovsmyndigheden ikke længere får mulighed for at kunne tillade bebyggelse. Den normale situation efter *zonelovens* ikrafttræden vil være, at en ejendoms beliggenhed i landzone er ensbetydende med, at det ikke er en fredning der afskærer ejeren fra en konkret mulighed for bebyggelse eller udstykning, jfr. bl. a. at zoneloven efter dennes § 1 skal medvirke til, at bebyggelse ikke sker i strid med hensynet til befolkningens rekreative interesser og bevarelsen af landskabelige værdier, samt § 11, stk. 1, hvorefter zonelovsmyndighedens dispensation fra landzonebåndet kan indbringes for boligministeren af fredningsplanudvalget (der som oftest er sagsrejer for fredningsnævnet) se Vagn Rud Nielsen, s. 195. Særlige undersøgelser fra nævnens og taksationskommissionens side om zonelovsmyndighedens stilling til eventuelle bebyggelser eller udstykningsønsker vil derfor normalt være unødvendige. Se i øvrigt Vagn Rud Nielsen, s. 232 og motiverne til § 12 i FT 1968-69, tillæg A, sp. 1595, hvorefter zoneloven »vil udelukke, at det offentlige kommer til i det lange løb at udrede betydelige mer-erstatninger, blot fordi man venter med at fastsætte erstatningen til et byggeønske m. v. er blevet aktuelt eller af ejeren angives som værende aktuelt«.

Erstatningsniveauet er efter *zonelovens* ikrafttræden ikke blevet betydeligt lavere. Dette kan skyldes, at det i mange tilfælde under den tidligere retstilstand blev lagt til grund

ved bedømmelsen af fredningsersatningens størrelse, at amtsrådet som bygningsmyndighed havde nedlagt eller var indstillet på at nedlægge forbud mod en udstykning efter den tidligere landsbyggeloys §§ 5 og 20, eller at denne i øvrigt kunne hindres eller hindredes ved anden lovgivning. Herudover indeholdt fredningsservitutter ofte bestemmelser om, at en konkret bebyggelse eller visse former for bebyggelse var tilladt. Endelig var de områder, der tidligere blev undergivet fredning, ofte af mindre udstrækning end i dag. Er der tale om et større område vil man ikke altid kunne se helt bort fra muligheden af, at zonelovsmyndigheden et eller andet sted inden for dette vil tillade en bebyggelse, og i en sag om fredning af et sådant område vil en vis bebyggelseschance derfor ikke altid kunne udelukkes, jfr. herved det under punkt 4 b anførte.

Der henvises til Vagn Rud Nielsen, s. 179 ff, hvori der også findes en gennemgang af den samtidig med zoneloven gennemførte lov om frigørelsesafgift – se s. 199 f (nu lovbe kendtgørelse nr. 301 af 12. juni 1970) jfr. også O. Skau Wogensen i JUR 1969 s. 320 ff. og JUR 1970 s. 347 ff. samt Kirsten Lund-Andersen i JUR 1972, s. 289 ff. Se endvidere om lov nr. 328 af 18. juni 1969 om tilbudspligt, Tolstrup i Fast Ejendoms Regulering, 3. udg., s. 462 ff og i U 1970 B, s. 194.

Om zoneloven henvises endvidere til Egon Larsen, Erstatning i henhold til by- og landzoneloven (Haand i Haand 1970), jfr. Ole Fentz i U 1970 B s. 166, Bent Christensen i TFR 1970 s. 113 ff., Bendt Andersen, JUR 1969 s. 313 ff. og J. Garde s. 294 ff i Forhandl. på det 25. nord. juristmøde, Oslo 1969.

Såfremt en konkret mulighed for byggeri eller udstykning hindres ved fredningen, er lodsejeren berettiget til erstatning for tabet herved. Drejer det sig om en enkelt bebyggelse, der hindres, vil selve erstatningsfastsættelsen normalt ikke volde vanskeligheder. Hvor en fredning hindrer mere omfattende udstykninger, har overfredningsnævnet, jfr. Bet s. 353, over for taksationskommissionen ud-

talt, »at erstatningen skal beregnes på grundlag af det beløb, som en grundejer med fuldt kendskab til udstykningsmuligheden med rimelighed kunne have beregnet sig ved samlet salg af arealet til en udstykker, hvorimod der ikke bør tages hensyn til den fortjeneste, som ejeren ville kunne opnå ved selv at gennemføre udstykningen«, (den såkaldte engrosmålestok), hvilket princip naturfredningskommissionen tilsluttede sig. Se endvidere FT 1962/63, tillæg B, sp. 888, Garde s. 381 og f. eks. OFNK 8. oktober 1969.

En række tilfælde, hvor spørgsmålet om erstatning for mistet byggechance har været aktuelt, er nærmere behandlet i Taksationskendelser 2, s. 107, 111, 113, 121 og 123.

Spørgsmålet om engrosmålestokkens anvendelse er senest behandlet af Spleth i U 1972 B. s. 98, hvor det på grundlag af U 1971.401 H anføres, at det næppe med sikkerhed kan siges, at det pågældende princip uforbeholdent er accepteret. Om andre nyere domme om ekspropriationserstatning for mistet byggemulighed kan henvises til U 1971.253 H og 809 H, jfr. U 1972 B., s. 97 f. samt U 1972.537 H.

g. En principielt erstatningsfri inddragelse af retten til at *udnytte råstoffer* har fundet sted ved råstoflovens gennemførelse i 1972. Ved administrationen af loven tages også naturfredningsmæssige hensyn, se § 1 4 samt cirkskr. af 12. oktober 1972, se s. 536 ff. Spørgsmål om erstatning for fredning mod udnyttelse af råstoffer, se § 20 6, vil fremtidigt kunne betragtes på samme måde som spørgsmålene om erstatning for mistet byggechance. I nogen tid fremover vil der formentlig kunne gøre sig overgangspunkter gældende. Hertil kommer, at de i råstoflovens § 5, stk. 2, omtalte tilfælde, hvor udnyttelse kan finde sted uden tilladelse, formentlig omfatter en række lokaliteter, hvor fredningssager vil kunne tænkes rejst. Den hidtidige erstatningspraksis vil derfor i en årrække kunne få en vis betydning.

I erstatningsopgørelsen indgår den mistede aktuelle og fremtidige indtægt eller fortjeneste ved ikke at kunne udnytte en råstofforekomst. Hertil kan komme forgæves af-

holdte projekteringsudgifter eller andre former for mistede investeringer. Det er karakteristisk, at erstatningen til brugere, der har forpagtet udnyttelsesretten, hyppigt vil spille en væsentlig rolle i den samlede opgørelse, se Garde 384.

Erstatningsfastsættelsen vil ofte forudsætte undersøgelser af kvantiteten og kvaliteten af det pågældende råstof samt mulighederne og omkostningerne ved at udnytte dem, se § 21 3, og OFNK 29. oktober 1971.

De erstatningsproblemer, der optræder i fredningssager vedrørende råstofudnyttelse, vil normalt ikke adskille sig væsentligt fra de problemer af samme natur, der optræder i andre ekspropriationssager. Herom henvises dels til Eyben s. 507–509 og forskellige kendelser gengivet i Taksationskendelser nr. 1 og nr. 2, nemlig om grus nr. 1, s. 3 og nr. 2, s. 13, 27, 90 og 94 og om ler nr. 1, s. 98 og s. 101, note 5.

I taksationskendelser 2, s. 116, 117, 120 og 122 er endvidere gengivet og kommenteret nogle overfredningsnævnskendelser, hvor der har været særlige erstatningsproblemer i forbindelse med grus-forekomster, nemlig henholdsvis OFNK 31. december 1968, OFNK 8. maj 1969, OFNK 15. september 1969 og OFNK 15. april 1970.

Fra *praksis* kan i øvrigt som eksempler nævnes:

OFNK 1. juli 1970. Ejeren påberåbte sig materialeforekomster i en bakke, der flere steder bar spor af tidligere gravninger. Overfredningsnævnet forbød gravning og tilbød under henvisning til en vis værdi af fyldmaterialer i det fredede, samlede fredningserstatninger på 25.000 kr., hvilket blev det endelige resultat. Fredet areal ca. 21 ha.

OFNK 21. august 1970. 3 ejere af arealer på i alt 14,3 ha påberåbte sig delvis dokumenterede graveforekomster. Kun en af ejerne – med et samlet areal på 8,8 ha. – skønnedes at være påført tab ved forbud mod gravning. Erstatningen blev ved taksation fastsat til 30.000 kr. Lagt til grund, at der var anvendelige grusforekomster, men at oplysningerne om udnyttelsesmulighederne dog var af en sådan karakter, at tabet ved at miste udnyttelsesretten måtte

fastsættes skønsmæssigt. For en anden ejendom (10 ha) blev der fastsat en erstatning på ca. 6.000 kr., idet oplysningerne om grusforekomsterne var så beskedne, at de kun kunne danne grundlag for et mindre beløb.

I OFNK 22. februar 1971. Ikke tilkendt særlige erstatninger til indehavere af tørvegravnings- og mergelkastningsrettigheder, idet disse rettigheder måtte antages at have mistet deres betydning og derfor ikke kunne give anledning til erstatningsydelse til de berettigede.

OFNK 29. oktober 1971. Til ejeren og en rettighedshaver blev ved taksation tilkendt erstatninger på i alt 130.000 kr. for mistet adgang til stenbrydning.

OFNK 1. november 1972. Der frededes et areal på ca. 750 ha. En ejer fik ved taksation tilkendt 120.000 kr. for mistet ret til ralgravning. Lagt til grund, at det måtte anses for tilstrækkeligt dokumenteret, at der var ral på i hvert fald 8 ha i adskillige meters dybde. Ralforekomsternes omfang blev ansat skønsmæssigt. Erstatningsfastsættelsen var endvidere baseret på et skøn over, i hvilken årrække, opgravning ville have fundet sted og hvilke priser, der indenfor denne årrække kunne have været opnået for forekomsterne eller udnyttelsesretten.

For så vidt angår kendelser fra de senere år vedrørende erstatning for mistet mulighed for råstofudnyttelse kan udover til de ovenfor nævnte henvises til OFNK 10. oktober 1969, OFNK 27. januar 1970, OFNK 24. november 1970 og OFNK 19. januar 1971. Om moler, se TKK 22. november 1972.

h. Blandt andre muligheder for en særlig erhvervsmæssig udnyttelse, der vil kunne komme i strid med en sædvanlig tilstandsbevaringsservitut har *anlæg af dambrug* spillet en rolle i en række sager. Efter ikrafttrædelsen af Lov 69-72 vil denne udnyttelsesform næppe kunne få særlig betydning ved erstatningsfastsættelsen i fremtidige fredningssager, se § 43 12.

I fredningssager, rejst før 1. september 1972, vil spørgs-

målet om erstatning for mistet mulighed for anlæg af dambrug stadig kunne forekomme, se Cirk 72, punkt 17.

Til belysning af *praksis* kan nævnes den i Taksationskendelser 2, s. 116, omtalte OFNK 31. marts 1969.

Endvidere kan nævnes:

OFNK 23. november 1970. Ved taksation tilkendtes 20.000 kr. for mistet mulighed for at kunne udnytte et 4 ha stort engareal til dambrug. En anden lodsejer fik 20.200 kr., bl. a. under hensyn til, at påstanden om dambrugsinteresserne vedrørende et ca. 2,5 ha stort areal »ikke ganske kan afvises«.

OFNK 22. februar 1971. Ved taksation tilkendtes bl. a. henholdsvis 6.000 kr. og 2.000 kr. for begrænsninger i driften og hindring af udvidelse vedrørende to dambrug samt en forhøjelse af den af nævnet tilkendte erstatning fra ca. 27.000 kr. til 30.000 kr., fordi nogle bagarealer antoges at ville have haft en vis værdi til dambrug.

i. På samme måde som ved dambrug optrådte spørgsmål om erstatning for mistet adgang til at foretage *vandløbsreguleringer* eller *afvanding* i øvrigt. Også disse foranstaltninger er ved § 43, stk. 2, nu vidtgående reguleret. Til belysning af *praksis* kan nævnes de i Taksationskendelser 2 omtalte kendelser, OFNK 27. december 1966 (s. 109), OFNK 16. maj 1967 (s. 110), OFNK 27. november 1969 og OFNK 12. februar 1970 (s. 122).

j. Hvis fredningen i øvrigt påfører ejeren *særlige ulemper*, må der gives erstatning herfor. Typisk blandt sådanne, der kan være af højst forskellig art, er ulemper der fremkommer ved, at der tillægges offentligheden en videre adgang til det fredede end efter lovens almindelige regler i kap. III, f. eks. på særligt udlagte stier m. v.

Til belysning af *praksis* kan nævnes:

OFNK 26. marts 1969. Erstatning for bl. a. forringelse af jagtret som følge af de offentligheden tillagte adgangsrettigheder.

OFNK 22. februar 1971. Erstatninger på 2.500 kr. og 2.000 kr. for en offentligheden tillagt færdselsret på en privat vej og sti samt 800 kr. for gener ved bevarelse af en bevoksning.

OFNK 5. marts 1971. Erstatning på 67.500 kr. for åbning af et vandløb for kano- og kajakfart. Se herom § 20 15.

OFNK 28. maj 1971. Erstatning (fastsat ved taksation) på 15.000 kr. for ulemper ved, at der ved fredningen på begge sider af en privat ejendom erhvervedes arealer til ophold for almenheden.

OFNK 1. november 1972. Erstatninger (fastsat ved taksation) på 2.000 kr. for færdsel på 100 m sti og 5.000 kr. for 375 m sti.

Om åbning af arealer for offentligheden ved fredningskendelse, se § 20 14 og § 69 1.

k. Som omtalt under punkt *a* beregnes erstatningerne af fredningsnævnet, overfredningsnævnet eller taksationskommissionen, som regel som en samlet sum til fuld afgørelse. De enkelte led kan således kun sjældent udskilles.

I de fleste af de tilfælde, hvor erstatningsspørgsmålene afgøres ved, at lodsejere m. fl. accepterer de af overfredningsnævnet fremsatte erstatningstilbud, se § 29 4, vil spørgsmålet om godtgørelse af *sagsomkostninger* derfor ikke få selvstændig betydning, idet overfredningsnævnets tilbud vil være til fuld afgørelse af sagen, således at der hermed også er gjort op med påstanden om godtgørelse af sagsomkostninger.

Spørgsmålet herom vil derfor kun være selvstændigt behandlet af overfredningsnævnet, når der er sket taksation, idet taksationskommissionen ikke tager stilling til sagsomkostninger, jfr. § 29 8, eller i de i øvrigt forholdsvis få tilfælde, hvor overfredningsnævnet har taget selvstændig stilling til spørgsmålet, se Garde s. 391 f samt § 27 2.

Herudover vil spørgsmålet om sagsomkostninger kunne være selvstændigt og endeligt afgjort af fredningsnævnet, i de tilfælde hvor den samlede erstatningssum ikke overstiger 50.000 kr., og der ikke ankes, jfr. § 25.

Til belysning af *praksis* kan nævnes:

OFNK 27. januar 1970. 1.200 kr. til sagsomkostninger i anledning af specielle problemer som følge af en før fredningssagens rejsning indgået grusgravningskontrakt.

OFNK 22. juni 1970. Overfredningsnævnet fandt »i overensstemmelse med sin hidtidige praksis ikke, at der har foreligget sådanne særlige forhold, at det har kunnet anses for tilstrækkeligt begrundet at antage advokatbistand«. Endvidere nægtedes godkendelse af udgifter til arkitektbistand.

OFNK 2. september 1970. Nævnet havde tilkendt advokatomkostninger inkluderet i den samlede erstatning. Opretholdtes af overfredningsnævnet, da lodsejeren ikke havde anket, og overfredningsnævnet ikke fandt »tilstrækkelig grund til at ændre afgørelsen«.

OFNK 23. november 1970. Erstatning for godtgørelse af udgift til sagkyndig bistand nægtet, da der ikke fandtes at foreligge særlige forhold.

OFNK 22. februar 1971. Erstatning for godtgørelse af udgift til bistand fra en sagkyndig konsulent fra landboforeningerne nægtet.

OFNK 28. maj 1971. I større erhvervelsessag af lang varighed tilkendtes de for to lodsejere mødende advokater hver 500 kr. under hensyn til, at »overfredningsnævnet har foranlediget de mellem fredningsnævnet og ejerne forligsmæssigt aftalte erstatningsbeløb undergivet taksationsbehandling«.

OFNK 16. august 1971. 3.000 kr. tillagt en advokat for juridisk bistand til de af ham repræsenterede ejere, hvis arealer ved overfredningsnævnets beslutning var udgået af fredningen.

OFNK 22. juni 1972. 400 kr. til advokat for bistand til en lodsejer, »som på grund af ophold i udlandet i tjenstligt øjemed har været forhindret i selv at varetage sine interesser under sagen«.

OFNK 10. juli 1972. 800 kr. tillagt to advokater for lodsejere, hvis arealer helt udgik af fredningen under overfredningsnævnets behandling. Endvidere 800 kr. til advokat for

en lodsejer, hvis erstatning blev fastsat ved taksation. Ved tillægskendelse 20. oktober 1972 i samme sag blev der tillagt en advokat, der havde repræsenteret to andre lodsejere, hvis arealer udgik af fredningen 2×800 kr.

U 1967.427 ØL. Overfredningsnævnet havde ikke tilkendt godtgørelse for advokatomkostninger, da der efter overfredningsnævnets opfattelse ikke forelå sådanne særlige forhold, der efter praksis kunne begrunde dette. Lodsejerne fik ved landsretten medhold i kravet om advokatomkostninger, dog kun med et beløb (2.500 kr.), der var væsentligt lavere end efter de for procedure gældende salærtakster. Ministeriet for kulturelle anliggender erklærede sig under sagen enig i, at der under hensyn til, at fredningsnævnets formand havde erklæret, at han sandsynligvis havde opfordret lodsejerne til at antage advokat, måtte tillægges et passende omkostningsbeløb.

Se endvidere om spørgsmålet K. Skovgaard-Sørensen i Advokatbladet 1970 s. 230, »Proceduren« 1969, s. 348 ff, s. 361 ff samt Eyben s. 509 ff og s. 511 med omtale af praksis inden for ekspropriationsområdet i øvrigt.

Om justitsministeriets sagsomkostningsudvalg, jfr. FUBil sp. 2715, se § 29 8. Overfredningsnævnets praksis i de senere år er nærmere gennemgået i en skrivelse til dette udvalg, OFNS 31. oktober 1972 (1731/64).

I. Da fredninger, som foran anført, kan gribe ind i bestående forhold, begrænse eller udelukke påregnede specielle udnyttelsesformer, pålægge en særlig anvendelse eller driftsform m. v., kan de, udover de særlige kategorier af tab, der er omtalt foran, medføre *andre økonomiske tab*, der må anses som adækvate følger af fredningen. Disse tab kan være højst forskelligartede. Som eksempler fra *praksis* kan nævnes:

Forgæves afholdte udgifter til landinspektør, tegninger m. v. i forbindelse med udstykningsprojekt (OFNK 8. oktober 1969), fremtidige udgifter ved nødvendige eller ønskelige vejoplægningsarbejder (OFNK 27. januar 1970), bort-

fald af tinglyst græsningsret (OFNK 2. september 1970), tab ved fjernelse af hus (OFNK 8. oktober 1969) se § 20, 12, tab af fremtidig lejeindtægt (OFNK 28. maj 1971), mistet mulighed for placering af anden virksomhed i mindre omfang i tilknytning til landbrugsdriften på en fredet ejendom, beliggende umiddelbart ved en by og en ny amtsvej (OFNK 31. aug. 1970), tab ved fjernelse og afkapning af frugttræer samt hindring af anvendelse af en særlig form for drivhuse (OFNK 14. februar 1972), bortfald af afgifter for færdsels- og opholdsrettigheder (OFNK 20. november 1972), og driftsmæssige ulemper i forbindelse med et afstået areals udskillelse fra hovedejendommen, forringet udnyttelse af et vandingsanlæg og påregnede omkostninger til erhvervelse af tillægsjord (TKK 16. oktober 1972).

I en række tilfælde er krav om erstatning for påstået tab nægtet, således fra en kommune for udgifter til vedligeholdelse af offentlige veje i det fredede område (OFNK 27. januar 1970) og fra potentielle købere af byggegrunde, fordi grunde andetsteds muligvis ville blive dyrere (OFNK 8. oktober 1969). Se også OFNK 22. juni 1972, jfr. § 29 8, a.

m. Efter praksis *udmåles* erstatningen som hovedregel på basis af det økonomiske tab på *tidspunktet for fredningskendelsens afsigelse*, jfr. Cirk s. 448. Dette tidspunkt er normalt også begyndelsestidspunktet for forretningen, jfr. § 21, stk. 4. Efter ekspropriationsprocesloven (§§ 15, 17 og 22) er datoen for selve ekspropriationsbeslutningen og tidspunktet for erstatningsfastsættelsen som hovedregel sammenfaldende og tillige afgørende for ejendomsovergangen og tidspunktet for begyndelsen af forrentningen. Eyben anfører s. 520, at en enkelt løsning på, hvilket vurderingstidspunkt, der lægges til grund, næppe gives. Om problemerne, herunder om motiveringen for praksis i medfør af naturfredningsloven, se Bet s. 354.

I særlige tilfælde kan der, jfr. Bet s. 354, blive tale om at fravige det sædvanlige tidspunkt. Garde nævner s. 385 som et muligt eksempel herpå, at der i tiden mellem sagens rejs-

ning og afgørelse er gennemført almindelige begrænsninger for ejendommens udnyttelse.

n. Endelige fredningskendelser kan indbringes for de *ordinære domstole* efter grundlovens § 73.

Søgsmål må anlægges for landsretten som 1. instans, hvad enten det drejer sig om erstatningsfastsættelsen (og uanset påstandens størrelse) eller om fredningsindgrebets lovlighed, jfr. ekspropriationskommissionens 1. betænkning (nr. 330, 1963) s. 75, i hvert fald, hvor fredningskendelsen er afsagt af overfredningsnævnet.

Naturfredningsloven indeholder ikke en til ekspropriationsprocesloven § 26, stk. 1, svarende regel om, at værnetinget bestemmes af ejendommens beliggenhed. Værnetinget må derfor formentlig afgøres i overensstemmelse med retsplejeloens § 239, se s. 34.

Der er ikke udtrykkelig fastsat nogen frist for indbringelsen, se Eyben s. 548 samt foran s. 35.

I hvert fald med hensyn til efterprøvelsen af selve erstatningens størrelse må det være en betingelse, at der foreligger en endelig afgørelse, d. v. s. en afgørelse truffet af overfredningsnævnet. Se herved princippet i ekspropriationsprocesloven § 26, stk. 2, samt Poul Andersen i JUR 1963 s. 220 og U 1964 B s. 74, U 1964. 222 H, jfr. Spleth i U 1964 B s. 261 samt Stephen Hurwitz og Bernhard Gomard, Tvistemål, 5. opl. 1968, s. 27, smlgn. herved s. 34.

Når det drejer sig om erstatningsfastsættelsen, bør sagen formentlig – i lighed med praksis efter ekspropriationsprocesloven – anlægges mod ministeriet for kulturelle anliggender som den betalende myndighed. I andre tilfælde må afgørelse af, mod hvem sagen bør rejses, nok træffes konkret. Det vil f. eks. ikke være unaturligt at anlægge en sag om, hvorvidt betingelserne for at frede har været opfyldt – d. v. s. en sag om lovligheden af ekspropriationsakten – mod vedkommende fredningsnævn.

Om domstolsprøvelse af afgørelser truffet af fredningsmyndigheder se i øvrigt s. 34 f.

Fredningsnævnets og overfredningsnævnets skøn med hensyn til fredningen og dens gennemførelse har ikke været efterprøvet af domstolene. Om domstolenes prøvelse af ekspropriationsaktens lovlighed, se Krarup, Øvrighedsmyndighedens grænser, 1969, s. 320, U 1957.1045 H samt litteraturhenvisningerne § 21 2.

Der findes fra nyere tid kun en enkelt dom, der vedrører efterprøvelse af en fredningserstatnings størrelse, se U 1963.685 ØL, jfr. § 21 2, b.

Derimod findes der adskillige domstolsafgørelser om erstatninger ved andre former for ekspropriation. En række nyere domme er kommenteret af Spleth i U 1972 B s. 95 ff. Se endvidere Krarup, Øvrighedsmyndighedens grænser, 1969, s. 369. En advokatmæssig bedømmelse af hensigtsmæssigheden af at lade foretage en efterprøvelse er givet af Jørn Hansen i »Proceduren«, 1969, s. 379.

5. a. Der foretages individuel indkaldelse af panthavere og af andre rettighedshavere. Sidstnævnte afgrænses i overensstemmelse med det i § 14, stk. 3, nr. 3, anførte (rettighedshavere, hvis rettigheder eventuelt ikke vil være forenelige med den påståede fredning), således at de ved personligt fremmøde eller ved at fremsende en udtalelse efter § 16, stk. 2, vil kunne nedlægge påstand om erstatning.

Sondringen mellem bruger på den ene side og andre rettighedshavere på den anden, der har betydning, *dels* fordi de førstnævnte principielt skal have erstatning, selv om de ikke har givet møde under sagen og har nedlagt påstand herpå, *dels* i forbindelse med indkaldelsesreglerne i § 14, stk. 3, er, jfr. § 14 5, ikke helt skarp. Efter forudsætningerne i Bet s. 347 synes »brugere« kun at omfatte sådanne rettighedshavere, der har en fuldstændig brugsret i modsætning til begrænsede brugsrettigheder (tilegnelsesservitutter m. v.). Smlg. herved W. E. v. Eyben i JUR 1971 s. 401, hvorefter en bruger i ekspropriationsprocesloven »i øvrigt her er betegnelsen for enhver, der udøver en simpel råden over en ejen-

dom«. I praksis giver sontringen imidlertid næppe anledning til vanskeligheder.

b. Med hensyn til *panterrettigheder* må bestemmelsen i § 21, stk. 1, 3. pkt., sammenholdes med § 21, stk. 5, der drejer sig om tilfælde, hvor der ved fredningen sker afståelse af ejendom, se § 21 13.

En panthaver, der har nedlagt påstand på andel i erstatningen, kan indbringe en afgørelse, der ikke giver ham medhold, for overfredningsnævnet, jfr. § 24, stk. 2.

Den ledende afgørelse er OFNK 14. maj 1969, hvor en panthavers krav om andel i fredningserstatningen blev afvist. Afgørelsen er indgående kommenteret i Taksationskendelser 2, s. 118 f.

Herudover kan fra *praksis* nævnes:

OFNK 4. december 1963, hvor en meget yderlig placeret panthaver fik andel i fredningserstatningen. (Dette er det eneste nyere eksempel, hvor der er tilkendt en panthaver andel i fredningserstatningen).

OFNK 19. januar 1971. Overfredningsnævnet fandt ikke, at den foretagne status quo-fredning var af betydning for pantesikkerheden.

Ved jordrentebrug, se § 14 4, bestemmes ofte, at en del af erstatningen skal udbetales til jordfonden, således ved OFNK 15. juli 1969 (10.000 kr. af en erstatning på 30.000 kr.) og ved OFNK 31. august 1970 (10.365 kr. af en erstatning på 20.730 kr.).

Om fredningskendelsers tinglysning med prioritet forud for pantegæld, se § 23 2.

Om panterrettigheder henvises i øvrigt til Garde s. 382.

Om forrentning af panthavers andel af erstatning, se § 21 12.

c. For så vidt angår *andre rettighedshavere* gælder, at hvis rettigheden (servitutten) er uforenelig med fredningen, bortfalder den, og i så fald får indehaveren erstatning for bortfaldet, se Garde s. 382.

Som eksempler på kendelser, hvor der har været impliceret »andre rettighedshavere« kan nævnes OFNK 2. september 1970 (græsningsret), se § 21 4, e, og OFNK 22. februar 1971 (tørve- og mergelkastningsrettigheder), se § 21 4, g. Se endvidere U 1922.805 VL, U 1930.201 VLK (se herom også § 23 2) og U 1954.164 ØLK.

I OFNV anføres, at det for andre rettighedshavere ofte stiller sig således, »at deres rettigheder ikke er uforenelige med fredningen. De bliver følgelig ikke indkaldt og får ingen erstatning. For så vidt rettighederne er uforenelige med fredningen, og der følgelig fremsættes erstatningspåstand, tilkendes der erstatning for de eventuelle tab.«

6. Bestemmelsen er ikke af stor praktisk betydning. Dette skyldes, at de *fuldstændige* brugsrettigheder (f. eks. forpagtningsforhold) som oftest ikke påføres tab som følge af fredningen, jfr. dog OFNK 28. juli 1953, hvor en erstatning på 6.000 kr. blev fordelt med 3.000 kr. til ejeren og 3.000 kr. til forpagteren (jfr. HJ § 14, note 4 ff).

Med hensyn til *begrænsede* brugsrettigheder vil fredningen ofte tage direkte sigte herpå (f. eks. ret til grusgravning), således at de udelukkes ved fredningen. Dette vil som regel være ensbetydende med, at erstatningen for sådanne brugsrettigheders bortfald ikke – som forudsat – kan ydes ved fradrag i afgiften til ejeren, men må betales på én gang. Hvis fredningen ikke tager sigte på sådanne rettigheder, vil indehaverne af disse som regel ikke blive påført tab.

Der ligger næppe nogen reelle begrænsninger i anvendelsen af udtrykket »fredningsnævnet bestemmer«, idet reglerne i § 21 i deres helhed må antages at gælde for overfredningsnævnet. Se også § 20 1.

7. Bestemmelsen går ud på, at der skal ske specifikation i fredningskendelsen af de forskellige erstatningsposter, se FUBet sp. 2677 f samt Cirk s. 448. Bestemmelsen finder tilsvarende anvendelse for taksationskommissionen, jfr. § 30, stk. 3.

Baggrunden for dette krav er hensynet til lodsejeren, bl. a. med henblik på dennes overvejelse af ankespørgsmålet. Se iøvrigt § 19 7 og § 22 8.

8. Bestemmelsen svarer til § 22 i ekspropriationsprocess-loven.

I motiverne til denne – se ekspropriationskommissionens 1. betænkning (nr. 330, 1963) s. 74 – er anført, at § 22 ikke hjemler rentes rente. Tilsvarende må gælde for § 21, stk. 4.

I fredningssager, hvor fredningsnævnet har afsagt kendelse før Lov 69' ikrafttræden den 1. oktober 1969, forrentes erstatningen fra kendelsestidspunktet med 6 % p. a. til 30. september 1969 og fra 1. oktober 1969 i overensstemmelse med reglen i § 21, stk. 4.

9. Sædvanlig anvises erstatningen gennem overfredningsnævnet ved check, også når det er fredningsnævnet, der har afsagt den endelige kendelse. Renten beregnes da til skrivelsens forventede ankomsttidspunkt. Dette gælder også ved udbetaling af forskudsvisse erstatninger. Se herom § 23 2 og § 32 2.

Hvis udbetaling ikke kan finde sted på grund af den erstatningsberettigedes forhold, f. eks. hvor den berettigede nægter at modtage betalingen, samt hvor der er tvivl om, til hvem erstatningen skal udbetales, f. eks. ved ejerskifte under sagen, når der ikke foreligger udtrykkelig aftale om, at udbetaling skal finde sted til sælger eller køber, deponeres erstatningen, se herved § 21, 4, d og § 23 2, således at der kun betales renter til deponeringstidspunktet. Kendelserne indeholder, jfr. § 23 2 i. f. særlige afsnit om de ejerskifter, der er sket under fredningssagen, for så vidt angår overfredningsnævnets kendelser dog kun om ejerskifter efter fredningsnævnets behandling. Eksempler på sådanne findes f. eks. i OFNK 22. juni 1972.

10. Renteniveauet ligger således fast og kan ikke ændres,

selv om diskontoen måtte blive ændret i tiden mellem tidspunktet for fredningsnævnets kendelse og udbetalingen.

11. Af bestemmelsen om, at det er fredningsnævnet eller overfredningsnævnet, der træffer den pågældende afgørelse, følger, at en sådan ikke er omfattet af taksationskommissionens kompetence efter § 30, se § 29 8, f.

12. Særlige omstændigheder vil kunne foreligge, hvor overfredningsnævnet måtte ændre – i skærpende retning – en kendelse afsagt af fredningsnævnet og fra et givet tidspunkt, der vil ligge efter nævnskendelsen, forbyde en vis virksomhed, se FUBil sp. 2694 f. Herudover vil der eventuelt kunne foreligge særlige omstændigheder, hvor overfredningsnævnet i medfør af reglen i § 27 udvider fredningens omfang og herved inddrager væsentlige dele af en ejendom, som ikke tidligere har været omfattet af fredningspåstanden eller eventuelt helt nye ejendomme, se herom § 26 7 og § 27 3.

Fra *praksis* kan nævnes:

OFNK 15. april 1970. Over for overfredningsnævnet påstod flere lodsejere, at erstatningerne skulle forrentes fra et tidligere tidspunkt end datoen for fredningsnævnets kendelse, hvilket ikke blev imødekommet.

Ved udbetaling af erstatning eller en del heraf til pant haverne træffes særlig ordning, der sikrer, at panthaveren ikke får dobbelt forrentning.

Ved jordrentebrug, se § 21 5, betales andelen til jordfonden uden renter.

Der tilkendes ikke renter af sagsomkostninger, projekteringsudgifter m. v., jfr. f. eks. OFNK 27. januar 1970, OFNK 2. november 1970 og OFNK 10. juli 1972.

13. Reglen angår afståelse ved fredning og indeholder to regler nemlig dels, at panterettighederne i den afståede ejendom bortfalder, dels at erstatningen kun kan udbetales til ejerne med panthavernes samtykke. I begge hen-

seender kan der gøres undtagelser. En lignende regel findes i zonetlov § 17, stk. 2.

I modsætning til, hvad der gælder ved fredningsservitutter, hvor panterettighederne som oftest blot må respektere fredningen, se § 21 5, *b*, bortfalder de ved afståelse umiddelbart, altså uden at relaksation er nødvendig. Dette stemmer med, hvad der i almindelighed er tilfældet, når der sker afståelse ved ekspropriation.

Det er en yderligere forskel fra § 21, stk. 1, at erstatningen kun kan udbetales til ejeren med panthaverens samtykke. Ved afståelse er det altså ikke en forudsætning, at panthaveren har nedlagt en påstand under sagen, eller overhovedet at han har givet møde i sagen.

De to forskellige regler kan karakteriseres som præsumptionsregler. Ved servitutfredning forudsættes (i overensstemmelse med, hvad der rent faktisk som oftest er tilfældet), at der ikke er nogen fare for pantesikkerheden, og at der i hvert fald ikke kan antages at være en sådan fare, hvis panthaveren ikke møder op og påstår noget sådant. I afståelsestilfældene præsumeres, at der foreligger en fare for pantesikkerheden, og denne fare må nøjere vurderes, før erstatningen – uden panthaverens samtykke – udbetales til ejeren.

Fra *praksis* kan nævnes:

OFNK 25. juni 1971. Størstedelen af en ejendom blev afstået til det offentlige for 75.000 kr. 12.500 kr. heraf blev udbetalt til panthaveren ifølge aftale mellem denne og ejeren. Ejeren fik tilkendt forrentning af hele erstatningen, se § 21, 5, *b*.

14. At det er vedkommende nævn, der skønner, om pantesikkerheden er i fare, er ensbetydende med, at afgørelsen træffes af fredningsnævnet og – i givet fald endeligt – af overfredningsnævnet, hvorimod taksationskommissionen ikke kan træffe den pågældende afgørelse, se § 29 8, *h*. Dette må også være tilfældet for så vidt angår spørgsmålet om

panthaverens andel i erstatningen ved pålæg af frednings-servitutter, se § 21 5 b.

§ 22. (1) Meddelelse om fredningsnævnets beslutning i henhold til § 12 (2) tilsendes ved anbefalet brev (3) den, der har rejst sagen (4) samt andre, der har været inddraget under sagen.

Stk. 2. Udskrift af fredningskendelser (5) tilsendes (6):

- 1) ejendommens ejer og bruger,
- 2) andre indehavere af rettigheder over ejendommen, som under sagen har givet møde eller fremsat udtalelse, jfr. § 16, stk. 2, eller fået tilkendt erstatning,
- 3) et ministerium, der har rejst sagen eller givet møde under sagen eller fremsat ønske om underretning,
- 4) vedkommende fredningsplanudvalg, amtsråd og byudviklingsudvalg,
- 5) den stedlige kommunalbestyrelse samt en kommunalbestyrelse, der har rejst sagen eller givet møde under sagen eller fremsat ønske om underretning,
- 6) anerkendte foreninger eller institutioner,
- 7) andre, der har givet møde under sagen og har fremsat ønske om underretning, såfremt de må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse.

Stk. 3. Underretning af de i stk. 2, nr. 1-2, nævnte personer sker ved anbefalet brev (7).

Stk. 4. Personer og myndigheder m. v., der efter § 24, stk. 1 og 2, kan indbringe afgørelsen for overfredningsnævnet, skal have meddelelse herom og om fristen for indgivelse af klagen (8).

Stk. 5. Inden 8 dage efter (9), at en fredningskendelse (10) er afsagt, foretager fredningsnævnet bekendtgørelse om fredningen i de i § 13, stk. 1, nævnte blade (11).

Bet § 22, Forsl II sp. 1856 og Cirk s. 449.

1. § 22 handler om underretning om fredningsnævnets afgørelser.

§ 22, stk. 1, 2 og 5 finder anvendelse m.h. t. overfredningsnævnets kendelser og beslutninger, jfr. § 31.

Efter § 1, stk. 4 i FNFo (se også OFNFo § 1, stk. 4) skal formanden sørge for underretning af »trufne beslutninger«. Trufne beslutninger omfatter, uanset sondringen i §§ 22 og 24 mellem beslutninger og kendelser, og anvendelsen i § 22, stk. 4 af fællesbetegnelsen »afgørelser« såvel beslutninger efter § 12 som andre endelige beslutninger og kendelser.

2. § 22, stk. 1 vedrører alene fredningsnævnets beslutning om ikke at rejse fredningssag, se § 12. For andre endelige beslutninger, jfr. § 24, stk. 2, er der underretningspligt efter § 22, stk. 4.

Den *kreds*, der skal have underretning, er identisk med den kreds, der kan anke.

3. Om meddelelse i form af *anbefalet* brev kan henvises til Nørgaard s. 170.

4. Samtidig med underretningen skal der meddeles ankevejledning, se § 22 8.

5. Udtrykket fredningskendelser omfatter såvel kendelser, hvorved der gennemføres fredninger, som kendelser, der går ud på, at en fredningspåstand ikke kan imødekommes, se § 12 2 og 19 4.

6. Reglen bestemmer, hvortil udskrift af fredningskendelser skal sendes. Visse personer og myndigheder m. v. skal ubetinget have kendelsen tilsendt, medens tilsendelse heraf til andre er betinget af anmodning m. v.

a. Kendelsen skal *altid* sendes til:

Ejendommens ejer og bruger (nr. 1), vedkommende fred-

ningsplanudvalg, amtsråd og byudviklingsudvalg (nr. 4), den stedlige kommunalbestyrelse (nr. 5) og anerkendte foreninger eller institutioner (nr. 6).

b. I øvrigt skal kendelsen sendes til:

1. Andre indehavere af rettigheder over ejendommen, d. v. s. andre end ejere og brugere (nr. 2), *betinget* af, enten at de har givet møde eller fremsat udtalelse, se § 14, stk. 3, nr. 2 og 3, eller at de har fået tilkendt erstatning (andre rettighedshavere kan dog i forvejen ikke få erstatning, uden at de har givet møde eller fremsendt en udtalelse, jfr. § 21, stk. 1, 3. pkt.).
2. Et ministerium (nr. 3) *betinget* af, enten at det har rejst sagen, jfr. § 11, eller at det har givet møde, eller at det har fremsat ønske om underretning.
3. En kommunalbestyrelse (nr. 5), herunder amtsråd, se § 11 5, (bortset fra den stedlige kommunalbestyrelse, der altid skal have underretning, jfr. ovenfor) under samme *betingelser*, der gælder for underretning af ministerier.
4. Andre (nr. 7) *betinget* af, at de har givet møde, at de har fremsat ønske om underretning, og at de må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse, se § 14 10.

c. I OFNV anføres, at kendelser herudover bør sendes til det centrale fredningsregister samt til statens ligningsdirektorat, såfremt kendelsen ikke skal forelægges overfredningsnævnet.

d. Endelig medfører reglerne i §§ 24 og 25, at overfredningsnævnet skal have tilsendt de kendelser, der indbringes for overfredningsnævnet, eller som skal forelægges for dette.

Den ovenfor under *a* nævnte meddelelse til anerkendte foreninger eller institutioner betegnes af Nørgaard s. 170 som »kommunikation« i modsætning til »bekendtgørelse«, der anvendes som betegnelse for meddelelser til dem, afgørelsen direkte vedrører. Grænsen mellem de to former for meddelelser er dog ikke skarp, jfr. Nørgaard s. 168. Om virkningen af tilsidesættelsen af regler om kommunikation og

bekendtgørelse henvises iøvrigt til Nørgaard s. 198 f, hvorefter manglende bekendtgørelse medfører ugyldighed, jfr. U 1953.242 H og U 1969.455 VL, medens dette næppe er tilfældet for så vidt angår manglende kommunikation, jfr. om manglende ankevejledning § 22 8.

7. *Underretning* er ensbetydende med tilsendelse af udskriften af fredningskendelsen, jfr. Cirk s. 449.

8. Stk. 4 indeholder en regel om *ankevejledning*, der er identisk med ekspropriationsproceslovens § 17, stk. 5. Om indholdet af ankevejledningen henvises i øvrigt til Nørgaard s. 162. En justitsministeriel udvalgsbetænkning om begrundelse af forvaltningsakter og administrativ rekurs ventes at foreligge i slutningen af 1972.

Regler med henblik på vejledning af lodsejere m. v. findes også i §§ 19 og 21, stk. 3. Se endvidere § 34 11 og § 58, stk. 4.

Udtrykket *afgørelse* omfatter beslutninger efter § 12, samt endelige beslutninger og kendelser, jfr. henvisningen til § 24, stk. 1 og 2. Se om andre betydninger af ordet *afgørelse* § 27 2 samt § 30 6 og 8.

Forskriften om ankevejledning indeholder forudsætningsvis også en underretningspligt med hensyn til, hvad afgørelsen går ud på. Dette har imidlertid kun selvstændig betydning for så vidt angår de endelige beslutninger, jfr. § 24, stk. 2, idet de øvrige afgørelser, nemlig beslutninger efter § 12 og kendelser, omfattes af de selvstændige underretningsregler i § 22 henholdsvis stk. 1 og stk. 2. For endelige beslutninger gælder der således i det væsentlige en underretspligt i overensstemmelse med § 22, stk. 2, nr. 1-6.

I Cirk s. 449 er det understreget, at meddelelse om ankevejledning snarest muligt og inden 8 dage efter at kendelsen er afsagt sendes til samtlige klageberettigede.

I OFNV er om ankevejledningen anført, at den bør stå i selve kendelsen, bl. a. på grund af sammenhængen med reglen om forelæggelse i § 25. I øvrigt anføres følgende:

»Kendelser, der medfører udgifter for det offentlige på over 50.000 kr. til betaling af erstatning (udover renter) bør (således) slutte med en tilkendegivelse af, at kendelsen i henhold til § 25 vil være at forelægge overfredningsnævnet, men at dette ikke fritager den, der ønsker eventuelle indsigelser behandlet, fra selv at indbringe kendelse for overfredningsnævnet, hvilket skal ske inden 4 uger fra den dag, fredningsnævnets afgørelse er meddelt den pågældende, § 24.«

Tilsidesættelse af reglen om ankevejledning medfører, jfr. Nørgaard s. 197 f, ikke ugyldighed. Derimod løber klagefristen i sådanne tilfælde først fra det tidspunkt, klageoplysningen gives.

Fra *praksis* kan nævnes OFNK 28. juni 1968. En lods-ejer blev af overfredningsnævnet anset som ankende, da fredningsnævnets formand ikke med bestemthed ville afvise en påstand om, at fredningsnævnet havde givet ham urigtig ankevejledning.

9. Om betydningen af 8-dages fristen for underretning efter § 22, stk. 2 og 4, se Cirk s. 449 og § 22 7.

10. Reglen omfatter således ikke fredningsnævnets beslutninger efter § 12 eller nævnets andre (endelige) beslutninger. Selvom bestemmelsen kun synes at indeholde et krav om, at bekendtgørelse skal finde sted, hvis kendelsen går ud på, at der skal fredes, må den indebære, at der også sker bekendtgørelse af kendelser om, at der ikke skal fredes, jfr. at rejsning af fredningssag skal bekendtgøres efter § 13, stk. 1.

11. Eksempler på bekendtgørelse om fredning i statstidende:

»Naturfredning

Det bekendtgøres herved i medfør af i naturfredningsloven, at nævnet den 31. august 1967 har afsagt kendelse om fredning af nogle arealer i Hvalsø-Særløse kommune.

Fredningen, der i det væsentlige er en status quo-fredning, omfatter helt eller delvis følgende matr.nr.e:

1 a, Skovhastrup by, Særløse sogn, 23 a, Avnstrup Overdrev, Særløse sogn, 1 a, Særløse by og sogn, 1 a, Orupgård, Særløse sogn.

Fredningsnævnet for Roskilde amtsrådskreds.
(dato og underskrift)«

Overfredningsnævnets bekendtgørelse i statstidende af den pågældende fredning er sålydende:

»Ved kendelse af 10. oktober 1969 har overfredningsnævnet med visse ændringer stadfæstet en af fredningsnævnet for Roskilde amtsrådskreds den 31. august 1967 afsagt kendelse vedrørende fredning af arealer i Hvalsø-Særløse kommune, navnlig af Avnstrup Overdrev og Skov-Hastrup.«

Et eksempel på en bekendtgørelse om rejsning af fredningssag, se § 13, stk. 1, er aftrykt s. 541 f.

Fredningens gennemførelse.

§ 23. (1) *Fredningsnævnet træffer de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse og sikring af fredningen* (2).

Stk. 2. Foretager ejeren eller brugeren ikke de foranstaltninger, der påhviler ham ifølge kendelse, kan nævnet lade foranstaltningerne udføre på hans bekostning (3).

Bet § 23, FUBil sp. 2715 og Cirk s. 450.

1. Bestemmelsen, der vedrører fredningens gennemførelse, finder, jfr. § 31, tilsvarende anvendelse med hensyn til overfredningsnævnets kendelser.

2. Som nødvendige *foranstaltninger* til gennemførelse og sikring af fredningen kan nævnes tinglysning af kendelsen, afmærkning af fredningens område og iøvrigt særlige for-

anstaltninger i overensstemmelse med fredningens indhold, se Cirk s. 450. Endvidere kan nævnes udstykning, se Garde s. 433.

Som eksempler på særlige foranstaltninger kan eventuelt også nævnes udfærdigelse og opslag af ordensreglement, se herved § 20 16.

Om *udgifterne* ved foranstaltninger til gennemførelse og sikring af fredningen, se § 9, stk. 2.

Sammenholdes § 23, stk. 1, med § 9, stk. 2, hvorefter udgifterne vedrørende fredningsnævn samt udgifter i medfør af § 23, stk. 1, betales af amtsfonden, kan der næppe være tvivl om, at området for § 23, stk. 1, er ret snævert. Det har utvivlsomt ikke været hensigten, at fredningsnævnene med hjemmel i § 23, stk. 1, skulle forestå – og amtsfonden betale – hvad der i virkeligheden må betragtes som anlægsudgifter, f. eks. etablering af veje, opførelse af toiletbygning, anlæg af parkeringsplads m. v. Ved større foranstaltninger er det undertiden bestemt i kendelsen, at udgifterne herved afholdes som en fredningserstatning.

Om eventuel *bistand* fra fredningsplanudvalget, se § 6, stk. 3.

Efter FNFo § 2 er det fredningsnævnets formand, der skal sørge for *tinglysning* af kendelsen. Dette forudsætter, jfr. OFNV, for så vidt angår overfredningsnævnets kendelser en begæring fra overfredningsnævnet, se § 31 2. I OFNV er det anført, at tinglysning af kendelsen skal ske snarest efter dennes afsigelse.

Det følger umiddelbart af hele proceduren i forbindelse med fredningssagens behandling og dennes karakter i øvrigt, at fredningskendelsen må respekteres af samtlige de i ejendommen berettigede, og at den derfor tinglyses med prioritet forud for behæftelser og servitutter m. v.

Se i øvrigt herom U 1930.201 VLK, hvor det fastslås, at det »af indholdet af samtlige bestemmelser i naturfredningsloven, særlig dennes § om de berettigedes indkaldelse til møde og deres adgang til at kræve erstatning, såvel som dens § om de afgørelser om erstatnings-

spørgsmålet, som kendelserne skal indeholde, findes tilstrækkeligt tydeligt at fremgå, at lovens regler går ud på, at ikke alene ejeren men også samtlige de på kendelsens afgørelses-tidspunkt berettigede må respektere kendelsens indhold.« Se også Garde s. 382.

I begæringen om tinglysning skal der efter OFNV gøres bemærkning om afslutningsdatoen for fredningsnævnets behandling, og kendelsen begæres tinglyst også på de matr.nr.e, der efter denne dato måtte være udstykket af det fredede område. Se iøvrigt U 1955.572 ØLK, hvorefter en fredningsdeklaration, hvorved en del af et umatrikuleret gadejordareal blev fredet, fandtes at måtte antages til tinglysning, da det fredede areal var tydeligt beskrevet, og således udgjorde en bestemt fast ejendom. Se også § 10 2 og Garde s. 393.

I OFNV anføres det, at det bør undgås, at tinglysningen sker med frist.

I tilfælde af, at der under sagens behandling for overfredningsnævnet træffes bestemmelse om fredningens ophævelse for visse ejendomme, drager fredningsnævnet, jfr. OFNV, efter anmodning fra overfredningsnævnet omsorg for aflysning af kendelsen for disse ejendomme, se FNFo § 2, 2. pkt. Om aflysning af fredningskendelser i øvrigt, hvis disse ophæves, se § 34 16.

Efter FNFo § 2 gælder kravet om tinglysning også »i fornødent omfang« andre af fredningsnævnenes (og overfredningsnævnets) afgørelser, se § 64 3. Det følger umiddelbart af henvisningen i § 45, hvorefter der i tilfælde af uenighed mellem ministeren for kulturelle anliggender eller fredningsplanudvalget på den ene side og med ejeren eller den anlæggende på den anden side for så vidt angår private anlægsarbejder skal rejses fredningssag efter kap. III, at også de heraf følgende kendelser skal tinglyses.

Udbetaling af fredningserstatninger foregår ved overfredningsnævnets foranstaltning, jfr. OFNFo § 1, stk. 4, samt Cirk s. 450, også for så vidt angår kendelser, der ikke skal forelægges overfredningsnævnet. Her må så frednings-

nævnet anmode overfredningsnævnet om at sørge for erstatningernes udbetaling. Se endvidere § 21 9.

I OFNV er anført, at fredningsnævnets anmodning om erstatningsudbetaling må indeholde oplysning om, hvornår kendelsen er tilsendt de implicerede parter og myndigheder samt tinglyst. Heri ligger en forudsætning om, at kendelsen skal være tinglyst, før erstatningerne udbetales. Forudsætningen om tinglysning før erstatningsudbetalingen er ikke altid (men dog som oftest) opfyldt, når der foretages *forskudsvise udbetalinger* af fredningserstatninger til lodsejere, som overfredningsnævnet har opnået mindelig overenskomst med. Er forudsætningen ikke opfyldt, vil der opstå særlige problemer. Om forskudsvis udbetaling henvises iøvrigt til § 32 2.

For at hindre, at fredningserstatninger udbetales til personer, der muligvis ikke kan anses som berettigede hertil, er det i OFNV anført, at det umiddelbart inden kendelsens afsigelse må kontrolleres i tingbogen, om der under sagens behandling er sket ændringer af betydning for fredningssagens afslutning, og at ejerskifter og udstykninger må anføres i kendelsen. Særligt i forbindelse med *ejerskifter* er det anført, at spørgsmålet om det i disse tilfælde »er den nuværende eller tidligere ejer, der har krav på erstatningen, må afhænge af aftalen ved salget, hvorfor det vil være nødvendigt at indhente oplysninger herom«, og at erstatningen, hvor der er tvivl, må deponeres, se § 21 4, d og 9.

3. Betingelserne for bestemmelsens anvendelse er, at det er bestemt i kendelsen, at ejeren eller brugeren skal foretage disse foranstaltninger, og at forpligtelsen ikke opfyldes af vedkommende ejer eller bruger. Regler af nogenlunde tilsvarende indhold findes i § 50, 2. pkt. og § 67, stk. 2.

Som *eksempler* på sådanne foranstaltninger nævnes i Cirk s. 450 fjernelse af bygninger, udsigtshindrende beplantning, selvsåning, opsætning af hegn m. v., jfr. i øvrigt § 20, stk. 1, 3. pkt.

Ifølge FUBil sp. 2715 har man efter det for ministeriet

oplyste aldrig ved kendelse pålagt en ejer positive foranstaltninger, som man ikke har drøftet med denne inden kendelsens afsigelse, og det har næsten altid været muligt at opnå enighed med ejeren.

Selv inden for de anførte rammer er bestemmelser af den pågældende art sjældne. Aftales det, at noget kan blive stående et åremål, vil det være praktisk, at det er ejeren, der til sin tid foretager fjernelsen, og udgifterne herved vil blive taget i betragtning ved fastsættelsen af erstatningen. I fredningskendelser i de senere år forekommer der hyppigt bestemmelser om fjernelsen af selvsåning, idet der tillægges det offentlige ret til at fjerne en sådan. Se i øvrigt § 20 II.

Udgifterne ved gennemførelsen af eventuelle foranstaltninger afholdes forskudsvis af statskassen, jfr. § 9, stk. 1, og kan inddrives hos vedkommende ejer eller bruger ved udpankning, jfr. § 1 nr. 5 i lov nr. 36 af 29. marts 1873 om udpankning og udlæg uden grundlag af dom eller forlig, jfr. herved lov nr. 9 af 29. januar 1970 om fremgangsmåden ved udpankning for skatter og afgifter m. v.

Det antages af Poul Andersen, s. 560, at det, selv om det ikke er positivt foreskrevet, er en nødvendig betingelse for at udføre en foranstaltning for den forpligtedes regning, at der er givet ham *meddelelse* om, at dette vil ske, såfremt han ikke opfylder sin forpligtelse inden en vis frist, jfr. U 1887.861 H.

§ 24. *Fredningsnævnets beslutning efter § 12 (1) kan indbringes for overfredningsnævnet af den, der har rejst sagen (2).*

Stk. 2. (3) Fredningsnævnets kendelse (4) og endelige beslutninger (5) kan indbringes for overfredningsnævnet (6) af de i § 22, stk. 2, nr. 1-6, nævnte personer og myndigheder m. v. (7).

Stk. 3. (8) Klagefristen er 4 uger fra den dag, fredningsnævnets afgørelse er meddelt den pågældende (9). Når der

er særlig grund dertil, kan overfredningsnævnet dog tillade, at sagen indbringes for nævnet (10), selv om begæring om sagens indbringelse fremkommer efter udløbet af den nævnte frist, men inden 3 måneder efter kendelsens afsigelse (11).

Bet § 24, Cirk s. 450 f og Forsl II sp. 1857.

1. § 24, stk. 1 omhandler alene klageadgangen vedrørende et fredningsnævns beslutning efter § 12.

Ordene »beslutning efter § 12« forudsætter – også i sammenhæng med, at klagebeføjelsen alene er tillagt den, der har rejst sagen – at der er tale om en egentlig beslutning efter § 12, d. v. s. en beslutning om at *afvise sagen*. Den beslutning, som fredningsnævnet forudsætningsvis træffer, når det fremmer sagen – og hvorved sagen altså ikke afvises – kan ikke indbringes for overfredningsnævnet, jfr. herved Poul Andersen s. 532. Her er det den senere kendelse, der må påklages efter reglerne i § 24, stk. 2.

2. Det er en selvfølgelig forudsætning for, at overfredningsnævnet beskæftiger sig med sagen i realiteten, at fredningsnævnets afvisning efter § 12 ikke beror på manglende kompetence hos sagsrejseren til at rejse fredningssag. Se § 34 14 om et tilsvarende spørgsmål i forbindelse med afgørelser efter § 34.

3. Bestemmelsen, der omhandler klageadgangen vedrørende fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger, må forstås med den begrænsning, at de pågældende afgørelser skal være truffet som led i *fredningssager* efter lovens kap. III.

Nævnets afgørelser efter lovens kap. VI-IX omfattes af de særlige klageregler i § 58. Se herved Cirk 72 punkt 17 om »fredningssager«, samt Lov 72 § 2.

Der er visse forskelle mellem kredsen af de klageberettigede efter § 58, stk. 1 og efter § 24, stk. 2. Efter § 58, stk. 1 er ministerier, bortset fra ministeriet for kulturelle anliggender, i almindelighed ikke klageberettigede. Det samme

gælder andre rettighedshavere end ejere og brugere. Derimod er naturfredningsrådet i visse tilfælde klageberettiget efter § 58, stk. 1, men ikke efter § 24, stk. 2.

Endvidere gælder den *begrænsning*, at kendelser, hvorved der gøres undtagelser fra tidligere fredningskendelser, omfattes af den særlige ankebestemmelse i § 34, stk. 6.

4. Om kendelsesformen henvises til § 19 4.

Også kendelser om, at der ikke skal fredes, falder ind under bestemmelsen, se § 19 4. Eksempler herpå er nævnt i § 28 5.

5. Hvad *endelige beslutninger* omfatter, fremgår ikke af loven. Udtrykket anvendes af Poul Andersen s. 532:

»I almindelighed er det kun endelige beslutninger, som kan påklages, ikke beslutninger vedrørende en sags forberedelse f. eks. om iværksættelse af høring eller tilvejebringelse af oplysninger«.

Der må være tale om beslutninger, hvor nævnet har tilkendegivet et standpunkt på en sådan måde, at det er klart, at nævnet ikke vil – og måske heller ikke uden iagttagelse af en særlig procedure kan – omgøre den pågældende beslutning. Endvidere må beslutningen formentlig have en vis karakter af selvstændighed.

Som *eksempler* på beslutninger, der kan indbringes for overfredningsnævnet, kan nævnes endelige beslutninger i forbindelse med foranstaltninger om gennemførelsen og sikringen af fredningen efter § 23, f. eks. fastsættelse af et ordensreglement (se herved § 20 16), nævnets afslag på en anmodning om en forsinkelseserstatning efter § 13, stk. 3, se § 13 12, samt de i § 34 1 nævnte beslutninger, der drejer sig om ændringer m. v. i medfør af fredningskendelser.

Som et praktisk eksempel på en beslutning, der ikke falder ind under bestemmelsen, kan nævnes fredningsnævnets tilkendegivelse over for en lodsejer om, at et af denne fremsat ønske om forlods behandling af et spørgsmål om begrænsning af fredningen, ikke kan imødekommes, idet den efter OFNV ikke kan påklages, jfr. § 16 3.

Endvidere er beslutninger om afvisning efter § 12 ikke omfattet af udtrykket »endelige beslutninger«. Dette skyldes ikke, at sådanne beslutninger er mindre endelige end de beslutninger, der er omfattet af § 24, stk. 2, men alene den specielle regel om disse beslutninger i § 24, stk. 1.

6. Der er *ikke* foreskrevet nogen bestemt *form* i forbindelse med en klage efter § 24, stk. 1 og stk. 2.

Andre indholdsmæssige krav til klagen, end at det fremgår af denne, at der klages, og hvad der klages over, kan næppe opstilles. Af bevismæssige grunde må det naturligvis foretrækkes, at der fremsendes en skriftlig meddelelse om klagen til overfredningsnævnet, men et ubetinget krav herom kan ikke hævdes, jfr. Bent Christensen, Råd og Nævn, 1958, s. 245-246.

7. *Kredsen* af de klageberettigede er identisk med den kreds, der efter § 22, stk. 2, skal have underretning om fredningskendelser (og efter § 22, stk. 4 om endelige beslutninger) bortset fra, at personer m. v., der efter § 22, stk. 2, nr. 7, skal have udskrift af kendelsen, ikke kan anke.

8. Reglen i stk. 3 finder også anvendelse ved ophævelser m. v. af fredningskendelser, se § 34, stk. 6, 2. pkt.

9. *Begyndelsestidspunktet* er den dag, fredningsnævnets afgørelse er meddelt den pågældende, d. v. s. kommet frem til ham.

Om virkningen af for sent indgivet klage henvises til Poul Andersen s. 528 f og Bent Christensen, Råd og Nævn, 1958, s. 250.

10. Stk. 3, 2. pkt., indeholder en regel om *oprejsningsbevilling*.

Oprejsningsbevilling meddeles nu – i stedet for som efter Lov 37-61 af ministeriet for kulturelle anliggender – af overfredningsnævnet. Om ændringen henvises til Bet s. 348 samt FUBil sp. 2716.

Efter ministeriet for kulturelle anliggenders praksis efter Lov 37-61 § 19, stk. 2, 2. pkt., hvorefter der krævedes »særlige grunde«, er kravet ikke blevet fortolket strengt, idet bevilling her er blevet givet i næsten alle tilfælde, hvor der har været ansøgt herom, jfr. Bet s. 348. Fra ministeriets praksis kan nævnes Skr 11. august 1966, hvor oprejsningsbevilling blev meddelt i et tilfælde, hvor grunden til, at fredningsnævnets afgørelse ikke blev indbragt for overfredningsnævnet, udelukkende skyldtes en forglemmelse fra lods-ejerens advokats side.

11. Den tidsmæssige betingelse, at begæringen fremkommer inden 3 måneder efter kendelsens afgørelse, må formentlig i overensstemmelse med, hvad der vist nok er praksis vedrørende 1 års-fristen i forbindelse med meddelelse af oprejsningsbevilling efter retsplejelovens § 347, og med Europarådskonventionen af 20. september 1970 om beregning af frister, forstås således, at ansøgning om oprejsningsbevilling skal være *fremkommet senest på 3 måneders-dagen* efter kendelsens afsigelse. Er kendelsen afsagt f. eks. den 23. juni 1971, skal begæring være fremkommet senest den 23. september 1971. Dette er anerkendt ved OFNS 13. maj 1971 (355B/71), jfr. Skr 22. april 1971.

Begyndelsestidspunktet for den almindelige klagefrist på 4 uger og fristen for ansøgning om oprejsningsbevilling er, som det vil fremgå, forskelligt. I praksis vil forskellen dog ikke være stor, idet den i § 22 omtalte underretning skal finde sted meget hurtigt, efter at fredningsnævnets beslutning er truffet eller kendelsen er afsagt, se § 22 8.

Forelæggelse.

§ 25. Kendelser (1), der medfører udgifter for det offentlige (2) på over 50.000 kr. (3) til betaling af erstatning, skal af fredningsnævnet forelægges for overfredningsnævnet (4).

Bet s. 348, FUBet sp. 2678 og Cirk s. 451.

1. § 25 indeholder en regel om, at visse kendelser, uanset om de påankes, *skal* forelægges overfredningsnævnet.

Det er udgiften i den enkelte kendelse, der er afgørende for, i hvilket omfang, der skal ske forelæggelse for overfredningsnævnet.

Efter OFNV bør det, hvor erstatningsudgiften er på mere end 50.000 kr., udtrykkeligt anføres i kendelsen, at den i medfør af § 25 skal forelægges overfredningsnævnet, dog at dette ikke fritager den, der ønsker eventuelle indsigelser behandlet, for selv at indbringe sagen for overfredningsnævnet.

2. Udtrykket *udgifter for det offentlige* betyder, at der er tale om den samlede udgift for stat og kommune, se Cirk. s. 451 og § 32 3. Om erstatningsfordelingen mellem stat og kommune, se § 33.

3. Grænsen for erstatningsudgiften i de kendelser, som ikke skal forelægges for overfredningsnævnet, er på 50.000 kr.

Det følger af reglen i § 69, stk. 1 om fredningssager, der er rejst inden 1. oktober 1969, at fredningskendelsen her i overensstemmelse med § 19, stk. 3, i Lov 37-61, skal forelægges for overfredningsnævnet, når blot den samlede erstatningsudgift er på over 3.000 kr.

4. Af OFNV fremgår, at nævnet foruden kendelsen skal *indsende* samtlige bilag, herunder korrespondancen med enkelte lodsejere (med mindre den er uden interesse for sagen, som den nu foreligger) og to udskrifter af fredningsnævnets protokol. Endvidere skal der indsendes dokumentation for overholdelse af forskrifterne for rejsning og underretning om afgørelsen. (Dette er begrundet i, at overfredningsnævnet *ex officio* påser overholdelsen af de formelle forskrifter, se iøvrigt § 27 1.) Når nævnskendelsen er tinglyst, indsendes også det tinglyste eksemplar. (Disse regler gælder også, når kendelsen forelægges overfredningsnævnet på grund af anke, jfr. § 26). I øvrigt henvises til § 19 7, hvor

de i OFNV indeholdte regler om den tekniske fremstilling af kendelser, der på grund af erstatningens størrelse skal forelægges overfredningsnævnet, er nærmere omtalt.

Der er for de sager, der forelægges overfredningsnævnet efter § 25, ikke fastsat særlige bestemmelser for *behandlingen*, jfr. Cirk s. 451. Overfredningsnævnet har derfor, i modsætning til, hvad der efter § 26, stk. 1 gælder for de påankede sager, ikke pligt til at indkalde de i fredningen interesserede, men skønner selv, om det på grundlag af det foreliggende materiale finder det fornødent at afholde et egentligt forhandlingsmøde eller at foretage besigtigelse, jfr. OFNFo § 7, stk. 2. Det må dog være en naturlig forudsætning, at overfredningsnævnet ved alle væsentlige ændringer i forhold til fredningsnævnets kendelse forhandler med de parter, der berøres af ændringen, se Forsl II sp. 1857 og § 26 4.

Efter § 27 står overfredningsnævnet frit også i de sager, der forelægges det udelukkende efter § 25. Der kan derfor under overfredningsnævnets behandling ske en *indskrænkning* eller *ophævelse* af fredningen, ligesom der kan *inddrages* ejendomme under fredningssagen, som ikke har været omfattet af sagsbehandlingen for fredningsnævnet. I sidstnævnte tilfælde gælder de normale regler i §§ 14–16 for så vidt angår den del af overfredningsnævnets sagsbehandling, der vedrører de nye ejendomme, bl. a. således, at der skal afholdes et forhandlingsmøde og foretages besigtigelse, jfr i øvrigt OFNFo, § 7, stk. 1.

Overfredningsnævnets behandling af klagesager.

§ 26. (1) *Forinden overfredningsnævnet træffer afgørelse i en sag, der er indbragt for nævnet efter § 24, stk. 2 (2), skal det indkalde klageren (3) og de i § 14, stk. 3, nr. 4–6 nævnte myndigheder og personer (4).*

Stk. 2. (5) Reglerne i §§ 14–16 (6) finder tilsvarende anvendelse med hensyn til ejendomme, der uden at være omfattet

af fredningsnævnets kendelse, inddrages under overfredningsnævnets behandling (7).

1. § 26 drejer sig om, i hvilket omfang der i forbindelse med overfredningsnævnets sagsbehandling skal ske indkaldelser af parter m. v., afholdes besigtigelse og foretages bekendtgørelse og andet.

2. Bestemmelsen *omfatter* overfredningsnævnets behandling af fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger, når afgørelsen er indbragt for overfredningsnævnet af en i henhold til § 24, stk. 2 ankeberettiget person eller myndighed.

Uden for bestemmelsen falder derfor overfredningsnævnets behandling af dels en overfredningsnævnet i medfør af reglen i § 25 forelagt, ikke påanket fredningskendelse, dels en efter § 24, stk. 1 påanket beslutning om afvisning af fredning i medfør af reglen i § 12.

Udenfor falder for så vidt også de tilfælde, der er omfattet af § 26, stk. 2. Her er de formelle krav i forbindelse med overfredningsnævnets behandling videregående, uanset hvad der er genstanden for eller grundlaget for overfredningsnævnets behandling.

3. Efter OFNFo § 7, stk. 5, skal *indkaldelse* såvidt muligt ske skriftligt med mindst 14 dages varsel.

Indkaldelse af klageren sker i praksis ved anbefalet brev, uanset at dette ikke som i § 14, stk. 4, og § 30, stk. 2 er foreskrevet.

4. En specificeret opregning af de personer og myndigheder, som overfredningsnævnet skal indkalde, er anført i Cirk.

Som nævnt omfatter § 26, stk. 1 ikke en afvisningsbeslutning efter § 12. For indkaldelse i sådanne tilfælde gælder derfor alene OFNFo § 1, stk. 2, hvorefter overfredningsnævnet selv træffer bestemmelse om, hvorvidt møde med parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendig.

Efter OFNFo § 1, stk. 2, er det overfredningsnævnets formand, der sørger for indkaldelse efter § 26. Denne regel må også gælde for indkaldelser efter OFNFo § 7, stk. 2.

Efter OFNFo § 7, stk. 1, skal der foretages *besigtigelse* i de sager, der er omfattet af § 26, stk. 1. Dette krav fremgår ikke af § 26, stk. 1, eller af loven i øvrigt.

I almindelighed er de eneste krav til overfredningsnævnets behandling af påankede kendelser og endelige beslutninger, at der foretages en besigtigelse og indkaldelse af klageren og visse nærmere angivne myndigheder m. fl. Overfredningsnævnet skal dog, jfr. Forsl II sp. 1857 og § 25 4, i de tilfælde, hvor det overvejer væsentlige ændringer i fredningsnævnets kendelse, *forhandle* med de parter, der berøres deraf, således i givet fald også med ejere og brugere m. fl., der ikke har anket, og derfor ikke omfattes af indkaldelseskravet.

5. Reglen gælder, *uanset* på hvilket grundlag, sagen er forelagt overfredningsnævnet, d. v. s. både for sager, der udelukkende omfattes af § 25, og sager, der eventuelt udelukkende omfattes af § 26, stk. 1.

6. Den direkte omtale af disse bestemmelser medfører, at de *øvrige formelle regler* for fredningsnævnets sagsbehandling ikke gælder for overfredningsnævnet.

Dette er således tilfældet med hensyn til bestemmelsen i § 18. I praksis vil overfredningsnævnet dog foretage *høring* af naturfredningsrådet under de samme betingelser, der gælder for fredningsnævnet.

Tilsvarende gælder heller ikke noget formelt krav om *underretning* og *bekendtgørelse* i Statstidende m. v., jfr. § 13, stk. 1, ved inddragelse af nye ejendomme. Reglerne i § 13 må imidlertid finde tilsvarende anvendelse i § 26, stk. 2-situationen, såvel med hensyn til underretning af ejer og bruger som med hensyn til bekendtgørelse. Kun på denne måde kan der tilvejebringes formel hjemmel for forbuddet efter § 13, stk. 2.

7. Normalt vil det afgørende formentlig være, om *vedkommende matr.nr.* omfattes af fredningsnævnets kendelse. Hvis det ikke er omfattet deraf, men sammen med andre matr.-nr.e, der er omfattet af kendelsen, er noteret som en *samlet landbrugsejendom*, er det dog ikke nødvendigt at følge reglerne i §§ 14–16 for det pågældende matr.nr. Derimod er det efter § 26, stk. 2 uden betydning, om den nye ejendom ejes af en lodsejer, der i forvejen som ejer af en anden ejendom, er inddraget under sagen.

Såfremt der udvides med *arealer*, der hører til ejendomme, der er omfattet af fredningsnævnets kendelse, er der ikke noget krav om at anvende reglerne i §§ 14–16.

Hvis fredningsnævnet inddrager nye ejendomme under sagen, vil det – som ved udvidelser i øvrigt, se § 27 1 – kunne være praktisk, at sagen for så vidt *hjemvises* til fredningsnævnets behandling, jfr. § 28, 2. pkt.

§ 27. (1) *Overfredningsnævnet kan ændre fredningsnævnets afgørelse* (2) *og herunder udvide eller indskrænke omfanget af en fredning* (3). *Dette gælder, uanset hvem der oprindeligt har rejst sagen eller indbragt denne for overfredningsnævnet, og uanset de påstande, der er nedlagt for fredningsnævnet* (4).

Bet s. 348 f og Bet § 27.

1. Bestemmelsen, der omhandler overfredningsnævnets kompetence over for fredningsnævnets afgørelse, kan omskrives til en regel om, at overfredningsnævnet *i enhver henseende står frit* over for fredningsnævnets afgørelse, uanset grundlaget for overfredningsnævnets behandling af denne, d. v. s. uanset om sagen er forelagt i medfør af § 24, stk. 2, eller i medfør af § 25. Bestemmelsens overskrift »Overfredningsnævnets behandling af klagesager« er derfor ikke dækkende.

Som anført i Bent Christensen, Råd og Nævn, 1958, s. 324 ff, er reglen bl. a. udtryk for, at de grænser for en prø-

velse, der udtrykkes med begreberne *skøn* og *faktum*, ikke gælder for overfredningsnævnets prøvelse, og at dette derfor ikke blot kan annullere eller stadfæste den påklagede afgørelse, men også kan sætte sin egen i stedet for fredningsnævnets. Også *formalia* kan prøves, herunder kompetence-spørgsmål, se s. 33 samt § 25 4.

2. At overfredningsnævnet kan ændre fredningsnævnets afgørelser følger allerede af, at afgørelserne kan indbringes for overfredningsnævnet, jfr. § 24, stk. 1 og 2 samt af, at visse kendelser i et vist omfang skal forelægges i medfør af § 25.

Ordet afgørelse omfatter formelt både nævnets kendelser og beslutninger, jfr. § 22 8. Da fredning efter § 19 skal ske ved kendelse, og da § 27 drejer sig om fredningssager, må afgørelse her forstås som *kendelse*. Se herved § 30 8.

En ændring af kendelsen vil foruden, hvad der udtrykkeligt er nævnt i bestemmelsen, kunne ske ved, at overfredningsnævnet alene *ændrer indholdet* af fredningsservitutterne. Dette sker i praksis ikke sjældent.

Et eksempel herpå er de mere formelle ændringer, der ofte foretages med henblik på at gøre fredningsservitutterne ensartede i det omfang, dette er muligt.

Som andre eksempler på ændringer kan nævnes bestemmelser om at fredningen skal gennemføres ved afståelse, at offentlig adgang udvides eller indskrænkes, at der gives en lodsejer en særlig tilladelse, eller at en sådan tilladelse nægtes.

Overfredningsnævnet står ligeledes frit over for de *erstatninger*, der af fredningsnævnet er tilkendt lodsejerne og kan således optage forhandling om erstatningerne, også selv om lodsejerne ikke har anket, og – hvis enighed ikke opnås – lade fastsættelsen ske ved taksation, se § 29.

Overfredningsnævnet kan endvidere bestemme, at der ikke skal tilkendes *sagsomkostninger*, heller ikke for fredningsnævnet, jfr. OFNK 2. september 1970, se § 21 4, k.

3. Retten til at udvide omfatter en ret til ikke blot at med-

tage nye arealer af allerede inddragne ejendomme, men også til at udvide med nye ejendomme, se § 26 7.

I tilfælde af større udvidelser kan en *hjemvisning* af sagen til fredningsnævnets behandling være praktisk, jfr. § 26 7 og § 28, 2. pkt.

Retten til *indskrænkning* omfatter, foruden en formindskelse af det fredede areal, også en ret til at *ophæve* fredningsnævnets kendelse, jfr. OFNK 5. maj 1969.

I praksis sker der ofte ændringer i den geografiske udstrækning af det fredede.

4. Reglen i § 27 er udtryk for et »officialprincip«, hvorefter nævnet bedømmer sagen uden hensyn til, hvad parterne anfører, se Bent Christensen, Råd og Nævn, 1958, s. 233 og s. 302 ff. Se endvidere s. 328 f og s. 331, hvorefter dette ikke er ualmindeligt ved ankenævn.

Begrundelsen for overfredningsnævnets frie kompetence i fredningssager er, at overfredningsnævnet foruden at være ankeinstans må anses som en slags øverste anlægs- og ekspropriationsmyndighed. Reglen om, at erstatningerne, hvis der ikke kan opnås mindelig overenskomst med de beretigede, ikke fastsættes af overfredningsnævnet selv, men af den særlige taksationskommission, udgør en slags modvægt til denne frie kompetence.

Om ordningen i ekspropriationsprocesloven henvises til dennes §§ 13, 14, 15, 17 og 19.

Det er en selvfølgelig *forudsætning* for bestemmelsen, at overfredningsnævnet overhovedet har kompetence til at behandle sagen, hvilket f. eks. ikke er tilfældet ved en upåanket fredningskendelse, hvor erstatningerne er under 50.000 kr., se Garde s. 433.

For kendelser, der medfører erstatningsudgifter for det offentlige på under 50.000 kr., er forudsætningen for, at overfredningsnævnet har kompetence, at den er indbragt af en klageberettiget. Er den på den anden side indbragt, står overfredningsnævnet helt frit.

Hvis en anke *tilbagekaldes*, og den samlede erstatnings-

udgift er under 50.000 kr., kan overfredningsnævnet vælge, om det ønsker at fortsætte sagens behandling, eller om det vil betragte ankesagen for bortfaldet, se Garde s. 434.

Hjemvisning.

§ 28. (1) *Går fredningsnævnets afgørelse ud på, at der intet skal foretages* (2) *kan* (3) *overfredningsnævnet, hvis det finder, at fredningen bør gennemføres, hjemvise sagen til fornyet behandling* (4) *i fredningsnævnet. Hjemvisning kan endvidere ske, hvis overfredningsnævnet beslutter at udvide fredningens omfang* (5).

Bet s. 350 og Bet § 28.

1. § 28 giver regler om overfredningsnævnets beføjelser til at bestemme, at en sag skal hjemvises til fornyet behandling af fredningsnævnet.

Bestemmelsen åbner en af retssikkerhedsmæssige hensyn ønskelig mulighed for en behandling af fredningssagen i to instanser. Tillige opnås en praktisk lettelse af overfredningsnævnet med hensyn til sagens forberedelse og møder m. v.

2. Fredningsnævnets afgørelse om, at der intet skal foretages, kan *enten* være en for overfredningsnævnet i medfør af § 24, stk. 1 indbragt beslutning efter § 12, *eller* en for overfredningsnævnet efter § 24, stk. 2 indbragt kendelse herom, jfr. § 24 5.

Ikke mindst hvor der er tale om afvisning efter § 12, vil hjemvisning kunne være praktisk, idet sagen i disse tilfælde ikke fra nævnets side har været gjort til genstand for den sædvanlige behandling efter reglerne i §§ 13–18.

3. Reglen er *fakultativ*, således at det er overladt til overfredningsnævnet selv, når betingelserne i øvrigt er opfyldt, at bestemme, om hjemvisning skal ske.

4. I udtrykket *fornyset behandling* ligger, at fredningsnævnet ikke kan se bort fra overfredningsnævnets tilkendegivelse om fredningsværdigheden. Fredningsnævnet er således forpligtet til at afsige en kendelse om fredning af det pågældende område, jfr. kendelse af 15. december 1971 afsagt af fredningsnævnet for Vejle amts fredningskreds i sagen OFNK 19. august 1971, se § 28 5.

5. Om *udvidelse* af fredningens omfang, se § 26 7 og § 27 3.

Om *praksis* anfører Garde s. 434, at spørgsmål om mindre udvidelser færdigbehandles af overfredningsnævnet uden hjemvisning. Det samme gælder mindre sager, hvor fredningsnævnet ikke har fredet, og hvor overfredningsnævnet finder, at der bør fredes.

Fra *praksis* kan i øvrigt nævnes:

OFNK 18. marts 1969. Fredningspåstanden omfattede et åløb med tilgrænsende arealer, og et område med en række oldtidshøje. Fredningsnævnet afviste – efter nærmere behandling af sagen – en fredning. Overfredningsnævnet besluttede dels at frede ådalen, således at denne del af fredningssagen skulle færdigbehandles af overfredningsnævnet selv, dels at også området med oldtidshøje, hvor problemerne var af en anden karakter end ved åfredningen, skulle fredes. For sidstnævnte områdes vedkommende bestemte overfredningsnævnet, at sagen skulle hjemvises til fredningsnævnet.

OFNK 30. juli 1970. Fredningsnævnet afviste – efter en egentlig behandling – at frede en kirkes omgivelser, overvejende fordi det fandt den udsigt mod kirken, som fredningen skulle friholde, for tilstrækkelig sikret bl. a. gennem en byudviklingsplan og naturfredningslovens § 47. Sagen blev indbragt for overfredningsnævnet af det byråd, der havde rejst sagen. Overfredningsnævnet besluttede, at der skulle fredes, og færdigbehandlede selv sagen.

OFNK 19. august 1971. Et fredningsplanudvalg havde her rejst fredningssag for et ca. 481 ha stort område, hvoraf knapt halvdelen omfattedes af naturfredningslovens bestem-

melser om beskyttelses- og byggelinier. Hele arealet var beliggende i landzone. Et flertal i fredningsnævnet afviste fredning bl. a. under henvisning til, at store dele af arealet var omfattet af de anførte bestemmelser i naturfredningsloven, samt at landzonebåndet måtte sikre, at området ikke ville blive udnyttet i strid med befolkningens rekreative interesser og de landskabelige værdier, jfr. zonelov § 1. Overfredningsnævnet hjemviste sagen til fredningsnævnet, idet det bl. a. udtaltes, at afgørelser efter zoneloven til enhver tid kan tages op til revision og således ikke giver nogen definitiv sikring, ligesom denne lov i det væsentlige kun angår bebyggelse og således ikke yder beskyttelse mod de talrige andre benyttelsesformer af landskabet, der findes i dag og kan tænkes i fremtiden. Overfredningsnævnets endelige kendelse foreligger endnu ikke. Se også § 28 4.

Erstatning.

§ 29. (1) *Overfredningsnævnet skal (2) søge at opnå enighed med de berettigede (3), om fredningens indhold, omfang og erstatningens størrelse (4). Opnås der ikke enighed (5) om erstatningen, forelægger overfredningsnævnet (6), efter at have truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang (7), erstatningsspørgsmålet for taksationskommissionen til afgørelse (8).*

Bet § 29 og Cirk s. 452.

1. Bestemmelsen angiver – på samme måde som § 17 for fredningsnævnenes vedkommende – overfredningsnævnets pligt til at søge opnået enighed med de berettigede. Dens 2. pkt. udgør en regel for den situation, at enighed om erstatningen ikke opnås.

2. Efter § 29, 1. pkt. skal der søges opnået *enighed* med de berettigede. Reglen er således obligatorisk, men anvendelsen forudsætter naturligvis, for så vidt angår erstatningen, at

overfredningsnævnet finder, at det har mulighed for at kunne gøre et forsøg ved at fremsætte erstatningstilbud. I praksis er det ikke sjældent, at denne forudsætning ikke er opfyldt, og at overfredningsnævnet derfor umiddelbart forelægger erstatningsspørgsmålet for taksationskommissionen, se også OFN Fo § 11, stk. 2. Dette kan være tilfældet, hvor sagen rummer mere komplicerede erstatningsproblemer, f. eks. i forbindelse med problemet om råstofudnyttelse eller om bortfald af andre særlige udnyttelsesmuligheder. Endvidere hvor overfredningsnævnet finder en upåanket erstatning for stor, men på den anden side ikke finder grundlag for at tilbyde lavere erstatning, samt hvor inden for en større sag nogle erstatninger skal til taksation, og man – for at kunne opnå en vis lighed – finder, at alle erstatningerne bør prøves af taksationskommissionen. Se Garde s. 435 og Taksationskendelser 2, s. 113, note 1.

Som eksempler på denne *praksis* kan anføres:

OFNK 24. november 1970. En lodsejer havde ved fredningsnævnets kendelse fået en tilladelse til grusgravning, som overfredningsnævnet ophævede. Overfredningsnævnet forelagde – uden forinden at afgive erstatningstilbud – erstatningsspørgsmålet for taksationskommissionen, da det ansås for umuligt at opnå forlig.

OFNK 28. maj 1971. For to lodsejeres vedkommende var der afstået arealer til brug som parkeringsarealer. Overfredningsnævnet kunne ikke godkende de forligsmæssigt fastsatte afståelsesbeløb og lod derfor disse fastsætte ved taksation.

OFNK 22. september 1971. I denne sag var fremsat en række store erstatningskrav af 11 ankende lodsejere af ialt 23. Overfredningsnævnet forelagde erstatningsspørgsmålene for taksationskommissionen, også med hensyn til de lodsejere, der ikke havde anket. Se iøvrigt § 29 7.

OFNK 22. juni 1972. 33 af de af fredningsnævnets kendelse omfattede 41 lodsejere ankede til overfredningsnævnet, der under hensyn til størrelsen af de fremsatte erstatningskrav ikke mente at burde fremkomme med erstat-

ningstilbud og derfor forelagde erstatningsspørgsmålene for taksationskommissionen.

OFNK 20. november 1972. Ejeren havde fremsat et meget betydeligt erstatningskrav bl. a. for arealfredning og for bortfald af adgang til at opkræve afgift for visse færdsels- og opholdsrettigheder for almenheden. Overfredningsnævnet ønskede ikke at fremsætte erstatningstilbud.

3. Om de *berettigede* se § 17 og § 21, stk. 1.

4. I praksis vil et forlig om *erstatningens størrelse* ofte blive søgt opnået ved, at overfredningsnævnet skriftligt over for lodsejerne fremsætter erstatningstilbud, se herved også § 21, 4, k. Det vil som regel være umuligt for overfredningsnævnet at fremsætte sådanne tilbud allerede i forbindelse med besigtigelsen og mødet med lodsejerne m. v., idet der først her vil blive tilvejebragt et endeligt grundlag for de overvejelser om erstatningen, som er nødvendige, før tilbud kan afgives.

I denne forbindelse kan nævnes overfredningsnævnets beføjelse efter § 27 til – også under i øvrigt uændrede forhold – at tage de af fredningsnævnet tilkendte erstatninger op til *revision*, uanset at lodsejerne eventuelt ikke har anket. Baggrunden for en sådan revision vil oftest være, at overfredningsnævnet har fundet de tilkendte erstatninger for høje.

OFNFO indeholder forskellige bestemmelser om overfredningsnævnets møder: § 1, stk. 2 og 3, hvorefter formanden fastsætter tidspunktet m. v. for møderne, foretager indkaldelserne og leder besigtigelserne og forhandlingerne; § 3, der forudsætter, at overfredningsnævnet kan anvende konsulentbistand, se § 21 2, § 8, hvorefter møder med parter og interesserede er offentlige, med mindre andet undtagelsesvis bestemmes, og § 11, stk. 1, om protokollering af overfredningsnævnets møder, se iøvrigt herom FUBil sp. 2716. OFNFO § 11 stk. 2 forudsætter gennem formuleringen »protokoludskriften sendes til taksationskommissionen samtidig

med tilbuddet eller meddelelsen om oversendelsen, at overfredningsnævnet underretter de berørte lodsejere.

5. Om hvad der ligger i *enighed om erstatningen* se under 2.

Reglen forudsætter, at der *gennemføres en fredning* (med et vist indhold og omfang). Forsinkelseserstatninger i medfør af § 13, stk. 3 i tilfælde, hvor fredning ikke gennemføres, fastsættes derimod af fredningsnævnet eller overfredningsnævnet, se § 13 12. Om uden for den samlede fredningserstatning påståede sagsomkostninger, se under 8.

6. Ordet »forelægger« er ensbetydende med »skal forelægge«. I bestemmelsen ligger derfor, at overfredningsnævnet *ikke* har *kompetence* til at træffe afgørelse i tilfælde af uenighed om erstatningen, og samtidig også at overfredningsnævnet har pligt til at tage hensyn til en *tilkendegivet* uenighed.

7. Kravet om, at overfredningsnævnet skal have truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang, hænger sammen med, *dels* at det ikke er muligt at fastsætte en erstatning, uden at det er afgjort, hvad der skal erstattes, *dels* at taksationskommissionens kompetence er begrænset til erstatningsspørgsmålene.

Betingelsen om, at overfredningsnævnet skal have truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang forinden taksationen, modificeres af reglen i § 30, stk. 5, der tillige må antages at åbne mulighed for at lade foretage *alternative taksationer* eller *prøvetaksationer*, således at overfredningsnævnet først herefter træffer endelig afgørelse om fredningens indhold og omfang, se § 30 13.

8. I Lov 37 § 20, 2. pkt. var lidt mere detaljeret angivet, hvad der skulle forelægges for taksationskommissionen, nemlig spørgsmålet om erstatningernes størrelse, efter at overfredningsnævnet havde afgjort, hvilke krav der skulle erstattes, og hvorledes erstatningerne skulle fordeles mellem ejeren og andre rettighedshavere.

Ordet *erstatningsspørgsmålene* dækker principielt det samme. Efter de nyere ekspropriationsprocesretlige synspunkter, se Bet s. 349 f, vil der dog formentlig være en nuance med hensyn til taksationskommissionens kompetence, idet den tidligere opfattelse af kommissionens område som begrænset til det faktiske vurderingsskøn i modsætning til en bedømmelse af retlige momenter ikke længere akcepteres. På den anden side vil der være en række for naturfredningsloven særegne retlige spørgsmål eller afgørelser, hvis bedømmelse ved overfredningsnævnet taksationskommissionen må tage til efterretning.

De *retlige spørgsmål*, som kommissionen herefter først og fremmest tager op, vil være sådanne, som *jævnlig* forekommer i ekspropriationssager, herunder om betydningen af restriktioner i medfør af anden lovgivning for værdien af vedkommende ejendom, altså bl. a. ved spørgsmål om erstatning for mistet byggechance, herunder om tilladelse efter *anden lovgivning* ville være blevet givet. Se i denne forbindelse § 21 4, d og § 21 4, f.

I OFNK 24. oktober 1970 skete taksationskommissionens erstatningsfastsættelse bl. a. på baggrund af, at overfredningsnævnet havde henledt »opmærksomheden på, at amtsrådet må antages at ville have bragt den i landsbyggelovens § 2, stk. 3, indeholdte bestemmelse i anvendelse på camping på den omhandlede grund«. Smlg. herved OFNK 28. juni 1968, refereret i Taksationskendelser 2 s. 113 ff.

Blandt den serie af særlige *naturfredningsretlige spørgsmål*, hvis afgørelse således er overfredningsnævnets, kan anføres følgende, som delvis indgår i kendelser afsagt efter Lov 37:

a. Om der efter gældende ret overhovedet er krav på erstatning for et indgreb, se Bet s. 351 og § 21 4, e.

OFNK 22. juni 1972. Overfredningsnævnet havde specielt over for taksationskommissionen tilkendegivet, at det havde besluttet at afvise en kommunes påstand om forringede be-

skatningsmuligheder som følge af fredningen. Se også TKK 13. aug. 1970 i samme sag om godtgørelse af udgifter til udarbejdelse af et skitseprojekt.

b. Virkningen af sammenstød mellem forskellige regler i naturfredningsloven, se Bet s. 351.

c. Om og i hvilket omfang der påhviler en ejendom beskyttelses- eller byggelinier i medfør af kap. VI og VII, se § 21 4, *d.*

OFNK 22. september 1971. Overfredningsnævnet havde over for taksationskommissionen tilkendegivet, at man ikke havde fundet grundlag for at statuere, at der forelå skovbyggelinie, og erstatningen fastsattes bl. a. på dette grundlag.

TKK 30. oktober 1972. Kommissionen anså sig ikke for beføjet til at tage stilling til et spørgsmål om skovbyggelinien forløb, men lagde de af overfredningsnævnet foretagne beregninger til grund for sin afgørelse.

d. Om der ville være blevet givet dispensation fra de under *c* nævnte bestemmelser.

OFNK 20. maj 1969. Taksationskommissionen lagde i overensstemmelse med overfredningsnævnets tilkendegivelse til grund, at der efter Lov 37 § 25 krævedes tilladelse til opførelse af en lystejeendom inden for skovbyggelinien, og at sådan tilladelse ikke ville være blevet meddelt.

e. Hvilket tidspunkt, der skal lægges til grund ved vurderingen af tabet.

OFNK 24. oktober 1970 og OFNK 20. november 1972. Overfredningsnævnet anmodede taksationskommissionen om at lægge fredningsnævnets kendelsestidspunkt til grund som vurderingstidspunkt. Dette tidspunkt er i øvrigt det normale udgangspunkt for erstatningsberegningen, se § 21 4, *m.*

f. Tidspunktet for forrentningens påbegyndelse og dennes størrelse. Se § 21 8 og 12.

I TTK 10. maj 1971 (jfr. OFNK 1. november 1972) bestemtes, at dette spørgsmål henhørte under overfredningsnævnet.

g. Specielt for så vidt angår spørgsmålet om sagsomkostninger for taksationskommissionen, se iøvrigt § 21 4, k, foreligger der fast praksis for henskydelse af dette spørgsmål til overfredningsnævnets afgørelse, således i OFNK 22. juni 1970, OFNK 28. maj 1971 (jfr. TTK 18. november 1970) og OFNK 22. september 1971 (jfr. TTK 5. november 1971).

Efter ekspropriationsprocesloven fastsætter hvert organ godtgørelse af sagsomkostninger for dette, se Bet s. 351, Eyben s. 511 f og Taksationskendelser 1, s. 2, 25 og 70.

Taksationskommissionens praksis kan hænge sammen med en usikkerhed hos kommissionen med hensyn til overfredningsnævnets standpunkt og beløbsfastsættelse.

En justitsministeriel betænkning om problemerne omkring sagsomkostninger ved møder for nævn og kommissioner er under udarbejdelse.

h. Om det tidligere i Lov 37 § 20, 2. pkt. direkte som hørende under overfredningsnævnets kompetence omtalte spørgsmål om pantaverens andel i fredningserstatninger, se § 21 14.

i. Om forsinkelseserstatning efter § 13, stk. 3, se § 13 12 og § 29 5.

Taksation.

§ 30. (1) *Til taksation (2), der i reglen afholdes på vedkommende ejendom, indkaldes med mindst 14 dages varsel (3) ejendommens ejer og bruger samt andre, der efter de fore-*

liggende oplysninger må antages at have retlig interesse i taksationen (4).

Stk. 2. Indkaldelse efter stk. 1 skal ske ved anbefalet brev (5) og indeholde oplysning om overfredningsnævnets afgørelse (6) med hensyn til fredningens indhold og omfang (7).

Stk. 3. Taksationskommissionens afgørelse (8) skal begrundes og særligt angive kommissionens stilling til de omstændigheder, parterne har påberåbt sig (9). Bestemmelsen i § 21, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 4. Taksationskommissionen tilsender overfredningsnævnet en fuldstændig udskrift af afgørelsen (10). Til ejere og brugere af de pågældende ejendomme samt til andre, som må antages at have retlig interesse heri, og som fremsætter begæring herom (11), sendes en udskrift vedrørende de spørgsmål, der har betydning for den pågældende (12).

Stk. 5. I særlige tilfælde kan overfredningsnævnet, når taksationskommissionens afgørelse foreligger, tage spørgsmålet om fredningens indhold og omfang op til fornyet behandling (13).

Bet s. 347, Bet § 30, Forsl II sp. 1858, FUBet sp. 2670 og 2677 f. samt Cirk s. 452.

1. Bestemmelsen indeholder de formelle regler for taksationskommissionens behandling af de erstatningsspørgsmål, der er forelagt den i medfør af § 29.

2. Udtrykket »til taksation« omfatter et *møde med henblik på en taksation*, som naturligvis ikke nødvendigvis – og vel i praksis sjældent – sker på den pågældende ejendom, idet den finder sted på et internt møde med lodsejerne m. fl. Forinden er der normalt sket en *besigtigelse* af de pågældende ejendomme, uanset at sådan besigtigelse ikke er foreskrevet i § 30 eller i TKFo.

Efter TKFo § 1, stk. 1 og 2 er det formanden for taksationskommissionen, der foretager indkaldelser, leder besigtigelser og møder med parter m. v.

På samme måde som i fredningsnævn og overfredningsnævn er taksationskommissionens møder eller besigtigelser med parter m. v. *offentlige*, med mindre der undtagelsesvis bestemmes andet, jfr. TKFo § 7.

3. Reglen om et *varsel* på mindst 14 dage er i overensstemmelse med, hvad der sædvanligvis gælder for fredningsproceduren, se § 14, stk. 3 og § 26, stk. 2. Den gælder ikke i forhold til dem, der på forhånd erklærer sig indforstået med et kortere mødevarsel, jfr. TTK af 10. maj 1971 i sagen OFNK 1. november 1972.

Det følger af § 30, stk. 2, at indkaldelse skal ske *skriftligt*, jfr. ligeledes § 14, stk. 3 og § 26, stk. 2.

4. For så vidt angår ejendommens *ejer og bruger* henvises til § 14 5, § 21 5 og § 22 6.

Om »andre, der efter de foreliggende oplysninger må antages at have *retlig interesse*«, se § 14 6 og 10.

5. Indkaldelse af ejer og bruger skal som efter § 14, stk. 4 ske ved *anbefalet brev*. For så vidt der efter stk. 1 skal ske indkaldelse af andre end rettighedshavere i ejendommen, er kravet om anbefalet brev videre end efter § 14, stk. 4.

6. *Afgørelse* betyder her *beslutning*, idet der på dette stadium af overfredningsnævnets behandling ikke vil foreligge en kendelse. Se i øvrigt § 30 8.

7. Indkaldelsen må indeholde oplysning herom (f. eks., at der vil ske en taksation på alternativt grundlag), såfremt overfredningsnævnet agter at benytte sig af reglen i § 30, stk. 5, se § 30 12.

Reglen i stk. 2 suppleres af TKFo § 8, se s. 509.

8. Ordet *afgørelse* er her (ligesom i § 27, se § 27 2) ensbetydende med *kendelse*, jfr. TKFo § 9, stk. 2, hvorefter »kom-

missionens afgørelser meddeles ved en kendelse«. Se § 30 6 og § 22 8 om andre betydninger af udtrykket »afgørelse«.

9. Kravet om *begrundelse* m. v. svarer til det i § 19, 2. pkt. omtalte, se § 19 5-7.

10. Betydningen af »fuldstændig« i denne forbindelse må antages blot at være, at overfredningsnævnet skal gøres bekendt med taksationskommissionens kendelse.

Om afgørelse se § 30 8.

11. Kredsen af de personer m. fl., der har krav på at blive gjort bekendt med afgørelsen, er således identisk med den kreds, der skal indkaldes til taksation, se § 30 4.

12. I praksis sendes udskrift af hele kendelsen til enhver, der anmoder herom.

13. Bestemmelsen har ikke været anvendt i praksis. Der kan derfor heller ikke gives nogen eksemplifikation af ordene *i særlige tilfælde*. Forsl II sp. 1858 anfører til belysning heraf, at man ved bestemmelsen har tilsigtet at skabe en »utvivlsom hjemmel for overfredningsnævnet til at lade foretage prøvetaksation, således at man har mulighed for at begrænse eller ophæve en fredning, såfremt erstatningsudgifterne måtte blive uforholdsmæssigt store«. Herved illustreres også, at der i overfredningsnævnet foregår bevillingsmæssige overvejelser, jfr. i øvrigt § 32 5.

Som eksempler på *praksis* efter den tidligere retstilstand, jfr. Forsl II sp. 1858 og Cirk s. 452, kan henvises til OFNK 22. februar 1971, 29. oktober 1971 og OFNK 16. februar 1972.

Når Orla Friis Jensen i JUR 1970 s. 21 opfatter § 30, stk. 5 som hjemlende, at overfredningsnævnet »oven i købet (kan) tilbagekalde sin egen fredningskendelse«, er dette ikke rigtigt. § 30, stk. 5 kan kun anvendes som et led i overfredningsnævnets sagsbehandling, d. v. s. før kendelsen afsiges.

Underretning om og gennemførelse af overfredningsnævnets afgørelse.

§ 31. (1) § 22, stk. 1, 2 og 5 samt § 23 (2) finder tilsvarende anvendelse med hensyn til overfredningsnævnets kendelser og beslutninger.

Bet § 31, Forsl 72.

1. Bestemmelsen vedrører underretning om og gennemførelse af overfredningsnævnets afgørelse. Formuleringen, at visse bestemmelser finder *tilsvarende anvendelse*, viser hen til, at reglerne kan anvendes med den fornødne tillem্পning. Om *praksis* i henhold til bestemmelsen anfører OFNV:

»Når overfredningsnævnet har afsagt sin kendelse, sendes den til fredningsnævnet med anmodning til dette om at give underretning til de i § 22, stk. 2, 1) og 2) omhandlede personer (d. v. s. ejer, bruger og andre rettighedshavere), medens overfredningsnævnet underretter de i § 22, stk. 2, 3) – 7) nævnte myndigheder m. v. og foretager bekendtgørelse i statstidende. Endvidere foranlediger fredningsnævnet overfredningsnævnets kendelse tinglyst, henholdsvis fredningsnævnets kendelse aflyst, og foretager herefter indberetning til overfredningsnævnet om tinglysningen.

Overfredningsnævnet tilsender statens ligningsdirektorat, II. afdeling, eksemplar af enhver afsagt kendelse med henblik på fredningens eventuelle konsekvenser i vurderingsmæssig henseende. Se om vurdering af fredede ejendomme s. 55 ff.

Overfredningsnævnet tilbagesender de akter til fredningsnævnet, som dette kan antages at få brug for under sin administration af de beføjelser, der ved kendelsen måtte være tillagt fredningsnævnet.α

Efter OFNFo § 1, stk. 4 er det formanden, der sørger for underretning efter § 31.

Efter overfredningsnævnets praksis *sendes* forøvrigt *meddelelse* til enhver, som skønnes at have interesse i sagen, eller som har bedt eller beder om det, derimod *ikke* uden

videre til private rettighedshavere, der ikke har mødt eller iøvrigt reageret.

2. For så vidt angår de i § 23 omtalte foranstaltninger til gennemførelse og sikring af fredningen m. v. påser fredningsnævnet efter FNFo § 2 efter begæring, at overfredningsnævnets kendelser *tinglyses*. Se i øvrigt om tinglysning § 21 5, b og § 23 2. Om iværksættelse af underretning af overfredningsnævnets kendelser m. v., se § 31 1 om bestemmelserne herom i OFNV.

Henvisningen i § 31 til § 23 har næppe betydning for andet end overfredningsnævnets *kendelser*, idet § 23, stk. 2 udtrykkelig er begrænset til denne art afgørelser og § 23, stk. 1 i det hele synes at måtte forstås på samme måde.

§ 32. *Hvis overfredningsnævnets kendelse (1) eller beslutning (2) medfører udgift for det offentlige (3) på over 200.000 kr. til betaling af erstatning (4), fremsendes kendelsen eller beslutningen til ministeren, der afgør, om han vil søge bevilling til betaling af statskassens andel af beløbet (5). Stk. 2. Når statens andel af erstatningen er bevilget, er vedkommende kommuner (6), jfr. § 53, forpligtet (7) til at betale deres andel (8).*

Bet s. 344 og s. 356 f, Bet § 32, Forsl II sp. 1859, FUBet sp. 2670 samt Cirk s. 452 f.

1. Bestemmelsen omfatter kun *overfredningsnævnets* kendelser og beslutninger. Fredningsnævnskendelser, der medfører en erstatningsudgift på over 50.000 kr., skal forelægges overfredningsnævnet i medfør af § 25, og afløses således obligatorisk af overfredningsnævnskendelser.

2. *Beslutning* kan træffes om principiel gennemførelse af fredningen, således at der på grundlag heraf søges om forskudsvis udbetaling af erstatninger til de erstatningsberet-

tigede, som ikke forlanger taksation. Man undgår herved at skulle afvente taksation for andre lodsejere og dermed overfredningsnævnets formelle kendelse, som ikke kan af-siges, før taksation har fundet sted, se Forsi II sp. 1859.

Også i sager, hvor den samlede erstatningsudgift ikke vil overstige 200.000 kr., kan overfredningsnævnet naturligvis foranledige forskudsvis erstatningsudbetalinger.

Om forskudsvis erstatningsudbetalinger se Cirk s. 453 samt § 23 2. Om renter ved sådanne udbetalinger, se § 21 9.

3. Ordene »for *det offentlige*» må på samme måde som i § 25, se § 25 2, forstås som den samlede udgift for stat og kommune, jfr. i øvrigt om fordelingen mellem disse, § 33.

4. Afgørende for, om der skal ske forelæggelse for ministeren, er, om den *samlede erstatningsudgift* i forbindelse med den pågældende fredningssag skønnes at ville overstige 200.000 kr. Ved forskudserstatninger på under 200.000 kr. må der derfor også ske forelæggelse, såfremt det skønnes at forskudserstatningerne sammenlagt med erstatningerne efter taksationen vil overstige de 200.000 kr. Selve udgifterne ved fredningssagen er ikke inkluderet i beløbet. Det samme gælder formentlig renter efter § 21, stk. 4, se herved § 33 2.

Efter § 69, stk. 1 finder (bl. a.) § 32 ikke anvendelse på fredningssager, der er rejst før 1. oktober 1969. I overgangsperioden, hvor dette var af praktisk betydning blev der bl. a. ved tekstanmærkning til finansloven (jfr. tekstanmærkning nr. 9 til § 21 i finansloven for 1970/71) tilvejebragt en særlig hjemmel, der for så vidt angår reglen i § 32 ligestillede fredningssager rejst før 1. oktober 1969 med sager rejst efter dette tidspunkt.

5. Ministerens afgørelse tager ikke sigte på ændringer m. v. af fredningskendelsens indhold, men efter sammenhængen i bestemmelsen kun på spørgsmålet om de *bevillingsmæssige muligheder* for at opfylde kendelsens krav til de offentlige midler, Skr 26. september 1972. Se endvidere om mini-

sterens manglende adkomst til at blande sig i fredningssagerne på anden måde end den, der er hjemlet gennem ministerens sagsrejsningsret i § 11, FT 1966-67, 2. samling sp. 1103, FT 1967-68, sp. 1101 f og FT 1968-69, sp. 2964. Se også s. 32 f.

Det har hidtil været muligt at afholde udgifterne til fredningserstatninger inden for den eksisterende *rammebevilling* i de årlige finanslove. Heller ikke under Lov 37 § 21, der i princippet udgjorde en tilsvarende bestemmelse, har ministeren truffet afgørelse om, at han ikke ville søge bevilling. Lov 17 § 16 fandt anvendelse i et tilfælde, hvor justitsministeren i skrivelse af 21. september 1932 meddelte overfredningsnævnet, at man efter brevveksling med finansministeriet ikke mente at burde søge den til fredningens gennemførelse fornødne bevilling.

Finansudvalgets behandling af bevillingsansøgningerne har undertiden medført samråd med ministeren, men aldrig nægtelse af bevillinger.

Hvis de bevilgende myndigheder skulle *nægte* en *bevilling*, må den pågældende kendelse anses for bortfaldet.

Overfredningsnævnet er under sin behandling af fredningssagerne opmærksom på de bevillingsmæssige spørgsmål, se § 30 13.

Se iøvrigt om reglen Orla Friis Jensen i JUR 1971 s. 21 f.

6. De kommuner, der, jfr. § 33, skal deltage i betalingen af fredningserstatningerne, er *forpligtet* til at betale deres andel, når statens andel af erstatningen er bevilget.

I det omfang en fredningssag omfatter *statsarealer*, ydes der ikke fredningserstatninger, jfr. f. eks. OFNK 15. februar 1972, OFNK 5. juli 1972 og OFNK 1. november 1972. Som følge heraf skal der i disse tilfælde heller ikke betales kommunale bidrag, se Cirk s. 453 og § 21 2, b.

Kommuner har principielt krav på erstatning på linie med andre grundejere. Imødekommelsen af kommunale erstatningskrav vil dog være afhængig af de nærmere omstændigheder, herunder arten og intensiteten af den kommunale

interesse i sagen, jfr. Forsl II sp. 1859, Cirk s. 453 og § 10 2.

Som eksempler på erstatninger til kommuner m. v. kan nævnes OFNK 16. december 1969, hvor Ålborg amt i forbindelse med fredning af herregården Hessel fik en erstatning på 655.000 kr. og OFNK 22. juni 1972, hvor Hanstholm kommune for fredning af et ca. 30 ha stort areal ved taksation fik tilkendt en erstatning på 50.000 kr. Se om kendelsen også § 21 4, *k* og *l* samt § 29 8, *a*.

7. Forpligtelsen omfatter erstatninger såvel efter kendelser som efter beslutninger, jfr. § 32, stk. 1. Der skal således ikke ske forhåndsforelæggelse for kommunerne.

8. Bestemmelsen i stk 2 sigter efter sin direkte ordlyd og placering i § 32 på overfredningsnævnskendelser og beslutninger, der medfører en *større* erstatningsudgift end 200.000 kr., men finder også *analog* anvendelse, hvor erstatningsudgiften er på mindre end 200.000 kr.

§ 33. (1) *Statskassen betaler tre fjerdedele af fredningserstatningen (2). Den sidste fjerdedel betales af det pågældende amtsfond (3). Ligger det fredede område helt i København eller på Frederiksberg, betales fjerdedelen dog alene af den pågældende kommune (4). Ligger området dels i en af de nævnte byer og dels i en amtsrådsreds, eller ligger det i flere amtsråds kredse, træffer fredningsnævnet bestemmelse om fordelingen (5).*

Stk. 2. Overfredningsnævnet kan, såfremt mindst 5 medlemmer stemmer herfor, (6) beslutte, at statskassen skal betale indtil ni tiendedele (7) af erstatningen, hvis det drejer sig om en fredning, der vil medføre store udgifter, og som har betydning for hele landet eller store dele deraf (8), medens den by eller amtskommune (9), hvori det pågæl-

dende område ligger, ikke har særlig interesse i fredningen (10).

Stk. 3. Fredningsnævnet (11) eller overfredningsnævnet kan pålægge en kommune, der ikke er erstatningspligtig efter stk. 1 (12), at betale en passende del (13) af erstatningen, såfremt det må antages, at beboerne i kommunen har en væsentlig fordel af fredningen.

Bet § 33, Forsl II sp. 1850 samt Cirk s. 453.

1. Bestemmelsen, der omhandler byrdefordelingen mellem stat og kommune, er i modsætning til de øvrige bestemmelser i Lov 69 først trådt i kraft den 1. april 1970, se Cirk 453, samtidig med kommunalreformen, jfr. § 68, stk. 1.

I modsætning til de andre regler i kap. III har § 33 umiddelbart fra 1. april 1970 fået virkning for alle fredningskendelser, der afsiges efter dette tidspunkt, uanset om fredningssagen eventuelt er rejst før 1. oktober 1969, se § 69, stk. 1.

Hovedreglerne for byrdefordelingen findes i stk. 1, 1. og 2. pkt.

Stk. 1, 3. og 4. pkt. samt stk. 3 er undtagelser fra stk. 1, 2. pkt., medens stk. 2 nærmest er en undtagelse fra stk. 1, 1. pkt.

2. De *tre fjerdedele* udregnes i praksis, når erstatningsudbetalingerne finder sted.

Ordet fredningserstatningen i § 33, stk. 1 omfatter også *renter* af erstatningerne, se § 21, hvor § 32 opererer med kendelsens erstatningssum, se § 32 4.

Om byrdefordelingen vedrørende lovens *administrationsudgifter* henvises til § 9. Se også § 23 2.

3. Den *pågældende amtsfond* er amtsfonden i den amtsråds-kreds, hvor det fredede område er beliggende. Reglen finder, som det fremgår af § 33, stk. 1, 4. pkt., kun anvendelse, hvis det fredede område ligger i én amtsråds-kreds.

4. *Fordelingen* sker ifølge oplysninger fra overfredningsnævnet som overvejende hovedregel ud fra, hvorledes erstatningerne fordeler sig på amtsråds kredsene m. v. Tidligere – efter Lov 37–61 – skete fordelingen efter folketal.

5. Fredningsnævnet kan altså ikke træffe en sådan bestemmelse.

I praksis er det dog ikke ualmindeligt, at fredningsnævnet indirekte tager stilling til dette spørgsmål ved over for overfredningsnævnet at *anbefale*, at der sker en fordeling efter reglen i § 33, stk. 2, jfr. f. eks. OFNK 28. november 1969 (hvor anbefalingen fulgtes) og OFNK 8. januar 1968 (anbefalingen fulgtes ikke).

6. De 5 stemmer er med overfredningsnævnets nuværende sammensætning udtryk for en kvalificeret majoritet. Da antallet af medlemmer i overfredningsnævnet imidlertid efter § 4, stk. 1, afhænger af den politiske repræsentation i finansudvalget, forudsættes efter bestemmelsens ordlyd ikke nødvendigvis en kvalificeret majoritet.

7. I praksis anvendes kun helt undtagelsesvis andre fordelingsnormer end $\frac{3}{4}$ – $\frac{1}{4}$ eller $\frac{9}{10}$ – $\frac{1}{10}$, jfr. OFNS 25. oktober 1972 (2109/70 og 1600/62).

8. De i de senere år rejste sager om fredning af større egns-karakteristiske landskaber, ofte proklameret som *naturparker*, har alle haft et så stort format og dermed medført så store udgifter, at § 33, stk. 2 er blevet anvendt på dem. Som eksempler kan nævnes:

OFNK 6. september 1968 og OFNK 15. september 1969, 600.000 kr., se Bet s. 81 f og s. 87 f, samt OFNK 2. februar 1972, 770.000 kr. (alle vedr. Tystrup-Bavelse området).

OFNK 26. marts 1969 (Alling i Ry kommune), ca. 800.000 kr.

OFNK 10. oktober 1969 (Særløse), 989.000 kr.

OFNK 27. november 1969 (Vest Stadil fjord),
2.100.000 kr.

OFNK 28. november 1969 (Selsø-Lindholm),
1.500.000 kr.

OFNK 27. januar 1970 (Jydske ås), 820.000 kr.

OFNK 5. marts 1971 (Vissingkloster), 770.000 kr. (jfr.
OFNK 26. marts 1969).

OFNK 15. juli 1971 (Båstrup i Hylke kommune) 1.741.000
kr.

OFNK 16. februar 1972 (Mols bjerge), 945.000 kr. (jfr.
OFNK 5. juli 1972).

Som andre eksempler kan nævnes OFNK 16. december
1969 (Lovnshalvøen) 1.697.000 kr. og OFNK 4. marts 1971
(arealer ved Lindenberg å i Gravlev) 183.600 kr.

Som *store udgifter* er et beløb af 80.200 kr. betragtet i
OFNK 7. juni 1971, der drejede sig om frilæggelse af et
enestående fortidsminde på Samsø.

9. Uanset formuleringen »by eller amtskommune« må
reglen kunne anvendes, hvis området ligger i flere amts-
kommuner eller i en by og en eller flere amtskommuner.
Eksempler herpå – dog efter Lov 37–61 – er OFNK 28.
november 1969 og OFNK 5. juli 1972.

Det er ikke usædvanligt, at vedkommende amtskommune
over for overfredningsnævnet påstår, at reglen i stk. 2 skal
bringes i anvendelse. Eksempler herpå – dog efter Lov
37–61 – er OFNK 16. december 1969 (hvor påstand herom
blev imødekommet af overfredningsnævnet) og OFNK 17.
januar 1968 (hvor påstanden ikke blev fulgt).

10. Sætningen »ikke har særlig interesse i fredningen« forstås
i praksis som »ikke har speciel interesse i fredningen«, jfr.
OFNS 25. oktober 1972 (2109/70 og 1600/60). Amtskommu-
nen eller byen (d. v. s. Frederiksberg og København) kan
altså godt have interesse i fredningen, uden at det forhindrer
en fordeling på indtil $\frac{9}{10}$ – $\frac{1}{10}$. Den pågældende interesse

må blot ikke være større eller mere væsentlig (»særlige«) end den interesse, hele landet eller store dele heraf har. I praksis har kravene til egnens interesse været sat relativt lavere, jo større det samlede erstatningsbeløb har været, OFNS 25. oktober 1972 (2109/70 og 1600/60).

11. Fredningsnævnets afgørelse efter stk. 3 må på sædvanlig måde være omfattet af overfredningsnævnets »revisionsadgang« efter § 27.

12. De kommuner, der ikke er erstatningspligtige »efter stk. 1«, er de kommuner, der udtrykkeligt er nævnt i stk. 1, men hvor reglens anvendelse medfører, at de ikke bliver erstatningspligtige d. v. s. a) København og Frederiksberg kommuner, hvis området ikke ligger i disse kommuner, b) alle de amtskommuner, hvor området ikke er beliggende og c) alle primærkommuner bortset fra København og Frederiksberg kommuner, idet kommuner, der ikke er erstatningspligtige efter stk. 1, i og for sig omfatter alle kommuner, der ikke er nævnt i stk. 1.

Det er *tvivlsomt*, om de sidstnævnte kommuner skal anses for omfattet af reglen i stk. 3. Spørgsmålet kan næppe løses alene ved en sproglig fortolkning. Lovens forarbejder løser heller ikke problemet. Herefter må spørgsmålet formentlig afgøres i overensstemmelse med, hvad der må antages at have været lovgivers hensigt.

Efter det foreliggende har hensigten formentlig været, at *primærkommunerne* (bortset fra København og Frederiksberg) *ikke* skal bidrage. Dette er også i overensstemmelse med reglen i § 9, stk. 1 om administrationsudgifter. Hertil kommer, at et modsat resultat ville kunne medføre, at kommuner, der ikke engang skulle bidrage efter Lov 37-61 – nemlig de tidligere sognekommuner – nu kunne komme til at bidrage, hvilket på forhånd synes mindre rimeligt.

13. Hvor meget *en passende del* er, må afhænge af de konkrete omstændigheder.

I OFNK 22. juni 1970 blev erstatningsudgiften fordelt med $\frac{3}{4}$ til statskassen og den resterende $\frac{1}{4}$ til Københavns amtsfond, Frederiksberg kommune og Københavns kommune, fordelt efter folketal i henhold til den senest offentliggjorte folketælling.

Reglen må formentlig *forudsætte*, at der ikke kan blive tale om, at vedkommende kommune skal betale hele den kommunale del af erstatningen. Se iøvrigt § 33 4.

Ændringer i fredningskendelser.

§ 34. (1) *Fredningsnævnet kan (2) gøre undtagelse fra bestemmelser i fredningskendelser (3), som ikke har været indbragt for overfredningsnævnet (4). Fredningsnævnet kan endvidere, såfremt alle medlemmer stemmer herfor, helt eller delvis ophæve sådanne kendelser (5).*

Stk. 2. Overfredningsnævnet kan gøre undtagelser fra bestemmelser i fredningskendelser, der er afsagt af nævnet, samt helt eller delvis ophæve sådanne kendelser (6).

Stk. 3. Afgørelser efter stk. 1 og 2 træffes ved kendelse (7).

Stk. 4. Forinden der træffes afgørelse efter stk. 1 og 2, skal vedkommende nævn forhandle med ansøgeren (8) samt dem, der i henhold til kendelsen er påtaleberettigede (9).

Stk. 5. Underretning om afgørelsen tilsendes (10):

- 1) de i stk. 4 nævnte personer og myndigheder m. v.*
- 2) ejendommens ejer og bruger.*
- 3) vedkommende kommunalbestyrelse, amtsråd, fredningsplanudvalg og byudviklingsudvalg.*
- 4) anerkendte foreninger og institutioner.*
- 5) andre, der må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse. § 22, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse (11).*

Stk. 6. Afgørelser (12), der er truffet af fredningsnævnet, kan indbringes for overfredningsnævnet (13) af de i stk. 5 nævnte personer og myndigheder m. v. (14). § 24, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 7. Såfremt en afgørelse efter stk. 1 eller 2 medfører en væsentlig værdiforøgelse for vedkommende ejendom, kan undtagelsen eller ophævelsen gøres betinget af, at der til statskassen indbetales et beløb, der ikke må overstige værdiforøgelsen (15).

Stk. 8. Fredningsnævnet træffer de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse af afgørelser efter stk. 1 og 2 (16).

Bet s. 357, Bet § 34, Forsl II sp 1860 f, FUBil sp. 2695 f og sp. 2721 og Cirk s. 454.

1. § 34 drejer sig om, hvorledes der kan gøres *undtagelser* fra eller foretages hel eller delvis *ophævelse* af fredninger, proceduren herfor, anke m. v.

Bestemmelsen drejer sig således om *ændringer i kendelsens indhold*, derimod ikke om ændringer (lempelser eller indskrænkninger) i *medfør af kendelsen*.

Hvad enten der er tale om undtagelser fra kendelser eller særlige tilladelser eller dispensationer i medfør af kendelsen gælder, at sådanne afgørelser er unødvendige, hvis der af andre myndigheder, herunder fredningsmyndigheder, er meddelt afslag på det anlæg el. a. for hvis etablering undtagelsen eller tilladelsen er en forudsætning. Se herved s. 208.

Det er almindeligt, at kendelser hjemler undtagelser, tilladelser eller dispensationer ved fredningsnævnet, se herved § 20 3, c og 10 og om anke af nævnets afgørelser i henhold til sådanne bestemmelser § 24 5. Proceduren med hensyn hertil beror helt på kendelsens indhold, se Cirk s. 454. Til illustration heraf kan nævnes nogle bestemmelser i OFNK 28. maj 1971:

»Det er ikke tilladt

at benytte de af fredningen omfattede arealer til anden anvendelse end sædvanlig landbrugsmæssig drift, ligesom eksisterende haveanlæg ikke uden fredningsnævnets samtykke må udvides,

at anbringe boder, skure eller andre indretninger, herunder master og tårne Anbringelse af master

til lokal elforsyning kan dog godkendes af fredningsnævnet.»

Hvis ejeren her ønsker at udlægge ejendommen f. eks. til frugtplantage, må der ske en ændring af kendelsen efter § 34, stk. 2.

Ønsker ejeren at udvide sin have, er det også i strid med kendelsen, men her har fredningsnævnet mulighed for at give en tilladelse.

Hvis et el-selskab ønsker at anbringe højspændingsmaster på ejendommen, kan dette ikke ske uden ændring af kendelsen efter § 34, stk. 2 (og tilladelse i medfør af el-bekendtgørelsen, se s. 509).

Ønsker el-selskabet derimod kun at anbringe master til lokal elforsyning, kan dette ske uden ændring af kendelsen, hvis nævnet giver tilladelse hertil.

Det fremgår ikke, hvad der er skillelinjen mellem en *undtagelse* og en *delvis ophævelse*, hvilket har betydning for, om afgørelsen – som det er tilfældet ved undtagelser – kan træffes ved almindelig stemmeflerhed eller om den som ved ophævelser kræver, at »alle medlemmer stemmer herfor«.

Først og fremmest vil begrebet *ophævelse* gå på, at større eller mindre geografiske arealer går ud af fredningen, medens det areal, for hvilket der er gjort undtagelse principielt fortsat er omfattet af fredningen. Tilstrækkeligt massive undtagelser vil dog kunne medføre en reel ophævelse af en fredning.

Afgrænsningsspørgsmålet har ikke været aktuelt under den gældende lovgivning.

Langt de fleste sager drejer sig om begrænsede undtagelser f. eks. til visse offentlige anlæg som vejforlægninger, anlæg af stier, placering af elmaster, toiletbygninger o. l., og kun i få sager har der været tale om ophævelser, se § 34 5.

I FUBil sp. 2695 f er nævnt en række *praktiske tilfælde*, hvor der kan være behov for at foretage ændringer i fredningskendelsen. Herudover kan anledningen være, at der fredes arealer i tilknytning til det allerede fredede. Et eksempel herpå er OFNK 16. august 1971, hvor der skete

en mindre udvidelse af et allerede fredet areal, som samtidig blev åbnet for offentligheden. Overfredningsnævnet fastsatte samtidig fredningsbestemmelser, der foruden det nu fredede også omfattede det tidligere fredede område.

Som et nyere eksempel blandt mange på ændring af en kendelse kan henvises til OFNK 15. marts 1972, hvor en kommune fik tilladelse til etablering af et stianlæg på et fredet område.

2. Bestemmelsens anvendelse kræver *ikke* et andragende fra ejeren eller andre rettighedshavere. Baggrunden for et ønske om en ændring kan således være en væsentlig offentlig interesse.

3. Efter at de særlige regler om fredning ved overenskomst i Lov 37 § 11 er bortfaldet, og alle fredninger i henhold til Lov 69 § 19 skal ske ved kendelse, må her tidligere deklamationer om *frivillige fredninger* sidestilles med tidligere kendelser afsagt af fredningsnævnet, med mindre undtagelsesvis overfredningsnævnet har været impliceret. Afgørelsen må derfor også træffes ved kendelse, jfr. stk. 3, se Garde s. 438.

OFNS 2. september 1965 (1815/65). Overfredningsnævnet stadfæstede en af fredningsnævnet godkendt el-linieføring over et ved frivillig deklaration fredet areal Ejeren tilbagekaldte servitutten under henvisning til bristende forudsætninger. Dette blev ikke godkendt, Skr. 7. september 1969.

4. Ordene *indbragt for* er her anvendt i betydningen »af-sagt af« svarende til formuleringen i den tidligere bestemmelse i Lov 37 § 18, se § 34 6. Sætningsdelen »indbringes for« har i øvrigt relation til ankebestemmelserne, se § 24, stk. 1 og 2.

5. Om *ophævelse* af fredninger efter stk. 1 ved fredningsnævnet, efter stk. 2 ved overfredningsnævnet, anfører Garde s. 439, at dette kun har fundet sted »i meget begrænset om-

fang, i det væsentlige kun af sådanne mindre fredninger, der er gået ud på f. eks. en trærækkes eller et stengærdes bevaring, og hvor udviklingen har gjort fredningen værdiløs eller ophævelse nødvendig«. Der er i nogle tilfælde sket lempelser mod tilbagebetaling af en del af erstatningen, således ved OFNK 30. marts 1953, se HJ s. 123 ff.

Kravet om, at alle medlemmer skal stemme for en ophævelse, viser en forventning i loven om, at ophævelsen må være *meget sjælden* og kræver, at *helt særlige* forhold gør sig gældende.

6. I modsætning til, hvad der gælder om fredningsnævnets afgørelser efter stk. 1 om hel eller delvis ophævelse, træffes overfredningsnævnets afgørelse efter de *almindelige* stemmeregler.

Bestemmelsen omfatter alene de fredningskendelser, der er afsagt af overfredningsnævnet, jfr. § 34 4.

7. Om *kendelsesformen* henvises til § 19 4. Se endvidere § 34 10.

8. Om *forhandling* med *ansøgeren* udtales i FNFo § 11, stk. 1 og i OFNFo § 7, stk. 2, at nævnet i øvrigt selv træffer bestemmelse om, hvorvidt møde med parter er nødvendigt.

Efter overfredningsnævnets *praksis* indkaldes ansøgeren i de tilfælde, hvor der foretages besigtigelse. Ellers får ansøgeren forelagt det materiale, som han ikke allerede er bekendt med, medmindre nævnet finder at kunne afslå en ansøgning uden yderligere undersøgelser.

Overfredningsnævnet kan, når det skal træffe afgørelse efter stk. 2, anmode om, at forhandlingen finder sted ved fredningsnævnets foranstaltning, se Cirk s. 454.

Foruden en ejer, bruger eller anden rettighedshaver, vil formentlig som ansøger kunne stå den samme kreds af myndigheder m. v., der i henhold til § 11 kan rejse fredningssag.

Iøvrigt må en realitetsbehandling formentlig være afgrænset således, at nævnet – hvis det drejer sig om andre an-

søgere end de nævnte – må kunne forlange *dokumentation* for muligheden af at gennemføre det ansøgte, jfr. også § 34 10 og 12 samt OFNS 13. maj 1971 (2096/70).

9. Om betydningen af begrebet *påtaleret* i fredningskender ser anfører OFNV:

»Bemærkning om, at fredningsnævnet er påtaleberettiget, forekommer hyppigt i fredningskender ser, muligt med den historiske begrundelse, at tinglysningsdommerne ud fra analogi til privatretlige servitutter har krævet angivelse af en påtaleberettiget. I forhold til naturfredningsloven har en sådan bestemmelse ingen betydning, idet fredningskender ser naturligvis også skal overholdes – og overholdelsen påses – hvor ingen påtaleberettiget er indsat. En bestemmelse om påtaleret giver ikke fredningsnævnet beføjelse til at gøre undtagelse fra en fredningskender se, udover hvad der følger af naturfredningslovens § 34 eller følger af fredningskender sens tekst i øvrigt.

At andre end fredningsnævnet er indsat som påtaleberettigede har ifølge § 34, stk. 4, til følge, at der skal forhandles med de pågældende, forinden der træffes afgørelse efter § 34, stk. 1 og 2.«

Svarende hertil er det forholdsvis tilfældigt og varierende også efter de forskellige faser inden for naturfredningslovgivningen, hvem der er blevet påtaleberettiget i de af fredningsnævnene og overfredningsnævnet fastsatte frednings servitutter.

I de fleste tilfælde anføres vedkommende fredningsnævn som påtaleberettiget; i et stort antal sager – især dem, der er rejst af Danmarks Naturfredningsforening – er også denne indføjet; i andre vedkommende fredningsplanudvalg (fortrinsvis i sager, der er rejst af dette); naturfredningsrådet kan figurere som medpåtaleberettiget, og endelig kan i visse større sager ministeriet for kulturelle anliggender (eller tidligere statsministeriet) være anført, eller – i sager af lokal interesse – vedkommende kommune.

Påtaleretten er således ofte udtryk for, at det organ, der

har en speciel interesse i sagen, får en sikkerhed for fortsat at kunne følge den. Efter overfredningsnævnets opfattelse er det imidlertid ikke efter naturfredningsloven nødvendigt overhovedet at optage bestemmelser om påtaleret i fredningsservitutter, jfr. OFNS 29. februar 1972 (299/38). Efter J. Hvass i U 1951 B s. 39 følger noget sådant heller ikke af tinglysningslovens § 10, stk. 5, jfr. herved Lov 69-72 § 66, stk. 1, nr. 2. Se også Garde s. 439.

Angivelsen af andre påtaleberettigede end fredningsnævnet medfører ofte *forhåndsforhandlinger* mellem ansøgeren og den eller de påtaleberettigede. Med hensyn til bestemmelser om tilladelser i kendelserne, se § 34 1.

Der findes ingen bestemmelser om, at vedkommende nævn skal forhandle med *andre* end ansøgeren og de påtaleberettigede. Dette har imidlertid for så vidt kun betydning i de tilfælde, der falder ind under reglen i stk. 2. I stk. 1 – situationen skal der ske underretning om afgørelsen til den kreds, der på forhånd har interesse i sagen, og denne kreds vil på grundlag heraf have mulighed for anke.

Efter Forsl II sp. 1860 ff udelukker reglen imidlertid ikke, at der også indkaldes *andre*, som kan være *interesserede* i afgørelsen.

Den reelle *baggrund* for, at der ikke er fastsat regler om forhandling med (indkaldelse af) andre end ansøgeren og de påtaleberettigede, er antagelig, at det i mere ubetydelige sager vil være urimeligt at indkalde myndigheder m. v., som normalt vil være uden interesse i afgørelsen, hvilket ej heller sker i praksis, og at de pågældende myndigheder, herunder andre fredningsmyndigheder, automatisk vil være inddraget i større sager som f. eks. om etablering af veje eller el-master.

10. *Kredsen* af de personer m. fl., der skal have *underretning*, er i vidt omfang identisk med den kreds, der skal indkaldes til fredningssager (§ 14) og have underretning om fredningskendelsen (§ 22). Der er dog visse *forskelligheder* begrundet i de særlige forhold, der gør sig gældende her.

Blandt disse er, at § 34, stk. 5, nr. 1 omfatter alle de påtaleberettigede uden hensyn til disses status i øvrigt. At der i opregningen ikke som i § 22, stk. 2, nr. 2 særskilt er nævnt andre indehavere af rettigheder over ejendommen end ejer og bruger er på den anden side ikke udtryk for en reel forskel, idet disse i det omfang, de har retlig interesse (se herom § 14 10) falder ind under stk. 5, nr. 5.

I slutningen af bestemmelsen henvises alene til § 22, stk. 3 om, at fremsendelse i et vist omfang skal ske ved anbefalet brev, og ikke til § 22, stk. 2 om fremsendelse af en *udskrift* af kendelsen. § 34-kendelsen behøver således i modsætning til underretning om fredningskendelser ikke at ske ved, at der tilsendes de pågældende en udskrift af kendelsen. I *praksis* sendes der udskrift af kendelsen, hvor en sådan er afsagt.

Hvis afgørelsen går ud på, at nævnet som følge af ansørgernes *manglende beføjelse* til overhovedet at rejse sagen eller af andre lignende årsager ikke har anset sig for forpligtet til at realitetsbehandle denne, se herved § 34 8, afsiges der ikke en formel kendelse, ligesom der heller ikke sendes underretning til andre end ansøgeren. Afgørelsen forstås altså i denne forbindelse som en realitetsafgørelse (kendelse).

11. Hvad henvisningen til § 22, stk. 3 om underretning ved *anbefalet brev* medfører er tvivlsomt. Det vil være rimeligst at forstå henvisningen således, at den først og fremmest omfatter den i § 34, stk. 5, nr. 1 og 2 nævnte kreds.

Der er ikke nogen henvisning til § 22, stk. 4, om *ankevejledning*.

Da reglerne om ankevejledning i øvrigt er gennemført fuldt ud i Lov 69, se § 22, stk. 4 og § 58, stk. 4, må reglen formentlig også uden en udtrykkelig bestemmelse herom anses som gældende for fredningsnævnets kendelser efter § 34, stk. 1, jfr. stk. 3.

12. Hvis nævnets afgørelse går ud på, at det ikke anser sig

for *beføjet* eller forpligtet til at behandle sagen, se § 34 8 og 10, og overfredningsnævnet er enig i denne afgørelse, skal overfredningsnævnet naturligvis heller ikke realitetsbehandle sagen. Er overfredningsnævnet ikke enig, kan det formentlig – jfr. princippet i § 28 – enten hjemvise sagen eller realitetsbehandle den.

13. *Overfredningsnævnets behandling* af § 34-ankesager er omfattet af OFNFO § 7, stk. 2, hvorefter nævnet selv træffer bestemmelse om, hvorvidt og i hvilket omfang møde mellem parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendig. Denne regel gælder i øvrigt også for behandlingen, når overfredningsnævnet er 1. instans og – i medfør af § 10, stk. 2, i FNFO – også for fredningsnævnets sagsbehandling. Derimod findes der *ikke* i § 34 særlige regler for overfredningsnævnets behandling af for dette indbragte fredningsnævnsafgørelser efter stk. 1, idet reglerne i stk. 4 om forhandling med ansøgerne og de påtaleberettigede efter sit indhold alene omfatter fredningsnævnets behandling af sager efter stk. 1 og overfredningsnævnets behandling som første og eneste instans af de i stk. 2 nævnte sager. For overfredningsnævnets behandling af klagesagerne gælder i øvrigt i praksis, hvad der er anført under § 34 9 i. f.

14. Bestemmelsen omfatter blandt *de ankeberettigede* også andre, der må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse. I det omfang, der er tale om andre end rettighedshaverne i ejendommen, indebærer dette en udvidelse af kredsen af de ankeberettigede i forhold til, hvad der normalt gælder, idet sådanne »andre« ikke kan indbringe fredningskendelser for overfredningsnævnet, se § 24, stk. 2. Denne udvidelse kan ikke anses som reelt begrundet, men der er ikke holdepunkter for en indskrænkende fortolkning af generel karakter i bestemmelsens motiver, idet disse, jfr. Forsl II sp. 1861, blot fastslår, at »man har fundet det rettest, at disse (d. v. s. kredsen i stk. 5, nr. 1–5) kan indbringe fredningsnævnets afgørelse for overfredningsnævnet«.

En rimelig afgrænsning må derfor ske ved en *konkret fortolkning* af den retlige interesse i hvert enkelt tilfælde. I skønnet kan indgå momenter af den i § 34 8 nævnte art, således at en person m. v., som efter disse synspunkter ikke ville kunne akcepteres som reel ansøger, heller ikke kan anses for at være i besiddelse af den fornødne retlige interesse til at kunne indbringe afgørelsen for overfredningsnævnet. Smlgn. herved § 24 2.

15. Bestemmelsen tager efter Forsl II sp. 1861 sigte på de tilfælde, hvor undtagelsen eller ophævelsen sker *efter ansøgning*.

Reglen er *fakultativ*, og dens anvendelse må derfor bero på et *konkret skøn* i hvert enkelt tilfælde. Der foreligger ikke praksis efter bestemmelsen.

Bestemmelsen om, at beløbet ikke må overstige værdiforøgelsen, er nærmere omtalt i FUBil sp. 2721.

16. Der vil navnlig blive tale om tinglysning af de pågældende ændringer og aflysning af den oprindelige kendelse, hvis den nye afgørelse – hvad der dog som nævnt § 34 5 næsten aldrig er tilfældet – går ud på en ophævelse. I øvrigt henvises til § 23, stk. 1.

Kapitel IV

Planlægning

Indledning

Kap. IV, der omfatter §§ 35–40, falder i 3 afsnit henholdsvis om *landskabsanalyser* (§ 35), om *fredningsplaner* (§§ 36–39) og om *forbud* i forbindelse med fredningsplanlægning (§ 40), der tilsammen angiver *den lovmæssige ramme* om det analyse- og planlægningsarbejde, som varetages af de i § 6 omtalte fredningsplanudvalg. Kapitlet omtaler således direkte kun det lokale fredningsplanlægningsarbejde, der foregår inden for de enkelte fredningsplanudvalgs områder. Bl. a. gennem bestemmelserne om ministeriets godkendelse af fredningsplaner og nedlæggelse af forbud kommer kapitlet imidlertid også til at udgøre et udgangspunkt for de centrale myndigheders deltagelse i fredningsplanlægningen. Ministeriet bistås i denne henseende af statens naturfrednings- og landskabskonsulent i samarbejde med naturfredningsrådet, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning og akademirådet.

Fredningsplanlægningen benævnes ofte landskabsplanlægning, jfr. ordet landskabsanalyser i § 35. Redegørelser for dens juridiske-administrative og faktiske sider findes i Viggo Nielsen i *Danmarks Natur* bd. XI, 1971, s. 139 ff og Sten Bjerke sammesteds s. 153 ff. Den udgør en sektor inden for den samlede fysiske planlægning. Om udviklingen i forhold til planlægningen af bebyggelsen i det åbne land og spillet med lovgivningen om en almindelig bebyggelsesregulering, se s. 6 ff samt s. 205 ff.

Om den fysiske planlægning og planlægningslovgivningen generelt, se Erik Kaufman, »27 slags planer«, 1966, (SBI-byplanlægning 4), Knud Bistrup, »Landsplanlægning – status og fremtidsperspektiver«, 1970 (Landsplanudvalgets sekretariat), Vagn Rud Nielsen i »Fast ejendoms regulering«, 1971,

s. 117 ff, »Planlægningslovgivningens historie« i Byplan 136 – 6/1971 s. 193 f og »Landsplanlægningen i Danmark« i »Hvem byggede hvad«, 1971, s. 355 ff, samt Erik Munk og Vagn Lykke Pedersen i Danmarks Natur bd. XI, 1971, s. 169.

Den første bestemmelse om fredningsplaner var *Lov 37 § 31*, hvorefter der ved overfredningsnævnets foranstaltning efter ministerens bestemmelser skulle udarbejdes planer over og beskrivelse af de almeninteressante særligt ejendommelige eller smukke landskaber, således at der på grundlag heraf kunne udarbejdes en samlet fredningsplan for hele landet eller for enkelte landområder. Fredningsplanen kunne danne grundlag for gennemførelse af fredningssager.

Ved *tillægslove, lov nr. 129 af 13. april 1938 og lov nr. 339 af 25. juni 1940* suppleredes bestemmelsen. Ved den førstnævnte af disse bestemtes, at der, når fredningsplan var bekendtgjort, ikke uden overfredningsnævnets tilladelse måtte foretages noget, der ville være i strid med planen. Afslag på en ansøgning om dispensation gav lodsejeren ret til at forlange sædvanlig fredningssag rejst. Ved den sidstnævnte af tillægslovene indførtes regler om fredningsplaners tinglysning.

I tilslutning til denne lovgivning gennemførtes fredningsplaner for visse områder i Københavnseggen og i Århusseggen samt for Arresøs omgivelser og for dele af Fanø, se Bet s. 31 og 41 f.

Den øgede interesse for den fysiske planlægning, som opstod som følge af udviklingen i årene efter 2. verdenskrig, medførte for naturfredningslovens vedkommende bl. a. en udbygning af bestemmelserne om fredningsplaner, idet der ved *Lov 37–59* i loven indføjedes et særligt kapitel herom. Der skabtes hjemmel for, at ministeren kunne nedsætte særlige udvalg, fredningsplanudvalgene, der skulle varetage fredningsplanlægningen. I perioden 1959–63 nedsattes i overensstemmelse hermed 14 fredningsplanudvalg, hvis virksomhed omfattede hele landet bortset fra Københavns og Frederiksberg kommuner, se i øvrigt s. 4 f. Efter gennemførelsen

af kommunalreformen pr. 1. april 1970 er antallet reduceret til 12, se s. 46.

De væsentligste ved *Lov 69* indførte nydannelser er lovfæstelsen af begrebet landskabsanalyser, samt overførelsen af godkendelsesbeføjelsen for så vidt angår fredningsplaner fra overfredningsnævnet til ministeren for kulturelle anliggender.

For at undgå, at et øget pres mod landskaberne skulle kunne medføre, at fredningsplanerne blev uden reel betydning, tilvejebragtes der ved *Lov 69-72* hjemmel for, at ministeren kunne give fredningsplaner en vis automatisk gyldighedsperiode og til at lade de i henhold til § 40 nedlagte forbud få en længere varighed.

Landskabsanalyser

§ 35. *Fredningsplanudvalgene foretager landskabsanalyser og udarbejder vejledende retningslinjer til støtte for andre myndigheders planlægning og administration. (1)*

Bet § 35, Forsl II sp. 1828, Cirk s. 455 f.

1. Bestemmelsen giver grundlaget for fredningsplanudvalgenes arbejde med *landskabsanalyser*. Landskabsanalyserne er oversigtlige, principielt retligt uforbindende registreringer af de fredningsmæssige interesser i videste forstand i et landskab.

Registreringen foregår som en opgørelse af det pågældende landskabs kvaliteter i relation til de interesser, der er omtalt i § 1, herunder således de naturvidenskabelige, undervisningsmæssige, kulturhistoriske eller historiske og rekreative, se bl. a. § 1 3, 4, 9, 10 og 11.

I forbindelse med en landskabsanalyse vil der som regel ske en gennemgang af det pågældende område i en lang række henseender. Analysen kan således indeholde en almindelig beskrivelse af områdets areal, befolknings-, erhvervs- og trafikforhold, af landskabets udvikling, dets geo-

logiske dannelse og dets nuværende udnyttelse f. eks. til landbrug, skovbrug, bebyggelse, råstofudnyttelse m. v. og endelig af de administrative forhold, herunder ejendomsforhold, eksisterende fredninger, den konkrete planlægningsmæssige betydning af naturfredningslovens almindelige bestemmelser og af zonenloven m. v. Inden for komplekset af videnskabelige interesser foretages en gennemgang af de kulturhistoriske forhold omfattende såvel områdets forhistorie som dets historie. De naturhistoriske, d. v. s. de geologiske, botaniske og zoologiske interesser, kan undertiden være udspecificerede i beskrivelsen. For zoologiens vedkommende kan der således ske en opdeling i redegørelser for de ornitologiske, vildtbiologiske, ferskvandsbiologiske og entomologiske forhold. For de rekreative interessers vedkommende vil specielt sejlsport, lystfiskeri, jagt, terrænsport og anlæg for friluftslivet kunne indgå. Registreringsmetoden er i sine hovedtræk udarbejdet centralt under ministeriet for kulturelle anliggender ved statens naturfrednings- og landskabskonsulent i samarbejde med naturfredningsrådet og rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning samt med fredningsplanudvalgene. Metodens anvendelighed som et led i den fysiske planlægning påpegedes i Skr 12. marts 1964 som en kommentar til landsplanudvalgets Zoneplan 1962.

Metodens første generelle, kartografiske resultat var det af statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet udarbejdede kortmateriale, der ledsagede Bet, og som indeholdt en systematisk sammenfatning af fredningsinteressernes fordeling over hele landet på baggrund af de dengang foreliggende oplysninger fra de forskellige landsdele, se endvidere Bet s. 105 ff. Som koordinator for fredningsplanudvalgenes analysearbejde sammenholder og sammenfatter konsulenten resultaterne fra de forskellige områder.

En senere oversigtlig kartografisk fremstilling af fredningsinteressernes fordeling over landet er i 1971 udgivet af konsulenten i måleforholdet 1:500.000. Det åbne land er her opdelt i 3 zoner: Landområder af største interesse, landområder af stor interesse og det åbne land iøvrigt. En yderligere

detaljeret fremstilling i måleforholdet 1:100.000 er fremkommet i slutningen af 1972. Kortmaterialet må naturligvis løbende ajourføres og justeres.

Landskabsanalyserne udgør således en *oversigtlig planlægning eller registrering*. Der er hidtil publiceret følgende landskabsanalyser:

Møn og Nyord analyse

Fredningsplanudvalget for Sorø og Præstø amter 1966

Landskabsplanlægning på Als

Fredningsplanudvalget for Sønderjylland 1966

Generalplan for Randers amt

Fredningsplanudvalget for Randers amt 1968

Landskabsplan for Hads herred

Fredningsplanudvalget for Århus amt 1968

Præstø analyse

Fredningsplanudvalget for Sorø og Præstø amter 1969

Skælskør analyse

Fredningsplanudvalget for Sorø og Præstø amter 1969

Skitse til en landskabsbonitering på Samsø

Samsø sogneråd og Holbæk amts fredningsplanudvalg
1969

Generel landskabsplan for Ribe amt

Fredningsplanudvalget for Ribe amt 1970

Vestsjællands naturpark

Holbæk amts fredningsplanudvalg 1970

Landskabsanalyse for hovedstadsregionen

Fredningsplanudvalget for Frederiksborg, København
og Roskilde amter maj 1971

Landskabsanalyse 1972.

Ringkøbing amt.

og Roskilde amter 1971

Vestsjællands amt. Analyse.

Fredningsplanudvalget for Vestsjællands amt 1972

Langeland. Landskabsanalyse 1972

Statens naturfrednings- og landskabskonsulent

Det fremgår heraf, at landskabsanalyserne i en række tilfælde omfatter et helt amt eller hele virkeområdet for fredningsplanudvalget.

Landskabsanalyserne udgør bl. a. et vigtigt grundlag for den mere detaljerede fredningsplanlægning, herunder for fredningsplanerne, jfr. § 36, for afgørelser i fredningssager, jfr. kap. III, og i byggeliniesager, jfr. kap. VI, for de i kap. V omtalte ordninger for anlæg i det åbne land samt for udvælgelsen af naturparkerne.

Hvor landskabsanalyserne er tilstrækkelig grundige og detaljerede, vil de i en række tilfælde kunne tjene som forarbejde til fredningssager i medfør af kap. III. Det vil i sådanne tilfælde kunne være praktisk at undlade som et mellemstadium at søge gennemført fredningsplaner, jfr. nedenfor § 36.

Landskabsanalysernes registrering af forholdene i det åbne land er af betydning også for andre sektorer inden for den fysiske planlægning, dels gennem den blotte påpegning af interessernes fordeling, dels gennem en konkret anvendelse, jfr. § 42, og udgør således et udgangspunkt for samarbejde og koordinering mellem fredningsplanlægningsmyndighederne og de myndigheder, der varetager de andre sektorer, se herved s. 205 f.

For andre myndigheder giver landskabsanalyserne en vejledning med hensyn til, hvor nyanlæg eller udviklingsprojekter vil kunne komme i modsætning til de landskabelige interesser. Samarbejdet i denne henseende er især udviklet i forbindelse med zonelovens administration, idet zoneloven i henhold til dens § 1 bl. a. skal medvirke til, at en bebyggelse ikke sker i strid med hensynet til befolkningens rekreative interesser og bevarelsen af landskabelige værdier. Boligministeriet kan i medfør af zonelovens § 9, stk. 2, give nærmere forskrifter for amtsrådets og byudviklingsudvalgets samarbejde med andre myndigheder, herunder fredningsmyndigheder. For at sikre fredningsmyndighedernes indflydelse, giver zonelovens § 11 bl. a. fredningsplanud-

valget adgang til at påklage afgørelser i medfør af lovens §§ 6-9 til boligministeren.

Foruden de oversigtlige sammenfattende landskabsanalyser udarbejdes der af fredningsplanudvalgene en række *registreringer af specielle forhold*, således f. eks. angivelser af de områder, der er omfattet af naturfredningslovens bygge-linier m. v. Sådanne registreringer kan også gå ud på råstofforekomster, lossepladser, bilkirkegårde, camping-pladser, offentlige toiletter ved rekreative områder og raste-pladser m. v.

Fredningsplaner

§ 36. *Fredningsplanudvalgene udarbejder på grundlag af de i § 35 nævnte landskabsanalyser efter anmodning af ministeren for kulturelle anliggender eller på eget initiativ fredningsplaner (1) over områder, hvor der kan blive tale om fredning efter kap. III eller erhvervelse til det offentlige efter § 61 (2).*

Bet § 36, Forsl II sp. 1861 f.

1. Medens de i § 35 omtalte landskabsanalyser er oversigtlige og principielt retlig uforbindende, har *fredningsplanerne*, der udgør en *detailleret planlægning* for et bestemt område, ved deres godkendelse og bekendtgørelse de *retsvirkninger*, som er hjemlet i § 37, stk. 2, jfr. § 38 og § 39.

En fredningsplan skal være så *konkretiseret*, at den efter godkendelsen kan tinglyses på de ejendomme, den omfatter. Kortmaterialet, der ligger til grund for fredningsplanen, er derfor *detailleret* med angivelse af matr. nr., ejerforhold m. v.

De under *Lov 37* godkendte *fredningsplaner*, der er bekendtgjort inden ikrafttræden af *Lov 69*, bevarer i medfør af overgangsbestemmelsen i § 69, stk. 5, deres gyldighed og

har de i § 37, stk. 2, nævnte retsvirkninger. De i henhold her-
til gældende fredningsplaner er følgende:

Fredningsplan for Københavnsegnens nordlige og nord-
vestlige del (nuværende Frederiksborg og Københavns
amter). 1938.

Fredningsplan for Københavnsegnens vestlige og sydlige
del (nuværende Københavns amt). 1940.

Fredningsplan for Arresøs omgivelser (nuværende Fre-
deriksborg amt). 1945.

Fredningsplan for Fanø, Nordby kommune (nuværende
Ribe amt). 1946.

Fredningsplan for Fanø, Sønderho kommune (nuvæ-
rende Ribe amt). 1946.

Naturfredningsplan for Århusegnens sydlige del (nuvæ-
rende Århus amt). 1955.

Naturfredningsplan for Århusegnens nordlige del (nu-
værende Århus amt). 1957.

Naturfredningsplan for Århusegnens vestlige del (nuvæ-
rende Århus amt). 1960.

Fredningsplan for Ribe og Ringkøbing amter, plan-
etape III, (Holmsland Klit sogn) (nuværende Ringkø-
bing amt). 1960.

Fredningsplan for Frederiksborg og Roskilde amtsråds-
kredse, etape I (Nordkysten) (nuværende Frederiksborg
amt). 1961.

Fredningsplan I for dele af Ibsker, Bodilsker, Poulsker
og Pedersker kommuner (Bornholms amt) (nuværende
Bornholms amt). 1961.

Fredningsplan I for Hundborg-Jannerup kommune,
Thisted amt (nuværende Viborg amt). 1961.

Fredningsplan I for Nørhaa kommune, Thisted amt (nuværende Viborg amt). 1961.

Fredningsplan I for Skallerup-Vennebjerg kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1962.

Fredningsplan I for en del af Tvested-Uggeby kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1962.

Fredningsplan for Kegnæs (nuværende Sønderjyllands amt). 1962.

Fredningsplan for kyststrækningen fra Dybbøl Banke til Egersund (nuværende Sønderjyllands amt). 1962.

Fredningsplan for Læsø kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1962.

Fredningsplan for Molsområdet (nuværende Århus amt). 1963.

Fredningsplan for Hindsholm (nuværende Fyns amt). 1964.

Fredningsplan for Helnæs (nuværende Fyns amt). 1964.

Fredningsplan I for en del af Toreby-Vidstrup kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1965.

Fredningsplan I for Lerup-Tranum kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt) 1966.

Fredningsplan I for Rubjerg-Mårup kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1966.

Fredningsplan for Boddum-Ydby kommune, Thisted amt (nuværende Viborg amt). 1967.

Fredningsplan I for Tømmerby-Lild kommune, Thisted amt (nuværende Viborg amt). 1967.

Fredningsplan for Råbjerg kommune, Hjørring amt (nuværende Nordjyllands amt). 1967.

Fredningsplan for Hvidbjergs-Lyngs, Sønderbjærg-Odby og Jegindø kommuner, Thisted amt (nuværende Ringkøbing amt). 1967.

Fredningsplan for Ebeltoft-Halvøen (nuværende Århus amt). 1967.

Fredningsplan for Skarup-Tvilum-Voel og Gjern-Skannerup kommuner, Skanderborg amt (nuværende Århus amt). 1968.

Fredningsplan for Thorsager-Bregnet kommune, Randers amt (nuværende Århus amt). 1968.

Fredningsplan for Vester- og Øster Vandet kommune, Thisted amt (nuværende Viborg amt). 1968.

Fredningsplan for Hyllested-Rosmus kommune, Randers amt (nuværende Århus amt). 1969.

Fredningsplan, etape V, for Søllerød, Birkerød og del af Farum kommune (nuværende Københavns og Frederiksborg amter). 1969.

Efter ikrafttrædelsen af Lov 69 er der endnu ikke godkendt nye fredningsplaner. Baggrunden herfor kan bl. a. antages at være det under § 35 1 omtalte forhold, at landskabsanalyserne har tjent som et tilstrækkeligt grundlag for rejsning af fredningssager. Herudover kan det anføres, at behovet for fredningsplaninstituttet i nogen grad er mindsket i takt med udbygningen af den øvrige planlægningslovgivning, især gennemførelsen af zonenloven og råstofloven.

2. Markeringen i loven af, at fredningsplaner kun må udarbejdes for områder, hvor der kan blive tale om fredning efter kap. III eller erhvervelse til det offentlige efter § 61, er en formel begrænsning i forhold til den tidligere lovgivning. Dette må først og fremmest ses i sammenhæng med, at den almindelige bebyggelsesregulering i det åbne land ikke mere varetages under naturfredningsloven, se s. 6 ff.

Fredningsplaninstituttet vil især kunne tænkes anvendt til forberedelse af naturparkfredninger, hvis gennemførelse kan være økonomisk og tidsmæssigt krævende.

§ 37. *Fredningsplaner skal godkendes af ministeren efter samråd med overfredningsnævnet. (1) Fredningsplanudvalget foretager bekendtgørelse i Statstidende om planens godkendelse og foranlediger planen tinglyst på de ejendomme, der omfattes af planen. Meddelelse om godkendelse indrykkes endvidere i et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen. (2).*

Stk. 2. Når der har fundet bekendtgørelse sted i Statstidende, må, indtil der er sket bekendtgørelse om rejsning af fredningssag, jfr. § 13, eller om, at planen er opgivet, tilstanden på de pågældende områder ikke forandres uden fredningsplanudvalgets tilladelse. (3) Sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer inden for en landbrugs- eller skovbrugsdrift kan dog gennemføres uden tilladelse. (4)

Bet § 37, stk. 1 og 2. Forsl II sp. 1828, FUBil sp. 2696 f. og sp. 2721 ff, Forsl 72, Cirk s. 456 og Cirk 72, punkt 5.

1. Under den tidligere lovgivning godkendtes fredningsplaner af overfredningsnævnet. Godkendelsen sker nu ved ministeren for kulturelle anliggender efter samråd med overfredningsnævnet. Bestemmelsen om overfredningsnævnets medvirken fandtes ikke i Bet § 37, men indførtes i Forsl II, sammenhold FUBil sp. 2696 f.

Efter Cirk. er proceduren ved behandlingen af forslagene, at de af ministeriet tilstilles statens naturfrednings- og landskabskonsulent, der på sin side vil indhente en udtalelse fra overfredningsnævnet, inden de påny forelægges ministeriet med overfredningsnævnets og konsulentens bemærkninger.

Årsagen til lovændringen med hensyn til fremgangsmåden

ved godkendelsen af fredningsplaner skal bl. a. søges i, at behandlingen af fredningsplaner kræver en planmæssig vurdering, der bl. a. forudsætter en koordinering med en række andre centrale, sagkyndige organer som f. eks. naturfredningsrådet, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, boligministeriets kommitterede i byplansager m. fl.

2. Godkendte fredningsplaner *bekendtgøres i Statstidende*, og meddelelse om godkendelse indrykkes i et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen, ligesom planen tinglyses på vedkommende ejendomme. Retsvirkningen efter § 37, stk. 2, er alene knyttet til bekendtgørelsen i Statstidende.

3. Bestemmelsen omhandler den retsvirkning der indtræder for grundejeren når en af ministeren godkendt fredningsplan er bekendtgjort i Statstidende, nemlig at tilstanden på den pågældende ejendom ikke må forandres i strid med fredningsplanens bestemmelser uden fredningsplanudvalgets tilladelse, indtil der er sket bekendtgørelse enten om rejsning af fredningssag i medfør af § 13 eller om at fredningsplanen er opgivet. Uden tilladelse fra fredningsplanudvalget må der altså *ikke* foretages nogen *forandringer i den tilstand, ejendommen befandt sig i på tidspunktet for fredningsplanens bekendtgørelse*. Der må således ikke på ejendommen placeres bygninger, skure, opstilles master, foretages ændringer i terrænet eller henlægges affald eller lignende, foretages beplantning eller hegning m. v. Planerne angiver områdets afgrænsning, og undertiden planlægningsarbejdets forudsætninger samt en nærmere redegørelse for planens administration. Undertiden er det i planen foreskrevet, at visse dispositioner inden for det område, som planen gælder for, eller en nærmere afgrænset del af dette, ikke kræver tilladelse fra fredningsplanudvalget. Det er således ofte i fredningsplanerne konkret fastsat, at opførelse af landbrugs driftsbygninger kan finde sted uden tilladelse fra fredningsplanudvalgene, jfr. Bet 72, hvorefter fredningsplaner i

almindelighed ikke bør omfatte landbrugsbygninger, se her-
ved Cirk. 72, punkt 5.

4. Som en undtagelse fra hovedreglen i 1. pkt. og som en lempelse i forhold til retstilstanden under Lov 37, hvorefter der krævedes tilladelse også til dyrkningsmæssigt betingede ændringer, er det i 2. pkt. bestemt, at *sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer* inden for en landbrugs- eller skovbrugs-mæssig drift kan gennemføres uden tilladelse fra fredningsplanudvalget.

En delvis tilsvarende bestemmelse var indføjet allerede i Lov 69 i overensstemmelse med Bet § 37, stk. 2. Med henblik på en afklaring af, at fredningsplanudvalget har kontrol med opdyknings- og skovtilplantningsprojekter inden for de af fredningsplanerne omfattede områder, ændredes imidlertid bestemmelsens formulering ved Lov 69-72, se Bet 72.

Ved sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer forstås en skiften af afgrøderne eller bevoksninger. Dette kan ses i modsætning til mere indgribende ændringer som f. eks. opdykning af hidtil udyrkede arealer eller omfattende tilplantninger, Skr. 5. maj 1972, eller en landbrugsejendoms omdannelse til frugtplantage.

Blandt de konkrete foranstaltninger, der vil falde ind under bestemmelsen i det omfang, de sker som sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer, kan nævnes plantning og fældning af træer, normale læhegsplantninger, se FT 71-72 sp. 6042 ff og tilplantning med juletræer, der vil kunne indgå i omdriften af landbrugsarealer. Generelt tilsigtes ved undtagelsesbestemmelsen, at der ikke lægges hindringer i vejen for en naturlig landbrugsmæssig eller skovbrugsmæssig udnyttelse, jfr. Bet 72 og Cirk. 72, punkt 5.

Undtagelsesreglen omfatter alene dyrkningsmæssige ændringer. Medmindre det direkte er hjemlet i fredningsplanen, kan der således ikke opføres nogen form for bygninger eller bygningsindretninger uden fredningsplanudvalgets tilladelse, og det uanset om de pågældende bygningsmæssige faciliteter opføres med henblik på erhvervsmæssig anven-

delse i tilknytning til sædvanlig land- eller skovbrugsdrift. Se § 37 3.

Med hensyn til de under *Lov 37* godkendte *fredningsplaner* er det i § 69, stk. 5 bestemt, at de foruden at bevare deres gyldighed får de i § 37, stk. 2 nævnte retsvirkninger.

§ 38. *Meddeler fredningsplanudvalget afslag på en anmodning om tilladelse efter § 37, stk. 2, kan ejeren kræve, at fredningsplanudvalget rejser fredningssag. (1)*

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan fastsætte regler om, at ejeren først kan kræve fredningssag efter stk. 1 rejst den 1. september 1975, eller når der er forløbet 3 år fra en fredningsplans bekendtgørelse. (2)

Bet § 37, stk. 3, FUBet sp. 2678 f, Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 6.

1. Bestemmelsen svarer til Bet § 37, stk. 3. Dens placering i en særlig paragraf skyldes en omredaktion i forbindelse med udeladelsen under lovbehandlingen i folketinget af to andre paragraffer inden for kapitlet, se FUBet sp. 2678 f.

Pålæggelsen af en *fredningsplan* er ikke forbundet med *erstatning*. Der vil derfor ikke under en fredningssag kunne rejses krav i anledning af fredningsplanen, jfr. OFNK 25. juni 1964 og Taksationskendelser 2, s. 107 ff, hvor det i forbindelse med en omtale af nævnte kendelse anføres, at en fremsat påstand om erstatning for rentetab ikke kan tiltrædes, allerede fordi der ikke er hjemmel til at yde erstatning for eventuelle tab, der skyldes den forsinkelse i udnyttelse af fast ejendom, der måtte være en følge af en fredningsplan. I OFNK 28. april 1972 anføres, »... at der ikke ses at være hjemmel til at yde erstatning for eventuelt tab ved forsinkelse i udnyttelsen af fast ejendom, der skyldes nedlæggelse af forbud og pålæggelse af fredningsplan i henhold til naturfredningsloven.«

2. Bestemmelsen er indføjet ved Lov 69-72, se Bet 72. Baggrunden for den ministeren givne bemyndigelse var et ønske om at kunne undgå en for stærk bundethed ved et eventuelt forøget økonomisk pres på vore landskabsressourcer.

En tilsvarende ordning er gennemført med hensyn til gyldighedsperioden for forbud i henhold til § 40, se § 40 2.

Udstedelsen af en eventuel bekendtgørelse forudsætter, at der foreligger et klart behov for at opnå en vis tidsfrist til at gøre de fredningsmæssige overvejelser op, eventuelt i kombination med anden planlægning, eller for at udskyde fredningssagers rejsning af samfundsøkonomiske grunde.

§ 39. *Træffer ministeren bestemmelse om, at en fredningsplan helt eller delvis skal ophæves, foretager fredningsplanudvalget bekendtgørelse herom som nævnt i § 37, stk. 1, ligesom det foranlediger aflysning af planen på vedkommende ejendomme. (1) Aflysning skal endvidere ske, når der er rejst fredningssag. (2)*

1. Bestemmelsen svarer til Bet § 37, stk. 4. Om dens placering i en særlig paragraf, se under § 38 1.

Også fredningsplaner, der er bekendtgjort inden ikrafttræden af Lov 69 den 1. oktober 1969, ophæves og foranlediges aflyst af ministeren ved fredningsplanudvalgets foranstaltning, jfr. § 69, stk. 5.

2. Aflysning sker, når der i medfør af § 13, stk. 2 har fundet bekendtgørelse sted i Statstidende. Aflysningen skal kun omfatte den eller de ejendomme, for hvilke der er rejst fredningssag.

Forbud

§ 40. *Må det antages, at en ejendom vil blive anvendt på en måde, der vil komme i strid med en fredningsplan, som er under udarbejdelse, kan ministeren efter anmodning fra*

fredningsplanudvalget nedlægge forbud mod en sådan anvendelse. (1) Forbuddet nedlægges for et år, men kan dog, hvis særlige omstændigheder taler derfor, forlænges for yderligere et år. (2)

Stk. 2. Ministeren kan fastsætte regler om, at forbud efter stk. 1 skal gælde for 2 år, og at det kan forlænges for yderligere 2 år. (3)

FUBet sp. 2671 og 2678 f, FUBil sp. 2726 f, Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 7.

1. Bestemmelsen om en bemyndigelse til at nedlægge *forbud* i situationer, hvor påtænkte dispositioner fra grundejeres side vil komme i strid med fredningsmæssige interesser, indføjedes i fredningslovgivningen ved Lov 37-61 § 35, stk. 2, se FT 1960-61, Tillæg A, sp. 1147 ff. Bemyndigelser af denne art forefandtes allerede på dette tidspunkt i andre planlægningslove, nemlig byplanloven, saneringsloven og vejbestyrelsesloven.

§ 40, stk. 1, udgør en med Bet § 40 næsten identisk omredaktion af Lov 37-61, § 35, stk. 2.

I overensstemmelse med, at bestemmelsen er tænkt som en nødforanstaltning, er den kun anvendt i relativt begrænset omfang svarende til nogle få sager om året. Den foreliggende praksis viser, at forbud har været nedlagt for at hindre en række forskellige dispositioner, således f. eks. anlæg af dambrug, opførelse af beboelsesbygninger, redskabsskure, eller bygninger i forbindelse med landbrugserhvervet eller gartnerivirksomhed, udnyttelse af grus- eller andre råstofforekomster m. v., se henholdsvis Skr 23. februar 1972, 28. marts 1972, 28. januar 1971, 1. maj 1972 og 26. april 1972.

Udtrykket »en fredningsplan, som er under udarbejdelse« giver ikke mulighed for nærmere at fastlægge, på hvilket stadium planlægningsarbejdet skal befinde sig. Der behøver således ikke forud for en indstilling at have foreligget planlægningskitser, ligeså lidt som det kan kræves, at det pågældende areals problemer tidligere har været særligt drøftet i fredningsplanudvalget, jfr. således Skr. 2. marts 1970,

hvorefter forbud nedlagdes for at sikre et udvalg mulighed for en mere detaljeret overvejelse af omfanget og indholdet af en fredningsplan som forberedelse til en fredning.

At et fredningsnævn tidligere har afvist et fredningsplanudvalgs begæring om rejsning af fredningssag, udelukker ikke muligheden for, at der kan nedlægges et forbud med henblik på en fornyet sagsrejsning efter en i mellemtiden gennemført detaljeret planlægning og nærmere forberedelse af fredningspåstanden, Skr. 28. marts 1972.

Forbud nedlægges på grundlag af et konkret ønske om at foretage en eller anden disposition fra en grundejers side. Hvis dette ønske fremførtes over for en bekendtgjort og tinglyst fredningsplan, ville det, hvis det ikke blev imødekommet, resultere i, at fredningsplanudvalget måtte rejse fredningssag for det pågældende areal. De hidtil nedlagte forbud er derfor i de fleste tilfælde efterfulgt af fredningssager, og altså ikke af fredningsplaner.

I lighed med de tilsvarende bestemmelser i andre planlægningslove er der ikke med forbudsnedlæggelsen forbundet et erstatningskrav over for det offentlige fra den, over for hvem forbuddet nedlægges, se herved § 38 1 om udtalelsen i OFNK 28. april 1972.

2. Særlige omstændigheder er antaget at foreligge, hvor der for fredningsplanudvalget har foreligget et særligt arbejdspress, eller hvor planlægningen har krævet mere omfattende undersøgelser, Skr. 12. september 1963 og i forbindelse hermed Skr 20. marts 1964 til folketingets ombudsmand.

Det er antaget, at en forlængelse ikke behøver at finde sted for et helt år, men kan begrænses til f. eks. 3 måneder, Skr 22. juni 1972.

Der er ikke hjemmel til at forlænge et nedlagt forbud ud over et år, jfr. Skr 3. august 1966, bortset fra i tilfælde, der er omfattet af reglen i § 40, stk. 2.

3. Bestemmelsen er indføjet ved Lov 69-72, se Bet. 72. Se iøvrigt § 38 3.

Kapitel V

Anlæg i det åbne land

Om Lov 69 kap. V og den tidligere ordning i Lov 37 § 9 se Bet s. 43 ff (kap. VIII–XII) og s. 243 ff (kap. XVII), Forsl II sp. 1863 ff, FUBil sp. 2727 ff og sp. 2780 ff samt Garde s. 414 ff.

Om Lov 69–72 § 43 se Forsl 72 og Bet 72.

INDLEDNING

I. Udtrykket *anlæg m. v.* omfatter en række dispositioner, som kan være af vidererækkende planlægningsmæssig betydning. Dette gælder først og fremmest offentlige el- og vejanlæg, men også forskellige andre offentlige og private dispositioner, som mere eller mindre naturligt umiddelbart kan karakteriseres som anlæg. Når der står »anlæg m. v.« skyldes det, at bestemmelserne også omfatter kategorier, som man ikke typisk vil kalde anlæg, som f. eks. de i § 43, stk. 2 omtalte ændringer af offentlige vandløbs åbne forløb og naturlige søers tilstand samt de i stk. 4 omtalte beboelsesbygninger for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet. Det er iøvrigt karakteristisk, at en række af de af kapitlet omfattede dispositioner er reguleret ved anden lovgivning, f. eks. zoneloven.

De af kapitlet omfattede anlæg falder i 3 grupper, nemlig offentlige anlæg (§ 42), forskellige offentlige eller private anlæg (§ 43) og andre private anlæg (§ 44).

De kategorier af *offentlige anlæg*, der er omfattet af § 42, er ikke nærmere opregnede, men § 42, stk. 2 indeholder en bemyndigelse for ministeren for kulturelle anliggender til med tilslutning af den pågældende ressortminister at bestemme, at placering af nærmere angivne kategorier af offentlige anlæg skal godkendes af ministeren eller vedkommende fredningsplanudvalg. Under lovens tilblivelse er der først og fremmest tænkt på offentlige el-anlæg og vejanlæg.

Bestemmelsen vil også kunne tænkes praktiseret for andre kategorier af offentlige anlæg.

I § 43 er konkret opregnet en række *forskellige offentlige eller private anlægskategorier*, hvortil der kræves tilladelse fra fredningsplanudvalget.

Med hensyn til *andre private anlæg* end dem, der er omfattet af § 43, giver § 44 en bemyndigelse for ministeren til med tilslutning af den pågældende ressortminister at bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af private anlæg skal godkendes af ministeren eller vedkommende fredningsplanudvalg.

II. I modsætning til de fleste af naturfredningslovens øvrige bestemmelser, der vel væsentligst angår *det åbne land*, men hvor det ikke hverken teoretisk eller praktisk er udelukket at anvende bestemmelserne også i byer og bymæssige bebyggelser, se Bet s. 89 f., og f. eks. § 53 1 angives det såvel i overskriften til kap. V som – indirekte – i § 41, at kapitlet kun omfatter dispositioner i det åbne land. Det i § 41 anvendte begreb *byer og bymæssige bebyggelser* er ikke entydigt. Vejledende ved forståelsen heraf er først og fremmest landskabets fysiske karakter; tillige kan områdets status i henhold til byplanloven og by- og landzoneloven spille ind, men iøvrigt kan man bl. a. lægge vægt på antallet af bebyggelser, deres placering i forhold til hinanden og bebyggelsens samlede karakter, jfr. Skr 3. januar 1972 (se også § 43 4), hvorefter et areal, der stødte op til en offentlig vej, et sommerhusområde og nogle bygninger af anden art, men som lå i landzone, ansås som beliggende i det åbne land. Se endvidere om begrebet byer og bymæssige bebyggelser i relation til bestemmelsen om friluftsreklamer, § 57 2.

Kapitel V omfatter ikke anlæg på søterritoriet, jfr. Skr. 3. oktober 1972, se endvidere s. 260 samt § 10 2.

III. I overensstemmelse med, at de i kap. V nævnte anlæg m. v. overvejende omfatter arbejder af en vis planlægningsmæssig rækkevidde, og hvor det derfor er afgørende, at pro-

blemerne kan forhandles mellem de forskellige planlægningsmyndigheder, er det karakteristisk, at *administrationen af kap. V* varetages af de indenfor fredningssektoren instituerede *administrative planlægningsorganer*, nemlig lokalt fredningsplanudvalgene og centralt ministeriet, se kap. II s. 20 ff og s. 26 f. og ikke af de domstolslignende fredningsnævn. Kun hvor der i sager i henhold til kap. V opstår særlige konfliktsituationer, vil fredningsnævnene kunne indtages, jfr. § 42, stk. 2, 2. pkt., hvorefter det som led i en ordning i henhold til § 42 for en bestemt kategori af offentlige anlæg kan bestemmes, at sagen kan indbringes for fredningsnævnet til afgørelse, såfremt der ikke kan opnås enighed mellem fredningsplanlægningsmyndigheden og anlægsmyndigheden, samt teoretisk § 45, hvorefter der i en sag om et privat anlæg som nævnt i § 44 kan kræves rejst fredningssag efter kap. III, såfremt der ikke kan opnås enighed mellem fredningsplanlægningsmyndigheden og ejeren eller den anlæggende.

IV. Afgørelser i henhold til kap. V er *ikke forbundet med erstatning*, når bortses fra den foran omtalte teoretiske situation, hvor der i en sag om et privat anlæg som omtalt i § 44 opstår konflikt. Lige så lidt er fredningsnævnets afgørelser i henhold til § 42, stk. 2, 2. pkt. forbundet med erstatning. Den erstatningsfrie regulering i kap. V omfatter således principielt både offentlige og private anlæg, og vil kunne gøres gældende, uanset om forholdet kommer frem som en selvstændig sag eller indgår under en fredningssag i henhold til kap. III, se § 21, 4, b.

V. Udgangspunktet for den i kap. V etablerede ordning er redegørelsen Bet s. 143 ff (kapitlerne VIII og IX) om det centrale spørgsmål om *samarbejdet* mellem naturfredningsmyndighederne og andre planlægningsmyndigheder og om fredningsmyndighedernes indflydelse på forskellige former for anlæg i det åbne land. I overensstemmelse hermed er det et hovedsigte for kap. V, at fredningshensynene og anlægs-

myndighedernes interesser koordineres ved gensidig orientering på det tidligst mulige tidspunkt og ved tilvejebringelse af analysemateriale til belysning af de fredningsmæssige interesseområder og anlæggenes placering og udformningsmuligheder.

a. På en række områder er der såvel på lokalt som centralt plan etableret et *formløst* samarbejde mellem de forskellige planlægningssektors myndigheder. Et eksempel herpå er samarbejdet mellem fredningsplanudvalgene og zonelovsmyndighederne. Dette samarbejde, der er en nødvendig forudsætning for, at zonelovens formål kan tilgodeses, foregår under forskellige former, undertiden ved fælles behandling af indkomne sager, i andre tilfælde ved høringer. Endvidere kan nævnes det samarbejde, der finder sted i motorvejsregionudvalgene, og det interdepartementale spildevandskontaktudvalg. Et eksempel er også høringsproceduren i forbindelse med de af § 67 a i luftfartsloven (lovbekendtgørelse nr. 381 af 10. juni 1969, som ændret ved lov nr. 478 af 19. december 1970) omfattede anlæg, jfr. Skr. 30 september 1971. Se herved FT 1970/71, tillæg B, sp. 410. På centralt plan er der herudover i vid udstrækning løbende kontakt om sager eller principielle spørgsmål.

b. I *lovgivningen* er der imidlertid også på en række områder institueret et formelt grundlag for et samarbejde, enten ved at der er tillagt fredningsmyndighederne kompetence til at indanke den anden myndigheds afgørelse for en højere myndighed inden for det pågældende administrationsområde, eller ved at fredningsmyndigheder er repræsenteret i det organ, der er kompetent til at træffe afgørelse el. a.

Som eksempel på den førstnævnte kategori kan først og fremmest nævnes zonelovens § 11, stk. 1, hvorefter amtsrådets eller byudviklingsudvalgets tilladelser, der jfr. § 9, stk. 5, meddeles fredningsplanudvalget, af dette kan påklages til boligministeriet. Ligeledes er der i en række andre love institueret en medvirken af fredningsmyndighederne ved

høring, deltagelse i møder under sagens behandling eller på anden måde. Der kan her nævnes råstofloven og landbrugsloven. Se endvidere om vandforsyningsloven, lov om landvæsensretter, vandløbsloven og grundforbedringsloven § 43 13, a-d.

Som eksempler på, at fredningsmyndighederne er repræsenteret i organer, der har den indstillende eller besluttende kompetence med hensyn til en anlægsvirksomhed, kan nævnes vandforsyningslovens § 8 om vandforsyningsrådet, se § 43 13, c, råstoflovens § 3 om råstofrådet og det i bemærkningerne til råstofloven, se FT 1971/72 tillæg A sp. 1935 nævnte interdepartementale råstofudvalg. Som eksempel på medlemskaber, hvor det pågældende organs sammensætning ikke er angivet i loven, kan nævnes den repræsentation, ministeriet for kulturelle anliggender har i byudviklingsudvalgene og byplannævnet.

c. Som et andet udtryk for nødvendigheden af et samarbejde myndighederne imellem kan tages det forhold, at en række af de anlæg, der er omfattet af kap. V, også kræver *tilladelse fra andre planlægningsmyndigheder*. Den delvis dobbeltkompetence, der herved bliver tale om, er, selvom disse problemer vil blive taget op i forbindelse med en planlovsreform, se Forsl 72, ikke udtryk for en tilfældighed, men for en samfundsmæssig erkendelse af betydningen af en særlig naturfredningsmæssig kompetence i beslutningsleddet.

Om forholdet mellem fredningsplanudvalgenes selvstændige beføjelser i henhold til § 43 og de beføjelser, som er tillagt andre offentlige myndigheder i henhold til anden lovgivning, hvoraf kan nævnes zoneloven, byggeloven, sommerhusloven, loven om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål, sundheds- og politivedtægter, sandflugtsloven, færdselsloven og vej-, landbrugs- og skovlovgivningen, henvises til Cirk 72, pkt. 10 og Cirk s. 458 f, hvor især er behandlet forholdet til zonemyndigheden og bygningsmyndigheden, samt til omtalen nedenfor af de forskellige kategorier af anlæg. I medfør af zonelovens § 9, stk. 4 i, kan bo-

ligministeren efter forhandling med vedkommende minister give nærmere forskrifter for samarbejdet mellem zonemyndighederne og andre myndigheder. I zonelovscirk, punkt 40-50, er foretaget en opregning af disse myndigheder.

VI. Såfremt anlæg omfattet af kap. V skal placeres inden for *naturfredningslovens bygge- eller beskyttelseslinier*, kræves der også tilladelse fra fredningsnævnet. Ved Cirkskr 71 har ministeriet med henblik på at sikre hensigtsmæssig sagsbehandling foreskrevet, at sager om anlæg, der kræver godkendelse i henhold til § 43 eller en i medfør af § 42 udstedt bekendtgørelse, i almindelighed ikke bør afgøres af fredningsnævnet som byggeliniesag, forinden afgørelse er truffet i medfør af § 43 eller efter vedkommende bekendtgørelse.

Ved OFNS 20. december 1971 (331 B/70) har overfredningsnævnet afvist at behandle en af et fredningsnævn meddelt dispensation fra § 47 til etablering af en campingplads, idet der var givet afslag efter § 43.

Tilsvarende har overfredningsnævnet ved OFNS 23. august 1972 (540 B/72) udtalt, at man anså anken af et af et fredningsnævn i henhold til § 47 meddelt afslag til etablering af en campingplads for bortfaldet, da fredningsplanudvalgets afgørelse i medfør af § 43, som sagen var stillet i bero på, nu forelå som et afslag. Se også § 58 1.

Såfremt et areal er pålagt *fredningsdeklaration*, vil der ligeledes kunne foreligge en dobbeltkompetence, idet anlæg omfattet af kap. V i sådanne tilfælde typisk også vil kræve tilladelse eller dispensation fra fredningsnævnet eller overfredningsnævnet, se § 20 3 c og 10 og § 34 1. For så vidt fredningsplanudvalget måtte have meddelt afslag på en ansøgning om tilladelse til et anlægs etablering i medfør af § 43, vil en forelæggelse for fredningsnævnet eller overfredningsnævnet være unødvendig. Hvis anlægget er omfattet af en i henhold til § 42 udstedt bekendtgørelse kan fredningsnævnet og overfredningsnævnet tillige være kompetente i medfør af § 42, stk. 2, 2. pkt., se § 42 8.

§ 41. *Bestemmelserne i §§ 42–45 finder kun anvendelse på anlæg m. v. (1), der placeres uden for byer og bymæssige bebyggelser (2).*

Bet s. 150 og s. 187. Bet § 41.

1. Se indledningen punkt I.

2. Se indledningen punkt II.

§ 42. (1) *Offentlige (2) anlæg (3) skal placeres og udformes således, at de ikke i unødigt grad virker skæmmende i landskabet. (4).*

stk. 2. (5) Ministeren for kulturelle anliggender kan med tilslutning af den eller de ministre, hvorunder de pågældende anlægsarbejder hører, bestemme (6), at placering og udformning af nærmere angivne kategorier (7) af offentlige anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller vedkommende fredningsplanudvalg. Det kan endvidere bestemmes, at anlægsmyndigheder, såfremt ministeren eller fredningsplanudvalget ikke kan godkende et forelagt projekt, eller såfremt anlægsmyndigheden ikke kan tiltræde vilkår, der er knyttet til godkendelsen, kan indbringe sagen for vedkommende fredningsnævn til afgørelse (8). Bestemmelse efter 1. og 2. punktum kan træffes for hele landet eller for nærmere angivne dele af landet.

Bet s. 143 ff, s. 161 ff og s. 181 ff. Bet § 42, Forsl II, sp. 1863 f, FUBil sp 2727 ff og Cirk s. 457 f.

1. Der er ikke knyttet retsvirkninger til overtrædelse af stk. 1. Denne bestemmelse har således væsentligst betydning som standard for de offentlige myndigheder. Med henblik på opfyldelsen af denne standard vil det ofte være naturligt, at den pågældende anlægsmyndighed søger bistand hos fredningsmyndighederne.

2. *Offentlige* anlægsmyndigheder er staten, kommunerne, eventuelt kommunale fællesskaber, koncessionerede virksomheder samt selskaber og virksomheder der anlægger eller producerer til offentlig brug, se Bet s. 181 f.

3. Som eksempler på *offentlige anlæg* kan foruden el-anlæg og vejanlæg, jfr. stk. 2 nævnes forsvarsanlæg, jernbaner, flyvepladser, havne, spildevands- og vandforsyningsanlæg og offentlige bygninger, se FUBil sp. 2727 f og Bet s. 182.

4. I den under 7 nævnte el-bekendtgørelse er standarden i stk 1 nærmere uddybet ved en bestemmelse om, at el-anlæg »bør søges placeret uden for områder, hvortil der knytter sig særlige fredningsmæssige, herunder landskabelige interesser.«

5. Om den erstatningsfri karakter af ordningen i § 42, stk. 2, se indledning punkt IV.

6. Bestemmelse sker ved bekendtgørelse.

7. Der foreligger for el-anlæg bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 om godkendelse af el-anlæg, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser, aftrykt s. 509 ff.

Ved cirkulæreskrivelse af 6. januar 1972, aftrykt s. 532, har ministeriet givet nærmere vejledning om samarbejdet mellem fredningsmyndighederne og el-selskaberne.

Der kan forventes udstedt en bekendtgørelse om anlæg af veje, se FUBil sp. 2727.

8. En sådan bestemmelse findes i § 5 i den ovenfor nævnte el-bekendtgørelse, der herudover i § 6 indeholder regler om indbringelse af fredningsnævnets afgørelse for overfredningsnævnet. Indbringelser har hidtil ikke fundet sted, idet planlægningsmyndighederne har været i stand til at nå frem til løsninger.

Forskellige offentlige eller private anlæg.

§ 43. (1) *Følgende anlæg må kun etableres (2) med fredningsplanudvalgets tilladelse: (3)*

- 1) campingpladser (4), væddeløbs- og motorbaner (5) samt skydebaner (6),*
- 2) tankstationer (7),*
- 3) (8) oplagspladser, der ikke er nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet (9), samt lossepladser (10) og*
- 4) pelsdyrfarme (11) og dambrug (12).*

Stk. 2. (13) Ændringer af offentlige (14) vandløbs (15) åbne forløb (16) samt naturlige søers (17) tilstand (18) må kun ske med fredningsplanudvalgets tilladelse. Arbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer kan dog foretages uden forelæggelse for fredningsplanudvalget (19).

Stk. 3. (20) Hvis anvendelsen af en ejendom til de i stk. 1 nævnte formål medfører væsentlige ulemper eller virker stærkt skæmmende i forhold til omgivelserne, kan fredningsplanudvalget meddele ejeren påbud om etablering af hegn, beplantning eller andre foranstaltninger, som kan afhjælpe forholdet. Dette gælder, uanset hvornår anlægget er etableret, og om dette er sket i henhold til tilladelse efter stk. 1.

Stk. 4. (21) Beboelsesbygninger for landbrugs-, skovbrugs eller fiskerierhvervet må kun opføres med fredningsplanudvalgets godkendelse af bygningers beliggenhed og udformning, medmindre bygningerne opføres i tilknytning til ejendommens hidtidige bebyggelsesarealer.

Stk. 5. (22) Ministeren for kulturelle anliggender kan i konkrete sager af mere vidtrækkende betydning bestemme, at afgørelse efter stk. 1–4 træffes af ministeren i stedet for af fredningsplanudvalget.

1. § 43 i sin nuværende udformning hidrører fra Lov 69–72, idet den da omredigeredes og suppleredes.

Bortset fra de ved Lov 69–72 gennemførte ændringer svarer bestemmelsen til Lov 69 § 43, der på sin side er identisk

med Bet § 43, se iøvrigt Bet s. 181 ff (kap. XI og XII). Om § 43, se endvidere Cirk s. 558 ff, Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 8-12.

2. Efter Lov 69 § 43, jfr. Lov 69 § 68, stk. 1, kræves med virkning fra 1. oktober 1969 fredningsplanudvalgets tilladelse til etablering af følgende anlæg:

Visse oplagspladser samt lossepladser, væddeløbs- og motorbaner, campingpladser og tankstationer.

Efter Lov 69-72, se Lov 72 § 2 1, jfr. ikrafttrædelsesbestemmelsen i Lov 69-72, kræves med virkning fra 1. september 1972 yderligere fredningsplanudvalgets tilladelse til etablering af:

Skydebaner, pelsdyrfarme, dambrug, ændringer af offentlige vandløbs åbne forløb og naturlige søers tilstand samt visse beboelsesbygninger. For disse anlægs vedkommende foreligger endnu ingen praksis.

I det omfang, et anlæg må anses for at være *etableret* før ikrafttrædelsestidspunkterne, kræves fredningsplanudvalgets tilladelse ikke, se Cirk 72, punkt 10 og Bet 72 specielt om pelsdyrfarme. I Skr 31. maj 1972 er det således udtalt, at en campingplads etableret inden 1. oktober 1969 ikke krævede godkendelse fra fredningsplanudvalget, uanset om den måtte være anlagt uden fornøden dispensation efter Lov 37-61 § 25, stk. 1.

Med hensyn til anlæg etablerede før ikrafttrædelsestidspunkterne er fredningsplanudvalgets kompetence således begrænset til eventuelle krav om afhjælpende foranstaltninger i henhold til § 43, stk. 3. Arealmæssige *udvidelser* af eller andre *væsentlige ændringer* i sådanne anlæg efter lovens ikrafttrædelsestidspunkter må dog i almindelighed sidestilles med etablering af nye anlæg, se Cirk 72, punkt 10.

Ved udstykning af parceller med det formål at etablere et anlæg omfattet af § 43 skal der foreligge tilladelse fra fredningsplanudvalget, se kontrolcirkulæret § 16, stk. 4, s. 572.

3. Om *meddelelser* om og om *klager* over fredningsplanudvalgets afgørelser efter § 43, se § 58, stk. 2, stk. 4 og stk. 5.

Ved afgørelsen af, om fredningsplanudvalget skal *tillade* et anlæg, kan fredningsplanudvalget tage ethvert planlægningsmæssigt-miljømæssigt eller andet sagligt hensyn. Tilladelser kan betinges eller tidsbegrænses, se også Cirk s. 460 f.

4. Om *camping* og *campingpladser*, se Bet s. 195 ff, FUBil sp. 2731, Cirk s. 458.

Medens campingpladser ikke tidligere havde været omtalt i naturfredningsloven, medførte deres stigende antal og de i forbindelse hermed stående planlægningsmæssige og landskabelige problemer, deres direkte omtale i Lov 69. Hovedbestemmelsen er § 43, stk. 1, men opstilling af campingvogne er herudover omtalt i § 46, stk. 1, nr. 1, § 47, stk. 1 og stk. 5, § 47a, stk. 1 og stk. 3 og § 53, stk. 1. I fredningskendelser i medfør af kap. III er der normalt taget direkte stilling til spørgsmålet om campering på arealet, se § 20 8. Den ved § 43 indførte ordning fandt sted samtidig med gennemførelsen af zoneloven, hvorved der også tillagdes zonemyndigheden en beføjelse til at afgøre placeringen af campingpladser, se Cirk s. 459.

Også i en række andre lovbestemmelser er der regler med hensyn til campingpladser eller opstilling af campingvogne.

De væsentligste af disse bestemmelser er nu følgende:

Zonelov § 6. I henhold til disse bestemmelser kræves zonemyndighedens godkendelse af enhver disposition, hvorved arealer eller bygninger i landzone udstykkes eller undergår en ændret udnyttelse, se om campingpladser zone-lovcirk punkt 33.

Byggelov. § 2, stk. 3 fastsætter, at loven efter bygningsmyndighedens bestemmelse kan bringes i anvendelse på transportable konstruktioner, som er genstand for en bygningsmæssig udnyttelse. Herudover kræves naturligvis tilladelse fra bygningsmyndigheden til opførelse af bygninger på campingpladser, se Cirk s. 459.

Sommerhusloven. Efter lovens § 1, stk. 1, nr. 3 er det uden særlig tilladelse af boligministeren forbudt erhvervsmæssigt eller for et længere tidsrum end 6 uger at udleje eller fremleje en ejendom eller dele heraf til campering. Efter lovens § 3 kan boligministeren – også med virkning for bestående campingpladser – fastsætte forskrifter om indretning og benyttelse af campingpladser. Sådanne forskrifter er endnu ikke udfærdiget. Den i lovens § 1, stk. 1, nr. 3 anførte afgrænsning af, hvilken campering der kræver tilladelse, er for campingpladsers vedkommende snævrere end efter Lov 69 § 43.

Lov nr. 230 af 7. juni 1972 om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål. Efter § 1 kan staten erhverve eller yde lån til erhvervelse af fast ejendom bl. a. med henblik på tilvejebringelse af arealer til campingpladser.

Normalsundhedsvedtægten. Efter § 57 kan den stedlige sundhedskommission udstede påbud, der sikrer den sundhedsmæssige ordning af drikkevandsforhold, spildevandsafløb, den almindelige renlighed, fjernelse af affald m. v. og forbyde benyttelse af beboelsesvogne. § 57 antages endvidere at indeholde hjemmel til helt at forbyde opstilling af campingvogne uden for eventuelle campingpladser.

Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 188 af 12. maj 1969 om brandværnsforanstaltninger på campingpladser.

Sandflugtsloven. § 6, stk. 1 indeholder et forbud, der omfatter enhver form for camping på klitfredede arealer. Efter lovens § 9 kan der erhverves arealer til etablering af campingpladser.

Også anden lovgivning, f. eks. vej-, landbrugs- og skovlovgivningen samt politivedtægter og færdselsloven, indeholder regler af betydning for camperingen.

Alt efter de hensyn, der er de bærende i de forskellige love, er det noget forskelligt, hvilke campingpladser der kan anses omfattet af bestemmelserne. Eksempelvis finder justitsministeriets fornævnte bekendtgørelse om brandværnsforanstaltninger efter dens § 1 kun anvendelse på campingpladser, der er indrettet til mere end 10 telte eller campingvogne bereg-

net til overnatning. For så vidt angår sundhedsvedtægtens campingpladsbegreb kan der formentlig hentes retningslinier i det i hygiejnekommisionens betænkning nr. 590, 1970 s. 112 ff indeholdte forslag til reglement. Efter dettes kap. 9 forstås ved campingplads enhver plads til overnatning i campingvogne, telte eller lignende, hvis adgangen til pladser er afhængig af vederlag, eller hvis pladsen er beregnet til at benyttes jævnlgt af mere end 20 personer ad gangen eller lejlighedsvis af flere end 150 personer i mere end 1 uge. Som nævnt omfatter sandflugtsloven enhver form for campering. For så vidt angår sommerhusloven forudsættes der foretaget en nærmere afgrænsning af, hvilke campingpladser der agtes behandlet efter denne lov.

I relation til naturfredningslovens § 43 har afgrænsningen af *begrebet campingpladser* hidtil ikke givet anledning til vanskeligheder. Et bidrag til afgrænsningen gives iøvrigt af § 47, stk. 5, hvorefter der ikke kræves tilladelse af fredningsnævnet til opstilling på en ejendom i umiddelbar tilknytning til den del af bebyggelsen, som anvendes til beboelse, af enkelte campingvogne, som ikke er genstand for udlejning, og for hvis placering der heller ikke svares vederlag. Dette kan således ikke karakteriseres som campering på en campingplads. Langt de fleste af de ansøgninger, der forelægges fredningsplanudvalgene, drejer sig om *traditionelle campingpladsanlæg*, erhvervsmæssigt drevne og med diverse bygningsinstallationer.

Af afgørelser med hensyn til *campingpladser af anden art* kan nævnes:

Fredningsplanudvalget for Viborg amts skrivelse af 3. juli 1970 (j. nr. 306-1/70). Tilladelse til opstilling af en teltlejr for perioden 4. juli til 15. september 1970.

Fredningsplanudvalget for Sønderjyllands amts skrivelse af 18. februar 1972 (j. nr. 5403-26-70). Tilladelse til en 3 ugers familie- og bibelcamping, således at tilladelsen kun omfattede opstilling og henstilling af telte.

Fredningsplanudvalget for Fyns amts skrivelse af 1. maj 1972 (j. nr. 1971-295). Tilladelse til etablering af ø-lejr på

Lyø for perioden 24. juni-15. august. Tilladelsen omfattede opstilling af 13 telte og 2 transportable toiletter.

Skr 18. september 1972. Antaget, at parkeringsbåse for biler og tilhørende påhængsvogne (campingvogne) i plantage, hvori der var indrettet sanitære installationer, er omfattet af § 43.

Skr. 17 oktober 1972. Opretholdelse af afslag til etablering af Det ny samfunds sommerlejr omfattende opstilling af telte, skurvogne m. v. på en af Det ny samfund ejet landejendom.

I Skr 18. september 1972 er de af § 43, stk. 1 omfattede campingpladser beskrevet som »lokaliteter, hvorpå der opstilles en flerhed af letflyttelige beboelses- eller overnatningsindretninger. Sædvanlig vil der på en sådan plads være serviceindretninger, der enten er faste, eller som forudsætter transport ved motorkøretøjer. Det må antages, at temporære, begrænsede lejrarrangementer, der ikke forudsætter transport med motorkøretøjer, falder uden for begrebet campingpladser.« Efter den foreliggende praksis, jfr. ovenfor, er det uden betydning, om campering sker i forbindelse med en erhvervsmæssig udnyttelse af pladsen eller som led i f. eks. et foreningsarrangement, og om pladsens udnyttelse tilsigtes at være helårlig, eller det kun drejer sig om en – eventuelt tilbagevendende – begrænset udnyttelse.

De af fredningsplanudvalgenes afgørelser, der i henhold til § 58, stk. 2 indbringes for ministeriet, omfatter ganske overvejende sådanne tilfælde, hvor fredningsplanudvalget har meddelt afslag på ansøgninger om tilladelse.

Følgende afgørelser til belysning af *praksis* kan nævnes:

Skr 16. juni 1970. Opretholdelse af afslag på grund af placering i uforstyrret fjordlandskab, der var omfattet af et forslag til en fredningsplan.

Skr 20. august 1971. Ophævelse af et fredningsplanudvalgs tilladelse, bl. a. fordi placeringen ud fra en samlet landskabelig og planlægningsmæssig betragtning forekom uheldig.

Skr 19. oktober 1971. Opretholdelse af afslag på grund af

placering i et som særdeles værdifuldt registreret landskab i Ho.

Skr 19. oktober 1971. Opretholdelse af afslag på grund af placering i nogle som særligt værdifulde registrerede områder i Lønne.

Skr 25. november 1971. Opretholdelse af afslag oprindeligt motiveret i planlægningsmæssige og støjmæssige hensyn, og hvor placeringen senere havde vist sig at ville stride imod en i mellemtiden vedtaget kommunal dispositionsplan.

Skr 16. december 1971. Opretholdelse af afslag på grund af placering i et værdifuldt landskab omfattet af en bekendtgjort fredningsplan, i hvilken arealet påregnedes friholdt for bebyggelse og offentlig adgang.

Skr 3. januar 1972. Opretholdelse af afslag til udvidelse af en delvis i strid med § 46 beliggende campingplads, der ikke ved den ansøgte udvidelse skønnedes at ville kunne opnå en funktionel helhed.

Skr 18. maj 1972. Opretholdelse af afslag på grund af placering i en påtænkt naturparks kerneområde.

Skr 24. august 1972. Opretholdelse af afslag på grund af placering i den som »landområder af største interesse« karakteriserede zone I på det af statens naturfrednings- og landskabskonsulent udarbejdede og af ministeriet godkendte oversigtskort over fredningsinteresseområders fordeling, jfr. den i § 42 omtalte bekendtgørelse.

Skr 31. oktober 1972. Opretholdelse af afslag på grund af placering inden for et af fredningsplanudvalget som »fredningsinteresseområde I« karakteriseret område.

Af praksis fremgår *to hovedsynspunkter*. For det første, at campingpladser ikke tillades placeret i de værdifuldeste landskaber. Den landskabelige værdi kan være statueret ved fredning, optagelse på fredningsplan eller i forbindelse med landskabsanalyser, jfr. § 35 1. Dernæst er det afgørende, at campingpladserne udlægges som led i en planlægning af et større lokalt område, og ikke ud fra den tilfældige grundejers interesser. Herudover bliver der lagt vægt på den en-

kelte campingplads forhold i trafikal, sundheds- og forureningsmæssig henseende.

§ 43, stk. 1 og deraf afledede praksis er ikke udtryk for en manglende forståelse for *camperingens sociale og rekreative betydning*. I Cirk s. 458 udtales, at det er en naturlig opgave for fredningsplanudvalgene, at de i tilslutning til deres kontrollerende virksomhed med hensyn til campingpladsernes anlæg også søger at finde frem til arealer, der er egnede til campingpladser. I overensstemmelse hermed foregår der et udstrakt samarbejde mellem fredningsplanudvalgene og de respektive kommuner, og afslag efter § 43 er ofte indledningen til fælles bestræbelser for at finde frem til acceptable placeringsmuligheder. Se endvidere FUBil sp. 2731.

I sager om campingpladser skal fredningsplanudvalget, jfr. Cirk s. 460, tilvejebringe en udtalelse fra Friluftsrådet. Dette hænger bl. a. sammen med, at det under Friluftsrådet og Turistforeningen for Danmark nedsatte udvalg, Det danske Lejrpladsudvalg, varetager en særlig ordning med hensyn til godkendelse og *klassificering af campingpladser*. Blandt de led, der indgår i udvalgets bedømmelse, er tilkørselsforholdene, arealets beliggenhed og beskaffenhed, byggestil, æstetik, sanitære anlæg m. v. Se iøvrigt Bet s. 195 og de årlige af Det danske Lejrpladsudvalg udsendte publikationer: »Officiel fortegnelse over campingpladser i Danmark«. I Skr 23. april 1971 har ministeriet på Friluftsrådets foranledning henstillet til fredningsplanudvalgene, at erklæringer fra rådet kun søges indhentet i de tilfælde, hvor en ansøgning overvejes imødekommet.

Som et led i fredningsplanudvalgenes behandling indhentes endvidere udtalelser fra kommunalbestyrelsen som bygningsmyndighed, politimesteren som medlem af sundhedskommissionen og varetager af færdselslovgivningen samt zonelovsmyndigheden i det omfang, etableringen af pladsen forudsætter tilladelse efter zoneloven, se Cirk s. 460.

Såfremt etableringen er omfattet af sommerhuslovens § 1, stk. 1, nr. 3, skal der, jfr. lovens § 11, afgives indberetning til boligministeren.

5. Om *væddeløbs- og motorbaner* se Bet s. 182 og 189, Forsl II sp. 1864, Cirk s. 458, Forsl 72, Cirk 72, punkt 8.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til anden lovgivning, henvises til s. 206, Cirk s. 459.

Begreberne motorbaner og væddeløbsbaner er ikke nærmere uddybet under lovforberedelserne, bortset fra, at det i Forsl 72 anføres, at også motorbaner, hvor der ikke konkurreres på hastighed, er omfattet af bestemmelsen.

Lovens omtale af såvel motorbaner som væddeløbsbaner viser, at bestemmelsen også omfatter f. eks. hestevæddeløbsbaner, cyklebaner og formentlig også – uanset, at dette begreb er nævnt sideordnet med væddeløbsbaner i § 57, stk. 3, se § 57 6 – kaproningsbaner i søer. Det kan derimod ikke antages at have været bestemmelsens formål at tilvejebringe en godkendelsesordning for så vidt angår idrætsanlæg og sportspladser i almindelighed.

Motorbaner er baner, der benyttes til kørsel med motordrevne køretøjer, herunder biler, go-carts, motorcykler og knallerter.

Anvendelsen af udtrykket baner må betyde, at bestemmelsen kun finder anvendelse, når der ønskes etableret en eller anden form for anlæg. Om banen drives erhvervsmæssigt må være uden betydning.

Fra *praksis* kan nævnes følgende afgørelser:

Skr 15. november 1971. Opretholdelse af et afslag til et motorbaneanlæg, idet væsentlige fredningsmæssige interesser talte imod. Det udtaltes i forbindelse hermed, at det ikke ville kunne akcepteres, at et motorbaneanlæg blev placeret i områder af fredningsmæssig betydning, herunder naturparkområder, også ud fra en vurdering af den større eller mindre risiko for støj-, luft- og vandforurening, som et motorbaneanlæg medfører for de tilgrænsende områder. Samtidig måtte samfundsmæssige hensyn, f. eks. til de trafikale og bebyggelsesmæssige forhold tillægges afgørende betydning, hvorfor en motorbane burde placeres i tyndt befolkede områder og i direkte tilknytning til det overordnede vejnet. Det understregedes, at anlæg af en motorbane uomtvisteligt ville

medføre økonomiske konsekvenser for det offentlige, hvorfor interessen i at finde frem til et anlægs rette placering måtte være indlysende.

Fredningsplanudvalget for Vestsjællands amts skrivelse af 16. november 1971 (5403-104-71). Tilladelse til anlæg af motorbane på en række af kommunalbestyrelsen, amtsrådet og fredningsplanudvalget stillede betingelser bl. a. med hensyn til placering af eventuelle bygninger, beplantning og eventuel retablering i forbindelse med anlægget.

Fredningsplanudvalget for Vestsjællands amts skrivelse af 2. november 1971 (5403-24-71). Tilladelse til en go-cart klub til etablering af en kombineret motorbane for go-carts, motorcykler og knallerter i bunden af en nedlagt grusgrav betinget af en tinglyst deklaration om afskærmende beplantning og retablering efter eventuel nedlæggelse af banen. Udtalt at banen efter landskabelige betragtninger ikke ville virke skæmmende, og at støjgenerne ville blive minimale.

6. Som omtalt § 43 2, er skydebaner ved Lov 69-72 indføjet som et af de anlæg, hvis etablering kræver tilladelse fra fredningsplanudvalget, se Forsl 72, Bet 72, og Cirk 72, punkt 9A.

I Forsl 72 er omtalt, at det ved indføjelserne tilsigtedes at opnå et indseende med disse anlæg, der på samme måde som ved væddeløbs- og motorbaner kan medføre gener for omgivelserne.

Skydebanen må altså have en sådan *karakter*, at der kan tales om et anlæg, hvilket normalt vil forudsætte visse faste indretninger. I selve ordet skydebaner må ligge, at det pågældende anlæg tilsigtes benyttet til skydning med skydevåben eller andre af de i våbenlovens § 1, jfr. nedenfor, omtalte eksplosiver m. v. At det er uden betydning, om banen drives erhvervsmæssigt, fremgår af, at bestemmelsen omfatter såvel civile som militære anlæg, se Bet 72.

Om anvendelsen af andre af naturfredningslovens bestemmelser på militære anlæg se § 46 13, § 47 8, jfr. § 47a, stk. 3, § 54 11 og § 55, stk. 6.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til *anden lovgivning*, henvises til s. 206 og Cirk 72, punkt 9A og 10. Det fremgår bl. a. heraf, at fredningsplanudvalget bør indhente en udtalelse fra den stedlige politi-myndighed, jfr. § 7 i lovbekendtgørelse nr. 16 af 20. januar 1965 om handel med samt tilvirkning og besiddelse af våben m. v. (våbenloven) sammenholdt med § 1 og § 2 i bekendtgørelse nr. 203 af 20. maj 1950 om indretning og anlæggelse af skydebaner og feltskydningsterræner. Efter disse bestemmelser skal indretning og anlæggelse af skydebaner af hensyn til almensikkerheden godkendes af politiet på det sted, hvor skydebanen agtes anlagt. Bekendtgørelsen om skydebaner m. v. omfatter, jfr. dennes § 1, alle skydebaner, herunder fugleskydebaner, åbne baner og baner under tag. Undtaget er skydebaner, der udelukkende er bestemt til skydning med haglgeværer og luftbøsser, jfr. § 1, stk. 2, samt militære skydebaner, jfr. våbenlovens § 8 sammenholdt med § 11 i bekendtgørelsen om skydebaner.

Bygninger m. v. på skydebaner kræver bygningsmyndighedens godkendelse efter bestemmelserne i byggeloven, jfr. dog at visse bygningsmæssige foranstaltninger til brug for militæret i et vist omfang vil kunne bringes til udførelse uden sådan godkendelse efter § 3 i byggeloven.

Ved tilladelse til etablering af skydebaner må det påses, at eventuelle forbudsskilte og andre sikkerhedsmæssige foranstaltninger ikke kommer i strid med almenhedens færdsels- og opholdsrettigheder efter Kapitel VIII, jfr. Skr 15. november 1972 (j.nr. 099-41-72).

7. Om *tankstationer*, se Bet s. 158, Forsl II sp. 1830 og 1864 FUBil sp. 2731 og Cirk s. 458.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til *anden lovgivning*, henvises til s. 206 og Cirk. 459 f. Det fremgår heraf bl. a., at fredningsplanudvalget ved behandling af sager om tankstationer især bør påse, at udvalget foruden med bygnings- og zonelovsmyndighederne træder i forbindelse dels med vejbestyrelsen, jfr. § 104, stk. 1

i Lov nr. 286 af 7. juni 1972 om offentlige veje, hvorefter der til oprettelse eller udvidelse af tankanlæg på eller ved offentlig vej kræves vejbestyrelsens samtykke og dels med politimesteren, som ifølge færdselslovens § 63 kan forbyde oprettelse eller udvidelse af tankanlæg på eller ved vej, hvor færdselsmæssige grunde taler derfor. Specielt med hensyn til vejbyggelinien i naturfredningslovens § 47 henvises til Cirkskr 71. Det fremgår heraf, at ministeriet med henblik på at sikre en fredningsmæssig sagsbehandling har foreskrevet, at bl. a. sager om anlæg, der kræver godkendelse i henhold til § 43, i almindelighed ikke bør afgøres af fredningsnævnet som byggeliniesag, forinden afgørelse er truffet i medfør af § 43.

I Cirk s. 458 er anført, at det er ministeriets opfattelse, at placering af tankstationer i det åbne land i videst muligt omfang bør undgås, således at tankstationer fortrinsvis placeres i forbindelse med bymæssig bebyggelse, se også Bet s. 159, Forsl II sp. 1864 og FUBil sp. 2731. Om begrebet byer og bymæssig bebyggelse henvises til s. 204.

Fra *praksis*, der er i overensstemmelse med dette synspunkt, kan nævnes følgende afgørelser:

Skr. 3. april 1970 og 13. oktober 1972. Antaget af et underjordisk depot for fyringsolie som et tankanlæg er omfattet af § 43, stk. 1. Opretholdelse af afslag, da et sådant anlæg burde placeres i et egentlig industri- eller erhvervsområde.

Skr 23. juli 1970. Opretholdelse af afslag til en ansøgt frastykning af en parcel med henblik på opførelse af en servicestation m. v. I skrivelsen anført, at anlægget, såfremt det som af ejeren hævdet, måtte karakteriseres som et hoveddepot, også ville være omfattet af § 43.

Skr 11. januar 1971. Opretholdelse af afslag til en tankstation omfattende et dobbeltsidet anlæg med bygninger til beboelse, cafeteria, smørehal m. v. Udtalt at faste anlæg i forbindelse med udbygning af serviceenhederne i landdistrikterne primært må ske i tilknytning til den eksisterende bebyggelse i form af stationsbyer, landsbyer m. v., og kun rent

undtagelsesvis – og hvor særlige forhold taler derfor – i det åbne land.

Skr 18. juni 1971. Opretholdelse af afslag til et benzin-tankanlæg på begge sider af hovedvej. Af ansøgeren anførtes: »... at en placering af et tankanlæg det pågældende sted ikke strider mod naturfredningsloven, da området er ganske ligegyldigt i landskabelig henseende. Man tilbyder at foretage beplantning omkring selve servicestationsområderne, således at bygninger m. v. ikke kommer til at virke skæmmende«. I skrivelsen er bl. a. anført, at de i byudviklingsplanen for det pågældende område udlagte byzonearealer frembød mange muligheder for indpasning af et anlæg som ansøgt, at det ud fra funktionelle hensyn i relation til den trafik og de bilister, anlægget skulle betjene, ikke ville være hensigtsmæssigt at skjule anlægget med en dækkende beplantning, samt at udbygningen af serviceanlæg som tankstationer m. v. i landdistrikterne i videst muligt omfang bør ske i tilknytning til den allerede eksisterende bebyggelse i form af landsbyer, stationsbyer m. v. Endvidere udtaltes, at placering i det åbne land kun bør finde sted undtagelsesvis, og hvor særlige forhold gør sig gældende, og placeringen da må foretages med den størst mulige hensyntagen til landskabet.

Skr 30. august 1971. Opretholdelse af afslag til et dobbeltsidet benzinsalg-sanlæg med cafeteria, bolig, parkering m. v. Bl. a. udtalt, at det ud fra landskabelige og planlægningsmæssige hensyn vil være urigtigt at placere anlægget det pågældende sted i et landbrugsområde, der i en fredningsplan påregnes friholdt for bebyggelse.

Skr 8. november 1971. Opretholdelse af afslag til en servicestation med autoværksted og beboelse i en central del af et kommende naturparkområde beliggende i udkanten af en bymæssig bebyggelse. Den pågældende ejendom er i et dispositionsplanforslag påregnet at skulle forblive i landzone. Det udtaltes bl. a., at det pågældende område allerede var tilfredsstillende dækket servicemæssigt med tankstationer, at det principielt måtte anses for at være uheldigt, om

benzinstationer o. lign. placeres uden for egentlige større bymæssige bebyggelser, samt at principielle planlægnings- og naturfredningsmæssige hensyn iøvrigt talte for opretholdelse af afslag.

Efter den foreliggende praksis *anvendes bestemmelsen* ved etablering af ethvert benzin- og olietankanlæg, herunder mindre benzinstanderanlæg, hvorfra der foregår salg af brændstoffer. Autogastankanlæg sidestilles hermed, ligesom bestemmelsen også antages at omfatte tankanlæg, der anvendes som hoveddepoter eller centrallagre. Standere eller pumper alene til en ejendoms eller virksomheds eget forbrug må falde uden for, hvad loven har tilsigtet at opnå indseende med.

8. Om oplagspladser og lossepladser se Bet s. 189, Forsl XII sp. 1864, Cirk s. 458 og Cirk 72, punkt 8.

Om disse former for anlæg gælder som de foran opregnede, se § 43 4 og 5, at gennemførelsen af bestemmelserne herom i § 43 skete som led i udbygningen af planlægningslovgivningen i 1969, og at de pågældende anlæg er omfattet af *flere sæt lovbestemmelser*.

Efter *Zonelov* § 8, stk. 1 kræves tilladelse fra zonelovsmyndigheden, hvis arealer tages i brug til andre formål end landbrug, skovbrug eller fiskerierhverv. Eksempelvis vil indretning af lossepladser, oplagspladser og bilkirkegårde nødvendiggøre tilladelse, se zonelovcirk punkt 33.

Efter *byggelovens* § 20 b må grunde i byzoner eller i sommerhusområder udlagt i bygningsvedtægt eller byplan ikke uden bygningsmyndighedens tilladelse indrettes eller tages i brug til oplag, henlæggelse af affald eller lignende formål. Bygningsmyndigheden kan meddele påbud – ikke alene i byzone, men også i landzone – om afskærmende foranstaltninger eller om nedlæggelse. Har pladsen været benyttet før 21. maj 1968, kan ejeren forlange erstatning, hvis benyttelsen forlanges bragt til ophør.

Herudover findes der bestemmelser i *normalsundhedsvedtægten*, bl. a. i § 28. Se iøvrigt hygiejnekommissionens be-

tænkning nr. 590, 1970 samt Forureningsrådets rapport nr. 20, »Fast affald« s. 55 ff med oversigt over gældende lovgivning.

Om beskyttelse af vandløb se *vandløbslovens* § 5 og om beskyttelse af grundvandet, *vandforsyningsloven*.

9. Med hensyn til *afgrænsningen* af, hvilke *oplagspladser* der kræver tilladelse efter § 43, angives i bestemmelsen, at den ikke omfatter oplagspladser, der er nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet, jfr. herved Zonelov § 8. Oplag på en landejendom af materialer eller redskaber til brug for produktionen på ejendommen, tømmeroplag i skovområder og oplag af fiskeredskaber og materialer i tilslutning til fiskeri må således falde uden for bestemmelsen, medens tilsvarende oplagspladser etableret uden tilknytning til de nævnte erhverv kræver tilladelse.

I zonelovcirk punkt 32 anføres en række eksempler på anlæg eller bebyggelse, der henholdsvis kræver og ikke kræver tilladelse. Også for zonelovens undtagelsesregler gælder, at det skal dreje sig om erhvervsmæssigt nødvendige oplagspladser, og at den erhvervsmæssige nødvendighed skal være knyttet til den pågældende ejendoms drift som landbrugs- eller skovbrugsejendom.

I Forsl II sp. 1864 er som eksempel på oplagspladser nævnt bilophugningspladser.

Som andre *eksempler* kan anføres følgende:

Skr 19. oktober 1970. Tømmerplads.

Fredningsplanudvalget for Ringkøbing amts skrivelse af 18. januar 1971 (72-10-402-70). Grussorteringsanlæg og oplagsplads for ral.

Fredningsplanudvalget for Københavns, Frederiksborg og Roskilde amters skrivelse af 19. marts 1971 (S.1.A.15). Oplagsplads for byggematerialer.

Fredningsplanudvalget for Viborg amts skrivelse af 7. december 1971 (00 17/71). Oplagsplads for vej- og brobygningsmateriel.

Skr 21. januar 1972. Oplagsplads for betonelementer fra fabrik på naboejendom.

Den foreliggende *praksis* med hensyn til oplagspladser omfatter en række tilfælde, hvor der i overensstemmelse med kommunal anbefaling er meddelt tilladelser, undertiden tidsbegrænset, og på vilkår med hensyn til beplantning og lignende, se således Skr 19. oktober 1970 og Skr 21. januar 1972.

En særlig form for oplagspladser er *bilophugningspladserne*, ofte kaldt bilkirkegårde. Efter en af fredningsplanudvalget for Nordjyllands amt foretaget registrering er pladser, hvorpå 3 eller flere kasserede biler henstod, betragtet som bilophugningspladser (udvalgets publikation nr. 3, 1971. Registrering af bilkirkegårde og lossepladser uden for bymæssig bebyggelse).

Denne gruppe af oplagspladser adskiller sig til en vis grad fra flere øvrige oplagspladser ved ikke at være knyttet til en overordnet stedlig erhvervsvirksomhed. For bilophugningspladserne synes praksis i overensstemmelse hermed at være strengere, jfr. Skr 16. juni 1971, hvorefter virksomheder af denne art principielt bør placeres inden for de dertil udlagte industriområder, Skr 21. januar 1972, hvori det udtales, at en tilfældig placering af et sådant anlæg i det åbne land er overordentlig uheldig og Skr 23. august 1972, hvori tilsvarende anføres, at placeringen af sådanne pladser kun bør ske i overensstemmelse med en forudgående samlet planlægning.

Afslag på ansøgninger er således givet i en række tilfælde, hvor der ikke har gjort sig sådanne forhold gældende, at det ud fra et planlægningsmæssigt synspunkt er fundet funktionelt, at bilophugningspladser etableredes.

I flere tilfælde har ansøgningen drejet sig om placering inden for landskaber af særlig interesse, og her er så meget mere givet afslag, Skr. 21. januar 1972.

10. Lossepladser er i § 28 i normalsundhedsvedtægten karakteriseret som pladser, hvor der ophobes dagrenovation.

De i Forureningsrådets rapport nr. 20, »Fast affald« omtalte lossepladser udgjorde i overensstemmelse med almindelig sprogbrug pladser med ophobning af enhver form for fast affald.

Til denne sidstnævnte forståelse svarer *praksis* i forbindelse med § 43, jfr. Skr 19. oktober 1971 om en plads til jord og byggeaffald, samt Skr 24. april 1971 om en plads til malerbøtter og andet affald fra en byggeindustrivirksomhed.

De stigende krav, som anden lovgivning medfører med hensyn til affalds fjernelse og placering, har bevirket, at renovations- og affaldsproblemerne varetages som kommunale opgaver. Det overvejende antal sager efter § 43 drejer sig således om anlæg af lossepladser for den enkelte kommune eller for en flerhed af kommuner, hvor almindelige planlægningsmæssige, sundhedsmæssige og andre forhold i vidt omfang er varetaget på forhånd. De i § 1, stk. 2 nr. 4 anførte forureningsbekæmpelseshensyn vil således som regel være taget i betragtning. I overensstemmelse hermed er det karakteristisk, at de ministeriet forelagte sager væsentligt kun vedrører særlige naturfredningsmæssige interesseområder, jfr. Skr 24. april 1971, Skr 19. oktober 1971 og Skr 20. juli 1972.

De tilladelser, der meddeles af fredningsplanudvalgene, indeholder normalt en række betingelser med hensyn til brugens varighed, lossepladsens fremtræden og terrænets efterbehandling efter ophør.

Om anbringelse af affald på anden mands ejendom uden tilladelse, se § 63 1.

For så vidt angår lossepladser gælder ikke den med hensyn til oplagspladser eksisterende undtagelse, hvor det drejer sig om pladser, der er erhvervsøkonomisk nødvendig for landbrugs-, skovbrugs- og fiskerierhvervet, se § 43 8.

På arealer inden for de i §§ 46, 47 a og 53 omtalte zoner kræves også fredningsnævnets godkendelse af anlægget. Formuleringen af disse bestemmelser, hvorefter der inden for zonerne ikke må foretages ændringer i terrænet eller henlægges affald og lignende, medfører at fredningsnævnets

godkendelse til henlæggelse af affald kræves, uanset om henlæggelsen kan karakteriseres som en losseplads.

11. Om *pelsdyrfarme* se Bet s. 191, FUBil sp. 2723 f, Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 9 B.

Inddragelsen af pelsdyrfarme under de anlæg, der er omfattet af ordningen i § 43, er sket ved Lov 69-72 for at få disse anlæg, der kan have en indgribende virkning på omgivelserne, ind under den offentlige planlægning, jfr. Forsl 72.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til anden lovgivning, henvises til s. 206, Cirk s. 459 og Cirk 72, punkt 9 B og 10.

Begrebet pelsdyrfarme omfatter ikke ethvert anlæg til pelsdyravl, men kun anlæg af en sådan størrelsesorden, at de naturligt kan karakteriseres som pelsdyrfarme. Foruden at bestemmelsen ikke omfatter eksisterende anlæg, vil således heller ikke begrænsede anlæg i forbindelse med eksisterende landbrug kræve forelæggelse for fredningsplanudvalget. Afgørende for, om godkendelse er nødvendig, er således, jfr. Bet 72 og Cirk 72, punkt 9 B, anlæggets størrelse, placering og fremtrædelsesform.

Om placeringen af pelsdyrfarme inden for de i § 47 omtalte byggeplaner, se § 47 10. Se også § 46 4.

Efter § 19, stk. 4 i normalsundhedsvedtægten for landkommuner (1960) må pelsdyrfarme kun indrettes efter sundhedskommissionens forud indhentede tilladelse. Efter § 5 i landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 172 af 10. maj 1944, jfr. landbrugsministeriets cirkulære nr. 174 af 20. september 1963, skal anlæg til pelsdyrfarme godkendes af den stedlige politimester. Det er derfor i Cirk 72, punkt 9 B udtalt, at fredningsplanudvalget i sager, hvor tilladelse til en pelsdyrfarm kan komme på tale, bør indhente udtalelse fra såvel sundhedskommissionen som politimesteren.

12. Om *dambrug* se Bet s. 226, 228, 243 ff og 255 ff, Forsl 72 og Cirk 72, punkt 9 C.

Endvidere kan henvises til Forureningsrådets rapporter om vand, bl. a. nr. 10 »Forureningskilder« s. 14 og s. 57, nr. 12 »Recipientforhold« s. 33, nr. 14 »Vandressource« s. 59, og nr. 15 »Målsætning« s. 139, samt Danmarks Natur bind V, 1969, s. 91, s. 119 og s. 176. Om dambrug i relation til vandlovgivningen se Tolstrup »Vand og Vandløb«, Juristforbundets Forlag 1970, 8. kapitel s. 136 ff.

Indføjelser af »dambrug« i § 43, stk. 1, er et led i den øgede beskyttelse af de ferske vande, der blev gennemført ved Lov 69–72, jfr. §§ 43, stk. 2 og 47 a. Den kan endvidere ses på baggrund af, at dambrug ikke i anden lovgivning er undergivet en egentlig planlægningsmæssig kontrol, jfr. neden for og Forsl. 72. Tidligere kunne dambrug, som det var muligt at gennemføre efter vandløbsloven, kun hindres ved fredning, se § 21 4, h, eventuelt efter et forudgående forbud nedlagt efter Lov 69 § 40, jfr. f. eks. Skr. 23. juni 1971.

Anlæggelse af dambrug vil som regel kræve tilladelse fra fredningsnævnet efter § 47 a, se § 47 a 7 samt Cirkskr. 71 og Cirk. 72, punkt 15 B.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til *anden lovgivning* henvises til s. 206 og Cirk. 72, punkt 9 C og 10. I denne forbindelse kan især fremhæves:

Efter § 49 i *vandløbsloven* kræves vandløbsrettens tilladelse til at benytte vandet fra et vandløb til et dambrug, såfremt andres interesser berøres af anlægget. Da et dambrug ikke blot har brug for tilløb af vand, men også skal aflede det brugte vand, se Tolstrup s. 137, medfører bestemmelsen i vandløbslovens § 5 a, at vandløbsrettens tilladelse i praksis altid er nødvendig.

Efter § 13 i *vandforsyningsloven* skal der indhentes tilladelse, såfremt der i forbindelse med dambrug skal indvindes grundvand. Se endvidere vandforsyningslovens §§ 18 og 29–31 og 33.

Efter vandløbslovens § 49, stk. 2 påhviler det amtsvandinspektøren at foretage et registrering af dambrug. Se endvidere landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 252 af 4.

juni 1970 om tilsyn med vandløb og kontrol med forurening af vandområder.

Efter vandløbslovens § 7 er landvæsenskommissionen 1. instans i sager om dambrug. Efter § 18 i lov om landvæsensretter skal »om fornødent« naturfredningsmyndighederne indkaldes bl. a. i sager, der drejer sig om spildevandsanlæg, opstemninger og »andre foranstaltninger, hvorved et vandløbs naturlige tilstand ændres«. Endvidere gælder for sager, der er omfattet af vandløbslovens § 5 a, at der til vandløbsrettens møder skal ske en indvarsling af vedkommende fredningsmyndighed, hvis sagen berører et område, der af fredningsmyndighederne er erklæret at være »af fredningsmæssig interesse«. Se endvidere neden for under § 43 13 og 15.

Den praktiske betydning af reglerne om indkaldelse af naturfredningsmyndighederne (fredningsplanudvalget) i visse vandløbssager vil for så vidt angår sager om dambrug blive uden større betydning i fremtiden. Da dambrug som oftest vil blive tilladt af vandløbsretten (med mindre interessen i afvanding er størst, jfr. Tolstrup s. 137), og da der til en forelæggelse af et dambrugsandragende for vandløbsretten kræves et vist projekteringsarbejde, se bl. a. vandløbslovens § 92, vil det nemlig være mest naturligt bl. a. for at undgå forgæves afholdte projekteringsudgifter at forelægge sagen for fredningsplanudvalget efter § 43, før et projekt forelægges vandløbsretten, se Cirk 72, punkt 9 C. Indkaldelsen af fredningsmyndighederne under sagen for vandløbsretten vil derfor i overvejende grad have betydning ved, at den sikrer, at fredningsmyndighedernes behandling har fundet eller vil finde sted.

Efter *zonelovens* § 7, jfr. *zonelovcirk* punkt 32 og *zonelovens* § 8, stk. 1, jfr. *cirkulærets* punkt 33, kræver etablering af dambrug og den hertil eventuelle erhvervmæssigt nødvendige bebyggelse ikke tilladelse fra *zonelovsmyndigheden*.

Begrebet dambrug (fiskedamme, jfr. vandløbslovens § 47, stk. 1) er lige så lidt som i vandløbslovgivningen nærmere bestemt i § 43, stk. 1. Afgrænsningen har i praksis ikke voldt vanskeligheder. Om et dambrug benytter grundvand eller

overfladevand, og i sidstnævnte tilfælde om det anlægges ved et offentligt eller privat vandløb, er uden betydning, se herved § 43, stk. 2 og § 47 a, der kun omfatter offentlige vandløb. Også saltvandsdambrug er omfattet af udtrykket. Sådanne dambrug vil iøvrigt som oftest blive anlagt i strandbeskyttelseszonen og derfor være omfattet af det almindelige forbud om bl. a. bebyggelse og terrænændringer i § 46, stk. 1, nr. 1 se § 46 3.

Fredningsplanudvalgenes tilladelser vil kunne tidsbegrænses (eventuelt kombineret med krav om retablering) eller på anden måde betinges, jfr. § 43 3, og dette i videre omfang, end det er muligt ved vandløbsretten, se Tolstrup s. 139.

Om forelæggelsen for fredningsplanudvalget og om dettes indhentning af udtalelser fra naturfredningsrådet og de i § 13 i ferskvandsfiskeriloven nævnte organisationer, Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark og Danmarks Sportsfiskerforbund se Cirk 72 punkt 9 C.

13. Bet s. 243 ff. Bestemmelsen er indføjet ved Lov 69-72, se Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72 punkt 9 D. Spørgsmålet om vandløbsreguleringer m. m. er omtalt FUBil sp. 2728 ff og 2780 ff, hvor der sp. 2783 er redegjort for retstilstanden før Lov 69-72. Se endvidere Forureningsrådets vandrappporter nr. 10-15, Danmarks Natur bind V, 1969, specielt om vandløbstyper s. 44-50 og om søtyper s. 163-180, samt Hans Mathiesens »Vandløb og småsøer«, s. 72 ff i Have, Hus og Landskab (Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs forlag, 1971). Om lovgivningen henvises til Tolstrup, Forureningsrådets vandrapport nr. 15 »Målsætning« s. 95 ff, samt betænkning om vandforsyningslovgivningen, nr. 298, 1961, og spildevandskommissionens betænkning, nr. 431, 1966.

Om formålet med bestemmelsen henvises til det under § 43 12 anførte.

Foranstaltninger, der omfattes af reglen, vil undertiden tillige kræve tilladelse fra fredningsnævnet efter § 47 a. Se

iøvrigt om andre fredningsmyndigheders kompetence s. 208 og Cirk 72, punkt 15 B.

Om samarbejdet med myndigheder, der har beføjelser i henhold til *anden lovgivning* henvises til s. 206 og Cirk 72, punkt 9 D og 10.

Den væsentligste lovgivning, der regulerer foranstaltninger, der kan være omfattet af § 43, stk. 2, er:

a. Vandløbsloven, der efter § 1 bl. a. omfatter samtlige vandløb »herunder grøfter, kanaler og rørledninger, søer, damme og andre lignende indvande samt vandingsudpumpnings- og spildevandsanlæg« med tilhørende indretninger.

Efter vandløbsloven kræves som hovedregel tilladelse fra vandløbsretten til udledning af spildevand (§ 5 a jfr. §§ 70–80), regulering af vandløb og søer (§§ 18–32), rørlægning eller sænkning af vandstanden i søer (§§ 33–34), vandingsanlæg ved opstemning og overrisling og andre vandingsanlæg f. eks. ved oppumpning (§§ 38–48), dambrug (§ 49), se § 43 12, vandforsyning (§ 50, der henviser til vandforsyningsloven) udpumpningsanlæg (§§ 51–61) og broer og opstemningsanlæg (§§ 62–69).

Visse dispositioner kan ske med samtykke af amtsvandinspektøren eller kommunalbestyrelsen, se § 12, stk. 1 d, jfr. § 13, stk. 4 (sejlads), § 48, stk. 1 (vanding af egne jorder), § 62, stk. 2 (mindre broanlæg) og § 78, stk. 4 (midlertidig tilslutning til spildevandsanlæg).

Hvis kun en enkelt har interesse i vandløbet, gælder vandløbsloven ikke, se § 1, ovenfor under § 43 12 og Tolstrup s. 23.

Vandløbsloven indeholder flere regler, der sikrer *fredningsmyndighederne* et vist indseende med lovens administration, eller at fredningsinteresser i et vist omfang kan blive taget i betragtning.

Efter § 34 underrettes fredningsmyndighederne (i praksis vedkommende fredningsplanudvalg) i sager, der drejer sig om sænkning af vandstanden i eller rørlægning af søer.

Efter § 72, stk. 1 kan ministeren for kulturelle anliggender

på fredningsmyndighedernes vegne rejse sag om spildevandsanlæg for vandløbsretten. Det samme gælder etablering af fælles spildevandsanlæg m. v. efter vandløbslovens § 74, stk. 1.

Efter § 73, stk. 2 indvarsles fredningsmyndighederne (i praksis vedkommende fredningsplansudvalg) for vandløbsretten i sager om iværksættelse af spildevandsanlæg, når sagen berører et område, der er erklæret at være af fredningsmæssig interesse.

Efter § 74 c, stk. 1, nr. 1, kan landvæsenskommissionen ved foreløbig kendelse indstille, at staten yder bidrag til anlægsudgifterne til spildevandsanlæg, såfremt udgifterne forøges som følge af bl. a. ministeriet for kulturelle anliggenders indgriben i henhold til §§ 72 og 74, hvis området er fredet, eller det drejer sig om vandløb, søer og strande, som er af betydning for almenheden som rekreative områder.

b. Vandløbslovens regler om regulering af vandløb og søer (§§ 18–32) suppleres af reglerne i lov nr. 126 af 25. marts 1970 om finansiering af grundforbedring og vandløbsregulering.

Lovens finansieringsregler for vandløbsregulering m. v. vedrører kun offentlige vandløb og offentlige pumpeanlæg, derimod ikke regulering af søer (se herved bemærkningerne til lovforslaget i FT 1969–70, Tillæg A, sp. 1800 og lovens § 1, stk. 3, der henviser til vandløbslovens kap. VI a og b, men ikke kap. VI c, der drejer sig om tørlægning af eller sænkning af vandstanden i søer).

Efter § 7 i loven kan landbrugsministeren bestemme, at grundforbedring og vandløbsregulering (hvis de pågældende arealer anvendes til jordbrugsmæssig drift, dog således at landbrugsministeren i særlige tilfælde kan tillade, at hidtil udyrkede arealer medtages) kan gennemføres uden forudgående godkendelse af en landvæsensret. I disse tilfælde, hvor reguleringen agtes foretaget med lån og tilskud fra staten, foretages den forberedende behandling af det i henhold til § 3 nedsatte afvandingsudvalg, som foretager indstilling til

landbrugsministeren, jfr. § 6, stk. 2, litra b. Behandlingen i afvandingsudvalget sker efter reglerne i vandløbslovens kap. VI og IX.

I bemærkningerne til lovforslagets § 3, se FT 1969-70, Tillæg A, sp. 1801, er anført, at de foreliggende planer som hidtil forudsættes »forelagt for *naturfredningsmyndighederne*, forinden udvalget afgiver sin indstilling.« I praksis sker forelæggelsen for statens naturfrednings- og landskabskonsulent, der bedømmer sagen i samråd med naturfredningsrådet, Skr 11. juni 1971.

c. *Vandforsyningslovens* §§ 11-31 finder, jfr. lovens § 36, tilsvarende anvendelse på indvinding fra vandløb (undtaget er dog benyttelse af vand til husholdningsbrug, jfr. vandløbslovens § 3, stk. 3 og til vandingsanlæg og dambrug m. v., jfr. vandløbslovens §§ 38-49).

Efter vandforsyningslovens § 1, stk. 3, omfatter vandløb »alle former for vandløb, herunder grøfter, kanaler og rørledninger, søer og damme samt vandings- og udpumpningsanlæg«.

De fleste dispositioner i vandforsyningsøjemed kræver en offentlig tilladelse som hovedregel fra en landvæsenskommission, eventuelt af en såkaldt særlig landvæsenskommission, jfr. § 5 (se herved §§ 12 og 60, stk. 2 om tilladelse fra kommunalbestyrelsen).

Naturfredningsinteresserne varetages efter vandforsyningsloven på følgende måde:

Efter § 16, stk. 2, 2. pkt. skal landvæsenskommissionen underrette det pågældende fredningsplanudvalg om, at en sag er indbragt for kommissionen, hvis det drejer sig om tilladelse til vandingsindvinding eller om udvidelse eller ændring af tidligere givne tilladelser, jfr. § 16, stk. 1. Endvidere skal der ske indvarsling af fredningsplanudvalget under sagens behandling, hvis udvalget anmoder herom, § 16, stk. 2, 5. pkt.

Når der foreligger spørgsmål, som efter kommissionens skøn er af videregående betydning bl. a. for »naturfrednings-

forholdene og befolkningens adgang til rekreative områder», kan kommissionen forelægge sagen til udtalelse fra det efter § 8 nedsatte vandforsyningsråd, der efter § 8, stk. 4 i sager om indvinding af vand fra vandløb indkalder en repræsentant for ministeren for kulturelle anliggender. Skønner kommissionen herefter, at en hensigtsmæssig afgørelse vil komme i strid med særdeles betydelige samfundsmæssige hensyn (f. eks. naturfredningshensyn) følges en særlig procedure efter § 17, stk. 3.

De anførte regler finder ikke anvendelse i de tilfælde, hvor vandindvindingstilladelse meddeles af kommunalbestyrelsen, jfr. § 12 (eller – hvis det drejer sig om tilsvarende vandindvinding fra vandløb – af vandløbsretten, jfr. § 36).

Endelig kan et fredningsplanudvalg efter lovens § 21, stk. 2 på egen foranledning for landvæsenskommissionen indbringe spørgsmål om kommunalt fællesskab om vandforsyning.

d. Reglerne om fredningsmyndighedernes medvirken efter vandløbs- og vandforsyningsloven suppleres af forskellige bestemmelser i *lov om landvæsensretter* (landbrugsministeriets lovebekendtgørelse nr. 133 af 6. marts 1970).

Efter § 18, stk. 1, jfr. § 19, stk. 1, skal »om fornødent« fredningsmyndighederne indkaldes til det første møde i sager om spildevandsanlæg, reguleringer, vandstandssænkninger, opstemninger, rørlægning af vandløb »samt andre foranstaltninger, hvorved et vandløbs naturlige tilstand ændres«. For senere møder gælder § 19, stk. 2.

Efter § 18, stk. 3 kan forvaltningsmyndigheder indtræde i sagen efter retsplejelovens § 252 (biintervention) sml. herved punkt 4, s. 34.

Endelig gælder, at anke efter § 38 kan iværksættes af de offentlige myndigheder, hvis forretningsområde den afsagte kendelse vedrører, jfr. f. eks. Skr 21. februar 1972, hvorved en kendelse om et mekanisk-biologisk rensningsanlæg med udløb i en å m. v. i et naturparkområde indankes til overlandvæsenskommissionen, bl. a. under henvisning til, at åen ikke

er en god recipient, og at ingeniørforeningens normer om maximalt forureningsindhold ikke kan overholdes (endnu uafgjort). Endvidere Skr 20. juli 1972 med indankning for overlandvæsenskommissionen af en kendelse om en kloakdispositionsplan og en kendelse om udførsel af to regnvandsledninger i en marinebiologisk værdifuld vig (ligeledes ikke afgjort).

e. Også *anden lovgivning* m. v. kan have betydning, jfr. f. eks. zoneloven og byggeloven samt sundhedsvedtægter (se herved normalsundhedsvedtægten, bl. a. §§ 8 og 13).

14. Om *offentlige vandløb* henvises til vandløbslovens kap. IV, jfr. landbrugsministeriets cirkulære nr. 48 af 2. marts 1950. Efter lovens § 8, stk. 1 og 2 inddeles de vandløb, der er omfattet af loven (se om vandløbslovens § 1 ovenfor under § 43 12) i private og offentlige, og de sidstnævnte i amtsvandløb og kommunevandløb under bestyrelse af henholdsvis amtsrådets og kommunalbestyrelse. Proceduren for klassifikationen af vandløb er omtalt i §§ 9–10 b. Efter § 11 skal amts- og kommunevandløb optages i den pågældende kommunes vandløbsbog, der skal indeholde et register over vandløbene med oplysning bl. a. om det for det enkelte vandløb gældende regulativ, jfr. iøvrigt landbrugsministeriets cirkulære nr. 256 af 18. oktober 1949 om vandløbsbogens indretning og førelse og nr. 26 af 15. februar 1951 om regulativer for søer m. v.

15. Med hensyn til afgrænsningen af, hvilke *vandløb* der omfattes af § 43, stk. 2, giver vandløbsloven et bidrag. Når der nemlig i § 43, stk. 2 tales om »offentlige vandløb«, må ordet offentlige, jfr. § 43 14, forstås i overensstemmelse med vandløbslovens »offentlige vandløb«. Vandløbslovens opregning af de objekter, den omfatter, se § 43 13 a, kan derimod ikke uden videre lægges til grund, idet den også omfatter f. eks. rørledninger, der ikke falder ind under § 43, stk. 2, og søer, der er særskilt nævnt i § 43, stk. 2 (og § 47 a).

Ferskvandsfiskeriloven (lov nr. 66 af 23. marts 1965) nævner i § 1 som sit område blandt andet »åer, bække og andre lignende naturlige ferske vande« samt »kanaler, grøfter og lignende kunstigt frembragte vande, der indgår som led i eller træder i stedet for dele af et naturligt vandløbssystem«.

I forureningsrådets vandrapport nr. 15 »Målsætning« forstås, jfr. s. 114, vandløb som overfladestrømme, som ikke gennemstrømmer søer eller lukkede bugter.

Vandløb i § 43's forstand skal i overensstemmelse med den oven for nævnte være offentlige, d. v. s. de skal være optaget i den kommunale eller amtskommunale vandløbsbog; de skal have et åbent forløb. Da de endvidere omtales i sammenhæng med søer, som et adskilt begreb, må ordet »vandløb« opfattes efter sædvanligt sprogbrug som omfattende åer, bække og kilder og herunder sådanne, som allerede er regulerede eller er kunstigt frembragte, når de indgår som et led i eller træder i stedet for et naturligt vandløbssystem.

Om danske vandløbstyper, se Danmarks Natur, bind V, 1969, s. 44 ff. I Forureningsrådets vandrapport nr. 12 »Recipientforhold« findes s. 24 ff statistisk materiale vedrørende vandløb, s. 120 ff en oversigt over åer og deres længde, s. 126 ff om vandføringen i vandløb og s. 165 ff en særlig oversigt over de fynske vandløb.

16. Efter bestemmelsen kræves tilladelse til *ændringer* i det *åbne forløb* (jfr. dog § 43, stk. 2, 2. pkt.). Sådanne ændringer, der må forudsættes at have en mere varig karakter, vil kunne omfatte f. eks. udretninger, opstemninger, vandstandssænkninger, rørlægning o. s. v.

En række af de foranstaltninger, der er omfattet af vandløbs- og vandforsyningsloven, se § 43 *13 a* og *c*, vil kunne medføre ændringer af den pågældende karakter. Se om koordineringen af myndighedernes behandling Cirk 72, punkt 9 D.

Etablering af dambrug vil sædvanlig finde sted ved vandløb og dermed medføre en regulering af dette. Dambrug skal godkendes efter stk. 1 nr. 4, se § 43 *12*. Specielt ved anlæg af

dambrug vil fredningsplanudvalget således opnå et indseende også med private vandløb.

Det kan parallelt med, hvad der må antages at gælde for søer, se § 43 18, ikke antages, at § 43, stk. 2 giver fredningsplanudvalget indseende med spildevandstilledning m. v., medmindre dette medfører ændringer i forløbet som ovenfor nævnt. Her vil fredningsmyndighedernes kompetence derfor være begrænset til, hvad der følger af reglerne i speciallovgivningen, se § 43 13, a-d.

17. Hvad der er en sø, vil normalt ikke give anledning til problemer. Det er efter almindelig sprogbrug varigere vandsamlinger i lavninger i terrænet, og de skal have en vis størrelse, for at man taler om en sø. Ellers vil man anvende f. eks. ordet dam, jfr. opregningen i § 1 i vandløbsloven: »søer, damme og andre lignende indvande«. I Forsl 72 omtaltes søer med en vandflade på mindst 1 ha, og Forureningsrådet har i sin vandrapport nr. 12 »Recipientforhold« s. 95 ff registreret Danmarks søer på 0,1 ha og derover.

Om der foreligger en åben, ubevokset vandflade er ikke afgørende, se Skr 14. februar 1963, jfr. § 47 a, 2 og Bet s. 255, hvorefter der herudover må tages hensyn til arten af en eventuelt forekommende vegetation, herunder om denne udgøres af vandplanter.

Den yderligere afgrænsning af begrebet sø i § 43, der ligger i sammensætningen med ordet *naturlig*, har tilsigtet at markere, at bestemmelsen ikke omfatter f. eks. sødannelser i forbindelse med igangværende råstofindvindinger, Skr 9. maj 1972 og Cirk 72, punkt 9 D.

I »naturlige« ligger således ikke en indskrænkning f. eks. til søer som dem, der i Forureningsrådets vandrapport nr. 13 »Kvalitetskrav« s. 72 karakteriseres som »havende henligget i naturlig tilstand siden istiden, eller har gennemløbet en naturlig udvikling«. (Se om forståelsen af »naturlig tilstand« i anden forbindelse vandløbslovens § 71, stk. 1 og § 73 c, stk. 2, jfr. Tolstrup s. 92 og Forureningsrådets vandrapport nr. 15 »Målsætning« s. 100 og s. 117). Søer eller vandsamlinger, der

helt eller delvis skyldes menneskelig indsats for en længere årrække siden enten for at skabe en sø (møllesøer eller visse inddæmmede vandområder som Saltbæk vig, Ketting Nor, Vejlerne o. s. v.) eller som resultat af anden virksomhed som råstofudnyttelse, må anses for at falde ind under § 43, stk. 2.

Naturlige søer vil herefter kunne forstås som søer, der traditionelt indgår i det pågældende landskab eller miljø.

Hvad særlig angår søer med en vandflade på 3 ha eller derover må det dog antages, at disse altid vil være omfattet af § 43, stk. 2. Dette skyldes, at reguleringer af sådanne søer kan falde ind under bestemmelsen i § 47 a, stk. 2, nr. 2, hvorefter fredningsnævnet ikke er kompetent, når det drejer sig om terrænændringer i forbindelse med reguleringer af disse søer, og at denne bestemmelse, se § 47 a 7, netop er motiveret af fredningsplanudvalgets indseende hermed.

Der er i bestemmelsen i modsætning til, hvad der gælder for vandløb, se § 43 14, ikke noget krav om, at søerne – der efter vandløbsloven inddeles i offentlige og private – skal være *offentlige*, og om de som sådanne, jfr. vandløbslovens § 9, stk. 3, er optaget som selvstændige vandområder eller som dele af offentlige vandløb er således også uden betydning.

Da § 43, stk. 2's søbegreb også omfatter *private søer*, kan grænsedragningen mellem sø og vandløb i de tilfælde, hvor søen har overfladisk tilløb eller afstrømning blive af betydning. Se iøvrigt om regulativer for søer, landbrugsministeriets cirkulære nr. 26 af 15. februar 1951. I praksis vil dette spørgsmål dog næppe give anledning til vanskeligheder. Se herom Tolstrup s. 78.

Afgrænsningen af begrebet naturlig sø vil næppe få større praktisk betydning. Dette gælder naturligvis særlig, hvor søen indgår i et offentligt vandløbssystem. Her vil fredningsplanudvalget jo være kompetent allerede i medfør af bestemmelsen om indseendet med de offentlige vandløb, hvad enten det er foranstaltninger med hensyn til søen (f. eks. udnyttelse af overfladevand), der påvirker vandføringen i vandløbet, se

Bet s. 265, eller vandløbsregulering der indvirker på søens tilstand, se Tolstrup s. 78.

I Forureningsrådets vandrapport nr. 12 »Recipientforhold« findes s. 12 statistisk materiale vedrørende søer og s. 100 ff findes en oversigt herover med en prioritering på grundlag af deres rekreative værdi, forureningsgrad og med oplysninger om fredninger.

18. Kompetencen med hensyn til søer må antages at svare til den der gælder for vandløb. Ændringer i *tilstanden* må derfor forstås på samme måde som ændringer i det åbne forløb, når det drejer sig om vandløb, se § 43 16.

Som ændringer i tilstanden kan herefter nævnes de under § 43 16 beskrevne ændringer, altså typisk vandspejlingsændringer (såvel omfattet af vandløbsloven, se §§ 33–34 som af vandforsyningsloven, se vandløbslovens § 50, stk. 1) profilændringer, tørlægning m. v. Også f. eks. borttransport af materialer og bygningsværker i søer må være omfattet heraf.

19. Bestemmelsen er indføjet under folketingsudvalgets behandling, se Bet 72.

Om *vandløbsregulativer*, som udgør grundlaget for den kommunale bestyrelse af vandløb, og som skal forefindes for ethvert offentligt vandløb, henvises til vandløbslovens §§ 12–17 og landbrugsministeriets cirkulærer nr. 26 af 15. februar 1951 og nr. 93 af 3. maj 1963. Se også Tolstrup s. 28.

Udtrykket må formentlig omfatte såvel regulativer for offentlige vandløb, § 12, som regulativer for offentlige spildevandsanlæg (er vandløbet inddraget under et spildevandsanlæg, gælder regulativet for dette) § 12 a, og muligt også de vedtægter, som i henhold til § 56 skal udarbejdes for offentlige lag.

Det følger af det anførte, at § 43, stk. 2, 2. pkt. ikke har betydning for *private søer*.

20. Stk. 3 svarer til Lov 69 § 43, stk. 2, der var overensstemmende med Bet § 43, stk. 2. Den er opbygget efter model af

og i vidt omfang med samme ordlyd som byggelovens § 20 b. § 43, stk. 3 refererer kun til de i stk. 1 nævnte anlæg, blandt hvilke de i nr. 3 nævnte også er omfattet af byggelovens § 20 b. Bestemmelsen kan derimod ikke anvendes på de anlæg, der er anført i de ved Lov 69-72 indføjede bestemmelser i stk. 2 og stk. 4. Se også Cirk 72, punkt 10.

Der kan med hensyn til afhjælpning af gener stilles enhver betingelse i forbindelse med en tilladelse efter stk. 1. Bestemmelsens betydning ligger derfor i, at den hjemler, at der kan stilles krav til bestående anlæg, der er lovlige, enten fordi de hidrører for tiden før lovens ikrafttræden den 1. oktober 1969 (for skydebaner, pelsdyrfarme og dambrugs vedkommende den 1. september 1972), eller fordi der senere er meddelt tilladelse efter stk. 1, se stk. 3, 2. pkt.

Formuleringen »medfører væsentlige ulemper eller virker stærkt skæmmende i forhold til omgivelserne« svarer til den i byggelovens § 20 anvendte. Det er ikke alene synsmæssige gener, der kan motivere kravene, men også andet der medfører væsentlige ulemper som støj eller andre forureningsgener, jfr. § 1, stk. 2 nr. 4, færdselsmæssige ulemper og andet, se også FUBil sp. 2734 f og Cirk s. 460.

Som eksempler på de ret fåtallige *afgørelser* efter § 43, stk. 3 kan nævnes:

Fredningsplanudvalget for Vestsjællands amts skrivelse af 30. november 1970 (5403-194-70) om yderligere hegning og beplantning omkring en bilophugningsplads og med krav om, at udbrænding af bilvrag finder sted på særlig måde.

Fredningsplanudvalget for Sønderjyllands amts skrivelse af 30. juni 1972 (540-40-5-72). Krav om tilplantning ved campingplads, således at der ikke blev frit indsyn til pladsen fra Flensborg Fjordvej.

Fredningsplanudvalget for Nordjyllands amts skrivelse af 18. maj 1971 (5403-128/70). Krav om hegning ved campingplads ind mod tilgrænsende sommerhusområde.

En egentlig *fjernelse* af lovlige anlæg inden for de grupper, der er opregnet i § 43, stk. 1, kan derimod kun ske ved gennemførelse af en fredningssag i medfør af lovens kap. III

og dermed mod erstatning for det lidte tab. Specielt for så vidt angår de i stk. 1 nr. 3 omtalte oplagspladser og lossepladser er der i medfør af byggelovens § 20 b, stk. 2 hjemlet bygningsmyndighederne mulighed for at forlange benyttelsen bragt til ophør. I henhold til stk. 3 i den nævnte § 20 b kan de tab, der er en følge af påbuddet om ophør, forlanges erstattet. Erstatningen udredes af bygningsmyndigheden og fastsættes eventuelt ved taksation i henhold til lovens § 58.

21. Om bestemmelsen, der er indføjet ved Lov 69-72, henvises til Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 9 E.

Bebyggelse i det åbne land reguleres først og fremmest gennem *zoneloven*. I henhold til dennes § 6 kræves tilladelse fra zonelovsmyndigheden til udstykning eller omdeling, medmindre det udstykkede areal sammenlægges med en bestående landbrugsejendom, se zonelovscirk punkt 31. Efter § 7 må der ikke opføres ny bebyggelse i landzoner uden tilladelse fra zonelovsmyndigheden, medmindre bebyggelsen er erhvervsmæssig nødvendig for den pågældende ejendoms drift som landbrugs- eller skovbrugsejendom eller for udøvelse af fiskerierhvervet, se nærmere om afgrænsningen af de forskellige begreber zonelovscirk punkt 32 og § 43 9. Zonelovsmyndighedens tilladelse har med hensyn til bebyggelse på en landbrugsejendom været anset for nødvendig, f. eks. hvor bebyggelsen tilsigtede at tjene boligformål i videre omfang end nødvendigt til opfyldelse af landbrugspligten, boligministeriets skrivelser 8. og 29. maj 1972 (j. nr. 6. kt. 70-105-71). Specielt med hensyn til bebyggelse, der omfattes af lov om arbejderboliger på landet, lovbekendtgørelse nr. 238 af 27. maj 1971, udtales i boligministeriets cirkulæreskrivelse nr. 273 af 30. juni 1971, at disse, som anden bebyggelse i landzone, kræver tilladelse fra zonelovsmyndigheden.

Beboelsesbygningerne udgør sammen med driftsbygningerne den nødvendige bebyggelse for landbrugs-, skovbrugs- og fiskerierhvervet, og er således principielt unddraget zone-

loven, men kan kræve tilladelse efter anden lovgivning, således efter Lov 69-72, §§ 46, 47, 47a og 53, eller hvis bygningsmyndigheden i henhold til byggelovens § 19, stk. 2, jfr. § 2 stk. 6 og 7 har truffet beslutning om, at der skal ske anmeldelse, eller at tilladelse skal indhentes. Se også § 19 3, b og 7.

§ 43, stk. 4 tilsigter at give planlægningsmyndighederne et indseende med den gruppe af landbrugets bygninger, beboelsesbygningerne, hvis *placering og udformning* har givet anledning til problemer, især når der fandt en flytning af bygningerne sted. Bestemmelsen omfatter således kun den opførelse af bygninger, der ikke finder sted i tilknytning til ejendommens hidtidige bebyggelsesarealer. Det kræves derfor blot, jfr. Bet 72, at bebyggelsen opføres i en vis forbindelse med den øvrige bebyggelse, f. eks. på ejendommens haveareal.

Bestemmelsen må finde anvendelse på *enhver form* for beboelsesbygning, også funktionær- og medhjælperboliger, f. eks. fodermesterboliger. I Forsl 72 udtales, at der under den gældende lovgivning i videst muligt omfang tilstræbes en koordinering, således at dobbeltadministration undgås. I Cirk 72, punkt 9 E er i overensstemmelse hermed henstillet, at fredningsplanudvalgene i de særlige tilfælde, hvor der også kræves tilladelse fra zonetovsmyndigheden, henholder sig til denne.

22. Om bestemmelsen, der er indføjet ved Lov 69-72, henvises til Forsl. 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 11. Den svarer til den samtidig gennemførte bestemmelse i zonetov § 9, stk. 2, hvorefter boligministeren kan indkalde sager, som ellers den stedlige zonetovsmyndighed skulle afgøre.

Anvendelsen af § 43, stk. 5 forudsætter, at der ikke af fredningsplanudvalget er truffet afgørelse i sagen. Efter Cirk 72, punkt 11 påhviler det derfor fredningsplanudvalget at orientere ministeriet om sager, hvor bestemmelsen kan tænkes bragt i anvendelse.

Andre private anlæg.

§ 44. (1) *Ministeren for kulturelle anliggender kan med tilslutning af den eller de ministre, hvorunder de pågældende anlægsarbejder hører, bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af private anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller vedkommende fredningsplanudvalg Bestemmelse efter 1. punktum kan træffes for hele landet eller for nærmere angivne dele af landet.*

Bet s. 167 ff og s. 190 f, Bet § 44, Forsl II, sp. 1865 f, FUBil, sp. 2697 f og sp. 2735 ff. Cirk s. 461. Redegørelse fra det af statsministeriet nedsatte udvalg vedr. regulering af udnyttelsen af danske naturressourcer, 1971, § 13, stk. 2 i råstofloven, jfr. FT 1971/72, Tillæg A, sp. 1944 og Cirk 72, punkt 12.

1. »Andre private anlæg« omfatter §§ 44 og 45.

Efter § 44 kan det ved bekendtgørelse bestemmes, at der med hensyn til andre private anlæg end de i § 43 omtalte skal ske en godkendelse ved ministeriet eller fredningsplanudvalget. Da ejeren i tilfælde af afslag eller belastende vilkår efter § 45 kan kræve fredningssag rejst, vil ordningen i medfør af § 44 reelt i det væsentlige kun udgøre en anmeldelsespligt.

Som det fremgår af Forsl II sp. 1865 udgjorde de anlæg, som man ved gennemførelsen af Lov 69 specielt forestillede sig som genstand for eventuelle bekendtgørelser følgende: Udvidelse af råstoffer i jorden, anlæg af dambrug, andre vandløbsreguleringer og anlæg af pelsdyrfarme. Specielt for så vidt angik udnyttelse af råstoffer i jorden indeholdt Lov 69 bestemmelser i § 44, stk. 2 og 3 samt i § 45, stk. 2.

I henhold til § 44 udstedtes bekendtgørelse nr. 425 af 30. august 1971 om godkendelse af udnyttelsen af særlige forekomster i jorden på ikke-landbrugspligtige ejendomme uden for byer og bymæssige bebyggelser.

Ved råstoflovens ikrafttræden den 1. oktober 1972, jfr. ministeriet for offentlige arbejders bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972, ophævedes jfr. § 13, stk. 2 i råstofloven,

Lov 69 § 44, stk. 2 og 3 og § 45, stk. 2. I forbindelse hermed er også den nævnte bekendtgørelse bortfaldet. Se nærmere herom Cirk 72, punkt 12. Udnyttelse af råstoffer reguleres herefter ikke længere gennem naturfredningsloven, når bortses fra de særlige bestemmelser om beskyttelseszoner, men kun gennem råstofloven (og landbrugslovens § 7). Se Johan Garde i Dansk Vejtidskrift 1972, s. 136 ff. Ved Lov 69-72 etableredes en godkendelsesordning efter § 43 for pelsdyrfarme og dambrug ved indføjelser i bestemmelsens stk. 1 og for andre vandløbsreguleringer ved indføjelser i stk. 2. Om råstofloven, se § 20 6, § 21 4, g og § 46 7. Se endvidere kontrolcirkulæret § 16, stk. 5, s. 572.

De anlæg, der indgik i de oprindelige overvejelser omkring bestemmelserne, er således nu regulerede på anden måde. §§ 44 og 45 kunne derfor måske have været ophævede i deres helhed, men opretholdtes formentlig for det tilfælde, at der skulle vise sig behov for anmeldelsesordninger på endnu ikke påagtede områder.

§ 45. (1) *Såfremt ministeren eller fredningsplanudvalget ikke kan godkende et anlæg som nævnt i § 44, eller såfremt ejeren eller den anlæggende ikke kan tiltræde vilkår, der er knyttet til godkendelsen, skal ministeren eller fredningsplanudvalget efter anmodning rejse fredningssag* (2) *efter kap. III.*

1. Se henvisningerne foran under § 44. Se endvidere § 44 1.
2. Se § 3 6 og Lov 72 § 2 3.

Kapitel VI

Byggelinier m.v.

INDLEDNING

Kap. VI omfatter generelle og erstatningsfri bestemmelser om fredningsmyndighedernes – det vil her først og fremmest sige fredningsnævnenes – kontrol med bebyggelse eller andre landskabsændrende aktiviteter i zoner, der enten i sig selv udgør, eller som omgiver landskabelige elementer af særlig betydning. En bestemmelse af samme karakter er § 53 i kap. VII om fredningsnævnenes kontrol med landskabsændrende aktiviteter i de jordfaste fortidsminders omgivelser. § 53 kunne lige så vel have været placeret i kap. VI, men man har valgt at holde alle bestemmelser med relation til jordfaste fortidsminder samlet i kap. VII.

Etableringen af sådanne zoner, hvor fredningsmyndighederne fører en særlig kontrol, udgør et led i bestræbelserne for at opnå den bedst mulige beskyttelse af de landskabelige og rekreative værdier. Disse bestræbelser og det behov, de afspejler, kan ses i sammenhæng med udviklingen omkring bebyggelsesreguleringen i almindelighed og dermed omkring planlægningslovgivningen. Også tidsmæssigt er der et vist sammenfald mellem de forskellige stadier i udviklingen, der inden for bebyggelseslovgivningen markeres af årstallene 1925, 1938 og 1949 (byplanloven og 1949 tillige byreguleringsloven), 1960 (landsbyggeloven), 1969 og 1972 (by- og landzoneloven); de forskellige stadier af udviklingen på dette område i naturfredningslovgivningen markeres af årstallene 1917, 1937, 1959, 1961, 1969 og 1972.

Et vist indseende med bebyggelsesudviklingen ved kysterne var efter *Lov 17* et af de væsentligste formål med rejsningen af *konkrete fredningssager*. Det var imidlertid en

håbløs opgave at klare problemer af denne størrelsesorden ved konkrete foranstaltninger.

Lov 37 indførte derfor 2 sæt generelle bestemmelser:

- 1) § 25, stk. 1, der etablerede en *zone* af principielt 100 m's bredde *langs kysterne*, hvor bebyggelse m. v. ikke måtte finde sted, medmindre dispensation meddeltes af ministeriet.
- 2) § 25, stk. 2, der skabte en *zone* på 300 m *omkring* forskellige grupper af *skove*, inden for hvilken zone bebyggelse kun måtte finde sted med fredningsnævnens tilladelse.

Ved revisionen af *Lov 37* i 1961 indføjedes yderligere:

- 3) i § 2 en bestemmelse, hvorefter *jordfaste fortidsmin- ders omgivelser* inden for en radius af 100 m fra fortidsmin- dets fod sikredes mod forskellig aktivitet, der ikke havde opnået fredningsnævnets godkendelse, og ved
- 4) § 25, stk. 4 etableredes *zoner* på 150 m omkring *visse søer og offentlige vandløb* og på 100 m fra *visse offentlige veje*, hvor bebyggelse krævede fredningsnævnets godken- delse. Som ankeinstans for afgørelser med hensyn til § 25, stk. 4 og § 25, stk. 2 etableredes ankenævnene, se s. 30.
- 5) *Samtidig* med den sidstnævnte tilføjelse til loven indføje- des i *Lov 37* en ny § 22, der krævede fredningsmyndig- hedernes godkendelse af alt byggeri i det åbne land, der ikke var nødvendigt for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskeri- erhvervet m. v. Når denne bestemmelse ikke overflødig- gjorde de øvrige bebyggelseskontrolbestemmelser i § 2 og § 25 hang det sammen med, at § 22 i modsætning til de øvrige bestemmelser var forbundet med en særlig erstat- ningsregel, der medførte, at den ikke i sig selv fik nogen betydning som led i kontrollen med bebyggelsesudviklingen, jfr. s. 5 og Bet s. 45 ff.
- 6) Den kom dog til at indgå som et væsentligt led i det ud- viklingsforløb, der førte til *zoneloven af 1969*. I henhold til *Zonelov* § 1 skal der af de bebyggelsesregulerende myndig- heder, amtsråd og byudviklingsudvalg, tages landskabelige

hensyn og hensyn til befolkningens rekreative interesser ved udøvelsen af deres skøn.

Eksistensen af denne bestemmelse kan på en vis måde siges at have afsvækket behovet for de rene byggeliniebestemmelser i naturfredningslovens § 47. Ikke desto mindre er betydningen af eksistensen af byggelinierne i naturfredningsloven anerkendt derved, at vejbyggelinien ved *Lov 69* er udvidet fra 100 m til 150 m. Ved den i *Cirkskr 71* anviste fremgangsmåde for fredningsnævnenes behandling af sager om dispensation fra § 47 er der forsøgt opnået en koordinering i forhold til zonelovsmyndigheden. Herved vil der formentlig kunne opnås en betydelig formindskelse i antallet af nævnsafgørelser.

7) Ved *Lov 69-72* markeredes den store naturfredningsmæssige betydning af de ferske vandes omgivelser ved, at byggeliniebestemmelsen i § 47 omformedes til en bestemmelse, der gav kontrol med enhver landskabsændrende aktivitet inden for zonen, § 47 a.

Samtidig indføjedes i § 43 en bestemmelse, hvorefter fredningsplanudvalgene fik indsigt med beboelsesbygninger for landbrug, skovbrug og fiskerivirksomhed.

De tidligere bebyggelsesregulerende bestemmelser i naturfredningsloven, *Lov 37-61* §§ 2, 22 og 25, er herefter afløst af:

- 1) §§ 46, 47a og 53, beskyttelseszonerne ved strande, åer og søer og omkring fortidsminder, hvor der foruden med bebyggelsen også er kontrol med andre indgreb, og
- 2) § 47 om bebyggelseskontrolzonerne omkring skove og veje.

1) og 2) administreres af fredningsnævnene. Om administrationen af sager om dispensation for §§ 46, 47, 47a og 53 se *Cirkskr. 71*, hvori også er angivet hvilke oplysninger der bør medfølge en ansøgning.

Efter lovændringen i 1972 er der tilvejebragt et klart grundlag for terminologien *beskyttelseslinier* for så vidt angår de under 1) anførte bestemmelser og *byggelinier* for de

linier, der afgrænser de under 2) nævnte zoner, se Cirk 72, punkt 13.

3) § 43, stk. 4 om visse beboelsesbygninger for landbrug, skovbrug og fiskeri. Ordningen administreres af fredningsplanudvalgene. Se § 43 21.

4) Zonelovens ordning for den øvrige, almindelige bebyggelsesregulering, omfattende hele det åbne land i det omfang, dette er landzone. Bebyggelsesreguleringen er her overladt til zonemyndigheden.

Ved administrationen af 1), 2) og 4) medvirker fredningsplanudvalgene som rådgivere for de kompetente myndigheder, samtidig med at de er beføjede til at indanke afgørelserne. Se s. 26 f.

Om byggeliniers prioritet i forhold til anden lovgivnings, se Garde s. 393.

Om beskyttelses- og byggeliniers betydning ved vurdering af fast ejendom, se s. 58.

Om udstykninger i beskyttelses- og bebyggelseskontrolzonerne, se kontrolcirkulæret § 16, stk. 6–8, s. 572 f.

§ 46. (1) *På strandbredder og andre kyststrækninger, hvor der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation og på arealer, der ligger inden for en afstand af 100 m fra, hvor denne vegetation begynder (2), må der ikke (3):*

- 1) *placeres bygninger (4), skure, campingvogne og lignende (5), opstilles master (6), foretages ændringer i terrænet (7) eller henlægges affald og lignende (8),*
- 2) *foretages beplantning eller hegning, bortset fra hegning på land- og skovbrugsejendomme (9),*
- 3) *foretages udstykning, hvorved der fastlægges skel (10).*

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1, nr. 2, gælder ikke for skove, plantager og haver, hvor der var lovlig bevoksning før den 1. januar 1968.

Stk. 3. Er der i henhold til den hidtil gældende lovgivning

ved tinglyst deklaration fastsat et mindre forbudsområde end nævnt i stk. 1, er dette fortsat gældende (11).

Stk. 4. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke for (12):

- 1) bestående forsvarsanlæg (13),*
- 2) havneanlæg med tilhørende landarealer (14),*
- 3) områder, der den 1. juli 1937 hørte under Københavns eller købstædernes bygrunde,*
- 4) områder, der er undtaget fra forbudet mod bebyggelse m. v. i henhold til bekendtgørelser, udstedt efter den hidtil gældende lovgivning (15),*
- 5) kyststrækninger, der er omfattet af loven om sandflugtsbekæmpelse (16), medmindre ministeren for kulturelle anliggender fastsætter andet (17).*

*Stk. 5. Bygninger, der er opført mellem kysten og bygge-
linien før 1. juli 1937 eller i henhold til dispensation efter de
hidtil gældende regler, må kun genopføres eller ombygges i
overensstemmelse med tegninger og beskrivelser, der er god-
kendt af fredningsnævnet (18).*

*Stk. 6. Hvor ganske særlige forhold foreligger, kan fred-
ningsnævnet, såfremt alle medlemmer stemmer herfor, gøre
undtagelse fra forbuddet i stk. 1 (19).*

*Stk. 7. Ministeren kan bestemme, at reglen i stk. 1 ikke skal
gælde for nærmere angivne områder. Bestemmelse herom
skal bekendtgøres i Statstidende og ét eller flere af de dag-
blade, der udkommer på egnen (20).*

*Stk. 8. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt
eller delvis forbydes at placere telte på de i stk. 1 nævnte
kyststrækninger (21). Bestemmelse herom kan træffes for
hele landet eller nærmere angivne dele af landet.*

Bet s. 219 ff og 412 f, Forsl II sp. 1866 ff, FUBet sp. 2660–61,
FUBil sp. 2698 og sp. 2737 ff, Cirk s. 462 f, Forsl 72 og Cirk 72,
punkt 14. Litteratur: Garde s. 398 ff, Viggo Nielsen, Strandbygge-
linien og byudviklingen, Købstadsforeningens tidsskrift 1966 s.
344 ff.

1. Bestemmelsen afløser Lov 37–61 § 25, stk. 1, 3, 5 og 7.
Den svarer til Forsl II § 46, der igen svarer til Bet § 46 med

mindre ændringer i stk. 3, samt stk. 4, nr. 1) og med indføjeelse af stk. 7. Stk. 1, nr. 3 er indføjet ved Lov 69-72.

Den ved Lov 37 § 25, stk. 1 indførte regel om beskyttelse af en 100 m bred zone ved kysterne benævntes sædvanligt som bestemmelsen om strandbyggelinien svarende til den tidligere overskrift over § 46, som fjernedes ved Lov 69-72. Da imidlertid beskyttelsen i henhold til § 46 omfatter andet og mere end bebyggelse, har ministeriet for kulturelle anliggender ret systematisk karakteriseret den i § 46 fastsatte linie som *strandbeskyttelseslinien*, jfr. Cirk. Ordet strandfredningslinie har også undertiden været anvendt.

Linien blev i årene efter lovens gennemførelse, jfr. under 11, fastlagt for hele landet af en særlig strandfredningskommission, jfr. Lov 37 § 25, stk. 4 og kgl. anordning nr. 173 af 18. maj 1937 § 2. Kommissionen virkede til sit ophør i 1940 tillige som dispensationsmyndighed i relation til Lov 37, § 25, stk. 1, jfr. stk. 5, en virksomhed der derefter overtoges af statsministeriet. I 1940 udsendtes af strandfredningskommissionen beretning om kommissionens virksomhed.

2. Strandbredden eller kysten *afgrænses* mod havet af *havstokken*, som er den linie, hvor land og vand mødes ved højeste daglige vandstand, jfr. bl. a. Frants Thygesen, JUR 1964 s. 504 f. Denne linie er sædvanlig markeret ved et opskylldningsbælte. Se endvidere § 8, stk. 3 i landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 424 af 24. september 1949 vedr. udstykning samt § 46 7 og § 60 2.

Uden for havstokken er søterritoriet, hvor anlægsaktiviteter m. v., herunder landvindingsprojekter, kræver en godkendelse af ministeriet for offentlige arbejder, jfr. Bet s. 237 ff, hvoraf også fremgår, at ministeriet for kulturelle anliggender indgår i den forudgående høringsprocedure. Fredningsnævnene har således med hensyn til sådanne anlægsaktiviteter kun kompetence for så vidt de berører arealer på kysten, der er omfattede af § 46, smh. § 46, stk. 4, OFNS 14. marts 1972 (396 5/71). En cirkulæreskrivelse nr.

259 af 9. januar 1959 fra ministeriet for offentlige arbejder omhandler visse åbne pælebroer, der kan anbringes uden tilladelse.

Om et vandareal er søterritorium, eller det må betragtes som en indsø, har i enkelte tilfælde, f. eks. ved mere eller mindre dæmningsafgrænsede fjorddele, kunnet give anledning til tvivl. I de få tilfælde, hvor landbrugsministeriet i henhold til lov nr. 146 af 7. maj 1937 om inddragelse af dele af søterritoriet under de for ferske vande gældende retsregler har foretaget en sådan inddragelse og dermed en matrikulering af arealet, må strandbeskyttelseslinien antages at være bortfaldet. Hvor der ikke er sket en sådan inddragelse, må det pågældende vandareal principielt anses for fortsat at være søterritorium.

I de tilfælde, hvor strandfredningskommissionen ikke kan antages at have taget stilling til, om et givet vandareal var søterritorium eller en indsø, vil en betragtning af det pågældende område i forskellige relationer, herunder dets fysiske, biologiske og kemiske karakter, f. eks. saltholdigheden, indgå i overvejelserne, jfr. Skr 7. januar 1964 (Kilen ved Struer), Skr 5. januar 1965 (Stadil fjord), Skr 7. marts 1967 (Noret ved Bøjden) og Skr 30. juni 1967 (Holckenhavn fjord). Resultatet vil være afgørende for, om § 46 om strandbeskyttelseslinien eller § 47 a om søbeskyttelseslinien skal gælde, § 47 a 2.

Indenfor havstokken følger *strandbredden* eller andre former for kyststrækninger, hvor der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation. I Lov 37 § 25, stk. 1 anvendtes udtrykket »de for græsvækst blottede strandbredder«. Den nu foreliggende formulering har ikke tilsigtet en ændring, men blot en klargørelse i forhold til det tidligere ordvalg. Det er således som tidligere en botanisk bestemmelse, der er afgørende for afgrænsningen. De mere detaljerede bidrag til den er således baseret på erklæringer fra naturfredningsrådet, der er lagt til grund for ministeriets og fredningsnævnenes praksis, jfr.

f. eks. den i DNA 1963 s. 61 refererede OFNK 10. juli 1962 (opgrødearealer ved Staunings ø).

Begrebet strandbred kan herefter i relation til § 46, jfr. FUBil sp. 2741 og Bet s. 224 f, siges at omfatte:

I. I de sædvanlige tilfælde, hvor kysten består af en strandbred med bagland.

a. Den *åbne ubevoksede strandbred*, indadtil afgrænset af sammenhængende landvegetation, sædvanligt en grønsvær. Hertil kan komme

b. *tilstødende arealer*, der er *bevokset med strandvegetation* i modsætning til sammenhængende landvegetation. Blandt sådanne arealer kan nævnes klitter med klitvegetation bestående af marehalm, hjelme o. s. v. Strandklitbæltet udgør altså i lovens forstand en del af strandbredden, jfr. landbrugsministeriets betænkning af november 1936 om regulering af bebyggelse ved landets kyster, bortset fra Vestkysten, samt statsministeriets bekendtgørelse nr. 354 af 30. november 1938, i tilslutning til Lov 37 § 23, hvorefter arealer, der er bevoksede alene med strandplanter som f. eks. marehalm, hjelme og sivbladet kvikgræs må indbefattes under begrebet strandbred. Visse arter af strandvegetation vil, når de står tæt, kunne ligne en stabiliseret landvegetation. En forskel vil dog her kunne erkendes ved, at strandvegetationens jordbund mangler humuslag, mosser og lav i tæt lag mellem de øvrige planter. Er vandet salt, vil linien kunne fastlægges til det sted, hvor saltplanterne f. eks. strandasters og strandkogleaks ikke længere gør sig gældende.

II. Visse steder findes der *ikke* en *strandbred i traditionel forstand*.

a. Dette gælder således *marskarealer* og de hyppigt forekommende *strandenge*. Der vil her som regel ikke være nogen egentlig strandkant, og den linie, der danner udgangspunktet for 100 m-liniens beregning, vil kunne fastlægges til det niveau, hvor saltplanter, f. eks. strandasters og strand-

kogleaks, ikke længere gør sig gældende. En særlig vanskelighed vil foreligge sådanne steder, hvor kysten består af en strandsump af tagrør m. v. I de tilfælde, hvor vandet næsten er fersk, vil her egentlige saltplanter kunne mangle. Udgangspunktet må så være den øvre grænse for den af vandet påvirkede kystvegetation, d. v. s. ophøret af den vegetation, der direkte påvirkes af jævnlige indtrængende højvande, en linie, der som regel er markeret af et opskylningsbælte af pinde, rester af tagrør og lign.

b. På Nord- og Østbornholm går *klippen direkte i havet* de fleste steder, uden at der eksisterer en egentlig strandbred. Det har allerede efter Lov 37 af ministeriet været antaget, at det også på disse strækninger er linien for den sammenhængende landvegetation oven for klippen, der er udgangspunktet for beskyttelseszonens beregning, jfr. tillige OFNK 12. marts 1971. Ved den direkte indføjelse af ordene »andre kyststrækninger« i § 46 er denne fortolkning bekræftet, jfr. Forsl II sp. 1866.

Den foranskrevne bestemmelse af *udgangslinien for beskyttelseszonens beregning* medfører, at denne linie, når den skal følge den til enhver tid værende grænse for den sammenhængende landvegetation, vil kunne få et uregelmæssigt forløb, der dog vil blive afrundet ved, at den beregnes fra det nærmeste punkt på ethvert sted af kysten. Der antages ikke at være hjemmel for at beregne beskyttelseszonen ud fra en skematiseret udgangslinie, jfr. Cirk s. 463 og Skr 16. juni 1970.

Udgangslinien er variabel i henseende til de fysiske ændringer, der kan foregå med hensyn til kystens og dermed ofte vegetationsgrænsens forløb. Ved tilskylninger eller opfyldninger vil landvegetationen kunne få mulighed for at vokse ud på det tilskyllede eller opfyldte areal, hvorved udgangslinien rykkes udefter, jfr. dog § 46 10 om de tilfælde, hvor linien er fastlagt udfra andre topografiske fænomener end kysten. Bortskylninger vil omvendt kunne medføre, at udgangslinien rykkes længere ind i landet. Tilsvarende vil

gælde ved afgravninger af kysten, f. eks. til etablering af havnebassiner, jfr. f. eks. Skr 6. december 1965 om et havnebassin ved Ringkøbing fjord og Skr 30. december 1969 om sten- og grusgravning på Gjerrild Nordstrand. Med henblik på at opnå en udvidelse af landvegetationen og dermed omgå bestemmelsen i Lov 37 § 25, stk. 1 er der tidligere undertiden foretaget opfyldninger med muldjord. Sådanne opfyldningsarbejder er nu omfattet af § 46, stk. 1, nr. 1), jfr. under 7.

I sager om fjernelse af bebyggelse opført søværts 100 m-linien har det ofte været påstået fra de pågældende ejeres side, at husene oprindeligt har været placeret lovligt, men at der har fundet en erosion af kysten sted. Dette vil naturligvis kun kunne få betydning, hvor erosionen har omfattet mere end den åbne strandbred. I tilfælde, hvor erosion har været påberåbt, har ministeriet, hvor det eventuelt gennem sagkyndige erklæringer kunne sandsynliggøres, at en vis erosion havde fundet sted i forhold til vegetationen på bebyggelsestidspunktet, reelt påtaget sig bevisbyrden, jfr. FUBil sp. 2700. Efter at der siden 1945 er foregået en systematisk luftfotografering af landet, vil betydningen af dette problem efterhånden fortage sig. De faktiske forhold vil kunne belyses ved undersøgelser gennem det pågældende fredningsplanudvalg eller naturfredningsrådet. Som eksempel herpå kan nævnes naturfredningsrådets skr. af 12. september 1964, hvor gennemsnittet af en tilbagerykning i den sidste menneskealder beregnedes til 16 cm årlig.

De markerede linier på det kortmateriale, der i tingbøgerne ledsager strandbeskyttelsesdeklarationerne, kan, som det også fremgår af deklARATIONERNE, se s. 547, ikke benyttes til målopsætning.

3. Indholdet af den beskyttelse, der i henhold til § 46 gives kyststrækningerne, omfatter et *forbud mod en række dispositioner*, hvoraf nogle også har været forbudt efter Lov 37 § 25, stk. 1, medens andre først er blevet det ved Lov 69-72. Dispositioner af den art, der var omtalt i Lov 37 § 25, stk. 1

har således været lovlige i det omfang, de har været foretaget før 1. juli 1937. De ved Lov 69 indføjede tilladelseskrevende dispositioner er lovlige i det omfang, de ligger forud for 1. oktober 1969, jfr. under 7.

Ved påberåbelsen af, at bebyggelse m. v. søværts strandbeskyttelseslinien er opført før 1. juli 1937, er der under den praksis, der udøvedes med ministeriet som dispensationsmyndighed, blevet iværksat undersøgelser, f. eks. gennem politiet eller ved eftersyn af luftfotografier, hvor sådanne har kunnet give bidrag. Efter ministeriets praksis har man statueret, at det pågældende byggeri var lovligt, når det blot i nogen måde skønnedes sandsynliggjort, at bebyggelsen eller tilbygningen stammede fra før 1. juli 1937. Med den efterhånden systematiske indpasning af den eksisterende bebyggelse under bl. a. den kommunale planlægning, har tvivlsspørgsmål af denne art nu mindre betydning.

Lov 37 § 25, stk. 1 *omfattede* forbud mod, at der søværts strandbeskyttelseslinien »opføres bygninger eller anbringes andre til beboelse, udsalgssted eller lignende bestemte indretninger«. Dette fortolkedes efter ministeriets praksis som omfattende ethvert anlæg eller enhver konstruktion og fandt således anvendelse ikke alene på bygninger, kiosker, skure og lignende, men også f. eks. på toiletter eller toiletafskærmninger, badehuse, tønder, jfr. Hørsholm rets utrykte dom af 12. februar 1960, garager, jfr. VLD 16. marts 1962, hvorefter et underjordisk og skjult garageanlæg fandtes omfattet af bestemmelsen, pejleantenneanlæg, jfr. Skr 4. oktober 1968, båker, rensningsanlæg, svømmebassiner, jfr. Skr 26. februar 1963, skydevolde, fiskedamme, foderhuse og pumpehuse, jfr. Skr af 27. oktober 1964. Tagudhæng og lignende medregnes til det bebyggede areal, jfr. efter Lov 69 kendelse af 21. august 1970 afsagt af fredningsnævnet for Århus amts sydlige fredningskreds, hvorefter en overskridelse med 60 cm af et tagudhæng ikke godkendtes. Bestemmelsen *anvendtes* derimod *ikke* – bortset fra i den i § 25, stk. 1, 2. pkt. nævnte situation – på almindelige hegn, jfr. U 1962. 409 ØL, flagstænger og lignende, eller på el-master, jfr. bl. a.

Bet s. 226 og ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse nr. 185 af 2. september 1966 om fremgangsmåden ved fredningsmyndighedernes behandling af planer om el-anlæg, næstsidste stk. Se Bet s. 374.

Deklarationer med en formulering, der anfører teksten i § 25, stk. 1, er næsten undtagelsesfrit tinglyst på de ejendomme, der omfattedes af bestemmelsen, se s. 261. Den i Lov 37 § 25, stk. 1, sidste punktum omtalte tinglysning af strandfredningskommissionens bestemmelser om byggelinier, er ikke betragtet som en betingelse for, at bestemmelsen er gældende det pågældende sted.

De nævnte tvivlsspørgsmål i forbindelse med fortolkningen af, hvad der kunne anses som omfattet af Lov 37 § 25, stk. 1, er nu afklaret i den forstand, at der efter § 46 kræves dispensation til *enhver disposition* med hensyn til arealet søværts strandbeskyttelseslinien, *der medfører ændringer i arealets fysiske tilstand*. De tidligere afgørelser med hensyn til rækkevidden af Lov 37 § 25, stk. 1 har således i dag mindre relevans, men har dog betydning i det omfang, det påberåbes, at en etablering ligger forud for Lov 69.

4. Forbudet mod opførelse af bygninger og skure eller tilbygninger er nu generelt. I henhold til Lov 37 § 25, stk. 3 var bestemmelsen i stk. 1 ikke til hinder for opførelsen af de for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger. Den problematiske berettigelse af en sådan almindelig undtagelsesbestemmelse, men især det stigende økonomiske pres mod kyststrækningerne, der gav anledning til en række forsøg på omgåelser, var baggrund for skærpsen ved § 46. Man har herved gjort op med en række tvivlsspørgsmål med hensyn til, hvad der kunne kræves, for at byggeriet kunne karakteriseres som nødvendigt i forbindelse med landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet. Ministeriets standpunkt var, at erhvervet i alt fald måtte være hovederhverv for den pågældende, og at byggeriet ikke måtte dreje sig om beboelsesbygninger, jfr. f. eks. den Bet s. 228 citerede Grenå rets dom af 30. april 1965 og Skr af

13. januar og 22. november 1965 samt senere Viborg amts sydlige fredningskreds kendelse af 27. maj 1971. Man har samtidig fået afklaret særlige problemer, der havde rejst sig omkring etablering af pelsdyrfarme, der påberåbtes at være landbrugsbyggeri, men som efter fast praksis krævede dispensation, jfr. Skr 21. marts 1955. Smh. § 43 11 og § 47 10.

5. Forbudet mod opstilling af campingvogne og lignende omfatter en række variationer af sådanne letflyttelige opholdsrum og dækker f. eks. caravans, combi-camps, jfr. OFNS 14. april 1971 (357 S/71), hustelte med fast gulv eller vægge m. v. Forbudet er generelt og gælder således også kortvarige opstillinger.

Anlæg af egentlige campingpladser søværts strandbeskyttelseslinien kræver således tilladelse i medfør af § 46, men hertil kommer, at sådanne pladser i første række skal godkendes af fredningsplanudvalget i medfør af § 43 samt af zonelovsmyndigheden, jfr. Cirkskr 71, punkt VIII.

Med hensyn til etablering af campingpladser har der tidligere været en vis usikkerhed om, hvorvidt der krævedes tilladelse efter Lov 37 § 25, stk. 1. Der er derfor etableret en række campingpladser uden godkendelse. Disse campingpladser, hvor dog teltning må antages fortsat at kunne finde sted søværts strandbeskyttelseslinien, jfr. § 46, stk. 8, må søges lovliggjort ved dispensation eller nedlægges, jfr. FUBil sp. 2737.

6. Efter praksis i henhold til Lov 37 krævede etableringen af master ikke tilladelse, se under 3. § 46 forbyder opsætning af enhver form for master herunder typisk el- og telefonmaster, men også f. eks. radiomaster og fællesantenner. Elmaster, der agtes placeret søværts strandbeskyttelseslinien, kræver i det omfang, det drejer sig om anlæg, omfattet af ministeriet for kulturelle anliggenders i henhold til § 42 udstedte bekendtgørelse nr. 344 af 14. juni 1971, se s. 509, godkendelse ikke alene af fredningsnævnet som dispensationsmyndighed i henhold til § 46, stk. 6, men tillige – og

præliminært, jfr. Cirkskr 71, punkt VIII – af ministeriet, respektive det pågældende fredningsplanudvalg, jfr. også FUBil sp. 2742.

Skiltning er ikke direkte omtalt i § 46, formentlig fordi det er betragtet som reguleret i § 57. Skiltning, som ikke kan antages at være omfattet af § 57, må uden for bagateltilfælde, kræve tilladelse efter § 46, jfr. OFNS 20. august 1971 (394 S/71), hvorefter overfredningsnævnet ikke havde indvendinger mod et ønsket skilt i formatet 12×12 cm til markering af et privat område.

7. Forbudet omfatter enhver ændring af status quo og således både bortgravninger og opfyldninger, bl. a. som de under 2 omtalte, i forbindelse med hvilke grønsværsgrænsen søges rykket udad.

Bestemmelsen udgør et sidestykke til kystfredningsloven. Kystfredningsloven giver dog kun mulighed for, at kystkommissionen kan nedlægge forbud mod gravning af ler, sand og grus fra forstranden i en sådan nærhed af kysten, at denne derved udsættes for beskadigelse, og fra de tilsvarende strækninger af den udyrkede og for græsvækst blottede strandbred. En eventuel tilladelse i medfør af § 46 fra fredningsnævnet vil ikke kunne udnyttes i strid med et forbud fra kystkommissionen. Tilladelse til bortgravninger efter § 46 bør ikke træffes uden forelæggelse for kystkommissionen, hvor en sådan måtte være nedsat.

Også en fortsættelse af de ved lovens ikrafttræden igangværende gravninger kræver tilladelse, jfr. U 1972.603 H.

Gravningsaktivitet på forstranden vil kunne hindres ved bekendtgørelse i henhold til § 60, f. eks. hvor en sådan gravning kan medføre gener eller risiko for de badende.

Om forholdene ved den jyske vestkyst se under 15.

Om råstofloven henvises til § 20 6, § 21 4 g og § 44 1. Også i tilfælde af, at der søges om tilladelse til råstofindvinding i strandbeskyttelseszonen, skal ansøgning herom indgives gennem amtsrådet, men afgørelsen træffes i første omgang af fredningsnævnet. Såfremt dette afslår at give dis-

pensation, skal amtsrådet ligeledes afslå ansøgningen, se ministeriet for offentlige arbejders cirkulære nr. 232 af 13. september 1972, kap. II, punkt 3, og cirkulæreskrivelse nr. 220 af 12. oktober 1972, se s. 536 ff.

Efter det ovennævnte cirkulære kap. I, punkt 6, er det havstokken (højeste daglige vande), der er afgørende for, om en råstofforekomst omfattes af råstoflovens kap. 2 om råstoffer i jorden eller af kap. 3 om forekomster på søterritoriet, smlgn. herved § 46 2.

Opfyldninger på søterritoriet må i det omfang, de når ind på eller over strandbredden, foruden af ministeriet for offentlige arbejder tillige kræve godkendelse af fredningsnævnet i medfør af nærværende bestemmelse, jfr. f. eks. kendelse af 28. april 1971 af fredningsnævnet for Fyns amts nordlige fredningskreds om en 30 ha stor opfyldning i Odense fjord samt – hvis der er tale om lossepladser – af fredningsplanudvalget efter § 43, se § 43 10.

OFNS 22. november 1972 (582 S/72). Udtalt, at oplysningerne om en ralgravning, der efter fredningsnævnets opfattelse måtte betegnes som en fjernelse af den på stranden opskyllede ral uden nævneværdig beskadigelse af den almindelige strandbred, men som efter en erklæring fra vandbygningsvæsenet ville kunne forstærke en igangværende mindre erosion af den pågældende kyststrækning, tydede på, at gravningen kræver tilladelse efter § 46, men at man, da gravningen var ophør, og ansøgning om fortsat gravning ikke var fremkommet, ikke havde fundet anledning til at foretage sig yderligere i sagen.

8. Smh. § 63, der kun taler om henlæggelse af affald på anden mands ejendom. Ved bestemmelsen forbydes det således også grundejeren selv at anbringe affald, herunder haveaffald, fyld og lign. på sin strandbred.

9. Bestemmelsen er anført i et selvstændigt nr., fordi der med hensyn til dets håndhævelse gælder særlige regler efter § 46, stk. 2 og § 58, stk. 1 nr. 8.

Forbudet indebærer, at en synlig markering af private

grænser ved hegning i beskyttelseszonen kræver tilladelse. Det samme gælder beplantningsforanstaltninger, der kan medføre ændringer i de bestående forhold. Ved OFNK 14. april 1971 ophævedes en af fredningsnævnet givet dispensation til en begrænset tilplantning af en ø i Lindelse Nor med gyvel, ene, havtorn, slåen, rosa rogusa m. v. Fornyelse af plantninger eller hegn er ikke omfattet af bestemmelsen, se FUBet sp. 2661.

En bestemmelse af tildels samme karakter var indeholdt i Lov 37 § 25, stk. 1, 2. pkt., der forbød »hegn, beplantning eller andet«, der kunne være til hinder for den fri udsigt fra offentlige veje, der forløb mindre end 100 m fra kysten. Den pågældende bestemmelse antages ikke at ulovliggøre eksisterende beplantninger eller disses fornyelse.

10. Bestemmelsen er indføjet ved Lov 69-72, jfr. Forsl. 72. Den giver indsigt med udstykninger i beskyttelseszonen og dermed også mulighed for på det tidligst mulige stadium at behandle spørgsmål om, hvorvidt en bebyggelse eller anden foranstaltning bør tillades. Om bestemmelsens rækkevidde og forståelse henvises i øvrigt til Cirk 72, punkt 14. Også sager om omdeling er omfattet af bestemmelsen, jfr. Skr 1. november 1972.

11. Som oven for nævnt blev der i henhold til Lov 37 § 25, stk. 1, sidste pkt. tinglyst deklaration om de af strandfredningskommissionen fastsatte bestemmelser, jfr. *1. Strandfredningskommissionen* gennemgik i tidsrummet 1937-40 alle landets kyststrækninger. Der foretoges herved en *konkret fastlæggelse* af forbudszonens udstrækning, der reduceredes i en række tilfælde, f. eks. hvor ældre, sammenhængende eller hovedsagelig sammenhængende bebyggelse forefandtes. De af kommissionen reducerede zoner omfatter en kyststrækning på ca. 440 km eller 7 % af landets kystareal.

Afgrænsningen tog i en række af disse tilfælde udgangspunkt i topografiske forhold som vejkanter, skelgrænser o. s. v. Ministeriet havde ikke kompetence til at ændre

strandfredningskommissionens afgørelser med hensyn til denne afgrænsning. Senere ændringer, f. eks. vejforlægninger, medførte derfor ikke ændringer i liniens forløb, jfr. Skr 2. juni 1955 og Skr 9. oktober 1963.

Hvor forholdene i disse tilfælde ændres ved tilskylninger eller opfyldninger ved kysten, vil den konkret fastlagte linie forblive i kraft, medmindre zonen efterhånden bliver bredere end 100 m, jfr. Skr 27. juli 1957 og Skr 4. november 1971. I så fald vil den sædvanlige 100 m-linie afløse den konkret fastlagte linie.

I de tilfælde, hvor der således konkret fastsættes en smalere zone, men ikke i den i Lov 37 § 25, stk. 1, 2. pkt. omtalte situation, blev der som regel for den resterende del af 100-m bæltet tinglyst en *særlig deklaration* om, at bebyggelse krævede godkendelse af beliggenhedsplan, bygningstegninger, farvevalg m. v. af ministeriet, se s. 548. Indstilling herom skulle foretages af fredningsnævnene. Ved Skr 2. juni 1967 overførtes kompetencen til at træffe afgørelser efter de nævnte deklarationer til fredningsnævnene, og denne kompetencedelegation opretholdtes ved Cirk s. 465, der samtidig udtaler, at en eventuel klage over afgørelserne bør behandles af overfredningsnævnet.

Herudover var zonen *generelt reduceret* i henhold til § 25, stk. 1, 2. pkt., hvorefter forbudet kun omfattede arealet på strandsiden af en ved lovens ikrafttræden eksisterende offentlig vej, der førte langs strandbredden inden for de 100 m. Stikveje betragtedes derimod ikke uden videre på denne måde. Mellem vejen og vandet gjaldt til gengæld særlig strenge bestemmelser, idet der tillige var forbud mod hegnning, beplantning eller andet, der kunne være til hinder for den frie udsigt fra vejen, jfr. ovenfor. Strandfredningskommissionens og senere ministeriets fortolkning af begrebet offentlig vej har været, at det skulle dreje sig om veje, som pr. 1. juli 1937 var optaget på fortegnelsen over offentlige veje, herunder biveje, derimod ikke stier, jfr. Skr 30. april 1971 og Skr 15. oktober 1971 samt Åbenrå rets dom af 13. december 1963 (utrykt) og U 1962. 901 ØL.

Da der efter Lov 37 på de berørte ejendomme var tinglyst deklarationer, der angav den reducerede beskyttelseszone, kunne den generelle undtagelse udelades i Lov 69. Eventuelle tvivlsspørgsmål i relation til ministeriets fortolkning af Lov 37 § 25, stk. 1, 2. pkt. har således ikke længere betydning, jfr. Skr 30. april 1971. I forbindelse hermed kan også ses, at Bet § 46, stk. 3 indeholdt et sidste pkt., efter hvilket ministeren skulle ændre grænser, såfremt den hidtidige grænse var fastsat på forkert grundlag. Dette blev ikke medtaget i lovforslaget. Der er således ikke hjemmel til at ændre en tinglyst strandbyggelinie, selvom den eventuelt er fastsat på et forkert grundlag, jfr. Skr 27. oktober 1972.

12. De opregnede *undtagelser fra stk. 1* har ikke alle samme karakter. Medens det er klart, at de under 3), 4) og 5) anførte lokaliteter ikke kan være omfattet af nogen beskyttelse i henhold til § 46, og at aktiviteter her således ikke kræver fredningsnævnets dispensation, omfatter nr. 1) og 2) visse kategorier af anlæg, respektive anlægslokaliteter, der kræver en nærmere afgrænsning.

13. Forsvarsanlæg kan i relation til § 46 karakteriseres som militære indretninger, hvis betydning og effektivitet forudsætter en placering umiddelbart ved kysten, FUBil sp. 2698-99. Det i Lov 37 § 25, stk. 3 forekommende ord »befæstningsanlæg« forklares i Bet s. 228 som forter og lignende, men derimod ikke ethvert militært anlæg som barakker, depoter, forsyningsledninger og lignende.

Når undtagelsesbestemmelsen anvender ordene »bestående forsvarsanlæg«, ligger der heri, at der for så vidt angår de lovligt bestående militære anlæg uden dispensation kan foretages ændringer i anlæggene eller – inden for den naturlige, stedlige afgrænsning af disse – kan opføres nye anlæg, hvis der er en forsvarsmæssig nødvendighed for disses placering umiddelbart ved kysten, jfr. Cirk s. 464 og Skr 15. november 1972 (j. nr. 051-5-72) om depot-, vagt-, belæg-

nings- og kostforplejningsbygninger og Skr 15. november 1972 (j. nr. 22-22-20-72) om en skydebane, jfr. herved også § 43 6. Andre anlæg, herunder nye forsvarsanlæg, kræver derimod dispensation, og nedlægges et forsvarsanlæg som et sådant, kan der ikke længere foretages ændringer i anlægget eller etableres nye anlæg uden dispensation. Bestemmelsens rækkevidde er derfor meget begrænset.

De bestående forsvarsanlæg udgøres af *dels* de ved ikrafttrædelsen af Lov 37 eksisterende anlæg af den pågældende karakter, *dels* de anlæg, der er etableret senere på grundlag af en dispensation fra bestemmelserne om strandbeskyttelseslinien i § 25, stk. 1 i Lov 37 eller efter Lov 69, § 46 1, jfr. Skr 15. november 1972 (j. nr. 22-22-20-72). Smlgn. herved § 47 8 og § 54 11.

To afgørelser truffet af fredningsnævnet for Vestsjællands amts nordlige fredningskreds den 27. november 1972 (henholdsvis 378 B/72 om en kostforplejningsbygning indenfor et eksisterende anlæg og 385 C/72 om en skydebane udenfor den naturlige afgrænsning af et eksisterende forsvarsanlæg) er i overensstemmelse med det ovenfor anførte.

14. Lov 37 § 25, stk. 3 anvendte for denne undtagelsesgruppe udtrykket »havnearealer«. Strandfredningskommissionen havde ved sin gennemgang af kystarealerne helt eller delvis undtaget de eksisterende havnearealer. Der vil således ikke kunne opstå tvivl for disse undtagne arealers vedkommende. Udgangspunktet for administrationen var herefter, at undtagelserne var udtømmende.

Ministeriets bestemmelse af begrebet havn var iøvrigt baseret på angivelserne i »Den danske havnelods«, og som havnearealer regnedes sådanne arealer i tilknytning til en havn, som måtte anses som fornødne for de for selve havnen nødvendige indretninger og anlæg, jfr. f. eks. Skr 12. december 1963.

Tvivelsspørgsmålene gik først og fremmest på, hvilken udstrækning et havneareal kunne siges at have, samt på, om ethvert byggeri inden for havnearealet var frit.

Ændringen i formuleringen ved Lov 69 til »havneanlæg med tilhørende landarealer« tilsigtede en afklaring, jfr. Forsl II sp. 1868 samt Bet s. 229, med henblik på i videre omfang at undgå dispensationsproceduren, hvor det drejer sig om arealer, der udnyttes eller skal udnyttes til egentlige havneformål, d. v. s. til anlæg eller indretninger, der er erhvervsøkonomisk nødvendige for havnens drift, eller som erhvervs- eller anlægsøkonomisk må ligge ved en havn.

Medens nyanlæg af trafik- og erhvervshavne kun relativt sjældent finder sted, foregår der en betydelig aktivitet omkring anlæg af nye lystbådehavne eller udvidelse af eksisterende lystbådehavne.

Anlæg af havne kræver tilladelse fra ministeriet for offentlige arbejder som ressortministerium for alle faste anlæg på søterritoriet. I den procedure, som anvendes ved behandlingen af sager om nyanlæg på søterritoriet indgår en høring af ministeriet for kulturelle anliggender. Ministeriet for kulturelle anliggender fremfører efter indhentet udtalelse fra de rådgivende fredningsorganer – på lokalt plan fredningsplanudvalget – eventuelle indvendinger eller forslag til en nærmere udformning og afgrænsning af anlæggene.

Der har i fredningsnævnene hersket tvivl med hensyn til, om nævnene i sager om havneanlæg måtte betragtes som inkompetente, idet disse anlæg ikke kan undgå at komme til at berøre områder, der på forhånd er beskyttet gennem § 46, stk. 1. I adskillige tilfælde har fredningsnævnene behandlet sager om anlæg eller udvidelse af lystbådehavne.

På baggrund af lovtekstens formulering, der ikke indeholder begrænsningen »bestående« som under 1) og de forudgående forhandlinger i forbindelse med lovens forberedelse, må det antages, at havneanlæg principielt er underdraget fredningsnævnets kompetence. Behandlingen af disse sager kommer herefter til at minde om behandlingen af sager om offentlige anlæg efter bekendtgørelse i medfør af § 42. Det bliver således ministeriet for kulturelle anliggender, der over for ministeriet for offentlige arbejder i det enkelte tilfælde må gøre de naturfredningsmæssige interesser

op. Da lystbådehavne er beregnet til at tjene fritidsformål, der sammen med de landskabelige hensyn indgår under ministeriet for kulturelle anliggenders interesseområde, vil ministeriet for offentlige arbejder ved sin bedømmelse af ansøgningen tage sit udgangspunkt i ministeriet for kulturelle anliggenders stillingtagen, jfr. Skr 5. maj 1972 til folketingets udvalg angående forslag til lov om ændring af lov om naturfredning.

Ministeriet for kulturelle anliggender vil i sin bedømmelse af et projekt som helhed tage sit udgangspunkt i de i Lov 69-72 § 1 anførte hensyn. Herudover vil det, hvis et projekt tillades, være nødvendigt at afklare forskellige forhold, således anlæggets afgrænsning langs kysten, og om strandbeskyttelsen fortsat skal eksistere for det landareal, der ligger mellem 100 m-linien og det areal, der i henhold til angivelsen i »Den danske havnelods« er havneareal, eller som iøvrigt er godkendt af ministeriet for offentlige arbejder som havn til udnyttelse til egentlige havneformål, jfr. Skr 2. juli 1971 og Skr 13. oktober 1971.

Endvidere bør det gøres op – også for arealer, der udlægges som egentlige havnearealer – hvorvidt og eventuelt i hvilken udformning der her kan accepteres byggeri eller opstillinger, der ikke har specielle havnefunktioner, jfr. foran og Skr 13. oktober 1971.

Den ministeriet for kulturelle anliggender efter stk. 7 tilføjede beøjelse til at bestemme, at stk. 1 ikke skal gælde for nærmere angivne områder, vil bl. a. kunne praktiseres ved havneanlæg, der udlægges eller er udlagt som erhvervs- og trafikhavne i henhold til godkendte byplaner eller dispositionsplaner, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 326 af 5. juni 1972.

15. Ved Lov 37 § 25, stk. 5, 2. pkt. bemyndigedes statsministeren til efter indstilling fra strandfredningskommissionen at bestemme, at forbudet i § 25, *stk. 1* ikke skulle komme *til anvendelse* »på bestemt afgrænsede områder, som naturligt hører til en allerede eksisterende bymæssig bebyg-

gelse». I henhold hertil blev der umiddelbart efter lovens ikrafttræden for hvert amt eller hver amtsrådsreds med angivelse af sådanne områder i de enkelte købstæder, smh. § 25, stk. 5, 1. pkt. hvorefter stk. 1 ikke omfatter staden København og købstædernes bygrunde, samt i sognekommunerne, udstedt følgende *bekendtgørelser*:

Nr. 257 af 26. august 1937: Bornholms amt, Rønne og Allinge-Sandvig samt sognene Rutsker, Olsker, Gudhjem, Ibsker, Povlsker og Nylarsker.

Nr. 269 af 16. september 1937: Sorø amt, Skælskør, Korsør samt Holsteinborg sogn.

Nr. 270 af 16. september 1937: Odense amtsrådsreds, Kerteminde.

Nr. 271 af 16. september 1937: Præstø amt, Vordingborg og Stege, sognene Strøby, Lille Heddinge, Hylleholt, Kalvehave, Nyord, Vordingborg landsogn og Stege landsogn.

Nr. 273 af 22. september 1937: Assens amtsrådsreds, Assens og Middelfart samt sognene Kærum, Vejlbj og Strib-Røjleskov.

Nr. 278 af 29. september 1937: Svendborg amt, Rudkøbing, Fåborg og Svendborg samt Marstal handelsplads.

Nr. 295 af 23. oktober 1937: Frederiksborg amt, Helsingør, Frederikssund og Frederiksværk samt sognene Kregme, Torup, Melby, Tibirke, Vejby, Gilleleje, Hornbæk, Hellebæk, Egebæksvang, Humlebæk og Hørsholm.

Nr. 297 af 4. november 1937: Holbæk amt, Kalundborg, Nykøbing Sj. og Holbæk, sognene Drøsselbjerg, Kirke-Helsing, Raklev, Føllenslev og Rørvig, og på Samsø Tranebjerg, Besser, Nordby, Onsbjerg og Kolby.

Nr. 373 af 21. december 1937: Roskilde amtsrådsreds, Roskilde og Køge samt sognene Jyllinge, Himmelev, Sct. Jørgensbjerg og Gershøj.

Nr. 380 af 28. december 1937: Århus amtsrådsreds, sognene Halling og Vejlbj.

Nr. 381 af 29. december 1937: Skanderborg amtsrådsreds, Horsens købstads markjorder.

Nr. 3 af 5. januar 1938: Ringkøbing amt, Lemvig og Ringkøbing og Nørre-Lem sogn.

Nr. 4 af 6. januar 1938: Vejle amt, Kolding, Fredericia og Vejle og sognene Hjels, Nørre Bjært og Hornstrup.

Nr. 5 af 6. januar 1938: Ribe amt, Esbjerg og sognene Nordby og Guldager.

Nr. 8 af 11. januar 1938 og nr. 15 af 8. marts 1938: Københavns amtsrådsreds, St. Magleby, Tårnby og Kastrup sogne og strækningen fra grænsen mod København nord på til grænsen mod Frederiksborg amt med undtagelse af enkelte strækninger af Tårnbæk og Vedbæk sogne.

Nr. 13 af 13. januar 1938: Åbenrå amtsrådsreds, Åbenrå jorder og sognene Bov, Holbøl, Rinkenæs, Gråsten og Ensted.

Nr. 14 af 13. januar 1938: Haderslev amt, Haderslev og sognene Vilstrup og Halk.

Nr. 15 af 13. januar 1938: Sønderborg amtsrådsreds, Augustenborg Flække og Sønderborg samt sognene Broager og Hørup.

Nr. 16 af 14. januar 1938: Maribo amt, Nakskov og sognene Nørre Vedby, Brarup, Majbølle, Bandholm og Birket samt Gedesby, Væggerløse og Åstrup.

Nr. 19 af 25. januar 1938: Thisted amt, Thisted og Nykøbing M. samt Odby sogn.

Nr. 20 af 25. januar 1938: Viborg amt, Skive og sognene Vorde og Glyngøre.

Nr. 62 af 5. marts 1938: Randers amt, Randers, Hobro og Grenå samt sognene Falslev og Knebel.

Nr. 68 af 11. marts 1938: Ålborg amt, Nørre Sundby og Ålborg samt sognene Hals, Hvorup, Lindholm, Nørre Tranders, Hasseris landsogn, Sebber, Lovns, Als og Vive.

Nr. 69 af 11. marts 1938: Hjørring amt, Sæby samt sognene Elling, Flade og Aggersborg.

16. Sandflugtsloven, lov nr. 84 af 25. marts 1961, omfatter den jyske vestkyst fra Skagen til Skallingen samt vestkysten af øerne Fanø, Manø og Rømø. I henhold til sandflugts-

loven er strandbredden samt alle havklitter (den yderste klitrække) dog højest indtil 500 m fra strandbreddens inderste side fredet, således at der her ikke må opføres hegn, bygninger m. v. eller foretages gravninger, der kan fremme sandflugt. Herudover er klitstrækninger og andre langs disse beliggende arealer inden for 100 m fra strandbreddens inderste grænse fredet, og klitmyndighederne er bemyndiget til at inddrage yderligere sandflugsstrækninger under fredning.

Bestemmelserne suppleres gennem kystfredningsloven, jfr. under 7.

17. Sandflugslovens bestemmelser om forbudszoner har ikke virkning for alle dele af *den jyske vestkyst*, idet der på nogle strækninger ikke er klitarealer, således at kun selve strandbredden er omfattet af loven. Der forberedes af ministeriet for kulturelle anliggender bekendtgørelser, hvorefter sådanne strækninger bliver omfattede af naturfredningslovens § 46.

18. Medens der efter Lov 37 § 25, stk. 3 og 5, herskede nogen tvivl med hensyn til mulighederne for *genopførelse eller ombygning af eksisterende lovlig bebyggelse* søværts strandbeskyttelseslimen, jfr. således U 1962.187 VL og U 1959 B s. 244 ff, se herom Bet s. 235, er der skabt en afklaring gennem indføjelser af stk. 5, som principielt hjemler en ret til sådan genopførelse eller ombygning. Rettighedens udnyttelse er betinget af en godkendelse af fredningsnævnet i henhold til indsendte tegninger og beskrivelse. Administrationen af genopførelses- eller ombygningssagerne svarer således i nogen grad til den, der i henhold til særlige deklARATIONER er gældende for bebyggelser, der er opført mellem en reduceret strandbeskyttelseslinie og en 100 m-linie, jfr. under 11.

Genopførelses- eller ombygningsretten medfører ikke ret til arealudvidelser eller til ændrede bygningsdimensioner eller placeringer og må iøvrigt ske under iagttagelse af andre lovbestemmelser, f. eks. byggelovens, jfr. Cirk. Udvi-

delser, ændret placering eller ombygning f. eks. til anden udnyttelse vil således kræve en dispensation efter stk. 6. Praksis viser en betydelig strenghed med hensyn til, at stk. 5 kun kan anvendes, når samtlige ydre dimensioner bevares, jfr. OFNS 8. november 1971 (364/71 S).

Fredningsnævnet for Viborg amts nordlige fredningskreds har ved afgørelse af 6. september 1971 (17/71) meddelt afslag efter § 46, stk. 1, til en ombygning af en før 1937 opført oplagsbygning, hvorved førstesalen uden arealforøgelse skulle indrettes til beboelse.

Bebyggelse opført mellem 1937 og 1969 som nødvendig for fiskerierhvervet, skov- eller landbrug er antaget ikke at kunne ombygges til beboelse, jfr. Skr 24. juni 1958.

Genopførelse og ombygning kan iøvrigt hindres ved fredningssag, jfr. Bet s. 230. Der kræves endvidere tilladelse efter zonelovens §§ 6-8.

19. Administrationen af Lov 37 § 25, stk. 1, jfr. stk. 5, påhvilede ministeriet, der i medfør af § 69, stk. 4 også har varetaget færdigbehandlingen af sager om undtagelse fra bestemmelsen, der var modtaget i ministeriet inden den 1. oktober 1969.

Praksis med hensyn til dispensationssager var meget *streng*, jfr. Bet s. 231 ff, og det forhold, at andre myndigheder, især de kommunale, havde meddelt tilladelse til et ulovligt byggeri, ansås ikke i sig selv som dispensationsmoterende.

I forbindelse med overførelsen af dispensationskompetencen fra ministeriet til fredningsnævn/overfredningsnævn, var det en tilkendegivet forudsætning, jfr. Forsl II sp. 1869 og FUBil sp. 2739-40, at den hidtidige praksis skulle opretholdes, jfr. også Cirk. Dispensationer vil herefter kun kunne gives, såfremt helt ekstraordinære forhold, som ikke kan ventes at komme frem i en række andre sager, gør sig gældende. Se også Cirk 72, punkt 14.

Den betydning, der tillægges den strenge administration af bestemmelsen er *bl. a. tilkendegivet* ved forskriften om, at

dispensation kræver tilslutning fra alle nævnets medlemmer, jfr. FUBil sp. 2739 ff. I det omfang, dispensationsansøgninger drejer sig om de »indretninger«, der var omfattede af Lov 37 § 25, stk. 1, se under 3, vil praksis efter Lov 37 kunne være vejledende. En opgørelse over en række afgørelser er anført i Købstadsforeningens tidsskrift 1966, s. 344 ff. De af overfredningsnævnet i henhold til Lov 69 truffne afgørelser følger den hidtidige meget strenge praksis med hensyn til, om der foreligger ganske særlige forhold. Dette gælder såvel bebyggelser og tilbygninger m. v. Om beplantninger, se under 9. Om høring af naturfredningsrådet, se Cirk-skr. 11. december 1972 s. 539.

20. Der henvises til Cirk s. 467. Formen for bekendtgørelsen – meddelelse i Statstidende og ét eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen – svarer til den måde, hvorpå der sker bekendtgørelse af rejsning af en fredningssag – jfr. § 13, stk. 1 og af afsagte fredningskendelser, jfr. § 22, stk. 5. Se endvidere § 47, stk. 4 og § 47 a, stk. 3.

§ 46, stk. 7, udelukker – såfremt formkravene i øvrigt opfyldes – ikke, at bestemmelse sker i form af en egentlig bekendtgørelse, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 326 af 5. juni 1972 om ophævelse af strandbyggelinien på visse kyststrækninger i Ålborg kommune. Se herved også § 46 15.

I §§ 59 og 60 er en egentlig bekendtgørelsesform foreskrevet. Også i de af §§ 42, stk. 2, og 44 omfattede tilfælde træffer ministeren bestemmelse i form af en egentlig bekendtgørelse.

21. Der er ikke fastsat regler om teltning indenfor strandbeskyttelseslinien.

§ 47. (1) *Der må ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende* (2) *inden for en afstand af*

- 1) 300 m fra offentlige (3) skove (4) samt fra private skove på 20 ha eller derover, herunder sammenhængende eller hovedsagelig sammenhængende skovstykker (5) hørende til forskellige skove,
- 2) 150 m fra de i § 3, stk. 2 a-c, i lov om bestyrelsen af de offentlige veje nævnte hovedlandeveje og landeveje (6). Er der fastsat byggelinjer i henhold til §§ 40 og 41 i den nævnte lov, regnes de 150 m fra disse linjer (7).

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke for

- 1) bestående forsvarsanlæg (8),
- 2) havneanlæg med tilhørende landarealer (9),
- 3) bygninger, der er erhvervsøkonomisk nødvendige (10) for landbrugs-, skovbrugs- og fiskerierhvervet, og som ikke anvendes til beboelse (11),
- 4) områder, hvor der inden den 1. januar 1968 var påbegyndt en væsentlig, lovlig bebyggelse inden for de i stk. 1 nævnte linjer (12).

Stk. 3. I sager vedrørende bebyggelse m. v. inden for 300 m fra de i stk. 1, nr. 1, nævnte skove skal den pågældende skovejer indkaldes til nævnets møder i overensstemmelse med reglerne i § 14 og have lejlighed til at udtale sig. Bestemmelserne i §§ 15, 16, stk. 2, og § 58, stk. 1, 4 og 5, finder tilsvarende anvendelse (13).

Stk. 4. Ministeren kan bestemme, at reglen i stk. 1 ikke skal gælde for nærmere angivne områder. Bestemmelse herom skal bekendtgøres i Statstidende og ét eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen (14).

Stk. 5. Uanset bestemmelsen i stk. 1 kan der på bebyggede ejendomme for en kortere tid placeres enkelte campingvogne i umiddelbar tilknytning til den del af bebyggelsen, som anvendes til beboelse, såfremt vognen ikke udlejes og der ikke svares vederlag for placeringen (15).

Stk. 6. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte inden for de i stk. 1 nævnte linjer. Bestemmelse herom kan træffes for hele landet eller nærmere angivne dele af landet (16).

Bet s. 216 ff (skov), 155 (veje), Forsl II sp. 1869 ff, FUBet sp. 2680, FUBil sp. 2700 ff, 2742 f og 2759 ff. Cirk 467 f. Garde s. 397 f og 403 ff, Wulff s. 37, HJ s. 138 ff.

1. Der har været en betydelig *udvikling* med hensyn til, hvilke kriterier, fredningsnævnene kunne lægge til grund ved administrationen af byggeliniebestemmelserne. I de første år efter gennemførelsen af Lov 37 var det væsentligste udgangsmateriale foruden folketingsforhandlingerne omkring lovens tilblivelse, jfr. Folketingstidende 1937–38, sp. 5243, de i tilslutning hertil affattede statsministerielle cirkulæreskrivelser af 23. april 1938 og 20. maj 1940 til formændene for fredningsnævnene. Det anførtes heri bl. a., at Lov 37 § 25, stk. 2 ikke indeholdt et almindeligt forbud mod bebyggelse, men alene fastsatte som almindelig bestemmelse, at bebyggelse kun kunne ske efter indhentet tilladelse. Det var yderligere i Lov 37 § 25, stk. 6 anført, at nævnet ved sin afgørelse skulle tage hensyn til, hvorvidt en bygning ved sit udseende eller beliggenhed ville få en skæmmende virkning på det omgivende landskab eller ødelægge eller væsentligt forringe en for almenheden særlig værdifuld udsigt. Lov 37 § 25, stk. 2 havde derfor en væsentlig betydning ved, at fredningsnævnene kunne fastsætte særlige *vilkår for dispensationer*, f. eks. med hensyn til bygningers placering og dimensioner, materiale og farvevalg m. v., jfr. eksemplerne HJ s. 139 ff. I en række tilfælde blev dog tilladelser nægtet.

De ændringer i § 25, der fandt sted ved Lov 37–61 var klart motiveret i et ønske om ad denne vej at opnå et effektivt indseende med bebyggelsen inden for byggelinierne, der nu også indførtes ved søer, åer og veje. Ændringerne kan tillige ses som et led i en dækning af det behov for en effektiv almindelig bebyggelsesregulering, der på dette tidspunkt var blevet åbenbart.

Principielt skulle altså bebyggelse kunne hindres, jfr. Folketingstidende 1960–61, Tillæg A. sp. 1150 f. I sammenhæng hermed kan også ses, at niveauet for fredningerstatninger for arealer i og uden for byggelinierne var forskellige jfr. § 21 4, b.

Ved udarbejdelsen af *Lov 69* kunne der kun i begrænset omfang tages hensyn til den samtidige udarbejdelse af *zoneloven*. Efter gennemførelsen af *zoneloven*, der giver en kontrol med bebyggelsesudviklingen i det åbne land under varetagelse også af landskabelige hensyn, er det generelle behov for byggeliniebestemmelserne i alt fald på længere sigt svækket, jfr. foran s.

For at opnå en administrativ lettelse og en enklere sagsbehandling udtaltes i Cirkskr 71, at »Sager om bebyggelse i landzone inden for de i naturfredningslovens § 47 omtalte byggelinier normalt ikke bør tages under behandling, uden at projektet på forhånd er godkendt af vedkommende zonenovsmyndighed«.

Overfredningsnævnet har i en række tilfælde udskudt afgørelser i henhold til § 47 indtil zonenovsmyndigheden havde taget stilling, jfr. OFNS 7. oktober 1971 (280 B/71), eller afvist sagen, hvor zonenovsmyndigheden havde givet afslag, jfr. OFNS 9. oktober 1970 (329 B/70). Se også OFNK 31. oktober 1972 (507 B/72).

Om problemerne i forbindelse med *rækkefølgen* for den administrative behandling se Garde s. 397 f.

Iøvrigt gælder bestemmelserne i § 47 også i *byzoner*, d. v. s. for sådanne arealer, der er udlagt til byzone, og hvor der ikke inden 1. januar 1968 er væsentlig, lovlig bebyggelse, jfr. stk. 2, nr. 4).

I disse områder er *fredningsnævnet* således den myndighed, der *påser*, at kommunerne ved deres planlægningsdispositioner tilstrækkeligt tilgodeser de *landskabelige og rekreative hensyn*, der tilsigtes varetaget gennem § 47, jfr. OFNS 20. april 1970 (273 B/70), hvor en kommunal byggetilladelse tilsidesættes, fordi dispositionen ville præjudicere en samlet planlægning af de grønne områder i en del af Odense-regionen.

I zonenovcirk punkt 10 udtales, at der med henblik på varetagelsen af landskabelige og rekreative hensyn almindeligvis ikke bør inddrages arealer omfattet af naturfredningslovens byggeliniebestemmelser under byzone.

De ændringer, der foretoges ved Lov 69 § 47 tilsigtede yderligere at imødekomme de planlægningssynspunkter, der nu havde gjort sig stærkere gældende, og i alt fald en administration, der harmonerede med ønskerne om *sikring af større landskaber*, således at fredningen af disse i det omfang, arealerne omfattedes af byggelinier, blev mindre kostbare. Det fremhæves samtidig som et formål med bestemmelsen at opnå en beskyttelse af selve det objekt, bygge- linien var lagt ved. Yderligere fremhævedes i FUBet sp. 2668, at naturfredningsmyndighederne ved udøvelsen af deres beføjelser efter loven skal tilstræbe, at der i videst muligt omfang undgås en *forurening af naturen*, jfr. endvidere Cirk s. 437.

Ved Lov 69-72 er fredningsmyndighedernes beføjelse til ved administration af lovens bestemmelser at bidrage til, at det menneskelige miljø ikke forringes ved forurening, direkte indføjet i lovens formålsbestemmelse, § 1, således at al tvivl i denne henseende er fjernet, Bet 72.

Samtidig afløstes bestemmelsen om byggelinier ved søer og åer (Lov 69 § 47, stk. 1, nr. 2) af § 47 a.

Rækkevidden af den nye bestemmelse i § 1 i forhold til § 47 er belyst i OFNK 31. oktober 1972 (507 B/72), hvor overfredningsnævnet i et tilfælde, hvor der var tale om planlægning af en samlet fremtidig bebyggelse, fandt at burde »tage særligt hensyn til den fremhævede interesse i at mindske gener for beboerne på grund af støj fra den stærkt trafikerede vej – et hensyn, der findes at kunne tages i betragtning ved afgørelsen, jfr. lovens § 1, stk. 2, nr. 4«. Det fandtes uden betydning, at den omgivende natur ikke frembød særlige skønhedsværdier i forhold til muligheden for at bevare grønne friarealer. Se endvidere OFNS 2. november 1972 (511 B/72) samt Lov 72 § 2 1.

2. Ordlyden indebærer en vis præcisering af, hvilke dispositioner der kræver tilladelse. Lov 37 anvendte blot ordet »bygges«. Begrebet »bygninger« må antages også at omfatte *tilbygninger*. I § 47 findes ingen til § 46, stk. 5 svarende

regel om *genopførelse eller ombygning* af eksisterende bygninger. Sådan genopførelse eller ombygning kræver derfor tilladelse, jfr. OFNS 30. maj 1970 (296 B/70), der tillod en eksisterende bebyggelse erstattet med en bygning af nogenlunde samme grundareal, men med en større bygningshøjde.

Af særlig betydning i opregningen er den direkte omtale af »campingvogne«, for hvis opstilling eller henstilling tilladelse dog ikke kræves under den i § 47, stk. 5 omtalte situation. Ordene »og lignende« har relation til hele opregningen, ikke blot til det forudgående ord »campingvogne«, jfr. OFNS 7. januar 1971 (342 B/71), hvorefter opstillingen af en 26 m høj bilradiomast forudsatte tilladelse efter § 47.

3. *Offentlige skove* svarer, jfr. Forsl II, sp. 1869, til de i Lov 37 § 25, stk. 2, jfr. § 24, stk. 1, opregnede. Denne opregning er i Lov 69 gentaget i § 55, stk. 1, jfr. § 55 3.

Ved offentlig erhvervelse af skove under 20 ha vil § 47 få virkning for skovens omgivelser. Det samme vil gælde nyplantninger til skovbevoksninger på offentlige arealer, uanset disses størrelse, dog at det træbevoksede areal må have et sådant omfang, at det vil være naturligt at karakterisere det som en skov.

4. *Skov* er et *fysisk botanisk begreb*, som omfatter ethvert areal, der er domineret af skovbevoksning, hvad enten den består af højstammede træer eller den er ganske ung, jfr. også OFNK 26. juni 1962, hvorefter det afgørende for skovbegrebet er, om der faktisk foreligger en skovbeplantning, eller om arealet dog indgår i omdriften, derimod ikke om arealet måtte være fredskovpligtigt, jfr. FUBil sp 2759 ff. Se endvidere Wulff s. 12 ff. I henhold til Skr 18. februar 1944 og landbrugsministeriets cirkulæreskrivelse af 20. oktober 1962 til de tilsynsførende skovridere omfattede Lov 37 § 25, stk. 2, og dermed også nu § 47, til-lige byggeri i selve skoven, hvis dette medførte en forstyrrelse af skovbrynet eller opførtes på større åbne områder i

skoven, se Wulff s. 37. Om bebyggelse i skove iøvrigt, se Wulff s. 45 f. Om skovbegrebet se også U 1969.979 VL.

Da det er de aktuelle fysisk-biologiske forhold, der er bestemmende for skovbegrebet, vil byggelinien kunne opstå i forbindelse med *træplanteringer udført efter byggeliniebestemmelsens indførelse*, jfr. OFNS 26. maj 1961 (1469/60), hvorefter dispensation med hensyn til Lov 37 § 25, stk. 2 nægtedes for omgivelsen af en privat plantage, der var plantet i 1952. Se også FT 1966-67, sp. 1100 ff. Rydning af bevoksninger vil omvendt kunne medføre bortfald af byggelinien.

Om en opståen af byggelinier ved offentlig erhvervelse af en skov under 20 ha, se ovenfor under 3.

Til *bebyggelse i selve skoven* kræves i alt fald tilladelse fra landbrugsministeriet i henhold til skovloven, jfr. Wulff s. 45, samt fra de bebyggelsesregulerende myndigheder. Herudover kræves i visse tilfælde godkendelse fra fredningsnævnet i medfør af § 47, jfr. OFNS 3. maj 1972 (485 B/72), hvori det udtales, at tilladelse efter § 47 er fornøden, såfremt bebyggelsen, omend den sker i skoven, dog vil være synlig ude fra.

5. Spørgsmålet om, hvad der kan udkræves, for at skove kan karakteriseres som *hovedsagelig sammenhængende*, er der ved flere lejligheder taget stilling til af ankenævnene og overfredningsnævnet, jfr. f. eks. OFNS 21. maj 1970 (274 B/70). Se endvidere § 21 4, d.

6. Lovhenvisningen sigter til den i 1969 gældende lov nr. 95 af 29. marts 1957 om *bestyrelsen af de offentlige veje*, jfr. lovbekendtgørelse nr. 369 af 5. august 1970. Vejbestyrelsesloven er imidlertid ophævet ved § 48, nr. 2 i lov nr. 312 af 9. juni 1971 om offentlige veje og § 1, nr. 18 i lov nr. 286 af 7. juni 1972, jfr. nu lovbekendtgørelse nr. 423 af 11. september 1972. De bestemmelser i vejbestyrelsesloven, der nævnes i nr. 3, afløstes ved lov nr. 312 af 9. juni 1971 om offentlige veje, af ændrede bestemmelser. Begreberne

hovedlandeveje og landeveje afløser de i den tidligere lov i § 3, stk. 2 a-c opregnede, jfr. kontrolcirkulæret § 16, stk. 7, nr. 2. Den nye lovs §§ 34 og 35 afløser de tidligere §§ 40 og 41. Disse giver vejbestyrelserne generel adgang til at pålægge byggelinier med indtil 100 m indbyrdes afstand ved hovedlandeveje og indtil 50 m's indbyrdes afstand ved landeveje. I begge tilfælde er vejens midtlinie udgangspunktet for beregningen.

Med de i §§ 34 og 35 omtalte byggelinier sidestilles de *vejbyggelinier*, der er pålagt af kommissarierne ved statsens *ekspropriationer*, efter den tidligere vejbestyrelseslovs § 31, se § 46 i lovebekendtgørelse 423 af 11. september 1972 og ekspropriationsprocesloven. § 47 finder anvendelse, uanset at en vej endnu ikke er anlagt, når der er fastsat en bygge-
linie for den i henhold til lov om offentlige veje, jfr. Forsl II sp. 1870, Cirk s. 469 og den fyldigere redegørelse Bet s. 158.

7. Bestemmelsen medfører en udvidelse af kontrolzonen i forhold til Lov 37, idet byggelinien i henhold til statsministeriets cirkulære af 28. juni 1961 regnedes fra vejbanens, herunder eventuelle cyklestiers og fortoves ydergrænser.

8. Udtrykket må principielt forstås på samme måde som det tilsvarende udtryk i § 46, stk. 4, nr. 1, se § 46 13, for så vidt som der kræves dispensation til nye forsvarsanlæg, d. v. s. nye anlæg til egentlige forsvarsformål. En modifikation i forhold til § 46, stk. 4, nr. 1, er det dog, at der, jfr. Skr 15. november 1972 (j. nr. 051-5-72), indenfor de naturlige rammer af sådanne bestående anlæg formentlig kan etableres nye anlæg af forsvarsmæssig karakter uden dispensation, alene betinget af, at de er nødvendige i forbindelse med de eksisterende anlæg.

En variation i forhold til § 46, stk. 4, nr. 1, er det endvidere, at undtagelsesbestemmelsen i § 47, stk. 2, nr. 1, kun får praktisk betydning i relation til bygningsanlæg m. v., jfr. § 47, stk. 1.

De *bestående* forsvarsanlæg omfatter, jfr. § 46 13, foruden de anlæg, hvortil der er meddelt dispensation, også de anlæg, der eksisterede, da de forskellige bestemmelser om byggelinier trådte i kraft. Se herom s. 247, punkt 2 og 4 om byggelinierne henholdsvis for skov og veje og s. 248 om udvidelsen af vejbyggelinien fra 100 til 150 m.

9. Se § 46 14

10. Til *erhvervsmæssigt nødvendige* bygninger for landbruget hører *ikke uden videre minkfarme*, jfr. FUBil sp. 2722 ff. Det var allerede efter Lov 37 fredningsnævnspraksis, at minkfarme uden forbindelse med eksisterende landbrug ikke var landbrugsbyggeri. Tilsvarende var statueret om en *champignonlade*. Denne praksis og opfattelse indgår som fortolkningsbidrag. I OFNS 18 maj 1971 (354 B/71) udtales, at byggeri til pelsdyravl i forbindelse med eksisterende landbrug, efter omstændighederne kan være lovligt uden fredningsmyndighedernes tilladelse, afhængigt af i hvilken grad de foranstaltninger, der skal tjene til pelsdyravlens etablering, vil sætte sit præg på de pågældende arealer. Ved afgørelsen heraf må der lægges vægt på forskellige hensyn, herunder landbrugsarealets størrelse, og om pelsdyravlen må anses som bi- eller hovedindtægtskilde for et brug, men især på, om de bygninger, der opføres, efter deres antal, størrelse og fremtrædelsesform iøvrigt kan anses indpasset i landskabet på lignende måde som bygninger, der opføres i tilslutning til almindelige landbrugsbygninger. Det følger heraf, at der må blive tale om en noget flydende grænse mellem sådanne bygninger, der på forhånd må anses for lovlige efter § 47, og andre bygninger, der kun kan anerkendes som lovlige efter indhentet tilladelse fra fredningsmyndighederne. Det må derfor tilrådes, for ikke at risikere påbud om nedrivning, jfr. § 67, at forelægge byggeplaner med henblik på pelsdyravl inden for byggelinierne for det pågældende fredningsnævn. I den foreliggende sag om 2 minkhaller opført nærmere et skovbryn end 300 m på en

landbrugsejendom på 13 ha statueredes, at de udførte foranstaltninger var af en sådan karakter, at de krævede tilladelse, og at tilladelsen principielt burde nægtes.

Ved Lov 72 er minkfarme inddraget under de anlæg, der skal godkendes af fredningsplanudvalgene, se § 43 4. Smh. også § 46 4.

Ved OFNS 1. juli 1971 (345 B/71) er statueret, at opførelsen af en hestestald på en parcel lejet til hestegræsning m. v. ikke var landbrugsbyggeri.

11. Bestemmelsen indebærer en skærpelse i forhold til Lov 37 § 25, stk. 3. En vis skærpelse ligger allerede i formuleringen »hvervsøkonomisk nødvendige for... erhvervet« i modsætning til »for... erhvervet nødvendige bygninger«. Den væsentligste stramning er dog indeholdt i reglen om, at erhvervenes beboelsesbygninger ikke er undtaget fra kravet om tilladelse efter stk. 1 jfr. FUBil, sp. 2701.

12. Den tilsvarende bestemmelse i Lov 37 § 25, stk. 2 opererede med tidspunktet 1. juli 1937 og Lov 37-61 § 25, stk. 4 med den 1. marts 1961. En bebyggelse på den ene side af en vej medfører ikke, at bebyggelse på den modsatte, åbne side af vejen kan ske uden tilladelse efter § 47, jfr. OFNS 8. maj 1970 (289 B/70).

Et spørgsmål om fortolkningen af § 47, stk. 2, nr. 4, forelå i en utrykt ØL af 18. oktober 1972 (IV nr. 561/1971). Dommen, der på flere måder belyser rækkevidden af bestemmelserne i § 47, angik en parcel, beliggende mellem en vej og et skovbryn. På nabogrunden var bygget et parcelhus. På den anden side af vejen, dog ikke umiddelbart overfor den pågældende parcel, fandtes en skole og et parcelhuskvarter. Under en af parcelhusejeren mod overfredningsnævnet anlagt sag påstod denne principielt, at der inden 1. januar 1968 var påbegyndt en væsentlig bebyggelse. Overfredningsnævnet gjorde heroverfor gældende, at en bebyggelse kun kan anses for væsentlig, hvis der ikke længere er fredningsmæssige interesser at varetage, og at skønnet

herover er friere end efter Lov 37, idet dennes § 25, stk. 6, der indeholde visse bedømmelseskriterier, er ophævet, således at skønnet alene må baseres på formålsbestemmelsen i § 1, der også omfatter æstetiske interesser. I landsrettens præmisser er bl. a. anført: »Efter det foreliggende er der fra den vej, der fører forbi sagsøgerens grund, en sådan udsigt mod syd til skovbrynet, at der fortsat må antages at være en fredningsmæssig interesse i at bevare udsigten. Uanset omfanget af den bebyggelse, der den nævnte skæringsdato fandtes inden for byggelinien, findes bebyggelsen herefter ikke at kunne anses for væsentlig som nævnt i lovens § 47, stk. 2, nr. 4. Bebyggelse af grunden kræver derfor fredningsmyndighedernes tilladelse efter § 47, stk. 1, nr. 1, og der findes ikke grundlag for at tilsidesætte den af ansøgte trufne skønsmæssige afgørelse, hvorefter tilladelse er nægtet, som ugyldig«.

13. Bestemmelsen tilsigter bl. a. at skabe større mulighed for, at synspunkter med hensyn til selve *skovens beskyttelse* kan blive fremdraget, jfr. FUBet sp. 2680. Den medfører, at det pågældende fredningsnævn må skaffe sig oplysninger om ejerforholdene for de skove, der grænser op til parceller, på hvilke der foreligger ansøgning om bebyggelse. Se også § 11 i FNFo. 2. pkt. omfatter andre bestemmelser, der sikrer skovejerne mulighed for at indvirke på en dispensations-sag.

14. Bestemmelsen er formuleret identisk med § 46, stk. 7, jfr. § 46 20. Den har ikke været anvendt.

15. Bestemmelsens baggrund er, at henstilling af campingvogne i relation til bestemmelserne i §§ 47, 47a og 53 side-stilles med bebyggelse. Ved stk. 5 undtages den helt privat betonedede og ikke kommercielle opstilling af campingvogne fra godkendelsesordningen i henhold til disse bestemmelser, jfr. Bet s. 201.

16. Bestemmelsen er formuleret identisk med § 46, stk. 8. Den har ikke været anvendt.

§ 47 a. (1) *Inden for en afstand af 150 m fra søer (2) med en vandflade på mindst 3 ha og offentlige vandløb (3) med bundbredde efter vandløbsregulativet (4) på mindst 2 m må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller henlægges affald (5).*

Stk. 2. Stk. 1 gælder ikke for:

- 1) oplægning af afskåret grøde og opgravet fyld i forbindelse med vedligeholdelse efter vandløbsregulativet af offentlige vandløb (6),*
- 2) sådanne ændringer i terrænet, der er nødvendige i forbindelse med vandløbsreguleringer efter vandløbsloven (7),*
- 3) beplantninger i skove, plantager og haver, hvor der var lovlig bevoksning før 1. september 1972 (8) og*
- 4) områder, hvor der før 1. september 1972 var påbegyndt en væsentlig, lovlig bebyggelse (9).*

Stk. 3. § 47, stk. 2, nr. 1-3, og stk. 4-6, finder tilsvarende anvendelse (10).

Bet s. 254 f og 267. Forsl 72, Bet 72 og Cirk 72, punkt 15 A.

1. En generel beskyttelse af de ferske vandes omgivelser indførtes i naturfredningsloven ved Lov 37-61, idet der i den dagældende § 25, stk. 4 indføjedes en bestemmelse om, at der inden for en afstand af 150 m fra indsøer med en vandflade på mindst 3 ha og fra offentlige vandløb med en bundbredde på mindst 4 m kun måtte bygges med fredningsnævnets tilladelse, medmindre en væsentlig bebyggelse inden for disse afstande allerede var begyndt inden den 1. marts 1961. Ligesom de øvrige byggeliniebestemmelser i

§ 25 var disse bestemmelser ikke til hinder for opførelse af de for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger og gjaldt ikke for befæstningsanlæg og havnearealer. Bestemmelsen i Lov 37 § 25, stk. 4 ændredes ikke ved Lov 67 § 47.

Ud fra erkendelsen af betydningen af ferske vandes omgivelser, idet disse foruden at bidrage til et varieret landskabsbillede har stor værdi som levesteder for dyr og planter og for friluftslivet, gennemførtes ved Lov 69-72 en ændring af reglerne, ved at den tidligere bebyggelseskontrolzone i forbindelse med udskillelse til en særlig § 47 a omdannedes til en beskyttelseszone af nogenlunde samme karakter, som de i § 46 og § 53 omtalte. Samtidig udvidedes bestemmelsens virkning ved, at kravet til bundbredden for de offentlige vandløb, der omfattes af bestemmelsen, nedsattes fra 4 m til 2 m.

I forhold til Forsl 72 ændredes bestemmelsen væsentligt under folketingsbehandlingen, således at et helt omredigeret forslag med bemærkninger blev optaget i Bet 72.

Om *udstykninger* i beskyttelseszonen, se Cirk 72, punkt 15 C, samt kontrolcirkulæret § 16, stk. 8, s. 573.

2. Beskyttelseslinien regnes fra søbredden ved normal vandstand, se herved punkt d under kap. VI i statsministeriets cirkulære nr. 161 af 28. juni 1961 om den tilsvarende bestemmelse i Lov 61.

Med hensyn til definitionen af begrebet en sø har ministeriet for kulturelle anliggender i cirkulæreskrivelse af 14. februar 1963 anført, at det ikke er afgørende for, om et givet område kan betegnes som en sø, at det er karakteriseret ved en åben ubevokset vandflade, med at der herudover må tages hensyn til arten af en eventuel forekommende vegetation. I det omfang, vegetationen består af vandplanter, herunder rør, der fordrer i hvert fald en del af året at have rødderne i vand, vil området være en sø, jfr. Forsl II sp. 1870.

I modsætning til, hvad der gælder for vandløb, se § 47 a 3,

er der ikke noget krav om, at søen skal være offentlig. Dette er i overensstemmelse med § 43, stk. 2, se § 43 17.

Om spørgsmålet om, hvorvidt et givet vandareal skal henregnes til søterritoriet eller er en indsø se § 46 2.

3. *Beskyttelseslinien* regnes fra brinken, se henvisningen i § 47 a 2, til statsministeriets cirkulære nr. 161 af 28. juni 1961.

Om *offentlige vandløb* se vandløbslovens kap. IV og § 43 14.

Om begrebet *vandløb* se § 43 15.

4. Medens der efter Lov 69 § 47 kunne være tvivl med hensyn til, om den bundbredde, bestemmelsen opererede med, var den regulativmæssige eller den faktiske, er det ved § 47 a præciseret, at det drejer sig om bundbredden efter vandløbsregulativet, jfr. vandløbslovens § 12, se Bet 72. Med hensyn til ændringer i selve vandløbet er den fredningsmæssige kompetence ikke afhængig af bundbredden, se § 43, stk. 2. Om regulativer for vandløb, se § 43 19.

5. Indholdet i beskyttelsen svarer stort set til, hvad der er fastsat i § 46 og i § 53, henholdsvis om strandbeskyttelses-zonen og fortidsminders omgivelser. En variation er, at der efter § 47 a ikke kræves tilladelse til hegning.

6. Bestemmelsen tilsigter at undgå en detailadministration, idet de pågældende arbejder ikke kan antages at medføre ændringer i terrænet af permanent karakter, se Bet 72 og Skr 15. maj 1972.

7. Bestemmelsen er indføjet under folketingsbehandlingen og skyldes, jfr. Bet 72 og Skr 15. maj 1972, hensynet til at undgå dobbeltadministration, idet fredningsplanudvalget i medfør af § 43, stk. 2 har indseende med vandløbets umiddelbare omgivelser.

Det må være en følge heraf, at vandløbsreguleringer efter

vandløbsloven må forstås som omfattende alle de foranstaltninger, der er omfattet af § 43, stk. 2, se § 43 16 (i det omfang de medfører nødvendige terrænændringer). Derimod kan undtagelsesbestemmelsen ikke antages at omfatte dambrug, der anlægges i de i § 47 a omhandlede beskyttelseszoner, se § 43 12.

Det må endvidere være en konsekvens af formålet med bestemmelsen, at den også omfatter reguleringer i henhold til vandløbsloven af søer med en vandflade på mindst 3 ha (i det omfang de medfører nødvendige terrænændringer).

Endelig synes også de reguleringer, der skyldes vandindvinding, og som derfor falder ind under vandforsyningsloven, se § 43 13, c, at måtte være omfattet af bestemmelsen (i det omfang, der sker nødvendige terrænændringer), jfr. at der i vandløbslovens § 50 findes visse regler herom.

8. Bestemmelsen svarer til undtagelsesbestemmelsen i § 46, stk. 2.

9. Bestemmelsen er indføjet under folketingsbehandlingen, se Bet 72. Den svarer til princippet undtagelsesbestemmelsen i § 47, stk. 2 nr. 4, se § 47 12. Nogle ældre afgørelser om den tilsvarende bestemmelse i Lov 37-61 er refereret i HJ s. 142, note 4.

10. Se herved § 47 8-11 om § 47, stk. 2 nr. 1-3 og § 47 14-16 om § 47, stk. 4-6.

Kapitel VII

Jordfaste fortidsminder

Bet s. 242 og 289 ff (kap. XIX), Forsl II, sp. 1871 ff, FUBil sp. 2702 ff og 2743 ff. Viggo Nielsen I Fortid og Nutid XXIV 1971, s. 475.

INDLEDNING

Baggrunden for, at bestemmelserne om beskyttelsen af de jordfaste fortidsminder her i landet i modsætning til de fleste andre lande er indeholdt i naturfredningsloven, er bl. a., at de jordfaste fortidsminder udgør et væsentligt led i det stærkt kultur- og kulturhistorisk prægede danske landskab, og at beskyttelsen af fortidsminderne og deres omgivelser derfor naturligt tages op i forbindelse med den øvrige landskabsbeskyttelse. Samtidig er beskyttelsesprincipperne på flere måder parallelle til eller sammenfaldende med dem, der hjemles efter naturfredningslovens øvrige regler.

Allerede fra begyndelsen af 1800-årene påbegyndtes der en sikring af en del jordfaste fortidsminder. Sikringsbestræbelserne, der overvejende gik ud på gennem private aftaler at opnå en servitutmæssig beskyttelse, intensiveredes i løbet af 1920-erne og 30-erne, hvor samtidig en væsentlig del af de efter naturfredningsloven gennemførte fredninger gik ud på at sikre jordfaste fortidsminder og deres omgivelser.

På grund af den faretruende situation for størstedelen af det resterende antal fortidsminder, efter at skønsmæssigt 4/5 af landets bestand var forsvundet, gennemførtes ved Lov 37 § 2 en generel retlig beskyttelse af de jordfaste fortidsminder.

I årene efter lovens gennemførelse foretoges af national-

museet en systematisk registrering af jordfaste fortidsminder fra forhistorisk og historisk tid, se især Therkel Matiasen i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1938 og 1957. Et betydeligt antal, især rester af ødelagte gravhøje, skønnedes ikke beskyttelsesværdige, men mere end 20.000 gravhøje, stendysser m.v. fra forhistorisk tid blev registreret som omfattet af lovens beskyttelse, og der blev på de pågældende ejendomme tinglyst særlige deklarationer herom. Registreringen af de synlige jordfaste fortidsminder fra forhistorisk tid kan i det væsentlige betragtes som afsluttet. Der kan dog endnu f. eks. i skove, erkendes hidtil ukendte forekomster, men dette vil kun dreje sig om et fåtal i forhold til den samlede mængde.

Registreringen af jordfaste fortidsminder fra historisk tid, først og fremmest af de henved 1500 voldsteder og ruiner, foregår derimod stadig.

Lov 37 § 2 gav gennem angivelsen »gravhøje, gravpladser, stendysser og bautastene, voldsteder og lign. gamle befæstningsanlæg samt ruiner« en eksemplifikation til forståelse af begrebet jordfaste fortidsminder. Denne eksemplifikation medførte en del tvivlsspørgsmål med hensyn til, hvilke fortidsminder, der var omfattede af loven, og hvor langt en beskyttelse kunne udstrækkes. Behandlingen inden for naturfredningskommissionen af dette område tilsigtede først og fremmest en afklaring af disse tvivlsspørgsmål.

Bet indeholder en opregning af de forskellige grupper af fortidsminder og af landskabselementer af særlig kulturhistorisk eller historisk interesse. Den gjorde op, hvilke af disse grupper, der kunne være egnede til en generel beskyttelse efter fortidsmindebestemmelserne i modsætning til en særlig beskyttelse ved fredninger i henhold til lovens kap. III. Lov 69 kap. VII kom helt til at svare til indholdet af naturfredningskommissionens forslag, når bortses fra det nedenfor under § 48 9 omtalte kompetencespørgsmål.

I overensstemmelse med analysen i Bet er der nu i loven specificeret 5 grupper af fortidsminder eller af situationer omkring fortidsminder, der hver for sig motiverer særlige

former for retlig beskyttelse eller hensyntagen til grundejer eller myndigheder. Det er i alle tilfældene angivet, hvad beskyttelsens indhold går ud på, og hvad der kræves, for at de pågældende fortidsminder kan anses at falde ind under beskyttelsesordningen. Det er karakteristisk og i tråd hermed, at selve ordet fredning eller fredet ikke forekommer i kap. VII, idet beskyttelsens indhold for de forskellige grupper udtømmende er angivet i selve lovteksten. Noget andet er, at en supplerende beskyttelse kan etableres ved *fredning* efter kap. III, f. eks. med forbud mod dyrkning eller til sikring af offentlighedens adgang, se også § 51 2.

Ved grupperingen af fortidsminderne er der taget udgangspunkt i sådanne forhold som, *om* fortidsmindet er synligt eller let erkendeligt, og delvis i forbindelse hermed *om* det for den ikke-sagkyndige vil være indlysende, at man står over for et jordfast fortidsminde, *om* der allerede ved registrering eller tinglysning er statueret en beskyttelse for fortidsmindet, eller *om* det jordfaste fortidsminde fremkommer tilfældigt.

Der er ikke i loven nogen generel karakteristik af *begrebet fortidsminde* og således heller ikke en angivelse af, hvor gammelt et objekt skal være, for at det kan betegnes som sådant. *Alderskriteriet* har hidtil ikke givet anledning til tvivlsproblemer, idet de antikvariske myndigheder ved deres bestemmelse stedse har holdt sig klart over de 100 år, der internationalt er accepteret som grænsen for, hvad der kan karakteriseres som fortidsminde eller antikviteter.

I relation til ruiner har der kunnet opstå tvivl med hensyn til, om status som jordfast fortidsminde beroede på fortidsmindets oprindelige alder eller det tidspunkt, hvor ruintilstanden er indtrådt. Et eksempel er omtalt § 49 5. Ved Skr af 2. november 1971 har ministeriet i henhold til § 58 bekræftet, at ruinen efter det i 1780 opførte, i 1909 brændte Aldershvile slot i Bagsværd, er omfattet af § 48.

Den temmelig detaljerede opregning af de forskellige grupper fortidsminder bidrager også til, at tvivlsspørgsmål vanskeligere opstår.

For den i loven anvendte systematik har det været et hovedkriterium, om fortidsmindet principielt kan siges at være synligt i terrænet eller dets beskyttelse i øvrigt tilkendegivet.

I overensstemmelse hermed opregnes i § 48, stk. 1 og 2, tre forskellige grupper af synlige fortidsminder. Af disse betragtes de i § 48, stk. 1, 1. pkt. og i § 48, stk. 2 omtalte fortidsminder som værende erkendelige for enhver, hvorimod bedømmelsen af de i § 48, stk. 1, 2. pkt. omtalte, antages at kræve en særlig ekspertviden. Medens de to førstnævnte grupper er beskyttede direkte ved loven, er den sidstnævnte det kun, efter at der er foretaget tinglysning på ejendommen om fortidsmindets eksistens. En fjerde gruppe udgør de i § 48, stk. 3 omtalte fortidsminder på søterritoriet.

Endelig er i § 49 omtalt de fortidsminder, der hidtil ikke har været erkendte, men fremkommer tilfældigt ved jordarbejder. Denne gruppe omfatter ikke alene objekter som dem, der nævnes i § 48, men også andre.

Svarende til den ovennævnte gruppering er der fastsat forskelligt indhold af lovens beskyttelse, jfr. under de enkelte bestemmelser.

Den eksemplifikation, loven giver inden for de enkelte grupper, bortset fra den i § 48, stk. 1, 1. pkt. omtalte, kan, selv om den udtrykkelig er anført som eksemplifikation, antages at være nogenlunde udtømmende, men selvfølgelig kan det ikke udelukkes, at andre typer af fortidsminder end de opregnede kan vise sig.

En række kategorier af fortidsminder eller af lokaliteter af historisk eller kulturhistorisk betydning falder uden for opregningen i §§ 48–49. Beskyttelsen af disse fænomener, hvoriblandt kan nævnes hulveje og almindelige stendiger, må således ske ved rejsning af fredningssag i henhold til kap. III.

Et af de momenter, hvorved reglerne om de jordfaste fortidsminder adskiller sig fra naturfredningslovens øvrige regler, er, at *administrationen af beskyttelsen* varetages af andre myndigheder end dem, der administrerer loven i øv-

rigt. Den centrale myndighed ved administrationen af fortidsmindebeskyttelsen er *rigsantikvaren* (rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning), der træffer afgørelse om en lang række problemer, således om *hvad* der falder ind under begrebet jordfaste fortidsminder, og *hvad* der udgør grænsen for det jordfaste fortidsminde, jfr. formuleringen i Lov 37 § 2, 2. pkt., endvidere *om* et jordarbejde kan fortsætte, efter at der er gjort fund, eller *om* der skal foretages en undersøgelse eller søges gennemført en erhvervelse. Han varetager en lang række andre opgaver inden for dette område. De afgørelser, rigsantikvaren træffer i henhold til §§ 48–50, kan indbringes for ministeren for kulturelle anliggender, jfr. § 58, stk. 3.

En dobbelt administration er etableret på baggrund af den almindelige landskabelige betydning, som de jordfaste fortidsminder har, idet rigsantikvaren ikke er enekompetent i spørgsmål om selve opretholdelsen af den i loven hjemlede beskyttelse af fortidsmindet. De sædvanlige fredningsmyndigheder, *fredningsnævnene*, hvis afgørelse kan indbringes for overfredningsnævnet, skal medvirke ved en frigivelse af fortidsminderne, med undtagelse af de i § 48, stk. 3 omtalte, parallelt med rigsantikvaren. Der er således i disse tilfælde 2 kompetente sæt myndigheder, hvis afgørelser i begge instanser skal være sammenfaldende, for at en frigivelse af et fortidsminde kan finde sted.

For en anden af kap. VII omfattet bestemmelse, § 53 om en 100 m beskyttelseszone omkring jordfaste fortidsminder, er derimod fredningsnævnet enekompetent, bortset fra at der under sagens behandling af nævnet skal indhentes udtalelse fra rigsantikvaren. Fredningsnævnets afgørelse kan indbringes for overfredningsnævnet.

§ 48. *Gravhøje (1), stengrave (2), voldsteder (3), forsvarsanlæg (4), ruiner (5), broanlæg (6), der enten er synlige i terrænet, eller hvorom der er foretaget tinglysning (7) efter*

§ 52, må ikke beskadiges eller ændres (8), og det areal, hvorpå de er beliggende, må ikke deles ved udstykning, omdeling eller skelforandring uden rigsantikvarens og fredningsnævnets samtykke (9). Samme beskyttelse har andre fortidsminder (10), såsom møllekanaler (11) og dæmninger, stenvolde, stenrækker (12), kanaler (13), anlæg ved og i søer, åer (14) og helligkilder (15) m. v., såfremt der er foretaget tinglysning efter § 52.

Stk. 2. Bøvestene, helleristnings- og andre kultstene, runestene, kors, milepæle og lign. må ikke ændres eller flyttes uden rigsantikvarens og fredningsnævnets samtykke (16).

Stk. 3. Fortidsminder på søterritoriet (17), såsom stengrave (18), sejlspærringer (19, havne- og broanlæg, må ikke beskadiges eller ændres uden rigsantikvarens samtykke. Fund af sådanne anlæg skal straks anmeldes til rigsantikvaren.

Bet § 48, Forst II, sp. 1871 f, FUBet, sp. 2672 samt FUBil, sp. 2702 f og 2743 f.

1. *Gravhøje* er anlæg, der i forhistorisk tid som høje eller højninger er rejst over gravanlæg eller i tilslutning til dem. Stenalderens dysser, jættestuer og hellekister er oftest placeret i høje, og både i sten-, bronze- og jernalderen hvæledes høje af jord, græstørv eller sten over gravanlæg. Medens mange af ældre bronzealders gravhøje er monumentalt store, er en del af de senere anlæg uanselige eller fremtræder blot som tuer i terrænet.

Gravhøjene udgør langt den største gruppe inden for de nu ca. 25.000 registrerede beskyttede jordfaste fortidsminder. Kun hvor de undtagelsesvist endnu ikke måtte være erkendt af de antikvariske myndigheder, er der ikke foretaget tinglysning af deklARATIONER om deres tilstedeværelse og beskyttelse på de pågældende ejendomme. Beskyttelsen er dog principielt uafhængig af tinglysning.

Til begrebet gravhøje kan derimod ikke henføres de talrige før 1937 sløjfede eller overpløjede høje, smh. § 49 2. Disse var da heller ikke omfattede af Lov 37 § 2, hvilket

bl. a. fremgår af, at den nævnte bestemmelses 6. og 7. pkt. angav en nærmere procedure for en frigivelse af mindre beskadigede fortidsminder i forbindelse med registreringen. For de af den nævnte bestemmelse omfattede gravhøjes vedkommende, er der truffet individuelle aftaler, der er tinglyst på de pågældende ejendomme, og bestemmelsen har derfor kunnet ophæves ved Lov 69.

2. I en række tilfælde findes *stengrave* uden forbindelse med høje. Dette kan hænge sammen med, at selve fylden i en høj kan være fjernet, så kun gravkammeret står tilbage, eller at der er foretaget et anlæg eller en nedgravning uden dækning af højen.

3. *Voldsteder* er sædvanligvis større jordanlæg fra historisk tid, hvor borge eller gårde af særlig betydning har været placeret. Foruden det centrale bebyggelsesområde, vil som regel mere eller mindre udviskede volde og grave indgå som led i anlægget. Den ofte udtværede kontur af denne gruppe fortidsminder har motiveret den af rigsantikvaren i praksis etablerede regel, hvorefter afgrænsningen af selve fortidsmindet beregnes som liggende 5 m fra voldens eller gravens yderkant. Registreringen af voldstederne har på grund af disses komplicerede karakter krævet en mere detaljeret beskrivelse og opmåling også til brug som dokumentation ved tinglysning. Registreringen antages at ville blive afsluttet inden for de nærmeste år.

Voldstedernes placering i landskabet er temmelig afgørende både for anlæggenes forståelse og for opfattelsen af hele landskabet. Omgivelserne af voldsteder er derfor i en række tilfælde indgået i fredningssager efter kap. III.

4. En vis sammenhæng med voldstederne, hvis fortifikatoriske karakter ofte er tydelig, har *befæstningsanlæg* som forsvarsvolde, grave og skanser. Blandt befæstningsanlægene er adskillige, der hidrører fra 1800-årene, og således ikke er meget ældre end de 100 år, der som ovenfor nævnt

må være mindstealderen, for at der kan tales om et jordfast fortidsminde.

5. Ruiner kan karakteriseres som rester af bygninger eller konstruktioner, som ikke længere er i brugbar stand. En beskyttelse af en anden karakter af arkitektonisk eller kulturhistorisk værdifulde bygninger eller bygningsdele vil kunne ske i medfør af bygningsfredningsloven. En overlapning mellem de to loves områder og dermed administration ved forskellige organer, kan forekomme, såvel med hensyn til bygninger eller bygningsdele som for de også i bygningsfredningsloven omtalte andre arkitektoniske værker, monumenter og fæstningsværker, se under 6.

Ruiner vil ofte fremkomme under jordarbejder, jfr. under § 49.

Efter rigsantikvarens af ministeriet godkendte praksis sikres ruiner, der er skjult under jorden, ved tinglysning af beskyttelsen på de matrikelnumre, hvor bygningsrester er erkendt eller påregnes at kunne påvises uden vanskeligheder ved en undersøgelse.

6. Også broanlæg kan principielt være omfattet af bygningsfredningsloven, jfr. denne lovs § 1, stk. 2 »andre arkitektoniske arbejder«. De broanlæg, der er fredede i henhold til bygningsfredningsloven, vil sædvanligt kun være de mest fremtrædende arkitektoniske monumenter eller broer, som har en sammenhæng med fredede bygninger. Gamle broanlæg af mere jævn kvalitet vil normalt kun kunne være omfattet af bestemmelserne om jordfaste fortidsminder. Som eksempel på en bygningsfredet bro kan nævnes Marmorbroen i København, medens de enkle broer over den jyske hærvej ved Immervad og Pouls Kro er beskyttede i henhold til naturfredningsloven. En beskyttelse efter begge love vil kunne forekomme.

Stenbrolagte veje eller bjælkebrolægninger i moser må karakteriseres som broanlæg.

7. De opregnede fortidsminder vil normalt være kendte eller kendelige i kraft af deres udseende eller beliggenhed, og beskyttelsen af dem er automatisk. I visse tilfælde vil det kunne være vanskeligt uden en vis specialviden at erkende eksistensen af fortidsminder af nogle af grupperne. Som eksempel kan nævnes, at en del *gravhøje* fra visse perioder er ret uanselige, at *voldsteder* kan være udviskede, *forsvarsanlæg*, jordvolde eller skanser kan ligne diger eller skelvolde, og *ruiner* kan være jorddækkede. I disse tilfælde vil en beskyttelse i henhold til kap. VII først være opnået, når der er foretaget tinglysning om fortidsmindets tilstedeværelse i henhold til § 52, jfr. under 5. Særlig praktisk betydning vil tinglysning af jorddækkede ruiner kunne få i de ældre byer og købstæder.

8. Indholdet af lovens beskyttelse af de opregnede grupper af fortidsminder er et forbud mod ændringer i fortidsmindets hidtidige tilstand. Det er således klart, at eksempelvis ethvert forsøg på gravninger i jordfaste fortidsminder er omfattet af bestemmelsen, men også en benyttelse af fortidsmindet på en måde, som på længere sigt kan indebære en forringelse, f. eks. ved pløjning så tæt op til en høj, at dens sider udsættes for at skride ned, eller ved kreaturgræsning, der medfører nedslidning af en gravhøj, vil være en overtrædelse. Ved de før Lov 37 gennemførte frivillige beskyttelsesordninger anerkendtes ofte en ret til fortsat græsning på gravhøjene. Denne græsning kan efter Lov 37 resp. Lov 69 kun opretholdes i det omfang, den ikke medfører beskadigelser af højen.

9. Med hensyn til det centrale led i fortidsmindernes beskyttelse, at der ikke må gøres indgreb i dem uden myndighedernes samtykke, gælder som foran omtalt den dobbelt-administration, der var hjemlet i Lov 37 § 2, idet såvel rigsantikvaren som fredningsnævnet hver for sig skal give tilslutning.

I Bet s. 304 og § 48 samt i Forsl I § 48 foresloges en op-

hævelse af denne dobbeltadministration, således at alene rigsantikvaren skulle træffe afgørelse. Under lovforslagets behandling foretrak man det hidtidige system.

Henvendelser til rigsantikvaren rettes til rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, medens henvendelser til fredningsnævnet rettes til fredningsnævnet i den pågældende fredningskreds, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 426 af 9. september 1971 om landets inddeling i fredningskredse. De to organers behandling af sagerne foregår principielt uafhængigt af hinanden, smh. Garde s. 421. Ordningen har givet anledning til tvivlsspørgsmål. Til afhjælpning heraf har ministeriet i den s. 534 aftrykte cirkulæreskrivelse nr. 202 af 29. maj 1972 anvist forskellige retningslinier for behandlingen af sager i medfør af § 48, stk. 1. Om anke, se § 58, stk. 1 og stk. 3. For så vidt angår undersøgelsen af jordfaste fortidsminder kan disse foretages af rigsantikvaren uden samråd med fredningsnævnet, jfr. § 51.

Om udstykning m. v., se kontrolcirkulæret § 16, stk. 9.

10. Medens de i § 48, 1. pkt. omtalte fortidsminder, i det omfang de er erkendelige, principielt er beskyttede, uden at der behøver at være foretaget tinglysning, gælder det om de i 2. pkt. omtalte *fortidsminder*, at beskyttelsen af dem på baggrund af, at deres erkendelse sædvanligt kræver særlige kundskaber, er betinget af, at der er sket tinglysning efter § 52. Opregningen af objekter er eksemplifikatorisk, men formentlig i det væsentlige udtømmende. Disse typer af fortidsminder har ikke systematisk været inddraget i det hidtidige arkæologisk-topografiske registreringsarbejde, og der finder derfor løbende registreringer og tinglysning sted. En række af de opregnede fortidsminder vil kunne have en betydelig udstrækning.

11. *Møllekanaler* anlagdes ofte i tilslutning til større middelalderlige vandmøller. Et eksempel er kanalen fra Tuelsø til Sorø sø til forsyning af Sorø klostres mølle.

12. Medens de sædvanlige stendiger stammer fra en sen tid efter udskiftningen, og ikke har været betragtet som omfattet af kap. VII, kan stenvolde og stenrækker udgøre dele af forhistoriske agerskel, eller stenrækker kan hidrøre fra kultiske anlæg. Forekomsten af sådanne objekter vil oftest være begrænsede til skovområder.

13. Også *kanaler* vil kunne udgøre anselige anlæg. Et eksempel herpå er den næsten 1 km lange Kanhavekanal på Samsø, der hidrører fra forhistorisk tid, jfr. også OFNK af 7. juni 1971.

14. Den undervandsarkæologiske forskning har vist, at der adskillige steder også i ferske vande findes anlæg, f. eks. i form af sejlspærringer ved nedrammede pæle, rester af forhistoriske eller middelalderlige broer eller anlagte vadesteder. Tilstedeværelsen af sådanne fortidsminder vil først kunne tinglyses efterhånden som registreringsarbejdet skrider frem.

15. Ved *helligkilder* vil der kunne forefindes stensætninger eller brønde. Se i øvrigt Bet s. 300 f.

16. Som en gruppe, der har en særlig beskyttelsesstatus, opregnes i stk. 2 en række typer af fortidsminder, hvis særkende er, at det er enkeltstående objekter, der for fleres vedkommende ikke lige så stærkt er bundet til deres oprindelige placering som i de i stk. 1 nævnte. Dette medfører for disse fortidsminders vedkommende, at beskyttelsen kun omfatter et forbud mod ændring herunder naturligvis beskadigelse eller flytning uden samtykke fra rigsantikvaren og fredningsnævn. Bortset fra bautastene, der sædvanligt er enkeltstående gravmonumenter fra forhistorisk tid og derfor stedbundne, gælder det, at vel kun et mindretal af de øvrige opregnede objekter i dag forefindes på deres oprindelige sted. Uanset at de således eventuelt befinder sig på deres oprindelige plads, f. eks. anvendt som byggematerialer i kir-

ker eller broer, gælder det, at dispositioner med hensyn til deres flytning fra den aktuelle placering eller ændringer i øvrigt kræver samtykke. Tilsvarende gælder de mange runesten, der nu er anbragt på kirkegårde eller i kirker.

Beskyttelsen er uafhængig af, om tinglysning har fundet sted.

17. Den undervandsarkæologiske rekognoscering har i løbet af det sidste årti bragt en erkendelse af eksistensen af et betydeligt antal fortidsminder på søterritoriet. Disse er på grund af de særlige forhold, der gør sig gældende for søterritoriet, sammenfattet i en særlig bestemmelse. Der er ikke fastsat regler om en særlig tilkendegivelse fra rigsantikvarens side om tilstedeværelsen af fortidsminder på søterritoriet, selvom disse grupper af fortidsminder f. eks. for erhvervsudøvende stenfisker vil være meget vanskelige at erkende. En nærmere tilrettelæggelse af deres beskyttelse i henhold til stk. 3, f. eks. ved en registrering og anmeldelse over for ministeriet for offentlige arbejder, har ikke fundet sted. Beskyttelsen må derfor indtil videre bero på rigsantikvarens direkte meddelelser til udøverne af sten- eller skallefiskeri. Registrerede fortidsminder vil kunne indgå i de i § 60 omtalte bekendtgørelser om fredninger på søterritoriet.

Fredningsnævnene indgår ikke i administrationen af denne gruppe fortidsminder.

18. De sydligste dele af landet er siden stenalderen sunket så meget, at stengrave fra denne tid kan tænkes at forekomme under havoverfladen.

19. Undersøgelser har vist, at der tilbage til forhistorisk tid har været etableret sejlspærringer, f. eks. ved omfattende pælenedramninger som ved udmundingen af Haderslev fjord eller ved anlæg af dæmninger som i Roskilde fjord, der delvis bestod af en række sænkede vikingskibe fyldt med sten.

§ 49. (1) *Findes der under et jordarbejde (2) grave, gravpladser (3), bopladser (4), ruiner (5) eller andre jordfaste fortidsminder, skal arbejdet standses i det omfang, det berører fortidsmindet. Fundet skal straks anmeldes til rigsantikvaren (6), og de fundne genstande skal efter anmodning afleveres til denne (7). Rigsantikvaren (8) meddeler snarest den, der udfører arbejdet, om dette kan fortsætte, eller det skal indstilles, indtil der er foretaget en undersøgelse, eller – såfremt fortidsmindet søges erhvervet i henhold til stk. 3 – indtil spørgsmålet om en erhvervelse er endeligt afgjort. En eventuel undersøgelse skal være afsluttet inden 1 år efter anmeldelsen. Undersøgelsen bekostes af rigsantikvaren (9). Udføres arbejdet for en offentlig myndighed, afholdes udgifterne dog af denne myndighed (10).*

Stk. 2. Private grundejeres tab ved ikke at kunne fortsætte den hidtidige drift, medens undersøgelsen foretages, eller, hvis fortidsmindet søges erhvervet efter stk. 3, indtil spørgsmålet om en erhvervelse er endeligt afgjort, erstattes af rigsantikvaren (11). Kan der ikke opnås enighed om erstatningen, fastsættes denne af taksationskommissionen (12).

Stk. 3. Finder rigsantikvaren, at det pågældende fortidsminde bør bevares på stedet for eftertiden, afgiver han, såfremt en aftale om en anden ordning ikke kan opnås, senest ved undersøgelsens afslutning indstilling til ministeren om erhvervelse af fortidsmindet og eventuelt omkringliggende areal. Erhvervelsen kan eventuelt ske ved ekspropriation efter reglerne i lov om fremgangsmåden ved ekspropriation vedrørende fast ejendom (13).

Stk. 4. Rigsantikvaren kan kræve adgang til steder, hvor der foretages jordarbejder, og hvor der kan formodes under arbejdet at fremkomme fund som nævnt i stk. 1, 1. punktum (14).

Bet § 49, Forsl II, sp. 1872 ff, FUBil, sp. 2744 f og Cirk s. 470.

1. § 49 omhandler problemerne omkring de fortidsminder,

som fremkommer, uden at man har haft mulighed for at erkende dem på forhånd, idet de erkendes under jordarbejder. Bestemmelsen finder således kun anvendelse på dækkede, skjulte fortidsminder, og det er derfor delvis et andet register af fundgrupper, der indgår under den. Ordet ruiner forekommer både i § 48, stk. 1 og i § 49, stk. 1.

Efter den af nationalmuseet i nogle tilfælde fulgte praksis ved administration af Lov 37 § 2, var de nu i § 49 opregnede fortidsminder også i den særlige fundsituation beskyttet på samme måde som andre fortidsminder. Ved § 49 er der etableret en mere begrænset og speciel form for beskyttelse. Dette har relation til de forhold, under hvilke fortidsmindet fremdrages, nemlig under jordarbejder.

De 3 væsentligste led i retsvirkningerne af beskyttelsen i henhold til § 49 er:

- a. at arbejdet skal standses i det omfang, det berører fortidsmindet,
- b. at fundet skal anmeldes,
- c. at der herefter sker en frigivelse, en undersøgelse eller erhvervelse efter rigsantikvarens konkrete afvejelse, jfr. nedenfor.

2. Jordarbejder kan have en meget forskellig karakter. En undertiden forekommende situation vil være, at fortidsminder blotlægges ved pløjning, f. eks. gravanlæg, som måtte være bevarede i de talrige, tidligere sløjfede og overpløjede gravhøje, eller som har været anlagt under flad mark. Andre situationer vil være fund af fortidsminder under entreprenørarbejder ved grundgravninger til bygninger eller ved vejarbejder.

3. Når opregningen anfører såvel grave som gravpladser skyldes det ønsket om at markere, at foruden egentlige gravpladser, der kan forekomme i dele af landet fra visse perioder af oldtiden eller i form af kirkegårde fra kristen tid, også enkeltgrave, er omfattede af bestemmelsen.

4. Begrebet bopladser er temmelig omfattende. Det indbefatter f. eks. de skaldyngelag fra stenalderen, som kaldes køkkenmøddinger, men også andre såkaldte kulturlag fra forhistorisk eller historisk tid. De undertiden indtil flere meter tykke kulturlag i nogle af vore gamle købstæder må karakteriseres som bopladslag.

5. Der vil ikke være forskel på karakteren af de i § 48 og § 49 omtalte ruiner, når bortses fra at de, der omfattes af § 49, har været dækkede og ukendte ialt fald i den forstand, at der ikke er sket tinglysning om deres tilstedeværelse i henhold til § 52. Rigsantikvaren har således i 1971 over for en kommune statueret, at rester af en middelalderlig bygning fremkommet i forbindelse med nedrivning af en nyere ejendom betragtedes som en ruin omfattet af § 49.

6. Anmeldelsen kan ske direkte til rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning eller til nationalmuseet, den faglige ledelse af et statsanerkendt lokalmuseum, jfr. lovbekendtgørelse nr. 350 af 21. juli 1971 om statstilskud til kulturhistoriske lokalmuseer. Museerne vil være forpligtet til at viderebringe anmeldelsen til fortidsmindeforvaltningen.

7. Bestemmelsen om afleveringspligt af fundne genstande er for så vidt en fremmed fugl i kap. VII, der i øvrigt drejer sig om jordfaste fortidsminder. Man har imidlertid fundet det naturligt at få gennemført samlede bestemmelser om fund af eller ved jordfaste fortidsminder og har derfor indføjet denne særlige bestemmelse, der i øvrigt har sammenhæng med anden oldsagslovgivning, specielt bestemmelserne om danefæ i DL 5-9-3 suppleret ved forordningen af 22. marts 1737 og plakaten af 7. august 1752, jfr. Torben Lund, i JUR 1942, s. 657 og Viggo Nielsen i JUR 1949, s. 65. Medens der for afgivelse af danefæ i henhold til den sidstnævnte bestemmelse er fastsat en dusør mindst svarende til materialeværdien af den fundne genstand, er der ikke fastsat regler om dusører i § 49. For så vidt foranstående

drejer sig om genstande, der kan karakteriseres som danefæ, vil danefæbestemmelserne være afgørende med hensyn til dusørerne. Også i øvrigt må det antages, at rigsantikvaren ofte vil føle sig foranlediget til at yde en dusør.

8. De øvrige led af beskyttelsesordningen i henhold til § 49 beror på rigsantikvarens konkrete afvejelser. Hvis rigsantikvaren ikke finder fundet så betydningsfuldt, at det kan motivere en standsning af arbejdet med henblik på en undersøgelse eller bevaring, meddeler han omgående dette til den, der udfører arbejdet, og arbejdet kan herefter videreføres uden anden hensyntagen til fortidsmindet, end hvad der måtte være aftalt. Hvis rigsantikvaren derimod finder, at fundet har en så stor betydning, at en undersøgelse bør foretages eller bevaringsbestræbelser indledes, må arbejdet ikke fortsættes, før tilladelse foreligger fra rigsantikvaren.

De fortidsminder, der fremkommer ved jordarbejder, vil ofte, f. eks. når det drejer sig om enkelte grave eller gravpladser, have en sådan karakter, at den primære interesse fra de antikvariske myndigheders side ligger i en undersøgelse af dem. Kun hvor det drejer sig om ruiner eller rester af mere betydningsfulde anlæg, vil det komme på tale at søge fortidsmindet bevaret for bestandigt, jfr. stk. 3.

9. Undersøgelsen vil inden for de givne bevillingsrammer blive bekostet af rigsantikvarens særlige bevilling til disse formål, medmindre der ved aftale fra anden side stilles midler til rådighed for undersøgelsen, f. eks. for at få den fremskyndet.

10. Ved offentlig myndighed må i denne forbindelse forstås statslige og kommunale myndigheder, koncessionerede selskaber, menighedsråd m. v. Forpligtelsen til at bekoste eventuelle undersøgelser for anlægsmyndigheden medfører, at der i entreprenørkontrakter med det offentlige bør tages forbehold såvel om mulig forsinkelse på grund af fund af fortidsminder som om eventuelle påløbne merudgifter, jfr.

ministeriet for offentlige arbejders udkast til standardbetingelser 1971. Se også Axel H. Petersen, Danefæ, oldsager og fortidsminder, Byggeforum 1968, s. 9 ff.

11. Efter Lov 37 § 2 var der ikke hjemmel til at udrede erstatninger til dem, der måtte blive berørt af konsekvenserne af fundet af et jordfast fortidsminde. § 49, stk. 2 hjemler i begrænset omfang en erstatningsmulighed. Bestemmelsen har væsentligst sigte på den situation, at en jordbruger afskæres fra fortsat dyrkning. Den omfatter derimod ikke f. eks. tabt arbejdsfortjeneste til dem, der måtte miste arbejde ved jordarbejdets standsning eller formodet tab ved den afbrudte planlagte udnyttelse, f. eks. ved en afbrydelse af en opdyrkning af et moseareal eller ved afbrydelsen af entreprenørarbejde. I praksis vil erstatningsbestemmelsen derfor formentlig kun få en begrænset rækkevidde.

12. Som omtalt i § 5, jfr. Bet s. 338. Den nærmere fremgangsmåde må følge reglerne i § 30.

13. Bestemmelsen, der har sin baggrund i, at et givet areal ved bevarelsen af et fortidsminde ofte for bestandig vil udgå af den hidtidige drift, og at ejeren derfor må have en mulighed for at skille sig af med det, er parallel til den i bygningsfredningslovens § 10 omtalte med hensyn til fredede bygninger, for hvilke Det særlige Bygningssyn ikke vil give tilladelse til nedrivning. Der foreligger også parallellitet mellem de to bestemmelser derved, at det offentliges erhvervelse ikke alene kan omfatte selve fortidsmindet, men også eventuelt det omkringliggende areal.

Medens ekspropriation med hjemmel i naturfredningsloven i øvrigt sker efter de særlige procedureregler i loven og ved dennes særlige ekspropriationsmyndigheder (fredningsnævn og overfredningsnævn), se kap. III, finder ekspropriation her sted efter de sædvanlige regler i ekspropriationsprocesloven. Besluttende myndighed må være ministeren.

14. Det har også efter Lov 37 været antaget, at lovens beskyttelsesordning for de jordfaste fortidsminder medførte en ret for de antikvariske myndigheder til at foretage besigtigelser. For yderligere at få klarlagt dette, ikke mindst i relation til, at der kan være adgang for rigsantikvaren også til steder, hvor der vel ikke kendes eller er fremkommet fund, men hvor sådanne kunne formodes at fremkomme, er bestemmelsen indføjet på dette sted. Man vil herved, når behørig legitimation eller bemyndigelse fra rigsantikvaren forevises, kunne undgå mellemværender f. eks. med entreprenører, der ikke ønsker, at fremmede færdes på en arbejdsplads.

§ 50. (1) *Beskadiges, ændres eller flyttes et jordfast fortidsminde, kan rigsantikvaren pålægge ejeren og brugeren at genoprette den hidtidige tilstand inden for en rimelig frist, medmindre det godtgøres, at skaden ikke skyldes fejl eller forsømmelse fra disses side* (2). *Efterkommes pålægget ikke, kan rigsantikvaren lade arbejdet udføre på ejerens og brugerens bekostning* (3).

Bet § 50, Forsl II, sp. 1873 f, FUBil, sp. 2746 og Cirk s. 471.

1. Overgreb mod et jordfast fortidsminde, jfr. § 48 og § 49, stk. 1, straffes efter lovens § 66. Uafhængigt heraf kan rigsantikvaren administrativt kræve en retablering og herunder give de nærmere direktiver for, hvordan denne skal finde sted. Bestemmelsen har samme karakter som § 8 i bygningsfredningsloven, hvorefter Det særlige Bygningssyn ved vanrøgt af visse fredede bygninger kan kræve den fornødne istandsættelse udført inden for en rimelig frist. Ordningen i § 50 kan betragtes som en konsekvens af princippet om, at det er rigsantikvaren, der fastsætter, hvad der er et fredet fortidsminde, se Bet s. 306.

2. Da enhver ejer eller bruger vil eller bør være bekendt

med eksistensen af fortidsminderne på den pågældende ejendom, idet deres tilstedeværelse normalt er tinglyst, vil det kun sjældent kunne godtgøres, at skaden ikke skyldes fejl eller forsømmelse. Ejer eller bruger må således orientere f. eks. medarbejdere om fortidsmindernes eksistens. Kun i sådanne undtagelsestilfælde, hvor f. eks. udenforstående uden ejers eller brugers vidende har beskadiget et fortidsminde, vil ordene »medmindre det godtgøres, at skaden ikke skyldes fejl eller forsømmelse fra disses side« kunne blive aktuelle, jfr. FUBil sp. 2746.

3. Da overtrædelse af § 48 er strafbar, jfr. § 66, stk. 1, nr. 1, kan der næppe anlægges et civilt søgsmål med henblik på en gennemførelse af et pålæg, jfr. retsplejelovens § 684, stk. 1 og Poul Andersen s. 543 f. Selve undladelsen af at efterkomme påbuddet er ikke omfattet af straffebestemmelserne i § 66, men påbuddet kan, kombineret med bestemmelse om tvangsbøder, optages i en straffedom for overtrædelse af § 48, se § 66 5 og § 67 1 og 2, men konferer vedrørende § 23, stk. 2, § 66 9.

Der kan formentlig ikke foretages en umiddelbar fogedforretning, jfr. Poul Sørensen, JUR 1968 s. 234 og s. 240. Der er næppe heller hjemmel til at anvende politiets bistand (bortset fra eventuelt i helt ekstraordinære situationer, hvor stærke samfundsmæssige interesser står på spil), jfr. Poul Sørensen op. cit. s. 239 ff. Se derimod byggelovens § 44, stk. 3, jfr. stk. 4 (jfr. betænkning nr. 460/1967 om bygningsskader, især s. 29), og § 64, stk. 5, 3. pkt., der udtrykkeligt indeholder en sådan hjemmel.

Om forholdet til grundlovens § 72, stk. 2, om boligens ukrænkelighed, se Peter Germer i JUR 1967, s. 138 ff.

Om udpantning, se § 23 3.

§ 51. *Rigsantikvaren kan mod forevisning af behørig legitimation kræve adgang til jordfaste fortidsminder og kan lade sådanne fortidsminder undersøge og istandsætte, såfremt dette ikke medfører udgift for ejeren, jfr. dog herved*

§ 50. Rigsantikvaren kan ligeledes kræve adgang til sådanne steder, hvor der kan formodes at være et fortidsminde (1).

Stk. 2. Finder rigsantikvaren, at der bør sikres offentligheden adgang til et jordfast fortidsminde, afgiver han, såfremt en aftale om en vederlagsfri ordning ikke kan opnås, indstilling til ministeren om erhvervelse af fortidsmindet og eventuelt et omkringliggende areal. Det samme gælder, hvis rigsantikvaren af andre grunde mener, at fortidsmindet bør tilhøre det offentlige (2).

Forsl II, sp. 1835 og 1874, FUBil sp. 2745 f og Cirk s. 471.

1. Rigsantikvaren har adgang til de lokaliteter, hvor fortidsminder er beliggende, smh. § 65, der tillægger fredningsmyndighederne, herunder rigsantikvaren, adgang til at foretage besigtigelser.

De særlige bestemmelser i § 51 skyldes et ønske om en vis samling af reglerne om jordfaste fortidsminder, foruden at man specielt har villet markere, at rigsantikvaren også har adgang til steder, hvor der kan formodes at være fortidsminder, f. eks. på arbejdspladser ved grundudgravninger. Hertil kommer, at der har været behov for en hjemmel til videregående rettigheder for rigsantikvaren, bl. a. til at foranstalte undersøgelser og istandsættelser.

2. Bestemmelsen tager sigte på de i henhold til § 48 i forvejen beskyttede jordfaste fortidsminder, medens der med hensyn til erhvervelse af fortidsminder fremdraget i § 49-situationen gælder den særlige regel i § 49, stk. 3.

En erhvervelse af et jordfast fortidsminde kan foruden af behovet for almenhedens adgang være motiveret f. eks. ved ønsket om at have fuld kontrol med den i øvrigt lovlige aktivitet, bl. a. dyrkningen, der kan foregå på eller ved fortidsmindet. Erhvervelsen skal i hvert tilfælde af ministeren forelægges de bevilgende myndigheder. Siden lovens ikrafttræden den 1. oktober 1969 er der gennemført en række fri-

villige erhvervelser af voldsteder og lign. § 51, stk. 2 har således kun betydning ved frivillige overdragelser. Såfremt en tvangsmæssig ordning skulle være påkrævet, vil adgangsret til fortidsmindet eller en videregående råden over det end hjemlet i kap. VII kunne gennemføres ved en fredningssag efter kap. III. Fredningssagen kan så resultere i en servitutpålæggelse eller eventuelt en erhvervelse for det offentlige, jfr. OFNK 24. maj 1971 om voldstedet Brovold på Als.

§ 52. *Rigsantikvaren kan begære en meddelelse om tilstedeværelsen af de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder tinglyst på de pågældende ejendomme.*

Bet § 52 og FUBil, sp. 2704.

Rigsantikvaren afgør, om der skal foretages tinglysning, og foranlediger de nødvendige papirer udarbejdet. Indholdet af deklarationen omfatter en beskrivelse af det pågældende fortidsminde efter dets art, type og udseende. For voldstedernes vedkommende har man i vidt omfang medsendt detailkort, udarbejdet efter opmålinger foretaget i forbindelse med registreringen.

Et eksempel på udformningen af en deklaration om tilstedeværelsen af et fortidsminde findes s. 549 ff.

Genpart af deklarationen tilsendes den pågældende grundejer, der i henhold til § 58 kan påklage rigsantikvarens afgørelse om fortidsmindets eksistens og afgrænsning, men derimod ikke selve tinglysningen til ministeren.

§ 53. (1) *Inden for en afstand af 100 m fra de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder, bortset fra kors, milepæle og lignende, må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles*

master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller iværksættes foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende på fortidsmindet. I skove og plantager, hvor der var bevoksning før den 1. marts 1961, kan nyplantning dog finde sted, men beplantningen skal, medmindre fredningsnævnet tillader andet, holdes i en afstand af mindst 5 m fra fortidsmindets fod. Fredningsnævnet kan ændre grænserne for det i 1. punktum nævnte område, såfremt dets areal ikke forøges. Fredningsnævnet skal, inden det træffer afgørelser efter denne paragraf, indhente udtalelse fra rigsantikvaren.

Stk. 2. (2) Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte inden for den i stk. 1, 1. punktum, nævnte linje.

Bet § 53 og Cirk s. 471.

1. Bestemmelsen svarer til Lov 37-61, § 2, stk. 1, 3. punktum, der omfattede alle jordfaste fortidsminder. Indholdet af den hjemlede beskyttelse svarer til den, der i henhold til § 46 gælder for strandbeskyttelseszonen, selv om ordvalget i de to bestemmelser ikke er helt ens. Kredsen af de jordfaste fortidsminder, omkring hvilke beskyttelseszonen eksisterer, er ved Lov 69 begrænset, idet visse opregnede grupper af fortidsminder, de i § 48, stk. 2 nævnte kors, milepæle og lignende, er undtaget fra § 53. Bestemmelsen anvendes også ved fortidsminder i byer, se herved Skr 12. september 1972 om Sct. Clemens kirketomt i Randers, og hjemler således en kontrol med de aktiviteter, der foregår i umiddelbar nærhed af de pågældende fortidsminder. Anlæg som Fredericia volde, Koldinghus slotsbanke og Kronborg bastioner er omfattet af § 48 og dermed principielt også af § 53. Der foreligger et antal fredningsnævnskendelser for disse lokaliteter.

For så vidt angår de i § 48, stk. 1, 2. punktum nævnte fortidsminder indtræder beskyttelsen af omgivelserne i henhold til § 53 ved tinglysningen.

Om fredningsnævnenes behandling af sager om dispensationer i henhold til § 53, se Cirkskr 71. Se endvidere kontrolcirkulæret § 16, stk. 10.

Bestemmelsen i § 53, stk. 1, er naturligvis ikke ensbetydende med nogen vedligeholdelsesforpligtelse for grundejeren. Se i øvrigt om en lodsejer, der påstod, at hans vedligeholdelsesudgifter vedr. en fredet gravhøj var fradragsberetigede udover standardfradraget i ligningslovens § 14 A, Landsskatterettens kendelse i Meddelelser fra Landsskatteretten 1966, nr. 149.

2. På samme måde som ved strandbeskyttelseslinien og byggelinierne ved skove, ferske vande og veje, jfr. § 46, stk. 8 og § 47, stk. 6, har man ved denne bestemmelse sikret sig mulighed for at have eventuelle uheldige udviklingstendenser under kontrol, idet der er givet ministeren en bemyndigelse til at fastsætte regler om forbud mod placering af telte inden for beskyttelseszonen omkring fortidsminder. Der har endnu ikke været anledning til at bringe bestemmelsen i anvendelse.

Kapitel VIII

Almenhedens færdsel og ophold

Bet s. 311 ff (Kap. XX), Forsl II sp. 1874 ff, FUBet sp. 2661 ff, FUBil sp. 2764 ff.

INDLEDNING

Under tidligere samfundsforhold har spørgsmålet om almenhedens færdsel og ophold i landskabet været af formel karakter. Først den store befolkningstilvækst, der koncentreredes i byerne, velstandsstigningen og i forbindelse hermed de forbedrede samfærdselsmidler har skabt et omfattende behov for, at almenheden i større dele af landet kan komme til at nyde godt af det åbne landskab og specielt de traditionelt mest attraktive mål, stranden og skoven.

Det er påfaldende, at retsgrundlaget for almenhedens færdsel i landskabet i Danmark har haft en væsensforskellig karakter fra det, der har været gældende i de andre nordiske lande, et fænomen, der, hvis man f. eks. sammenligner med forholdene i Skåne, ikke uden videre kan forklares ved, at der i Danmark er en tættere befolkning og et mere intensivt drevet landbrug. Retsgrundlaget i de øvrige nordiske lande i denne henseende er baseret på den såkaldte allemandsret, der i Norge er kodificeret i loven af 28. juni 1957 om friluftslivet, medens den i Sverige, Finland og Island hviler på en sædvaneret, der indirekte er lovfæstet derved, at dens eksistens er forudsat i forskellige love.

En lignende allemandsret kan have eksisteret i Danmark tidligere, men uanset dette blev under samfundsudviklingen i forrige århundrede udgangspunktet for lovgivningsovervejelserne, at der skulle gives grundejerne ret til at afspærre deres arealer for andres uskadelige færdsel. Mark- og vejfredsloven af 1872 hjemlede i overensstemmelse hermed

grundejeren ret til at forbyde anden mands færdsel på sine jorder. Den almindelige udbredelse af bebyggelsen langs kysterne specielt i Nordsjællandsområdet akcentuerede denne situation ved at afspærre og i højere grad privatisere betydelige kystarealer.

Med dette udgangspunkt er udviklingen i 1900-årene overvejende gået i retning af at lette mulighederne for almenhedens adgang, idet omfanget af de én gang akcepterede rettigheder for grundejerne til at afspærre deres arealer i flere tempi er taget op til overvejelse. De lovbestemmelser, der har tilsigtet at lette almenhedens adgang til landskabet, har været koncentreret omkring naturfredningsloven, medens på den anden side mark- og vejfredsloven ved revisionen i 1953, jfr. § 17 i lov nr. 107 af 31. marts 1953 om mark- og vejfred, er blevet skærpet eller præciseret.

Det sociale sigte med naturfredningsbestræbelserne har stedse været et væsentligt led for dansk naturfredningslovgivning. Det blev båret frem allerede under forberedelserne til *Lov 17* af den organisation, der senere blev Danmarks Naturfredningsforening, og *Lov 17* indeholder da også regler, der tilsigter at lette almenhedens adgang til landskabet, jfr. § 1, stk. 3 om adgang til skove og udyrkede arealer tilhørende stat og kommune, og § 21 om bl. a. gennemførelsen af fredningssager om færdsel til fods på kyststrækninger, samt § 1, stk. 2, der som et af lovens formål angiver, at der mod fuld erstatning skal kunne åbnes adgang til at færdes i naturen. *Lov 17* § 21 tilsigtede at lette afsigelsen af kendelser om åbning af strandene for almenhedens passage og eventuelle ophold, og et væsentligt led heri var bestemmelsens forbud mod iværksættelse af foranstaltninger, der kunne være til hinder for den frie færdsel på strandbredden. En ikke uvæsentlig del af de følgende par årtiers fredningsarbejde gik ud på ved konkrete fredningskendelser at få tilvejebragt en sådan adgang. Den almindelige samfundsudvikling i dette tidsrum medførte imidlertid, at det blev klart, at disse problemer ikke kunne løses ved konkrete foranstaltninger.

Erkendelsen heraf og et stadigt voksende behov medførte, at der ved *Lov 37 §§ 23 og 24* generelt åbnes for færdsel til fods på strandbredderne og for adgang til alle skove, der kunne betegnes som offentlige. Ved *Lov 69* er denne linie videreført i den forstand, at indholdet af adgangsretten til strandbredderne er blevet udvidet, jfr. § 54, samt at der er lovhjemlet en adgang også til private skove, jfr. § 55, og en adgangsret til visse udyrkede arealer, jfr. § 56.

Herudover findes der enkelte andre generelle regler om almenhedens færdsel på visse arealer. *Sandflugtslovgivningen*, lov nr. 84 af 25. marts 1961 om bekæmpelse af sandflugten § 6, hjemler således, at klitmyndighederne kan give offentligheden adgang til færdsel til fods og ophold af kortere varighed på de efter loven fredede strækninger. Loven fastsætter dog samtidig, at klitmyndighederne af hensyn til faren for sandflugt kan forbyde offentlig færdsel og ophold på fredede strækninger og fastsætte indskrænkninger i benyttelsen af arealerne, jfr. også landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 66 af 16. februar 1962 om sandflugtsbekæmpelse.

I henhold til *vandløbsloven*, lovbekendtgørelse nr. 132 af 6. marts 1970, § 3, stk. 4 er det tilladt alle og enhver at sejle på fælles vandløb, d. v. s. vandløb der ejes af flere, med robåde og lignende småfartøjer, som drives uden anvendelse af mekanisk kraft. Denne adgang gælder dog ikke, hvor den bevisligt er til skade eller væsentlig ulempe for anden mands jagt, fiskeri, rørsær eller lignende. Vandløbsloven giver derimod ingen adgang til færdsel for almenheden på vandløbenes bredder. Tanker om en sådan færdselsret ved bredderne var fremme under lovens revision i 1963, men spørgsmålet henvistes til løsning gennem naturfredningsloven.

Efter § 44, stk. 2, i lov nr. 288 af 7. juni 1972 om private fællesveje må grundejerne ikke uden vejmyndighedens og politiets godkendelse for så vidt angår private fællesveje af klasse I og II (se lovens § 22) foretage en hel eller delvis af-

spærring af veje for gennemgående færdsel, jfr. herved lovens § 58, stk. 2, om kommunens eventuelle andel af udgifter ved vedligeholdelse og istandsættelse. Denne regel, der efter § 13, stk. 1, umiddelbart kun gælder i byzoner, kan få betydning for almenhedens muligheder for at komme til strandbredder og skove, idet kommunalbestyrelsen efter § 13, stk. 2, med amtsrådets godkendelse kan bestemme, at bl. a. reglen i § 44, stk. 2, skal finde anvendelse i andre stedligt afgrænsede områder, hvilket især vil være praktisk for så vidt angår sommerhusområder eller bebyggede områder i landzone.

Naturfredningsloven er således den samlende lov om spørgsmål af denne karakter, jfr. at det i dens formålsbestemmelse under § 1, stk. 2, 3) er angivet som et af lovens formål at åbne adgang til at færdes og opholde sig i naturen på steder, hvor dette er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv. En speciel bestemmelse i loven udgør § 51, stk. 2 om mulighederne for at sikre adgang for offentligheden til jordfaste fortidsminder.

I det omfang, almenhedens behov for adgang til landskabet ikke kan anses for dækket ind af de generelle bestemmelser i lovens kap. VIII, må en sådan adgang søges opnået gennem rejsning af konkrete fredningssager, se § 20 16 og § 21 4, j.

Den færdselsret for almenheden, man har opereret med i lovgivningen, har stedse kun drejet sig om en *uskadelig færdsels- eller opholdsret*. Et særligt problem i denne henseende udgør spørgsmålet om, hvorvidt bestemmelserne rummer adgang til *plukning af bær og lignende*. Det antages her, at den almindelige grundsætning om uskadelig plukningsret, der udledes af bestemmelsen i Danske Lov 6-17-31 (»Nødder må han plukke, så mange som han der fortærer, og ej videre«), giver mulighed for, at bærplukning og lignende på de steder, hvortil der er adgang for almenheden, kan finde sted i beskedent omfang. En erhvervsmæssig bærplukning vil kunne straffes efter straffelovens § 276 om tyveri,

FUBil sp. 2769; se også Wulff s. 99, samt § 15 i landbrugsministeriets bekendtgørelse af 19. april 1972.

Strandbredder.

§ 54. (1) *Strandbredder og andre kyststrækninger, på hvilke der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden landvegetation (2), er åbne (3) for almenheden for færdsel til fods (4) samt for kortvarigt (5) ophold (6) og badning. På private ejendomme må ophold og badning dog ikke finde sted inden for 50 m fra beboelsesbygninger (7). På steder, hvor der er ret til ophold og badning, er det tillige tilladt i kortere tid at have en båd uden motor (8) liggende på strandbredden. Færdsel, ophold og badning sker på eget ansvar (9).*

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke:

- 1) *arealer, der før den 1. januar 1916 var udlagt som have eller inddraget under en erhvervsvirksomhed, der drives på vedkommende ejendom (10),*
- 2) *bestående forsvarsanlæg (11),*
- 3) *havneanlæg med tilhørende landarealer (12).*

Stk. 3. (13) Strandbredder langs diger, der er anlagt i henhold til digelovgivningen, er kun åbne for almenheden i det omfang, det bestemmes af fredningsnævnet med tilslutning af digebestyrelsen. Udgifter i forbindelse med almenhedens adgang til disse strandbredder refunderes digebestyrelsen med halvdelen af statskassen og halvdelen af den pågældende amtsfond.

Stk. 4. (14) Fredningsnævnet eller for arealer, der ejes eller bruges af staten, ministeren for kulturelle anliggender kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra reglen i stk. 1.

Stk. 5. (15) Bestemmelsen i stk. 1 er ikke til hinder for anbringelse af høfder, ålegårde, kreaturhegn og badebroer, når der holdes en passage åben bag om, over eller gennem de pågældende anlæg.

Stk. 6. Alle spørgsmål om udøvelsen af retten til færdsel, ophold og badning afgøres i øvrigt af vedkommende fredningsnævn eller for arealer, der ejes eller bruges af staten, af ministeren for kulturelle anliggender (16).

Stk. 7. Såfremt adgang til stranden er af særlig betydning for almenheden, og der ikke i fornødent omfang findes adgangsveje hertil, skal kommunalbestyrelsen efter anmodning fra ministeren for kulturelle anliggender udlægge en offentlig sti efter reglerne i lov om bestyrelsen af de offentlige veje (17).

Stk. 8. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter de almindelige regler for færdsel og ophold m. v. på de i stk. 1 nævnte arealer (18). Yderligere regler kan for de i stk. 3 nævnte strandbredder fastsættes af fredningsnævnet med tilslutning af digebestyrelsen og de andre strandbredder af fredningsnævnet efter anmodning af ejeren (19).

Stk. 9. Bestemmelserne i denne paragraf medfører ingen begrænsninger i den råden over strandbredderne, der tilkommer almenheden på andet retsgrundlag (20).

Stk. 10. (21) Medfører almenhedens ophold på private arealer som nævnt i stk. 1 væsentlige gener for ejeren, kan han forlange ejendommen overtaget af staten, jfr. dog stk. 12. Overtagelsen sker til en pris, der i mangel af enighed fastsættes af taksationskommissionen.

Stk. 11. Anmodning om overtagelse fremsættes over for ministeren for kulturelle anliggender gennem vedkommende fredningsplanudvalg. Finder ministeren det ikke godtgjort, at der foreligger væsentlige gener, indbringer han dette spørgsmål for overfredningsnævnet til afgørelse (22).

Stk. 12. Ønsker staten ikke for tiden at overtage ejendommen, giver ministeren ejeren meddelelse herom, og ejeren kan da indtil videre forbyde almenheden ophold på arealet. Staten kan til enhver tid genoptage sagen. Indtil 6 måneder efter, at beslutning herom er meddelt ejeren, kan denne tilkendegive, at han ikke nu ønsker ejendommen overtaget af

staten. Almenhedens ophold på arealet kan da ikke længere forbydes. Fremkommer der ingen tilkendegivelse fra ejeren, overtages ejendommen af staten, eventuelt efter ny takstation. Uanset bestemmelserne i 2.-4. pkt. kan ministeren til enhver tid forlange et forbud i henhold til 1. pkt. ophævet, såfremt forholdene er ændret på en sådan måde, at opholdsretten for almenheden ikke længere kan antages at ville medføre væsentlige gener for ejeren. Denne kan kræve spørgsmålet indbragt for overfredningsnævnet til afgørelse (23).

Bet s. 311 ff, Forsl 1874 ff, FUBet sp. 2661 ff, 2672 f og 2680 f, FUBil sp. 2746-56, Cirk s. 472 ff, Cirkskr af 11.12.1972 om høring af naturfredningsrådet, se s. 539.

1. Den retlige situation med hensyn til adgang for almenheden til færdsel på strandbredderne var før gennemførelsen af Lov 69 følgende:

Hovedreglen for hele landet var den som en videreførelse af den i Lov 17 gældende ordning ved Lov 37 § 23, stk. 1 hjemlede generelle ret for almenheden for *færdsel til fods* på alle for græsvækst blottede strandbredder, som ikke før 1. januar 1916 var inddraget som haveareal eller under en erhvervsvirksomhed. Den almindelige bestemmelse i § 23, stk. 1 modificeredes eller suppleredes ved en række specielle regler i § 23, stk. 2-9.

Der var dog supplementer, som det fremgår af Lov 37 § 41, stk. 1, 3. pkt. Som det udførligt er beskrevet af Frants Thygesen, JUR 1964, s. 499 ff gjaldt i *Sønderjylland* særlige ordninger med hensyn til strandbredder. Baggrunden var, at Jyske Lov i princippet stadig har en vis retskraft her. I dens 3. bog, kap. 61, anføres: »Vrag, som driver i land, og som ingen mand følger med eller kommer efter, det tilhører Kongen, fordi Kongen ejer alle forstrande . . .«. Dette, at kongen ejede forstranden, betød de fleste steder, at strandbredderne ikke matrikuleredes som tilhørende private. De sønderjyske strandbredder var derfor frit tilgængelige for almenheden, og der var ingen restriktioner med hensyn til ophold og badning; Frants Thygesen anvender anf.

sted 510 forsigtigt formuleringen »til (kortvarigere) ophold på den og badning«.

I de sogne syd for Kolding, som ikke indlemmedes i Tyskland i 1864, medførte den tidligere retstilstand, at nogle strandbredder matrikuleredes særskilt og blev kommunal ejendom. I dette område kunne der således være en tilsvarende adgang for almenheden som i Nordslesvig.

På *Ærø*, som ligeledes udgjorde en del af hertugdømmene, og hvor dansk ret indførtes i 1866, synes Jyske Lov's ordning at være opretholdt ved hæv, selvom kystarealerne og den ubevoksede del af stranden ud til daglig normal højvandslinie matrikuleredes som i den øvrige del af kongeriget som hørende til de enkelte ejendomme langs kysten.

Det er hæv, jfr. Bet s. 103, at der også i andre dele af landet, f. eks. på *Bornholm*, skulle eksistere en hæv-vunden adgangs- og opholdsret. Spørgsmålet herom har ikke været forelagt domstolene.

Langs den *jyske vestkyst* gjaldt *sandflugtslovens* bestemmelser, som formentlig kan ses som en stadfæstelse af en situation, hvorunder en almindelig adgangsret var gældende.

Sandflugtsloven, lov nr. 163 af 11. maj 1935, udbyggede ordningen efter den tidligere sandflugtslov af 1867 specielt dennes § 18, hvorefter det offentlige indtræder i ejernes sted for så vidt angår de fredede arealer, og altså råder over færdselen på disse. Klitdirektoratet har efter 1935-loven fulgt den praksis, at publikum havde fri adgang til færdsel til fods og til kortere ophold på strandbredden og i den fredede havklit, bortset fra at mindre områder kan have været afspærret af hensyn til sandflugtsdæmpningen. I den nugældende lov nr. 84 af 25. marts 1961 om bekæmpelse af sandflugten er denne praksis kodificeret i § 6, der hjemler, at klitmyndighederne kan give offentligheden adgang til færdsel til fods og ophold af kortere varighed på de efter loven fredede strækninger. Klitmyndighederne kan fastsætte indskrænkninger i denne adgang, jfr. også landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 66 af 16. februar 1962 om sandflugtsbekæmpelse.

Sandflugtsloven omfatter kyststrækningen fra Skagen til Skallingen samt vestkysten af Fanø, Manø og Rømø.

Der er altså før Lov 69 ingen ret for almenheden til ophold eller badning langs landets kyster undtagen på strandene i Sønderjylland, på den jyske vestkyst, offentligt ejede kyststrækninger eller strandarealer, hvor der ved fredningskendelser var gennemført særlige ordninger.

Gennemførelsen af Lov 69, hvor disse muligheder tilsikredes almenheden, fandt sted under nogen modstand fra grundejerside. I en af Grundejernens Landsforbund foranlediget retssag, hvorunder en ejer af en strand rejste krav om erstatning for påstået tab i forbindelse med gennemførelsen af § 54, fik grundejeren ikke medhold, se under 14.

2. Definitionen af strandbredder m. v. er uanset den sprogligt redaktionelt begrundede udeladelse af ordet »sammenhængende« foran »landvegetation« den samme som i § 46, jfr. § 46 1, Forsl II sp. 1875 og FUBil sp. 2751 f.

I Skr 21. februar 1972 udtales:

»Under normale forhold vil adgangen således være begrænset til den åbne ubevoksede strandbred i det omfang indadtil, hvor den afgrænses af en sammenhængende landvegetation, sædvanlig en grønsvær.

Den åbne ubevoksede strandbred kan inde i landet støde op til arealer, der er bevoksede med strandvegetation i modsætning til sammenhængende landvegetation. Klitvegetation som marehalm, hjelme o. s. v. er strandvegetation. Bæltet med en sådan bevoksning udgør altså i lovens forstand en del af strandbredden.

Visse steder findes der ikke en strandbred i traditionel forstand. Dette vil således gælde ved mange strandenge. Her vil almenheden kunne færdes indtil det niveau, hvor saltplanter, f. eks. strandasters, ikke længere gør sig gældende. Hvor forholdene, f. eks. vandets manglende saltholdighed, medfører, at egentlige saltplanter mangler, må grænsen udgøres af den øvre grænse for den af vandet påvirkede kystvegetation, d. v. s. ophøret af den vegetation, der direkte

påvirkes af jævnlige indtrængende højvande, en linie der som regel er markeret af et opskylningsbælte.»

I OFNS 30. november 1971 (394 S/71) udtales, at fredningsnævnet og overfredningsnævnet ved udøvelsen af deres beføjelser efter §§ 46 og 54 må gå ud fra en grænse mellem strand- og landvegetation, »og bygger her på naturfredningsrådets udtalelser«.

I en sag i medfør af Lov 37 § 23 for overfredningsnævnet om fjernelse af 2 hegn på strandbredden uden for nogle Hellerupvillaer, var det påberåbt, at der på ejendommene ikke fandtes strandbred, og at en almen færdsel ikke var mulig langs stranden uden for hele Hellerup, men kun på relativt korte strækninger.

Ved OFNK 19. april 1963 bestemtes, at hegnene skulle fjernes, og det udtaltes, at de pågældende strandarealer ikke var så små, at færdsel ikke praktisk kunne udøves. Det hedder videre i kendelsen »... og den omstændighed, at en færdsel på den omhandlede strækning bl. a. på grund af befolkningstætheden kan forventes eventuelt at ville blive særlig intensiv eller at give anledning til misbrug ved badning fra stranden eller ophold på denne, må være uden betydning for afgørelsen af, om der kan anses at foreligge en strandbred. Ej heller findes det at være af betydning, at strandarealerne er dannet ved tilskylning til ejendomme, der antagelig tidligere har haft havareal helt ned til kystlinien, jfr. herved Østre Landsrets dom af 13. december 1940.« Sidstnævnte dom se U 1941.428.

3. Ved *åbne* forstås ikke alene, at der skal være passage, men også at der ikke på stedet må etableres nogen hindring for den frie færdsel uden tilladelse fra fredningsnævnet, jfr. stk. 4, eller i medfør af undtagelsesbestemmelsen i stk. 5. Ved Vestre Landsrets dom af 1. september 1966 straffedes således en ejer af nogle klitarealer, der havde opsat hegn foran selve klitterne, uanset at der stadig forefandtes en bred åben strandbred. Ved afgørelse af 18. maj 1971 af fredningsnævnet for Århus amts nordlige fredningskreds til-

pligtedes en grundejer at fjerne nogle afhuggede birkegrene og nogle sten med påskriften »Adgang forbudt«, der var henlagt på strandbredden. Om tidligere praksis se HJ s. 135.

I OFNS 5. november 1971 (355 B/71) udtales, at der vil kunne skrides ind mod en skydebanevirksomhed, såfremt den frembyder en sådan gene eller risiko for færdsel langs kysten og på havet ud for denne, at der lægges hindringer i vejen for retten til færdsel, ophold og badning. I Skr 15. november 1972 (j. nr. 22-22-20-72) udtaltes, at hindringer, der sker af sikkerhedsmæssige grunde f. eks. i form af advarslingskiltning på grund af en nærliggende skydebane principielt er i strid med § 54, stk. 1. Jfr. også Skr 15. november 1972 (j. nr. 099-41-72).

Om anlæg af skydebaner efter 1. september 1972, se § 43 6.

Om problemet om, hvorvidt motorkørsel på stranden eller nøgenbadning kan siges at have en afspærrende virkning, se under 4 og 16.

4. Færdsel på anden måde end *til fods*, specielt færdsel med køretøjer af enhver art, er således ikke tilladt.

På visse strækninger af den jyske vestkyst, f. eks. strækningerne fra Tværsted til Gl. Skagen og på Fanø, er der igennem lang tid foregået en almindelig færdsel også med køretøjer på strandbredden, således at der kan være stiftet en egentlig færdselsret efter reglerne om allemands hæv. d.

I Skr 30. september 1965 anføres, at justitsministeriet efter det om færdselsforholdene på stranden ved Kandestederne oplyste, anser området for omfattet af færdselslovens regler, således at forbudstavler med angivelse af begrænset hastighed har kunnet opstilles.

5. Udtrykket »*kortvarigt ophold*« udformedes på linie med formuleringen i sandflugtslovens § 6, stk. 2, hvorefter klitmyndigheden kan give offentligheden adgang til færdsel til fods og ophold af kortere varighed på fredede strækninger.

Bestemmelsen i sandflugtsloven er efter landbrugsministeriets praksis antaget at indebære en ret for de besøgende til et daglangt ophold. I § 54 hjemler formuleringen imidlertid ikke, at man i almindelighed kan udstrække et ophold til en hel dag, jfr. FUBet sp. 2661, sammenholdt med FUBil sp. 2750 f. Efter bestemmelsens sigte må man på den anden side kunne antage, at udtrykket i hvert fald ikke tilsigter at begrænse offentlighedens muligheder for en rimelig rekreativ anvendelse også af private strandarealer.

6. Opholdsretten omfatter ikke ret til *teltning*, jfr. Bet s. 322.

7. *Afstanden* beregnes radiært fra ydergrænserne af lovlige *beboelsesbygninger*, herunder sommerhuse. Det bemærkes, at huse, der er opført nærmere strandbredden end 100 m, for at være lovlige enten må falde ind under undtagelsesbestemmelserne i henhold til § 46 eller have opnået dispensation. Ved dispensation i henhold til § 46, stk. 6 fastsættes det undertiden udtrykkeligt som vilkår, at dispensationen ikke kan udnyttes til i medfør af § 54, stk. 1, 2. pkt. at hindre almenhedens opholdsmuligheder på den pågældende strandstrækning, jfr. Cirk s. 466.

Bestemmelsen medfører, at en privat grundejer for den del af sin strandbred, der falder inden for 50 m-zonen, vil kunne hindre ophold og badning, men ikke færdsel til fods. Bestemmelsen rummer et tvivlsspørgsmål, idet det ikke klart fremgår, om 50 m-reglen kun gælder i de tilfælde, hvor strandbredden og beboelsesbygningen har samme ejer, eller om det er en generel forbudsregel, der gælder for alle private strande i relation til enhver beboelsesbygning inden for 50 m. Baggrundsmaterialet for loven giver ingen entydige bidrag til fortolkning heraf. Ministeriet har, jfr. Skr 18. november 1971, fortolket bestemmelsen således, at udtrykket »private ejendomme« kun omfatter de tilfælde, hvor stranden og beboelsesbygningen har samme ejer, idet man bl. a. som udgangspunkt har taget, at en sådan udvidelse af nabo-retlige beføjelser, som ville ligge i, at en strandejer kunne

påberåbe sig naboens husfred, ville kræve en udtrykkelig og klar hjemmel. Man har heller ikke ment, at bestemmelsen kunne tilsigte at afskære en privat strandgrundejer fra at kunne give almenheden adgang til sin strandbred, fordi der på en nabogrund måtte ligge en beboelsesbygning inden for 50 m's afstand. Denne fortolkning støttes af, at naturfredningslovens straffebestemmelse i § 66 ikke giver en selvstændig hjemmel for straf for overtrædelse af § 54, stk. 1, 2. pkt., og at en sådan overtrædelse derfor må bedømmes efter mark- og vejfredslovens § 17, der taler om den, der uden ejerens tilladelse eller anden hjemmel færdes på anden mands grund.

I overensstemmelse med § 6, stk. 2, i lov nr. 84 af 25. marts 1961 om sandflugtens bekæmpelse, jfr. landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 66 af 16. februar 1962 § 22, stk. 1, kan ejeren af en ejendom, hvorpå der forefindes *klitfredede strækninger*, der er åbne for offentlighedens adgang, på den del af strækningen, der ligger nærmest beboede bygninger, forbyde færdsel uden for vej, sti eller strandbred. Det er her klart præciseret, at de fredede strækninger, hvor almenheden har adgang, og de beboede bygninger skal have samme ejer.

Et særligt tvivlsspørgsmål vil kunne opstå med hensyn til *huse på lejet grund*. Her må først og fremmest lejekontraktens udformning lægges til grund. Det må således nok sædvanligvis være en forudsætning for, at en lejer kan påberåbe sig undtagelsesbestemmelsen, at lejemålet tillægger ham eksklusiv råden over den strandparcel, hvorpå huset er beliggende.

8. Der gives ikke i lovens baggrundsmateriale bidrag til en detaljeret afgrænsning af, hvad der kan forstås ved *både uden motor*, jfr. Bet s. 318.

9. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 3, stk. 1 i.f.

10. Bestemmelsen svarer til undtagelsesbestemmelsen i Lov 37 § 23, stk. 1.

11. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 23, stk. 8.

Om forståelsen af udtrykket »forsvarsanlæg« henvises til § 46 13.

Rækkevidden af ordet »bestående« er videre i § 54 end i § 46, stk. 4, nr. 1, idet undtagelsesbestemmelsen i § 54 formentlig også omfatter sådanne forsvarsanlæg, der er etableret efter 1937, uden at dispensation fra bestemmelserne i § 46, stk. 1, eller den tilsvarende bestemmelse i Lov 37 § 25, stk. 1, har været nødvendig, f. eks. fordi der ikke er sket anlægsarbejder søværts strandbeskyttelseslinien, jfr. Skr 15. november 1972 (j. nr. 22-22-20-72).

Afgrænsningen af, hvad der er omfattet af et forsvarsanlæg beror på anlæggets karakter. Omfattet heraf kan bl. a. være arealer, der sikkerhedsmæssigt berøres af anlægget, i hvert fald hvis de ejes og bruges af forsvaret, jfr. ovennævnte Skr 15. november 1972. Sammenlign i øvrigt § 55 22.

12. Der henvises til § 46 14. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 23, stk. 8.

13. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 23, stk. 9 og 10, jfr. Bet s. 319, FUBil sp. 2753. Den udgør en undtagelse fra den almindelige regel i stk. 1, hvorefter færdsel og ophold er tilladt på offentligt ejede strandbredder og er motiveret i, at hensynet til *digernes* sikkerhed kræver, at almenhedens adgang er under kontrol og opsyn, og at de i forbindelse med denne adgang nødvendige reparations- og udbedringsarbejder til stadighed kan foretages.

Digelagene er koncessionerede virksomheder. Aftaler mellem fredningsmyndigheder og digebestyrrelser er truffet for så vidt angår Det falsterske Digelag, der omfatter ca. 15 km kyststrækning på Falsters østkyst ud mod Østersøen, Det lollandske Digelag, der ejer ca. 34 km kyststrækning, Det

nordfynske Digelag og Hartsø Digelag (ved Kegnæs på Als).

Ordningen, hvorefter udgifter i forbindelse med almenhedens adgang til disse strandbredder refunderedes digebestyrelsen med halvdelen fra staten og halvdelen fra amtsfonden, administreres ved, at digebestyrelsen indsender et særligt regnskab, der gennemgås i ministeriet for offentlige arbejder, inden ministeriet for kulturelle anliggender foretager anvisning af refusionsbeløbet.

14. Bestemmelsen kan sammenholdes med Lov 37 § 23, stk. 3, hvorefter *fredningsnævnet* ved kendelse kunne gøre *undtagelse* fra strandgangsretten i medfør af § 23, stk. 1, når enerådighed over en strandbred skønnedes nødvendig, eller erhvervsformål eller andre grunde talte derfor.

Hjemmelen har kun været benyttet i begrænset omfang, uanset at man fra lovens tilblivelse, jfr. FUBet sp. 2661 f har været opmærksom på, at den udvidede opholdsret kunne medføre særlige problemer for visse ejere, således for børnehjem, skoler og hospitaler samt for private eller offentlige ejere af klitarealer i områder, der ikke er omfattet af sandflugtslovgivningen, idet klitter vil kunne blive udsat for nedslidning eller nedbrydning, jfr. Cirk s. 473.

For så vidt angår *statsarealer* har ministeriet for kulturelle anliggender hidtil i et tilfælde meddelt undtagelse, nemlig for de under Vildtbiologisk Station, Kalø administrerede ubeboede fugleøer Hou Røn og Mågeøerne i Kalø Vig, Skr 19. juni 1970.

Fredningsnævnene og overfredningsnævnet har haft lejlighed til at træffe afgørelse i flere sager om *ikke statslige arealer*:

Fredningsnævnet for Roskilde amts fredningskreds har ved afgørelse af 25. maj 1971 imødekommet en ansøgning om en begrænsning af almenhedens adgang til øerne Hylleholm og Langholm i Lejre Vig i medfør af § 56 og § 54 til tidsrummet 1. juli–15. april indtil 1981. Motiveringen er be-

skyttelsen af øernes fugleliv i yngleperioden og i forbindelse hermed en kontrolleret erhvervsmæssig ægindsamling.

Ved OFNK 21. december 1970 (2091/71) bestemtes, at en strandstrækning ud for Helenekilde badepension i Nordsjælland ikke kunne lukkes for almenhedens ret til badning og ophold i perioden fra 1. juni–31. august, idet der ikke forelå sådanne særlige forhold, som kunne føre til lukning. Der blev herved lagt vægt på, at sagen ikke drejede sig om, at den pågældende institution havde et særligt klientel med specielle behov, men om den økonomiske interesse, det kan have for en ejer at kunne bibeholde sin strand som privat opholds- og badeareal. Herudover blev der lagt vægt på pensionatets særlige beliggenhedsforhold og på, at en eventuel undtagelsesordning fandtes vanskelig praktiserbar og mindre vel stemmende med princippet i § 54, stk. 1. Overfredningsnævnets afgørelse indgik som et led i en erstatningssag mod det offentlige anlagt af den pågældende pensionatsejer, U 1972. 192 ØL, jfr. ovenfor under 1.

Ved OFNS 2. juli 1971 (2092/70) undtoges en strandbred ud for en sommerlejr under Københavnske søndagsskoler for bestemmelsen om almenhedens adgang til ophold og badning. Undtagelsen var begrænset til månederne juni, juli og august og kan til enhver tid optages til fornyet overvejelse.

Ved OFNS 2. juli 1971 (2101/70) undtoges en strandstrækning ud for en FDF-sommerkoloni, der også anvendtes af børnehjem, for bestemmelsen om almenhedens adgang til ophold og badning.

Ved OFNK 14. juni 1971 (2113/71) ophævedes almenhedens adgang til øen Romsø i tiden indtil 15. maj 1973 i tidsrummet 1. september til 15. maj. I kendelsen lægges vægt på ejerens anbringende om den på øen stedfindende jagt, der påbegyndes 1. september, på selve forekomsten af en stor dådyrbestand, faren for krybskytteri og vådeskudsulykker samt ejerens udsagn om, at man – bortset fra, at der deklaramæssigt er adgang for videnskabsmænd m. fl. – ikke ønsker at udelukke besøg uden for sommermå-

nederne, men ønsker den kontrol, der ligger i en forudgående tilladelse ved f. eks. en opringning til ejeren.

For så vidt angår motiveringen for afgørelserne af 25. maj 1971 og 14. juni 1971 afsagt af fredningsnævnene, se også FUBet sp. 2666 samt FUBil sp. 2770 f., og for OFNS 2. juli 1971, FUBet sp. 2661 f.

Når der kun har foreligget relativt få henvendelser om begrænsninger i almenhedens opholdsret på strandbredden, hænger det sammen med, at *tidligere undtagelser* fra Lov 37 § 23, stk. 1 i medfør af bestemmelsens stk. 3 i henhold til Lov 69 § 69, stk. 2 *bevarer deres gyldighed*, indtil fredningsnævnet eller overfredningsnævnet træffer anden afgørelse.

Andre afgørelser truffet af fredningsnævn eller overfredningsnævn, som går ud på at begrænse almenhedens adgangs- og opholdsmuligheder, *falder* derimod *bort* til fordel for lovens almindelige regel. Sådanne bestemmelser kan være truffet i forbindelse med afsigelsen af fredningskendelser i medfør af kap III. I OFNK af 20. november 1972 udtaltes således over for ejeren af kystarealer og udyrkede arealer på Anholt, for hvilke der ved OFNK af 7. november 1939 var gennemført en særlig ordning, der accepterede opkrævningen af en afgift for færdsel på arealerne, at denne ordning efter ikrafttrædelsen af Lov 69 ikke længere var gældende.

Særlige ordninger gælder for strandarealer, for hvilke der i henhold til anden lovgivning har været fastsat specielle regler, jfr. således Lov 69 § 69, stk. 6, hvorefter bestemmelserne i de bekendtgørelser om *videnskabelige reservater*, der var udstedt i henhold til reservatloven af 1936, opretholdes indtil videre. Tilsvarende må det antages, at de begrænsninger, som er gældende i de i jagtlovens kap. VII omtalte, eventuelt tidligere i henhold til reservatloven af 1936 oprettede *vildtreservater*, fortsat er gældende. I Skr 13. november 1970 udtales således i anledning af en forespørgsel, at de ved statsministeriets bekendtgørelse af 20. august 1936 i henhold til den dagældende lovgivning særligt fastsatte regler

for færdsel inden for Stavnstjordsreservatet, der efter reservatlovens ophævelse er opretholdt ved jagtlovens § 54, stk. 4, fortsat er gældende, og at bestemmelserne i Lov 69 § 54 (og § 56) om almenhedens ret til færdsel og ophold langs kysterne (og på udyrkede arealer) ikke medfører nogen ændring i den hidtidige beskyttelse af reservatet.

15. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 23, stk. 5, 2. pkt. og angiver *bestemte* grupper af *anlæg*, hvis anbringelse på strandbredden, når der holdes en passage åben bag om, over eller gennem anlæggene, *ikke* skal betragtes som *stridende mod* § 54. Med hensyn til de fleste typer af anlæg vil anbringelsen af disse kræve fredningsnævnets tilladelse i medfør af § 46, stk. 1. Fredningsnævnet vil under behandlingen af en ansøgning kunne inddrage i overvejelserne, om den pågældende foranstaltning vil medføre gener for almenhedens frie færdsel på strandbredden. Anbringelsen af de i stk. 5 nævnte *høfder og badebroer* vil iøvrigt tillige kræve tilladelse fra ministeriet for offentlige arbejder, der også vil kunne påse, at den frie færdsel langs stranden ikke generes.

De i opregningen nævnte ålegårde vil trods afløsningen af ålegårdsretten ved lov nr. 178 af 23. juni 1956 kunne forefindes endnu i en årrække.

16. Ligesom fredningsnævnet, eller for statsejede arealer ministeren, i henhold til stk. 4 i særlige tilfælde kan gøre undtagelser fra hovedreglen i stk. 1, kan de samme organer i henhold til stk. 6 afgøre eventuelle *spørgsmål om udøvelsen af retten til færdsel, ophold og badning*. Blandt spørgsmål, der har foreligget til afgørelse, har været adgangen til *nøgenbadning*. Adskillige steder i landet har der foreligget ønsker om etablering af såkaldte fribadestrande, og det har her været et problem, om stranden i forbindelse med oprettelsen af disse kan eller skal afspærres, og om nøgenbadningen kan udgøre en slags afspærring af stranden for ikke-nøgenbadende. Ved afgørelser af 10. maj 1971 (167/70) og 25. juni 1971 (100/70) har fredningsnævnet for Storstrøms

amts sydlige fredningskreds meddelt tilladelse til etablering af »fribadestrande« på nærmere afgrænsede lokaliteter. Som vilkår er der krævet opstilling af skilte af en nærmere påbudt størrelse og med et nærmere omhandlet indhold.

Et andet særligt problem i forbindelse med opholdet på strandbredderne er *forureningen*. Princippet er, at enhver tilsmudsning, herunder henkastning af papir, på fremmed grund er strafbar, jfr. § 63. Der er i visse tilfælde truffet overenskomst med offentlige myndigheder om varetagelse af rensningen, således at dette indgår som led i en ordning for det specielle område. Iøvrigt henstår problemet generelt uafklaret. Dette hænger bl. a. sammen med, at den væsentligste forureningskilde ved strandene er affald og spildstoffer, der fra havet driver ind på kysten. Som en midlertidig ordning med hensyn til strandrensning i det hele taget, er generelt fastsat, jfr. handelsministeriets cirkulære nr. 97 af 27. april 1970, jfr. cirkulære nr. 72 af 3. maj 1967, at udgifterne til rensning af strande for ilanddreven olie, værdiløst vraggods og lignende delvis gennem de stedlige turistforeninger kan refunderes den pågældende grundejer. Endvidere har en række kommuner allerede selv organiseret en systematisk rensning gennem kommunernes egen forvaltning eller ved særlige ordninger gennem frivilligt mandskab, ligesom der gennem spejderbevægelsen og civilværnepligtige har været foretaget aktioner. Om visse særlige foranstaltninger, bl. a. til afhjælpning af forureningen på strandene, se ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 111 af 11. maj 1970.

17. Bestemmelsen svarer til Lov 37 § 23, stk. 6.

I forarbejderne til § 54, stk. 7, samt i Forsl II, sp. 1875 f og FUBil sp. 2755 er det anført, at regelen hænger sammen med forslaget om, at udgifterne fremtidig afholdes af vejfonden, og at reglens gennemførelse således forudsætter visse ændringer i vejtilskudsloven, der må indeholde udtrykkelig hjemmel for disse tilskud. De pågældende ændringer er imidlertid ikke gennemført, idet vejtilskud tværtimod prin-

cipielt er bortfaldet. Man kan imidlertid næppe se bort fra muligheden af, at reglen i § 54, stk. 7, eventuelt vil kunne anvendes i forbindelse med reglerne i lov om offentlige veje, dels § 11, hvorefter ministeren for offentlige arbejder med særskilt bevilling på finansloven kan yde bidrag til amtskommunale og kommunale vejformål, dels § 43, stk. 1, hvorefter der, når almenvellet kræver det, af vedkommende vejbestyrelse (se herved lovens § 2, stk. 4) kan iværksættes ekspropriation bl. a. til offentlige stianlæg.

Behovet for forbindelser til strandbredderne må iøvrigt afklares ved fredninger eller erhvervelser i medfør af naturfredningsloven eller mest praktisk af kommunerne på eget initiativ.

18. Ministeriet for kulturelle anliggender har endnu ikke fastsat sådanne *almindelige regler*.

19. Der er ikke i fredningsnævnenes hidtidige praksis efter Lov 69 fastsat sådanne *yderligere regler*.

20. Et *andet retsgrundlag* udgøres af de under 1 omtalte særlige regler om strandbredder i Sønderjylland. Retstilstanden her er næppe identisk med den i § 54, stk. 1 beskrevne. Specielt må det antages, at begrænsningen »kortvarigt« ikke uden videre er en betingelse for opholdet, ligesom den i stk. 1, 2. pkt. omtalte begrænsning, hvorefter ophold og badning ikke må finde sted inden for 50 m fra beboelsesbygninger, ikke finder anvendelse her. Den praktiske betydning heraf er begrænset. Som nævnt under 1 er forestillingen om, at ophold skal være »kortvarige« så naturlig, at Frants Thygesen i JUR 1964 s. 510 anfører dette som en begrænsning i den sønderjyske ordning. Endvidere vil strandbredden i de fleste tilfælde være matrikuleret særskilt og offentligt ejet, således at reglen om 50 m-grænsen ikke ville finde anvendelse alligevel, jfr. under 7.

Bestemmelsen medfører endvidere, at eventuelle hævdsynspunkter kan gøres gældende.

21. Stk. 10–12 er nye. Bestemmelserne er indføjet for at muliggøre, at private grundejere, der objektivt måtte blive væsentligt generet gennem ordningen i § 54, stk. 1 kan undgå generne eller få overtaget deres ejendom af det offentlige til prisen i handel ogandel.

22. Reglen har ikke været benyttet. I et tilfælde, hvor en grundejer gennem fredningsplanudvalget havde fremsat ønske om statens overtagelse af en strandejendom, fandtes det ikke påvist, at der forelå væsentlige gener, Skr 26. april 1971 og Skr 28. marts 1972.

23. Jfr. stk. 11, 2. pkt., hvorefter overfredningsnævnet i tvivlstilfælde afgør, om der foreligger væsentlige gener.

§ 55. (1) *Skove (2), der tilhører staten, kommuner, kirker præsteembeder og offentlige stiftelser (3), og hvortil der fører offentlig vej eller sti (4), eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde (5), er åbne for almenheden for færdsel og ophold efter regler, der fastsættes af landbrugsministeren (6). I særlige tilfælde kan landbrugsministeren (7) eller for skove, der ikke tilhører staten, vedkommende fredningsnævn tillade, at skoven helt eller delvis lukkes for almenheden.*

Stk. 2. (8) Private (9) skove – herunder skove bestående af flere parceller (10) – på 5 ha (11) eller derover, hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde, er åbne for almenheden for færdsel og ophold efter reglerne i stk. 3–5 (12).

Stk. 3. Medmindre ejeren tillader adgang i videre omfang, må

- 1) færdsel kun ske til fods (13),*
- 2) færdsel og ophold kun finde sted på eksisterende (14) veje (15),*
- 3) færdsel og ophold ikke finde sted i tiden fra solnedgang*

til kl. 7, i månederne november–februar til solopgang (16),

4) ophold ikke finde sted inden for 50 m fra beboelsesbygninger (17),

5) løse hunde ikke medtages.

Stk. 4. Ejeren kan forbyde færdsel og ophold

1) på dage, hvor der afholdes jagt (18),

2) i områder, hvor der foregår intensivt skovningsarbejde (19).

Stk. 5. I særlige tilfælde kan fredningsnævnet tillade, at skoven helt eller delvis lukkes for almenheden (20). Fredningsnævnet kan endvidere efter anmodning fra ejeren fastsætte særlige regler for færdsel og ophold i skoven (21).

Stk. 6. Færdsel og ophold i skovene sker på eget ansvar. Bestemmelserne i stk. 1 og 2 gælder ikke for skovarealer, der er afmærkede som militære anlæg (22).

Stk. 7. Skovejeren eller dennes repræsentant (23) kan af enhver, som færdes i skoven på anden måde end tilladt, kræve oplysning om den pågældendes navn, stilling og bopæl. Gives oplysningerne ikke, eller forekommer de uantagelige, kan den pågældende føres til nærmeste politimyndighed.

Stk. 8. Medfører almenhedens færdsel og ophold i privat skov væsentlige gener for ejeren, kan han forlange skoven overtaget af staten. Reglerne i § 54, stk. 10, 2. pkt., og stk. 11–12, finder tilsvarende anvendelse (24).

Bet s. 324 ff, Forsl II, sp. 1876 ff, FUBet, sp. 2663 ff, 2673 f og 2681 f, FUBil, sp. 2757–2768, Cirk s. 474 ff, Wulff, s. 96 ff.

1. Med hensyn til almenhedens adgang til skove afspejler lovens udvikling brydningerne mellem på den ene side grundejersynspunkter og på den anden befolkningens rekreative behov.

Hensynet til beskyttelsen af de private grundejeres rettigheder har som omtalt præget mark- og vejfredsloven. Den

uklarhed, der efter 1872-loven måtte kunne være med hensyn til, om det gjaldt en traditionel ret til uskadelig færdsel i skovene, ophørte som nævnt s. 310 med gennemførelsen af mark- og vejfredsloven af 1953, hvori det statueredes, at enhver færdsel på anden mands grund eller på private veje kan forbydes.

Naturfredningslovgivningen, der som sit sigte havde at tilvejebringe muligheder for befolkningens adgang til landskabet, undergik en udvikling, i overensstemmelse hermed. *Lov 17* fastlagde i § 1, stk. 3, at der skulle gives almenheden adgang til skove (og udyrkede arealer) tilhørende stat og kommune, såvidt det kunne ske, uden at det offentliges interesser kom til at lide derved. Der var i den følgende tid tanker om at åbne en generel adgang til alle skove, og et forslag herom blev fremsat i folketinget i rigsdagssamlingen 1925–26, men ikke færdigbehandlet inden et regeringsskifte. Et tilsvarende forslag var under overvejelse i forbindelse med forberedelserne til *Lov 37*, men blev efter forhandlinger mellem repræsentanter for skovejere og den daværende statsminister ikke ført videre. Derimod blev der ved *Lov 37* gennemført en udvidelse af de grupper af ejere, der måtte tåle almenhedens adgang, idet det i § 24 fastsattes, at det ikke alene var de staten og kommunerne tilhørende skove, herunder plantager, der var åbne for almenheden for færdsel til fods, men også de der tilhørte kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser.

Den retligt afklarede situation, der forelå efter mark- og vejfredsloven af 1953, og en vis ængstelse for, at skovene i videre omfang skulle kunne blive aflukket for publikum, udgjorde en del af baggrunden for *Lov 69* § 55. I Bet er redegjort for de betragtninger, der gjordes gældende i naturfredningskommissionen under udarbejdelsen af bestemmelsen. Ved de videre forberedelser af lovforslaget, der efter sin fremsættelse vakte en betydelig modstand blandt de private skovejere, fremkom der motiveringer for en række særlige regler om adgangen til de privatejede skove, og den ny bestemmelse blev som følge heraf opdelt i 2 sæt regler,

det ene i § 55, stk. 1, der svarede til hovedbestemmelsen i den tidligere § 24, og det andet i § 55, stk. 2, 3, 4 og 8, der giver regler om adgangen til privatejede skove, idet endelig § 55, stk. 6 og 7 er fælles bestemmelser for adgangen til såvel offentlige som private skove.

I anledning af, at der ved § 55 tillagdes almenheden retigheder i relation til de privatejede skove, gav ministeren for kulturelle anliggender under lovforberedelsen i folketinget, jfr. FUBet sp. 2664, et vist tilsagn om at udrede *udgifter i forbindelse med brandskader* i de private skove og til at afholde udgifter til anskaffelser og opsætning af *affaldskurve og skilte*. I overensstemmelse hermed er i samarbejde mellem ministeriet og Dansk Skovforening gennemført en foreløbig ordning, hvorefter staten efter konsultation af et udvalg med repræsentanter fra Dansk Skovforening og ministeriet godtgør dokumenterede tab ved brand og hærverk forårsaget af besøgende. Endvidere betaler ministeriet gennem Dansk Skovforening standardskilte med angivelse af ordensregler, jfr. 21.

De private skovejeres modstand imod bestemmelsens gennemførelse medførte, at en skovejer på foranledning af Grundejernes Landsforbund anlagde sag imod ministeriet for kulturelle anliggender med krav om erstatning for påstået tab i forbindelse med bestemmelsens gennemførelse. Skovejeren fik ikke medhold, se under 20.

2. Om begrebet *skov*, der er fælles for stk. 1 og 2, se § 47 4. Den der anførte definition af skoven som et fysisk botanisk begreb er uafhængig såvel af fredskovbegrebet som af ejerforhold og skovens eventuelle opdeling i parceller, jfr. FUBet sp. 2681. Se endvidere Wulff s. 12 ff.

3. Opregningen svarer til den i Lov 37 § 24, jfr. § 25, stk. 2, anførte. Den dækker samtidig begrebet »offentlig skov« i § 47, jfr. Forsl II, sp. 1869 f.

Det eneste led i opregningen, der ikke er entydigt, er »offentlige stiftelser«. Udtrykket, der også anvendes i skov-

lovens § 1, jfr. Wulff, s. 15, er ikke søgt defineret i bemærkningerne til skovloven eller til Lov 37 eller Lov 69, se dog Bet s. 324, hvorefter en stiftelse efter administrativ opfattelse kun kan karakteriseres som offentlig, såfremt dens midler kommer en større ubekendt kreds tilgode, og stiftelsen er under offentlig tilsyn. Denne karakteristik er i overensstemmelse med Skr 10. marts 1966.

En række afgørelser truffet af landbrugsministeriet og ministeriet for kulturelle anliggender bekræfter denne karakteristik af, hvad der er offentlige stiftelser, se Wulff s. 15 samt Skr 12. juni 1972 om Julius Skrikes Stiftelse og Skr 12. juli 1972 om fabrikant E. H. Ludvigsen og Hustrus Legat.

Efter justitsministeriets skrivelse af 24. juli 1940 (jfr. også landbrugsministeriets skrivelse af 27. november 1939) har statsministeriet udtalt, at Vedbygård Rekonvalescenthjem måtte anses som en offentlig stiftelse i naturfredningslovens forstand. Den pågældende stiftelse kom en ubekendt kreds af personer tilgode, og fundatsændringer og salg af stiftelsens ejendele krævede godkendelse af justitsministeriet. Selve *benævnelsen* er altså *uden betydning*. Tilsvarende er det ikke afgørende, om stiftelsen *betegner sig selv som ikke offentlig*. I den ved kgl. res. af 23. maj 1874 konfirmerede fundats for Kong Frederik den Syvendes stiftelse (Jægerspris) angives stiftelsen som ikke offentlig. Ved landbrugsministeriets skrivelse af 22. januar 1971 (j. nr. 2083-33) er Jægerspris-Stiftelsen anset som en offentlig stiftelse i relation til skovloven.

4. Om *offentlige veje og stier* henvises til lov om offentlige veje. Det må dreje sig om veje, der er optaget i vejregistret, og stier der er optaget på vedkommende kommunes stiftortegnelse. Se i øvrigt under 12.

5. En sådan anden *lovlig adgang* kan eksistere på flere områder. Veje eller stier, der tilhører en offentlig myndighed, praktisk den offentlige myndighed der ejer skoven, må være lovlig adgang, uanset om vejen eller stien er optaget i vej-

register eller stifortegnelse. Det samme gælder private veje, der ikke er spærrede ved opslag i henhold til mark- og vejfredsloven. De veje, der omfattes af lov nr. 288 af 7. juni 1972 om private fællesveje, vil i et vist omfang kunne udgøre lovlig adgang, således de i lovens § 4 nævnte almene veje og de i §§ 2 og 3 nævnte private fællesveje i det omfang, de tilhører disse vejes klasse I og II, og der ikke foreligger godkendelse fra vejmyndighedens og politiets side til en hel eller delvis afspærring, jfr. §§ 13 og 44 i lov om private veje, se foran s. 311 f. Adgang kan endvidere ske langs strandbredden, jfr. § 54, over udyrkede arealer, jfr. § 56, fra søterritoriet jfr. også § 54, stk. 1, 3. pkt., og ad offentlige vandløb, der er passable for almenheden.

6. Medens der for så vidt angår de private skove, der er omtalt i stk. 2, ved selve loven er fastsat særlige begrænsninger i almenhedens adgang, gælder for de *offentlige skove*, at de *nærmere vilkår* for den ved loven gennemførte åbning for færdsel og ophold fastsættes af landbrugsministeren. Den tidligere i henhold til Lov 37 § 24, stk. 1, 2. pkt. udstedte landbrugsministerielle bekendtgørelse (nr. 221 af 27. maj 1939), er med virkning fra 1. maj 1972 afløst af landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 123 af 19. april 1972 om færdsel og ophold i skove, der tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser, se s. 333. Se iøvrigt under 12. Om »åben«, se § 54 3.

7. *Landbrugsministerens* beføjelse omfatter ikke alene de under landbrugsministeriet hørende skove men også skove under andre ministerier. En lukning af skove, tilhørende kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser, kræver fredningsnævnets godkendelse. Se iøvrigt under 20 om de interesser, der kan motivere lukning af private skove.

8. Som omtalt Wulff s. 97 gælder nu forskellige regler for hver sin gruppe af de *privatejede skove*:

- a. Skove på mindre end 5 ha eller skove over denne størrelse, hvis der ikke er adgang til dem på lovlig måde, omfattes af mark- og vejfredsloven, således at færdsel på skovvejene er tilladt, hvis dette ikke er forbudt ved opslag. Færdsel uden for skovvejene kræver særlig tilladelse.
- b. Skove på 5 ha eller derover, hvortil der er adgang som i § 55, stk. 2 anført, omfattes af *naturfredningsloven*, således at andre former for færdsel end den i § 55, stk. 3 og 4 omtalte eller regulerede, er forbudt.

9. *Privatejede* er alle andre skove, end de der tilhører den i stk. 1 nævnte ejerkreds.

10. Som det fremgår af den under 2 nævnte definition af skoven som et fysisk-botanisk begreb, er det uden betydning, om en skov eventuelt måtte være opdelt i skovparceller, jfr. FUBet sp. 2681.

11. Baggrunden for denne afgrænsning er, at der for skove med mindre areal end 5 ha kan gøres særlige synspunkter gældende i retning af, at disse skove kan opfattes som parker eller haver, samt at der for en lille enhed lettere vil kunne tænkes driftsmæssige gener i forbindelse med adgangen, FUBet sp. 2762.

12. De særlige regler om almenhedens færdsel og ophold i private skove fremgår af stk. 3-5. De omfatter 3 grupper:

- a. regler, der gælder, medmindre ejeren giver tilladelse til en videregående adgang, stk. 3.
- b. begrænsninger, der omfatter midlertidige forhold, og som kræver en særlig tilkendegivelse fra ejerens side, stk. 4.
- c. hel eller delvis lukning, der kræver en afgørelse truffet af fredningsnævnet, stk. 5.

Vejene i en skov, der er åben, må ikke afspærres. Derimod er reglerne i § 55, stk. 1 og 2 ikke til hinder for, at en vej, der fører til et skovbryn, kan spærres, hvis der iøvrigt er hjemmel herfor, jfr. Skr 15. november 1972 (j. nr. 099-41-72).

13. Anvendelse af ethvert transportmiddel, herunder cykler, jfr. FUBil sp. 2761, kræver tilladelse fra ejeren. Denne begrænsning er motiveret i, at anvendelse af transportmidler ville forøge risikoen for skovtyveri og krybskytteri.

Også ridning kræver tilladelse fra ejeren.

Adgangen til en skov ved færdsel til fods kan ligeså lidt som den tilsvarende adgang ved kysterne hjemle ret til teltning, se § 54 5.

I private skove, der ikke er omfattet af § 55, stk. 2, jfr. 8, vil man i medfør af mark- og vejfredsloven kunne færdes på cykle m. v. ad vejene, medmindre ejeren udtrykkeligt har forbudt dette.

14. *Eksisterende* er de til enhver tid værende veje. Nedlæggelse af veje hindres ikke ved loven.

15. Ved *veje* forstås enhver bane, der er udlagt til transport, jfr. FUBil sp. 2761.

I anledning af, at ministeriet i overensstemmelse hermed i Cirk havde udtalt, at veje omfatter enhver bane, der er udlagt til transport, derimod ikke sådanne smallere passager som stier og dyreveksler, hvor færdsel kun må finde sted med ejerens tilladelse, klagede Foreningen af Skov- og Landejendomsbesiddere i Danmark til folketingets ombudsmand. I skrivelse af 12. november 1970 til foreningen udtalte ombudsmanden, at fortolkningen måtte anses for at være i overensstemmelse med lovens forudsætninger, jfr. Folketingets ombudsmands beretning for året 1970, s. 63 ff.

Den væsentligste transport i skovene foregår med traktor, og efter de synspunkter, der er lagt til grund for naturfredningskommissionens forslag og dermed Lov 69, hvorefter

almenheden skal kunne færdes til fods på de steder, hvor der ikke kan være nogen væsentlig driftsmæssig gene forbundet hermed, har man antaget, at passager, der kan bære traktorkørsel, også må kunne benyttes af fodgængere.

16. Efter bestemmelsen vil adgang kun kunne finde sted, når det er lyst og indenfor den tid, hvor også skovejeren eller hans medarbejdere kan tænkes at færdes i eller være beskæftiget i skoven. Også på dette punkt er der en forskel i forhold til de private skove, der ikke er omfattet af § 55, stk. 2, se 8, idet færdsel i disse principielt vil kunne ske hele døgnet, medmindre forbud er nedlagt.

17. Begrænsningen indføjedes under folketingsbehandlingen, jfr. FUBet sp. 2664 efter model af bestemmelsen i § 54, stk. 1. Den indebærer ikke en afspærring af de pågældende områder af skovene, idet passage til fods kan ske. Bestemmelsen tilsigter således blot at hindre, at de besøgende lejrer sig i nærheden af beboelsesbygningerne i skovene, jfr. FUBil sp. 2763.

18. Blandt de midlertidige begrænsninger, som kræver en tilkendegivelse fra skovejeren selv, er forbudet mod færdsel og ophold *på dage, hvor der afholdes jagt*. Bidrag til forståelsen af denne afgrænsning er indeholdt i Bet s. 326, hvor der tales om »tidsmæssigt på særlige jagtdage« og FUBil sp. 2762, hvoraf det fremgår, at der herved er tænkt på specielle jagtbegivenheder, der må kunne karakteriseres som selskabsjagt, det vil først og fremmest sige klapjagt. Dette stilles i modsætning til f. eks. pürschjagt, og det forhold, at en skytte medtager sin bøsse under de daglige inspektioner.

Dansk Skovforening har ladet fremstille særlige skilte med påskriften »Lukket på grund af jagt« til anvendelse under disse midlertidige afspærringer.

19. Bestemmelsen er indføjet under behandlingen i folketinget, jfr. FUBet sp. 2682. Den hjemler ejeren adgang til

at afspærre områder, hvor almenhedens tilstedeværelse kan være forbundet med en vis risiko.

20. En hel eller delvis lukning af en privat skov kræver fredningsnævnets tilladelse. Bestemmelsen er indføjet, bl. a. for at yde en vis beskyttelse af skove af særlig zoologisk, botanisk eller anden interesse, jfr. FUBet sp. 2665. Der vil kunne tænkes en række andre situationer, hvor spørgsmålet om lukning af en skov kan opstå. Også skovarealer, der af en landvæsensret er fastlagt som beskyttelsesområder omkring vandvindingsboringer, er principielt omfattet af § 55, således at der kræves tilladelse fra fredningsnævnet til en lukning, jfr. FUBil sp. 2763.

En lukning af skove i medfør af stk. 5 har kun fundet sted i få tilfælde. Som eksempler kan nævnes:

Ved kendelse af 10. november 1969 har fredningsnævnet for Nordjyllands amts sydlige fredningskreds tiltrådt lukning af Tofteskov under Lindenberg gods udfra reservatmæssige betragtninger.

Ved OFNS 6. april 1972 (2106/70) tiltrådtes en lukning af en del af Rold Vesterskov indtil 1. september 1973 i afventning af forskellige naturvidenskabelige undersøgelser. Efter det foreliggende fandtes der ikke tilstrækkeligt grundlag for en varig lukning, når bortses fra en speciel kilde-lokalitet.

Ved OFNK 14. juni 1971 blev der givet afslag til lukning af en skov, hvis ejer påberåbte sig forskellige gener som følge af publikums almindelige adgang. Overfredningsnævnets afgørelse indgik som led i en erstatningssag mod det offentlige, anlagt af den pågældende skovejer, U 1972. 189 ØL, jfr. ovenfor under 1.

21. En fastsættelse af *særlige regler* for færdsel og ophold i skoven kan endvidere foretages af fredningsnævnet efter anmodning af ejeren. Der er ikke af noget fredningsnævn fastsat sådanne særlige regler.

I overensstemmelse med det i FUBet sp. 2664 og FUBil

sp. 2767 f anførte har ministeriet for kulturelle anliggender i samarbejde med Dansk Skovforening udarbejdet et standardordensreglement. Reglementet er med Skr 19. juni 1970 tilstillet fredningsnævnene og Dansk Skovforening, se s. 332.

I forbindelse hermed har ministeriet ligeledes i samarbejde med Dansk Skovforening ladet udarbejde *standard-skilte* med tekst, der angiver hovedpunkterne i de begrænsninger i den frie adgang til de private skove, som skovejere har lagt størst vægt på at få ophævet. Skiltene kan indtil videre rekvireres gennem de pågældende fredningsplanudvalg og Dansk Skovforening. Teksten lyder:

»TIL PUBLIKUM.

Adgangen til denne private skov er i henhold til lovgivningen undergivet følgende begrænsninger:

Færdsel må kun ske til fods.

Færdsel og ophold sker på eget ansvar.

Færdsel og ophold må kun finde sted på vejene.

Løse hunde må ikke medtages.

Brug af åben ild er ikke tilladt.

Træer og buske må ikke beskadiges.

På dage, hvor der på dette skilt er hæftet et yderligere skilt med ordene »lukket på grund af jagt«, er færdsel ikke tilladt.

Færdsel og ophold må kun finde sted i tiden fra kl. 7 til solnedgang. I månederne november–februar fra solopgang til solnedgang.

Ophold må ikke finde sted inden for 50 meter fra beboelsesbygninger.

Overtrædelse af disse bestemmelser straffes efter loven.

..... Skovdistrikt

Fredningsnævnet.«

22. Militære anlæg kan også omfatte andre anlæg end, hvad der må karakteriseres som forsvarsanlæg, sml. herved § 46 13, § 47 8 og § 54 11.

23. I justitsministeriets cirkulære nr. 93 af 18. april 1944 om politimyndighed i private skove gives regler for politimestrenes udstedelse af legitimationskort til private *skovejere og deres til skovdistriktet knyttede personale*. Kortene skal give bærerne fornøden legitimation til at kunne udøve de kontrolbeføjelser, der i naturfredningsloven og jagtloven er tillagt skovejeren og hans folk og den jagtberettigede med hensyn til henholdsvis ulovlig færdsel og ulovlig jagt i skoven.

Legitimationskortene kan rekvireres gennem Dansk Skovforening.

I skrivelse af 12. juni 1970 har Dansk Skovforening anmodet Rigspolitichefen om at henlede politimestrenes opmærksomhed på nævnte cirkulæres eksistens. Dette er sket ved en fornyet meddelelse til alle landets politimestre om, at legitimationskort til brug for kontrolpersonale i private skove kan rekvireres hos Dansk Skovforening.

24. Svarende til reglerne for private strandejendomme og udyrkede arealer i stk. 10–12, se § 54 21–23 og § 56, stk. 3, se § 56 10, er der i § 55, stk. 8 hjemlet skovejere en adgang til, forsåvidt de udsættes for *væsentlige gener* gennem almenhedens færdsel og ophold i deres skove, at forlange disse overtaget af staten. En ejers irritation over, hvad man kan kalde normale gener eller gener, der ikke er forbundet med adgangsretten i medfør af § 55, vil ikke kunne motivere, at ejeren kan kræve skoven overtaget. Der foreligger indtil nu ingen eksempler på statsovertagelse af en skov med hjemmel i stk. 8.

Udyrkede arealer.

§ 56. (1) *Udyrkede arealer*, (2) *hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde*, (3) *er åbne for almenheden for færdsel til fods* (4) *samt for kortvarigt ophold*. (5) *Færdsel og ophold sker på eget ansvar. Til privatejede arealer er der, medmindre ejeren be-*

stemmer andet, kun adgang fra kl. 7 til solnedgang, (6) og på sådanne arealer må færdsel og ophold ikke finde sted inden for 150 m fra beboelsesbygninger, medmindre en videregående ret følger af § 54 (7).

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke privatejede arealer, der i deres helhed er forsvarligt hegnede (8). Fredningsnævnet eller – for arealer, der ejes af det offentlige – vedkommande offentlige myndighed kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra reglen i stk. 1, 1. punktum (9).

Stk. 3. Medfører almenhedens færdsel og ophold på private udyrkede arealer væsentlige gener for ejeren, kan han forlange de pågældende arealer overtaget af staten. Reglerne i § 54, stk. 10, 2. pkt., og stk. 11–12, finder tilsvarende anvendelse (10).

Bet s. 328 f, FUBet sp. 2665 f, 2674 f og 2682, FUBil sp. 2768 ff, Cirk s. 476 f.

1. Som nævnt s. 310 har der efter den tidligere lovgivning jfr. § 1, stk. 3 i lov 17 og i Lov 37, været adgang for almenheden til at færdes på de af staten og kommunerne ejede, udyrkede arealer.

Udyrkede arealer hører begrebsmæssigt til de landskabs-partier, hvor offentlighedens adgang ikke kan medføre væsentlige gener for driften. I Bet betegnes sådanne arealer, med en gløse anvendt i andre nordiske lande, som udmarks-områder. I væsentlig overensstemmelse med det af naturfredningskommissionen udarbejdede forslag er ved Lov 69 almenhedens adgang udvidet til med visse begrænsninger også at omfatte privatejede, udyrkede arealer. Efter samme retningslinjer som for §§ 54 og 55 underkastedes § 56 under behandlingen i folketinget visse ændringer, således indføjel-sen af stk. 1, 2. pkt. i.f. og stk. 3.

I det omfang, udyrkede arealer er omfattet af sandflugts-lovgivningen, reguleres offentlighedens adgang af sand-flugtsloven, se § 51 1.

2. Som eksempler på *udyrkede arealer* kan, jfr. Forsl II sp. 1877, anføres klitter, klitheder og indsander, heder og andre lyngklædte områder, moser, klippepartier m. v.; endvidere, jfr. Bet s. 328, overdrevsområder, som bl. a. findes i et vist omfang langs kysterne og på småøer og holme. I Forsl I var ligesom i Bet § 56 anført »Udyrkede arealer og græsningsarealer«. Udeladelsen medfører, at det kun er udyrkede græsningsarealer, jfr. FUBil sp. 2768, altså f. eks. strandenge og visse skråninger, der omfattes af bestemmelsen.

3. Der henvises til § 55 4 og 5.

4. Der henvises til § 54 3 og 4 samt § 55 13.

5. Der henvises til § 54 5 og 6.

6. Den tidsmæssige begrænsning for adgangen er ikke identisk med den i § 55, stk. 3, 3) nævnte, se § 55 16, idet adgangen i henhold til § 56 også i månederne november-februar kan ske fra kl. 7.

7. Bestemmelsen, der indføjes ved Forsl II, medfører en videregående udelukkelse end i henhold til § 54, stk. 1, 2. pkt. og § 55, stk. 3, 4). Selve færdselsadgangen udelukkes i § 56 samtidig med, at den adgangsforbudte zone udgør 150 m.

8. For at et areal kan siges at være *forsvarligt hegn*, må det være omgivet af et hegn, der har en sådan karakter, at det er egnet til, men ikke behøver at opfylde et hegns funktioner også i andre henseender end til at holde mennesker borte, jfr. FUBet sp. 2665. Et sædvanligt trådhegn, kreaturhegn eller lign. må være tilstrækkeligt, derimod ikke en afmærkning, jfr. FUBil sp. 2769. Hegning kan være forbudt ved en fredningskendelse, se § 20 8.

9. Med hensyn til afgørelser om delvise undtagelser fra § 56, stk. 1, 1. pkt. henvises til de under § 54 14 nævnte, der også omfatter § 56-arealer: Skr 19. juni 1970 om Hou Røn og Mågeøerne i Kalø Vig; fredningsnævnskendelse af 25. maj 1971 om Hylleholm og Langholm i Lejre Vig og OFNK 14. juni 1971 om Romsø.

For Kalø Vigs vedkommende gjorde sig vildtbiologisk-ornitologiske hensyn gældende, for Lejre Vig bl. a. spørgsmålet om professionel indsamling af mågeæg; for Romsø var påberåbt specielle vildt- og jagtproblemer.

Eksemplerne er i overensstemmelse med FUBet sp. 2666.

10. Svarende til reglerne for private strandejendomme og skove i henholdsvis § 54, stk. 10–12, se § 54 21–23 og § 55, stk. 8, se § 55 24, er der i § 56, stk. 3 hjemlet en adgang for ejere af udyrkede arealer til at forlange de pågældende arealer overtaget af staten i tilfælde, hvor almenhedens færdsel og ophold måtte medføre væsentlige gener for ejeren.

Bestemmelsen har ikke været påberåbt. Bestemmelsen i stk. 2, 1. pkt. må formentlig også medføre, at den kun teoretisk kan tænkes anvendt.

Kapitel IX

Friluftsklamer m.v.

Bet s. 203 ff (Kap. XIII), Forsl II sp. 1878 f, FUBil sp. 2773 ff, Bet 72, Cirk s. 477 f. Leif Heiselberg U 1971 B s. 171 ff.

INDLEDNING

Allerede Lov 17 indeholdt bestemmelser, som tilsigtede at begrænse reklamer, der kunne forstyrre indtrykket af landskabet. I trit med den kommercielle reklames vældige udvikling bl. a. gennem anvendelsen af nye reklameringsformer, er bestemmelserne i de successive naturfredningslove stadig skærpede.

Stadierne i denne udvikling er følgende:

a. *Lov 17 § 19* gav fredningsnævnet beføjelse til ved kendelse erstatningsfrit at udstede forbud mod opstilling eller opslag af reklameskilte m. v. uden for bebyggede områder, når de efter nævnets skøn ville virke forstyrrende på et steds landskabelige skønhed.

Som på så mange punkter inden for naturfredningsbestræbelserne påregnede man således, at situationen kunne holdes under kontrol gennem konkrete afgørelser.

Utilstrækkeligheden af dette system og den i mellemtiden stedfundne vældige udvikling inden for reklamen medførte, at der ved

b. *Lov 37 § 30* gennemførtes et generelt forbud mod friluftsklamer uden for gader, veje og pladser i byer og bylignende bebyggelser. Forbudet var absolut i den forstand, at der principielt ikke kunne dispenseres fra det. Undtaget fra dette forbud var klamer vedrørende en næringsdrift eller virksomhed, der udøvedes på den ejendom, på hvilken reklamen var anbragt.

c. Ændringerne i § 30 gennem *Lov 37-61* medførte yderligere skærper. Undtagelserne indskrænkedes. Reklamering på egen ejendom var herefter kun lovlig, når den var anbragt i umiddelbar tilknytning til den pågældende næringsdrift eller virksomhed. Der tilvejebragtes hjemmel for, at iøvrigt lovlige reklamer, der var særlig dominerende i landskabet eller var synlige over store afstande, kunne forbydes.

Med hensyn til angivelsen af det område, hvor forbudet ikke gjaldt, ændredes ordet »bylignende« foran »bebyggelse« til »bymæssige« for at bringe udtrykket i overensstemmelse med den øvrige lovgivning og samtidig hidføre en stramning af bestemmelsen, idet ordet bymæssige antoges at stille noget større krav til bebyggelsens karakter af et bysamfund, jfr. Bet s. 203 f.

Ved ændringen gaves der mulighed for, at fredningsnævnet og de pågældende vejmyndigheder kunne give tilladelse til henvisningsskilte, såfremt der kun henvistes til en næringsdrifts eller en virksomheds beliggenhed.

Lov 37 § 30 analyseredes nærmere i naturfredningskommissionen. I *Bet* redegjordes for en række fortolkningsproblemer, og der angaves forslag til deres løsning. Disse forslag fulgtes i det væsentlige ved gennemførelsen af *Lov 69 d. Lov 69 kap. IX § 57* udgør således en skærpelse i forhold til *Lov 37-61 § 30*. Gennem indføjelser af ordet propagandaskilte i § 57, stk. 1 er det markeret, at ikke blot skiltning med økonomiske formål, men også med idémæssig baggrund er omfattet af forbudet. Den skærpende tendens fremgår også af, at man ved Forsl II foretrak den mest vidtgående af de alternative udformninger i *Bet* af § 57, stk. 6 med hensyn til, hvad der er reklamer og propagandaskilte. Samtidig er dog *Bet* § 57, stk. 3 modificeret ved indføjelser af ordet undtagelsesvis i forbindelse med muligheden for at tillade reklamer i færgehavne.

Iøvrigt tilsigtedes ved *Lov 69 § 57* ikke realitetsændringer i forhold til forbudet i *Lov 37-61 § 30*, heller ikke ved angivelsen i stk. 5 af vejmyndigheden som godkendende

myndighed med hensyn til henvisningsskilte, idet fredningsnævnets tilslutning stadig skulle indhentes. Om Lov 69 § 57, stk. 5, se iøvrigt Kai Horne i U 1972 B s. 42 f.

e. Ved Lov 69-72 forenkledes bestemmelsen ved udeladelser af Lov 69 § 57, stk. 5 om henvisningsskilte. Fredningsnævnenes medvirken (gennem tilslutning) til disse skiltes opstilling er herefter bortfaldet, således at det alene er vejmyndigheden, der skal give tilladelse, jfr. § 14, stk. 2 i vejafmærkningsbekendtgørelsen, bekendtgørelse nr. 225 af 10. juli 1955. Bestemmelsen omfattede efter vejdirektoratet og ministeriet for kulturelle anliggenders fortolkning *kun* opstilling af skilte *på vejareal*, jfr. Skr 24. november 1971. Vejdirektoratet har i forbindelse med den pågældende sag tilkendegivet, at sådanne skilte, såfremt tilladelse gives, må sidestilles med den autoriserede vejvisning og udføres og betales efter de for denne gældende regler.

Hvor ansøgninger om tilladelse til opsætning af henvisningsskilte imødekommes, sker dette som regel gennem tilladelse i medfør af vejafmærkningsbekendtgørelsens § 14, stk. 2 til opsætning af autoriserede vejvisertavler på vejarealet. Ifølge bekendtgørelsens § 33 har disse tavler standarddimensioner, lave vejvisere 33 cm $\times$ mindst 100 cm og høje vejvisere 22 cm $\times$ mindst 80 cm. Skilte tilladt i henhold til § 5 vil sædvanligt blive krævet holdt i samme dimensioner, eventuelt i andre farver.

En række bestemmelser i anden lovgivning tager sigte på skiltning m. v.

Færdselsloven giver således konkrete anvisninger med hensyn til opsætningen af trafikafmærkning (§§ 57 og 58) og indeholder samtidig i § 59 forbudsbestemmelser i stk. 2 mod skilte, reklamer, lysindretninger m. v.

I *normalpolitivedtægten*, justitsministeriets meddelelse nr. 203 af 1968, er i § 34 (og § 12), jfr. § 2 regler om opslag af plakater og bekendtgørelser eller lign.

Tilsvarende regler er indeholdt i *politivedtægten for København*, justitsministeriets bekendtgørelse nr. 430 af 21. november 1967 med senere ændringer.

Efter lov om offentlige veje § 102, kræves samtykke fra vejbestyrelsen til anbringelse på vejarealet af faste genstande, skilte el. lign.

Byggeloven omtaler i § 43, stk. 1, b, som bestemmelser, der af bygningsmyndigheden kan optages i bygningsvedtægten, at der kan stilles krav om, at skiltning m. v. fremtræder på en i forhold til omgivelserne og til den øvrige bebyggelse på stedet rimelig og forsvarlig måde. Specielt hjemler § 43, stk. 3, at bygningsmyndigheden kan forbyde skiltning m. v., der er til væsentlig ulempe eller virker stærkt skæmmende i forhold til omgivelserne. I det kommunale *bygningsreglement* i henhold til byggelovens § 6 fastsættes efter lovens § 26, stk. 2, bestemmelser om bl. a. frem springende skilte udover vej- eller byggelinie, jfr. reglementet af 1. juni 1972, kapitel 4, punkt 3.4. Se iøvrigt om byggelovens bestemmelse om skiltning. Fast ejendoms regulering, 3. udg. 1971, s. 44 og s. 258 f.

Efter *bygningsfredningslovens* § 6, stk. 1 kræves for fredede bygningers vedkommende tilladelse fra Det særlige Bygningssyn til udvendig skiltning på facader, herunder tagflader, mod gade, vej eller plads i bymæssige bebyggelser.

Også *zoneloven* vil i kraft af bestemmelserne i § 7 kunne finde anvendelse på reklameindretninger, herunder også sådanne, som ikke er omfattet af naturfredningslovens forbudsbestemmelser.

Bortset fra bestemmelserne i vej- og færdselslovgivningen og i *zoneloven* vil de fleste af de fornævnte bestemmelser fortrinsvis finde anvendelse i byer og bymæssige bebyggelser, medens § 57, uanset det generelle forbud i stk. 1, har sin største betydning for det åbne land.

§ 57. Reklamer og propagandaskilte må ikke anbringes i fri luft (1).

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 omfatter ikke

- a) reklamer og propagandaskilte, der opsættes på eller ud til gader, veje og pladser i byer og bymæssige bebyggelser (2),
- b) reklamer vedrørende næringsdrift eller virksomhed, når reklamen er anbragt i umiddelbar tilknytning til næringsdriften eller virksomheden (3),
- c) trafikpropagandaskilte, der er godkendt af Rådet for større Færdselssikkerhed (4),
- d) plakater, der opsættes i forbindelse med folketingsvalg og valg til kommunale eller andre offentlige råd og folkeafstemninger (5).

Stk. 3. Fredningsnævnet kan tillade anbringelse af reklamer og propagandaskilte på væddeløbsbaner, kaproningsbaner og lignende (6) samt undtagelsesvis i færgehavne (7).

Stk. 4. Fredningsnævnet kan forbyde reklamer og propagandaskilte, der er lovlige efter stk. 2 a og b, når de virker dominerende i landskabet eller er synlige over store afstande (8).

Stk. 5. Bestemmelserne i denne paragraf om friluftsreklamer finder anvendelse på alle plakater, afbildninger, fritstående skilte, lysreklamer og andre indretninger i reklameøjemed samt bygninger, der kun indeholder udstillings- eller demonstrationslokaler (9).

Stk. 6. Fredningsnævnet kan i særlige tilfælde tillade opførelse af de i stk. 5 nævnte bygninger (10).

1. Den generelle bestemmelse om, at reklamer og propagandaskilte ikke må anbringes i fri luft, udgør et kategorisk, indispensabelt forbud. Principielt kan derfor kun de reklamer og propagandaskilte opsættes i fri luft, der er opregnet i undtagelsesbestemmelsen i stk. 2. Heller ikke fredningsnævnene har således kompetence i disse spørgsmål, udover hvad der udtrykkeligt er hjemlet i stk. 3 og 6 jfr. OFNS 23, marts 1970 (2055/69) og OFNS 11. nov. 1971 (444 R/71). Fredningsnævnets tilkendegivelse af, at et skilt er i strid

med § 57, er derfor ikke en afgørelse, der kan påklages til overfredningsnævnet efter § 58, stk. 1, jfr. OFNS 15. september 1972 (514 R/72) og OFNS 1. november 1972 (579 R/72).

Overtrædelser kan i overensstemmelse hermed påtales ved direkte anmeldelse til politiet, uden at fredningsnævnet inddrages heri.

Med hensyn til *formerne* for friluftsklamer og propagandaskilte er der for reklamernes vedkommende i stk. 5 opregnet en række kategorier, som viser, at enhver form for reklame må betragtes som omfattet af forbudet. Tvivl kan derimod opstå med hensyn til, hvad der kan karakteriseres som »*reklamer og propagandaskilte*«. At almindelig kommerciel reklame indgår herunder er klart og fremgår af de efterfølgende undtagelsesbestemmelser. Selv med hensyn til et så specielt område som klamer for omrejsende cirkus, traditionelt plakater, der midlertidigt opsættes på telefonpæle og lign. gælder, at de er omfattet af forbudet, jfr. FUBil sp. 2773 f, hvor det også udtales, at det ville være betænkeligt med undtagelser for »enkelte erhvervsgrupper, uanset hvor god motiveringen end kan være«.

Udtrykket propagandaskilte viser som nævnt, at bestemmelsen rækker ud over det kommercielle, så langt at endog trafikpropagandaskilte, valgplakater m. v. udtrykkeligt må undtages. Specielt om trafikpropagandaskilte gælder, at disse i nok så høj grad kan opfattes som generelle advarselstegn og mindre som indeholdende en propaganda eller reklame for en bevægelse. Ordet propagandaskilte giver derfor bestemmelsen en meget vidtrækkende betydning, der rækker ud over det agitoriske, men hvor det dog i alle tilfælde må dreje sig om skilte, der tilsigter at vække opmærksomhed.

Det kunne således se ud som om § 57 omfatter enhver skiltning. Dette er dog ikke tilfældet. Skiltning kan være direkte hjemlet som i færdselslovgivningen, jfr. s. 346. Henvisningsskilte til en næringsdrifts eller virksomheds beliggenhed opstillet på vejarealer er ikke klamer eller propagandaskilte i det omfang, de er opstillet på vejareal. Som

anført s. 345 var de i Lov 69 omtalt i stk. 5. Selve udeladelsen ved Lov 69-72, jfr. Bet 72, viser, at de herefter udelukkende kan betragtes som vejafmærkningsskilte.

I andre tilfælde kan det fremgå forudsætningsvis af lovbestemmelser, at visse former for skiltning kan finde sted. Den mulighed, mark- og vejfredsloven hjemler en grundejer til at forbyde anden mands færdsel på sin ejendom, må forudsætte skiltning herom, som det også illustreres af de talrige »Adgang forbudt-skilte«. Som det fremgår af FUBil sp. 2764, påregnes skiltning i eller ved visse private skove i et vist omfang bekostet af ministeriet for kulturelle anliggender. Brandfareskilte er opsat ved mange skove. Parkeringskilte og vejledningsskilte f. eks. med angivelse af stiforløb eller ordensregler samt orienteringstavler forekommer i vist omfang også på statsejede eller fredede rekreative arealer.

Blandt kriterier, der kunne anvendes for, hvornår en skiltning således må falde uden for § 57, stk. 1, kan nævnes dens umiddelbare tilknytning til den lokalitet, hvor den er opstillet, at den fremtræder i en saglig udformning, og i proportioner der ikke er større end formålet kræver. Ministeriet har i Skr 8. november 1971 over for et fredningsnævn udtalt, at et $3,5 \times 2,5$ m stort skilt, hvorpå der var en afbildning af en kirke, og som angav tidspunkter for de folkekirkelige gudstjenester i kirker omkring Ebeltoft, måtte anses for omfattet af § 57, stk. 1. Skiltet var opstillet uden for bymæssig bebyggelse ved en vej langs Ebeltoft Vig.

Medens henvisningsskilte til en næringsdrifts eller virksomheds beliggenhed opstillet på vejareal som oven for anført ikke falder ind under reklamer og propagandaskilte, er sådanne skilte uden for vejareal omfattet af hovedbestemmelsen i § 57, stk. 1, (smh. tillige færdselslovens § 59, stk. 1), og dermed forbudte uden dispensationsmulighed, medmindre de måtte falde ind under stk. 2 a) eller b). Dette er baggrunden for OFNS 15. september 1971 (401 R/71), hvorefter en naturtræsplanke på $2 \times 0,45$ m anbragt uden for vejarealet på en mark med henvisning til en keramisk udstilling ikke var lovlig, og ej heller gennem tilladelse kunne lov-

liggøres. Inden denne afgørelse forelå, havde fredningsnævnene i nogle tilfælde uden kompetence hertil, formentlig efter praksis i henhold til Lov 37, taget sager om henvisningsskilte op til afgørelse, jfr. OFNS 24. marts 1970 (279 R/70) og OFNS 14. januar 1971 (314 R/70).

Ulovlige henvisningsskilte kan også kræves fjernet af politiet i medfør af ministeriet for offentlige arbejders bekendtgørelse nr. 225 af 1. juli 1955 om vejafmærkning m. v. § 88 og færdselslovens § 59, stk. 2, hvis de har lighed med den autoriserede afmærkning eller kan virke vildledende eller være til særlig ulempe for færdselen.

2. Bestemmelsen indeholder den væsentligste indskrænkning i det generelle forbud i stk. 1, idet den medfører, at forbudet i det store og hele kun får virkning for det åbne land.

Der er 2 led i bestemmelsen, der hver for sig kan give anledning til fortolkningsproblemer.

Formuleringen *»på eller ud til gader, veje og pladser«* (i byer og bymæssige bebyggelser) er overtaget fra Lov 37, hvis ordvalg var baseret på en ophævet bestemmelse fra færdselsloven af 1932, jfr. nu færdselslovens § 59, stk. 2. Færdselsloven interesserede sig af gode grunde naturligvis kun for, hvad der har forbindelse med den offentlige færdsel, og har således principielt ingen virkning for andre arealer, medmindre der findes udtrykkelige bestemmelser herom.

Ordvalget svarer endvidere til det, der anvendes i bygningsfredningslovens § 6, stk. 1 (om de særlige forpligtelser med hensyn til B-fredede facader) *»mod gade, vej eller plads i bymæssige bebyggelser«*. Også i bygningsfredningsloven har denne formulering en reel betydning, idet der ikke gælder samme regler for bygningernes bagsider.

Bl. a. efter den sammenhæng, hvori den tilsvarende formulering findes i anden lovgivning, kan man derfor ikke antage, at ordene blot skal angive en modsætning til det åbne land, og man kan således heller ikke sige, at natur-

fredningsloven ikke finder anvendelse inden for bymæssige bebyggelser, se dog Heiselberg op. cit. s. 172. Det må erkendes, at bestemmelsens ordvalg, der opregner de forskellige former for færdselsårer i byerne, medfører, at den ikke får større reel betydning uden for det åbne land. Principielt kan den dog finde anvendelse i byerne, f. eks. i parkområder.

Udtrykket »byer og bymæssige bebyggelser« kunne lige så godt have været forenklet til det i bygningsfredningsloven anvendte »bymæssige bebyggelser«. Sammensætningen er lovhistorisk begrundet.

Hvad der skal forstås ved udtrykket, beror som i så mange andre tilfælde ved fortolkning af naturfredningslovens bestemmelser på en konkret afvejelse ud fra de hensyn, der skal tilgodeses gennem loven.

I Bet s. 16 opererer man i anden forbindelse ved bestemmelsen af landets bebyggede areal med begrebet »byer og bymæssige bebyggelser med over 900 indbyggere«. Et sådant kriterium, der går på indbyggertallet, er principielt lige så uforbindende som det pågældende areals planlægningsmæssige status, om det er byzone eller landzone, udlagt til bebyggelse i henhold til en byplanvedtægt, dispositionsplan eller lignende.

De nærmere afgrænsninger af rækkevidden af § 57 tilkommer ikke som ved mange af lovens øvrige bestemmelser fredningsnævnene, idet bestemmelsen er indispensabel. Der foreligger da også netop for § 57's vedkommende en serie domstolsafgørelser, hvorigennem det bl. a. belyses, hvad der kræves, for at der kan tales om bymæssig bebyggelse, U 1962. 223 ØL; U 1962. 910 ØL; U 1965. 912, U 1970. 508 H og U 1971. 908 ØL, se Bet s. 205 og Heiselberg s. 172 f. Det fremgår af U 1962. 910, at en landsby bestående af 17 huse på den ene side, 21 på den anden side af en hovedvej ikke var bymæssig bebyggelse, og af U 1962. 223 og U 1970. 508, at områder, som er udlagt til industri- og boligarealer, men som ikke er fuldt udbyggede, heller ikke udgør bymæssig bebyggelse. U 1971. 908 statuerer, at

en temmelig udbygget strækning af en hovedlandevej, der fører trafikken uden om Vig by, ikke havde nået en sådan bebyggelsesmæssig udvikling, at vejstrækningen kunne henføres under bestemmelsen i § 57, stk. 2 a.

Det konkrete skøn er altså baseret på indtrykket af bebyggelsens samlede karakter, og herunder om der findes det sædvanlige tilbehør til en bymæssig bebyggelse, i forhold til hvilke reklamerne kan have en betydning. Se også s. 204.

3. Undtagelsen tilsigter at opretholde muligheden for den skiltningsmæssige påkaldelse af kundernes opmærksomhed, som er traditionel for de fleste næringsvirksomheder. Den mest typiske form er detailhandlernes reklamer i, på eller ved en butik, enten for butikken selv, eller for de varer, der forhandles i den.

Undtagelsesbestemmelsens rækkevidde er beskrevet i FUBil sp. 2774, hvori det overensstemmende med Bet udtales:

»Denne gruppe omfatter typisk detailhandlerens reklame for de varer, der forhandles, en reklame, der formentlig i vidt omfang betales af producenten af de varer, som vises på plakater eller reklameskilte med eller uden lyseffekter, anbragt i udstillingsvinduer, opsat uden på selve butiksbygningen eller opstillet som fritstående skilte ved indgangen til butikken (kiosken).

Afgørende for, om den umiddelbare tilknytning foreligger, har naturligvis i første række været afstanden mellem reklame og butik. I de tilfælde, hvor butikken ligger nær vej eller adskilt fra denne med en mindre parkeringsplads, vil reklamer på arealet mellem vej og butik i de fleste tilfælde være lovlige. Er der derimod tale om større afstande mellem vej og butik eller placering af reklameskilte på den modsatte side af den vej, ved hvilken den pågældende virksomhed er beliggende, er reklamer forbudt. Det forhold, at reklamen anbringes på den ejendom (matr.nr.), hvorpå virksomheden er beliggende, vil ikke kunne gøre reklamen

lovlig, hvis anbringelsen ikke har umiddelbar tilknytning til butikken.

Det samme gælder engrosvirksomheden, producenten, håndværkeren eller servicevirksomheden m. v. Reklamen må her anbringes i umiddelbar tilknytning til kontoret, værkstedet eller fabriksbygningen.

Et særligt problem udgør de meget arealkrævende virksomheder som. f. eks. gartnerier, planteskoler, specialiserede landbrugsvirksomheder og lign. Det er klart, at her må reklamen indskrænkes til selve salgsstedet.«

Erhvervslivets stadig mere omfattende reklameringsønsker har givet anledning til en række retssager, der har belyst bestemmelsens nærmere afgrænsning.

Afgrænsningen omfatter to led, se Heiselberg op. cit. s. 173 f.

1. Reklamen skal have en produktions- eller salgsmæssig forbindelse med den virksomhed, der er placeret det pågældende sted.

2. Reklamen skal fysisk-geografisk være placeret i umiddelbar tilknytning til næringsdriften eller virksomheden.

ad. 1. Et strengt krav om denne sammenhæng fremgår af højesteretsdommen U 1970. 508, hvorefter en reklame for en konserveringsvirksomhed, der fremstillede middagsretter, ikke kunne siges at vedrøre en slagterivirksomhed, der leverede kød til konserverproduktionen og var ejet af samme selskab.

ad 2. Retspraksis efter Lov 69 viser tilsvarende, at der stilles strenge krav i retning af en umiddelbar fysisk-geografisk tilknytning til produktions- eller salgssted.

Den utrykte Skanderborg rets dom af 19. november 1970 udtaler således, at anbringelse af reklameskilte og udstillingsgenstande (campingvogne, badebassin o. a. m.) opstillet mellem en landejendoms bygninger og en landevej, ikke kunne siges at være i umiddelbar tilknytning til den fra ejendommens bygninger drevne handelsvirksomhed.

U 1971. 671 VL statuerer, at et reklameskilt om udlejning af værelser, opsat på en landejendoms arealer 80 m

fra en motorvej, 550 m fra gårdens bygninger, ikke var placeret i umiddelbar tilknytning til udlejningsvirksomheden.

Den ovennævnte U 1971. 508 H udtaler, at et reklameanlæg anbragt ud til en motorvej 125 m fra en slagterivirksomheds bygninger ikke var anbragt i umiddelbar tilknytning til virksomheden.

4. De autoriserede *trafikpropagandaskilte* opsættes af Rådet for større Færdselssikkerhed i forståelse med justitsministeriet, der er repræsenteret i rådet. Disse skilte var tidligere forsynet med navnet på de virksomheder, der finansierede propagandakampagnen, men er det ikke længere. Trafikpropagandaskilte må kun opsættes for et begrænset tidsrum, jfr. FUBil sp. 2775.

5. Om *valgplakater* udsendes forud for hvert valg en bekendtgørelse fra justitsministeriet, hvori fastsættes de nærmere regler for valgagitationen, jfr senest bekendtgørelse nr. 406 af 1. september 1971.

6. Undtagelsesbestemmelsen, hvorefter *reklamering* kan tillades på *væddeløbsbaner m. v.*, har sit udgangspunkt i en Bet s. 206 omtalt ulovlig praksis, hvorefter også en række offentlige myndigheder havde akcepteret opsætning af reklamer for afgifter, der var af betydning for forskellige arrangementers gennemførelse.

Der foreligger ikke materiale til bedømmelse af, om bestemmelsen nu efterleves.

Forsl II sp. 1878 anviser fredningsnævnene ved afgørelserne at lægge vægt på, om reklamen er dominerende i landskabet eller er synlig over store afstande, jfr. stk. 4, og specielt om de kun er synlige for publikum inden for området. Cirk. s. 477 udtaler, at dispensation efter ministeriets opfattelse vil kunne meddeles, såfremt reklamen kun er synlig for publikum inden for området. Det må derfor indgå i overvejelserne, om de pågældende baner er lukkede.

En nærmere *begrebsbestemmelse* af »væddeløbsbaner« er på grund af tilføjelsen »og lignende« af mindre betydning. F. eks. må de sammen med væddeløbsbaner særskilt nævnte motorbaner være omfattet af »væddeløbsbaner og lignende«, hvadenten der konkurreres på hastighed eller ej. Iøvrigt henvises til begrebsbestemmelsen i § 43 5.

7. Færgehavne, specielt de nyanlagte automobilfærgehavne, vil i en række tilfælde ikke kunne falde ind under undtagelsesbestemmelsen i stk 2. Også for færgehavnene vedkommende havde der under Lov 37 udviklet sig en ulovlig, men upåtalet praksis med hensyn til opstilling af reklamer, bl a. i opkørselsbåsene for biler. Ved stk. 3 er skabt mulighed for en lovliggørelse, men ved indføjelsen i lovteksten af ordet »undtagelsesvis« er markeret en stramning også i forhold til Bet s. 206 om en »accept i et vist begrænset omfang«. Forsl II sp. 1878 anfører, at det i visse særlige tilfælde efter en konkret vurdering kan være rimeligt at lempe forbudet, nemlig når færgeanlægget antager en størrelse, der muliggør en opsætning af reklameskilte, der ikke er synlige uden for området. Ved OFNS 20. maj 1970 (284 R/70) er meddelt afslag til opstilling i Bøjden færgehavn af skilte, hvis overkant var 1 m over terræn, og hvor færgehavnen var omgivet af en hæk. Det fremhævedes, at færgehavne i almindelighed er omfattede af reklameforbudet uden for byerne.

8. Stk. 4 svarer til Lov 37 § 30, stk. 1, 3. pkt. Den lidt ændrede formulering klargør, at de *principielt lovlige skilte* såvel i bymæssige bebyggelser, jfr. stk. 2 a), som på det åbne land i stk 2 b)-situationen er omfattet af bestemmelsen. Udeladelsen af ordet »særlig« foran »dominerende« tilsigter en skærpelse, jfr. Forsl II, sp. 1878. I Cirk s. 478 henledes i tilslutning til beskrivelsen af denne skærpelse fredningsnavnernes opmærksomhed specielt på lysreklamer anbragt på master eller tårne i byer.

Et forbud efter § 57, stk. 4, medfører ikke krav på er-

statning, jfr. iøvrigt Bent Christensen i Fast ejendoms regulering, 3. udg. 1971, s. 107.

9. Stk. 6 omfatter en nærmere *opregning af*, hvad der kan forstås ved *de i stk. 1 omtalte reklamer*. Opregningen er den samme som i Lov 37 bortset fra, at den også omfatter *bygninger, der kun indeholder udstillings- eller demonstrations-lokaler*. Hertil kommer bygninger, som ved deres placering i overvejende grad må antages at have haft reklameformål for øje, jfr. Forsl II sp. 1879. For udstillingsbygningerne gælder dog en undtagelsesmulighed i henhold til stk. 6. Udstillingslokaler var allerede efter Lov 37, jfr. underrettsdommen i U 1963. 607, opfattede som reklamer, der var omfattede af forbudet i lovens § 30.

Blandt *andre indretninger* i reklameøjemed kan nævnes flag, avisbokse eller -rør og postkasser med påmalet tekst, jfr. Skr 7. august 1968.

10. Ved administrationen af bestemmelsen vil der i et vist omfang kunne blive tale om en dobbeltadministration i forhold til bebyggelsesmyndighederne, hvis tilslutning i henhold til zoneloven eller byggeloven også skal foreligge. Det må antages, at fredningsnævnene sædvanligt ikke vil tage stilling til en eventuel dispensationsansøgning, før bebyggelsesmyndighedens afgørelse foreligger. Se iøvrigt kontrolcirkulæret § 16, stk. 11.

Kapitel X

Klager m.v.

§ 58. (1) *Fredningsnævnets afgørelser i henhold til kapitlerne VI–IX kan indbringes for overfredningsnævnet af*

- 1) *andrageren*
- 2) *ejendommens ejer og bruger*
- 3) *ministeren for kulturelle anliggender*
- 4) *vedkommende fredningsplanudvalg*
- 5) *vedkommende amtsråd*
- 6) *den stedlige kommunalbestyrelse*
- 7) *anerkendte foreninger og institutioner* (2)
- 8) *naturfredningsrådet i tilfælde, hvor fredningsnævnet har meddelt tilladelse efter § 46, stk. 6, jfr. § 46, stk. 1, nr. 1 (3).*

Stk. 2. Fredningsplanudvalgets afgørelser efter § 43 (4) kan indbringes for ministeren for kulturelle anliggender af de i stk. 1, nr. 1–2 og 5–7, nævnte personer og myndigheder m. v.

Stk. 3. Rigsantikvarens afgørelse i henhold til § 48, herunder om, hvad der falder ind under begrebet jordfaste fortidsminder, og grænserne for dette (5), kan indbringes for ministeren af de i stk. 1, nr. 1–2 og 4–7, nævnte personer og myndigheder m. v. Rigsantikvarens afgørelse i henhold til § 49, stk. 1, og § 50 (6) kan indbringes for ministeren af ejendommens ejer og bruger.

Stk. 4. Meddelelse om de i stk. 1–3 omhandlede afgørelser tilsendes dem, der efter de nævnte regler kan påklage afgørelsen. Meddelelsen skal indeholde oplysning om adgangen til at indbringe sagen for overfredningsnævnet eller ministeren og fristen for indgivelse af klagen (7).

Stk. 5. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er

meddelt den pågældende (8). Når der er særlig grund dertil, kan klageinstansen (9) dog tillade sagens indbringelse, selv om begæring herom fremkommer efter udløbet af den nævnte frist, men inden 3 måneder efter, at afgørelsen er truffet.

Bet s. 302 og 341 ff. Forsl II sp. 1879.

1. Bestemmelsen, der svarer til Bet § 58, er opdelt således, at stk. 1–3 foreskriver klageadgangen for hvert af de efter loven i 1. instans besluttende organer, henholdsvis fredningsnævnets, fredningsplanudvalgets og rigsantikvarens afgørelser, medens stk. 4 og 5 indeholder fællesregler om udsendelse af meddelelser om afgørelser i 1. instans samt om klagefristen.

I § 58 er således samlet de tidligere i Lov 37 indeholdte klageregler i §§ 2, 19, stk. 2, 25, stk. 6, 30 og 30 a. Klage over afgørelser i henhold til kap. III sker efter § 24 ff. Se § 24 3.

§ 58, stk. 1 vedrører *fredningsnævnets afgørelser* efter § 46 (strandbeskyttelseslinien), § 47 (byggelinien ved skove og veje), § 47 a (beskyttelseslinien ved ferske vande), § 48 (beskyttelsen af jordfaste fortidsminder), § 53 (beskyttelseslinien omkring jordfaste fortidsminder), §§ 54, 55 og 56 (spørgsmål om almenhedens færdsel og ophold) og § 57, stk. 3, 4 og 6 (spørgsmål om visse friluftsreklamer).

Blandt de proceduremæssige forskelle mellem behandlingen af fredningssager efter kap. III og de i § 58, stk. 1–3 nævnte sager er, at der i de sidstnævnte må antages at ligge en ansøgning til grund for behandlingen.

a) For § 58-afgørelsens vedkommende er derfor kredsen af klageberettigede *udvidet* med ansøgeren.

En helt speciel udvidelse udgøres af naturfredningsrådets adgang til at påklage afgørelser efter § 46, stk. 1, nr. 1, se under 3.

b) Efter karakteren af § 58-afgørelsen er kredsen af ankeberettigede på den anden side *begrænset* således:

- 1° andre indehavere af rettigheder over en ejendom end ejendommens ejer og bruger
 - 2° andre ministerier end ministeriet for kulturelle anliggender
 - 3° andre kommunalbestyrelser end den stedlige og
 - 4° vedkommende byudviklingsudvalg
- er ikke klageberettigede.

Om de særlige klageregler ved undtagelse fra eller ophævelse af bestemmelser i fredningskendelser, jfr. § 34, stk. 5, henvises til § 34 14.

I *bekendtgørelse* nr. 344 af 14. juli 1971 om *godkendelse af el-anlæg* udstedt i medfør af § 42, er i § 6, se s. 511 analogt med § 58, stk. 1, optaget en bestemmelse, hvorefter fredningsnævnets afgørelse efter denne bekendtgørelse kan indbringes for overfredningsnævnet af det anlæggende selskab, ministeren for kulturelle anliggender, vedkommende fredningsplanudvalg i visse tilfælde samt anerkendte foreninger og institutioner.

Der er ikke, således som for fredningssager i kap. III §§ 26-28, udførlige *regler om ankemyndighedernes behandling af sagen*, herunder om besigtigelse, indkaldelse af parter m. v., hjemvisning til fornyet behandling i nævnet eller ophævelse af nævnets afgørelse, eller om afgørelsen kan gå ud over parternes påstande, om reformatio in pejus (forandring til det værre, når alene domfældte har anket) m. v.

I § 7 i OFNFO er foreskrevet, at overfredningsnævnet selv træffer bestemmelse om, hvorvidt og i hvilket omfang møde med parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendig. Af denne bestemmelses stk. 3 fremgår, at der, såfremt dette ikke er åbenbart ufornuddent, bør ske besigtigelse og afholdes møder, før overfredningsnævnet træffer afgørelse i de i denne paragraf nævnte sager. I forretningsordenen er endvidere foreskrevet, hvem der skal indkaldes til besigtigelse og møder og hvilket varsel der skal gives.

Overfredningsnævnet kan iøvrigt beslutte, jfr. forretningsordenens § 4, at en bestemt sag eller bestemte arter af sager

skal behandles og afgøres af et udvalg i overfredningsnævnet.

I en række sager har overfredningsnævnet truffet afgørelser, der forudsætningsvis uddyber forretningsordenens bestemmelser eller belyser processuelle spørgsmål ved behandlingen af sager efter § 58.

Af OFNS 8. november 1971 (356 S/71) fremgår således, »at det i sager om strandbeskyttelseslinien efter § 56, stk. 1, jfr. 5, normalt vil være åbenbart uforholdsmæssigt for overfredningsnævnet til supplering af det i sagen under fredningsnævnsbehandlingen allerede oplyste at afholde besigtigelse såvel i sager om nye huse som i sager om tilbygninger. Der henvises i denne forbindelse til lovens forarbejder og den etablerede praksis, herunder at de konkrete muligheder for at udføre en tilbygning smukt eller skjult i beplantning m.v., i almindelighed ikke bør tillægges betydning for afgørelsen.« Tilsvarende vil gælde for en række af de afgørelser, overfredningsnævnet som ankemyndighed træffer efter § 58, stk. 1.

Ved mangler ved tilblivelsen behandles sagen af overfredningsnævnet. Undertiden sker der dog hjemvisning, især hvis dette påstås, OFNS 15. maj 1972 (505 B/72).

Overfredningsnævnet mener sig kompetent til at foretage reformatio in pejus, se bl. a. OFNS 6. marts 1958 (1261/57), cfr. Poul Andersen JUR 1959 s. 105, og OFNS 2. juli 1972 (358 S/71).

Såfremt en anden myndighed, eksempelvis zonemyndigheden, forinden en eventuel anke behandles af overfredningsnævnet, afgør en for zonemyndigheden indbragt sag, som kræver tilladelse fra såvel zonemyndighed som fra fredningsnævnet, anser overfredningsnævnet anke for bortfaldet, OFNS 24. november 1971 (416 S/71). Se også s. 274.

I en række tilfælde er sager indanket for overfredningsnævnet, bl. a. sager om friluftsreklamer i tilfælde, hvor fredningsnævnet har meddelt skiltets ejer, at dette var ulovligt efter § 57, stk. 1, eller ikke faldt ind under undtagelsen efter § 57, stk. 2. Såfremt fredningsnævnene ikke har kompe-

tence til en egentlig behandling af sagen, er anken *ophævet*, se § 57 I.

Genoptagelse af overfredningsnævnsafgørelser kan finde sted, OFNS 4. maj 1972 (358 S/71), der omgør en tidligere af overfredningsnævnet truffet afgørelse, men ikke altid jfr. OFNS 29. november 1971, (445 S/71), hvor overfredningsnævnet ikke finder grundlag for en genoptagelse.

2. Der henvises til kap II s. 27 f, samt specielt til § 8 I.

3. Naturfredningsrådet er, bortset fra denne ankebeføjelse, alene et rådgivende organ. Ankeadgangen omfatter kun afgørelser efter § 46, stk. 1, nr. 1, og er væsentligst historisk begrundet, idet rådet fra strandbeskyttelsesliniens indførelse i 1937 har haft en central rådgivende funktion i dispensationssagerne, se Danmarks Natur bd. XI, 1971, s. 105.

4. Inden ministeren træffer afgørelse, vil ministeriet som regel have indhentet udtalelse fra statens naturfrednings- og landskabskonsulent og/eller naturfredningsrådet samt fra vedkommende fredningsplanudvalg.

I henhold til § 43, stk. 5, se § 43 22, kan ministeriet for kulturelle anliggender i konkrete sager af mere vidtrækkende betydning bestemme, at afgørelse efter § 43, stk. 1-4 træffes af ministeren i stedet for af fredningsplanudvalget.

I el-bekendtgørelsen, se s. 510, er foreskrevet en særlig procedure, idet fredningsplanudvalgets afslag på projekter til sekundære højspændingsanlæg m. v. ifølge § 4 kun kan meddeles efter forhandling med ministeren for kulturelle anliggender, og – på samme måde som ministeriets afslag på projekter til primære højspændingsanlæg – efter forhandling med ministeren for offentlige arbejder. Fredningsplanudvalgenes (og ministeriets) afslag kan iøvrigt indbringes for fredningsnævnet, se bekendtgørelsen § 5.

Ved Skr 28. juli 1971 er en sag *hjemvist* til fornyet behandling i et tilfælde, hvor et fredningsplanudvalg oprindeligt havde nægtet tilladelse til et udvidelsesprojekt for en

campingplads, men senere i forbindelse med afgivelsen af en erklæring til ministeriet, efter at sagen var anket, godkendte et andet projekt.

Ved Skr. 31. maj 1972 har ministeriet ophævet et fredningsplanudvalgs afgørelse i en sag, hvor udvalget uberettiget havde påtaget sig kompetence med hensyn til godkendelse af en campingplads. Den pågældende campingplads havde eksisteret, før Lov 69 § 43 trådte i kraft, jfr. § 43 2.

Ved Skr. 3. oktober 1972 har ministeriet ophævet et fredningsplanudvalgs afgørelse om etablering af en losseplads i det omfang denne skulle etableres på søterritoriet, jfr. s. 204.

5. Der henvises til s. 290 samt § 48 9 og 16, om de afgørelser rigsantikvaren træffer efter denne bestemmelse.

Omfattet af ankemuligheden er ikke alene rigsantikvarens afgørelser om beskadigelse, ændring m. v. af jordfaste fortidsminder, men også afgørelser af, om der er tale om *et jordfast fortidsminde og grænserne for dette*. Grænserne kan også have betydning for den i § 53 nævnte beskyttelseslinie.

De afgørelser, fredningsnævnet træffer efter § 48 kan indankes for overfredningsnævnet. Ved Cirkskr. 72 har ministeriet foreskrevet, at fredningsnævnets stillingtagen bør afvente rigsantikvarens behandling og afgørelse. Ministeriets behandling af en eventuel anke fra rigsantikvarens afgørelse kan derfor finde sted, inden afgørelse er truffet af nævnet som 1. instans.

I Lov 37 § 2, stk. 2, fik nationalmuseet adgang til at tilstille tinglysningskontorerne meddelelse vedrørende de i retskredsen fredede fortidsminder, således at *notering* herom kunne finde sted i *tingbøgerne*; noteringen er opretholdt i § 48 og § 52. Selve noteringen, der ikke er en betingelse for fortidsmindets beskyttelse efter naturfredningsloven, kan *ikke indankes* for ministeriet, Skr. 16. april 1970.

6. Der henvises til s. 290 og § 49, stk. 1, samt § 50 om de

afgørelser, rigsantikvaren træffer efter disse bestemmelser. Der foreligger endnu ingen ankesager.

7. Meddelelse for så vidt angår ministeren for kulturelle anliggender sendes til statens naturfrednings- og landskabskonsulent, der foretager indstillingen til ministeren om, hvorvidt klage bør finde sted.

Det er i Cirkskr 71 foreskrevet, at strandfredningsregisteret, fællessekretariatet for statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet, og rigsantikvaren skal have meddelelse om henholdsvis afgørelsen efter §§ 46, 47, 54-56 og 48 samt 53 af nævnets afgørelser.

Meddelelse om afgørelserne skal tilsendes dem, der kan påklage afgørelsen med oplysning om adgangen til at klage og fristen herfor. Det er derimod ikke i loven fastsat, at en givet tilladelse ikke kan udnyttes før udløbet af klagefristen, jfr. eksempelvis zonelov § 11, stk. 4. Ministeriet har derfor i Cirk s. 479 henstillet, at meddelelsen om tilladelser foruden oplysningen om klageadgangen tillige indeholder en oplysning om, at en udnyttelse af tilladelsen inden udløbet af den i stk. 5, 1. punktum nævnte klagefrist på 4 uger, eller forinden klageinstansens afgørelse foreligger, sker på ansøgerens egen risiko. I Cirkskr 71 har ministeriet foreskrevet, at dette skal fremgå af nævnets skrivelse til andrageren.

I OFNS 24. juni 1971 (1957/68), har overfredningsnævnet anmodet fredningsplanudvalg, naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening om at der samtidig med, at en sag påankes, tilgås vedkommende, der har fået tilladelsen, meddelelse herom. Såfremt andre anker, vil overfredningsnævnet underrette ansøgeren om anken.

Der er ikke i loven truffet bestemmelser om frafald af anke. Dette praktiseres dog i vidt omfang af fredningsplanudvalgene, såvel efter naturfredningsloven som efter by- og landzoneloven.

8. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt

den pågældende. Der ligger heri, at fristen begynder at løbe, når meddelelsen er kommet frem, jfr. § 24 8. Klagen skal være ankemyndigheden i hænde senest ved udløbet af dagen 4 uger efter, at afgørelsen er meddelt den pågældende af myndigheden i 1. instans. OFNS 6. april 1972 (2106/70): Danmarks Naturfredningsforening indankede den 30. november 1970 en af et fredningsnævn meddelt tilladelse af 21. oktober 1969 om lukning af Rold Vesterskov. Ved en fejltagelse havde foreningen ikke fået meddelelse om fredningsnævnets afgørelse. Klagen blev behandlet af overfredningsnævnet.

9. Det er i modsætning til Lov 37 klageinstansen, d. v. s. henholdsvis ministeriet og overfredningsnævnet, der meddeler oprejsningsbevilling. Om den tilsvarende regel i § 24, stk. 3, og om beregningen af 3-måneders fristen, se § 24 10 og 11.

Kapitel XI

Forskellige fredninger

Naturfredningslovens midler til opnåelse af den landskabsbeskyttelse, der er lovens formål, er foruden lovens generelle bestemmelse i kapitlerne IV–VII og IX først og fremmest de konkrete fredningskendelser i medfør af kap. III. Herudover hjemler kap. XI yderligere en type beskyttelsesforanstaltninger, *ministerielle bekendtgørelser* samt sikring ved *erhvervelse*.

Behovet for sikring ved bekendtgørelser er først og fremmest betinget af, at der findes objekter, der ikke hensigtsmæssigt kan undergives fredning efter lovens øvrige bestemmelser, der først og fremmest tager sigte på privatejet fast ejendom. Dette gælder således *biologiske arter*, der principielt ikke behøver at være stedbundne, og endvidere *fænomener på søterritoriet*. På *statsejendomme* kan det endvidere tænkes at kunne være praktisk, at der kan tilvejebringes beskyttelsesforanstaltninger uden gennemførelsen af fredningskendelser. *Statslig erhvervelse* af særlig betydningsfulde arealer sker i stigende omfang og kan naturligvis i sig selv tilsigte og medføre en beskyttelse.

I kapitel XI er samlet anført disse andre typer af beskyttelsesforanstaltninger, svarende til forslagene i Bet og Forsl II sp. 1880. I de tidligere naturfredningslove har lignende bestemmelser været anført forskellige steder i loven.

§ 59. (1) *Ministeren for kulturelle anliggender kan ved bekendtgørelse foretage fredning af plante- og dyrearter, bortset fra pattedyr og fugle, i hele landet eller i bestemte områder.*

Bet § 59, Bet s. 241 f og 274 f, Forsl II, sp. 1879 f og Cirk s. 479 f.

1. § 59 udgør et instrument for ministeren for kulturelle anliggender til beskyttelse af biologiske arter, idet den hjemler udstedelsen af bekendtgørelser om fredning af plante- og dyrearter, bortset fra pattedyr og fugle.

Indholdsmæssigt svarer den til Lov 37 § 28, der dog også omfattede geologiske dannelser; disse har man ladet udgå af sammenhængen, jfr. Forsl II sp. 1880. Geologiske dannelser må således fredes ved kendelser efter kap III eller på statsejendom og på søterritoriet ved bekendtgørelser efter § 60.

§ 59 kan siges at afslutte en diskussion, der har foregået gennem årtier mellem jagtinteresserne med jagtloven som instrument og naturfredningsinteresserne med basis i naturfredningslov og reservatlov om, hvem der skulle have kompetence til at fastsætte regler om den direkte beskyttelse af – eller regulering af jagten på – naturens biologiske arter. Medens der i henhold til Lov 17 § 20 kunne udstedes bekendtgørelser også om fredning af pattedyr og fugle, udgik dette i Lov 37. Til gengæld var der i Lov nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle i § 15 givet statsministeren en mulighed for efter indstilling fra reservatrådet og naturfredningsrådet at iværksætte fredning i indtil 10 år af enkelte pattedyr eller fuglearter. Om den udvikling, der førte til dette, se Danmarks Natur, bd. XI, 1971, s. 100 ff.

I forbindelse med gennemførelsen af *jagtloven*, lov nr. 221 af 30. juni 1967, ophævedes reservatlovens § 15, og kompetencefordelingen afklaredes derved, at *alle problemer omkring fredning eller jagt på pattedyr og fugle* herefter skulle varetages gennem jagtloven. Naturfredningsorganernes kompetence til medvirken på dette område er herefter reduceret til, at et medlem af vildtnævnet, jfr. *jagtlovens* § 34, stk. 2, udnævnes efter indstilling af naturfredningsrådet, og at der af landbrugsministeren efter *jagtlovens* § 29, stk. 2 skal indhentes en erklæring fra naturfredningsrådet, inden der træffes afgørelse om forlængelse af jagttiden eller fastsættelse af jagttider for helårsfredede pattedyr- og fuglearter,

samt endelig, at der i henhold til § 38, *stk.* 5 skal foreligge tilslutning fra naturfredningsrådet til landbrugsministerens bestemmelse om at vildtarter, der gør påviselig skade på erhvervsmæssigt drevne afgrøder, må bekæmpes.

Ved jagtloven ophævedes samtidig den under landbrugsministeriet administrerede del af reservatloven, herunder kap. II om vildtreservater. Bestemmelsen om vildtreservater overførtes til jagtloven, og beføjelserne i forbindelse med vildtreservater overgik til et nyt organ, vildtnævnet. Om vildtreservater se Danmarks Natur, bd. XI, 1971, s. 215 ff (Knud Paludan).

Igennem *naturfredningsloven* kan der opnås en *indirekte* beskyttelse af pattedyr og fugle ved, at de pågældende arters *tilholdssteder fredes* bl. a. med henblik på en opretholdelse af den pågældende biotop. Endvidere kan der i de konkrete fredningskendelser *direkte* indgå *restriktioner med hensyn til indgreb over for dyrelivet*, jfr. § 20 5. Et eksempel på en kombineret indirekte og direkte beskyttelse af dyr udgør OFNK 1. november 1948 (DNÅ 1948, s. 105 f), hvorved bl. a. udøvelse af jagt og indsamling af æg på strandarealer ved Videslet blev forbudt i forbindelse med en status quo-fredning.

En sikring af tilholdssteder for pattedyr og fugle kunne tidligere etableres ved oprettelsen af de såkaldte *videnskabelige reservater* i medfør af kap. III i reservatloven af 1936. Denne hjemmel er bortfaldet ved Lov 69, jfr. § 68, *stk.* 2.

I henhold til Lov 69 § 69, *stk.* 6 forbliver bekendtgørelsen om videnskabelige reservater udstedt i henhold til hidtidig lovgivning i kraft og kan forlænges indtil de ophæves, eventuelt i forbindelse med, at reservaterne fredes efter kap. III.

De i overensstemmelse hermed eksisterende videnskabelige reservater omfatter følgende lokaliteter, der indholdsmæssigt er nærmere beskrevet i Danmarks Natur, bd. XI, 1971, s. 208 ff (Knud Paludan):

Græsholmen ved Christiansø. Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 176 af 11. juni 1926.

Hesselø med omliggende rev m. v. Statsministeriets bekendtgørelse nr. 409 af 3. oktober 1951, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 456 af 18. oktober 1972.

Hirsholmene. Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 144 af 7. juni 1929. Statsministeriets bekendtgørelse nr. 205 af 14. maj 1938, jfr. tillige statsministeriets bekendtgørelse nr. 291 af 19. juni 1948.

Knotterne (Store og Lille Knot ved Læsø). Statsministeriets bekendtgørelse nr. 71 af 29. februar 1940, jfr. bekendtgørelse nr. 12 af 10. januar 1961.

Sparresholm storskov. Statsministeriets bekendtgørelse nr. 141 af 30. april 1954.

Tipperne og Klægbanken i Ringkøbing fjord. Justitsministeriets bekendtgørelse af 30. maj 1928 og justitsministeriets bekendtgørelse nr. 271 af 2. december 1936, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 506 af 30. november 1971.

Vejlerne i Vust m. fl. sogne i Hanherred. Statsministeriets bekendtgørelse nr. 184 af 28. april 1960.

Øen Vårsø i Horsens fjord. Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 229 af 30. juli 1934, jfr. statsministeriets bekendtgørelse nr. 274 af 8. december 1936.

Ægholmen ved Møn. Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 361 af 17. oktober 1963.

Medens problemerne omkring beskyttelsen af pattedyr og fugle er afklaret som ovenfor anført, gælder med hensyn til *andre dyrearter og plantearter* fortsat, at disses beskyttelse *udelukkende* varetages gennem naturfredningsloven og specielt gennem hjemlen i § 59 til udstedelse af *bekendtgørelser*.

Der er ikke udstedt bekendtgørelser i henhold til § 59. De gældende forskrifter på dette område er således de i henhold til *Lov 17 § 20 og Lov 37 § 28* udstedte bekendtgørelser. Disse, der kan grupperes i bestemmelser om I plantearter og plantesamfund, II dyrearter og III geologiske dannelser m. v., omfatter følgende:

I. *Plantearter og plantesamfund:*

- a. *Bekendtgørelse nr. 206 af 14. maj 1938 om fredning af Skotsk Lostilk (Halescias scoticum),*
Bekendtgørelse nr. 104 af 25. marts 1944 om fredning af Murruden (Asplenium ruta muraria L.),
Bekendtgørelse nr. 510 af 12. oktober 1945 om fredning af Bjergmandstro (Bryngium campestre L.),
Bekendtgørelse nr. 121 af 4. april 1964 om fredning af Nordisk Radeløv (Asplenium septentrionale (L.) Hoffm.),
- b. *Bekendtgørelse nr. 388 af 9. august 1921 om fredning af visse på et område af Møns klint inklusive Klinteskoven, Høvdblege, Jydelejet og Slotsbankerne voksende plantearter.*
Bekendtgørelse nr. 53 af 6. marts 1924 om fredning af planten Opret Kobjælde (pulsatilla vulgaris) på Galløkken ved Rønne på Bornholm,
Bekendtgørelse nr. 321 af 23. oktober 1933 om fredning af Takstræet (taxus baccata) på Munkebjerg ved Vejlefjord.
Bekendtgørelse nr. 212 af 5. juli 1934 om fredning af planten Stor Trolldurt på ejendommen matr. nr. 9^a af Skærlund by, Brande sogn under Vejle amt,
Bekendtgørelse nr. 281 af 18. juli 1952 om fredning af bøgebevoksning i Silkeborg Vesterskov,
Bekendtgørelse nr. 265 af 4. oktober 1956 med ændring ved nr. 314 af 15. august 1963 om fredning af områder og træer på Jægerspris Gods,
- c. *Bekendtgørelse nr. 310 af 26. maj 1921 om fredning af det Dansk botanisk Forening tilhørende areal af Hammer Bakker, matr.nr. 1^b, 1^c og 1^{bo} af Attrupgård i Hammer sogn under Ålborg amt,*
Bekendtgørelse nr. 207 af 10. juli 1925 om fredning af et areal af Salten Bakker,
Bekendtgørelse nr. 142 af 17. april 1953 om fredning af Allindelille fredskov,

Bekendtgørelse nr. 47 af 18. februar 1963 om fredning af dele af Draved skov.

Punkt a. omfatter plantearter generelt og indeholder forbud mod plukning, opgravning eller fjernelse af de pågældende planter.

Punkt b. omfatter plantearter eller enkelte træer eller bevoksninger på bestemte lokaliteter. Bestemmelserne svarer indholdsmæssigt til de under punkt a. nævnte, i flere tilfælde dog med mere vidtrækkende forbud, f. eks. mod opdyrkning, bebyggelse eller græsning, eller med angivelse af retningslinier for arealets drift.

Punkt c. omfatter plantesamfund. Bestemmelsernes hovedindhold udgøres af driftsplaner for de pågældende arealer, evt. skove.

Plantefredningerne er indholdsmæssigt beskrevet i Danmarks Natur bd. XI, 1971, s. 191 ff (Ole Høst).

II. Dyrearter:

Bekendtgørelse nr. 332 af 12. juli 1951 om fredning af bjergsalamanderen (Triturus alpestris)

I bekendtgørelsen forbydes optagning eller indsamling af de pågældende dyr.

III. Geologiske dannelser m. v.

a. *Bekendtgørelse nr. 84 af 18. februar 1918 om fredning af Gammellose i Vangede by, Gentofte sogn, jfr. kgl. res. 28. februar 1844,*

Bekendtgørelse nr. 291 af 19. juni 1948 om fredning af øgruppen Hirsholmene, jfr. s. ,

Bekendtgørelse nr. 460 af 1. december 1967 om fredning af Hammerknuden,

b. *Bekendtgørelse nr. 165 af 25. juli 1929 om fredning af forstranden ud for den nordlige del af Frejlev Bøget,*

Bekendtgørelse nr. 241 af 11. november 1936 om fredning af Holsteinborg Nor,

Bekendtgørelse nr. 400 af 14. november 1939 om fredning af stenene i Stavns fjord ved Samsø,

*Bekendtgørelse nr. 20 af 25. januar 1947 om fredning af stenene i Røddinge bugt ved Møn,
Bekendtgørelse nr. 226 af 23. juli 1947 om fredning af forstranden øst og vest for Hirtshals.*

Punkt a. omfatter offentligt ejede lokaliteter af stor geologisk betydning og indeholder bestemmelser svarende til status quo-fredninger med særbestemmelser om adgangsforhold m. v.

Punkt b. omfatter udelukkende sten på søterritoriet, hvis integritet sikres ved bestemmelsen.

§ 60. (1) *På statsejendom og på søterritoriet (2) kan ministeren ved bekendtgørelse foretage fredning til varetagelse af de i § 1 nævnte formål.*

Lov 37 § 28, § 41, stk. 2 og reservatloven af 1936, kap. III. Bet § 60, Bet s. 237 ff (Kap. XVI) og s. 283 ff, Forsl II, sp. 1880, Cirk s. 479.

1. For ejendomme, der tilhører staten, gælder som nævnt i § 10 2, at naturfredningslovens regler, der først og fremmest er baserede på reguleringer med hensyn til privat ejendom, i nogle tilfælde kan tænkes at være mindre egnede til gennemførelse af fredningsforanstaltninger.

2. Om afgrænsningen af *søterritoriet*, herunder de indre farvande, se kgl. anordning 437 af 21. december 1966. Søterritoriet udgør et havareal på 3 sømil eller 5,556 km, regnet fra de i den fornævnte anordning anførte linier, kystlinien (lavvandsmærket) eller rettere basislinier. Hvad der ligger inden for havstokken, som er den linie, hvor land og vand mødes ved højeste daglige vandstand, og som sædvanlig er erkendelig ved et opskylningsbælte, er ejendomsret undergivet, se § 46 2.

Søterritoriet derimod er omfattet af *statens højhedsret*, der alene er begrænset af fremmede skibes ret til uskadelig

gennemfart. På søterritoriet har den enkelte borger en slags uskadelig nyttesret og kan således færdes og opholde sig der, ligesom danske statsborgere kan jage og fiske på søterritoriet under iagttagelse af de iøvrigt i lovgivningen gældende regler. Videregående dispositioner kræver i almindelighed en tilladelse. Om særlige ordninger for vandarealer, der normalt ville kunne henregnes til søterritoriet (Nisum fjord og Ringkøbing fjord), se Bet s. 237.

Med hensyn til indgreb over for selve havbunden kan nævnes, at lov nr. 181 af 8. maj 1950 om efterforskning og indvinding af råstoffer i kongeriget Danmarks undergrund, der kun omfatter de arter af råstoffer, der ikke har været undergivet privat-økonomiske udnyttelser her i landet før den 23. februar 1932, også gælder for søterritoriet. Udnyttelse af sten, grus m. v. på søterritoriet reguleres gennem kap. III i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet. Udforskning og udnyttelse kræver herefter tilladelse fra ministeren for offentlige arbejder.

I Lov 37 § 41, stk. 2 var bestemt, at loven tillige fandt anvendelse på de indre territoriale farvande og søterritoriet. Dette indebar, at fredningssager principielt skulle kunne rejses også for søterritoriet. Denne bestemmelse er ophævet ved Lov 69. Herefter vil varetagelsen af særlige naturfredningsmæssige interesser på søterritoriet f. eks. med henblik på tilvejebringelse af reservatordninger som efter den tidligere reservatlov af 1936, eller til beskyttelse af betydningsfulde geologiske fænomener, f. eks. karakteristiske strandvoldssystemer, undersøiske moser eller skovpartier eller særlige aflejringsfænomener, enkeltstående sten eller stenrev, kunne tilvejebringes *ved udstedelse af bekendtgørelser* ved ministeren for kulturelle anliggender. Om beskyttelsen af kulturhistoriske interesser på søterritoriet se lov nr. 203 af 31. maj 1963 om beskyttelse af historiske skibsvrag m. v. samt Lov 69 § 48, stk. 3. For så vidt angår arkæologiske lokaliteter på havbunden må det antages at være mest praktisk, at der udstedes bekendtgørelser i medfør af § 60

om beskyttelsen. Dette må ialt fald gælde for sådanne, som ikke direkte nævnes i § 48, f. eks. bopladsaflejringer, men vil formentlig være mest praktisk også for de i § 48, stk. 3 omtalte fortidsminder.

For søterritoriets vedkommende indgår i begrebet statens højhedsret, at *intet anlæg* må etableres *uden* forudgående *tilladelse fra ministeriet for offentlige arbejder* som ressortministerium for alle faste anlæg for søterritoriet, herunder også landvindingsprojekter. Til faste anlæg henhører etableringen af havneanlæg og broer. Se nærmere § 46 14. Specielt for så vidt angår åbne pælebroer og lignende indretninger til anvendelse som badebroer og anlægsbroer er der givet regler i ministeriet for offentlige arbejders cirkulæreskrivelse nr. 259 af 9. januar 1959. Som faste anlæg betragtes også sommerhusbåde, som er skure stillet op på forankrede flåder. Endvidere indgår el-master under sådanne anlæg samt rørledninger, jfr. cirkulære nr. 155 af 10. juli 1972.

Den almindelige *adgang til at færdes* på søterritoriet er foruden enkelte steder at være reguleret af særlige bestemmelser, jfr. ovenfor, under kontrol gennem politivedtægterne, jfr. § 18, stk. 4 i normalpolitivedtægten for købstæder, og justitsministeriets cirkulæreskrivelse af 29. april 1965 om bestemmelser om sejlads med motorbåde. Herefter vil nye politivedtægters godkendelse fremtidig være betinget af, at der indføres en regel om, at politiet kan fastsætte nærmere bestemmelser for sejlads med motorbåde inden for en nærmere angivet kortere afstand fra kyststrækninger, for så vidt dette må anses for påkrævet for at forebygge hindringer eller ulemper for anden sejlads eller for badning eller for at forebygge unødigt støj, der er til væsentlig ulempe for andre.

Et særligt problem i forbindelse med de naturfredningsmæssige interesser i et kystlandskab udgør opgrødearealerne. Fredning af sådanne arealer kan ske *ved fredning af den tilstødende ejendom*, der vil blive berettiget til de pågældende arealer, når de kan karakteriseres som landfaste, men vil endvidere kunne indgå i en *bekendtgørelse* om fredning af

en del af søterritoriet. Om et problem af denne art under Lov 37, se U 1966. 193 ØL, hvor en på nogle strandgrunde tinglyst fredningsservitut antoges tillige at hvile på de umatrikulerede opgrødearealer ved de fredede ejendomme, jfr. Illum, Dansk Tingsret, 2. udg., s. 370. Se endvidere § 10 2 og § 21 4, d.

Der er *endnu* ikke udstedt *bekendtgørelser* om fredning i henhold til § 60.

§ 61. (1) *Ministeren kan erhverve arealer til det offentlige til varetagelse af de i § 1 nævnte formål* (2).

Lov 37 § 37, stk. 2, Bet § 61, Bet s. 29 f, 45, 64, 85, 91 og 367, Forsl II, sp. 1880.

1. Som omtalt § 19 2 kan fredning efter kap. III foruden ved pålæg af fredningsservitutter ske ved afståelse af ejendommen til staten eller en kommune. En sådan afståelse af en ejendom vil være praktisk, hvor den fredning, der ønskes pålagt ejendommen, f. eks. derved, at der gives almenheden adgang til ejendommen eller den ønskes underkastet en særlig driftsform, udgør en driftsmæssig belastning. Statserhvervelse i medfør af § 19 sker dog forholdsvis sjældent. Frivillige overdragelser spiller nu en langt større rolle. Staten har naturligvis til enhver tid med bevillingsmyndighedens tilslutning kunnet erhverve arealer med henblik på deres beskyttelse eller udnyttelse. Allerede før Lov 17 foretoges større erhvervelser, f. eks. af Borris hede i Vestjylland.

Det har imidlertid været anset for betydningsfuldt, at der i naturfredningsloven forefandtes en særlig hjemmel for sådanne erhvervelser, hvortil der kunne henvises, og der har i overensstemmelse hermed siden Lov 37-59 eksisteret en særlig hjemmel for, at fredningsplanudvalgene kunne indstille til ministeren, at ejendomme erhvervedes i rekreativt øjemed.

I tiden efter 1960 har de offentlige erhvervelser antaget et betydeligt omfang.

§ 61 er i forhold til Lov 37-59 § 37, stk. 2 en generel bestemmelse, idet den ikke er knyttet til beskrivelsen af fredningsplanudvalgenes arbejdsopgaver. Indstillinger vil oftest fremkomme fra et fredningsplanudvalg, men tillige fra naturfredningsrådet eller fra rigsantikvaren (rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning), og også et fredningsnævn kan under en fredningssag opfordre til forhandlinger mellem ejeren og staten om et salg.

Eventuelle henvendelser fra grundejere til det offentlige om overtagelse af en ejendom vil praktisk kunne ske gennem vedkommende fredningsplanudvalg.

Særlige overtagelsesformer er hjemlet dels i § 54, stk. 10-12, jfr. § 55, stk. 8, og § 56, stk. 3, med hensyn til arealer, hvortil der ved §§ 54-56 er givet opholds- eller færdselsmulighed, jfr. § 54, § 55 og § 56, dels i § 49, stk. 3, om erhvervelse af jordfaste fortidsminder.

Ministeriet kan endvidere foretage erhvervelser i medfør af lov nr. 230 af 7. juni 1972 om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål.

2. De fleste erhvervelser er sket af rekreative hensyn for at skaffe almenheden adgangs- og opholdsmuligheder f. eks. af arealer til parkeringspladser, campingpladser eller til almindelig sikring af adgangen eller opholds- og bademuligheder.

I andre tilfælde har hovedmotiveringen været en videnskabelig interesse i det pågældende areal. En række jordfaste fortidsminder er gennem de senere år erhvervet for det offentlige, ligesom der er erhvervet geologiske, ornitologiske og botaniske interesseområder.

Om fritagelse for ejendomsskatter vedrørende de erhvervede ejendomme henvises til s. 59.

Kap. XII

Andre bestemmelser

§ 62. (1) *Ministeren for kulturelle anliggender kan fastsætte regler om tilsyn og pleje med fredede områder.*

Bet § 62 og Bet s. 340 f og 366, FUBil sp. 2687 f, 2705 ff og 2776 f, Cirk s. 480 f.

1. Bestemmelsen svarer til Bet § 62. En lignende bestemmelse med hensyn til tilsyn fandtes i Lov 37 § 31. Svarende til formuleringen i § 1, stk. 2, jfr. § 17, er i Lov 69 § 62 ordet »pleje« indføjet på linie med »tilsyn«.

Statsministeriet fastsatte med hjemmel i Lov 37 § 31 ved skrivelse af 17. juni 1939 til samtlige fredningsnævn, at tilsynet skulle udføres af formændene for fredningsnævnene. I Cirk er fastsat, at det hidtidige tilsyn, indtil der fastsættes nye regler for tilsyn med og pleje af fredede områder, fortsætter uændret.

Tilsynet med *jordfaste fortidsminder*, jfr. kap. VII, er derimod overgået til rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, se Bet s. 305 f.

Der er i øvrigt endnu ikke fastsat *generelle regler* i medfør af § 62.

Det retningslinier, som skal udarbejdes efter § 62, må som nævnt knytte sig til naturfredningslovens kap. I, hvorefter et af lovens hovedformål er at bevare og pleje større landskaber m. v., således at disse fortsat bevarer de egenskaber, som er begrundelsen for deres beskyttelse.

Flere steder i udlandet er man nået videre end herhjemme i skabelsen af såkaldte managementplaner, som for et givet geografisk område udfra en analyse af virkningen fastlægger bestemte pleje- eller anvendelsesformer.

Konkret er det i mange tilfælde fastsat, hvorledes tilsyns- og plejeopgaver løses. Det kan fremgå af de enkelte fredningskendelser, der tidligere undertiden pålagde private disse opgaver. I nyere fredningskendelser er der ofte bestemmelser om, at fredningsplanudvalgene kan foranledige pleje af de pågældende arealer, se § 20 *II*. Iøvrigt kan løsningen af sådanne opgaver være indeholdt i aftaler med andre myndigheder.

Det er påregnet, jfr. skrivelse af 19. januar 1970, at såvel rigsantikvaren, naturfredningsrådet, statens naturfrednings- og landskabskonsulent og fredningsplanudvalgene skal medvirke ved tilrettelæggelsen af tilsyn og pleje, medens fredningsnævnene søges frigjort for egentlige administrationsopgaver.

I betænkning om statsskovenes distriktsadministration m. v. (betænkning nr. 528, 1969) afgivet af det af landbrugsministeriet den 26. juli 1965 nedsatte skovadministrationsudvalg, har statsskovbruget, jfr. s. 22 samt bilag 1 A og 1 B, udtrykt ønske om at medvirke ved tilsynets tilrettelæggelse og har herunder givet forslag til en organisatorisk opbygning.

§ 63. (1) *På fremmed ejendom* (2) *må der ikke uden ejerens tilladelse* (3) *henkastes eller anbringes affald eller lignende* (4).

Bet s. 240 og 325, FUBet sp. 2663, 2664, 2668, FUBil sp. 2752 f, 2777 f og 2784 ff, Cirk s. 480 f.

1. Bestemmelsen svarer til Bet § 63, der udgjorde en omredaktion af Lov 37 § 40, stk. 2.

Lov 37 § 40, stk. 2, har været en hovedbestemmelse med hensyn til den side af forureningsbekæmpelsen, der vedrører fast affald, og har tillige indtil Lov 69 været den eneste bestemmelse i naturfredningsloven der tog direkte sigte på forureningsbekæmpelse.

Lov 69-72 omfatter nu foruden § 63 enkelte special-

bestemmelser om fast affald, § 43 om lossepladser samt §§ 46, 47 a og 53, der muliggør et indseende med anlæg af lossepladser og opfyldninger. § 63 er dog fortsat den eneste bestemmelse i loven med direkte sigte på forureningsbekæmpelse.

Under folketingets behandling af Lov 69 overvejedes naturfredningsmyndighedernes medvirken i øvrigt til løsning af forureningsproblemerne. Denne medvirken er i Lov 69-72 nu generelt hjemlet i § 1 som et af de formål, naturfredningsmyndighederne under deres administration af naturfredningsloven særligt skal have for øje, jfr. § 1 14.

Som et led i overvejelserne omkring den i Lov 69 gennemførte udvidede adgang til naturen, jfr. kap. VIII og de mulige gener i forbindelse hermed, er det ved ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 111 af 11. maj 1970, om særlige foranstaltninger i forbindelse med naturfredningslovens § 54-56 bestemt, at der af statskassen indtil videre kan ydes tilskud til opsætning og vedligeholdelse af affaldskurve og -poser samt til skiltning ved strande, skove og frie arealer. Tilsvarende vil der kunne ydes tilskud til etablering af toiletbygninger i det omfang, det skønnes rimeligt på arealer, der er åbne for offentligheden. En forudsætning for ydelsen af statstilskud er, at amtskommunen, kommunen eller eventuelt en privatperson påtager sig udgifterne og administrationen af vedligeholdelsen, herunder tømning. Cirkulæret åbner endvidere mulighed for at afholde udgiften til iværksættelse af oplysningsarbejde m. v. om naturen.

Cirkulæret er således bygget op på samme måde som handelsministeriets cirkulærer om *rensning af strande for ilanddrevet olie, værdiløst vraggods og lignende*, men derimod i princippet ikke for affald hidrørende fra besøgende på stranden. Handelsministeriets cirkulære nr. 72 af 3. maj 1967, cirkulære nr. 109 af 3. maj 1968 samt cirkulære nr. 97 af 27. april 1970.

Betingelser for tilskud til udgifter ved rensning er efter disse cirkulærer:

(1) Rensningen må kun omfatte offentligt ejede strande og privat ejede strande, hvortil der er givet offentligheden bindende tilsagn om adgang til ophold og badning.

(2) De pågældende strande skal anvendes hyppigt til badning og være udsat for generende forurening.

(3) Adgangen til ophold og badning skal være vederlagsfri.

(4) Den stedlige kommune skal træffe bestemmelse om, hvorvidt og i hvilket omfang en strandrensning bør foretages.

(5) Ved forurening med ilanddrevet, værdiløst vraggods, affald og lignende, skal rensningen foretages dels umiddelbart før, dels i løbet af badesæsonen, og skal omfatte fjernelse af værdiløst vraggods og affaldsgenstande, herunder flasker og lignende samt større glasskår og mindre olieforureninger, som let kan fjernes uden brug af mekaniske midler, under forudsætning af, at de omhandlede genstande m. v. flyder i havstokken eller ligger på stranden på et område, der strækker sig fra lavvandsmærket til ca. 10 m oven for den linie på strandbredden, hvortil havet højest er nået under storm i den foregående 12 måneders-periode.

(6) Kommunen skal, når en strand ønskes rensset, underrette den stedlige politimester herom. Denne træffer aftale med vedkommende strandfoged om arbejdets udførelse. Såfremt en strandfoged ikke ønsker at påtage sig hvervet efter de givne retningslinier, kan kommunen træffe aftale om arbejdets udførelse ved hjælp af anden arbejdskraft.

Spørgsmålet om udfærdigelse af landsomfattende regler vedrørende affald er behandlet i den af *indenrigsministeriet nedsatte kommission vedrørende den offentlige hygiejne*, som afgav *betænkning nr. 590 i 1970*, samt *Forureningsrådets rapport nr. 20 »fast affald« 1971*.

2. Forbudet imod henkastning af affald gælder kun *fremmed ejendom*. Dette omfatter også *offentlige arealer*, veje, parkeringspladser m. v. Bestemmelsen er derimod ikke anvendelig på egen grund. Efter lovens § 43 kræves der til-

ladelse fra fredningsplanudvalget til etablering af lossepladser, herunder også lossepladser på egen grund.

I § 46, 47 a og 53 findes særlige bestemmelser, der forbyder placering af affald, uanset om dette sker på egen eller fremmed ejendom, inden for beskyttelsesafstanden fra strande, vandløb og jordfaste fortidsminder. I fredningskendelser vil der ofte være optaget særskilte bestemmelser, som omhandler forbud imod henkastning af affald på egen grund, se § 20 8.

§ 63 finder i princippet anvendelse også i *byer og bymæssige områder* og er således en generel bestemmelse om den uorganiserede og uautoriserede bortskaffelse af affald ved anbringelse eller henkastning på fremmed ejendom.

Forureninger på søterritoriet, f. eks. ved affald, der udtømmes fra skibe, er ikke omfattet af bestemmelsen. Heller ikke olieforurening på søterritoriet med efterfølgende virkninger på kysten, er omfattet. Regler herom findes bl. a. i lov om foranstaltninger mod forurening af havet med olie, jfr. lovekendtgørelse nr. 124 af 7. april 1967 som senest ændret ved lov nr. 289 af 7. juni 1972 samt i lov nr. 290 af 7. juni 1972 om foranstaltninger mod forurening af havet med andet end olie.

3. Såfremt ejerens tilladelse foreligger, eller det er ejeren selv, der foretager henkastningen, omfattes forholdet ikke af bestemmelsen. Hvis anbringelsen har karakter af en losseplads, henvises til § 43 10.

4. Den tilsvarende bestemmelse i Lov 37 § 40, stk. 2, omhandlede enhver tilsmudsning af naturen såsom henkastning af papir, affald, flasker, konserverdåser og lignende. Denne eksemplificering skønnedes overflødig. Alle former for affald dækkes af bestemmelsen, jfr. Cirk, hvorefter den bredere formulering antages at omfatte en større kreds af forureningselementer end dem, der opregnes i Lov 37 § 40, stk. 2.

Ifølge utrykt dom af 28. august 1969 (VL 1508/69) er

træer og buske henlagt på stranden en halv snes dage før Set. Hans-aften med henblik på afbrænding denne aften ikke anset for en strafbar tilsmudsning af naturen. Det er fremhævet i dommen, at tiltalte rengjorde stranden efter bålet afbrænding.

§ 64. (1) *Betingelser, der knyttes til tilladelser eller godkendelser i henhold til loven eller forskrifter, udfærdiget i medfør af loven* (2), *er bindende for ejer og indehaver af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår en sådan ret er stiftet. Betingelsen kan tinglyses på ejendommen* (3).

Bet § 64 of FUBil, sp 2778.

1. Bestemmelsen i første pkt. er ny i naturfredningsloven; tilsvarende bestemmelser findes i landbrugslovens § 23, zonetlov § 10 og byggelovens § 61. Den tilsigter at forhindre, at eventuelle betingelser bortfalder ved en tvangsauktion over ejendommen. 2. pkt. fandtes tilsvarende i Lov 37 § 25, stk. 2 og 4, men alene med henblik på de betingelser, der måtte være knyttede til dispensation fra disse byggeliniebestemmelser.

2. Betingelser er ofte knyttet til tilladelser efter kap. V, VI og VII, men kan også tænkes f. eks. ved forskrifter, der er udstedt i medfør af loven, således ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 425 af 30. august 1971 om godkendelse af udnyttelsen af særlige forekomster i jorden på ikke-landbrugspligtige ejendomme uden for byer og bymæssige bebyggelser § 4, stk. 2. Denne bekendtgørelse er ophævet, jfr. § 44, men kan have givet anledning til betingelser, der er tinglyst på ejendomme, hvor råstofudnyttelse er tillads i medfør af bekendtgørelsen, Cirk 72, punkt 12.

Betingelserne kan eksempelvis indeholde krav om en nærmere bestemt placering af en bygning eller dennes ud-

seende, om beplantning m. v. eller om fjernelse af en bygning i løbet af en vis frist.

3. Bestemmelsen knytter sig til alle betingelser, der efter loven eller efter forskrifter udfærdiget i medfør af loven knyttes til tilladelser eller godkendelser. I Lov 37 var bestemmelsen alene knyttet til betingelser i sager om byggeplanier, jfr. under 1. Betingelser efter Lov 37 § 25, stk. 1, er i vidt omfang lyst frivilligt på ejendommen af ejeren. Det forudsættes, at udgifterne i forbindelse med udfærdigelse og tinglysning af deklarationsdokumenter, herunder udgifterne i forbindelse med tilvejebringelse af det fornødne kortmateriale, afholdes af ejendommens ejer, smh. med byggeovens § 61, stk. 1, og landbrugsministeriets cirkulære nr. 205 af 8. november 1971 om lov om landbrugsejendomme, punkt 10 c.

Deklarationen vil ofte blive udfærdiget af vedkommende fredningsmyndighed, der dog kan overlade dette til vedkommende ansøger; anderledes byggeovens § 61 og zoneovens § 10, stk. 2, hvorefter vedkommende myndighed drager omsorg for, at betingelserne tinglyses på ejendommen, jfr. tillige boligministeriets cirkulæreskrivelse nr. 124 af 24. marts 1971. Se iøvrigt § 23 2 og FNFo § 2.

§ 65. (1) *Fredningsmyndighederne kan mod forevisning af behørig legitimation (2) og så vidt muligt efter forudgående meddelelse til ejeren eller brugeren (3) foretage besigtigelse på vedkommende ejendom.*

Stk. 2. Besigtigelsen kan foretages uden tilkaldelse af sagens parter (4).

Bet § 65 og FUBil, sp. 2778.

1. Besigtigelser foretages ofte i forbindelse med behandlingen af en sag. De nærmere regler om besigtigelse er optaget i forretningsordnerne for fredningsnævn, overfredningsnævn,

taksationskommission og naturfredningsråd. Det er i forretningsordnerne, aftrykt s. 498 ff, fastslået, i hvilke tilfælde besigtigelse skal finde sted, jfr. f. eks. OFNFo § 7, hvorefter overfredningsnævnet til dels selv træffer bestemmelse om, hvorvidt besigtigelse er nødvendig. Det er herved foreskrevet, at besigtigelse skal ske, hvor det ikke er åbenbart uforment.

2. Der vil ofte være udstedt et legitimationskort fra den styrelse, som vedkommende er ansat i.

3. Varsler for indkaldelse af parter til møder og besigtigelser findes i lovens kap. III. I forretningsordnerne er foreskrevet nærmere om varsler i andre sager. I forretningsordnerne findes tillige nærmere regler for indkaldelse af særligt interesserede; f. eks. skal i afgørelsen efter § 58, stk. 1, vedkommende skovejer tilvarsles, ligesom skiltets ejer ved afgørelse i henhold til § 58, stk. 1, skal tilkaldes til besigtigelsen.

4. Besigtigelse foretages ofte uden tilkaldelse af sagens parter af fredningsplanudvalgene, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet, jfr. for sidstnævnte forretningsorden for naturfredningsrådet § 7, aftrykt s. 505 ff.

Bestemmelsen er på linie med anden lovgivning. Det er ofte praktisk eller nødvendigt, at fredningsmyndighederne i forbindelse med forberedelsen af fredningssager eller fredningsplaner foretager rekognosceringer, og det vil hyppigt være overflødigt at tilkalde parterne til sådanne besigtigelser, jfr. FUBil sp. 2778. Se også § 14 2.

Det er i bestemmelsen ikke angivet, hvordan eller hvornår besigtigelse kan finde sted. Besigtigelsen forudsættes at ske på en sådan måde, at der ikke herved sker forulempelse eller skade på ejendommen.

Kapitel XIII

Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

Kapitlet er opdelt således:

A. § 66 og § 67 udgør bestemmelser om *straf* (§ 66) og om *berigtigelse* af retsstridige forhold (§ 67). Den tidligere bestemmelse i Lov 37–61 § 40, hvis stk. 3 indføjedes ved lov nr. 247 af 9. juni 1967 om ændringer i forskellige lovbestemmelser om forældelse af strafansvar, er kun i begrænset omfang realitetsændret.

B. § 68 er en *ikrafttrædelsesbestemmelse* for Lov 69. Ikrafttrædelsen af Lov 69–72 er angivet i denne lovs § 2, der er optrykt i Lov 69–72.

C. § 69 og (§ 70, der dog er udeladt i lovebekendtgørelsen) er *overgangsbestemmelser*, der giver regler med hensyn til gyldigheden af visse tidligere generelle eller konkrete bestemmelser (§ 69) og gyldigheden af beskikkelser og valg til de i lovens §§ 3–7 omtalte administrative og rådgivende organer.

D. § 71 angiver lovens geografiske *gyldighedsområde*.

§ 66. Med bøde (1) straffes den, der:

- 1) overtræder §§ 13, stk. 2, (2) 37, stk. 2, 43, stk. 1, 46, stk. 1 (3) og 5, 47, stk. 1, (4) § 47 a, stk. 1, 48, (5) 49, stk. 1, 53, stk. 1, (6) 57, stk. 1 (7) og 63, (8),
- 2) foretager foranstaltninger i strid med en fredningskendelse, (9),
- 3) tilsidesætter vilkår, der er fastsat i en tilladelse eller god-

- kendelse i henhold til loven eller forskrifter, der er udstedt i medfør af loven eller en fredningskendelse (10),*
- 4) *overtræder forbud, der er nedlagt efter § 40 og § 57, stk. 4,*
 - 5) *undlader at efterkomme et påbud udstedt efter § 43, stk. 2,*
 - 6) *hindrer almenhedens ret til færdsel, ophold og badning i henhold til kap. VIII (11),*
 - 7) *groft eller gentagne gange overtræder bestemmelser i ordensregler fastsat i henhold til loven (12).*

Stk. 2. I forskrifter, der udstedes i henhold til loven, kan der fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne (13).

Stk. 3. For overtrædelse, der er begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar (14).

Stk. 4. Forældelsesfristen for strafansvar for overtrædelse som nævnt i stk. 1, nr. 1-3, bortset fra § 13, stk. 2, og § 63, er 5 år. (15)

Bet § 66 og Forsl II § 66.

1. Strafferammen omfatter kun bøde.

I forbindelse med straffesagen vil der i de tilfælde, hvor en økonomisk vinding er opnået ved den ulovlige handling, kunne kræves *konfiskation*, jfr. straffelovens § 75, stk. 1.

Der ser ikke ud til at være foretaget konfiskationer i forbindelse med straffesager i medfør af § 66. Domstolene har, formentlig ikke mindst på grund af vanskelighederne ved nøjagtigt at beregne den økonomiske vinding, foretrukket at lade det forhold, at lovovertrædelsen er sket med berigelseshensigt, evt. erhvervsmæssigt, give sig udtryk i bødernes størrelse. I rigsadvokaturens meddelelsesblad nr. 18 af juni 1962 pkt. 7 er i forbindelse med en henstilling om, at bøder for overtrædelser af naturfredningsloven fastsættes med fornøden strengthed anført, at størrelsen af bøderne må udeluk-

ke, at overtrædelser kan medføre økonomisk, erhvervsmæssig fortjeneste, se også FT 1960-61, sp. 1690.

2. I en sag om overtrædelse af den i Lov 37 tilsvarende bestemmelse i § 22 idømtes en bøde for fældning af et træ på en ejendom, for hvilken der var rejst fredningssag, U 1946. 1023 ØL.

3. Retsforfølgning af overtrædelser af Lov 69 § 46, stk. 1, har kun fundet sted i begrænset omfang. Under ministeriets administration af den (se § 46 3) delvis tilsvarende bestemmelse i Lov 37 § 25, stk. 1, jfr. stk. 5, søgte man i videst muligt omfang at nå frem til aftaleordninger.

Af domme kan nævnes følgende, hvoraf kun den førstnævnte vedrører Lov 69, § 46, stk. 1 de øvrige Lov 37, § 25, stk. 1.

U 1972. 603 H. Bøde 10.000 kr. for gravning af moler efter ikrafttrædelsen af Lov 69, uanset at der før dette tidspunkt foregik gravning i det pågældende område.

U 1962. 962 ØL. Bøde 100 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne ulovlig opført garage.

Vestre Landsrets dom af 16. marts 1962. Bøde 400 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne en ulovlig opført tilbygning til en garage.

Østre Landsrets dom af 25. februar 1960. Bøde 500 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne et ulovligt opført sommerhus.

Grenå rets dom af 25. januar 1965. Bøde 7.000 kr. for ulovligt hotelbyggeri, hvortil der efterfølgende var meddelt dispensation.

Grenå rets dom af 30. april 1965. Bøde 300 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne et ulovligt opført badehus.

Hørsholm rets dom af 12. februar 1960. Bøde 100 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne et ulovligt opført badehus.

4. Blandt domme afsagt i henhold til Lov 37 § 25, stk. 2 kan nævnes:

U 1961. 218 VL. Bøde 60 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne en ulovlig opført iskiosk.

U 1969. 979 VL. Bøde 300 kr. for ulovlig opførelse af mindre træhus. Ingen stillingtagen til husets fjernelse.

5. Overtrædelser af Lov 69 § 48 og tidligere af Lov 37 § 2, 1. pkt. har i en række tilfælde medført retsforfølgning. De henvend 50 domme pålægger som hovedregel bøder varierende fra 100 kr. til 500 kr. og ofte med pligt til retablering af det beskadigede fortidsminde.

Blandt afgørelserne om disse overtrædelser kan nævnes:

U 1948. 931 ØL. Bøde 300 kr. for bortpløjning af gravhøj.

U 1955. 160 ØL. Bøde 400 kr. for sløjfning af i forvejen beskadiget langdysse.

Randers herredsrets dom af 26. oktober 1966. Bøde 400 kr. for en mindre beskadigelse af en langdysse ved afbrænding af halm.

U 1967. 929 VL. Bøde 1.200 kr. for bortpløjning af mindre gravhøj.

Grindsted rets dom af 14. august 1972. Bøder på 15.000 kr. og 3.000 kr. til henholdsvis entreprenør og ingeniør for sløjfning af gravhøj. Tilpligtelse under tvangsbøder på 500 kr. ugentlig til retablering inden 3 måneder efter dommens afsigelse. Se om dommen, der er under anke, også § 67 1.

6. Bestemmelsen i Lov 69 § 53, stk. 1 svarer til Lov 37-61 § 2, 3. pkt. Overtrædelse ved grusgravning inden for 100 m fra fortidsminder har i flere tilfælde givet anledning til retsforfølgning. Blandt domme afsagt før ikrafttrædelsen af Lov 69 kan nævnes:

Vestre Landsrets dom af 23. maj 1964. Bøde 400 kr. for mindre overskridelse ved grusgravning.

Frederikshavn kriminalrets dom af 28. maj 1964. Bøde

10.000 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til en nærmere angivet retablering af arealet, for grusgravning ind i 100 m-zonen indtil 25 m fra et fortidsminde.

Viborg byrets dom af 17. november 1965. Bøde 4.000 kr. for omfattende ulovlig grusgravning og med ødelæggelse af gravhøj tilfølg.

Efter ikrafttrædelsen af Lov 69 er afsagt følgende domme:

Holsted rets dom af 7. marts 1972. Bøde 6.000 kr. for grusgravning. Tilpligtelse under tvangsbøder til en vis retablering.

Esbjerg kriminalrets dom af 28. januar 1971. Bøde 5.000 kr. for grusgravning. Der var inden dommen foretaget en efter omstændighederne tilfredsstillende regulering af terrænet.

7. Blandt afsagte domme efter Lov 69 § 57, stk. 1 og tidligere Lov 37 § 30, stk. 1, kan nævnes:

U 1962. 223 ØL. Bøde 100 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til at fjerne et ulovligt lysreklameskilt.

U 1962. 910 ØL. Bøder 600 kr. og 100 kr. og tilpligtelse til fjernelse af et ulovligt gavlskilt.

U 1963. 607 (Skanderborg ret). Bøde 100 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til fjernelse af ulovlig opført udstillingslokale med tårn.

U 1965. 912 ØL. Tilpligtelse under tvangsbøder til fjernelse af reklametavle opstillet ved campingplads.

U 1970. 508 H. Bøde 500 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til fjernelse af reklameskilt ved motorvej.

U 1971. 809 ØL. Bøde 200 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til fjernelse af reklameskilt anbragt i vejkryds.

Skanderborg rets dom af 27. januar. Bøde 100 kr. og tilpligtelse under tvangsbøder til fjernelse af reklameskilte i nærheden af en campingplads.

8. Sædvanligvis vil de talrige overtrædelser af § 63 ikke kunne forfølges på grund af vanskeligheden ved at finde frem til lovovertræderne. Af de tilfælde, hvor påtale finder

sted, vil de fleste blive afgjort ved bødeforlæg eller bødevedtagelse.

Som eksempler på domme kan nævnes:

Østre Landsrets dom af 28 april 1971. Bøde 100 kr. for anbringelse af papiraffald i skov.

Haslev rets dom af 7. juli 1971. Bøde 100 kr. for henkastning af sæk med husholdningsaffald i skov. Erstatning til ejeren for udgifter ved fjernelse.

Haslev rets dom af 11. august 1971. Bøde 100 kr. for henkastning af affald i mergelgrav. Erstatning til ejeren for udgifter ved fjernelse.

Tønder rets dom af 24. februar 1972. Bøde 200 kr. for henkastning af affald i plantage.

9. Der er antagelig ikke hjemmel for bødestraf, hvis en ejer eller bruger undlader at træffe foranstaltninger, som påhviler ham i medfør af kendelse, jfr. § 23, stk. 2. Da der næppe er hjemmel for en politimæssig bistand i forbindelse med en selvhjælpshandling efter § 23, stk. 2, se herved § 50 3, må konsekvensen af den manglende hjemmel for straf formentlig være, at det, hvis en ejer m. v. modsætter sig forvaltningens selvhjælpshandling, vil være nødvendigt at anlægge sag mod ejeren i den civile retsplejes former og, efter at have opnået dom, lade denne tvangsfuldbyrde efter retsplejelovens almindelige regler, jfr. Poul Andersen, s. 543, d. v. s. om fornødent foretage selvhjælpshandlingen med fogedens bistand. Sammenlign i øvrigt det under § 50 3 samt § 67 1 og 2 anførte.

10. Se § 20 16. Se også § 64.

11. For overtrædelse af Lov 37 § 23, stk. 5, der indholdsmæssigt indgår i Lov 69 § 54, foreligger følgende dom:

U 1966. 882 VL. Bøde 500 kr. for opførelse af hegn på den fjernest kystlinien liggende del af den for græsvækst blottede strandbred.

12. Se f. eks. § 54, stk. 8.

13. Sådanne straffebestemmelser er indeholdt i § 8, stk. 1, i el-bekendtgørelsen, se s. 512. Se endvidere landbrugsministeriets bekendtgørelse om færdsel og ophold i skove, s. 561 f, jfr. § 55, stk. 1.

14. Efter § 8, stk. 2, i ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 om godkendelse af el-anlæg kan der for overtrædelse, der er begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, pålægges selskabet som sådant bødeansvar.

I U 1972. 801 VL er det antaget, at der med hjemmel i ordene »og lignende« i de til Lov 69-72 svarende bestemmelser i byggelovens § 65, stk. 5 og vandforsyningslovens § 66, stk. 3, kunne pålægges en kommune som sådan en bødestraf. Se iøvrigt Preben Espersen i »Danske Kommuner«, 1972, nr. 10, s. 20 f.

15. En tilsvarende bestemmelse om *forældelse* af strafansvar indføjedes i tilslutning til ændringer i straffelovens kap. 11 som § 40, stk. 3 i Lov 37 ved lov nr. 247 af 9. juni 1967 om ændringer i forskellige lovbestemmelser om forældelse af strafansvar, se FT 1966-67 tillæg A sp. 2528 f samt straffelovrådets betænkning om strafretlig forældelse Bet nr. 433 af 1966, bl.a. side 39 ff. Tidligere havde spørgsmålet om en forældelses indtræden beroet på domstolens skøn.

Forældelsesfristens længde er herefter for overtrædelsen af de fleste af bestemmelserne i naturfredningsloven 5 år. Om motiveringen for denne udvidelse af forældelsesfristens længde i forhold til den normale 2-årige henvises til det i den ovenanførte betænkning nr. 433 af 1966 anførte.

Forældelsesfristen for strafansvar ifølge § 13, stk. 2, § 63 og for overtrædelser som nævnt i § 66, stk. 1, nr. 4-7, er derimod den sædvanlige 2-årige, jfr. straffelovens §§ 2 og 92, smh. med § 93, stk. 1, nr. 1.

Forældelsesfristen beregnes almindeligvis fra den straf-

bare virksomheds ophør, jfr. straffelovens § 94, stk. 1. Ved U 1969. 60 H er statueret, at forældelsesfristen for så vidt angik en i forhold til byreguleringsloven ulovlig opført bebyggelse, regnedes fra opførelsens afslutning.

Hvor forseelsen måtte have karakter af en undladelsesforbrydelse, som det vil kunne tænkes ved overtrædelser som anført i §§ 66, stk. 1, nr. 3 og 5, beregnes forældelsesfristen fra tidspunktet for handlepligtens opfyldelse eller bortfald eller umuliggørelse, jfr. straffelovens § 94, stk. 1 og den oven for anførte betænkning nr. 433 af 1966 s. 20.

§ 67. (1) *Den til enhver tid værende ejer af en ejendom er forpligtet til at berigtige retsstridige forhold, medmindre vedkommende myndighed under særlige omstændigheder gør undtagelser herfra.*

Stk. 2. Når et ved dom meddelt påbud om at berigtige et ulovligt forhold ikke efterkommes inden for den i dommen fastsatte frist og inddrivelse af tvangsbøder ikke kan antages at føre til, at den pågældende efterkommer påbuddet, kan vedkommende myndighed foretage det fornødne til forholdets berigtigelse på ejerens bekostning. (2)

1. Bestemmelsen svarer til Bet § 67, der udgjorde en ajourføring af Lov 37-61 § 40, stk. 1 i.f.

Ifølge den sidstnævnte bestemmelse kunne lovovertræderen foruden at straffes med bøde, under en løbende bøde tilpligtes at fjerne den ulovligt anbragte indretning eller genoprette den ulovligt ændrede tilstand. Det er formentlig denne formulering, der har medført, at domstolene i enkelte tilfælde har ment sig beføjet til at underkende det af de efter loven kompetente myndigheder udøvede skøn, således ved Vestre Landsrets dom af 23. november 1955, hvorved retten idømte bøde for sløjfning af et fortidsminde, men hvor den domfældte fritoges for en krævet nedrivning, og Østre

Landsrets dom af 7. november 1965, hvorved der idømtes bøde for byggeri i strid med Lov 37 § 25, stk. 1, men hvor den domfældte fritoges for en af ministeriet krævet nedrivning.

Dette tvivlsspørgsmål afklaredes gennem § 67, stk. 1 og ved bestemmelsen i § 50, hvorefter rigsantikvaren kan kræve genoprettet den hidtidige tilstand af et jordfast fortidsminde, der er beskadiget, ændret eller flyttet, og eventuelt lade arbejdet udføre på ejerens og brugerens bekostning, se herom § 50 1.

I den i § 66 5 nævnte Grindsted rets dom af 14. august 1972 blev det af de tiltalte gjort gældende, at § 67, stk. 1, ikke kunne anvendes, da rigsantikvaren ikke havde påbudt genopførelse efter § 50, der måtte gå forud for § 67, stk. 1. Entreprenøren gjorde yderligere gældende, at § 67, stk. 1, ikke kunne anvendes for hans vedkommende under hensyn til udtrykket »den til enhver tid værende ejer«. I dommens præmisser anføres, at krav om genopførelse for både ejerens og entreprenørens vedkommende »findes hjemlet ved retsplejelovens § 997...«. (Dommen er under anke). Se iøvrigt om retsplejeloven § 997, Poul Sørensen i JUR 1968, s. 237 f.

2. Bestemmelsen har endnu ikke været praktiseret. Den svarer til byggelovens § 64, stk. 5, 1. pkt., idet bl. a. reglerne i § 64, 3. pkt., om politiets bistand er udeladt, se § 50 3. Inden for naturfredningsloven udgør § 50, 2. pkt., og § 23, stk. 2, delvis tilsvarende bestemmelser, se § 23 3. Se endvidere Poul Sørensen i JUR 1968, s. 234 f, samt Gomard, Foredret, 2. udg., 1966, s. 2.

§ 68. *Loven træder i kraft den 1. oktober 1969. Bestemmelserne i §§ 33 og 54, stk. 3, 2. pkt., træder i kraft 1. april 1970. (1)*

Stk. 2. Følgende love og bestemmelser ophæves:

- 1) lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning.*
- 2) lov nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle. (2)*
- 3) § 4, stk. 4, i lov om udstykning og sammenlægning m.m. af faste ejendomme, jfr. lovbekendtgørelse nr. 119 af 10. april 1967. (3)*

1. Det særlige ikrafttrædelsestidspunkt for §§ 33 og 54, stk. 3, 2. pkt., skyldes hensigtsmæssigheden af, at disse bestemmelser trådte i kraft samtidig med kommunalreformen.

2. Der henvises til § 1 II.

3. Den ophævede bestemmelse er indarbejdet i § 48, stk. 1, 1. pkt. (»... må ikke deles ved udstykning, omdeling eller skelforandring...«).

§ 69. Lov nr. 140 af 7. maj 1937 finder anvendelse på fredningssager, der i henhold til nævnte lovs kap. II er rejst inden den 1. oktober 1969. (1)

Stk. 2. Kendelser om begrænsninger i almenhedens færdsel på strandbredden truffet i henhold til § 23, i lov nr. 140 af 7. maj 1937 bevarer deres gyldighed, indtil fredningsnævnet eller overfredningsnævnet træffer anden bestemmelse. (2)

Stk. 3 (overgangsbestemmelse udeladt).

Stk. 4. Sager om undtagelse fra bestemmelsen i § 25, stk. 1, i lov nr. 140 af 7. maj 1937, der er modtaget i ministeriet for kulturelle anliggender inden den 1. oktober 1969, færdigbehandles efter reglerne i § 25, stk. 5, 4. pkt., i den nævnte lov. (3)

Stk. 5. Fredningsplaner, der er bekendtgjort inden denne lovs ikrafttræden, bevarer deres gyldighed og har de i § 37, stk. 2, nævnte retsvirkninger. (4)

Stk. 6. De bekendtgørelser om videnskabelige reservater, der er udstedt i henhold til den hidtidige lovgivning, forbliver i kraft og kan forlænges, indtil de ophæves, eventuelt i forbindelse med, at reservaterne fredes efter denne lovs kap. III. (5)

1. Bestemmelsen får navnlig betydning ved erstatningsfastsættelsen, se Cirk s. 481.

Se endvidere § 13 13, § 21 8, § 25 3, § 32 4 samt Lov 72 § 2 1.

2. *Kendelser i henhold til Lov 37 § 23* er fåtallige. Som eksempler kan anføres fredningsnævnet for Sorø amtsråds-kreds' kendelse af 19. maj 1939 om begrænsninger i offentlighedens adgang til dele af strandbredderne ved Holsteinborg gods og fredningsnævnet for Bornholms amtsråds-kreds' kendelse af 24. februar 1958 om afspærring af en badeetablisementet Østersøbadet tilhørende strandbred ved Sandvig, jfr. fredningsnævnet for Bornholms amts frednings-kreds' kendelse af 30. september 1970.

I andre tilfælde er der tilvejebragt særordninger ved *fredningskendelser* afsagt i forbindelse med fredninger i medfør af Lov 37 kap. III, men uden særlig henvisning til Lov 37 § 23, stk. 3. Som eksempel herpå kan nævnes OFNK 7. november 1939, hvorved i forbindelse med en fredning af Ørkenen på Anholt et mindre strandareal forbeholdtes ejeren til badning.

I disse tilfælde vil det bero på en konkret afvejelse af fredningskendelsens indhold af forudsætninger om den pågældende særordning kan anses opretholdt uanset hovedreglen i Lov 69 § 54, stk. 1.

Andre indskrænkninger i almenhedens rettigheder i henhold til § 54, kan, se også § 54 14, være tilvejebragt gennem etablering af *vildtreservater*, der tidligere skete i henhold til § 7 i reservatloven af 1936, nu efter §§ 34-36 i jagtloven af 1967. Det er antaget, at bestemmelserne i §§ 54 og 56 ikke

medfører nogen ændring i den hidtidige beskyttelse af reservaterne, jfr. Skr. 13. november 1970.

For så vidt angår de tidligere etablerede *videnskabelige reservater*, der i henhold til stk. 6 forbliver i kraft, se under 5, er det under den tidligere lovgivning, Lov 37, antaget, at dennes § 23 ikke kunne påberåbes over for et færdselsforbud som følge af reservatloven, Skr. 16. marts 1967.

3. Ministeriet har for sit vedkommende færdigbehandlet de inden 1. oktober 1969 modtagne sager. Bestemmelsen kan derfor ikke længere antages at kunne få betydning.

4. Der henvises til s. 193 f.

5. De endnu gældende reservatbekendtgørelser er opregnede i § 59 1. Forlængelser med hjemmel i § 69, stk. 6, er sket med hensyn til Tipperne og Klægbanken i Ringkøbing Fjord, jfr. bekendtgørelse nr. 506 af 30. november 1971 og Hesselø, jfr. bekendtgørelse nr. 456 af 18. oktober 1972.

§ 70. (Overgangsbestemmelse, udeladt) (1).

1. De i Lovbek udeladte bestemmelser omfatter overgangsregler med hensyn til gyldigheden af beskikkelser og valg til de i lovens §§ 3–7 omtalte administrative og rådgivende organer. Kun for så vidt angår beskikkelser af formændene for fredningsnævnene er datoen for de forlængede beskikkelser, der udløber den 1. oktober 1973, endnu aktuel, se § 3, 6.

§ 71. Loven gælder ikke for Færøerne (1) og Grønland (2).

1. Fredningsspørgsmål af enhver art udgør færøske særanliggender, jfr. lov nr. 137 af 23. marts 1937 om Færøernes hjemmestyre § 2 med liste A nr. 10, 11 og 13. Lovgivningen om-

fatter lagtingslov nr. 48 af 9. juli 1970 om naturfredning; lagtingslov nr. 19 af 16. september 1948 om jordfaste fortidsminder (og bygninger); lagtingslov nr. 27 af 9. september 1954 om fuglefangst m.v. med ændringer ved lagtingslov nr. 37 af 25. maj 1963.

2. For Grønland findes ingen naturfredningslovgivning. Fredninger beror efter gammel praksis på administrative bestemmelser eller særlige aftaler.

Blandt disse kan nævnes:

- a. Ministeriet for Grønlands bekendtgørelse nr. 218 af 31. juli 1956 om fredninger i Nordøstgrønland. Bekendtgørelsen drejer sig om fredning af dyre- og fuglearter og udlægger Sandøen i Youngsund som reservat.
- b. Landsrådsvedtægt af 13. september 1962, stadfæstet af ministeriet for Grønland den 6. august 1963, om fredning af Quinguadalen i Nanortalik kommune.

Landsrådsvedtægt af 28. april 1969 om fredning af Klosterdalen i samme kommune.

- c. Godhavn kommunalbestyrelses vedtægt af 17. juni 1954, stadfæstet af landshøvdingen den 30. september 1954, om fredning af Østerlien.

Specielt om beskyttelsen af jordfaste fortidsminder foreligger følgende regler:

Indenrigsministeriets cirkulære af 19. april 1916 angående foranstaltninger til sikring af kulturminder i Grønland, se Beretninger og Kundgørelser vedrørende Grønlands dyreliv 1916, s. 424.

Ministeriet for Grønlands bekendtgørelse nr. 39 af 22. februar 1967 om rejser til og fra Grønland, specielt § 4.

Statsministeriets regulativ af 11. november 1948 angående fredlysning af fortidsminder i Grønland, se Beretningen og kundgørelsen vedrørende Grønlands dyreliv 1948, s. 73 f. Regulativet afløste statsministeriets tidligere regulativ af 10. april 1937 med tilsvarende indhold.

En fredningslovgivning for Grønland er under forberedelse, se U 1971. B. s. 273.

Lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af lov om naturfredning, der ændrer §§ 1, 7, 31, 37, 38, 43, 46, 47, 47 a, 57 og 66 indeholder følgende ikrafttrædelsesbestemmelse:

§ 2. *Loven træder i kraft den 1. september 1972 (1).*

Stk. 2. De hidtil gældende regler (2) finder anvendelse på fredningssager (3), der er rejst inden 1. september 1972.

1. Et eksempel fra praksis på anvendelsen af de nye regler i Lov 72 er OFNK 31. oktober 1972, hvor der i en vejbyggeliniesag efter § 47 blev lagt afgørende vægt på de forureningsmæssige aspekter, navnlig støjgener, jfr. den nye bestemmelse i § 1, stk. 2 nr. 4. Kendelsen illustrerer, at de nye bestemmelser finder anvendelse, selv om sagen er rejst før 1. september 1972 i modsætning til, hvad der gælder for fredningssager. Se nedenfor under 2 og 3. Se også Cirk 72 punkt 10 om anvendelsen af de nye regler i § 43. Endvidere illustrerer den, at kendelsesformen i praksis anvendes også for andet end fredninger (og ophævelse af sådanne), se § 19 4.

Om overgangssituationen ved indførelsen af nye bygge- og beskyttelseslinier, se Bent Christensen i Fast ejendoms regulering, 3. udg., 1971, s. 108 og Skr 29. oktober 1970 i forbindelse med U 1972. 603 H, jfr. § 66 3.

2. Blandt de *hidtil gældende regler* er også overgangsbestemmelsen i Lov 69 § 69, stk. 1. For så vidt angår de verserende fredningssager gælder herefter for så vidt tre forskellige love afhængig af, om sagerne er rejst inden 1. oktober 1969 (Lov 37-61), mellem 1. oktober 1969 og 1. september 1972 (Lov 69) eller efter 1. september 1972 (Lov 69-72), se nærmere Cirk 72, punkt 17 samt Forsl 72.

Den *praktiske betydning* af, at de hidtil gældende regler finder anvendelse på fredningssager rejst før 1. september 1972, ligger nærmest i modsætningen hertil, nemlig at *Lov 69-72 ikke* finder anvendelse på sådanne sager. Dette *vil kunne* spille en rolle ved erstatningsfastsættelsen i tilfælde af, at fredningssagen hindrer f. eks. dambrug eller vandløbsreguleringer (jfr. de ved Lov 69-72 gennemførte ændringer i § 43, stk. 1, nr. 4 og stk. 2) eller råstofudnyttelse i beskyttelseszonen omkring søer (jfr. den nye regel i § 47 a).

Da der ikke ved Lov 72 er sket reelle ændringer i kap. III, har overgangsbestemmelsen derimod ikke – i modsætning til § 69, stk. 1, se § 69 1 – betydning for selve fredningsprocessen.

3. Fredningssager må forstås som sager om fredning, d. v. s. sager, der behandles efter reglerne i kap. III, se Cirk 72 punkt 17. Andre bestemmelser, der anvender det tilsvarende udtryk, er § 69, stk. 1, samt § 3, stk. 4, § 38, stk. 1, § 39 og § 45.

Ved § 13, stk. 2 i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet, der ifølge bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972 er trådt i kraft den 1. oktober 1972, er § 44, stk. 2 og 3 og § 45, stk. 2 ophævet (1).

1. Der henvises til § 1 4, § 20 6, § 21 4, g. s. 119 samt § 44 1. Se endvidere Cirk 72, punkt 12.

For landbrugsejendomme gælder bekendtgørelse nr. 452 af 29. september 1972 om behandlingen af ansøgninger om tilladelse til udnyttelse af særlige forekomster i jorden på landbrugsejendomme. Ved siden af råstofferne, gælder stadig lov nr. 172 af 7. juni 1958 om brunkullejer. Se om loven Fl. Tolstrup i Fast ejendoms regulering, 3. udg., 1972, s. 442.

TILLÆG

**INDEHOLDENDE
LOVE, BEKENDTGØRELSER,
CIRKULÆRER M.V.
MED TILKNYTNING TIL
NATURFREDNINGSLOVEN**

*Ministeriet for kulturelle anliggenders lovbekendtgørelse
nr. 445 af 1. oktober 1972.*

Bekendtgørelse af Lov om naturfredning

Herved bekendtgøres lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning med de ændringer, der følger af lov nr. 284 af 7. juni 1972, og § 13, stk. 2 i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet.

Kap. I.

Formål.

§ 1. Ved denne lov tilstræbes at værne Danmarks natur og landskabelige værdier og i videst muligt omfang at give befolkningen mulighed for at nyde godt af disse.

Stk. 2. De beføjelser, som loven hjemler, skal særlig anvendes til:

- 1) at bevare og pleje større landskaber og andre områder, som på grund af deres landskabelige værdi eller beliggenhed har væsentlig betydning for almenheden,
- 2) at bevare og pleje områder, planter og dyr samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn er af væsentlig interesse,
- 3) at åbne adgang til at færdes og opholde sig i naturen på steder, hvor dette er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv,
- 4) at bidrage til, at det menneskelige miljø ikke forringes gennem forurening.

Kap. II.

Fredningskredse og fredningsmyndigheder.

Fredningskredse.

§ 2. København og hvert amt udgør en fredningskreds.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan bestemme, at et amt skal deles i flere fredningskredse.

Fredningsnævn.

§ 3. For hver fredningskreds nedsættes et fredningsnævn bestående af en formand og 2 andre medlemmer. Formanden, der skal være dommer, beskikkes af ministeren. Uden for København vælges de 2 andre medlemmer af henholdsvis amtsrådet og kommunalbestyrelsen i den kommune, hvori det område, som fredningssagen angår, er beliggende. I København vælger magistraten og borgerrepræsentationen hvert et medlem.

Stk. 2. For hvert af medlemmerne beskikkes eller vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1. Suppleanten for formanden kan være en dommerfuldmægtig. Det af et kommunalt råd valgte medlem og suppleanten for dette må ikke begge være medlem af vedkommende råd. Omfatter en fredningssag en ejendom, der tilhører vedkommende kommune, må alene den person, der ikke er medlem af rådet, deltage i sagens behandling.

Stk. 3. Samtlige beskikkelser og valg gælder for 4 år.

Stk. 4. Angår en fredningssag et område, der er beliggende i 2 eller flere fredningskredse, henviser ministeren sagen til et af nævnene, der efter ministerens bestemmelse kan suppleres med et eller flere kommunale medlemmer af det eller de andre nævn.

Stk. 5. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden for fredningsnævnene.

Overfredningsnævnet.

§ 4. Overfredningsnævnet består af en formand og et antal

andre medlemmer. Formanden skal have juridisk embedseksamen. Af de andre medlemmer vælger hvert af de partier, der er repræsenteret i finansudvalget, 1 medlem, medens 2 vælges af højesteret blandt rettens medlemmer.

Stk. 2. Ministeren kan beskikke en suppleant for formanden. For de andre medlemmer vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1. Suppleanter for de medlemmer, der vælges af højesteret, skal være højesteretsdommere eller opfylde de almindelige betingelser for udnævnelse til højesteretsdommer.

Stk. 3. De af partierne og højesteret foretagne valg gælder for 4 år. Når et parti ikke længere er repræsenteret i finansudvalget, udtræder det pågældende medlem og hans suppleant af overfredningsnævnet.

Stk. 4. Efter overfredningsnævnets beslutning kan afgørelse i visse sager træffes af et udvalg bestående af formanden og 2 andre medlemmer udpeget henholdsvis blandt de af partierne og af højesteret valgte medlemmer.

Stk. 5. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden for overfredningsnævnet.

Taksationskommissionen.

§ 5. Taksationskommissionen består af 3 medlemmer. Formanden og det ene af de andre medlemmer beskikkes af ministeren. Formanden skal have juridisk embedseksamen. Det 3. medlem vælges af de kommunale myndigheder i den kommune, hvori det område, som fredningssagen angår, er beliggende, således at medlemmet i København vælges af borgerrepræsentationen, på Frederiksberg af kommunalbestyrelsen og i det øvrige land af amsrådet.

Stk. 2. For hvert af medlemmerne beskikkes eller vælges en suppleant efter reglerne i stk. 1.

Stk. 3. Samtlige beskikkelser og valg gælder for 4 år.

Stk. 4. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden for taksationskommissionen.

Fredningsplanudvalg.

§ 6. Fredningsplanudvalg nedsættes for et eller flere amter eller for nærmere af ministeren fastsatte områder.

Stk. 2. Ministeren fastsætter medlemmernes antal og beskikker formanden og de øvrige medlemmer, hvoraf et flertal skal være folkevalgte. Udvalget består af repræsentanter for kommunerne i området og for ministerierne samt af sagkyndige.

Stk. 3. Fredningsplanudvalgene yder efter anmodning fredningsnævnene bistand.

Stk. 4. Ministeren fastsætter retningslinjer for fredningsplanudvalgenes arbejde.

Naturfredningsrådet.

§ 7. Naturfredningsrådet består af 10 medlemmer, der skal have naturvidenskabelig indsigt. Ministeren beskikker medlemmerne efter indstilling fra universiteternes naturvidenskabelige fakulteter, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Geologiske Undersøgelse og eventuelt andre videnskabelige institutioner. Ministeren kan fastsætte de nærmere regler herfor.

Stk. 2. Beskikkelserne gælder for 4 år.

Stk. 3. Rådets formand beskikkes af ministeren blandt medlemmerne.

Stk. 4. Ministeren kan fastsætte en forretningsorden for rådet.

Anerkendte foreninger og institutioner.

§ 8. Ministeren for kulturelle anliggender kan meddele anerkendelse til foreninger og institutioner, der virker for gennemførelse af lovens formål.

Administrationsudgifter.

§ 9. Alle udgifter ved lovens administration afholdes af statskassen.

Stk. 2. Dog afholdes alle udgifter vedrørende fredningsnævnene samt udgifterne i medfør af § 23, stk. 1, i København eller på Frederiksberg af kommunen og i det øvrige land af amtsfonden. Ligger det sted, som sagen angår, dels i en af de nævnte byer og dels i en amtsrådskreds, eller ligger det i flere amtsråds kredse, træffer fredningsnævnet bestemmelse om fordelingen.

Kap. III.

Fredning.

Formål.

§ 10. Efter reglerne i dette kapitel kan der foretages fredning til gennemførelse af de i § 1, stk. 2, nævnte formål.

Rejsning af fredningssag.

§ 11. Fredningssag kan rejses af et ministerium, en kommunalbestyrelse, vedkommende fredningsplanudvalg samt en anerkendt forening eller institution.

Afvisning.

§ 12. Fredningsnævnet kan straks eller efter en foreløbig undersøgelse afvise sagen, såfremt nævnet finder, at der ikke eller ikke for tiden kan blive tale om fredning af det pågældende område.

Bekendtgørelse m. v.

§ 13. Når omfanget og beskaffenheden af den fredning, der kan komme på tale, kan fastlægges, foretager fredningsnævnet, såfremt det ikke har truffet beslutning efter § 12, bekendtgørelse om sagens genstand og omfang i Stats-tidende og et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen. Samtidig underrettes ejeren og brugeren af de på-

gældende ejendomme ved anbefalet brev om den påtænkte fredning.

Stk. 2. Når der har fundet bekendtgørelse sted i Statstidende, må der ikke foretages noget, der kan hindre eller vanskeliggøre sagens gennemførelse.

Stk. 3. Gennemføres fredningen ikke, kan fredningsnævnet eller overfredningsnævnet efter anmodning erstatte private grundejeres tab ved ikke at kunne udnytte ejendommen som hidtil i tiden mellem bekendtgørelsen i Statstidende og opgivelsen af fredningen.

Møder.

§ 14. Under sagens behandling afholdes et møde, som hovedregel på vedkommende ejendom.

Stk. 2. Bekendtgørelse om mødets afholdelse foretages med mindst 14 dages varsel i de i § 13, stk. 1, nævnte blade.

Stk. 3. Til mødet indkaldes skriftligt med mindst 14 dages varsel:

- 1) ejendommens ejer og bruger,
- 2) panthavere i ejendommen,
- 3) andre indehavere af rettigheder over ejendommen, der må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse,
- 4) den myndighed, forening eller institution, der har rejst sagen,
- 5) vedkommende fredningsplanudvalg, amtsråd og byudviklingsudvalg samt den stedlige kommunalbestyrelse,
- 6) andre, der har fremsat anmodning om indkaldelse, og som må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse.

Stk. 4. Indkaldelse af de i stk. 3, nr. 1-3, nævnte foretages ved anbefalet brev.

§ 15. Afholdes der flere møder, sker indkaldelsen til senere møder alene ved underretning til de mødte og dem, der har fremsat udtalelser efter § 16, stk. 2. Underretning sker ved tilkendegivelse i et møde eller ved indkaldelse efter reglerne i § 14, stk. 3 og 4.

§ 16. De, der giver møde, skal have lejlighed til at udtale sig om fredningen og eventuelt fremsætte erstatningskrav samt nærmere begrunde dette.

Stk. 2. De, der efter § 14, stk. 3, skal indkaldes til mødet, kan, selv om de ikke giver møde, fremsende en udtalelse til nævnet om sagen.

§ 17. Fredningsnævnet skal søge at opnå enighed med ejeren og indehavere af andre rettigheder over ejendommen om fredningens indhold, omfang og erstatningens størrelse.

Høring af naturfredningsrådet.

§ 18. Ved fredning af naturvidenskabelige eller undervisningsmæssige grunde skal fredningsnævnet indhente en erklæring fra naturfredningsrådet.

Fredningens indhold.

§ 19. Fredning kan ske ved pålæg af fredningsservitutter eller ved afståelse af ejendommen til staten eller en kommune. Afgørelsen træffes ved kendelse, der skal begrundes og særligt angive nævnets stilling til de omstændigheder, parterne har påberåbt sig.

§ 20. Fredningsservitutter kan gå ud på bevarelse af den nuværende tilstand, således at f. eks. yderligere dyrkning, beplantning, indgreb over for plante- og dyreliv, gravning eller bebyggelse af enhver art eller af visse arter fremtidig forbydes. Fredningsservitutter kan endvidere indeholde forskrifter om, hvorledes det fredede areal fremtidig må anvendes, herunder også bestemmelser om forbud mod færdsel på arealet og om, at visse former for anvendelse kræver forudgående tilladelse. Endelig kan det i særlige tilfælde bestemmes, at allerede skete beplantninger, bebyggelser eller andre indretninger skal fjernes.

Stk. 2. Der kan ved fredningsservitut træffes bestemmelse om offentlig brug af bestemte arealer til færdsel, ophold

eller lignende, såfremt det er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv. Fredningsnævnet kan udfærdige et ordensreglement, der bekendtgøres ved opslag på stedet.

Stk. 3. I fredningskendelser kan optages bestemmelser om, hvilke foranstaltninger ejeren eller brugeren skal træffe til fredningens gennemførelse.

Erstatning.

§ 21. I fredningskendelser skal bestemmes, om der tilkommer ejeren, brugeren eller andre indehavere af rettigheder over ejendommen erstatning. I bekræftende fald skal der endvidere træffes bestemmelse om erstatningens størrelse. Bortset fra ejere og brugere ydes der kun erstatning til rettighedshavere, der under sagen har nedlagt påstand herom.

Stk. 2. Fredningsnævnet bestemmer, om den erstatning, der tilkommer en bruger, skal ydes ved fradrag i hans afgift til ejeren eller undtagelsesvis ved udbetaling af et beløb én gang for alle.

Stk. 3. I fredningskendelser angives ved pålæg af fredningsservitutter den forringelse, der herved sker af ejendommens værdi, og ved afståelse ejendommens værdi i handel og vandel. Såfremt der påføres ejeren eller andre berettigede andet økonomisk tab, angives erstatningen herfor som en særlig post så vidt muligt med oplysning om, hvorledes den er beregnet.

Stk. 4. Erstatningsbeløb forrentes fra datoen for afsigelsen af fredningsnævnets kendelse, og indtil beløbet kan hæves med en årlig rente, der er 1 pct. højere end den af Danmarks Nationalbank fastsatte diskonto, der er gældende på den nævnte dato. Fredningsnævnet eller overfredningsnævnet kan under særlige omstændigheder fastsætte et andet begyndelsestidspunkt for forrentningen.

Stk. 5. Foretages der fredning ved afståelse af en del af en ejendom, bortfalder alle panterettigheder i denne del af ejendommen, medmindre andet bestemmes i det enkelte til-

fælde. Erstatning kan i disse tilfælde kun udbetales til ejeren med panthaverens samtykke, medmindre vedkommende nævn skønner, at indgrebet ikke medfører nogen som helst fare for pantesikkerheden.

Underretning om afgørelsen.

§ 22. Meddelelse om fredningsnævnets beslutning i henhold til § 12 tilsendes ved anbefalet brev den, der har rejst sagen, samt andre, der har været inddraget under sagen.

Stk. 2. Udskrift af fredningskendelser tilsendes:

- 1) ejendommens ejer og bruger,
- 2) andre indehavere af rettigheder over ejendommen, som under sagen har givet møde eller fremsat udtalelse, jfr. § 16, stk. 2, eller fået tilkendt erstatning,
- 3) et ministerium, der har rejst sagen eller givet møde under sagen eller fremsat ønske om underretning,
- 4) vedkommende fredningsplanudvalg, amtsråd og byudviklingsudvalg,
- 5) den stedlige kommunalbestyrelse samt en kommunalbestyrelse, der har rejst sagen eller givet møde under sagen eller fremsat ønske om underretning,
- 6) anerkendte foreninger eller institutioner,
- 7) andre, der har givet møde under sagen og har fremsat ønske om underretning, såfremt de må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse.

Stk. 3. Underretning af de i stk. 2, nr. 1-2, nævnte personer sker ved anbefalet brev.

Stk. 4. Personer og myndigheder m. v., der efter § 24, stk. 1 og 2, kan indbringe afgørelsen for overfredningsnævnet, skal have meddelelse herom og om fristen for indgivelse af klagen.

Stk. 5. Inden 8 dage efter, at en fredningskendelse er afsagt, foretager fredningsnævnet bekendtgørelse om fredningen i de i § 13, stk. 1, nævnte blade.

Fredningens gennemførelse.

§ 23. Fredningsnævnet træffer de nødvendige foranstaltninger, til gennemførelse og sikring af fredningen.

Stk. 2. Foretager ejeren eller brugeren ikke de foranstaltninger, der påhviler ham ifølge kendelse, kan nævnet lade foranstaltningerne udføre på hans bekostning.

Klage.

§ 24. Fredningsnævnets beslutning efter § 12 kan indbringes for overfredningsnævnet af den, der har rejst sagen.

Stk. 2. Fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger kan indbringes for overfredningsnævnet af de i § 22, stk. 2, nr. 1–6, nævnte personer og myndigheder m. v.

Stk. 3. Klagefristen er 4 uger fra den dag, fredningsnævnets afgørelse er meddelt den pågældende. Når der er særlig grund dertil, kan overfredningsnævnet dog tillade, at sagen indbringes for nævnet, selv om begæring om sagens indbringelse fremkommer efter udløbet af den nævnte frist, men inden 3 måneder efter kendelsens afsigelse.

Forelæggelse.

§ 25. Kendelser, der medfører udgifter for det offentlige på over 50.000 kr. til betaling af erstatning, skal af fredningsnævnet forelægges for overfredningsnævnet.

Overfredningsnævnets behandling af klagesager.

§ 26. Forinden overfredningsnævnet træffer afgørelse i en sag, der er indbragt for nævnet efter § 24, stk. 2, skal det indkalde klageren og de i § 14, stk. 3, nr. 4–6, nævnte myndigheder og personer.

Stk. 2. Reglerne i §§ 14–16 finder tilsvarende anvendelse med hensyn til ejendomme, der uden at være omfattet af fredningsnævnets kendelse inddrages under overfredningsnævnets behandling.

§ 27. Overfredningsnævnet kan ændre fredningsnævnets afgørelse og herunder udvide eller indskrænke omfanget af en fredning. Dette gælder, uanset hvem der oprindeligt har rejst sagen eller indbragt denne for overfredningsnævnet, og uanset de påstande, der er nedlagt for fredningsnævnet.

Hjemvisning.

§ 28. Går fredningsnævnets afgørelse ud på, at der intet skal foretages, kan overfredningsnævnet, hvis det finder, at fredningen bør gennemføres, hjemvise sagen til fornyet behandling af fredningsnævnet. Hjemvisning kan endvidere ske, hvis overfredningsnævnet beslutter at udvide fredningens omfang.

Erstatning.

§ 29. Overfredningsnævnet skal søge at opnå enighed med de berettigede om fredningens indhold, omfang og erstatningens størrelse. Opnås der ikke enighed om erstatningen, forelægger overfredningsnævnet, efter at have truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang, erstatningsspørgsmålene for taksationskommissionen til afgørelse.

Taksation.

§ 30. Til taksation, der i reglen afholdes på vedkommende ejendom, indkaldes med mindst 14 dages varsel ejendommens ejer og bruger samt andre, der efter de foreliggende oplysninger må antages at have retlig interesse i taksationen.

Stk. 2. Indkaldelse efter stk. 1 skal ske ved anbefalet brev og indeholde oplysning om overfredningsnævnets afgørelse med hensyn til fredningens indhold og omfang.

Stk. 3. Taksationskommissionens afgørelse skal begrundes og særligt angive kommissionens stilling til de omstændigheder, parterne har påberåbt sig. Bestemmelsen i § 21, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 4. Taksationskommissionen tilsender overfrednings-

nævnet en fuldstændig udskrift af afgørelsen. Til ejere og brugere af de pågældende ejendomme samt til andre, som må antages at have retlig interesse heri, og som fremsætter begæring herom, sendes en udskrift vedrørende de spørgsmål, der har betydning for den pågældende.

Stk. 5. I særlige tilfælde kan overfredningsnævnet, når taksationskommissionens afgørelse foreligger, tage spørgsmålet om fredningens indhold og omfang op til fornyet behandling.

*Underretning om gennemførelse af
overfredningsnævnets afgørelse.*

§ 31. § 22, stk. 1, 2 og 5, samt § 23 finder tilsvarende anvendelse med hensyn til overfredningsnævnets kendelser og beslutninger.

Forelæggelse for ministeren.

§ 32. Hvis overfredningsnævnets kendelse eller beslutning medfører udgift for det offentlige på over 200.000 kr. til betaling af erstatning, fremsendes kendelsen eller beslutningen til ministeren, der afgør, om han vil søge bevilling til betaling af statskassens andel af beløbet.

Stk. 2. Når statens andel af erstatningen er bevilget, er vedkommende kommuner, jfr. § 3, forpligtet til at betale deres andel.

Erstatningsfordelingen mellem stat og kommune.

§ 33. Statskassen betaler tre fjerdedele af fredningserstatningen. Den sidste fjerdedel betales af det pågældende amtsfond. Ligger det fredede område helt i København eller på Frederiksberg, betales fjerdedelen dog alene af den pågældende kommune. Ligger området dels i en af de nævnte byer og dels i en amtsrådsreds, eller ligger det i flere amtsrådsredse, træffer fredningsnævnet eller overfredningsnævnet bestemmelse om fordelingen.

Stk. 2. Overfredningsnævnet kan, såfremt mindst 5 medlemmer stemmer herfor, beslutte, at statskassen skal betale indtil ni tiendedele af erstatningen, hvis det drejer sig om en fredning, der vil medføre store udgifter, og som har betydning for hele landet eller store dele deraf, medens den by eller amtskommune, hvori det pågældende område ligger, ikke har særlig interesse i fredningen.

Stk. 3. Fredningsnævnet eller overfredningsnævnet kan pålægge en kommune, der ikke er erstatningspligtig efter stk. 1, at betale en passende del af erstatningen, såfremt det må antages, at beboerne i kommunen har en væsentlig fordel af fredningen.

Ændringer i fredningskendelser.

§ 34. Fredningsnævnet kan gøre undtagelse fra bestemmelser i fredningskendelser, som ikke har været indbragt for overfredningsnævnet. Fredningsnævnet kan endvidere, såfremt alle medlemmerne stemmer herfor, helt eller delvis ophæve sådanne kendelser.

Stk. 2. Overfredningsnævnet kan gøre undtagelser fra bestemmelser i fredningskendelser, der er afsagt af nævnet, samt helt eller delvis ophæve sådanne kendelser.

Stk. 3. Afgørelse efter stk. 1 og 2 træffes ved kendelse.

Stk. 4. Forinden der træffes afgørelse efter stk. 1 og 2, skal vedkommende nævn forhandle med ansøgeren samt dem, der i henhold til kendelsen er påtaleberettigede.

Stk. 5. Underretning om afgørelsen tilsendes:

- 1) de i stk. 4 nævnte personer og myndigheder m. v.,
- 2) ejendommens ejer og bruger,
- 3) vedkommende kommunalbestyrelse, amtsråd, fredningsplanudvalg og byudviklingsudvalg,
- 4) anerkendte foreninger og institutioner,
- 5) andre, der må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse.

§ 22, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 6. Afgørelser, der er truffet af fredningsnævnet, kan

indbringes for overfredningsnævnet af de i stk. 5 nævnte personer og myndigheder m. v. § 24, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 7. Såfremt en afgørelse efter stk. 1 eller 2 medfører en væsentlig værdiforøgelse for vedkommende ejendom, kan undtagelsen eller ophævelsen gøres betinget af, at der til statskassen indbetales et beløb, der ikke må overstige værdiforøgelsen.

Stk. 8. Fredningsnævnet træffer de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse af afgørelser efter stk. 1 og 2.

Kap. IV.

Planlægning.

Landskabsanalyser.

§ 35. Fredningsplanudvalgene foretager landskabsanalyser og udarbejder vejledende retningslinjer til støtte for andre myndigheders planlægning og administration.

Fredningsplaner.

§ 36. Fredningsplanudvalgene udarbejder på grundlag af de i § 35 nævnte landskabsanalyser efter anmodning af ministeren for kulturelle anliggender eller på eget initiativ fredningsplaner over områder, hvor der kan blive tale om fredning efter kap. III eller erhvervelse til det offentlige efter § 61.

§ 37. Fredningsplaner skal godkendes af ministeren efter samråd med overfredningsnævnet. Fredningsplanudvalget foretager bekendtgørelse i Statstidende om planens godkendelse og foranlediger planen tinglyst på de ejendomme, der omfattes af planen. Meddelelse om godkendelsen indrykkes endvidere i et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen.

Stk. 2. Når der har fundet bekendtgørelse sted i Stats-tidende, må, indtil der er sket bekendtgørelse om rejsning af fredningssag, jfr. § 13, eller om, at planen er opgivet, tilstanden på de pågældende områder ikke forandres uden fredningsplanudvalgets tilladelse. Sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer inden for en landbrugs- eller skovbrugsdrift kan dog gennemføres uden tilladelse.

§ 38. Meddeler fredningsplanudvalget afslag på en anmodning om tilladelse efter § 37, stk. 2, kan ejeren kræve, at fredningsplanudvalget rejser fredningssag.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan fastsætte regler om, at ejeren først kan kræve fredningssag efter stk. 1 rejst den 1. september 1975, eller når der er forløbet 3 år fra en fredningsplans bekendtgørelse.

§ 39. Træffer ministeren bestemmelse om, at en fredningsplan helt eller delvis skal ophæves, foretager fredningsplanudvalget bekendtgørelse herom som nævnt i § 37, stk. 1, ligesom det foranlediger aflysning af planen på vedkommende ejendomme. Aflysning skal endvidere ske, når der er rejst fredningssag.

Forbud.

§ 40. Må det antages, at en ejendom vil blive anvendt på en måde, der vil komme i strid med en fredningsplan, som er under udarbejdelse, kan ministeren efter anmodning fra fredningsplanudvalget nedlægge forbud mod en sådan anvendelse. Forbuddet nedlægges for et år, men kan dog, hvis særlige omstændigheder taler derfor, forlænges for yderligere et år.

Stk. 2. Ministeren kan fastsætte regler om, at forbud efter stk. 1 skal gælde for 2 år, og at det kan forlænges for yderligere 2 år.

Kap. V.

Anlæg i det åbne land.

Område.

§ 41. Bestemmelserne i §§ 42–45 finder kun anvendelse på anlæg m. v., der placeres uden for byer og bymæssige bebyggelser.

Offentlige anlæg.

§ 42. Offentlige anlæg skal placeres og udformes således, at de ikke i unødig grad virker skæmmende i landskabet.

Stk. 2. Ministeren for kulturelle anliggender kan med tilslutning af den eller de ministre, hvorunder de pågældende anlægsarbejder hører, bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af offentlige anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller vedkommende fredningsplanudvalg. Det kan endvidere bestemmes, at anlægsmyndigheder, såfremt ministeren eller fredningsplanudvalget ikke kan godkende et forelagt projekt, eller såfremt anlægsmyndigheden ikke kan tiltræde vilkår, der er knyttet til godkendelsen, kan indbringe sagen for vedkommende fredningsnævn til afgørelse. Bestemmelse efter 1. og 2. punktum kan træffes for hele landet eller for nærmere angivne dele af landet.

Forskellige offentlige eller private anlæg.

§ 43. Følgende anlæg må kun etableres med fredningsplanudvalgets tilladelse:

- 1) campingpladser, væddeløbs- og motorbaner samt skydebaner,
- 2) tankstationer,
- 3) oplagspladser, der ikke er nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet samt lossepladser, og
- 4) pelsdyrfarme og dambrug.

Stk. 2. Ændringer af offentlige vandløbs åbne forløb samt

naturlige søers tilstand må kun ske med fredningsplanudvalgets tilladelse. Arbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer kan dog foretages uden forelæggelse for fredningsplanudvalget.

Stk. 3. Hvis anvendelsen af en ejendom til de i stk. 1 nævnte formål medfører væsentlige ulemper eller virker stærkt skæmmende i forhold til omgivelserne, kan fredningsplanudvalget meddele ejeren påbud om etablering af hegn, beplantning eller andre foranstaltninger, som kan afhjælpe forholdet. Dette gælder, uanset hvornår anlægget er etableret, og om dette er sket i henhold til tilladelse efter stk. 1.

Stk. 4. Beboelsesbygninger for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet må kun opføres med fredningsplanudvalgets godkendelse af bygningernes beliggenhed og udformning, medmindre bygningerne opføres i tilknytning til ejendommens hidtidige bebyggelsesarealer.

Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender kan i konkrete sager af mere vidtrækkende betydning bestemme, at afgørelse efter stk. 1-4 træffes af ministeren i stedet for af fredningsplanudvalget.

Andre private anlæg.

§ 44. Ministeren for kulturelle anliggender kan med tilslutning af den eller de ministre, hvorunder de pågældende anlægsarbejder hører, bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af private anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller vedkommende fredningsplanudvalg. Bestemmelse efter 1. punktum kan træffes for hele landet eller for nærmere angivne dele af landet.

§ 45. Såfremt ministeren eller fredningsplanudvalget ikke kan godkende et anlæg som nævnt i § 44, eller såfremt ejeren eller den anlæggende ikke kan tiltræde vilkår, der er knyttet til godkendelsen, skal ministeren eller fredningsplanudvalget efter anmodning rejse fredningssag efter kap. III.

Kap. VI.

Byggelinier m. v.

§ 46. På strandbredder og andre kyststrækninger, hvor der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation, og på arealer, der ligger inden for en afstand af 100 m fra, hvor denne vegetation begynder, må der ikke:

- 1) placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles master, foretages ændringer i terrænet eller henlægges affald og lignende,
- 2) foretages beplantning eller hegning, bortset fra hegning på land- og skovbrugsejendomme,
- 3) foretages udstykning, hvorved der fastlægges skel.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1, nr. 2, gælder ikke for skove, plantager og haver, hvor der var lovlig bevoksning før den 1. januar 1968.

Stk. 3. Er der i henhold til den hidtil gældende lovgivning ved tinglyst deklaration fastsat et mindre forbudsområde end nævnt i stk. 1, er dette fortsat gældende.

Stk. 4. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke for:

- 1) bestående forsvarsanlæg,
- 2) havneanlæg med tilhørende landarealer,
- 3) områder, der den 1. juli 1937 hørte under Københavns eller købstædernes bygrunde,
- 4) områder, der er undtaget fra forbuddet mod bebyggelse m. v. i henhold til bekendtgørelser, udstedt efter den hidtil gældende lovgivning,
- 5) kyststrækninger, der er omfattet af loven om sandflugtsbekæmpelse, medmindre ministeren for kulturelle anliggender fastsætter andet.

Stk. 5. Bygninger, der er opført mellem kysten og byggelinjen før 1. juli 1937 eller i henhold til dispensation efter de hidtil gældende regler, må kun genopføres eller ombygges i overensstemmelse med tegninger og beskrivelser, der er godkendt af fredningsnævnet.

Stk. 6. Hvor ganske særlige forhold foreligger, kan fred-

ningsnævnet, såfremt alle medlemmer stemmer herfor, gørendtagelse fra forbuddet i stk. 1.

Stk. 7. Ministeren kan bestemme, at reglen i stk. 1 ikke skal gælde for nærmere angivne områder. Bestemmelse herom skal bekendtgøres i Statstidende og ét eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen.

Stk. 8. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte på de i stk. 1 nævnte kyststrækninger. Bestemmelse herom kan træffes for hele landet eller nærmere angivne dele af landet.

§ 47. Der må ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende inden for en afstand af

- 1) 300 m fra offentlige skove samt fra private skove på 20 ha eller derover, herunder sammenhængende eller hovedsagelig sammenhængende skovstykker hørende til forskellige skove,
- 2) 150 m fra de i § 3, stk. 2 a-c, i lov om bestyrelsen af de offentlige veje nævnte hovedlandeveje og landeveje. Er der fastsat byggelinjer i henhold til §§ 40 og 41 i den nævnte lov, regnes de 150 m fra disse linjer.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke for:

- 1) bestående forsvarsanlæg,
- 2) havneanlæg med tilhørende landarealer,
- 3) bygninger, der er erhvervsøkonomisk nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- og fiskerierhvervet, og som ikke anvendes til beboelse,
- 4) områder, hvor der inden den 1. januar 1968 var påbegyndt en væsentlig, lovlig bebyggelse inden for de i stk. 1 nævnte linjer.

Stk. 3. I sager vedrørende bebyggelse m. v. inden for 300 m fra de i stk. 1, nr. 1, nævnte skove skal den pågældende skovejer indkaldes til nævnte møder i overensstemmelse med reglerne i § 14 og have lejlighed til at udtale sig. Bestemmelserne i §§ 15, 16, stk. 2, og § 58, stk. 1, 4 og 5, finder tilsvarende anvendelse.

Stk. 4. Ministeren kan bestemme, at reglen i stk. 1 ikke skal gælde for nærmere angivne områder. Bestemmelse herom skal bekendtgøres i Statstidende og ét eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen.

Stk. 5. Uanset bestemmelsen i stk. 1 kan der på bebyggede ejendomme for en kortere tid placeres enkelte campingvogne i umiddelbar tilknytning til den del af bebyggelsen, som anvendes til beboelse, såfremt vognene ikke udlejes og der ikke svares vederlag for placeringen.

Stk. 6. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte inden for de i stk. 1 nævnte linjer. Bestemmelse herom kan træffes for hele landet eller nærmere angivne dele af landet.

§ 47 a. Inden for en afstand af 150 m fra søer med en vandflade på mindst 3 ha og offentlige vandløb med bundbredde efter vandløbsregulativet på mindst 2 m må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller henlægges affald.

Stk. 2. Stk. 1 gælder ikke for:

- 1) oplægning af afskåret grøde og opgravet fyld i forbindelse med vedligeholdelse efter vandløbsregulativet af offentlige vandløb,
- 2) sådanne ændringer i terrænet, der er nødvendige i forbindelse med vandløbsreguleringer efter vandløbsloven,
- 3) beplantninger i skove, plantager og haver, hvor der var lovlig bevoksning før 1. september 1972, og
- 4) områder, hvor der før 1. september 1972 var påbegyndt en væsentlig, lovlig bebyggelse.

Stk. 3. § 47, stk. 2, nr. 1-3, og stk. 4-6, finder tilsvarende anvendelse.

Kap. VII.

Jordfaste fortidsminder.

§ 48. Gravhøje, stengrave, voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner og broanlæg, der enten er synlige i terrænet, eller hvorom der er foretaget tinglysning efter § 52, må ikke beskadiges eller ændres, og det areal, hvorpå de er beliggende, må ikke deles ved udstykning, omdeling eller skelforandring uden rigsantikvarens og fredningsnævnets samtykke. Samme beskyttelse har andre fortidsminder, såsom møllekanaler og dæmninger, stenvolde, stenrækker, kanaler, anlæg ved og i søer, åer og helligkilder m. v., såfremt der er foretaget tinglysning efter § 52.

Stk. 2. Bøvestene, helleristnings- og andre kultstene, runestene, kors, milepæle og lignende må ikke ændres eller flyttes uden rigsantikvarens og fredningsnævnets samtykke.

Stk. 3. Fortidsminder på søterritoriet, såsom stengrave, sejlspærringer, havne- og broanlæg, må ikke beskadiges eller ændres uden rigsantikvarens samtykke. Fund af sådanne anlæg skal straks anmeldes til rigsantikvaren.

§ 49. Findes der under et jordarbejde grave, gravpladser, bopladser, ruiner eller andre jordfaste fortidsminder, skal arbejdet standses i det omfang, det berører fortidsmindet. Fundet skal straks anmeldes til rigsantikvaren, og de fundne genstande skal efter anmodning afleveres til denne. Rigsantikvaren meddeler snarest den, der udfører arbejdet, om dette kan fortsætte, eller det skal indstilles, indtil der er foretaget en undersøgelse, eller – såfremt fortidsmindet søges erhvervet i henhold til stk. 3 – indtil spørgsmålet om en erhvervelse er endeligt afgjort. En eventuel undersøgelse skal være afsluttet inden 1 år efter anmeldelsen. Undersøgelsen bekostes af rigsantikvaren. Udføres arbejdet for en offentlig myndighed, afholdes udgifterne dog af denne myndighed.

Stk. 2. Private grundejeres tab ved ikke at kunne fortsætte den hidtidige drift, medens undersøgelsen foretages,

eller, hvis fortidsmindet søges erhvervet efter stk. 3, indtil spørgsmålet om en erhvervelse er endeligt afgjort, erstattes af rigsantikvaren. Kan der ikke opnås enighed om erstatningen, fastsættes denne af taksationskommissionen.

Stk. 3. Finder rigsantikvaren, at det pågældende fortidsminde bør bevares på stedet for eftertiden, afgiver han, såfremt en aftale om en anden ordning ikke kan opnås, senest ved undersøgelsens afslutning indstilling til ministeren om erhvervelse af fortidsmindet og eventuelt omkringliggende areal. Erhvervelsen kan eventuelt ske ved ekspropriation efter reglerne i lov om fremgangsmåden ved ekspropriation vedrørende fast ejendom.

Stk. 4. Rigsantikvaren kan kræve adgang til steder, hvor der foretages jordarbejder, og hvor der kan formodes under arbejdet at fremkomme fund som nævnt i stk. 1, 1. punktum.

§ 50. Beskadiges, ændres eller flyttes et jordfast fortidsminde, kan rigsantikvaren pålægge ejeren og brugeren at genoprette den hidtidige tilstand inden for en rimelig frist, medmindre det godtgøres, at skaden ikke skyldes fejl eller forsømmelse fra disses side. Efterkommes pålægget ikke, kan rigsantikvaren lade arbejdet udføre på ejerens og brugerens bekostning.

§ 51. Rigsantikvaren kan mod forevisning af behørig legitimation kræve adgang til jordfaste fortidsminder og kan lade sådanne fortidsminder undersøge og istandsætte, såfremt dette ikke medfører udgift for ejeren, jfr. dog herved § 50. Rigsantikvaren kan ligeledes kræve adgang til sådanne steder, hvor der kan formodes at være et fortidsminde.

Stk. 2. Finder rigsantikvaren, at der bør sikres offentligheden adgang til et jordfast fortidsminde, afgiver han, såfremt en aftale om en vederlagsfri ordning ikke kan opnås, indstilling til ministeren om erhvervelse af fortidsmindet og eventuelt et omkringliggende areal. Det samme gælder, hvis

rigsantikvaren af andre grunde mener, at fortidsmindet bør tilhøre det offentlige.

§ 52. Rigsantikvaren kan begære en meddelelse om tilstedeværelsen af de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder tinglyst på de pågældende ejendomme.

§ 53. Inden for en afstand af 100 m fra de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder, bortset fra kors, milepæle og lignende, må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller iværksættes foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende på fortidsmindet. I skove og plantager, hvor der var bevoksning før den 1. marts 1961, kan nyplantning dog finde sted, men beplantningen skal, medmindre fredningsnævnet tillader andet, holdes i en afstand af mindst 5 m fra fortidsmindets fod. Fredningsnævnet kan ændre grænserne for det i 1. punktum nævnte område, såfremt dets areal ikke forøges. Fredningsnævnet skal, inden det træffer afgørelser efter denne paragraf, indhente udtalelse fra rigsantikvaren.

Stk. 2. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte inden for den i stk. 1, 1. punktum, nævnte linje.

Kap. VIII.

Almenhedens færdsel og ophold.

Strandbredder.

§ 54. Strandbredder og andre kyststrækninger, på hvilke der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden landvegetation, er åbne for almenheden for færdsel til fods samt for kortvarigt ophold og badning. På private ejendomme må ophold og badning dog ikke finde sted inden for 50 m

fra beboelsesbygninger. På steder, hvor der er ret til ophold og badning, er det tillige tilladt i kortere tid at have en båd uden motor liggende på strandbredden. Færdsel, ophold og badning sker på eget ansvar.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke:

- 1) arealer, der før den 1. januar 1916 var udlagt som have eller inddraget under en erhvervsvirksomhed, der drives på vedkommende ejendom,
- 2) bestående forsvarsanlæg,
- 3) havneanlæg med tilhørende landarealer.

Stk. 3. Strandbredder langs diger, der er anlagt i henhold til digelovgivningen, er kun åbne for almenheden i det omfang, det bestemmes af fredningsnævnet med tilslutning af digebestyrelsen. Udgifter i forbindelse med almenhedens adgang til disse strandbredder refunderes digebestyrelsen med halvdelen af statskassen og halvdelen af det pågældende amtsfond.

Stk. 4. Fredningsnævnet eller for arealer, der ejes eller bruges af staten, ministeren for kulturelle anliggender kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra reglen i stk. 1.

Stk. 5. Bestemmelsen i stk. 1 er ikke til hinder for anbringelse af høfder, ålegårde, kreaturhegn og badebroer, når der holdes en passage åben bag om, over eller gennem de pågældende anlæg.

Stk. 6. Alle spørgsmål om udøvelsen af retten til færdsel, ophold og badning afgøres i øvrigt af vedkommende fredningsnævn eller for arealer, der ejes eller bruges af staten, af ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 7. Såfremt adgang til stranden er af særlig betydning for almenheden, og der ikke i fornødent omfang findes adgangsveje hertil, skal kommunalbestyrelsen efter anmodning fra ministeren for kulturelle anliggender udlægge en offentlig sti efter reglerne i lov om bestyrelsen af de offentlige veje.

Stk. 8. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter de almindelige regler for færdsel og ophold m. v. på de i stk. 1 nævnte arealer. Yderligere regler kan for de i stk. 3 nævnte

strandbredder fastsættes af fredningsnævnet med tilslutning af digebestyrelsen og for andre strandbredder af fredningsnævnet efter anmodning af ejeren.

Stk. 9. Bestemmelserne i denne paragraf medfører ingen begrænsninger i den råden over strandbredderne, der tilkommer almenheden på andet retsgrundlag.

Stk. 10. Medfører almenhedens ophold på private arealer som nævnt i stk. 1 væsentlige gener for ejeren, kan han forlange ejendommen overtaget af staten, jfr. dog stk. 12. Overtagelsen sker til en pris, der i mangel af enighed fastsættes af taksationskommissionen.

Stk. 11. Anmodning om overtagelse fremsættes over for ministeren for kulturelle anliggender gennem vedkommende fredningsplanudvalg. Finder ministeren det ikke godtgjort, at der foreligger væsentlige gener, indbringer han dette spørgsmål for overfredningsnævnet til afgørelse.

Stk. 12. Ønsker staten ikke for tiden at overtage ejendommen, giver ministeren ejeren meddelelse herom, og ejeren kan da indtil videre forbyde almenheden ophold på arealet. Staten kan til enhver tid genoptage sagen. Indtil 6 måneder efter, at beslutning herom er meddelt ejeren, kan denne tilkendegive, at han ikke nu ønsker ejendommen overtaget af staten. Almenhedens ophold på arealet kan da ikke længere forbydes. Fremkommer der ingen tilkendegivelse fra ejeren, overtages ejendommen af staten, eventuelt efter ny taksation. Uanset bestemmelserne i 2.-4. pkt. kan ministeren til enhver tid forlange et forbud i henhold til 1. pkt. ophævet, såfremt forholdene er ændret på en sådan måde, at opholdsretten for almenheden ikke længere kan antages at ville medføre væsentlige gener for ejeren. Denne kan kræve spørgsmålet indbragt for overfredningsnævnet til afgørelse.

Skove.

§ 55. Skove, der tilhører staten, kommuner, kirker, præstembeder og offentlige stiftelser, og hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig

måde, er åbne for almenheden for færdsel og ophold efter regler, der fastsættes af landbrugsministeren. I særlige tilfælde kan landbrugsministeren eller for skove, der ikke tilhører staten, vedkommende fredningsnævn tillade, at skoven helt eller delvis lukkes for almenheden.

Stk. 2. Private skove – herunder skove bestående af flere parceller – på 5 ha eller derover, hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde, er åbne for almenheden for færdsel og ophold efter reglerne i stk. 3–5.

Stk. 3. Medmindre ejeren tillader adgang i videre omfang, må

- 1) færdsel kun ske til fods,
- 2) færdsel og ophold kun finde sted på eksisterende veje,
- 3) færdsel og ophold ikke finde sted i tiden fra solnedgang til kl. 7, i månederne november–februar til solopgang.
- 4) ophold ikke finde sted inden for 50 m fra beboelsesbygninger,
- 5) løse hunde ikke medtages.

Stk. 4. Ejeren kan forbyde færdsel og ophold

- 1) på dage, hvor der afholdes jagt,
- 2) i områder, hvor der foregår intensivt skovningsarbejde.

Stk. 5. I særlige tilfælde kan fredningsnævnet tillade, at skoven helt eller delvis lukkes for almenheden. Fredningsnævnet kan endvidere efter anmodning fra ejeren fastsætte særlige regler for færdsel og ophold i skoven.

Stk. 6. Færdsel og ophold i skovene sker på eget ansvar. Bestemmelserne i stk. 1 og 2 gælder ikke for skovarealer, der er afmærkede som militære anlæg.

Stk. 7. Skovejeren eller dennes repræsentant kan af enhver, som færdes i skoven på anden måde end tilladt, kræve oplysning om den pågældendes navn, stilling og bopæl. Giver oplysningerne ikke, eller forekommer de uantagelige, kan den pågældende føres til nærmeste politimyndighed.

Stk. 8. Medfører almenhedens færdsel og ophold i privat skov væsentlige gener for ejeren, kan han forlange skoven

overtaget af staten. Reglerne i § 54, stk. 10, 2. pkt., og stk. 11-12, finder tilsvarende anvendelse.

Udyrkede arealer.

§ 56. Udyrkede arealer, hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde, er åbne for almenheden for færdsel til fods samt for kortvarigt ophold. Færdsel og ophold sker på eget ansvar. Til privatejede arealer er der, medmindre ejeren bestemmer andet, kun adgang fra kl. 7 til solnedgang, og på sådanne arealer må færdsel og ophold ikke finde sted inden for 150 m fra beboelsesbygninger, medmindre en videregående ret følger af § 54.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder ikke privatejede arealer, der i deres helhed er forsvarligt hegnede. Fredningsnævnet eller – for arealer, der ejes af det offentlige – vedkommende offentlige myndighed kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra reglen i stk. 1, 1. punktum.

Stk. 3. Medfører almenhedens færdsel og ophold på private udyrkede arealer væsentlige gener for ejeren, kan han forlange de pågældende arealer overtaget af staten. Reglerne i § 54, stk. 10, 2. pkt., og stk. 11-12, finder tilsvarende anvendelse.

Kap. IX.

Friluftsklamer m. v.

§ 57. Reklamer og propagandaskilte må ikke anbringes i fri luft.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 omfatter ikke

- a) reklamer og propagandaskilte, der opsættes på eller ud til gader, veje og pladser i byer og bymæssige bebyggelser,
- b) reklamer vedrørende næringsdrift eller virksomhed, når

reklamen er anbragt i umiddelbar tilknytning til næringsdriften eller virksomheden,

- c) trafikpropagandaskilte, der er godkendt af Rådet for større Færdselssikkerhed,
- d) plakater, der opsættes i forbindelse med folketingsvalg og valg til kommunale eller andre offentlige råd og folkeafstemninger.

Stk. 3. Fredningsnævnet kan tillade anbringelse af reklamer og propagandaskilte på væddeløbsbaner, kaproningsbaner og lignende samt undtagelsesvis i færgehavne.

Stk. 4. Fredningsnævnet kan forbyde reklamer og propagandaskilte, der er lovlige efter stk. 2 a og b, når de virker dominerende i landskabet eller er synlige over store afstande.

Stk. 5. Bestemmelserne i denne paragraf om friluftsklamer finder anvendelse på alle plakater, afbildninger, fritstående skilte, lysreklamer og andre indretninger i reklameøjemed samt bygninger, der kun indeholder udstillings- eller demonstrationslokaler.

Stk. 6. Fredningsnævnet kan i særlige tilfælde tillade opførelse af de i stk. 5 nævnte bygninger.

Kap. X.

Klager m. v.

§ 58. Fredningsnævnets afgørelser i henhold til kapitlerne VI-IX kan indbringes for overfredningsnævnet af

- 1) andrageren,
- 2) ejendommens ejer og bruger,
- 3) ministeren for kulturelle anliggender,
- 4) vedkommende fredningsplanudvalg,
- 5) vedkommende amtsråd,
- 6) den stedlige kommunalbestyrelse,
- 7) anerkendte foreninger og institutioner,
- 8) naturfredningsrådet i tilfælde, hvor fredningsnævnet har meddelt tilladelse efter § 46, stk. 6, jfr. § 46, stk. 1, nr. 1.

Stk. 2. Fredningsplanudvalgets afgørelser efter § 43 kan indbringes for ministeren for kulturelle anliggender af de i stk. 1, nr. 1-2 og 5-7, nævnte personer og myndigheder m. v.

Stk. 3. Rigsantikvarens afgørelse i henhold til § 48, herunder om, hvad der falder ind under begrebet jordfaste fortidsminder, og grænserne for dette, kan indbringes for ministeren af de i stk. 1, nr. 1-2 og 4-7, nævnte personer og myndigheder m. v. Rigsantikvarens afgørelse i henhold til § 49, stk. 1, og § 50 kan indbringes for ministeren af ejendommens ejer og bruger.

Stk. 4. Meddelelse om de i stk. 1-3 omhandlede afgørelser tilsendes dem, der efter de nævnte regler kan påklage afgørelsen. Meddelelsen skal indeholde oplysning om adgangen til at indbringe sagen for overfredningsnævnet eller ministeren og fristen for indgivelse af klagen.

Stk. 5. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende. Når der er særlig grund dertil, kan klageinstansen dog tillade sagens indbringelse, selv om begæring herom fremkommer efter udløbet af den nævnte frist, men inden 3 måneder efter, at afgørelsen er truffet.

Kap. XI.

Forskellige fredninger.

§ 59. Ministeren for kulturelle anliggender kan ved bekendtgørelse foretage fredning af plante- og dyrearter, bortset fra pattedyr og fugle, i hele landet eller i bestemte områder.

§ 60. På statsejendom og på søterritoriet kan ministeren ved bekendtgørelse foretage fredning til varetagelse af de i § 1 nævnte formål.

§ 61. Ministeren kan erhverve arealer til det offentlige til varetagelse af de i § 1 nævnte formål.

Kap. XII.

Andre bestemmelser.

§ 62. Ministeren for kulturelle anliggender kan fastsætte regler om tilsyn og pleje med fredede områder.

§ 63. På fremmed ejendom må der ikke uden ejerens tilladelse henkastes eller anbringes affald eller lignende.

§ 64. Betingelser, der knyttes til tilladelser eller godkendelser i henhold til loven eller forskrifter udfærdiget i medfør af loven, er bindende for ejer og indehaver af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvordan en sådan ret er stiftet. Betingelsen kan tinglyses på ejendommen.

§ 65. Fredningsmyndighederne kan mod forevisning af behørig legitimation og så vidt muligt efter forudgående meddelelse til ejeren eller brugeren foretage besigtigelse på vedkommende ejendom.

Stk. 2. Besigtigelsen kan foretages uden tilkaldelse af sagens parter.

Kap. XIII.

Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

§ 66. Med bøde straffes den, der:

- 1) overtræder §§ 13, stk. 2, 37, stk. 2, 43, stk. 1, 2 og 4, 46, stk. 1 og 5, 47, stk. 1, 47 a, stk. 1, 48, 49, stk. 1, 53, stk. 1, 57, stk. 1, og 63,
- 2) foretager foranstaltninger i strid med en fredningskendelse,
- 3) tilsidesætter vilkår, der er fastsat i en tilladelse eller godkendelse i henhold til loven eller forskrifter, der er udstedt i medfør af loven eller en fredningskendelse,
- 4) overtræder forbud, der er nedlagt efter § 40 og § 57, stk. 4,

- 5) undlader at efterkomme et påbud udstedt efter § 43, stk. 3,
- 6) hindrer almenhedens ret til færdsel, ophold og badning i henhold til kap. VIII,
- 7) groft eller gentagne gange overtræder bestemmelser i ordensregler fastsat i henhold til loven.

Stk. 2. I forskrifter, der udstedes i henhold til loven, kan der fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne.

Stk. 3. For overtrædelse, der er begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.

Stk. 4. Forældelsesfristen for strafansvar for overtrædelse som nævnt i stk. 1, nr. 1-3, bortset fra § 13, stk. 2, og § 63, er 5 år.

§ 67. Den til enhver tid værende ejer af en ejendom er forpligtet til at berigtige retsstridige forhold, medmindre vedkommende myndighed under særlige omstændigheder gør undtagelse herfra.

Stk. 2. Når et ved dom meddelt påbud om at berigtige et ulovligt forhold ikke efterkommes inden for den i dommen fastsatte frist, og inddrivelse af tvangsbøder ikke kan antages at føre til, at den pågældende efterkommer påbuddet, kan vedkommende myndighed foretage det fornødne til forholdets berigtigelse på ejerens bekostning.

§ 68. Loven træder i kraft den 1. oktober 1969. Bestemmelserne i §§ 33 og 54, stk. 3, 2. pkt., træder dog i kraft 1. april 1970.

Stk. 2. Følgende love og lovbestemmelser ophæves:

- 1) lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning,
- 2) lov nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle,
- 3) § 4, stk. 4, i lov om udstykning og sammenlægning m. m. af faste ejendomme, jfr. lovbekendtgørelse nr. 119 af 10. april 1967.

§ 69. Lov nr. 140 af 7. maj 1937 finder anvendelse på fredningssager, der i henhold til nævnte lovs kap. III er rejst inden den 1. oktober 1969.

Stk. 2. Kendelser om begrænsninger i almenhedens færdsel på strandbredden truffet i henhold til § 23, stk. 3, i lov nr. 140 af 7. maj 1937 bevarer deres gyldighed, indtil fredningsnævnet eller overfredningsnævnet træffer anden bestemmelse.

Stk. 3. (Overgangsbestemmelse, udeladt).

Stk. 4. Sager om undtagelse fra bestemmelsen i § 25, stk. 1, i lov nr. 140 af 7. maj 1937, der er modtaget i ministeriet for kulturelle anliggender inden den 1. oktober 1969, færdigbehandles efter reglerne i § 25, stk. 5, 4. pkt., i den nævnte lov.

Stk. 5. Fredningsplaner, der er bekendtgjort inden denne lovs ikrafttræden, bevarer deres gyldighed og har de i § 37, stk. 2, nævnte retsvirkninger.

Stk. 6. De bekendtgørelser om videnskabelige reservater, der er udstedt i henhold til den hidtidige lovgivning, forbliver i kraft og kan forlænges, indtil de ophæves, eventuelt i forbindelse med, at reservaterne fredes efter denne lovs kap. III.

§ 70. (Overgangsbestemmelse, udeladt).

§ 71. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af lov om naturfredning, der ændrer §§ 1, 7, 31, 37, 38, 43, 46, 47, 47 a, 57 og 66 indeholder følgende ikrafttrædelsesbestemmelser:

§ 2. Loven træder i kraft den 1. september 1972.

Stk. 2. De hidtil gældende regler finder anvendelse på fredningssager, der er rejst inden 1. september 1972.

Ved § 13, stk. 2 i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på

søterritoriet, der ifølge bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972 er trådt i kraft den 1. oktober 1972, er § 44, stk. 2 og 3 og § 45, stk. 2 ophævet.

*Ministeriet for kulturelle anliggenders
cirkulære nr. 245 af 22. november 1969*

Cirkulære om naturfredningsloven

Lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning afløser den tidligere naturfredningslov nr. 140 af 7. maj 1937 med senere ændringer (i det følgende omtalt som lov 1961). Loven består af følgende kapitler:

- Kap. I. Formål.
- Kap. II. Fredningskredse og fredningsmyndigheder.
- Kap. III. Fredning.
- Kap. IV. Planlægning.
- Kap. V. Anlæg i det åbne land.
- Kap. VI. Byggelinjer m. v.
- Kap. VII. Jordfaste fortidsminder.
- Kap. VIII. Almenhedens færdsel og ophold.
- Kap. IX. Friluftsklamer m. v.
- Kap. X. Klager m. v.
- Kap. XI. Forskellige fredninger.
- Kap. XII. Andre bestemmelser.
- Kap. XIII. Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

Loven svarer i alt væsentligt til det lovudkast, som indeholdtes i naturfredningskommissionens betænkning (Bilag nr. 15 i betænkning nr. 461 og 467 af 1967), hvis indhold således udgør baggrundsmaterialet for lovforslagets og dermed

lovens forskellige bestemmelser. Herudover foreligger til belysning af lovteksten foruden bemærkningerne til lovfor-slaget (Folketingstidende 1968–69, tillæg A. sp. 1817) be-tænkning med bilag fra folketingets udvalg angående for-slag til lov om naturfredning.

Kap. I. Formål.

I § 1 angives lovens formål: at det ved loven tilstræbes at værne Danmarks natur og landskabelige værdier og i videst muligt omfang at give befolkningen mulighed for at nyde godt af disse.

Den efterfølgende specifikation i § 1, stk. 2, uddyber det bredere sigte, som loven har fået i forhold til lov 1961, bl. a. ved at åbningen af adgang til at færdes og opholde sig i na-turen på steder, hvor dette er af væsentlig betydning for be-folkningens friluftsliv, angives som et særligt formål. Hertil kommer, at der såvel i § 1, stk. 2, 1) som i stk. 2, 2), hvor de vigtigste grupper af fredningsobjekter opregnes, ikke blot tales om bevaring, men også om pleje, at der f. eks. sørges for opretholdelsen af en given vegetation eller skaffes et om-råde en større anvendelighed til rekreative formål, eller at et område underkastes videnskabelig kontrol.

I opregningen af det, der kan fredes – fredningsobjekter-ne – omtales større landskaber, hvorved der er tænkt på så-danne større og sammenhængende egnskarakteristiske land-skaber, hvor de naturfredningsmæssige værdier eller inter-esser har en særlig rig koncentration (naturparker).

En anden gruppe fredningsobjekter, der særlig gøres op-mærksom på, er områder, som på grund af deres beliggen-hed har væsentlig betydning for almenheden. Herved tænkes på sådanne arealer, som ligger i nærheden af større bymæs-sige bebyggelser og derfor kan have afgørende betydning ved udformningen af bysamfundene. I visse tilfælde kan også ved afgrænsning af sommerhusområder foreligge pro-blemer, som må løses ved fredning.

Lov 1961 omfattede efter ordlyden af § 41, stk. 2, gene-

relt de indre territoriale farvande og søterritoriet. Der er ingen tilsvarende generel bestemmelse i den ny lov; men dette betyder dog ikke, at dele af søterritoriet ikke kan undergives en særlig beskyttelse. Fredninger på søterritoriet kan ifølge § 60 foretages ved bekendtgørelser, jfr. side 21, og der kan yderligere henvises til § 48, stk. 3, om beskyttelsen af fortidsminder på søterritoriet.

Formålsbestemmelsens brede formulering indebærer, at alle hensyn med tilknytning til naturfredningsbegrebet kan varetages ved fredningsnævnenes eller andre fredningsmyndigheders afgørelser. Det er i denne henseende karakteristisk, at de æstetiske hensyn, der fremhævedes i lov 1961 § 1 og § 25, stk. 6, ikke længere er særligt omtalt i lovteksten. Blandt de elementer, der således fremtidigt vil kunne indgå i skønnet, kan – foruden de ovenfor omtalte æstetiske og de i loven direkte nævnte videnskabelige – anføres den fysiske planlægning og forureningsbekæmpelsen, f. eks. for så vidt angår vandforurening eller støjgener.

Kap. II. Fredningskredse og fredningsmyndigheder.

Loven opretholder de hidtidige fredningsmyndigheder i det væsentlige uændrede. Dog ophæves de i 1961 oprettede 2 ankenævn for henholdsvis København og øernes amter og for Jyllands amter, og deres funktion som ankeinstans for fredningsnævnets afgørelser i henhold til lov 1961 § 25, stk. 2 og 4 samt § 30 er fra 1. oktober 1969 overført til overfredningsnævnet. Det er ikke længere fundet påkrævet med en særlig ankebehandling af fredningsplanudvalgets afgørelser som følge af en i henhold til § 37 bekendtgjort fredningsplan, før ejeren kan kræve fredningssag rejst, jfr. § 38.

Fredningsnævn.

I § 2 har man af lovtekniske grunde indført betegnelsen fredningskredse for fredningsnævnens stedlige område, ligesom man som udgangspunkt for fastsættelse af disse om-

råder har valgt amtet i stedet for amtsråds kredsen. Der er dog ikke tale om nogen realitetsændring, og fredningsnævnenes nuværende områder berøres derfor ikke af den nye lov.

§ 2, *stk.* 2 indeholder som hidtil en hjemmel for ministeren for kulturelle anliggender til at dele et amt i flere fredningskredse. Naturfredningskommissionen har allerede på grundlag af den nuværende amtsinddeling henstillet, at ministeren tager spørgsmålet om en deling af de største fredningskredse op til overvejelse. I forbindelse med den nye amtsinddeling pr. 1. april 1970 vil det endvidere blive nødvendigt at foretage visse omlægninger.

§ 3 opretholder en uændret sammensætning af fredningsnævnene. Medens nævnsformændene og deres suppleanter hidtil har været beskikkede for 4 år, således at den sidste periode udløb i juni 1969, fastsættes i § 70, *stk.* 2, at de hidtidige beskikkelser forlænges indtil 1. oktober 1973, fra hvilket tidspunkt en ny 4-årig periode begynder at løbe.

En lang række af den tidligere lovs bestemmelser om fredningsnævnenes procedure er udeladt i den nye lov. Reglerne vil i stedet blive optaget i den forretningsorden, som § 3, *stk.* 5, giver hjemmel for ministeren til at fastsætte. Indtil denne forretningsorden bliver udstedt bør fredningsnævnene følge deres hidtidige praksis med de ændringer, som fremgår af lovens regler, særlig §§ 11–17 og § 47, *stk.* 3.

Overfredningsnævnet.

§ 4 ændrer reglerne for overfredningsnævnets sammensætning, idet antallet af politisk valgte medlemmer gøres afhængigt af antallet af partier i finansudvalget, således at hvert af de partier, der er repræsenteret i finansudvalget, skal vælge ét medlem. Bestemmelsen i § 4 svarer i øvrigt til reglen i lov 1961, idet det dog er forudsat, at der er en stilling som heltidsansat formand for overfredningsnævnet og leder af dettes sekretariat. Endvidere er der skabt udtrykkelig hjemmel for, at afgørelsen i visse sager kan træffes af et

udvalg af overfredningsnævnet bestående af formanden og to andre medlemmer.

Beskikkelse og valg af medlemmer til overfredningsnævnet for en 4-årig periode indtil 1. oktober 1973 har fundet sted pr. 1. oktober 1969, jfr. § 70, stk. 3.

Ligesom med hensyn til fredningsnævnenes procedure er en del af den tidligere lovs bestemmelser om overfredningsnævnets procedure udeladt i den nye lov. Lovens regler vil blive suppleret med den forretningsorden, som § 4, stk. 5, giver hjemmel for ministeren til at fastsætte. Indtil denne forretningsorden bliver udstedt, må overfredningsnævnet følge de hidtidige regler med de modifikationer, der følger af den ny lovs bestemmelser i øvrigt.

Taksationskommissionen.

Ved § 5 er det fastsat, at taksationskommissionens formand i modsætning til tidligere skal have juridisk embeds-eksamen.

Beskikkelse af formanden og det andet af ministeren beskikkede medlem har fundet sted for tiden indtil 1. oktober 1973.

Valget af det 3. medlem, hvis valgperiode følger de kommunale valg, bevarer sin gyldighed efter de hidtidige regler indtil 1. april 1970. Som følge af kommunalreformen træder ændrede valgregler for dette medlem i kraft pr. denne dato, og nyvalg vil være at foretage, jfr. § 70, stk. 4.

For taksationskommissionen gælder som for fredningsnævne, at man i den ny lov har udeladt tidligere procedurebestemmelser. Lovens regler vil blive suppleret med en forretningsorden for kommissionen, jfr. § 5, stk. 4. Indtil denne forretningsorden bliver udstedt, må taksationskommissionen følge de hidtidige regler med de modifikationer, der følger af den ny lovs bestemmelser i øvrigt.

Fredningsplanudvalg.

I § 6 har man af lovtekniske grunde, ligesom det er til-

fældet for fredningsnævnenes områder, med hensyn til fredningsplanudvalgenes stedlige områder taget udgangspunkt i amtet i stedet for amtsråds kredsen. Der er dog heller ikke her tale om nogen realitetsændring, og de nuværende områder for fredningsplanudvalgene berøres derfor ikke af ændringen. I forbindelse med den nye amtsinddeling pr. 1. april 1970 agter ministeriet dog at tage fredningsplanudvalgenes geografiske områder op til nærmere overvejelse, idet man vil tilstræbe, at udvalgenes områder kommer til at svare til de nye amters. Samtidig vil udvalgenes sammensætning blive harmoniseret med kommunalreformen på en sådan måde, at udvalgene fortsat vil have folkevalgt overvægt, men i øvrigt i det væsentlige samme sammensætning som i dag. Ministeriet vil dog udvide udvalgene med en repræsentant for de centrale fredningsmyndigheder samt drage omsorg for, at der i hvert udvalg bliver beskikket et landbrugskyndigt medlem efter indstilling af amtsrådet blandt praktisk udøvende landmænd uden for amtsrådets egen medlemskreds.

Som en ny bestemmelse er det fastsat i § 6, stk. 3, at fredningsplanudvalgene efter anmodning skal yde fredningsnævnene bistand. Det nærmere indhold af en sådan bistand, der bl. a. kan bestå i udarbejdelse af kortmateriale, lods-ejerfortegnelser, forskellige analyser m. v., og fremgangsmåden til opnåelse af bistanden vil blive fastlagt i de retningslinjer, som ministeriet i henhold til § 6, stk. 4, fastsætter for fredningsplanudvalgenes virksomhed.

Naturfredningsrådet.

Bestemmelsen i § 7 om naturfredningsrådets sammensætning og virke svarer i det væsentlige til lov 1961 § 6. Samtlige medlemmer skal dog nu beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender. Rådets arbejdsopgaver er ikke nærmere angivet i loven, bortset fra, at § 18 bestemmer, at fredningsnævnet ved fredning af naturvidenskabelige eller undervisningsmæssige grunde skal indhente en erklæring fra naturfredningsrådet, og at naturfredningsrådet i henhold til § 58,

stk. 1, nr. 8, kan indbringe fredningsnævnets tilladelse med hensyn til strandbyggelinjen for overfredningsnævnet.

Rådets opgaver vil indtil videre have samme karakter som hidtil, nemlig at være rådgivende organ for ministeren for kulturelle anliggender, fredningsplanudvalgene m. v. Hertil kommer opgaver i medfør af f. eks. jagtloven og ved de videnskabelige reservater. Det må forudses, at naturfredningsrådet i højere grad vil tage initiativ til iværksættelse af forskning og medvirke ved overvejelserne om plejeforanstaltninger i de videnskabelige interesseområder.

§ 7, stk. 4, indeholder en bemyndigelse for ministeren til at fastsætte en forretningsorden for rådet. Indtil denne forretningsorden bliver udstedt, må naturfredningsrådet følge den hidtidige praksis med de modifikationer, der følger af den ny lovs bestemmelser i øvrigt.

Anerkendte foreninger og institutioner.

§ 8 opretholder den hidtidige adgang for ministeren til at meddele anerkendelse til foreninger eller institutioner med visse nærmere angivne virkninger. Disse er i henhold til den ny lov følgende:

1. beføjelse til at rejse fredningssag i henhold til § 11,
2. tilsendelse af samtlige fredningskendelser i henhold til § 22, stk. 2, nr. 6,
3. beføjelse til anke af samtlige fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger i henhold til § 24, stk. 2,
4. tilsendelse af samtlige overfredningsnævnets kendelser og beslutninger i henhold til § 31,
5. underretning om samtlige ændringer i bestemmelser i fredningskendelser i henhold til § 34, stk. 5, nr. 4,
6. beføjelse til anke af de under 5 nævnte afgørelser i henhold til § 34, stk. 6,
7. beføjelse til anke af fredningsnævnets afgørelser i henhold til lovens kapitler VI–IX, jfr. § 58, stk. 1, nr. 7,
8. beføjelse til anke af fredningsplanudvalgets afgørelser efter § 43, jfr. § 58, stk. 2,

9. beføjelse til anke af rigsantikvarens afgørelser i henhold til § 48, jfr. § 58, stk. 3,
10. underretning om samtlige de under 7–9 nævnte afgørelser, jfr. § 58, stk. 4.

I henhold til § 8 er der meddelt anerkendelse til rigsantikvaren og Danmarks Naturfredningsforening.

Statens naturfrednings- og landskabskonsulent.

Statens naturfrednings- og landskabskonsulent er som tjenestemand ikke medtaget under opregningen i kap. II af fredningsmyndighederne. Konsulentembedet udgør imidlertid den centrale faglige bistand for ministeriet for kulturelle anliggender og eventuelt også for andre ministerier. Embedets hovedopgave er som koordinerende faktor for hele landet at forestå landskabsplanlægningen, herunder arbejdet med landskabsanalyser, at rådgive med hensyn til tilvejebringelse af vejledende retningslinjer for andre myndigheders planlægning og administration, for fredningsplaner m. v. I tilslutning hertil er en væsentlig opgave for konsulentembedet at bistå ministeriet som rådgiver på en række områder, jfr. således lovens §§ 37 og 39, hvorefter ministeriet godkender og ophæver fredningsplaner, § 36 om udarbejdelse af fredningsplaner, der vil danne grundlaget for rejsning af sager for de i loven forudsatte naturparker, § 61 om ministeriets ejendomserhvervelser og kap. V, §§ 42–45 om anlæg i det åbne land, herunder elanlæg og veje, og om udnyttelse af særlige forekomster i jorden, samt § 62 ved organiseringen af tilsyn, pleje og indretning af fredede og erhvervede områder. Fredningsregisteret, der var nævnt i lov 1961 § 29, varetages fortsat af konsulentembedet, der også vil få pålagt førelsen af det centrale strandfredningsregister. Konsulentembedet vil her udover yde overfredningsnævnet saglig og teknisk bistand.

Administrationsudgifter.

Ved § 9 opretholdes den principielle hovedregel, at alle

udgifter ved lovens administration afholdes af statskassen, dog er stadig udgifterne vedrørende fredningsnævnenes administration undtaget herfra, jfr. stk. 2, hvorefter disse udgifter uden for København og Frederiksberg afholdes af amtsfonden. Bestemmelsen i stk. 2 er – som loven i øvrigt – trådt i kraft 1. oktober 1969, medens reglen om erstatningsfordeling i § 33 først træder i kraft 1. april 1970 samtidig med kommunalreformen, jfr. § 68, stk. 1.

Kap. III. Fredning.

Kap. III indeholder regler for behandlingen af fredningssager. Der er kun gennemført få realitetsændringer, hvortil kommer, at nogle bestemmelser er bragt i overensstemmelse med lov nr. 186 af 4/6 1964 om fremgangsmåden ved ekspropriation vedrørende fast ejendom (ekspropriationsprocesloven).

Egentlige fredningssager efter kap. III kan ligesom tidligere rejses af et ministerium, en kommunalbestyrelse samt en anerkendt forening eller institution og nu også af vedkommende fredningsplanudvalg, jfr. § 11. Man har derimod fundet det bedst stemmende med fredningsnævnets domstolslignende karakter at afskaffe nævnets mulighed for selv at rejse fredningssag. Såfremt et nævn uanset afskaffelsen af fredningsnævnenes initiativ finder det ønskeligt, at en fredning gennemføres, må nævnet således rette henvendelse til en i medfør af § 11 rejsningsberettiget. Nævnet er endvidere under sagens behandling afskåret fra at udvide fredningen ud over de af den rejsningsberettigede nedlagte påstande, smh. § 27, der udtrykkelig tillægger alene overfredningsnævnet beføjelser til bl. a. at udvide omfanget af fredningen uanset de for nævnet nedlagte påstande. Fredningsnævnet kan dog som led i procesledelsen opfordre de rejsningsberettigede til at overveje udvidelse af fredningspåstanden; afgørelse heraf ligger imidlertid hos de ifølge § 11 rejsningsberettigede.

Bestemmelsen i § 12, der er ny, giver fredningsnævnene mulighed for på et foreløbigt grundlag at træffe afgørelse om, hvorvidt de vil efterkomme en begæring om rejsning af fredningssag. En afvisning vil kunne begrundes med, at det er åbenbart, at der ikke er behov for eller måske hjemmel til at foretage fredning, eller med at det ikke for tiden – af økonomiske eller arbejdsmæssige grunde – er muligt at gennemføre den. Skønnet over, om en afvisning bør foretages af økonomiske grunde, vil normalt forudsætte forudgående samråd med ministeriet for kulturelle anliggender.

Såfremt fredningsnævnet ikke træffer beslutning efter § 12, foretager nævnet en præliminær behandling, der skal skaffe klarhed over, om omfanget og beskaffenheden af den fredning, der kan komme på tale, er tilstrækkeligt oplyst, jfr. § 13, og om nævnet kan tænkes at følge påstanden i hovedtrækkene, idet ellers begrænsningerne må klarlægges. På grundlag heraf foretager fredningsnævnet som hidtil bekendtgørelse om sagens genstand og omfang med den virkning, at der ikke må foretages noget, der kan hindre eller vanskeliggøre sagens gennemførelse, jfr. § 13, stk. 2. Denne virkning, der gælder indtil fredningssagen er endeligt afgjort, evt. ved overfredningsnævnets kendelse, indtræder stadig først ved bekendtgørelsen og eksisterer således ikke under det i § 12 omtalte stadium af sagen.

Den foreløbige beskyttende virkning af rejsningen af en fredningssag er som hidtil knyttet til bekendtgørelsen i Stats-tidende. Desuden foretages bekendtgørelse i et eller flere af de dagblade (lov 1961 § 10, nævner kun blade), der udkommer på egnen. Med hensyn til den individuelle underretning om sagsrejsning er underretningspligten udvidet til foruden ejeren også at omfatte brugeren af de pågældende ejendomme, og underretningen skal i modsætning til tidligere ske ved anbefalet brev. Det er ministeriets opfattelse, at ejeren af den pågældende ejendom har behov for at få en sådan orientering i forbindelse med fredningssagens rejsning, at han er i stand til at overskue, hvad sagen kan komme til at betyde for ham. En underretning vil ofte mest praktisk

kunne ske ved, at den pågældende får tilsendt en kopi af rejsningsskrivelsen med de fornødne bilag, der derfor fra sagsrejsnerens side bør foreligge i et sådant antal eksemplarer, at materialet kan tilsendes hver enkelt grundejer til orientering om fredningssagens rejsning. Mere omfattende tegningsmateriale og lignende kan man dog af praktiske grunde fra fredningsnævnets side indskrænke sig til at henlægge til gennemsyn f. eks. på fredningsnævnets eller fredningsplanudvalgets kontor.

Statens naturfrednings- og landskabskonsulent underrettes om den rejste fredningssag senest i forbindelse med den i § 13 nævnte bekendtgørelse.

For den situation, at en rejst fredningssag opgives, indeholdt lov 1961 § 10, stk. 1, den regel, at fredningsnævnet, henholdsvis overfredningsnævnet på begæring ved kendelse skulle afgøre, hvorvidt – og da hvilken – erstatning der tilkom ejeren eller andre i anledning af sket forsinkelse. Ved den ny lov er sket en begrænsning derved, at § 13, stk. 3, alene indeholder hjemmel for efter anmodning at erstatte private grundejeres tab ved ikke at kunne udnytte ejendommen som hidtil i tiden mellem bekendtgørelsen i Stats-tidende og opgivelsen af fredningen, altså i tilfælde, hvor fredningssagens rejsning har ført til indgreb i allerede igangværende lovlig anvendelse af fast ejendom. Eksempelvis kan nævnes, at den foreslåede fredningsservitut forbyder en hidtil foregået dyrkning eller rørskæring eller et igangværende byggeri.

Bestemmelsen i § 14 om indkaldelse til fredningsnævnets møder svarer i det væsentlige til den hidtidige lovs bestemmelse. Det er dog nu i overensstemmelse med praksis fastslået, at indkaldelse til det første møde i fredningsnævnet skal ske både ved indkaldelse i Statstidende og i de stedlige dagblade samt ved individuel indkaldelse ved anbefalet brev; for utinglyste rettigheder må henvises til den offentlige indkaldelse. Samtidig er det fastsatte varsel øget fra 8 dage til 14 dage.

Kredsen af dem, der skal have individuel underretning,

er udvidet til også at omfatte vedkommende fredningsplanudvalg og byudviklingsudvalg. § 14, stk. 3, nr. 6, medtager endvidere »andre, der har fremsat anmodning om indkaldelse, og som må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse«, en afgrænsning, hvis betydning, da fredningsnævnets forhandlingsmøder normalt er offentlige, ikke er stor. Som eksempler kan nævnes potentielle købere, lokale foreninger med bevaringsformål m. v., lodsejerlav, landboforeninger. Praksis har hidtil været, at f. eks. lokale interesserede kredse, som fremsætter anmodning herom, får underretning om tid og sted for mødet og får lejlighed til at udtale sig. Bestemmelsen svarer til ekspropriationsprocesslovens § 15.

Det er fastsat i § 15, at indkaldelser til senere møder alene skal ske ved underretning til de mødte og dem, der har fremsendt skriftlige tilkendegivelser. Denne bestemmelse udelukker ikke, at der gives underretning i videre omfang, hvilket f. eks. normalt vil være påkrævet, hvis sagen har været udsat i længere tid.

Efter lov 1961 § 11, stk. 1, kunne en fredning gennemføres ved en overenskomst, der tilførtes nævnets protokol, såfremt der var enighed om ordningen og den var uden udgifter for det offentlige. Ved den nye lov kræves derimod enhver fredning afgjort ved kendelse, jfr. § 19.

Fredningens indhold.

Ved § 19 fastsættes, at fredning kan ske ved pålæg af fredningsservitut eller ved afståelse af ejendommen til staten eller en kommune. Der er således gennemført en almindelig adgang for såvel fredningsnævnene som overfredningsnævnet til at gennemføre en fredning ved ekspropriation. En simplificering af lov 1961 § 13 udgør bestemmelsen i § 20, der redegør for en række eksempler på, hvad fredningsservitutter kan gå ud på. Først og fremmest omtales status quo servitutterne, der går ud på en bevarelse af den nuværende tilstand, således at f. eks. yderligere dyrkning, beplantning, indgreb over for plante- og dyreliv, gravning eller

bebyggelse af enhver art eller af visse arter fremtidig forbydes. Fredningsservitutter kan endvidere indeholde forskrifter om, hvorledes det fredede areal fremtidig må anvendes, herunder også bestemmelser om forbud mod færdsel på arealet og om, at visse former for anvendelse kræver forudgående tilladelse. Endelig kan det i særlige tilfælde bestemmes, at allerede skete beplantninger, bebyggelser eller andre indretninger skal fjernes.

I henhold til § 20, stk. 2, kan servitutterne også gå ud på fastsættelse af bestemmelser om offentlig brug af bestemte arealer til færdsel, ophold eller lignende, ligesom der i henhold til stk. 3 kan træffes bestemmelse om, hvilke foranstaltninger, der skal træffes til fredningens gennemførelse.

Ministeriet agter at udsende forslag til standardbestemmelser for de almindeligste typer af fredninger.

Afgørelsen skal som nævnt altid ske ved kendelse, og i § 19 er det fastslået, at kendelsen skal begrundes og særligt angive nævnets stilling til de omstændigheder, som parterne har påberåbt sig. Denne bestemmelse svarer til hidtidig praksis, hvorefter rejsningsskrivelsen m. v. indeholder begrundelsen for fredningen som helhed, ligesom fredningsnævnene plejer at motivere deres stillingtagen til specielle indsigelser.

Erstatning.

Reglerne om erstatning i § 21, stk. 1 og 2, svarer til lov 1961 § 14, stk. 1 og 2. I § 21, stk. 1, sidste punktum, anføres, at der – bortset fra ejere og brugere – kun ydes erstatning til rettighedshavere, der har nedlagt påstand herom under sagens behandling. Derimod er bestemmelserne i § 21, stk. 3–5, nye. De svarer i det væsentlige til de tilsvarende regler i ekspropriationsproceslovens §§ 22 og 25.

Ifølge § 21, stk. 3, skal kendelsen ved pålæg af fredningsservitutter angive den forringelse, der herved sker af ejendommens værdi, og ved afståelse ejendommens værdi i handel og vandel. Såfremt der påføres ejeren eller andre beret-

tigede andet økonomisk tab, angives erstatningen herfor som en særlig post, så vidt muligt med oplysning om, hvorledes den er beregnet, jfr. ekspropriationsproceslovens § 17, stk. 4.

En tilfredsstillende specifikation vil i mange tilfælde i sig selv indeholde en begrundelse for resultatet, og ledsagende bemærkninger kan i sådanne tilfælde overflødiggøres. Den enkelte kendelse skal ikke opregne alle de almindelige omstændigheder, som er afgørende for en vurderingsansættelse, men blot når anledning gives i parternes forudgående bemærkninger eller i sagens særegne omstændigheder gives, angive de synspunkter, som nævnet har anlagt ved sagens afgørelse, f. eks. om et areal er vurderet som landbrugsjord eller som byggegrund, eller om et areals værdi er påvirket af private eller offentlige begrænsninger i adgangen til at udnytte det, f. eks. om arealet er beliggende inden for de i naturfredningslovens §§ 46-47 og § 53 fastsatte byggelinier. Det kan endvidere hyppigt være nødvendigt for at opfylde kravet om en tilfredsstillende begrundelse, at der sker en specifikation af arealerne med henblik på en forskellig værdiansættelse, f. eks. bedre og ringere jorder, agerjord eller engarealer. Det er dog herved forudsat, at det samlede erstatningsbeløb for den enkelte er af en vis absolut størrelse. I rene småsager vil ofte et samlet beløb være det eneste mulige.

Ved erstatningsfastsættelsen i henhold til naturfredningsloven skal der som hidtil tages hensyn til de begrænsninger i ejendommens udnyttelses- og bebyggelsesmuligheder, som gælder ifølge anden lovgivning. Her vil efter 1. januar 1970 navnlig lov nr. 315 af 18. juni 1969 om by- og landzoner komme i betragtning.

Erstatningsbeløbene forrentes i henhold til § 21, stk. 4, fra datoen for afsigelsen af fredningsnævnets kendelse med en årlig rente, der er 1 pct. højere end Danmarks Nationalbanks diskonto på den nævnte dato. Datoen for fredningsnævnets kendelse er tillige det sædvanlige vurderingstidspunkt. Bestemmelsen åbner dog mulighed for, at frednings-

nævn eller overfredningsnævn under særlige omstændigheder kan fastsætte et andet begyndelsestidspunkt.

Underretning om afgørelsen.

§ 22 fastsætter mere detaljeret end lov 1961 § 15 regler for, hvem der skal underrettes om nævnets kendelse og om formen for denne underretning.

Kendelsen *skal* herefter *altid* sendes til:

- a) ejendommens ejer og bruger
- b) vedkommende fredningsplanudvalg
- c) vedkommende amtsråd
- d) vedkommende byudviklingsudvalg
- e) den stedlige kommunalbestyrelse
- f) rigsantikvaren og Danmarks Naturfredningsforening samt eventuelle andre anerkendte foreninger eller institutioner.

I øvrigt skal kendelsen sendes til en række personer og institutioner i den udstrækning, de pågældende har fremsat ønske herom, givet møde under sagen, fået tilkendt erstatning m. v.

Formen for underretningen er ifølge § 22 forenklet, således at der kun er stillet krav om tilsendelse af udskrift af kendelsen ved anbefalet brev til ejendommens ejer og bruger samt til visse andre indehavere af rettigheder over ejendommen. Samtidig med underretningen om kendelsen skal de i henhold til § 24 ankeberettigede have meddelelse om deres adgang til klage og om fristen herfor. Da klagefristen regnes fra den dag fredningsnævnets afgørelse er meddelt (kommet frem til) den pågældende, er det vigtigt, at denne meddelelse så vidt muligt samtidigt sendes til samtlige klageberettigede. Underretningen bør endvidere ske snarest muligt, og inden 8 dage efter at kendelsen er afsagt, således at den individuelle meddelelse såvidt muligt er kommet frem, inden fredningen bekendtgøres i Statstidende og den lokale dagspresse i overensstemmelse med § 22, stk. 5.

Fredningens gennemførelse.

Ifølge § 23 påhviler det fredningsnævnet at træffe de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse og sikring af fredningen. I overensstemmelse med lov 1961 § 16 er herved navnlig tænkt på tinglysning af kendelsen, afmærkning af fredningens område samt i øvrigt særlige foranstaltninger i overensstemmelse med fredningens indhold, jfr. ovenfor. De hermed forbundne udgifter afholdes i overensstemmelse med § 9, stk. 2, af amtsfonden. Tillige kan dog fredningsplanudvalgenes sekretariater i henhold til § 6, stk. 3, medvirke ved visse af de nævnte foranstaltninger, f. eks. ved udstykning og afsætning af fredede områder. Udbetaling af fredningerstatninger foregår som hidtil ved overfredningsnævnets foranstaltning, også for så vidt angår kendelser, der ikke skal forelægges overfredningsnævnet.

Såfremt en ejer eller bruger ikke foretager de foranstaltninger, der påhviler ham ifølge kendelsen, som f. eks. fjernelse af bygninger, udsigtshindrende beplantning, selvsåning, opsætning af hegn m. v., kan nævnet lade dem udføre på hans bekostning. Udgifterne hertil afholdes forskudsvis af statskassen, jfr. § 9, og de medgåede beløb kan inddrives ved udpantning, jfr. lov nr. 185 af 23/6 1932 om udpantning m. m. § 1.

Klage.

Fredningsnævnets beslutning om afvisning af en frednings-sag efter § 12 kan alene indbringes for overfredningsnævnet af den, der har rejst sagen, jfr. § 24, stk. 1. Fredningsnævnets kendelser og endelige beslutninger kan derimod, jfr. § 24, stk. 2, indbringes for overfredningsnævnet af den i § 22, stk. 2, nr. 1-6 anførte kreds af personer og myndigheder, herunder af vedkommende fredningsplanudvalg og byudviklingsudvalg.

Klagefristen er uændret 4 uger. Den skal efter den ny lov dog altid regnes fra den dag, afgørelsen er meddelt den klageberettigede. Inden 3 måneder efter kendelsens afsigelse kan overfredningsnævnet på begæring tillade, at en for sent

indgivet klage nyder fremme, når der skønnes at foreligge en særlig grund dertil. Denne kompetence er således ved den ny lov overført fra ministeriet for kulturelle anliggender til overfredningsnævnet.

Forelæggelse.

Alle kendelser, der medfører udgifter for det offentlige, d. v. s. både stat og kommune, på over 50.000 kr. (lov 1961: 3.000 kr.) til betaling af erstatning, skal fredningsnævnet forelægge for overfredningsnævnet, jfr. § 25.

Der er for disse sager ikke fastsat særlige bestemmelser om overfredningsnævnets behandling. Overfredningsnævnet skønner således selv, om man på grundlag af det foreliggende materiale finder det fornødent at afholde et egentligt forhandlingsmøde om sagen. § 27 og § 26, stk 2, finder anvendelse også for overfredningsnævnets behandling af sager, der uden at være påklagede, blot er forelagt for overfredningsnævnet, jfr. nedenfor.

Overfredningsnævnets behandling af klagesager.

I klagesager skal overfredningsnævnet foruden klageren indkalde:

- a) den myndighed m. v., som har rejst sagen.
- b) vedkommende fredningsplanudvalg.
- c) vedkommende amtsråd.
- d) vedkommende byudviklingsudvalg.
- e) den stedlige kommunalbestyrelse.
- f) andre, som har fremsat anmodning om indkaldelse og som må antages at have retlig interesse i sagens afgørelse.

§ 26, stk. 2, foreskriver, at reglerne om indkaldelse til fredningsnævnets møder i §§ 14–16 skal finde anvendelse med hensyn til ejendomme, der først inddrages under sagen under overfredningsnævnets behandling.

Overfredningsnævnet kan som hidtil ændre fredningsnævnets afgørelse og herunder udvide eller indskrænke om-

fundet af en fredning, uanset hvem der har klaget og uanset de påstande, der er nedlagt for fredningsnævnet, jfr. § 27.

Overfredningsnævnet skal som hidtil søge at opnå enighed med de berettigede om fredningens indhold, omfang og erstatningens størrelse. Hvis der ikke kan opnås enighed om erstatningens størrelse, forelægges dette spørgsmål for taksationskommissionen til afgørelse, efter at overfredningsnævnet har truffet afgørelse om fredningens indhold og omfang, jfr. § 29.

Taksation.

Bestemmelserne i § 30 om taksationens foretagelse svarer i det væsentlige til de hidtidige regler. Det fastsættes dog i stk. 2, at indkaldelse skal ske ved anbefalet brev og indeholde oplysning om overfredningsnævnets afgørelse med hensyn til fredningens indhold og omfang, og i stk. 3, at afgørelsen skal begrundes, jfr. herom foran side 6. I stk. 5 er der i overensstemmelse med hidtidig praksis skabt en utvivlsom hjemmel for overfredningsnævnet til at lade foretage prøvetaksation, således at man har mulighed for at begrænse eller ophæve en fredning, såfremt erstatningsudgifterne måtte blive uforholdsmæssigt store.

Underretning om og gennemførelse af overfredningsnævnets afgørelse.

Ved bestemmelsen i § 31 er det foreskrevet, at de regler, der gælder for underretning om fredningsnævnets kendelser, også skal finde anvendelse ved underretning om overfredningsnævnets kendelser.

Underretning og tinglysning skal efter anmodning fra overfredningsnævnet foretages af vedkommende fredningsnævn.

Forelæggelse for ministeren. Erstatningsfordeling.

Såfremt overfredningsnævnets kendelse medfører udgift for det offentlige på 200.000 kr. og derunder til betaling af er-

statning, foranlediger overfredningsnævnet erstatningen ud-betalt. Såfremt det samlede erstatningsbeløb overstiger 200.000 kr. (lov 1961: 10.000 kr.), sendes kendelsen til ministeriet for kulturelle anliggender, der afgør, om man vil søge bevilling til betaling af statskassens andel.

Når bevilling af statskassens andel af en fredningserstatning foreligger, er også de pågældende kommuner forpligtet til at betale deres andel, jfr. § 32. Hvor en fredningssag omfatter statsarealer, ydes der ikke fredningserstatning, og som følge heraf heller ikke kommunale bidrag.

I tilfælde, hvor ikke alle erstatningskrav afgøres forligsmæssigt, må overfredningsnævnets kendelse afvente taksationskommissionens afgørelse med hensyn til de øvrige erstatningsspørgsmål. I denne situation – samt eventuelt i visse andre tilfælde, hvor overfredningsnævnets kendelse ikke hurtigt kan foreligge – er der, når indholdet og omfanget af fredningen er fastlagt, gennem ordet »beslutning« i § 32 hjemmel for overfredningsnævnet til – etv., hvis det samlede erstatningsbeløb skønnes at ville overstige 200.000 kr., efter forelæggelse for ministeren – at foretage en forskudsvis ud-betaling af de erstatninger, hvorom der er opnået enighed. Overfredningsnævnets beslutning herom er ligeledes umiddelbart bindende for de kommunale myndigheder.

Den ny lov opretholder den hidtidige fordeling af fredningserstatningerne mellem stat, amtsfond og kommune. Dette gælder uden forbehold for tiden 1. oktober 1969 til 31. marts 1970, idet den ny bestemmelse i § 33 først træder i kraft 1. april 1970 samtidig med kommunalreformen. Fra dette tidspunkt udgår købstæderne af lovens almindelige regel om erstatningsfordeling, således at statskassen betaler $\frac{3}{4}$ og amtsfonden $\frac{1}{4}$. I henhold til stk. 2 kan overfredningsnævnet dog nu med et flertal på 5 medlemmer, medens der tidligere krævedes eenstemmighed, bestemme, at statskassen skal betale indtil $\frac{9}{10}$ af erstatningen.

Herudover afviger den ny bestemmelse fra den hidtidige ved, at det er fredningsnævnet og overfredningsnævnet, og ikke som tidligere indenrigsministeren, der træffer afgørelse

om fordeling af erstatningen, hvis en fredningssag omfatter arealer f. eks. i flere amtsråds kredse.

Ændringer i fredningskendelser.

Såfremt der i medfør af en fredningskendelse af fredningsnævnet eller andre kan gives særlige tilladelser eller dispenseres fra enkelte bestemmelser i kendelsen, er proceduren for disse tilladelser m. v. helt beroende på kendelsens indhold. § 34 omhandler derimod det forhold, at der foretages ændringer i en fredningskendelse.

§ 34 svarer til dels til lov 1961 § 18, idet det dog er klargjort, at der kan gøres undtagelser fra fredningskendelser, og at en fredningsservitut kan ophæves helt eller delvis, uden at der foreligger andragende fra ejeren eller en i ejendommen berettiget herom, samt at overfredningsnævnets ophævelse af en kendelse – i modsætning til fredningsnævnets – ikke kræver eenstemmighed i nævnet.

I § 34, stk. 3 og 4, er det som noget nyt foreskrevet, at samtlige afgørelser om ændringer og ophævelser skal træffes ved kendelse, og at vedkommende nævn forinden afgørelsen skal forhandle med ansøgeren samt de påtaleberettigede. Bestemmelsen udelukker dog ikke, at der til forhandlingen også indkaldes andre, som måtte have en særlig interesse i afgørelsen. I sager, der verserer for overfredningsnævnet, kan denne forhandling efter overfredningsnævnets anmodning finde sted ved fredningsnævnets foranstaltning.

Kredsen af de personer og institutioner, som skal have underretning om afgørelsen, er udvidet væsentligt i forhold til tidligere, ligesom den samme kreds er tillagt en klagebeføjelse inden for den sædvanlige klagefrist.

For de tilfælde, hvor en ændring af en tidligere fredningskendelse medfører en væsentlig værdiforøgelse for ejendommen, kan ændringen betinges af, at der til statskassen indbetales et beløb, som dog ikke må overstige denne værdiforøgelse. Beløbet er derimod ikke maksimeret til den oprindeligt udbetalte fredningserstatning.

Hvor der i kendelsen er anført andre påtaleberettigede

end fredningsnævnet, forhandler nævnet i henhold til § 34, stk. 4, inden afgørelsen træffes med de påtaleberettigede.

Kap. IV. Planlægning.

Kapitlet omhandler det analyse- og planlægningsarbejde, som varetages af fredningsplanudvalgene. Om fredningsplanudvalgenes øvrige virksomhed henvises til kap. III om fredningssager, kap. V om anlæg i det åbne land, kap. VIII om almenhedens færdsel og ophold samt til de retningslinjer for udvalgenes arbejde, som ministeriet for kulturelle anliggender agter at udsende i medfør af § 6, stk. 4, og til de regler, som ministeriet for kulturelle anliggender agter at fastsætte om tilsyn og pleje i medfør af § 62.

Om den centrale fredningsplanlægning, der finder sted gennem statens naturfrednings- og landskabskonsulent, henvises til omtalen under kap. II om fredningsmyndighederne.

Som et af fredningsplanudvalgenes vigtigste arbejdsområder nævner loven indledningsvis i § 35, at udvalgene foretager landskabsanalyser og udarbejder vejledende retningslinjer til støtte for andre myndigheders planlægning og administration. Dette gælder den fysiske planlægning, jfr. herved især lov om by- og landzoner (lov nr. 315 af 18. juni 1969), hvis formålsbestemmelse i § 1 bl. a. nævner, at loven skal medvirke til, at bebyggelsen ikke sker i strid med hensynet til befolkningens rekreative interesser og bevarelsen af landskabelige værdier. Boligministeriet vil i samarbejde med ministeriet for kulturelle anliggender på et senere tidspunkt i medfør af by- og landzonelovens § 9, stk. 2, give nærmere regler for amtsrådets og byudviklingsudvalgets samarbejde med andre myndigheder, herunder fredningsmyndighederne. For at sikre fredningsmyndighedernes indflydelse giver by- og landzonelovens § 11 bl. a. fredningsplanudvalget adgang til at påklage afgørelser i medfør af lovens §§ 6-9 til boligministeren.

De af fredningsplanudvalgene udarbejdede landskabsana-

lyser udgør grundlaget for fredningsplaner over områder, hvor der kan blive tale om fredning efter kap. III eller erhvervelse til det offentlige efter § 61, jfr. § 36. Medens det hidtil har været overfredningsnævnet, der godkendte udkast til fredningsplaner, er det efter § 37 ministeren for kulturelle anliggender, der godkender fredningsplaner efter samråd med overfredningsnævnet. Ministeriet vil efter modtagelsen af et udkast til en fredningsplan forelægge dette for statens naturfrednings- og landskabskonsulent, som efter at have indhentet en udtalelse fra overfredningsnævnet forelægger udkastet for ministeriet til godkendelse med sine og overfredningsnævnets bemærkninger.

Godkendte fredningsplaner skal som hidtil bekendtgøres i Statstidende og tinglyses på vedkommende ejendomme. Hertil føjer § 37, at meddelelse om godkendelse tillige skal indrykkes i et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen. Fredningsplanernes retsvirkning er som hidtil knyttet til bekendtgørelsen i Statstidende. Derimod er indholdet af fredningsservitutten lempet i forhold til lov 1961 § 35, idet servitutten nu ikke længere omfatter sådanne forandringer, som skyldes dyrkningsmæssige ændringer inden for sædvanlig land- eller skovbrugsdrift. Det er efter ministeriets opfattelse en følge heraf, at bl. a. enkelte arealer af en landbrugsejendom vil kunne tilplantes uden tilladelse, hvorimod hele ejendommens overgang til skovbrug fortsat må kræve en tilladelse.

Den nuværende procedure, hvorefter en grundejer skal anke et afslag fra fredningsplanudvalget og først efter afgørelsen af denne anke kan kræve rejst fredningssag, er nu forenklet, idet ejeren i henhold til § 38 umiddelbart kan kræve, at fredningsplanudvalget rejser fredningssag.

De øvrige bestemmelser i kap. IV om aflysning af en fredningsplan og forbud mod anvendelse af en ejendom i strid med en fredningsplan, som er under udarbejdelse, er i det væsentlige uændret i forhold til lov 1961.

Kap. V. Anlæg i det åbne land.

1. De i kap. V indeholdte bestemmelser udgør en omdannelse af ordningen i lov 1961 § 9 om meddelelsespligt for offentlige myndigheder om påtænkte byggeforetagender m. v. Hele spørgsmålet om samarbejde mellem naturfredningsmyndighederne og andre offentlige myndigheder og om fredningsmyndighedernes indflydelse på forskellige former for anlæg i det åbne land har været genstand for omfattende undersøgelse i naturfredningskommissionen, jfr. dennes betænkning, kapitlerne VIII–XI. Den nu etablerede ordning går herefter ud på følgende:

Om kap. V gælder i det hele, jfr. § 41, at bestemmelserne kun finder anvendelse på anlæg i det åbne land, d. v. s. anlæg, der placeres uden for byer og bymæssige bebyggelser. Byer og bymæssige bebyggelser er ikke et eentydigt begreb. Vejledende ved fortolkningen heraf er først og fremmest landskabets fysiske karakter; tillige kan områdets status i henhold til byplanloven og by- og landzoneloven spille ind, men i øvrigt kan man bl. a. lægge vægt på antallet af bebyggelser, deres placering i forhold til hinanden og bebyggelsens samlede karakter.

2. Om *offentlige anlæg* foreskriver § 42 indledningsvis, at de skal placeres og udformes således, at de ikke i unødig grad virker skæmmende i landskabet. Dernæst indeholder § 42 i stk. 2 en bemyndigelse for ministeren for kulturelle anliggender til med tilslutning af den pågældende ressortminister at bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af offentlige anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller fredningsplanudvalgene. Det kan samtidig bestemmes, at anlægsmyndigheden i tilfælde af uenighed kan indbringe sagen for fredningsnævnet til afgørelse. Ministeriet for kulturelle anliggender agter at søge en sådan ordning iværksat snarest for veje og el-anlæg. Indtil en ny bekendtgørelse måtte fremkomme, skal ministeriet henstille, at man for el-områdets vedkommende fortsætter den praksis, som er etableret i

medfør af ministeriets cirkulæreskrivelse af 2. september 1966 om fremgangsmåden ved fredningsmyndighedernes behandling af planer om el-anlæg. Udøvelsen af beføjelserne i henhold til § 42 giver ikke anlægsmyndigheder krav på erstatning for herved forbundne eventuelle tab.

3. Med hensyn til *oplagspladser og lign.*, der ikke er erhvervsøkonomisk nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet samt *lossepladser, motor- og andre væddeløbsbaner, campingpladser og tankstationer*, fastsætter § 43 som en ny regel, at disse foranstaltninger kun må etableres med fredningsplanudvalgets tilladelse.

§ 43's bestemmelse om *campingpladser* er udtryk for, at hovedproblemet for fredningsmyndighederne har været at opnå en kontrol med anlæg af campingpladser. Fredningsplanudvalget skal først og fremmest tage stilling til pladsens beliggenhed og de til denne hørende bygningers placering. Endvidere kan der som vilkår for tilladelsen bl. a. indføjes bestemmelser med krav om, at campingvogne skal være indregistrerede, om varigheden af f. eks. en campingvogns anbringelse på pladsen, herunder om henstilling uden for campingsæsonen, bl. a. til vinterparkering, er tilladt samt bestemmelser om bebyggelsen i øvrigt, herunder hvorvidt og i hvilket omfang opførelse af campinghytter er tilladt. Sideløbende hermed anser ministeriet det for at være en naturlig opgave for fredningsplanudvalgene, at de i tilslutning til deres kontrollerende virksomhed med hensyn til campingpladsernes anlæg også søger at finde frem til arealer, der er egnede til campingpladser. Udvalgene vil med deres specielle sammensætning også i denne henseende kunne rådgive andre myndigheder, jfr. § 35.

Særligt om *tankstationer* skal bemærkes, at det er ministeriets opfattelse, at placering af tankstationer i det åbne land i videst muligt omfang bør undgås, således at tankstationer fortrinsvis placeres i forbindelse med bymæssig bebyggelse.

Bestemmelserne i § 43, stk. 1, giver fredningsplanudvalgene en selvstændig beføjelse ved siden af de beføjelser, som

er tillagt andre offentlige myndigheder i henhold til anden lovgivning.

Eksempelvis kræves der i henhold til § 9, jfr. § 7 eller § 8, stk. 1, i lov om by- og landzoner en tilladelse fra amtsrådet – i byudviklingsområder dog fra byudviklingsudvalget – til etablering i landzone af ethvert af de anlæg, der nævnes i § 43. Til opførelse af bygninger f. eks. på en campingplads eller en væddeløbsbane eller ved tankstationer kræves byggetilladelse fra bygningsmyndigheden (amtsrådet eller kommunalbestyrelsen). Til etablering af oplagspladser, lossepladser og lignende i byzoner og særligt fastlagte sommerhusområder kræves bygningsmyndighedens tilladelse i henhold til landsbyggeloens § 20 b; opmærksomheden henledes på, at den nævnte bestemmelse er ændret ved lov nr. 317 af 18. juni 1969.

I de tilfælde, hvor der skal indhentes tilladelse fra også andre myndigheder end fredningsplanudvalget, bør der etableres et samarbejde mellem de pågældende myndigheder med det formål at give myndighederne et så fyldestgørende grundlag for deres stillingtagen som muligt samtidig med, at der opnås en rationel sagsbehandling. Med bemærkning, at boligministeriet som nævnt vil udfærdige nærmere regler for amtsrådenes og byudviklingsudvalgenes samarbejde med fredningsplanudvalgene under administrationen af by- og landzoneloven, skal man efter forhandling med boligministeriet henstille, at følgende retningslinjer indtil videre iagttages:

1) I sager, hvor der ikke tillige kræves bygningsmyndighedens tilladelse i henhold til landsbyggeloen, bør fredningsplanudvalget påse, at der foreligger udtalelser eller afgørelser fra kommunalbestyrelsen, vejbestyrelsen, sundhedskommissionen og politimesteren, forinden fredningsplanudvalget træffer afgørelse i medfør af § 43, stk. 1.

2) I sager, hvor derimod også bygningsmyndighedens tilladelse i henhold til landsbyggeloen skal foreligge, vil bygningsmyndigheden – kommunalbestyrelsen eller amtsrådet – normalt være den myndighed, der koordinerer andre i sagen

interesserede myndigheders synspunkter og afgørelser. Det må således forventes, at bygningsmyndigheden forelægger ansøgninger om tilladelse i henhold til landsbyggeloven også for fredningsplanudvalget i tilfælde, der er omfattet af naturfredningslovens § 43, stk. 1. Uanset at bygningsmyndigheden normalt også forelægger en sådan sag for andre myndigheder, vil hensynet til, at fredningsplanudvalget får et tilstrækkeligt grundlag for sin afgørelse, ofte tilsige, at udvalget træder i forbindelse med især vejbestyrelsen, sundhedskommissionen og politimesteren, forinden udvalget i anledning af bygningsmyndighedens forespørgsel tager stilling til sagen for sit vedkommende.

Særligt for så vidt angår sager om campingpladser må fredningsplanudvalget altid tilvejebringe en udtalelse fra Friluftsrådet.

Underretning om fredningsplanudvalgets afgørelse bør under alle omstændigheder tilgå de nævnte myndigheder foruden de klageberettigede, jfr. nedenfor side 20.

Medens § 43, stk. 1, omhandler opførelse eller indretning af nye anlæg som de omhandlede, indeholder § 43, stk. 2, en beføjelse for fredningsplanudvalgene til at give påbud vedrørende bestående anlæg. Disse bestemmelser finder anvendelse såvel på anlæg, der eksisterede ved lovens ikrafttræden, som på senere med fredningsplanudvalgets tilladelse etablerede anlæg. Bestemmelserne går ud på, at fredningsplanudvalget, hvis anvendelsen af en ejendom som omhandlet medfører væsentlige ulemper eller virker stærkt skæmmende i forhold til omgivelserne, kan pålægge ejeren at afhjælpe forholdet ved etablering af hegn, beplantning eller andre foranstaltninger. Et sådant pålæg giver ikke ejeren krav på erstatning.

I ordene »væsentlige ulemper« ligger på den ene side, at det ikke er en hvilken som helst ulempe i forhold til omgivelserne, der kan danne grundlag for et påbud om etablering af hegn m. v., og på den anden side, at der kan være andre afgørende momenter end de synsmæssige, således

f. eks. forureningsproblemer (herunder støjproblemer), et områdes planlægningsmæssige status m. v.

Der er derimod ikke i § 43, stk. 2, hjemmel til at kræve nedlæggelse eller fjernelse af et bestående anlæg. I påkommende tilfælde må der rejses fredningssag i henhold til kap. III med påstand om fjernelse.

Landsbyggelovent § 20 b indeholder for så vidt angår oplagspladser og lossepladser m. v. en til § 43, stk. 2, svarende bestemmelse med kompetencen til at meddele påbud om afhjælpning henlagt til bygningsmyndigheden. Denne bestemmelse i landsbyggeloven finder også anvendelse i landzone. Den rækker videre end § 43, stk. 2, ved at give bygningsmyndigheden beføjelse til at kræve en bestående oplagsvirksomhed m. v. bragt helt til ophør; et påbud herom medfører, at bygningsmyndigheden skal erstatte tab som følge af påbuddet.

4. Med hensyn til *private anlæg bortset fra dem, der er omfattet af § 43*, giver § 44 en bemyndigelse for ministeren for kulturelle anliggender til med tilslutning af den pågældende ressortminister at bestemme, at placering og udformning af nærmere angivne kategorier af private anlæg skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender eller vedkommende fredningsplanudvalg. I modsætning til situationen ved de offentlige anlæg, indeholder § 45 en bestemmelse, der giver hjemmel for at yde erstatning, såfremt et anlæg ikke kan godkendes, idet ministeren eller fredningsplanudvalget efter anmodning skal rejse sædvanlig fredningssag efter kap. III. Den samme virkning indtræder, såfremt en evt. godkendelse betinges af andre vilkår end dem, der er nævnt i § 44, stk. 2.

Loven fastsætter for så vidt ingen begrænsninger for, hvilke private anlæg der kan inddrages under den nævnte ordning, som kan iværksættes for hele landet eller for dele af dette. I bemærkningerne til lovforslaget er peget på forskellige kategorier såsom udvindelse af råstoffer i jorden, dambrug, andre vandløbsreguleringer og pelsdyrfarme. Specielt for så vidt angår udvindelse af råstoffer på landbrugspligtig

jord gælder landbrugslovens § 7, der hidtil har været praktiseret på den måde, at det af landbrugsministeriet er pålagt ansøgeren at indhente fredningsplanudvalgets udtalelse om et projekt, inden ministeriet fastsætter de nærmere betingelser i de enkelte tilfælde. Ministeriet for kulturelle anliggender har endnu ikke truffet bestemmelse om, i hvilket omfang der skal etableres godkendelsesordninger i medfør af § 45.

Kap. VI. Byggelinjer m. v.

Den ny lov opretholder i princippet det hidtidige system med byggelinjer ved de vigtigere landskabselementer, men har på visse punkter udbygget forskrifterne. Der er derfor visse forskelligheder i forhold til lov 1961. Bestemmelser om byggelinjer m. v. findes i kap. VI §§ 46 (strandbyggelinjer og 47 (byggelinjen ved skove, ferske vande og veje) samt i kap. VII § 53 (fortidsminder).

Standbeskyttelseslinjen (Strandbyggelinjen)

I forhold til lov 1961 § 25 er det nu med hensyn til reglens *geografiske område* præciseret i § 46, stk. 1, at den ikke blot omfatter strandbredder men også »andre kyststrækninger«, således også de steder på Nord- og Østbornholm, hvor klippen går direkte ned i havet. Hertil kommer, at § 46, stk. 4, nr. 5 indeholder en bemyndigelse for ministeren for kulturelle anliggender til at inddrage kyststrækninger, der er omfattet af sandflugtslovgivningen, og som hidtil har været undtaget fra naturfredningslovens bestemmelse om strandbyggelinje, under forbuddet i stk. 1. Ministeriet for kulturelle anliggender agter efter gennemgang af de dele af den jyske vestkyst, hvor sandflugtsloven ikke sikrer mod bebyggelse helt ud til kysten, at lade § 46 få virkning også for disse arealer.

Udgangspunktet for linjens beregning er i princippet (det vil sige – bortset fra de tilfælde, hvor der ved deklaration er

fastsat et andet udgangspunkt) opretholdt, men tydeliggjort ved angivelsen af, at beregningen skal foretages fra det punkt, hvor den sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation begynder. En følge af de foretagne ændringer er, at det hidtidige subsidiære kriterium »fra daglig højvandslinie« har kunnet udgå. Der er ikke i bestemmelsen hjemmel for fredningsnævnet for at beregne linjen ud fra et skematiseret udgangspunkt. Den følger således helt den til enhver tid værende grænse for den sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation.

Ved den ny bestemmelse i § 46, stk. 1, er der derimod foretaget en skærpelse og klargørelse af selve *indholdet af beskyttelsen*. Ud over en præcisering af, at forbuddet omfatter placering af enhver art af bygninger, skure, campingvogne og lignende, samt opstilling af master, er det nu yderligere forbudt at foretage ændringer i terrænet f. eks. i form af grusgravning eller opfyldninger eller at henlægge affald og lignende, jfr. stk. 1, nr. 1.

I stk. 1, nr. 2, forbydes det endvidere at foretage beplantning eller hegning bortset fra hegning på land- og skovbrugsejendomme. Fra dette forbud er tillige undtaget skove, plantager og haver, hvor der var lovlig bevoksning før den 1. januar 1968. Hegning med mur vil være omfattet af bestemmelserne i § 46, stk. 1, nr. 1.

Forbuddet mod beplantning eller hegning sigter på at opnå kontrol med sådanne foranstaltninger, som ændrer den bestående tilstand inden for strandbeskyttelseslinjen. Efter ministeriets opfattelse vil forbuddet således ikke omfatte en genplantning. I det omfang klitformationer eller andre landskabslementer f. eks. på grund af den for almenheden hjemlede fri færdsel står i fare for at blive ødelagt, eller andre særlige forhold gør sig gældende, vil fredningsnævne kunne meddele de fornødne dispensationer fra beplantningsforbuddet ifølge § 46, stk. 6 og evt. foretage indskrænkninger i opholdsretten i medfør af § 54, stk. 4, jfr. nedenfor.

I § 46, stk. 4, nævnes blandt de *generelle undtagelser* fra bestemmelsen i stk. 1:

1) *bestående forsvarsanlæg*. Denne undtagelse svarer til lov 1961 § 25, stk. 3 »befæstningsanlæg«. Tilføjelsen af ordet *bestående* markerer, at nye forsvarsanlæg – på samme måde som det har været tilfældet under den gældende lov og ministeriets praksis efter denne – ikke er omfattet af undtagelsesbestemmelsen, der alene indebærer, at der for så vidt angår lovligt bestående militære anlæg af forsvarsmæssig karakter uden (fornyet) dispensation kan foretages ændringer i anlægget eller – inden for den naturlige, stedlige afgrænsning af dette – kan opføres nye anlæg, alt under forudsætning af, at ændringerne eller de nye indretninger er af forsvarsmæssig karakter og forudsætter en placering umiddelbart ved kysten.

2) *havneanlæg med tilhørende landarealer*. Udgangspunktet for, hvad der kan betragtes som havne, bør fortsat være angivelserne i »Den danske havnelods«. Undtagelsesreglen er blevet udvidet med ordene »tilhørende landarealer«.

Vejledende ved afgørelsen af, om et areal hører til et havneanlæg, kan navnlig være, om det drejer sig om et etableret havneanlæg med det område, der er fornødent for de for selve havnen nødvendige indretninger og anlæg, eller om det drejer sig om arealer, som udnyttes til havneformål, eller som udgør reservearealer forbeholdt havnebrugere til havne- eller industriformål. En så vidtgående fortolkning bør kun anlægges, såfremt arealernes udnyttelse er fastlagt i en godkendt plan for området, hvor de fredningsmæssige synspunkter er indgået som et led i den forudgående analyse.

Ved § 46, stk. 4 nr. 3), 4) og 5) opretholdes de hidtidige undtagelser med hensyn til områder, der enten henhørte under Københavns eller købstædernes bygrunde den 1. juli 1937, eller generelt var undtaget ved bekendtgørelser udstedt efter indstilling fra strandfredningskommissionen eller omfattet af sandflugsloven, jfr. dog herom ovenfor.

Derimod er bestemmelsen om den fri *opførelse af de for*

landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger ikke opretholdt. Ministeriet forudsætter dog, at der dispenseres i fornødent omfang til de for disse erhverv nødvendige eller hensigtsmæssige anlæg.

Loven opretholder udstrækningen af forbudszonen, der således principielt er 100 m, men i visse tilfælde i henhold til den tidligere lovgivning mindre. Dette er tilfældet for arealer landværts visse offentlige veje, jfr. lov 1961 § 25, stk. 1, 2. punktum, og hvor der i henhold til samme bestemmelses 4. punktum ved tinglyst deklaration måtte være fastsat et mindre forbudsområde. Ifølge deklarationerne betingedes fastsættelsen af et sådant mindre forbudsområde af en censur med hensyn til byggeri mellem forbudsområdets grænse og 100 m-linjen, således at bebyggelsesprojekter (med beliggenhedsplan og bygningstegning) skulle indsendes til godkendelse af ministeriet. Ministeriet har ved skrivelse af 2. juni 1967 bemyndiget fredningsnævnene til at træffe afgørelse i disse godkendelsessager. Denne bemyndigelse opretholdes herved, idet man dog under hensyn til, at hele administrationen af de konkrete strandfredningssager ved den ny lov er overført fra ministeriet til fredningsnævn og overfredningsnævnet, finder, at evt. klager over fredningsnævnenes afgørelser bør behandles af overfredningsnævnet.

I stedet for den uklare bestemmelse i lov 1961 § 25, stk. 7, er der i § 46, stk. 5, givet regler om *genopførelse eller ombygning af lovligt opførte bygninger*, d. v. s. bygninger opført før 1. juli 1937 eller siden i henhold til dispensation. Dette indebærer en ret til genopførelse og ombygning (uden arealudvidelser) af eksisterende lovlig bebyggelse, dog under iagttagelse af andre lovbestemmelers krav, f. eks. landsbyggeovens. For at give indseende med byggeriets karakter og tillige en mulighed for eventuelt at hindre et byggeri gennem en fredningssag er det dog fastsat, at fredningsnævnet skal godkende tegninger og beskrivelse.

Den ny lov opretholder den i lov 1961 § 25, stk. 5, indeholdte *mulighed for dispensation*. Det er imidlertid nu fred-

ningsnævnet og overfredningsnævnet, der træffer afgørelsen om en evt. dispensation. For at sikre en i øvrigt i forhold til ministeriets hidtidige praksis uforandret ensartet administration, er det fastsat, at der for opnåelse af dispensation skal foreligge ganske særlige forhold, og at fredningsnævnets medlemmer skal være enige om dispensationen. Det følger heraf, at dispensation *kun* vil kunne gives, såfremt helt ekstraordinære forhold, som ikke kan ventes at komme frem i en række andre sager, gør sig gældende. Almindelige betragtninger over et eventuelt byggeris æstetiske virkninger vil således ikke kunne være dispensationsmotiverende.

Ministeriet forudsætter, at fredningsnævnet indhenter erklæring fra såvel den lokale bygningsmyndighed og fredningsplanudvalget som fra naturfredningsrådet, forinden der meddeles dispensation. Ligeledes bør fredningsnævnet indhente en erklæring fra naturfredningsrådet, såfremt der for et tidligere opført hus foreligger spørgsmål om udgangspunktet for strandbyggelinjens beregning på tidspunktet for husets opførelse. I eventuelle dispensationsskrivelser skal ansøgerens opmærksomhed henledes på, at tilladelse fra andre myndigheder kan være påkrævet, før det pågældende projekt kan påbegyndes. Ved eventuelle dispensationer kan der endvidere være anledning til ved særlig deklaration at sikre, at dispensationen ikke udnyttes til i medfør af § 54, 1. stk., 2. pkt., at hindre almenhedens opholdsmuligheder på den pågældende strandstrækning.

Fredningsnævnets afgørelse, der i tilfælde af dispensation skal angive hvilke ganske særlige forhold, som har gjort sig gældende, kan *indbringes* for overfredningsnævnet af de i § 58, stk. 1, nævnte personer og institutioner. Naturfredningsrådet har i disse sager fået tillagt en klagebeføjelse i tilfælde hvor fredningsnævnet har meddelt tilladelse efter § 46, stk. 6. Om de almindelige regler om underretning og klagefrister henvises til de øvrige bestemmelser i § 58.

Medens lovens almindelige *ikrafttrædelse* er fastsat til 1. oktober 1969, indeholder § 69, stk. 4, en særlig overgangsregel, der går ud på, at sager om dispensation fra lov 1961

§ 25, stk. 1, der er modtaget i ministeriet for kulturelle anliggender inden den 1. oktober 1969, skal færdigbehandles efter de hidtidige regler i lov 1961.

Det følger heraf, at ikke blot de til ministeriet inden 1. oktober 1969 indkomne egentlige andragender om dispensation, men også de tilfælde, hvor en sag på anden måde er blevet behandlet af ministeriet inden dette tidspunkt, skal færdigbehandles af ministeriet. Ministeriet agter inden udgangen af 1969 at udsende nærmere meddelelse om den fremtidige placering af det centrale strandfredningsregister.

Medens der tidligere efter ophøret af strandfredningskommissionens virksomhed ikke kunne gøres *generelle undtagelser* fra strandbyggelinjen, er det i § 46, stk. 7, fastsat, at ministeren kan bestemme, at reglen i stk. 1 ikke skal gælde for nærmere angivne områder, hvorom bekendtgørelse skal ske i Statstidende og et eller flere af de dagblade, der udkommer på egnen. Udstedelse af en sådan bekendtgørelse vil navnlig kunne være praktisk i tilfælde, hvor f. eks. en bebyggelse i medfør af en godkendt byplan medfører behov for et større antal dispensationer.

En sådan generel ændring af strandbeskyttelseslinjens forløb vil dog kun undtagelsesvis kunne blive aktuel, og da kun efter indhentet udtalelse fra ministeriets rådgivende institutioner og bygningsmyndighederne.

Endelig indeholder § 46, stk. 8 en bemyndigelse for ministeren til at fastsætte regler, hvori det helt eller delvis forbydes at placere *telte* inden for strandbeskyttelseslinjen. Ministeriet agter at tage det spørgsmål op til nærmere forhandling med de berørte friluftorganisationer og ministeriets rådgivende institutioner.

Byggelinjen ved skove, ferske vande og veje.

Den ny lov opretholder i § 47 de hidtil gældende byggelinjer ved skove, søer, vandløb og veje, dog for de sidstnævntes vedkommende med en udvidelse af zonens udstrækning.

Byggelinjerne, der også i disse sager bør indhente erklæringer fra de samme myndigheder, som er nævnt ovenfor under omtalen af § 46.

Det beskyttelsesmæssige indhold af disse byggelinjebestemmelser er ligeledes i det væsentlige uændret. Ved siden af de i lov 1961 § 25, stk. 2 og 4, omtalte bygninger og skure nævnes dog nu campingvogne og lignende som genstand for fredningsnævnets kontrol. For campingvogne gælder dog den særlige bestemmelse i § 47, stk. 5, at der på bebyggede ejendomme for en kortere tid kan placeres enkelte campingvogne i umiddelbar tilknytning til den del af bebyggelsen, som anvendes til beboelse, såfremt vognene ikke udlejes, og der ikke svares vederlag for placeringen.

Endvidere indebærer bestemmelsen i § 47, stk. 2, 3), hvorved undtages bygninger, der er erhvervsøkonomisk nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- og fiskerierhvervet, en skærpelse derigennem, at den kun omfatter bygninger, som ikke anvendes til beboelse. Disse erhvervs beboelsesbygninger kræver således herefter tilladelse fra fredningsnævnet.

Med hensyn til andre undtagelser fra bestemmelserne henvises, for så vidt angår § 47, stk. 2 1) og 2) vedrørende forsvarsanlæg og havneanlæg, til det under strandbeskyttelseslinjen opførte.

§ 47, stk. 2, 4), undtager områder, hvor der inden den 1. januar 1968 var påbegyndt en væsentlig, lovlig bebyggelse inden for byggelinjerne. Lov 1961 undtog områder, hvor en sådan bebyggelse var påbegyndt inden 1. juli 1937. Der sker således en ajourføring, så fredningsnævnene ikke længere behøver at beskæftige sig med byggelinjeproblemerne i de områder, hvor der i den mellemliggende tid er sket en væsentlig bebyggelsesudvikling.

Skovbyggelinjebestemmelsen er opretholdt uændret i forhold til lov 1961 § 25, stk. 2. Dette gælder således definitionen af skovbegrabet og arealkravet. Ved anvendelsen af betegnelsen offentlige skove er der ikke tilsigtet nogen ændring i forhold til lov 1961 § 24, stk. 1, »de staten, kommu-

ner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser tilhørende skove, herunder plantager».

Som en ny bestemmelse er fastsat, at skovejeren skal have lejlighed til at udtale sig under fredningsnævnets behandling af ansøgninger om dispensation fra skovbyggelinjen, idet den pågældende skovejere skal indkaldes til nævnets møder og have lejlighed til at udtale sig mundtligt eller skriftligt, og have underretning om afgørelsen. Endvidere er der tillagt skovejeren en beføjelse til at indbringe fredningsnævnets afgørelse for overfredningsnævnet. Disse regler tilsigter, at nævnet kan tage hensyn til skovejeren's interesser ikke alene i skovens trivsel, men også i de økonomiske muligheder i forbindelse med den rekreative udnyttelse.

Byggelinjerne ved søer og offentlige vandløb er opretholdt helt uændret i forhold til lov 1961 § 25, stk. 4. Specielt med hensyn til afgrænsningen af begrebet sø henvises til ministeriets cirkulærskrivelse af 14. februar 1963, hvorefter det ikke er afgørende for, om et givet område kan betegnes som en sø, at det er karakteriseret ved en åben, ubevokset vandflade, men at der herudover må tages hensyn til arten af en eventuelt forekommende vegetation.

Derimod er *byggelinjen ved de af § 47 omfattede veje* ændret fra 100 m til 150 m, hvortil kommer, at udgangspunktet for beregningen af denne byggelinje er fastsat til de eventuelle byggelinjer, som måtte være fastsat i henhold til vejbestyrelsesloven, §§ 40–41. Med sådanne byggelinjer sidestilles de vejbyggelinjer, der er pålagt af kommissarierne ved statens ekspropriationer, jfr. herved vejbestyrelseslovens § 31.

På tilsvarende måde som med hensyn til strandbyggelinjen er der i § 47, stk. 4, givet ministeren en bemyndigelse til at undtage nærmere angivne områder fra byggelinjebestemmelserne, ligesom der er den samme hjemmel for ministeren for at iværksætte forbud mod telte inden for skovbyggelinjen, som inden for strandbeskyttelseslinjen.

Kap. VII. Jordfaste fortidsminder.

Kapitlet omfatter §§ 48–53, der afløser den tidligere lovs § 2. Udformningen tilsigter en afklaring af tvivlsproblemer, der har meldt sig under administrationen af de hidtil gældende bestemmelser om beskyttelse af de jordfaste fortidsminder. For at opnå denne klaring er der opstillet forskellige grupper af fortidsminder, således at det ved hver af disse angives, hvad der kræves, for at de pågældende fortidsminder kan anses for at være beskyttede, og hvad beskyttelsen går ud på. I sidstnævnte henseende fremgår det af § 48, *stk. 1*, at det areal, hvorpå jordfaste fortidsminder er beliggende, ikke må deles ved udstykning, omdeling, eller skelforandring uden samtykke fra rigsantikvaren og fredningsnævnet. Denne bestemmelse udgør den tidligere § 4, stk. 4, i udstykningsloven, der samtidig er ophævet, jfr. § 68, stk. 2, nr. 3.

De forskellige grupper af jordfaste fortidsminder er opregnede med en detaljeret eksemplifikation, der stort set omfatter alle kendte typer. En særlig bestemmelse, § 49, omhandler den situation, at der under jordarbejder findes fortidsminder, der ikke hidtil har været synlige eller erkendte. Kredsen af de fortidsminder, der er omtalt i denne bestemmelse, er videre end de i § 48 opregnede. Bestemmelsen foreskriver detaljeret, hvorledes man skal forholde sig ved fremkomsten af fund, og i denne situation har den rækkevidde udover selve det jordfaste fortidsminde, idet den også omfatter bestemmelser om fund af genstande i forbindelse med de jordfaste fortidsminder. Disse kan kræves afleveret til rigsantikvaren, der evt. kan belønne finderens med en dusør. Bestemmelsen fastsætter endvidere i stk. 2, at rigsantikvaren erstatter private grundejeres tab ved ikke at kunne fortsætte den hidtidige drift, medens en undersøgelse foretages inden for den i stk. 1 omtalte 1 års frist. Erstatningen har væsentligst sigte på den situation, at en landbruger afskæres fra fortsat dyrkning eller lign., men omfatter ikke f. eks. formodede tab ved den afbrudte, planlagte

ny udnyttelse. Rigsantikvaren bedømmer de fremsatte erstatningskrav. Kan der ikke opnås enighed mellem rigsantikvaren og den private grundejer om erstatningen, fastsættes denne af taksationskommissionen. Stk. 3 giver regler for det offentliges erhvervelse af nyfundne fortidsminder af særlig betydning. Erhvervelse kan eventuelt ske ved ekspropriation efter reglerne i ekspropriationsprocesloven.

For at skabe klar hjemmel for, at rigsantikvaren kan følge jordarbejder, er der i stk. 4 en særlig bestemmelse om, at han kan kræve adgang til sådanne steder, hvor jordarbejder foretages. Tilsvarende kan han efter § 51 kræve adgang til jordfaste fortidsminder. Hvis rigsantikvaren finder, at der bør sikres offentligheden adgang til et jordfast fortidsminde, vil en frivillig afståelse af fortidsmindet og et eventuelt omkringliggende areal, herunder adgangsvej til fortidsmindet, kunne ske i medfør af § 51, stk. 2.

Ved § 50 gennemføres der en ordning, hvorefter rigsantikvaren kan kræve retablering af den hidtidige tilstand, når et jordfast fortidsminde er beskadiget, ændret eller flyttet. Hvis kravet ikke efterkommes, kan arbejdet foranlediges udført på ejerens og brugerens bekostning.

Loven opretholder uændret den særlige kontrolzone med hensyn til placering af bygninger, beplantninger og terrændringer samt andre foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende, inden for 100 m fra de jordfaste fortidsminder (beregnet fra disses ydre afgrænsning). I § 53 fastsættes det dog, at linjen ikke gælder omkring fortidsminder som kors, milepæle og lign., og endvidere er anbringelse af campingvogne indføjet blandt eksemplerne på dispositioner, der ikke må foretages uden tilladelse.

Uanset at ejerforholdet er uden betydning for de i § 53 givne regler, bør udstykningssager almindeligvis behandles på grundlag af § 53, såfremt de nye skel kommer et fortidsminde nærmere end 100 m. Det gælder eksempelvis udstykninger til opførelse af beboelseshuse uanset eventuel erklæring fra landinspektøren om, at huset agtes opført over 100 m fra fortidsmindet.

Ligesom der i forbindelse med de andre byggelinjer af ministeren kan fastsættes regler, hvorefter det helt eller delvis kan forbydes at placere telte inden for linjen, gælder dette også kontrolzonen i henhold til § 53, stk. 2, omkring fortidsminderne.

Kap. VIII. Almenhedens færdsel og ophold.

Strandbredder.

Medens den tidligere naturfredningslov kun hjemlede en ret for almenheden til færdsel til fods langs kysterne indføres i § 54 en ret for almenheden ikke blot for færdsel til fods, men også for kortvarigt ophold og badning. Opholdet kan i henhold til § 54, stk. 1, finde sted på strandbredder og andre kyststrækninger, på hvilke der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden landvegetation, jfr. om disse begreber ovenfor under omtalen af strandbyggelinjen i § 46. I overensstemmelse med de tidligere generelle undtagelser fra lov 1961 § 23 fastsætter § 54, stk. 2, at bestemmelsen i stk. 1 ikke gælder for arealer, der før 1. januar 1916 var udlagt som have eller inddraget under en erhvervsvirksomhed eller forsvarsanlæg og havneanlæg, jfr. det side 14 anførte om de to sidstnævnte begreber.

Specielt med hensyn til badning og ophold på private ejendomme fastsætter § 54, stk. 1, 2. punktum, at dette ikke må finde sted inden for 50 m fra lovligt opførte beboelsesbygninger. Som et supplement til bestemmelserne om almenhedens ophold og badning, er det endvidere tilladt i kortere tid at have en båd uden mortor liggende på strandbredden, jfr. § 54, stk. 1, 3. punktum.

Med hensyn til forståelsen af begrebet kortvarigt ophold er det ikke muligt at angive et bestemt timetal. I almindelighed vil et ophold ikke kunne udstrækkes til en hel dag.

Ved § 54, stk. 3, opretholdes de hidtidige særbestemmelser om strandbredder langs diger, idet man dog som følge af kommunalreformen fra 1. april 1970 har ændret udgifts-

fordelingen, således at de særlige udgifter refunderes digebestyrelsen med halvdelen af statskassen og halvdelen af amtsfonden.

Ligeledes opretholder § 54, stk. 4 og 5, den hidtidige mulighed for at *dispensere fra færdsels- og opholdsretten* samt reglen om, at bestemmelsen i stk. 1 ikke er til hinder for anbringelse af hofder, ålegårde, kreaturhegn og badebroer, når der holdes en passage åben for færdselsretten.

Dispensationsbeføjelsen kan benyttes til at indskrænke almenhedens færdsel og ophold i tilfælde, hvor strandbredden ved børnehjem, skoler og hospitaler hidtil har været benyttet alene af disse institutioners elever, patienter og ansatte, men ikke af andre. Der er ikke i loven indført særlige undtagelsesbestemmelser for disse mangeartede grupper af institutioner med deres forskellige behov, idet man har ønsket, at hver enkelt indskrænkning i opholdsretten skal underkastes en nærmere prøvelse af fredningsmyndighederne. Ved tilladelsen bør nævnet tage forbehold om, at spørgsmålet til enhver tid vil kunne tages op til fornyet overvejelse. I henhold til § 69, stk. 2, bevarer kendelser om begrænsninger af almenhedens færdsel på strandbredden i henhold til lov 1961 § 23, stk. 3, deres gyldighed, indtil fredningsnævnet eller overfredningsnævnet måtte træffe en anden bestemmelse.

En anden gruppe tilfælde, hvor særlige forhold kan gøre sig gældende, udgør de klitarealer m. v. uden for de af sandflugtslovgivningen omfattede områder, som ved en mere intens benyttelse kan blive udsat for nedslidning eller nedbrydning. Også her vil det fornødne hensyn kunne tages under fredningsnævnens administration af dispensationsreglen.

I § 54, stk. 6, fastsættes, at *alle spørgsmål om udøvelsen af retten til færdsel, ophold og badning* afgøres af fredningsnævnet, eller, for statsarealer, af ministeriet for kulturelle anliggender. Det er en følge heraf, at nævnet i samråd med politimesteren f. eks. kan indskrænke eller forbyde i øvrigt lovlig motorkørsel på stranden, hvilket kan komme på tale,

hvis almenhedens opholdsret gøres illusorisk ved en stedfindende motorkørsel uanset dennes retsgrundlag.

I henhold til § 54, stk. 7, skal kommunalbestyrelsen efter anmodning fra ministeriet for kulturelle anliggender udlægge en offentlig *sti som adgangsvej til stranden* efter reglerne i vejbestyrelsesloven. Ministeriet agter i denne anledning at optage forhandlinger med ministeriet for offentlige arbejder om en mulig ændring af vejtilskudslovens §§ 7 og 8.

I henhold til § 54, stk. 8, agter ministeriet for kulturelle anliggender at udarbejde et *standardordensreglement*, som fredningsnævnet efter anmodning fra vedkommende ejer vil kunne supplere med særbestemmelser.

Visse steder i landet, f. eks. for de *sønderjydske strande*, gælder særlige opholdsbestemmelser, som er videregående end de for resten af landet gennemførte. Disse særregler opretholdes ved § 54, stk. 9.

Endelig indeholder § 54, stk. 10–12, detaljerede bestemmelser for de tilfælde, hvor almenhedens ophold på private arealer medfører væsentlige gener for ejeren, idet denne kan *forlange ejendommen overtaget af staten*. Ejeren skal fremsætte anmodning om overtagelsen ved henvendelse til vedkommende fredningsplanudvalg, der videresender sagen til ministeriet for kulturelle anliggender til afgørelse af, om staten ønsker at overtage ejendommen; såfremt ministeriet ikke finder det godtgjort, at der forefindes væsentlige gener, kan ejeren indbringe dette spørgsmål for overfredningsnævnet til afgørelse. Hvis staten ikke for tiden ønsker at overtage ejendommen, har ejeren mulighed for at forbyde almenheden ophold på arealet. Hvis staten vil overtage ejendommen, sker dette til en pris, som i mangel af enighed fastsættes af taksationskommissionen.

Almenhedens færdsel og ophold i skove.

Ved § 55, stk. 1 opretholdes de tidligere bestemmelser om *offentlige skove* i lov 1961 § 24. Den ny bestemmelse omfatter ligesom den tidligere skove, som tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser. Men

bestemmelsen udvider imidlertid almenhedens rettigheder til, udover færdsel at omfatte ophold i skove, såfremt der er en offentlig vej eller sti til skoven, eller der i øvrigt er adgang til skoven på lovlig måde. Det sidste kan f. eks. tænkes, såfremt skoven støder op til en strandbred, der er åben for færdsel i medfør af § 54.

For de offentlige skove fastsætter landbrugsministeren som hidtil de almindelige regler for færdsel og ophold. Det bemærkes i denne forbindelse, at § 69, stk. 3 opretholder den hidtidige landbrugsministerielle bekendtgørelse om bestemmelser vedrørende almenhedens adgang til skove, indtil der måtte blive udstedt nye regler i henhold til den ny lov.

Ligesom tidligere er der mulighed for, at landbrugsministeren for så vidt angår statsskove, og vedkommende fredningsnævn for så vidt angår de andre i § 55, stk. 1, nævnte offentlige skove, efter en konkret vurdering kan tillade, at skoven helt eller delvis lukkes for almenheden. Ved tilladelsen bør nævnet tage forbehold om, at spørgsmålet til enhver tid vil kunne tages op til fornyet overvejelse.

§ 55, stk. 2, 3, 4 og 5 bestemmer, at også *private skove* er åbne for almenhedens færdsel og ophold. Dette gælder dog kun private skove på 5 ha eller derover, og ligesom for statsskove kun såfremt der findes adgangsmulighed på lovlig måde. Ved afgørelsen af, om en skov har en størrelse på 5 ha er de fysiske forhold afgørende, medens det ikke har betydning, om skoven har en eller flere ejere, eller om den er opdelt i skovparceller.

Færdsels- og opholdsretten er i øvrigt undergivet forskellige begrænsninger. Således må færdsel kun ske til fods, færdsel og ophold kun finde sted på eksisterende *veje* og ikke i tiden fra solnedgang til kl. 7 (i november til februar dog til solopgang). Endvidere må ophold ikke finde sted inden for 50 m fra beboelsesbygninger, og løse hunde må ikke medtages.

Endelig kan ejeren i henhold til stk. 4 forbyde færdsel og ophold i områder, hvor der foregår intensivt skovarbejde, og på dage, hvor der afholdes jagt. Der er herved tænkt på

særlige jagtbegivenheder, som må kunne karakteriseres som selskabsjagt, således klapjagt; derimod vil pürschjagt ikke falde ind under begrebet, ligesom f. eks. det forhold, at skytten medtager sin bøsse under de daglige inspektioner heller ikke begrænser den offentlige adgang.

Begrebet veje omfatter enhver bane, der er udlagt til transport, derimod ikke sådanne smallere passager som stier og dyreveksler, hvor færdsel kun må finde sted med ejerens tilladelse.

Også for de private skoves vedkommende indeholder § 55 en hjemmel for, at fredningsnævnet kan tillade, at skoven helt eller delvis *lukkes for almenheden* i særlige tilfælde. Eksempelvis kan der her peges på, at der kan knytte sig ganske særlige interesser til en skov, f. eks. af zoologisk eller botanisk art.

Udyrkede arealer.

§ 56, stk. 1, 1. punktum omfatter alle – offentligt ejede eller privatejede – udyrkede arealer, hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde. Denne bestemmelse gælder arealer, der kan karakteriseres som udyrkede, såsom klitter, klitheder og indsander, heder og andre lyngklædte områder, moser, strandenge, klippepartier m. v. Dyrkede græsningsarealer falder således uden for bestemmelsen, medens udyrkede græsarealer er omfattet af § 56.

For privatejede arealer gælder visse indskrænkninger, således er der kun adgang fra kl. 7 til solnedgang, d. v. s. en noget videre adgang end til de private skove. Til gengæld er afstandsbestemmelsen i modsætning til, hvad der gælder for skovene (50 m) fastsat til 150 m fra beboelsesbygninger, ligesom bestemmelsen omfatter forbud mod såvel færdsel som ophold i modsætning til skovene, hvor forbuddet kun omfatter ophold.

Generelt er endvidere ifølge § 56, stk. 2, fastsat, at bestemmelsen i stk. 1 ikke gælder privatejede arealer, der i deres helhed er forsvarligt hegnede. For at der kan foreligge

en forsvarlig hegning må der kræves et hegn, der ville være egnet til at opfylde et hegns funktioner, også i andre henseender end at holde mennesker borte. Medens således en skiltning alene ikke kan være tilstrækkelig, vil blot en enkelt opsat hegnstråd eller en tæt hegnsplantning opfylde lovens krav til forsvarlig hegning.

Herudover giver stk. 2 fredningsnævnet mulighed for at gøre særlige undtagelser med hensyn til privatejede arealer, ligesom vedkommende offentlige myndighed kan undtage særlige offentlig ejede arealer. Som eksempler på sådanne undtagelser kan nævnes særlige bestemmelser af reservatagtig karakter for fuglelokaliteter, småholme og militære øvelsesarealer m. v. Ved tilladelsen bør nævnet tage forbehold om at spørgsmålet til enhver tid vil kunne tages op til fornyet overvejelse.

Kap. IX. Friluftsklamer m. v.

§ 57 opretholder lov 1961 § 30's generelle forbud mod friluftsklamer og udvider det til også at omfatte propagandaskilte. Som følge heraf er undtagelserne fra forbudet udvidet med trafikpropagandaskilte, som er godkendt af Rådet for større Færdselssikkerhed samt offentlige valgplakater, jfr. stk. 2.

En følge af den siden 1937 stedfundne udvikling er, at det hidtil absolutte forbud mod friluftsklamer er lempet ved indføjelser af en regel i stk. 3, hvorefter fredningsnævnet kan dispensere til klamer på væddeløbsbaner, kaproningsbaner og lignende samt undtagelsesvis i færgehavne. Efter ministeriets opfattelse vil dispensation kunne meddeles, såfremt reklamen kun er synlig for publikum inden for området.

Medens lov 1961 alene gav fredningsnævnet mulighed for at forbyde ellers lovlige klamer, når de virkede *særlig* dominerende i landskabet eller var synlige over store afstande, er det ved udeladelsen af ordet »særlig« hensigten,

at fredningsnævnene i videre omfang end hidtil skal kunne nedlægge forbud. I overensstemmelse med en henstilling herom fra naturfredningskommissionen skal ministeriet anmode fredningsnævnene om at tage reklamer op til nærmere overvejelse, idet man specielt skal henlede opmærksomheden på lysreklamer anbragt på master eller tårne i byer, og som dominerer landskabet eller er synlige over store afstande uden for byområdet.

Et specielt problem udgør placering af udstillings- og demonstrationsbygninger i det åbne land. Sådanne bygninger er ved stk. 6 udtrykkelig omfattet af reklameforbudet i § 57. I ganske særlige tilfælde kan fredningsnævnet dog tillade opførelse af sådanne bygninger. Endvidere vil de for i øvrigt bl. a. være omfattet af by- og landzoneloven og landsbygge-
loven.

Kap. X. Klager m. v.

Mens der tidligere kun fandtes meget få regler om proceduren ved klage over andre afgørelser end de, der træffes som led i de i kapitel III omhandlede fredningssager, fastsættes sådanne nu i § 58.

§ 58 vedrører fredningsnævnets afgørelser i sager vedrørende strandbyggelinjen, byggelinjen ved skove, ferske vande, veje og jordfaste fortidsminder, vedrørende almenhedens færdsel og ophold samt friluftsreklamer.

Kredsen af klageberettigede svarer i det væsentlige til dem, der kan indbringe de i kapitel III omhandlede fredningssager for overfredningsnævnet. Den er dog udvidet med andrageren samt for så vidt angår tilladelse efter strandbyggelinjebestemmelsen med naturfredningsrådet. På den anden side er kredsen indskrænket ved, at det kun er ejendommens ejer og bruger, der kan påklage, og ikke andre indehavere af rettigheder over ejendommen. Endvidere er det kun ministeren for kulturelle anliggender og den stedlige kommunalbestyrelse, der kan klage, og således ikke

andre ministerier eller kommunalbestyrelser, ligesom det stedlige byudviklingsudvalg ikke er medtaget i kredsen af dem, der er klageberettigede.

Den i stk. 4 nævnte meddelelse sendes for så vidt angår ministeren for kulturelle anliggender til statens naturfrednings- og landskabskonsulent, der foretager indstillingen til ministeren, om klage bør finde sted.

Særlige klageregler er fastsat for fredningsplanudvalgets og rigsantikvarens afgørelser i henhold til § 43 og 48-50.

Det fremgår af § 58, stk. 4, at meddelelse om de ovennævnte afgørelser skal tilsendes dem, der kan påklage afgørelsen med oplysning om adgangen til at klage og fristen herfor. Det er derimod ikke i loven fastsat, at en givet tilladelse ikke kan udnyttes før udløbet af klagefristen. Man skal derfor henstille, at meddelelse om tilladelser foruden oplysningen om klageadgangen tillige indeholder en oplysning om, at en udnyttelse af tilladelsen inden udløbet af den i § 58, stk. 5, 1. punktum nævnte klagefrist på 4 uger eller forinden klageinstansens afgørelse foreligger, sker på ansøgerens egen risiko. Meddelelse om en indgivet klage bør så vidt muligt sendes til ansøgeren samtidig med klagerens indgivelse.

Kap. XI. Forskellige fredninger.

I dette kapitel er samlet bestemmelser om forskellige foranstaltninger til varetagelse af lovens formål, som har en anden form, end det i kapitel III omtalte fredningsinstitut.

Ved § 59 er lov 1961 § 28 ændret til en bestemmelse, der alene omfatter beskyttelsen af plante- og dyrearter, bortset fra pattedyr og fugle, hvis fredning varetages gennem jagtlovgivningen. Man har således ladet bestemmelsen i § 28 om, at også geologiske dannelser skal kunne fredes ved bekendtgørelse, udgå, idet sådanne geologiske dannelser må fredes på sædvanlig måde mod erstatning.

Ved § 60, der træder i stedet for lov 1961 § 41, stk. 2,

kan der foretages fredning på statsejendom og på søterritoriet ved bekendtgørelse. Såfremt der i forbindelse med en fredningssags gennemførelse kan opstå behov for en særlig beskyttelse af dele af søterritoriet, vil dette kunne ske ved en af ministeriet udfærdiget bekendtgørelse, medens resten af fredningssagen afgøres på sædvanlig vis ved en fredningskendelse.

Det er i praksis antaget, at en servitut, der hviler på et bestemt areal, også vil omfatte ved tilvækst opståede umatrikulerede dele af ejendommen, der ikke længere er søterritorium.

Ved § 61, hvorefter ministeren kan erhverve arealer til det offentlige til varetagelse til de i § 1 nævnte formål, er specielt tænkt på erhvervelser, som ikke er et led i en fredningssag, idet det fortsat efter § 19 er muligt i en fredningskendelse at bestemme, at en ejendom skal afstås til det offentlige.

Kap. XII. Andre bestemmelser.

I § 62 nævnes, at ministeren kan fastsætte regler om tilsyn og pleje med fredede områder. Bestemmelsen svarer således til lov 1961 § 31, bortset fra at ordet »pleje« er anført sammen med tilsynet. Statsministeriet har i skrivelse af 17. juni 1939 til samtlige fredningsnævn fastsat, at tilsynet udføres af formændene for fredningsnævnene. Indtil ministeriet for kulturelle anliggender fastsætter nye regler for tilsyn og pleje med fredede områder, fortsætter det hidtidige tilsyn uændret.

Lov 1961 indeholdt under straffebestemmelser i § 40, stk. 2 et forbud mod enhver tilsmudsning af naturen. Denne bestemmelse er nu videreført i den ny lovs § 63, hvorefter der på fremmed ejendom ikke uden ejerens tilladelse må henkastes eller anbringes affald eller lignende. Ændringerne er i det væsentlige af redaktionel karakter. Formuleringen er dog bredere og tilsigter en afklaring. Med hensyn til anbrin-

gelse af lossepladser m. v. på egen ejendom henvises til bemærkningerne om § 43. Ved ordene »fremmed ejendom« markeres, at også offentlige arealer, veje, parkeringspladser m. v. er omfattet af bestemmelsen. Den bredere formulering i § 63 omfatter en større kreds af forureningselementer end de, der opregnedes i lov 1961 § 40, stk. 2.

Bestemmelserne i § 64 om betingelser m. v. svarer i det hele til lov 1961 § 25, stk. 2 og stk. 4.

Bestemmelsen i § 65 om fredningsmyndighedernes besigtigelse af private ejendomme svarer ligeledes til lov 1961 § 7.

Kap. XIII. Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

Af de i § 69 omtalte særlige overgangsregler skal man specielt henlede opmærksomheden på bestemmelsen i § 69, stk. 1, der opretholder den tidligere lovs bestemmelser for så vidt angår fredningssager, der er rejst inden 1. oktober 1969. Det vil f. eks. være en følge heraf, at en grundejer uanset de nye bestemmelser om almenhedens adgang til skov og strand eller udyrkede arealer i kapitel VIII har krav på erstatning for pålæg af en fredningsservitut, der åbner hans ejendom for almenheden, såfremt fredningssag herom er rejst inden 1. oktober 1969. De øvrige i § 69 og § 70 omtalte særlige overgangsregler er alle gjort til genstand for nærmere omtale i forbindelse med de paragraffer i loven, de vedrører.

Cirkulære om lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af lov om naturfredning

1. Ved lov nr. 284 af 7. juni 1972 er gennemført en række ændringer i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning. Disse ændringer nødvendiggør på en række punkter ændringer i eller supplementer til ministeriets cirkulære nr. 245 af 22. november 1969 om naturfredningsloven, der i mellemtiden er suppleret ved cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1971 om behandling af sager om dispensation fra naturfredningslovens beskyttelses- og byggelinier m. m., cirkulæreskrivelse af 6. januar 1972 om den nærmere behandling af sager om el-anlæg i medfør af bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971 og cirkulæreskrivelse nr. 202 af 29. maj 1972 om behandlingen af sager i medfør af naturfredningslovens § 48, stk. 1.

Ændringer i loven er sket inden for:

- Kap. I: Lovens formål.
- Kap. II: Fredningskredse og fredningsmyndigheder.
- Kap. III: Fredning.
- Kap. IV: Planlægning.
- Kap. V: Anlæg i det åbne land.
- Kap. IX: Byggelinier m. v.
- Kap. IX: Friluftsklamer.
- Kap. XIII: Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

ad kap. I: Lovens formål.

2. Formålsbestemmelsen, § 1, er ændret ved tilføjelsen som nr. 4 i stk. 2 af sætningen »at bidrage til, *at det menneskelige miljø ikke forringes gennem forurening*«.

Allerede i 1969-cirkulærets s. 1-2 var i overensstemmelse med det under lovforslagets behandling af folketingsudvalget fremførte anført, at alle hensyn med tilknytning til naturfredningsbegrebet kan varetages ved fredningsnævnenes eller andre fredningsmyndigheders afgørelser, og at der blandt de elementer, der således kan indgå i vurderingen også er hensynet til forureningsbekæmpelsen.

Efter ministeriets opfattelse må begrebet »*det menneskelige miljø*«, forstås vidt og hjemlende en beføjelse for fredningsmyndighederne til ved deres afgørelser at tage forureningsbegrænsende hensyn og eventuelt at lade disse hensyn være eneafgørende.

I folketingsudvalgets betænkning er som et eksempel på en sådan anvendelse anført, at der i forbindelse med meddelelse af dispensation fra bestemmelsen om vejbyggelinien i § 47 vil kunne stilles betingelser, der tilsigter at afværge eller begrænse støjgener.

ad kap. II: Fredningskredse og fredningsmyndigheder.

3. I § 7 om naturfredningsrådet er foretaget to ændringer i stk. 1. Dels er antallet af rådets medlemmer udvidet fra 7 til 10, dels er rådet blevet omdannet til et rent naturvidenskabeligt ekspertorgan, idet det om samtlige medlemmer, der beskikkes efter indstilling fra naturvidenskabelige fakulteter, er bestemt, at de skal have naturvidenskabelig indsigt.

Ændringen af § 7 må ses på baggrund af det stadig voksende behov for et rent naturvidenskabeligt ekspertorgan ikke alene i henseende til administrationen efter naturfredningsloven, men også som led i en rådgivning med hensyn til økologiske problemer (problemerne om samspillet mellem alt levende og det omgivende miljø) overfor andre myndigheder, specielt i relation til forureningsbekæmpelsen og f. eks. som bistand for eventuelle grønlandske fredningsmyndigheder.

Det følger af denne omdannelse af naturfredningsrådet, at en æstetisk og arkitektonisk rådgivning i forbindelse med naturfredningsarbejdet må indhentes andetsteds fra. Akademirådet vil blive søgt inddraget i dette arbejde.

I øvrigt sker der ikke ændringer i naturfredningsrådets arbejdsopgaver. Det må dog bemærkes, at ministeriet finder, at den i 1969-cirkulæret s. 15 nævnte forudsætning om indhentning af en udtalelse fra naturfredningsrådet i sager om dispensation fra § 46 om strandbeskyttelseslinien ikke længere bør opretholdes. Fremtidig forudsættes rådet kun hørt i sager, hvor der foreligger spørgsmål af naturvidenskabelig art, herunder om udgangspunktet for strandbeskyttelsesliniens beregning, jfr. også punkt IV i cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juli 1971.

I § 7, stk. 3 er den hidtidige bestemmelse om, at naturfredningsrådet selv vælger sin formand, blevet afløst af en bestemmelse om, at rådets formand beskikkes af ministeren blandt medlemmerne.

ad kap. III: Fredning.

4. Ændringerne i dette kapitel indskrænker sig til, at i § 31 om underretning om og gennemførelse af overfredningsnævnets afgørelse er henvisningen til § 22, stk. 4 ændret til § 22, stk. 5. Ændringen er af redaktionel karakter.

ad kap. IV: Planlægning.

5. Ved ændringen af undtagelsesbestemmelsen i § 37, stk. 2, 2. pkt. er det bestemt, at *sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer inden for landbrugs- eller skovbrugsdrift kan gennemføres uden tilladelse fra fredningsplanudvalget.*

Ændringen af formuleringen fra 1969-loven »forandringer, der skyldes dyrkningsmæssige ændringer« til »sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer« tilsigter at give fredningsplanudvalget kontrol med opdyknings- og skovtilplantningsprojekter inden for de af fredningsplanerne omfattede arealer.

Sædvanlige dyrkningsmæssige ændringer må i almindelighed forstås som ændringer, der ikke væsentlig ændrer områdets hidtidige karakter, men indgår i sædvanlig landbrugs-mæssig omdrift. Opdyrkning af hidtil udyrkede arealer eller en mere omfattende tilplantning vil derfor som regel kræve fredningsplanudvalgets tilladelse. For så vidt angår landbrugsbygninger, bør der i almindelighed i fredningsplanerne være særlige bestemmelser, hvorefter der ikke kræves godkendelse af det nødvendige byggeri.

6. Ved tilføjelsen af et nyt stk. 2 til § 38 har ministeriet for kulturelle anliggender fået kompetence til at fastsætte regler om, at ejeren først kan kræve fredningssag efter stk. 1 rejst den 1. september 1975, eller når der er forløbet 3 år fra en fredningsplans bekendtgørelse.

Anvendelsen af reglen i § 38, stk. 2 forudsætter, at der kommer til at foreligge et klart samfundsmæssigt behov for ordningen. Det er derfor den fremtidige udvikling, der bliver afgørende for, om der vil blive fastsat regler ifølge § 38, stk. 2.

7. Ved tilføjelse af et nyt stk. 2 til § 40 er det bestemt, at ministeren kan fastsætte regler om, at forbud efter stk. 1 skal gælde for 2 år, og at det kan forlænges for yderligere 2 år.

Om bestemmelsens forudsætninger og eventuelle fremtidige anvendelse henvises til det under punkt 6 om § 38, stk. 2 anførte.

ad kap .V: Anlæg i det åbne land.

8. Ændringerne i § 43 er dels af redaktionel, dels af materiel art.

I stedet for den hidtidige formulering »motor- og andre væddeløbsbaner«, er i § 43, stk 1, nr. 1 anvendt benævnelsen *væddeløbs- og motorbaner* for at præcisere, at også mo-

torbaner, hvor der ikke konkurreres på hastighed, kræver godkendelse af fredningsplanudvalget.

Ved omtalen af *oplagspladser* i § 43, stk. 1, nr. 3, jfr. 1969-cirkulæret kap. V, er eftersætningen »og lignende« udeladt, således at dette punkt i bestemmelsen harmonerer med de øvrige, der klart angiver de anlæg, der er omfattet af reglen.

9. Bestemmelsen omfatter følgende *nye grupper* af anlæg:

A. Skydebaner, § 43, stk. 1, nr. 1.

Det fremgår af folketingsudvalgets betænkning, at formuleringen tilsigter, at også statslige militære skydeanlæg skal være omfattet af bestemmelsen.

Visse civile skydebaner skal efter § 7 i *våbenloven* (lovbekendtgørelse nr. 16 af 20. januar 1965), jfr. nærmere bekendtgørelse nr. 203 af 20. maj 1950 om indretning og anlæggelse af skydebaner og feltskydningsterræner, godkendes af den stedlige politimyndighed. Fredningsplanudvalget bør derfor i sager, hvor tilladelse kan komme på tale, indhente en udtalelse fra den stedlige politimyndighed. Se også punkt 10.

B. Pelsdyrfarme, § 43, stk. 1, nr. 4.

Bestemmelsen omfatter ikke eksisterende anlæg eller etablering af begrænsede anlæg til pelsdyravl i forbindelse med eksisterende landbrug. Afgørende for, om godkendelse er nødvendig, er ikke, om anlægget til pelsdyravl optager en større eller mindre andel af en ejendom, men anlæggets størrelse og placering og dermed dets virkning i landskabet.

Efter § 19, stk. 4 i *normalsundhedsvedtægten for landkommuner* (1960) må pelsdyrfarme kun indrettes efter sundhedskommissionens forud indhentede tilladelse. Efter § 5 i *landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 172 af 10. maj 1944*, jfr. landbrugsministeriets cirkulære nr. 174 af 20. september 1963, skal anlæg til pelsdyrfarme godkendes af den stedlige politimester. Fredningsplanudvalget bør derfor

i sager, hvor tilladelse kan komme på tale, indhente udtalelse fra såvel sundhedskommissionen som politimesteren. Se også punkt 10.

C. Dambrug, § 43, stk. 1, nr. 4.

Efter reglerne i *vandløbsloven* (lovbekendtgørelse nr. 132 af 6. marts 1970) skal projekter til dambrug forelægges vandløbsretten. En rationel sagsbehandling må efter ministeriets opfattelse indebære, at projekter til dambrug forelægges fredningsplanudvalget til afgørelse, således at denne afgørelse træffes, forinden projektet forelægges – og sagen eventuelt afgøres af – vandløbsretten. Man skal derfor henstille, at fredningsplanudvalget ved administrationen i videst muligt omfang medvirker til en sådan sagsbehandling. Dette vil som oftest indebære bl. a., at fredningsplanudvalget undersøger, hvorvidt et projekt er forelagt vandløbsretten og i bekræftende fald gør vandløbsretten bekendt med, at sagen verserer for fredningsplanudvalget.

Såfremt økologiske spørgsmål er af betydning for sagens afgørelse, bør der indhentes en udtalelse fra *naturfredningsrådet*, jfr. i øvrigt punkt 2 og 3.

Til en forelæggelse af en dambrugsansøgning for fredningsplanudvalget vil det efter ministeriets opfattelse som regel være tilstrækkeligt at oplyse ejendommens matrikelnummer ledsaget af en skitse, der viser anlæggets beliggenhed og afgrænsning. Fredningsplanudvalget kan imidlertid – hvis man skønner det nødvendigt – indhente oplysninger om anlæggets nærmere karakter, produktionens art og omfang m. v. Fredningsplanudvalget bør normalt indhente oplysninger fra de i § 13 i lov nr. 66 af 23. marts 1965 om ferskvandsfiskeri nævnte organisationer, *Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark* og *Danmarks Sportsfiskeriforbund*.

Som regel vil etablering af et dambrug ikke kunne ske uden at medføre ændring af vandløbets åbne forløb, men om dette er tilfældet, eller om det pågældende vandløb er offentlig (se om ændring af offentlige vandløbs åbne for-

løb nedenfor under D og om søbeskyttelseslinien i § 47 a under punkt 15) er efter § 43, stk. 1 uden betydning.

D. Ændringer i offentlige vandløbs åbne forløb og naturlige søers tilstand, § 43, stk. 2.

Ifølge § 43, stk. 2 må ændringer af offentlige vandløbs åbne forløb samt naturlige søers tilstand kun ske med fredningsplanudvalgets tilladelse. Arbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer kan dog foretages uden forelæggelse for fredningsplanudvalget.

Bestemmelsen, der er motiveret af det stigende behov for at opretholde og beskytte vore ferske vande, giver fredningsplanudvalget indseende med afvandinger, opstemninger og andre reguleringer. Bestemmelsen, der skal ses i sammenhæng med § 43, stk. 1, nr. 4 om dambrug, jfr. ovenfor under C, og med § 47 a, hvorved beskyttelsen af de ferske vandes omgivelser er skærpet, se punkt 15, omfatter ikke ændringer, der udelukkende består f. eks. tilledning af spildevand.

Ikke enhver regulering af offentlige vandløb er omfattet af bestemmelsen, idet det følger af begrebet *åbne forløb*, at en regulering af f. eks. et rørlagt vandløb ikke kræver fredningsplanudvalgets tilladelse. Derimod vil en rørlægning af et vandløb kræve tilladelse, uanset at selve forløbet ikke ændres.

I ordet *naturlig* ligger, at bestemmelsen ikke omfatter f. eks. sødannelser i forbindelse med igangværende råstof-indvindinger.

Projekter til vandløbs- eller søreguleringer m. v., herunder opstemninger, vandings- og udpumpningsanlæg, tørlægning, rørlægning o. s. v., skal efter *vandløbsloven* (lovbekendtgørelse nr. 132 af 6. marts 1970) som hovedregel forelægges en vandløbsret til godkendelse. Vandløbsreguleringer – i praksis dog kun større reguleringer – kan dog, hvor der søges om statslån til fællesarbejder, i henhold til § 7 i *lov nr. 126 af 25. marts 1970 om finansiering af grundforbedring og vandløbsregulering* efter landbrugsministerens

bestemmelse gennemføres uden sådan forudgående godkendelse. I tilfælde, hvor reguleringen agtes foretaget med lån og tilskud fra staten, foretages den forberedende behandling af det efter grundforbedringslovens § 3 nedsatte afvandingsudvalg, der jfr. § 6, stk. 1, litra b afgiver indstilling til landbrugsministeren.

For så vidt angår fredningsplanudvalgets behandling af sager om reguleringer m. v. af søer samt i de tilfælde, hvor vandløbsreguleringen m. v. skal behandles af en vandløbsret, gælder det ovenfor under C, 1. afsnit vedrørende vandløbsrettens godkendelse af projekter til dambrug anførte. Projekter til vandløbsreguleringer, der efter det ovennævnte behandles af afvandingsudvalget, forelægges statens naturfrednings- og landskabskonsulent på det forberedende stadium i afvandingsudvalget, og ministeriet vil i denne forbindelse drage omsorg for, at sådanne projekter forelægges fredningsplanudvalget efter den nye bestemmelse i § 43.

Hvor det er vandforsyningsformål, der medfører ændringen, gælder almindelighed (se om undtagelser herfra vandløbslovens §§ 3, stk. 3, og 38–49) *lov nr. 169 af 18. april 1969 om vandforsyning*, hvorefter skal indhentes tilladelse til vandindvinding fra landvæsensretter med en særlig sammensætning. Om fredningsplanudvalgets sagsbehandling i disse tilfælde gælder, hvad der er nævnt under C, 1. afsnit i forbindelse med dambrugssager.

I de ovennævnte love om vandløb og vandforsyning, se herved § 34 i vandløbsloven og §§ 16 og 17, jfr. § 8 i vandforsyningsloven samt i *lov om landvæsensretter* (landbrugsministeriets lovbekendtgørelse nr. 133 af 6. marts 1970), se §§ 18, 19 og 38, findes forskellige bestemmelser om underretning af naturfredningsmyndighederne, indkaldelse af disse til møder, ankebeføjelse m. v. Den praktiske betydning af disse bestemmelser vil i fremtiden næppe blive stor i de tilfælde, hvor fredningsplanudvalget har fået tillagt en selvstændig kompetence efter § 43, stk. 2 (og stk. 1 nr. 4), idet de fredningsmæssige interesser her så vidt muligt bør være endelig afklarede, før der sker en realitetsbehandling for

vandløbsretten m. v. Selvstændig praktisk betydning har reglerne derimod fortsat i de sager, hvor fredningsplanudvalget ikke har kompetence til at træffe afgørelse som f. eks. i spildevandssager, jfr. ovenfor. I sådanne tilfælde gælder endvidere reglerne i vandløbslovens § 73, stk. 2, jfr. i øvrigt også §§ 72, stk. 1, 74, stk. 1 og 74 c, stk. 1 nr. 1.

Om høring af *naturfredningsrådet, Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark og Danmarks Sportsfiskerforbund* gælder, hvad der er nævnt ovenfor under C.

En forelæggelse for fredningsplanudvalget af de nævnte sager vil efter ministeriets opfattelse i almindelighed ikke kræve, at der foreligger et fuldt udarbejdet projekt, men alene oplysninger om de berørte ejendomme (matrikelnumre) med en skitse-mæssig angivelse af de ændringer i vandløbets forløb eller søens tilstand, anlægsarbejdet vil medføre. Fredningsplanudvalget kan imidlertid – hvis man skønner det nødvendigt – indhente nærmere oplysninger om anlægsarbejdet, og – afhængigt af den nærmere karakter af dette – om de ændringer, som det vil medføre.

E. Beboelsesbygninger for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhverv, § 43, stk. 4.

Efter den nye bestemmelse i stk. 4 *må beboelsesbygninger for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet kun opføres med fredningsplanudvalgets godkendelse af bygningers beliggenhed og udformning, med mindre bygningerne opføres i tilknytning til ejendommens hidtidige bebyggelsesarealer.*

Beboelsesbygninger omfatter ikke alene bygninger til ejers eller brugerens beboelse, men også funktionær-, medhjælperboliger o. lign., såfremt disse kan betragtes som beboelsesbygninger for det pågældende erhverv som f. eks. en fodermesterbolig.

De af bestemmelsen omfattede bebyggelser kan opføres i landzone uden tilladelse fra zonetovsmyndighederne, hvor de er erhvervsmæssig nødvendige for vedkommende ejendoms drift som landbrugs- eller skovbrugsejendom eller for

udøvelse af fiskerierhvervet jfr. *by- og landzonelovens* § 7 (jfr. lovbekendtgørelse nr. 340 af 13. juli 1972) og boligministeriets cirkulære nr. 273 af 27. december 1969 om lov om by- og landzoner punkt 31 og 32. Sådanne bebyggelser kræver heller ikke byggetilladelse fra bygningsmyndigheden med mindre bygningsmyndigheden i henhold til *byggelovens* § 19 (jfr. lovbekendtgørelse nr. 361 af 17. juli 1972) har truffet anden bestemmelse. Se herved det nævnte cirkulære punkt 41. Om zoneloven i relation til *lov om arbejderboliger på landet* (jfr. lovbekendtgørelse nr. 238 af 27. maj 1971) henvises til boligministeriets cirkulæreskrivelse nr. 119 af 30. juni 1971, hvorefter arbejderboliger som anden bebyggelse i landzone kræver tilladelse fra zonelovsmyndigheden. Også aftægtsboliger vil kræve tilladelse fra zonelovsmyndigheden.

Hensigten med bestemmelsen har været at opnå indseende med placering og udformning af disse bygninger, hvis forhold ikke tidligere generelt har været omfattet af planlægningslovgivningen. For at undgå dobbeltadministration skal man derfor henstille, at fredningsplanudvalgene i de særlige tilfælde, hvor også zonelovsmyndigheden skal meddele tilladelse, henholder sig til denne.

Udformningen af undtagelsesbestemmelsen tilsigter i øvrigt en præcisering af, at en opførelse af beboelsesbygninger ikke er bundet til at skulle finde sted på tomten for de senest anvendte beboelsesbygninger, når opførelsen blot sker i en vis forbindelse med den øvrige bebyggelse, f. eks. på ejendommens haveareal.

I sager f. eks. om genopførelse af nedbrændte bygninger eller om samlede udflytninger bør ekspeditionen ske omgående.

10. De under 1–5 nævnte anlæg m. v. er omfattet af de nye regler i *det omfang, de ikke må anses for at være etableret den 1. september 1972*, jfr. nedenfor under kap. XII om ikrafttrædelse m. v.

Også *arealmæssige udvidelser af og væsentlige ændringer*

i *bestående anlæg* vil normalt – på samme måde som udvidelse af anlæg, der hidtil har været omfattet af kap. V – kræve tilladelse fra fredningsplanudvalget.

De nye bestemmelser i § 43, stk. 1 og 2 giver på samme måde som de hidtidige fredningsplanudvalgene en *selvstændig beføjelse* ved siden af de beføjelser, som er tillagt andre offentlige myndigheder i henhold til anden lovgivning.

Eksempelvis kræves der i henhold til § 9, jfr. § 8, stk. 1 i lov om by- og landzoner en tilladelse fra amtsrådet – i byudviklingsområder dog fra byudviklingsudvalget – til etablering af skydebaner i landzone. Se endvidere ovenfor under omtalen af de enkelte anlæg.

I de tilfælde, hvor der skal indhentes tilladelse også fra andre myndigheder, bør der, jfr. 1969-cirkulæret s. 12, etableres et samarbejde mellem de pågældende myndigheder. Om retningslinierne for dette samarbejde henvises til 1969-cirkulæret s. 12, punkt 1 og 2.

Den hidtidige regel i § 43, stk. 2 opretholdes uændret som § 43, stk. 3, hvorom henvises til 1969-cirkulæret s. 12. Reglerne om påbud om etablering af hegn, beplantning eller andet finder imidlertid ikke anvendelse på de i stk. 2 (se punkt 9, D) og stk. 4 (se punkt 9, E) nævnte anlægsarbejder m. v., men kan på den anden side – uden hensyn til tidspunktet for anlæggets etablering – anvendes for så vidt angår de under punkt 9, A–C omtalte anlæg.

11. § 43, stk. 5 indeholder en ny bestemmelse, hvorefter ministeren for kulturelle anliggender i konkrete *sager af mere vidtrækkende betydning* kan bestemme, at afgørelser efter stk. 1–4 træffes af ministeren i stedet for af fredningsplanudvalget. Formålet hermed er, at sådanne sager, typisk sager af særlig principiel betydning eller sager, der vedrører større områder, som f. eks. motorbaner, i visse tilfælde kan finde deres afgørelse på centralt niveau, uden at dette skal være afhængigt af, om en af de efter loven klageberettigede indbringer fredningsplanudvalgets afgørelse for ministeren.

Bestemmelsen svarer til den samtidig gennemførte be-

stemmelse i § 9, stk. 2 i by- og landzoneloven, hvorefter boligministeren kan indkalde sager, som ellers den stedlige zonelovsmyndighed skulle afgøre.

I konsekvens af bestemmelsen påhviler det fredningsplanudvalget at *orientere ministeriet* om sager, hvor bestemmelsen kan tænkes bragt i anvendelse.

12. Bestemmelserne i § 44, stk. 2 og 3 samt § 45, stk. 2 ophæves ved ikrafttrædelsesbestemmelserne i § 13, stk. 2 i lov nr. 284 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet, der ifølge ministeriet for offentlige arbejders bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972 træder i kraft den 1. oktober 1972.

Råstoflovens ikrafttrædelsesbestemmelser suppleres af reglerne i lovens § 5, hvorefter datoen for lovforslagets fremsættelse, den 9. februar 1972, er afgørende for, om visse dispositioner over en ejendom kan medføre, at en råstofindvinding kun kræver en anmeldelse efter § 5, stk. 2, eller om der kræves tilladelse efter § 4.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 425 af 30. august 1971 om godkendelse af udnyttelse af særlige forekomster i jorden på ikke-landbrugspligtige ejendomme uden for byer og bymæssige bebyggelser er ved bekendtgørelse nr. 430 af 21. september 1972 ophævet pr. 1. oktober 1972. Fredningsplanudvalgene kan derfor – hvad enten ansøgning er indgivet til fredningsplanudvalget før eller efter 9. februar 1972 – ikke efter råstoflovens ikrafttrædelse træffe afgørelse i henhold til bekendtgørelsen. Eventuelle betingelser knyttet til godkendelser, der er meddelt før råstoflovens ikrafttrædelse, bevarer principielt deres gyldighed i det omfang, de ikke senere måtte blive ændret i medfør af råstofloven. Fredningsplanudvalgene vil efter råstoflovens ikrafttræden ikke kunne ændre tidligere fastsatte betingelser, herunder forlænge tidligere meddelte tidsbegrænsede godkendelser.

Ansøgninger indgivet til fredningsplanudvalget efter grus-

bekendtgørelsen før 9. februar 1972 er omfattet af reglen i råstoflovens § 5, stk. 1, nr. 2.

ad. kap. VI: Byggelinier m. v.

13. Overskriften til § 46 »Strandbyggelinien« og overskriften til § 47 »Byggelinier ved skove, ferske vande og veje« er udgået. Ændringerne, der er af redaktionel art, fjerner den hidtidige uoverensstemmelse mellem overskriften til § 46 og den terminologi, der efter 1969-loven er blevet almindelig, og hvorefter der sondres mellem på den ene side lovens »beskyttelseslinier« (strandbeskyttelseslinien, jfr. også 1969-cirkulæret, s. 13, beskyttelseslinien ved de jordfaste fortidsminder og – nu – langs offentlige vandløb og omkring søer) og på den anden side »byggelinier« (ved skove og veje).

14. Som et nyt nummer 3 til § 46, stk. 1, er indført en bestemmelse, hvorefter der *inden for strandbeskyttelseslinien ikke må foretages udstykning, hvorved der fastlægges skel.*

Bestemmelsen tilsigter at give fredningsnævnet indseende med udstykninger i strandbeskyttelseszonen. Dens placering som forbudsbestemmelse på linie med de øvrige forbudsbestemmelser medfører umiddelbart, at den for en udstykning i strandbeskyttelseszonen nødvendige dispensation i overensstemmelse med § 46, stk. 6, kun må gives, når der foreligger ganske særlige forhold og alle medlemmer af nævnet stemmer herfor, jfr. også 1969-cirkulæret s. 15, hvorefter dispensation *kun* kan gives, når der foreligger ganske særlige forhold, som ikke kan ventes at komme frem i en række andre sager. Af bestemmelsen følger ikke blot, at fredningsnævnet som hidtil allerede på udstykningsstadiet kan behandle spørgsmål om, hvorvidt en bebyggelse eller anden foranstaltning som nævnt i bestemmelsen, bør tillades – såfremt dette ikke kan tillades, vil en udstykning som følge af § 2 i udstykningsloven (landbrugsministeriets lovbe-

kendtgørelse nr. 256 af 8. juni 1971) ikke blive tilladt af landbrugsministeriet – men også at fredningsnævnet må tage i betragtning, hvorvidt *udstyknngen i sig selv* eventuelt vil kunne medføre forhold, der er i strid med de hensyn, der skal varetages af strandbeskyttelseslinien og gennem lovens andre bestemmelser, jfr. i øvrigt den lignende regel i § 48, stk. 1.

Som eksempel på udstykninger, hvor den nye regel vil få selvstændig betydning, kan nævnes sådanne, hvor formålet er angivet som naturgrund eller lignende, selvom sådanne formål ikke vil medføre foranstaltninger som de i § 46, stk. 1 og 2 opregnede; endvidere udstykninger, hvor formålets realisering *eventuelt* vil være i strid med bestemmelserne i § 46, stk. 1, nr. 1 og 2. Efter ministeriets opfattelse er det ikke hensigten med bestemmelsen at hindre *ønskelige landbrugsmæssige strukturuomlægninger*. Er udstykning begrundet i sådanne forhold, vil dette derfor efter ministeriets opfattelse normalt være dispensationsmotiverende, jfr. 1969-cirkulæret s. 14, hvorefter ministeriet uanset, at bestemmelsen i Lov 1961 § 25 om den fri opførelse af de for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet nødvendige bygninger ikke er opretholdt i 1969-loven »forudsætter, at der dispenseres i fornødent omfang til de for disse erhverv nødvendige eller hensigtsmæssige anlæg.«

Bestemmelsen får betydning for *alle udstykninger, der ikke er approberet af landbrugsministeriet før 1. september 1972*, jfr. ændringslovens ikrafttrædelsesbestemmelse i § 2, således at også sager, der eventuelt på et tidligere tidspunkt har været forelagt fredningsnævnet til udtalelse efter bestemmelserne i landbrugsministeriets cirkulære nr. 255 af 12. december 1969 om kontrol med overholdelse af visse lovbestemmelser ved udstykning o. lign., skal forelægges fredningsnævnet efter den nye regel.

§ 46, stk. 1, nr. 3 medfører ikke ændringer for så vidt angår *behandlingen af sager om udstykning* i de i § 47 nævnte zoner og i beskyttelseszonerne omkring visse søer og langs visse offentlige vandløb, jfr. § 47 a, se punkt 15, C.

15. A. Den hidtidige bestemmelse i § 47, stk. 1, nr. 2, om byggelinier ved visse søer og offentlige vandløb er ophævet og erstattet af en ny bestemmelse, § 47 a, der indeholder følgende ændringer:

1. Den hidtidige beskyttelseskontrolzone langs åer og søer har fået nogenlunde samme indhold som beskyttelses-zonen langs strande og omkring jordfaste fortidsminder, idet der i *150-m zonen ikke uden fredningsnævnets tilladelse må placeres bygninger, skure, campingvogne o. lign., opstilles master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller henlægges affald.*

§ 47 a, stk. 2 angiver en række undtagelser fra hoved-reglen i § 4 a, stk. 1.

Herudover gælder de *begrænsninger*, der findes i § 47, stk. 2, nr. 1–3 og stk. 4–6, jfr. 47 a, stk. 3.

2. Den hidtidige *bundbredde* for de offentlige vandløb er nedsat fra 4 m til 2 m og samtidig er det blevet udtrykkelig bestemt, at det er bundbredden efter *vandløbsregulativet*, der er afgørende.

B. Hvor der til et anlæg kræves godkendelse i henhold til § 43 – f. eks. af et dambrug – eller en i medfør af § 42 udstedt bekendtgørelse, bør fredningsnævnet i almindelighed *ikke* afgøre sagen efter § 47 eller efter § 47 a, forinden afgørelse er truffet i medfør af § 43 eller efter vedkommende bekendtgørelse, jfr. *cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1971 om behandling af sager om dispensation fra naturfredningslovens beskyttelses- og byggelinier.*

C. Fredningsnævnets behandling af sager om *udstyknin*g i beskyttelseszonerne omkring visse søer og langs visse offentlige vandløb bør ske på samme måde som hidtil, dog således at fredningsnævnet ved forelæggelsen af udstykninger i disse zoner må tage i betragtning ikke blot som hidtil alene eventuel planlagt bebyggelse, men også de i § 47 a, stk. 1 i øvrigt nævnte foranstaltninger, herunder f. eks. placering af campingvogne, master, etablering af beplantning m. v.

ad. kap. IX: Friluftsklamer.

16. § 57, stk. 5 i 1969-loven om, at vejmyndighederne med tilslutning af vedkommende fredningsnævn kan tillade opsætning af skilte, der alene henviser til en næringsdrifts eller virksomheds beliggenhed er ophævet, da vejmyndighederne med hensyn til sådanne henvisningsskilte følger bestemte regler, der gør det unødvendigt, at fredningsnævne deltager i administrationen på dette område.

ad. kap. XIII: Straffe-, ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser.

17. Efter § 2 i ændringsloven træder denne i kraft den 1. september 1972, dog således at de hidtil gældende regler finder anvendelse på *fredningssager, der er rejst inden 1. september 1972.*

Om den principielle betydning af denne regel henvises til bemærkningerne ad kap. XIII, § 21 f i 1969-cirkulæret.

For så vidt angår *fredningssager* bemærkes, at dette udtryk i overensstemmelse med overgangsreglen i 1969-loven § 69, stk. 1 må forstås som sager, der er rejst i henhold til kap. III i den tidligere naturfredningslov (Lov. nr. 140 af 7. maj 1937) eller i henhold til kap. III i 1969-loven.

De verserende fredningssager er herefter omfattet af følgende naturfredningslove:

1. Sager, der er rejst inden 1. oktober 1969: Lov nr. 140 af 7. maj 1937.
2. Sager, der er rejst i tiden fra den 1. oktober 1969 til den 31. august 1972: Lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning.
3. Sager, der er rejst efter den 1. september 1972: Lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning som ændret ved Lov nr. 284 af 7. juni 1972, jfr. lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972.

Bekendtgørelse af forretningsorden for fredningsnævn

I medfør af § 3, stk. 5 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes følgende forretningsorden for fredningsnævn:

§ 1. Formanden tilrettelægger nævnets arbejde og drager omsorg for udførelsen af dets beslutninger.

Stk. 2. Han fastsætter tid og sted for nævnets møder, indkalder medlemmerne, foretager bekendtgørelse og indkaldelse i henhold til naturfredningslovens §§ 13–15 og høring af naturfredningsrådet i henhold til § 18. Han påser, at iøvrigt fornødne udtalelser indhentes.

Stk. 3. Han leder besigtigelser og forhandlinger såvel under møder med parter og andre interesserede som under interne møder.

Stk. 4. Han påser, at sagerne fremmes med tilbørlig hurtighed og drager omsorg for underretning om trufne beslutninger i henhold til naturfredningslovens § 22.

§ 2. Formanden påser, at fredningsnævnets og efter begæring overfredningsnævnets fredningskendelser samt i fornødent omfang andre af disse nævns afgørelser, jfr. naturfredningslovens § 64, tinglyses. Det påhviler ligeledes formanden at sørge for fornøden aflysning.

§ 3. Hvis et medlem er forhindret i at give møde, skal han underrette formanden, der sørger for indkaldelse af vedkommende suppleant. Formanden lader ligeledes supplean-

ten indkalde, når medlemmet er forhindret i at deltage i en sags behandling af de nedenfor i § 8 nævnte grunde.

§ 4. Hvis formanden selv er forhindret, skal han påse, at hans suppleant indkaldes.

Stk. 2. Formanden kan beslutte, at beføjelserne som formand i bestemte sager eller i bestemte arter af sager skal udøves af formandens suppleant, selv om formanden ikke er forhindret i at deltage i vedkommende sag eller sager.

§ 5. Formanden sørger for, at der til nævnet knyttes en sekretær.

§ 6. Nævnet kan anmode vedkommende fredningsplanudvalg om at yde bistand ved forberedelsen af nævnets beslutninger.

Stk. 2. Nævnet har også i øvrigt ret til at anvende sagkyndig bistand.

§ 7. Formanden indsender hvert år, inden udgangen af februar måned, til ministeriet for kulturelle anliggender en fortegnelse for det foregående kalenderår over sager i henhold til naturfredningslovens kapitler III og V-IX med oplysning om, hvornår de pågældende sager er rejst, hvornår de er afsluttet eller kan ventes afsluttet, og hvilket erstatningsbeløb de har medført eller kan ventes at ville medføre.

§ 8. Et medlem kan ikke deltage i behandlingen af en sag, hvori han har en væsentlig og individuel interesse.

Stk. 2. Omfatter en fredningssag en ejendom, der tilhører vedkommende kommune, må alene det kommunalvalgte medlem, der ikke er medlem af det kommunale råd, deltage i sagens behandling, jfr. naturfredningslovens § 3, stk. 2, pkt. 4.

§ 9. Et medlem har pligt til selv at give fredningsnævnet

meddelelse om omstændigheder, der vil kunne medføre hans inhabilitet.

Stk. 2. Spørgsmålet om, hvorvidt et medlem skal undlade at deltage i behandlingen af en sag, bør såvidt muligt rejses, inden nævnets behandling af selve sagen begynder.

Stk. 3. Nævnet afgør selv, om et medlem er inhabilt.

§ 10. Under behandlingen af en fredningssag, som ikke afvises i henhold til naturfredningslovens § 12, skal fredningsnævnet afholde et møde med de i naturfredningslovens § 14, stk. 3, nævnte personer. Som hovedregel skal nævnet i forbindelse hermed foretage besigtigelse af vedkommende ejendom.

Stk. 2. I hvilket omfang der iøvrigt skal afholdes møde eller foretages besigtigelse, under indkaldelse af parter og interesserede i overensstemmelse med naturfredningslovens § 15, afgøres af nævnet.

Stk. 3. Nævnet kan såvel før sagens optagelse til realitetsbehandling som under sagens gang foretage besigtigelse uden tilkaldelse af sagens parter, jfr. naturfredningslovens § 65.

§ 11. Under behandlingen af andre sager end de i § 10, stk. 1 nævnte træffer fredningsnævnet bestemmelse om, i hvilket omfang møde med parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendigt.

Stk. 2. Hvor dette ikke er åbenbart ufornuddent, bør der dog ske besigtigelse, førend nævnet træffer afgørelse i henhold til § 42, stk. 2, § 46, stk. 6, § 47, stk. 1, § 48, stk. 1, § 53, stk. 1, § 54, stk. 4, § 55, stk. 5 og § 56, stk. 2. Til besigtigelserne bør i det mindste ejendommens ejer og den, der ansøger om en tilladelse, indkaldes, og ved afgørelse efter § 47, stk. 1, nr. 1, skal vedkommende skovejer tillige indkaldes. Ved afgørelser i henhold til § 57, stk. 4, bør ligeledes normalt ske besigtigelse, hvortil i det mindste ejendommens ejer og skiltets ejer bør indkaldes.

§ 12. Fredningsnævnets møder eller besigtigelser med til-

kaldelse af parter og interesserede er offentlige, med mindre nævnet undtagelsesvis bestemmer andet.

§ 13. Alle fredningsnævnets medlemmer skal deltage i nævnets afgørelser.

Stk. 2. Hvor en fredningssag omfatter flere kommuner, deltager det kommunalvalgte medlem kun i beslutninger vedrørende områder inden for vedkommende kommunegrænser.

§ 14. Nævnets afgørelser træffes ved almindelig stemmeflerhed, jfr. dog naturfredningslovens §§ 34 og 46.

Stk. 2. Såfremt et mindretal ønsker det, skal nævnets kendelse eller afgørelse indeholde oplysning om mindretallets stilling under angivelse af vedkommende medlems navn.

§ 15. Fredningsnævnets forhandlinger, beslutninger og kendelser indføres i en protokol, der godkendes af formanden.

Stk. 2. I protokollen angives tid og sted for mødet, de mødte medlemmer og for møde med parter og interesserede, navnene på disse og deres eventuelle fuldmægtige. Desuden angives de i sagen fremlagte dokumenter.

Stk. 3. Protokollen skal indeholde en kort fremstilling af forhandlingerne med angivelse af eventuelle påstande, begæringer og indsigelser, for så vidt disse ikke er indeholdt i de fremlagte dokumenter.

Stk. 4. Protokollen skal på begæring oplæses ved mødets afslutning.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 209 af 25. maj 1970.

Bekendtgørelse af forretningsorden for overfredningsnævnet

I medfør af § 4, stk. 5 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes følgende forretningsorden for overfredningsnævnet:

§ 1. Formanden tilrettelægger overfredningsnævnets arbejde og drager omsorg for udførelsen af dets beslutninger.

Stk. 2. Han fastsætter tid og sted for nævnets møder, indkalder medlemmerne og foretager bekendtgørelse og indkaldelse i henhold til naturfredningslovens § 26.

Stk. 3. Han leder besigtigelser og forhandlinger såvel under møder med parter og andre interesserede som under interne møder.

Stk. 4. Han leder nævnets sekretariat og påser, at sagerne fremmes med tilbørlig hurtighed. Han drager omsorg for underretning i henhold til § 31, for forelæggelse for ministeren i henhold til § 32 og for eventuelle ansøgninger om forskudsvis udbetaling af erstatninger samt for erstatningernes udbetaling.

§ 2. Formanden kan beslutte, at beføjelserne som formand i bestemte sager eller i bestemte arter af sager skal udøves af formandens suppleant, selv om formanden ikke er forhindret i at deltage i vedkommende sag eller sager.

Stk. 2. Formandens suppleant deltager i nævnets forhandlinger, men har kun stemmeret i de i stk. 1 nævnte tilfælde samt under formandens forfald.

Stk. 3. Suppleanter for nævnets øvrige medlemmer indkaldes, når et medlem varigt eller for længere tid er forhindret i at deltage i nævnets forretninger.

§ 3. Overfredningsnævnets konsulenter og ansatte ved nævnets sekretariat deltager i møderne efter nævnets bestemmelse, men uden stemmeret.

§ 4. Overfredningsnævnet kan beslutte, at en bestemt sag eller bestemte arter af sager skal behandles og afgøres af et udvalg, der mindst skal bestå af formanden og to andre medlemmer, udpeget henholdsvis blandt de af partierne og de af højesteret valgte medlemmer.

Stk. 2. Finder udvalget, at en sag, der efter stk. 1 henhører under dettes område, er så væsentlig, at den bør behandles og afgøres i en videre kreds, kan udvalget henskyde sagen til det samlede nævn.

Stk. 3. Opstår der under udvalgets behandling af en sag spørgsmål af grundlæggende betydning for nævnets almindelige virksomhed – såsom fortolkning af naturfredningsloven eller af gældende ekspropriationsret eller fravigelse fra en hidtidig praksis o. lign. – kan udvalget bestemme, at dette spørgsmål skal behandles i det samlede nævn.

§ 5. Et medlem kan ikke deltage i behandlingen af en sag, hvori han har en væsentlig og individuel interesse.

§ 6. Et medlem har pligt til selv at give overfredningsnævnet meddelelse om omstændigheder, der vil kunne medføre hans inhabilitet.

Stk. 2. Spørgsmålet om, hvorvidt et medlem skal undlade at deltage i behandlingen af en sag, bør såvidt muligt rejses, inden nævnets behandling af selve sagen begynder.

Stk. 3. Nævnet afgør selv, om et medlem er inhabilt.

§ 7. Ved behandlingen af fredningssager, der er påklaget i henhold til naturfredningslovens § 24, stk. 2, samt hvor over-

fredningsnævnet under sin behandling inddrager en ejendom, der ikke har været omfattet af fredningsnævnets kendelse, afholdes møde med parter og interesserede og foretages besigtigelse i henhold til naturfredningslovens § 26.

Stk. 2. Iøvrigt træffer nævnet selv bestemmelse om, hvorvidt og i hvilket omfang, møde med parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendigt.

Stk. 3. Hvor dette ikke er åbenbart uforholdsmæssigt, bør der dog foretages besigtigelse og afholdes møde med parter og interesserede, før end nævnet træffer afgørelse i henhold til § 58, stk. 1, jfr. § 42, stk. 2, § 46, stk. 6, § 47, stk. 1, § 53, stk. 1, § 54, stk. 4, § 55, stk. 5, § 56, stk. 2, og § 57, stk. 4 samt i henhold til § 54, stk. 11 og 12, § 55, stk. 8 og § 56, stk. 3.

Stk. 4. Til besigtigelser og møder, der afholdes i henhold til stk. 3, indkaldes i det mindste klageren, ejendommens ejer og den, der har ansøgt om en tilladelse. Ved afgørelser efter § 58, stk. 1, jfr. § 47, stk. 1, nr. 1, indkaldes tillige vedkommende skovejere og ved afgørelser i henhold til § 58, stk. 1, jfr. § 57, stk. 4, tillige skiltets ejer.

Stk. 5. Indkaldelse af parter og interesserede sker så vidt muligt skriftligt med mindst 14 dages varsel, jfr. dog naturfredningslovens § 26, stk. 2.

§ 8. Når parter og interesserede tilkaldes til overfredningsnævnets møder og besigtigelser, er disse offentlige, medmindre nævnet undtagelsesvis bestemmer andet.

§ 9. Overfredningsnævnet er beslutningsdygtig, når formanden og 3 andre medlemmer, heriblandt så vidt muligt et af de af højesteret valgte medlemmer, er til stede.

Stk. 2. Udvalg, nedsat i henhold til § 4, er beslutningsdygtig, når formanden og to andre medlemmer er til stede, herunder et af de af partierne og et af de af højesteret valgte medlemmer.

§ 10. Overfredningsnævnets afgørelser træffes ved almin-

delig stemmeflerhed. Det samme gælder det i § 4 nedsatte udvalg.

Stk. 2. I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende.

Stk. 3. Såfremt et mindretal ønsker det, skal nævnets kendelse eller afgørelse indeholde oplysning om mindretallets stilling.

§ 11. Om overfredningsnævnets møder med parter og interesserede og om dets interne forhandlinger føres en protokol, som godkendes af formanden.

Stk. 2. Udskrift af protokollen vedrørende møder med parter og interesserede i fredningssager sendes til alle, som modtager erstatningstilbud i henhold til naturfredningslovens § 29, og til alle, hvis erstatningskrav oversendes direkte til taksationskommissionen. Protokoludskriften sendes til taksationskommissionen samtidig med tilbudet eller meddelelsen om oversendelsen.

Stk. 3. Protokoludskrifter af møder med parter og interesserede sendes iøvrigt på begæring til alle, der har været inddraget under sagen.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 210 af 25. maj 1970.

Bekendtgørelse af forretningsorden for naturfredningsrådet

I medfør af § 7, stk. 4, i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes følgende forretningsorden for naturfredningsrådet:

§ 1. Naturfredningsrådet er nedsat i henhold til naturfredningslovens § 7, og består af 7 medlemmer, der beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 2. Sekretariatsmæssig bistand ydes af det for naturfredningsrådet og statens naturfrednings- og landskabskonsulent etablerede fællessekretariat.

§ 2. Rådet vælger af sin midte en formand.

Stk. 2. Formanden tilrettelægger sammen med sekretariatet naturfredningsrådets daglige arbejde. Formanden og sekretariatet drager samtidig omsorg for udførelse af rådets beslutninger og påser, at sagerne fremmes med tilbørlig hurtighed.

Stk. 3. Formanden fastsætter tid og sted for rådets møder og indkalder medlemmerne.

Stk. 4. Formanden leder forhandlingerne såvel under møder med parter og andre interesserede som under interne møder.

Stk. 5. I tilfælde af formandens forfald kan rådet udpege et rådsmedlem til at fungere som formand i en bestemt sag eller for en bestemt periode.

§ 3. Naturfredningsrådets beslutninger træffes på rådets møder, jfr. dog nedenfor i § 5.

Stk. 2. Sagerne forelægges af formanden eller efter dennes beslutning af det medlem eller den ansatte i sekretariatet, der har behandlet den pågældende sag.

Stk. 3. Statens naturfrednings- og landskabskonsulent deltager i rådets møder uden stemmeret. Ansatte i sekretariatet og andre kan deltage i møderne efter rådets bestemmelse.

§ 4. Naturfredningsrådets afgørelser træffes ved almindelig stemmeflerhed.

Stk. 2. Rådet er beslutningsdygtigt, når formanden og mindst halvdelen af de øvrige medlemmer er til stede.

Stk. 3. I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende.

§ 5. Naturfredningsrådet kan beslutte, at en bestemt sag eller bestemte arter af sager kan behandles og afgøres af formanden eller et af medlemmerne, uden at det samlede råd indkaldes.

Stk. 2. I tvivlstilfælde afgøres det af formanden, om de i stk. 1 nævnte sager skal forelægges det samlede råd.

§ 6. Rådets medlemmer eller ansatte i sekretariatet kan efter bemyndigelse af rådet optræde på rådets vegne i bestemte sager eller bestemte arter af sager.

§ 7. Rådet træffer selv bestemmelse om, hvorvidt og i hvilket omfang møde med parter og interesserede eller besigtigelse er nødvendig.

§ 8. Af rådets møder optages et referat, som udsendes til medlemmerne, statens naturfrednings- og landskabskonsulent, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning og ministeriet for kulturelle anliggender.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 211 af 25. maj 1970.

Bekendtgørelse af forretningsorden for taksationskommissionen

I medfør af § 5, stk. 4 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes følgende forretningsorden for taksationskommissionen:

§ 1. Formanden tilrettelægger kommissionens arbejde. Han fastsætter tid og sted for dens møder, indkalder medlemmerne, foretager indkaldelse i henhold til naturfrednings-

lovens § 30, skt. 1 og 2, og sender udskrifter i henhold til naturfredningslovens § 30, stk. 4.

Stk. 2. Han leder besigtigelser og forhandlinger såvel under møder med parter og andre interesserede som under interne møder.

§ 2. Hvis et medlem er forhindret i at give møde, skal han underrette formanden, der sørger for indkaldelse af vedkommende suppleant. Formanden lader ligeledes suppleanten indkalde, når medlemmet er forhindret i at deltage i en sags behandling af de i § 4 nævnte grunde.

§ 3. Formanden sørger for, at der til kommissionen knyttes en sekretær og fornøden vurderingsmæssig sagkundskab.

Stk. 2. Kommissionen kan også anvende sagkyndig bistand i videre omfang. Herunder kan kommissionen anmode vedkommende fredningsplanudvalg om at yde teknisk bistand til vejledning for kommissionen.

§ 4. Et medlem kan ikke deltage i behandlingen af en sag, hvori han har en væsentlig og individuel interesse.

§ 5. Et medlem har pligt til selv at give kommissionen meddelelse om omstændigheder, der vil kunne medføre hans inhabilitet.

Stk. 2. Spørgsmålet om, hvorvidt et medlem skal undlade at deltage i behandlingen af en sag, bør så vidt muligt rejses, inden kommissionens behandling af selve sagen begynder.

Stk. 3. Kommissionen afgør selv, om et medlem er inhabilt.

§ 6. For at kommissionen kan være beslutningsdygtig, skal alle medlemmer være til stede og deltage i afgørelsen.

Stk. 2. Afgørelser træffes ved almindelig stemmeflerhed.

§ 7. Kommissionens møder eller besigtigelser med tilkal-

delse af parter og interesserede er offentlige, medmindre kommissionen undtagesvis bestemmer andet.

§ 8. Oplysninger, som ikke fremgår af fredningskendelsen, overfredningsnævnets tilbud eller dets meddelelse om oversendelse til taksationskommissionen samt de til tilbuddet eller oversendelsesmeddelelsen knyttede referater af overfredningsnævnets møder med parter og interesserede, skal kommissionen forelægge for vedkommende ejendoms ejer og bruger samt andre, der efter de foreliggende oplysninger må antages at have retlig interesse i taksationen. Det samme gælder, såfremt overfredningsnævnet under sagens behandling for taksationskommissionen har fremsat udtalelser om grundlaget for erstatningsfastsættelsen.

§ 9. Kommissionens interne forhandlinger og beslutninger indføres i en protokol, der underskrives af medlemmerne.

Stk. 2. Kommissionens afgørelser meddeles ved en kendelse, der opfylder forskrifterne i naturfredningslovens § 30, stk. 3.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 344 af 14. juli 1971.

Bekendtgørelse om godkendelse af el-anlæg, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser

I henhold til § 42 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes:

I. Almindelige bestemmelser.

§ 1. El-anlæg skal placeres og udformes således, at de ikke i unødigt grad virker skæmmende i landskabet.

Stk. 2. Nye el-anlæg bør søges placeret uden for områder, hvortil der knytter sig særlige fredningsmæssige, herunder landskabelige interesser. Disse områder fremgår af det kortmateriale, der til enhver tid er godkendt af ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 3. Såfremt el-anlæg søges placeret i de i stk. 2 nævnte områder, skal de udformes med særlig hensyntagen til de fredningsmæssige, herunder landskabelige interesser. Det bør herunder specielt undersøges, hvorvidt anlægget uden urimelig fordyrelse helt eller delvis kan udføres ved kabellægning.

§ 2. Såfremt et projekt til el-anlæg skal godkendes i henhold til § 3 eller § 4, må el-anlægget ikke etableres, før projektet er godkendt.

II. Fremgangsmåden ved ansøgning om godkendelse.

§ 3. Projekter til primære højspændingsanlæg (50 kV og derover) skal godkendes af ministeren for kulturelle anliggender. Afslag på anmodning om godkendelse meddeles efter forhandling med ministeren for offentlige arbejder.

Stk. 2. Projekterne indsendes gennem statens naturfrednings- og landskabskonsulent.

§ 4. Projekter til sekundære højspændingsanlæg (6–20 kV) og lavspændingsanlæg skal godkendes af vedkommende fredningsplanudvalg, såfremt anlægget ønskes placeret i et af de i § 1, stk. 2, nævnte områder, eller i områder som i øvrigt med samtykke af ministeren for kulturelle anliggender udpeges af fredningsplanudvalget som særlige interesseområder. Afslag på anmodning om godkendelse meddeles efter forhandling med ministeren for kulturelle anliggender og ministeren for offentlige arbejder.

Stk. 2. Fredningsplanudvalget kan med samtykke af mi-

nisteren for kulturelle anliggender bestemme, at reglen i stk. 1, 1. pkt., ikke skal gælde for nærmere angivne områder eller anlægstyper.

Stk. 3. Meddelelse om de i stk. 2 nævnte afgørelser sendes til de i § 6, stk. 1, nr. 1–4, nævnte institutioner samt Danske Elværkers Forening og ministeriet for offentlige arbejder.

III. Indbringelse for fredningsnævn og overfredningsnævn

§ 5. Såfremt ministeren for kulturelle anliggender eller fredningsplanudvalget ikke kan godkende et forelagt projekt, eller såfremt det anlæggende elselskab ikke kan tiltræde vilkår, der er knyttet til godkendelsen, kan selskabet indbringe projektet for vedkommende fredningsnævn til afgørelse.

Stk. 2. Meddelelse om fredningsnævnets afgørelse tilsendes dem, der efter § 6, stk. 1, kan påklage afgørelsen. Meddelelsen skal indeholde oplysning om adgangen til at indbringe sagen for overfredningsnævnet og om fristen for indgivelse af klagen.

Stk. 3. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende.

§ 6. Fredningsnævnets afgørelse kan indbringes for overfredningsnævnet af

- 1) Det anlæggende elselskab
- 2) Ministeren for kulturelle anliggender
- 3) Vedkommende fredningsplanudvalg for så vidt angår de i § 4 omhandlede projekter
- 4) De i henhold til naturfredningslovens § 8 anerkendte foreninger og institutioner.

Stk. 2. Meddelelse om overfredningsnævnets afgørelse tilsendes de i stk. 1, nr. 1–4, nævnte institutioner.

IV. Andre bestemmelser.

§ 7. Godkendelse i medfør af denne bekendtgørelse fritager ikke ansøgeren for at søge eventuelle øvrige tilladelser, der

er nødvendige i henhold til naturfredningsloven. Den godkendende myndighed skal gøre ansøgeren opmærksom herpå, så vidt muligt med angivelse af hvilke tilladelser, der i øvrigt er nødvendige.

§ 8. Overtrædelse af § 2 straffes med bøde, jfr. naturfredningslovens § 66, stk. 2.

Stk. 2. For overtrædelse, der er begået af et aktieselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar, jfr. naturfredningslovens § 66, stk. 3.

§ 9. Bekendtgørelsen træder i kraft den 1. august 1971.

Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 426 af 9. september 1971.

Bekendtgørelse om landets inddeling i fredningskredse

§ 1. I henhold til § 2 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes herved følgende inddeling af landet i fredningskredse:

1. *Københavns fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommune:
København

2. *Københavns amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:
Ballerup-Måløv
Brøndbyerne
Dragør

Frederiksberg
Gentofte
Gladsaxe
Glostrup
Herlev
Herstederne
Hvidovre
Høje-Taastrup
Ledøje-Smørum
Lyngby-Taarbæk
Rødovre
Sengeløse
Store Magleby
Søllerød
Torslunde-Ishøj
Tårnby
Vallensbæk
Værløse

3. *Frederiksborg amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Asminderød-Grønholt
Frederiksværk
Græsted-Gilleleje
Helsinge
Helsingør
Hillerød
Hundested
Skævinge

4. *Frederiksborg amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Allerød
Birkerød
Farum
Frederikssund

Fredningskredse

Hørsholm
Jægerspris
Karlebo
Skibby
Slangerup
Stenløse
Ølstykke

5. *Roskilde amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Bramsnæs
Greve
Gundsø
Hvalsø
Køge
Lejre
Ramsø
Roskilde
Skovbo
Solrød
Vallø

6. *Vestsjællands amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Bjergsted
Dianalund
Dragsholm
Gørlev
Holbæk
Hvidebæk
Høng
Jernløse
Kalundborg
Nykøbing-Rørvig
Svinninge
Tornved

Trundholm
Tølløse

7. *Vestsjællands amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Fuglebjerg
Hashøj
Haslev
Korsør
Ringsted
Skælskør
Slagelse
Sorø
Stenlille

8. *Storstrøms amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Fakse
Fladså
Holmegaard
Langebæk
Møn
Næstved
Præstø
Rønnede
Stevns
Suså
Vordingborg

9. *Storstrøms amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Holeby
Højreby
Maribo
Nakskov
Nykøbing-Falster

Fredningskredse

Nysted
Nørre-Alslev
Ravnsborg
Rudbjerg
Rødby
Sakskøbing
Stubbekøbing
Sydfalster

10. *Bornholms amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Allinge-Gudhjem
Hasle
Nexø
Rønne
Aakirkeby

11. *Fyns amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Bogense
Kerteminde
Langeskov
Munkebo
Odense
Otterup
Søndersø
Tommerup
Vissenbjerg
Årslev

12. *Fyns amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Broby
Egebjerg
Faaborg
Gudme

Marstal
Nyborg
Ringe
Rudkøbing
Ryslinge
Svendborg
Sydlangeland
Tranekær
Ullerslev
Vestærø
Ørbæk

13. *Fyns amts vestlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Assens
Ejby
Glamsbjerg
Haarby
Middelfart
Nørre-Aby
Aarup

14. *Nordjyllands amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Brovst
Brønderslev
Dronninglund
Fjerritslev
Frederikshavn
Hirtshals
Hjørring
Læsø
Løkken-Vrå
Pandrup
Sindal
Skagen

Sæby
Aabybro

15. *Nordjyllands amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Arden
Farsø
Hadsund
Hals
Hobro
Løgstør
Nibe
Nørager
Sejflod
Skørping
Støvring
Aalborg
Aars

16. *Viborg amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Hanstholm
Morsø
Sydthy
Thisted

17. *Viborg amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Bjerringbro
Fjends
Hvorslev
Karup
Kjellerup
Møldrup
Sallingsund
Skive

Spøttrup
Sundsøre
Tjele
Viborg
Aalestrup

18. *Århus amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Ebeltoft
Grenaa
Mariager
Midt-Djurs
Nørhald
Nørre-Djurs
Purhus
Randers
Rougsø
Rønde
Sønderhald

19. *Århus amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Galten
Hadsten
Hammel
Hinnerup
Hørning
Langå
Odder
Rosenholm
Samsø
Århus

20. *Århus amts vestlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Gjern
Ry

Silkeborg
Skanderborg
Them

21. *Ringkøbing amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner: .

Aulum-Haderup
Brande
Egvad
Herning
Holmsland
Holstebro
Ikast
Lemvig
Ringkøbing
Skjern
Struer
Thyborøn-Harboøre
Thyholm
Trehøje
Ulfborg-Vemb
Videbæk
Vinderup
Aaskov

22. *Vejle amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Brødstrup
Børkop
Egtved
Fredericia
Gedved
Give
Hedensted
Horsens
Jelling

Juelsminde
Kolding
Lunderskov
Nørre-Snede
Tørring-Uldum
Vamdrup
Vejle

23. *Ribe amts fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Billund
Blåbjerg
Blåvandshuk
Bramminge
Brørup
Esbjerg
Fanø
Grindsted
Helle
Holsted
Ribe
Varde
Vejen
Ølgod

24. *Sønderjyllands amts nordlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Christiansfeld
Gram
Haderslev
Nørre-Rangstrup
Rødding
Rødekro
Skærbæk
Vojens
Aabenraa

25. *Sønderjyllands amts sydlige fredningskreds.*

Kredsen omfatter følgende kommuner:

Augustenborg
Bov
Bredebro
Broager
Graasten
Højer
Lundtoft
Løgumkloster
Nordborg
Sundeved
Sydals
Sønderborg
Tinglev
Tønder

§ 2. Denne bekendtgørelse træder i kraft den 1. oktober 1971.

Stk. 2. Ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 402 af 8. september 1970 om landets inddeling i fredningskredse ophæves.

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 111 af 11. maj 1970.

Cirkulære om visse særlige foranstaltninger i forbindelse med §§ 54-56 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning.

(Til samtlige fredningsnævn, samtlige fredningsplanudvalg, politidirektøren i København, samtlige politimestre, Københavns magistrat og samtlige kommuner og amtskommuner.).

I forbindelse med gennemførelse af lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning med ikrafttræden pr. 1. oktober 1969 er det i den af folketingsudvalget den 29. maj 1969 afgivne betænkning fremhævet, at det offentlige bør drage omsorg for en rensning af strandene for affald, idet det samtidigt påpeges, at amtskommunerne og kommunerne, og herunder de lokale amtsvejvæsener, naturligt må komme ind i billedet til varetagelse af en sådan strandrensning.

Med hensyn til en almindelig ordning for rensning af strande henvises til handelsministeriets cirkulære af 3. maj 1967 samt cirkulære af 3. maj 1968 om vederlaget for strandrensning.

Handelsministeriets ordning om strandrensning er blevet forlænget ud over den i cirkulære af 3. maj 1967 angivne 3-årige periode. Ministeriet for kulturelle anliggender agter derfor ikke at træffe særlige foranstaltninger med hensyn til rensning af strande, før erfaringer, som følge af den i naturfredningslovens § 54 gennemførte udvidede adgang for almenheden til private strande, er indvundet.

Ministeren for kulturelle anliggender har over for folketingsudvalget erklæret at være indstillet på at afholde udgifterne til anskaffelse og opsætning af affaldskurve og -poser samt skiltning ved strande, skove og frie arealer, som er åbne for almenheden, jfr. naturfredningslovens §§ 54-56.

I.

Foranlediget heraf er der herefter åbnet mulighed for, inden for en nærmere begrænset beløbsramme, at der af statskassen – foreløbig for en forsøgsperiode – kan ydes tilskud til opsætning og vedligeholdelse af affaldskurve og -poser samt til skiltning ved strande, skove og frie arealer, der er åbne for almenheden, jfr. naturfredningslovens §§ 54-56, ligesom tilskud vil kunne ydes til etablering og vedligeholdelse af toiletbygninger i det omfang, det skønnes rimeligt på arealer, der er åbne for almenheden.

Det bemærkes, at der ikke må disponeres på statens vegne,

før tilsagn fra ministeriet for kulturelle anliggender foreligger.

A. Retningslinier for opnåelse af tilskud med hensyn til foranstaltninger i forbindelse med åbning af strandene, jfr. naturfredningslovens § 54, er følgende:

- 1) Såfremt opstilling af affaldskurve og poser ønskes, kan amtsrådet, den stedlige kommunalbestyrelse eller den pågældende lodsejer underrette fredningsplanudvalget herom, ligesom fredningsplanudvalget på eget initiativ kan fremsætte ønske herom. Den nærmere placering af affaldskurve sker på grundlag af aftale mellem vedkommende kommunale myndighed og fredningsplanudvalget. Det er en betingelse for opsætningen af affaldskurve og -poser, at der i hvert enkelt tilfælde med fredningsplanudvalget træffes aftale om, at kommunen og/eller amtskommunen administrerer og bekoster tømningen.

- 2) Fredningsplanudvalget registrerer i samråd med amtsrådet og de stedlige kommunalbestyrelser det lokale behov for toiletbygninger. Projekter skal sendes til godkendelse i ministeriet.

Det er en betingelse for etablering af toiletter, at der i hvert enkelt tilfælde med fredningsplanudvalget træffes aftale om, at kommunen og/eller amtskommunen administrerer og bekoster vedligeholdelsen af disse.

- 3) Skilte opsættes efter aftale med fredningsplanudvalget, der drager omsorg for anskaffelsen og i samråd med ministeriet fastsætter den nærmere udformning og ordlyd.

B. Retningslinier for opnåelse af tilskud med hensyn til foranstaltninger i forbindelse med åbning af skove, jfr. naturfredningslovens § 55, er følgende:

- 1) Såfremt opstilling af affaldskurve og poser ønskes af skovejeren, retter denne henvendelse til fredningsplanudvalget, der drager omsorg for anskaffelsen. Med mindre ejeren selv bekoster tømningen, er det en betingelse for opsætningen af affaldskurve og -poser, at der i hvert enkelt tilfælde med fredningsplanudvalget træffes aftale

om, at kommunen og/eller amtskommunen administrerer og bekoster denne.

- 2) Skilte opsættes efter aftale mellem skovejeren, Dansk Skovforening, fredningsplanudvalget og ministeriet.

C. Retningslinier for opnåelse af tilskud med hensyn til foranstaltninger i forbindelse med åbning af udyrkede arealer, jfr. naturfredningslovens § 56, er følgende:

- 1) Såfremt opstilling af affaldskurve og -poser ønskes, kan amtsrådet, den stedlige kommunalbestyrelse eller den pågældende lodsejer underrette fredningsplanudvalget herom, ligesom fredningsplanudvalget på eget initiativ kan fremsætte ønske herom.

Det er en betingelse for opsætningen af affaldskurve og -poser, at der i hvert enkelt tilfælde med fredningsplanudvalget træffes aftale om, at kommunen og/eller amtskommunen administrerer og bekoster tømningen.

- 2) Skilte opsættes efter aftale mellem ejeren og fredningsplanudvalget, der drager omsorg for anskaffelsen og i samråd med ministeriet fastsætter den nærmere udformning og ordlyd.

II.

Folketingsudvalget har for strandene, skovene og de frie arealers vedkommende fundet anledning til at pege på betydningen af kampagner imod henkastning af affald.

I forbindelse med det europæiske naturfredningsår 1970 har ministeriet for kulturelle anliggender truffet forberedelse til kampagner af landsomfattende karakter imod henkastning af affald, ligesom der er åbnet mulighed for, at der af statskassen i begrænset omfang kan ydes tilskud til afholdelse af kampagner på lokalt plan.

I øvrigt henledes opmærksomheden på naturfredningslovens § 63, hvorefter der ikke på fremmed ejendom uden ejers tilladelse må henkastes eller anbringes affald eller lignende. Overtrædelse heraf straffes med bøde, jfr. lovens § 66.

III.

Medfører almenhedens opholds- og færdselsrettigheder væsentlige gener for ejeren, kan han under de i naturfredningslovens § 54, stk. 10, 11 og 12, § 55, stk. 8 og § 56, stk. 3 anførte betingelser forlange ejendommen overtaget af staten.

*Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
nr. 107 af 9. juni 1971*

Cirkulæreskrivelse om behandling af sager om dispensation fra naturfredningslovens beskyttelses- og byggelinier m.v.

Til samtlige fredningsnævn.

Administrationen af sager om dispensation fra bestemmelserne i naturfredningslovens §§ 46 og 53, § 47, §§ 54–56, og § 57 behandles af fredningsnævnene med rekurs til overfredningsnævnet.

Da ministeriet anser det for meget betydningsfuldt, at ekspeditionen af disse sager lettes mest muligt, og at der også kan ske en ensartet behandling af sager, har man ønsket at angive de nedennævnte retningslinier, som man finder det hensigtsmæssigt, at fredningsnævnene følger.

I. Sager om dispensation fra strandbyggelinien (strandbeskyttelseslinien) modtaget i ministeriet for kulturelle anliggender inden den 1. oktober 1969, behandles og afgøres fortsat af ministeriet efter reglerne i lovbekendtgørelse nr. 194 af 16. juni 1961 § 25, stk. 1, jfr. stk. 5, jfr. lov nr. 314 af 18. juni 1969 § 69, stk. 4.

Afgørende for nævnets kompetence i medfør af § 46 er dispensationsandragendets indgivelse eller sagens rejsning

og ikke tidspunktet for etableringen af en ulovlig indretning. Søges der således om efterfølgende dispensation for ulovligt opført indretning, er nævnet kompetent i alle tilfælde, hvor andragende om dispensation er indgivet efter 1. oktober 1969.

Ministeriets behandling af disse sager er nu med få undtagelser afsluttet, og det i ministeriet hidtil beroende *strandfredningsregister* er flyttet til fællessekretariatet for statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet, Nyropsgade 22, 1602. København V (tlf. (01) 11 95 65), i det følgende kaldet fællessekretariatet.

Registeret står til rådighed for fredningsnævnene og overfredningsnævnet samt for fredningsplanudvalgene. Herfra kan tidligere behandlede strandfredningssager rekvireres, ligesom de af strandfredningskommissionen tinglyste deklarationskort vil kunne fremskaffes. De fra strandfredningsregisteret udlånte akter skal tilbagesendes efter endt brug, med mindre der er tale om kopier. Registeret vil på samme måde som naturfredningsregisteret på længere sigt blive søgt omarbejdet i en mere umiddelbart tilgængelig form. Deklarationskortene bliver løbende ajourført med angivelse af udstykninger.

II. Ministeriet for kulturelle anliggender har, jfr. ministeriets cirkulære nr. 245 af 22. november 1969 om naturfredningsloven, forudsat, at alle sager i henhold til *naturfredningslovens* § 46 om bebyggelse, beplantning, terrænændring m. v. søværts strandbeskyttelseslinien, forelægges til erklæring for såvel 1) den lokale bygningsmyndighed (hvis tilladelse ønskes til byggeri) som for 2) fredningsplanudvalget og 3) naturfredningsrådet, forinden en eventuel dispensation meddeles. I tilfælde, hvor nævnet uden videre finder, at en dispensation bør nægtes, jfr. § 11, stk. 2 i bekendtgørelse nr. 208 af 25. maj 1970 af forretningsorden for fredningsnævn, er der således ingen grund til videre forelæggelser.

I øvrigt vil det formentlig være hensigtsmæssigt, at sagerne på et tidligt tidspunkt går til udtalelse i fredningsplanudvalgene, der bl. a. søger sagen belyst med de fredningsplanmæs-

sige og landskabelige hensyn, der gør sig gældende for den pågældende ejendom.

Naturfredningsrådet har anmodet ministeriet om at henstille til nævnene, at sager, hvori det kommer på tale at meddele dispensation, ved forelæggelsen for naturfredningsrådet er fuldt oplyst og bilagt sagsakterne.

Nævnets afgørelser – afslag eller dispensationsmeddelelser – (bilagt fotokopi af ansøgningen og eventuelt af andre væsentlige sagsakter) sendes til strandfredningsregisteret, Nyropsgade 22, 1602 København V. Strandfredningsregisteret vil på denne måde være ajour med de af nævnene og overfredningsnævnet trufne afgørelser. Er der i en sag meddelt dispensation, må de nedenfor i punkt VII anførte oplysninger enten være indeholdt i afgørelsen eller fremgå af medsendte bilag. Endvidere bør fredningsnævnets afgørelse indeholde en angivelse af, hvilke ganske særlige forhold, der har gjort sig gældende i den pågældende sag som motiverende en dispensation, jfr. cirkulære nr. 245 af 22. november 1969, side 15. Et led i oplysningen af sagen vil være en redegørelse for eventuelle erklæringer eller tilladelser fra de andre myndigheder, der har udtalt sig i sagen.

III. Sager om byggelinie efter naturfredningslovens § 47 om skove, ferske vande og veje forelægges som anført i cirkulære nr. 245 af 22. november 1969, side 15, på samme måde som strandbeskyttelsessager for fredningsplanudvalgene, der som anført under II vil søge sagen nærmere belyst, inden fredningsnævnet træffer afgørelse i sagerne. I tvivlstilfælde bør sagen ligeledes forelægges statens naturfrednings- og landskabskonsulent og/eller naturfredningsrådet til udtalelse gennem indsendelse til fællessekretariatet, f. eks. i tilfælde, hvor fredningsnævnet ikke mener at kunne følge principielle udtalelser fra fredningsplanudvalget.

Fællessekretariatet vil på samme måde som ved de under II omtalte strandfredningssager søge at skabe et landsdækkende arkiv over behandlede sager. Nævnets afgørelser, afslag eller dispensationsmeddelelser, meddeles fællessekretariatet i samme form og med samme oplysninger som anført

vedrørende sager om dispensation fra strandbeskyttelseslinien.

Sager om bebyggelse i landzone inden for de i naturfredningslovens § 47 omtalte byggelinier bør normalt ikke tages under behandling, uden at projektet på forhånd er godkendt af vedkommende zonelovsmyndighed.

IV. For så vidt angår naturfredningsrådets medvirken i øvrigt ved behandlingen af byggelinesager henvises til cirkulæret af 22. november 1969, side 15. *Naturfredningsrådet* bør allerede på et tidligt tidspunkt inddrages i behandlingen, såfremt der kan være mulighed for, at særlige videnskabelige hensyn er forbundet med det pågældende landskab, eller der kan være tvivl om f. eks. strandbyggelinien's beregning.

Såfremt den på ejendommen fastsatte strandbeskyttelseslinie således drages i tvivl, idet det t. eks. påberåbes, at landvegetationsgrænsen er rykket nærmere kysten, bør rådets erklæring herom altid indhentes.

V. § 53. Sager om dispensation i henhold til § 53 om jordfaste fortidsminder forelægges rigsantikvaren til udtalelse. Det er *rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K*, som varetager denne side af rigsantikvarens beføjelser.

Sagerne sendes som andre sager om beskyttelseszonerne til høring i fredningsplanudvalget, inden de forelægges rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, med mindre det er oplagt, at der skal gives afslag. Til brug ved arkiveringen i rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning sendes nævnenes afgørelser bilagt kopier af de vigtigste aktstykker og det til sagen hørende kortmateriale til fortidsmindeforvaltningen.

Da fortidsminderne, som er sikret ifølge lovens § 48, afviger meget med hensyn til form og størrelse, henledes opmærksomheden på, at den i § 53 omtalte 100 meter-zone regnes fra fortidsmindets fod eller omkreds. I tvivlstilfælde afgør rigsantikvaren fortidsmindets afgrænsning.

VI. Sager i henhold til *naturfredningslovens* § 54, stk. 4, § 55, stk. 5, og § 56, stk. 2, om særlige regler for almenhedens færdsel og ophold på strandbredder, i skove og på udyrkede

arealer samt sager i henhold til *naturfredningslovens* § 57, om friluftsreklamer m. v. bør på samme måde som omtalt under II og III forelægges fredningsplanudvalget og naturfredningsrådet, forinden nævnet træffer sin afgørelse.

I sager om tilladelse til opstilling af henvisningsskilte i henhold til § 57, stk. 5 bør andrageren i almindelighed henvises til at rette sin ansøgning til vejmyndighederne, således at fredningsnævnet kun optager sagen til behandling, såfremt der foreligger et af vejmyndighederne godkendt forslag.

Fællessekretariatet vil også i disse sager søge at skabe et landsdækkende arkiv. Nævnenes afgørelser meddeles fællessekretariatet bilagt kopier af de vigtigste aktstykker.

VII. I forbindelse med behandlingen af sager i henhold til §§ 46, 47 og 53 bør nævnet påse, at sagen oplyses tilstrækkeligt fra ansøgerens side. Man skal i denne anledning navnlig pege på, at ansøgningerne i almindelighed bør indeholde oplysninger om:

1. ejendommens matrikulære betegnelse og beliggenhed (vej, hus-nr. m. v. eller eventuelt navn) bilagt matrikelkort.
2. ejerforhold, herunder om der er tale om lejet grund.
3. beskrivelse af projektet: bebyggelse, til- og ombygning, beplantning, vejanlæg, el-ledning, terrænændring, camping m. v.
4. placeringen på ejendommen ledsaget af beliggenhedsplan, der tillige angiver beskyttelseszonens afgrænsning inden for ejendommen, og hvorvidt den omhandlede bebyggelse, beplantning m. v. eventuelt kan placeres med respekt af lovens principielle afstandsbestemmelser.
5. et rids, der viser tilsvarende forhold, f. eks. placeringen af eventuel bebyggelse på naboejendommen, vil være særdeles oplysende for sagen, ligesom fotos kan lette sagsbehandlingen betydeligt.
6. i sager, hvor det ansøgte skal erstatte ældre bebyggelse,

skal på beliggenhedsplanen tillige klart den ældre bebyggelse indtegnes.

Herudover bør fredningsplanudvalgene i det omfang, det skønnes ønskeligt, bilægge sagen en kopi af et målebordblad, hvorpå ejendommen markeres.

VIII. Nævnet afgør, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 208 af 25. maj 1970 om forretningsorden for fredningsnævn, i hvilket omfang besigtigelse eller møde med parter og interesserede er nødvendig. Man forudsætter, at nævnet, evt. gennem fredningsplanudvalgets sekretariat, sikrer sig, at *andre myndigheder*, der kan have interesse i afgørelsen af den pågældende sag, såsom vedkommende vejmyndighed i sager efter naturfredningslovens § 47, stk. 1 nr. 3, og vedkommende politimester i sager efter naturfredningslovens § 57, efter omstændighederne er gjort bekendt med den for nævnet verserende sag.

Opmærksomheden henledes på, at offentlige og private anlæg i det åbne land, foruden at kræve nævnets godkendelse ved placering inden for byggelinierne eller beskyttelseslinierne, ofte tillige kræver tilladelse fra fredningsplanudvalget eller ministeriet for kulturelle anliggender efter naturfredningslovens § 43 eller en i henhold til §§ 42 eller 44 udstedt bekendtgørelse. Endvidere kræves tilladelse fra zonelovsmyndighederne i medfør af by- og landzonelovens §§ 6-8. Hvor der til et anlæg kræves godkendelse i henhold til § 43 eller en i medfør af § 42 udstedt bekendtgørelse, bør fredningsnævnet i almindelighed ikke afgøre sagen som byggeliniesag, forinden afgørelse er truffet i medfør af § 43 eller efter vedkommende bekendtgørelse.

IX. Nævnens afgørelser sendes i medfør af *naturfredningslovens* § 58 til de ankeberettigede. Meddelelsen til ministeren for kulturelle anliggender stiles til fællessekretariatet. Afgørelser truffet i medfør af naturfredningslovens § 46 sendes tillige til det centrale strandfredningsregister, jfr. pkt. I, medens afgørelser efter § 53 tillige sendes til rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, jfr. under pkt. V.

Det er nødvendigt, at meddelelser, hvorved der træffes afgørelser i dispensationssager, har et indhold, der fuldt ud muliggør, at sagen af ankemyndigheden kan identificeres og bedømmes af de ankeberettigede.

Opmærksomheden henledes på, at det af nævnets skrivelse til andrageren må fremgå, at en eventuel tilladelse ikke må benyttes eller kun benyttes på eget ansvar, forinden ankefristen på 4 uger er forløbet fra det tidspunkt, afgørelsen er meddelt ansøgeren, jfr. cirkulære af 22. november 1969, side 21.

*Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
af 6. januar 1972*

Cirkulæreskrivelse til DEF, samtlige fredningsnævn, samtlige fredningsplanudvalg m.fl.

I bekendtgørelse af 14. juli 1971 om godkendelse af el-anlæg, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser, henvises i § 1, stk. 2, til det kortmateriale, der til enhver tid er godkendt af ministeren for kulturelle anliggender.

Med dette kortmateriale skal naturfredningsmyndighederne oplyse om de områder, hvortil der knytter sig særlige fredningsmæssige eller landskabelige interesser, således at el-selskaberne under deres planlægning kan søge at placere el-anlæg uden for disse områder, jfr. § 1, stk. 2.

Kortmaterialet vil således have betydning for projekter til primære højspændingsanlæg (50 kV og derover), jfr. bekendtgørelsens § 3, og for projekter til sekundære højspændingsanlæg (6–20 kV) og lavspændingsanlæg, jfr. § 4.

Når fredningsplanudvalgene i henhold til bekendtgørelsens

§ 4, stk. 1, har fået ministeriets samtykke til udpegning af særlige interesseområder, vil ministeriet fremsende meddelelse herom til DEF tillige med det godkendte kortmateriale.

Man skal meddele, at ministeriet har godkendt vedlagte af statens naturfrednings- og landskabskonsulent udarbejdede kort i 1:500.000. Dette kort angiver i oversigtelig form de fredningsmæssige interesser ved betegnelsen landområder af største interesse og landområder af stor interesse. Kortet vil efterhånden blive erstattet af mere detaljerede kort for de enkelte fredningsplanudvalgs virkeområder. Opmærksomheden henledes på, at kortet som anført er oversigteligt og derfor kun bør anses som vejledende for fastlæggelsen og afgrænsningen af fredningsinteresseområderne.

Alle projekter til *primære højspændingsanlæg (50 kV og derover)*, der agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelse skal – gennem statens naturfrednings- og landskabskonsulent – indsendes til ministerens godkendelse, jfr. § 3.

For at opnå den størst mulige ensartethed i behandlingen af projekterne bør el-selskaberne tilstræbe at nedfælde projekterne på kort i målestokforhold 1:25.000 (evt. 1:20.000) bilagt et oversigtskort i 1:000.000, med en kort beskrivelse af anlægget og eventuelt med alternative forslag til linieføringen.

Projekter til *sekundære højspændingsanlæg (6–20 kV) og lavspændingsanlæg*, som agtes placeret uden for byer og bymæssige bebyggelser, skal godkendes af vedkommende fredningsplanudvalg, såfremt anlægget ønskes placeret i et af de i § 1, stk. 2, nævnte områder eller i områder, som i henhold til § 4, stk. 1, med samtykke af ministeriet for kulturelle anliggender udpeges af fredningsplanudvalget som særlige interesseområder.

Fredningsplanudvalgene bør så tidligt som muligt gøres opmærksom på de anmeldelsespligtige projekter, der verserer hos el-selskaberne, eventuelt således, at disse nedfældes på kort i målestoksforhold 1:4.000, bilagt et oversigtskort i 1:25.000 (evt. 1:20.000), med en kort beskrivelse af anlægget og eventuelt med alternative forslag til linieføringen.

Opmærksomheden henledes på, at fredningsplanudvalget, jfr. bekendtgørelsens § 4, stk. 2, – med samtykke af ministeren – kan bestemme, at anmeldelse af el-anlæg ikke skal gælde for nærmere angivne områder eller anlægstyper.

Ministeriet lægger vægt på, at der etableres et smidigt samarbejde mellem el-selskaberne på den ene side og fredningsmyndighederne på den anden side, jfr. naturfredningskommissionens betænkning, bind II, pag. 164. Den nærmere fremgangsmåde kan aftales mellem de enkelte fredningsplanudvalg og el-selskaberne, idet der hermed må lægges vægt på el-ledningernes samfundsmæssige betydning, der bl.a. medfører, at afgørelserne må træffes inden for en rimelig tid. Det vil hermed som anført være hensigtsmæssigt, at fredningsmyndighederne inddrages på et tidligt tidspunkt af projekteringsstadiet.

Det er aftalt, at DEF underretter samtlige el-selskaber, idet bemærkes, at kortmateriale og bekendtgørelsen kan rekvireres herfra i fornødent omfang.

Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse nr. 202 af 29. maj 1972.

Cirkulæreskrivelse til samtlige fredningsnævn, overfredningsnævnet, rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning, samtlige fredningsplanudvalg m.fl.

Efter naturfredningslovens § 48, stk. 1, skal tilladelse til indgreb over for eller fjernelse af jordfaste fortidsminder behandles såvel af rigsantikvaren, hvis afgørelse kan påankes til ministeren for kulturelle anliggender, som af frednings-

nævnet, hvis afgørelse kan påankes til overfredningsnævnet.

Motiveringen for dobbeltkompetencen kan formodes at være en antagelse om, at rigsantikvaren ved sin afgørelse væsentligst vil se på karakteren og den arkæologiske betydning af det pågældende jordfaste fortidsminde, medens fredningsnævnet især vil anskue problemerne ud fra hensynet til det omgivende landskab.

Denne komplicerede ordning har givet anledning til tvivls-spørgsmål og vanskeligheder ikke alene for borgerne, men også de kompetente myndigheder imellem.

Til afhjælpning heraf skal ministeriet med hensyn til behandlingen af sager i medfør af § 48, stk. 1, henstille, at følgende retningslinjer lægges til grund:

En bedømmelse af betydningen af et fortidsmindes beliggenhed på et bestemt sted må forudsætte, at der fra kulturhistorisk side er forelagt et materiale til belysning ikke alene af fortidsmindets karakter, men også af betydningen af dets geografiske, eventuelt landskabelige beliggenhed.

Fredningsnævnets stillingtagen bør derfor afvente rigsantikvarens behandling og afgørelse.

Såfremt der alligevel måtte finde en samtidig og parallel sagsbehandling sted, eller hvis sagen af ansøgeren kun forelægges den ene myndighed, må ansøgeren på det tidligst mulige tidspunkt gøres bekendt med lovens kompetenceordning, der som nævnt indebærer, at såvel fredningsnævnet som rigsantikvaren skal have samtykket samt at lovens almindelige klagefrist skal være udløbet, jfr. ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære nr. 245 af 21. november 1969, side 21, førend en tilladelse frit kan udnyttes.

At sådan orientering af ansøgeren har fundet sted, bør fremgå af myndighedens afgørelse eller kendelse.

*Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
af 12. oktober 1972.*

Cirkulæreskrivelse om behandlingen af ansøgninger om tilladelse til råstofindvinding i henhold til råstofloven

(Til samtlige fredningsplanudvalg og fredningsnævn m.fl.)

Ved ministeriet for offentlige arbejders bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972 er lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet (råstofloven) sat i kraft med virkning fra den 1. oktober 1972. Ved cirkulære af samme dato til samtlige amtsråd har ministeriet for offentlige arbejder efter forhandling med blandt andet ministeriet for kulturelle anliggender fastsat nærmere regler for administrationen af bestemmelserne i råstoflovens kap. 2 om forekomster i jorden.

Ved lovens § 13 ophæves § 44, stk. 2 og 3 og § 45, stk. 2 i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning. Ved ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 430 af 21. september 1972 er bekendtgørelse nr. 425 af 31. august 1971 om godkendelse af udnyttelse af særlige forekomster i jorden på ikke-landbrugspligtige ejendomme uden for byer og bymæssige bebyggelser ophævet med virkning fra 1. oktober 1972.

For så vidt angår eventuelle pr. 1. oktober 1972 ikke færdigekspederede sager i henhold til ministeriet for kulturelle anliggenders bekendtgørelse nr. 425 af 31. august 1971 skal disse indsendes til ministeriet for offentlige arbejder til afgørelse efter råstofloven.

Et eksemplar af bekendtgørelse nr. 406 af 13. september 1972 og cirkulære af 13. september 1972 vedlægges. End-

videre vedlægges et anmeldelses- og ansøgningsskema efter råstofloven, landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 431 af 21. september 1972 om ændring af bekendtgørelse nr. 302 af 18. juni 1971 om ansøgninger i henhold til landbrugsloven samt landbrugsministeriets cirkulæreskrivelse af 11. oktober 1972.

Råstoflovens formål er at sikre, at udnyttelsen af forekomster sker efter en samlet vurdering af foreliggende samfundsmæssige hensyn, herunder bevarelsen af landskabelige værdier, videnskabelige interesser m. v., jfr. lovens § 1, stk. 2 nr. 1, og endvidere, at der sker en samordning af myndighedernes behandling af spørgsmålet om indvinding af de pågældende råstoffer, jfr. lovens § 1, stk. 2 nr. 2.

Efter punkt 5 i kap. II i ministeriet for offentlige arbejders cirkulære af 13. september 1972 skal amtsrådene foretage en høring af blandt andet vedkommende fredningsplanudvalg. Dette må i sin udtalelse om sagen redegøre for de naturfredningsmæssige interesser, som vil blive berørt af ansøgningen, og på baggrund heraf fremkomme med en indstilling, om udvalget for sit vedkommende kan anbefale eller må fraråde en råstofudnyttelse helt eller delvis. I førstnævnte tilfælde må udvalget samtidig redegøre for eventuelle vilkår, som vil tilgodese de fredningsmæssige interesser, herunder med indstilling om en efterbehandling m. v. af arealerne efter råstofudnyttelsen med henblik på områdets udseende.

Efter punkt 6 i kap. II i cirkulæret skal også skovtilsynet afgive udtalelse til amtsrådet, jfr. nærmere landbrugsministeriets cirkulæreskrivelse af 11. oktober 1972. Efter aftale med landbrugsministeriet skal man med henblik på overholdelse af de af amtsrådene fastsatte svarfrister samt af hensyn til koordinering af sagsbehandlingen i øvrigt anmode fredningsplanudvalgene om, at de træffer nærmere aftale med statens tilsynsførende med de private skove om en ordning, hvorefter der mellem skovtilsynet og fredningsplanudvalgets sekretariat sker en drøftelse af de enkelte ansøgninger, inden der afgives svar til amtsrådet.

En overholdelse af tidsfristerne for behandlingen forudsætter formentlig at en række sager må ekspederes sekretariatsmæssigt, hvorfor man kan anbefale, at udvalgene generelt tager op til vurdering, i hvilket omfang dette kan ske. Såfremt en råstofudnyttelse berører videnskabelige interesser, må det overvejes om naturfredningsrådet skal inddrages i behandlingen.

Et udgangspunkt ved vurderingen af ansøgninger vil være de af udvalget foretagne landskabsanalyser, jfr. naturfredningslovens § 35.

Opmærksomheden henledes i øvrigt på cirkulærets kap. II punkt 3 og 5:

Såfremt det af ansøgningen fremgår, at denne omfatter et fredet areal, eller arealer der er undergivet beskyttelse efter naturfredningslovens § 46, 47 a og 53, skal sagen af amtsrådet sendes til vedkommende fredningsnævn, hvis afgørelse efter disse bestemmelser eller efter bestemmelserne i fredningskendelsen afventes, forinden videre foretages. Såfremt der søges dispensation fra en af overfredningsnævnet afsagt kendelse, indsendes sagen til overfredningsnævnet, medmindre der i kendelsen findes hjemmel for fredningsnævnet til at tillade den ansøgte udnyttelse. Fredningsnævnet skal underrette de i naturfredningslovens §§ 34 og 58 nævnte personer og myndigheder om afgørelsen og samtidig returnere sagen til vedkommende amtsråd. Såfremt afgørelsen indankes fra overfredningsnævnet, vil overfredningsnævnet underrette amtsrådet herom, medmindre den ankende har gjort dette.

Viser det sig under sagens behandling, at denne omfatter et fredet areal eller et areal undergivet beskyttelse i henhold til § 46, 47 a og 53, skal sagen forelægges fredningsnævnet med fredningsplanudvalgets indstilling. Det påhviler derfor fredningsplanudvalgenes sekretariat i forbindelse med gennemgang af sagen at påse, om denne omfatter sådanne arealer.

*Ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulæreskrivelse
af 11. december 1972.*

Cirkulæreskrivelse om naturfredningsrådets medvirken ved behandlingen af sager i medfør af §§ 46 og 54 i lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972 om naturfredning.

(Til samtlige fredningsnævn og fredningsplanudvalg samt overfredningsnævnet og fællessekretariatet for statens naturfrednings- og landskabskonsulent og naturfredningsrådet).

I ministeriet for kulturelle anliggenders cirkulære af 1. oktober 1972 om lov nr. 284 af 7. juni 1972 om ændring af lov om naturfredning, jfr. lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972 om naturfredning, hedder det i post 3 i tilknytning til bemærkningerne om ændringen af § 7 om naturfredningsrådets omdannelse til et rent naturvidenskabeligt ekspertorgan, herunder om rådets arbejdsopgaver: »Det må dog bemærkes, at ministeriet finder, at den i 1969-cirkulæret s. 15 nævnte forudsætning om indhentning af en udtalelse fra naturfredningsrådet i alle sager om dispensation fra § 46 om strandbeskyttelseslinien ikke længere bør opretholdes. Fremtidig forudsættes rådet kun hørt i sager, hvor der foreligger spørgsmål af naturvidenskabelig art, herunder om udgangspunktet for strandbeskyttelsesliniens beregning, jfr. også punkt IV i cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1971.«

På denne baggrund skal man indskærpe, at den obligatoriske høring af rådet bør ophøre umiddelbart, idet rådet ikke længere råder over fornøden sekretariatsbistand til forberedelse af sagsbehandlingen i det tidligere forudsatte omfang.

Rådet skal fremdeles høres

- 1) når der er tvivl om fastsættelse af basislinien for strandbeskyttelsesliniens udmåling,
- 2) når afgørelsen vil berøre naturvidenskabelige interesser, og
- 3) når der er tvivl om afgrænsningen af det areal, på hvilket publikum har ret til færdsel og ophold, jfr. § 54. Dette spørgsmål er normalt afledet af spørgsmålet om basisliniefastsættelsen.

Naturfredningsrådet er fremdeles ankeberettiget for så vidt angår afgørelser truffet i medfør af § 46, stk. 1, nr. 1. Meddelelser om afgørelser truffet i medfør af denne bestemmelse skal derfor fortsat sendes til rådet, jfr. § 58. Ministeriet for kulturelle anliggender skal endvidere henstille, at også meddelelse om afgørelser truffet i medfør af § 46 i øvrigt sendes til rådet, således at man til stadighed kan følge den samlede praksis ved håndhævelsen af strandbeskyttelseslinien.

Idet man henviser til pkt. IX i cirkulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1971, skal man i øvrigt fremhæve, at meddelelser om afgørelse af sager i medfør af § 46, der er faldet ud til dispensation skal indeholde følgende:

- a) Den pågældende ejendoms matrikulære betegnelse,
- b) beskrivelse af den indretning eller andet, hvortil dispensationen har relation,
- c) angivelse af den bestemmelse i § 46, hvorfra dispensation søges,
- d) opsummering af de standpunkter, som hørte eller fremmødte har taget i sagen,
- e) nøjagtig angivelse af den (de) *særlige* omstændigheder, jfr. § 46, stk. 6, der har begrundet nævnets dispensation. Endvidere som bilag
- f) situationsplan over ejendommen med angivelse af strandbeskyttelsesliniens forløb, eksisterende lovlig bebyggelse m. v., samt med særlig signatur den indretning eller andet, hvortil dispensationen har relation.

Det centrale strandfredningsregister, Nyropsgade 22, 1602 København V, fremsender på anfordring ældre akter og kortmateriale.

Nærværende skrivelse supplerer, men erstatter ikke cir- kulæreskrivelse nr. 107 af 9. juni 1972.

Bekendtgørelse om rejsning af fredningssag

Eksempel på bekendtgørelse i Statstidende efter § 13, stk. 1, om rejsning af fredningssag (incl. bekendtgørelse om af- holdelse af møde efter § 14, stk. 2).

Naturfredning.

I medfør af naturfredningslovens § 13, stk. 1, bekendt- gøres herved, at har indbragt en sag om fredning af et område ved Brorfelde, Mogenstrup, Jukkerup Vænge og Galge Overdrev i Jernløse kommune. Sagen angår følgende ejendomme:

Matr. nr. 3 a m. fl., 5 a . . . alle Mogenstrup by, Sdr. Jern- løse sogn, 5 a og 5 c begge Jukkerup Vænge, Søndersted sogn, 1 a m. fl. . . . alle Galge Overdrev, Søndersted sogn, 1 a m. fl., 1 b . . . alle Brorfelde by, Kvanløse sogn.

Fredningspåstanden går bl. a. ud på forbud mod yder- ligere bebyggelse af enhver art, herunder opstilling af boder, skure m. v., anvendelse til oplags-, losse- eller camping- pladser, »bilkirkegårde« m. v., fremføring af luftledninger, anlæg af veje m. v., pelsdyr- og fjerkræfarme, motorbaner m. v., begrænsninger i driftsformen og indretning af hegn m. v., forbud mod ændringer i terrænet eller dettes former ved afgravning, herunder af sand, sten, grus eller andet, ved opfyldning eller planering, samt mod opfyldning af Mogen- strup sø eller sænkning af vandstanden i samme.

Lodsejerne er samtidig hermed underrettet direkte om sagens rejsning.

Opmærksomheden henledes på, at det ifølge naturfredningslovens § 13, stk. 2, er forbudt fra denne bekendtgørelse at foretage noget, der kan hindre eller vanskeliggøre fredningssagens gennemførelse. Overtrædelse af forbudet kan medføre bødestraf efter naturfredningslovens § 66, stk. 1, nr. 1.

Nævnet afholder møde, tirsdag den 21. september 1971 kl. 10.00 på »Elmely« kro, hvortil alle interesserede i ejendommene, herunder ejere, panthavere og servitutberettigede, indkaldes.

Sagens dokumenter henligger til gennemsyn på dommerkontoret i Holbæk.

*Fredningsnævnet for Vestsjællands Amts
nordlige fredningskreds.
(dato og underskrift)*

(Eksempler på bekendtgørelser efter § 22, stk. 5, se § 22 11).

Fredningsdeklaration

Uddrag omfattende de generelle servitutbestemmelser for det fredede åløb i OFNK 12. februar 1970 om fredning af Simested å og visse omgivelser.

1. Enhver ændring eller regulering af åens nuværende forløb, – herunder opstemning, uddybning, bortgravning af strømsteder, vandstandssenkning – må ikke finde sted.

2. Skulle en senkning af Simested å ovenfor jernbanebroen

af hensyn til en forbedret afvanding af de tilstødende enge blive aktuel, skal en hertil fornøden sænkning dog være tilladt på den fredede åstrækning nedenfor jernbanen fra jernbanebroen i en længde af indtil $2\frac{1}{2}$ km efter nærmere forhandling med fredningsnævnet.

3. Nye dambrug, herunder også sådanne, der forsynes med boringsvand og har afløb til den fredede åstrækning, må ikke anlægges ved åen.

4. Fredningen skal ikke være til hinder for grødeskæring og oprensning i henhold til gældende regulativer m. v. Ved ændring af disse, vil forhandling være at optage med fredningsnævnet.

Der må ikke i oprensningsøjemed tilføres åen kemiske midler til bekæmpelse eller regulering af åens plantevækst uden tilladelse fra fredningsnævnet.

5. Maskinel oprensning må ikke foretages på en sådan måde, at bundens struktur – herunder navnlig de for ørredgydning nødvendige varierende dybdeforhold – ændres.

6. Den fredede åstrækning må ikke forurenes.

Fredningsdeklaration

Uddrag omfattende de generelle servitutbestemmelser i OFNK 15. juli 1971 om fredning af arealer ved Båstrup i Hylke kommune.

1. De fredede arealer skal *bevares i deres nuværende tilstand*, dog med de under de enkelte ejendomme beskrevne undtagelser.

Ændring i terrænet eller terrænformerne, herunder grus-

og lergravning, opfyldning eller planering, er ikke tilladt. Dog kan udnyttelse af de nævnte forekomster ske til ejendommenes forbrug.

Såning og nyttilplantning med træer på det fredede område er ikke tilladt, dog er arealerne matr. nr. 8^e og 8^f, Båstrup, undtaget fra plantningsforbudet.

Fredningen skal ikke være til hinder for genplantning på allerede beplantede arealer.

Fredningsmyndighederne skal være berettigede til uden udgift for lodsejerne at fjerne selvsåning.

På det fredede område må camping og teltning ikke ske, og camping- og beboelsesvogne ikke opstilles. Parkeeringspladser må ikke indrettes.

Nærværende kendelse skal ikke være til hinder for, at der i det omfang, der måtte blive behov herfor, senere tilvejebringes parkeringsmuligheder og eventuelt oprettes campingpladser efter særlig aftale med fredningsnævnet.

Endvidere må det fredede areal ikke anvendes til losseplads, til opstilling af udrangerede maskiner, biler eller dele deraf. Forurening af naturen ved henlæggelse af affald eller andet må ikke finde sted.

2. Arealerne må ikke yderligere bebygges.

Der må således ikke opføres bygninger, skure, boder eller andre indretninger eller opsættes hegn, bortset fra nødvendige kreaturhegn.

Tårne, master og ledningsanlæg må kun opsættes efter forud indhentet godkendelse fra fredningsnævnet.

Master til lokal elforsyning kræver dog kun fredningsnævnets tilladelse for så vidt angår selve placeringen af masterne.

Fredningen skal ikke være til hinder for, at der i tilknytning til *allerede bestående landbrug* opføres nybygninger eller foretages om- eller tilbygninger på eksisterende bygninger på betingelse af, at nybyggeri eller om- og tilbygninger, der væsentligt ændrer bygningens ydre fremtræden,

ikke påbegyndes, forinden udseende og placering er godkendt af fredningsnævnet. Tilladelse til opførelse af de nævnte nybygninger kan nægtes, såfremt disse ikke tjener rimelige landbrugsøkonomiske formål.

Om- og tilbygninger af de eksisterende, lovligt opførte, helårs- og sommerhuse, hvorved bygningerne i væsentlig grad ændrer karakter, må kun finde sted efter forud indhentet godkendelse fra fredningsnævnet.

3. *Arealerne må i øvrigt benyttes som hidtil*, med mindre der ved de enkelte ejendomme er anført undtagelser.

Fredningsdeklaration

Uddrag omfattende de generelle servitutbestemmelser i OFNK 16. februar 1972 om fredning af et område i Mols bjerge.

1. Arealerne skal så vidt muligt bevares i deres nuværende tilstand og således, at landbrugsejendommenes karakter som sådanne opretholdes.

2. Ændringer i terrænet eller i terrænformerne er ikke tilladt. Sten-, grus-, sand- og lertagning er kun tilladt i de ved fredningens gennemførelse benyttede grave og kun til det naturlige forbrug på vedkommende ejendom. Fredningsnævnet kan dog tillade gravning til lokale – ikke industrielle – formål.

Arealerne må ikke anvendes til losseplads, oplagsplads, både- eller lufthavn.

3. Anlæg af veje og stier må kun finde sted med fredningsnævnets samtykke.

4. Uden for de nuværende haveanlæg må træplantning kun foretages, hvor der på fredningstidspunktet var fredskov, eller hvor der ved denne kendelse gives tilladelse hertil. Herudover kan fredningsnævnet i ganske særlige tilfælde tillade træplantning.

5. Sådanne arealer, der på fredningstidspunktet henligger med stenstrøninger, med varigt græs, i lyng, med enebærkræt eller med løvtrækrat eller med blandinger af disse tilstandsformer, skal så vidt muligt bevares i den nuværende tilstand, med mindre tilladelse til ændring er givet ved denne kendelse eller senere gives af fredningsnævnet.

Ved forhandling med lodsejerne træffes aftale om, hvorledes de nævnte tilstandsformer skal bevares. Fredningsmyndighederne er dog til enhver tid efter meddelelse til ejeren berettiget til at fjerne selvsåning.

6. Stengærder må ikke forandres eller fjernes uden fredningsnævnets samtykke.

7. Opførelse af nye til bestående land- og skovbrug nødvendige bygninger, samt til- og ombygninger af eksisterende bygninger, hvorved disses ydre eller anvendelse ændres væsentligt, må ikke påbegyndes, før tegninger udvisende placering og udseende er godkendt af fredningsnævnet.

Tilladelser i henhold til denne bestemmelse, der indfører en af hensyn til fredningens formål nødvendig censur, skal ikke kunne nægtes til byggeri m. v., der må anses at tjene en normal landbrugs- og skovbrugsmæssig udnyttelse af de pågældende ejendomme.

8. Herudover er det forbudt at opføre enhver art af bygninger. Endvidere er det forbudt at anbringe eller opsætte beboelses- og campingvogne, boder, skure, master, tårne eller lignende indretninger, med mindre disse tjener et på stedet naturligt formål, og fredningsnævnet har meddelt tilladelse dertil. Opsætning af el-master er ikke tilladt, dog kan master til lokal el-forsyning tillades af fredningsnævnet.

9. Etablering af teltlejre, camping- og parkeringspladser uden for de arealer, som godkendes dertil af fredningsnævnet, må ikke finde sted.

Fredningen skal ikke være til hinder for, at der efter fredningsnævnets godkendelse udføres de for almenhedens færdsel og ophold nødvendige P-pladser, bygninger, skilte m. v.

10. Vandløb, søer og damme må ikke opstemmes, afdrænes eller rørlægges anderledes end på fredningstidspunktet uden forudgående godkendelse af fredningsnævnet.

Mt.. Nr., Ejerlav, Sogn:
eller (i de sønderjydske Lands-
dele) **Bd. og Bl. i Ting-**
bogen, Art. Nr., Ejerlav,
Sogn.

Akt: Skab Nr.

Anmelder: Strandfredningskommissionen,
Torvegade 21, III. t. h.
Kbhvn. K.

Deklaration

I Henhold til Bestemmelsen i § 25, 1. Stk., sidste Pkt., i Lov Nr. 140 af 7. Maj 1937 om Naturfredning har Strandfredningskommissionen fastsat Byggelinien paa Kyststrækningen i Ejerlavet

By,

Sogn,

saaledes som vist paa indhæftede Plan.

Paa Arealerne mellem Havet (Fjorden, Noret eller lign.) og den af Strandfredningskommissionen fastsatte Byggelinie, maa der ikke, bortset fra de for Landbrugs-, Skovbrugs- el-

ler Fiskerierhvervet nødvendige Bygninger, opføres Bygninger eller anbringes andre til Beboelse, Udsalgssted eller lignende bestemte Indretninger.

Hvor Byggelinien er fastsat den for Græsvækst blottede Strandbreds inderste Kant, eventuelt daglig Højvandslinie, nærmere end 100 Meter, er det paa Betingelse af, at Bebyggelse mellem Byggelinien og en Linie i en Afstand af 100 m fra den for Græsvækst blottede Strandbreds inderste Kant, eventuelt daglig Højvandslinie, ikke finder Sted, forinden Beliggenhedsplan samt Bygningstegning med Angivelse af, hvilke Materialer og Farver der ønskes anvendt til Bygningens Facader og Tag, er godkendt af Strandfredningskommissionen eller, efter dennes Ophør, af Statsministeriet.

Forsaavidt en ved Lovens Ikrafttræden eksisterende offentlig Vej fører langs Strandbredden inden for en Afstand af 100 m fra den for Græsvækst blottede Strandbreds inderste Kant, og Byggelinien er fastsat mellem Stranden og den offentlige Vej, gælder den i foranstaaende Stykke angivne Betingelse vedrørende Bebyggelse dog kun Arealet mellem Byggelinien og Vejen.

Hvor der paa Arealer, der hører under Befæstningsanlæg eller Havnearealer, er angivet en Byggelinie, gælder denne, jfr. fornævnte § 25, 3. Stk., først fra det Tidspunkt, da Arealernes Benyttelse i ovennævnte Øjemed ophører.

Det er en Selvfølge, at foranstaaende Bestemmelser ikke ophæver yderligere Indskrænkninger, som maatte være paalagt de paagældende Ejendomme ved tidligere Servitutbestemmelser.

Det bemærkes, at den indhæftede Plan (Kopi efter Matrikulkortet) som Følge af, at der ofte er en væsentlig Uoverensstemmelse mellem Matrikulkortet og Forholdene i Marken forsaavidt angaar Kystliniens Beliggenhed, og at der ikke af Strandfredningskommissionen er optaget Maal i den Udstrækning, at en nøjagtig Indlægning i Forhold til bestaaende Skel af Byggelinien paa Kortet i Almindelighed har kunnet finde Sted, kun kan betragtes som en skitsemaessig Oversigtsplan til Angivelse af Maal til Byggelinien i For-

hold til Inderkant af den for Græsvækst blottede Strandbred, daglig Højvandslinie, Skel, Skræntoverkant eller deslige, hvorfor Byggelinien **ikke** kan bestemmes ved Maaloptagning paa Planen, men alene ved de paa denne anførte Maal til Strandbred, daglig Højvandslinie, Skel, Skræntoverkant eller deslige **saaledes som disse forefindes i Marken paa det Tidspunkt, da Bebyggelsen finder Sted.** Hvor Maal er angivet til Planens Strandgrænse, gælder Afstanden ikke fra Vandlinien eller Matrikulsgrænsen mod Stranden, men fra den for Græsvækst blottede Strandbreds Inderkant eller, hvor en saadan Strandbred ikke findes, fra daglig Højvandslinie.

Paataleret tilkommer Statsministeriet og Fredningsnævnet for Amtsraadskreds.

Ovennævnte Bestemmelse om Byggelinier vil, i H. t. Bestemmelsen i § 1 i Lov Nr. af 25. Juni 1940 om Tillæg til Lov Nr. 140 af 7. Maj 1937 om Naturfredning, være at tinglyse paa den nedennævnte Matr. }
Art. } numre af

By,

Sogn.

*Mtr. nr., ejerlav, sogn:
(i København kvarter)
eller (i de sønderjydske lands-
dele) bd. og bl. i tingbogen,
art. nr., ejerlav, sogn.
Gade og hus nr.:*

Stempel: kr. øre Akt: Skab nr.
(udfyldes af dommerkontoret)

*Anmelder:
Rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning.
Nationalmuseet, København.*

Originaldokument

På ovennævnte ejendom, tilhørende er det nedenfor beskrevne fortidsminde beskyttet i henhold til naturfredningslovens § 48.

»VOLDEN«

Voldstedet består af en flad bank af afrundet form, der i nord, øst og syd er omgivet af vold og grav, men i vest har en jævn skråning mod et tilgrænsende engdrag. Banken måler ca. 45×35 m med størst udstrækning i øst-vestlig retning. Volden, i hvis østside er en ca. 4 m bred gennembyrning, er indtil 10 m bred og hæver sig 1–2 m over bankens niveau. Den tørre grav, som følger volden på ydersiden, er bedst bevaret i nord, hvor bredden er ca. 12 m, og gravens bund ligger indtil 5,5 m under voldens krone. I øst fremtræder graven som en svag sækning, mens den er helt udvisket i syd. Voldstedet er græsklædt med bevoksning af bøgetræer på volden. Voldstedet ligger vest for gården Toften, ved den vestlige fod af et bakkedrag.

Det fredede areals form og udstrækning fremgår af vedlagte koteopmåling, hvorpå fredningsgrænsen er indtegnet. Denne går i nord langs gravens ydre overkant og i øst og syd 10 m fra voldens fod. I vest følger den opmålingens kote 4.00 mellem nordre og søndre volds vestlige afslutning.

Ovennævnte mindesmærke må ikke fjernes, udjævnes, ændres eller beskadiges ved gravning, pløjning, beplantning, bebyggelse eller henlæggelse af jord, sten og affald, eller på nogen anden måde forstyrres. Beplantning med løvtræer på voldkronen er fortsat tilladt, idet ny beplantning dog først må ske efter samråd med rigsantikvaren.

RIGSANTIKVARENS

FORTIDSMINDEFORVALTNING, den

Vedr. fortidsminde »Volden«.

Tilføjelse til dokument, lyst den . . .
på matr. nr. . . . af . . . by . . . sogn,
tilhørende . . .

Bestemmelsen om, at der ikke må pløjes, ændres således, at pløjning og almindelig landbrugsmæssig dyrkning af banken indenfor volden samt arealet udenfor volden er tilladt, forudsat der ikke anvendes jordbundsløsnere eller foretages nogen anden form for dyb jordbearbejdning.

RIGSANTIKVARENS FORTIDSMINDEFORVALTNING, den

Boligministeriets lovbekendtgørelse nr. 340 af 13. juli 1972

Bekendtgørelse af lov om by- og landzoner

Herved bekendtgøres lov nr. 315 af 18. juni 1969 om by- og landzoner med de ændringer, der følger af lov nr. 226 af 7. juni 1972.

Kapitel 1

Almindelige bestemmelser

§ 1. Denne lov har til formål

at sikre en planmæssig udvikling af bebyggelsen med henblik på en økonomisk hensigtsmæssig investering i bygge- og bymodning.

- at bidrage til, at der til enhver tid forefindes et passende udbud af bygge- og bymodnet jord, og
- at medvirke til, at bebyggelsen ikke sker i strid med hensynet til befolkningens rekreative interesser og bevarelsen af landskabelige værdier.

§ 2. Ved byzoner forstås.

1. områder, som i en byudviklingsplan i henhold til lov om regulering af bymæssige bebyggelser, jfr. lovbekendtgørelse nr. 279 af 1. juli 1965, er henført til inder- eller mellemzone,
2. områder, som i en byudviklingsplan i henhold til § 21 er udlagt til bymæssig bebyggelse (byzone),
3. områder, som i en bygningsvedtægt er udlagt som byggeområder til bymæssig bebyggelse, og
4. områder, som i en byplanvedtægt er udlagt til bymæssig bebyggelse eller offentlige formål.

Stk. 2. Ved landzoner forstås de områder, der ikke er omfattet af stk. 1, og som ikke i en bygningsvedtægt eller byplanvedtægt er udlagt til sommerhusbebyggelse (sommerhusområde).

§ 3. Til byudviklingsområder henregnes

1. områder, som er inddraget under loven om regulering af bymæssige bebyggelser, og
2. områder, som efter § 19 fastlægges som et nyt byudviklingsområde eller inddrages under et bestående byudviklingsområde.

Kapitel 2

Byzoner

§ 4. Under byzoner skal der til enhver tid være inddraget så store arealer, at der er tilstrækkelig jord til dækning af de

kommende års behov for opførelse af bolig- og erhvervsbebyggelse samt til offentlige, herunder rekreative, formål. Ved skønnet herover skal henses til forholdene i vedkommende egn som helhed. Ved afgrænsningen af byzonerne skal det tilstræbes, at de enkelte byer og bysamfund får en hensigtsmæssig byplanmæssig udformning.

Stk. 2. I byudviklingsområder skal inddragelsen af arealer som byzone ske på grundlag af det anslåede behov for en 12 års periode. Byudviklingsudvalget skal senest 4 år efter godkendelsen af en byudviklingsplan afgive en redegørelse til boligministeren for planens rummelighed. Såfremt byzonerne ikke har tilstrækkelig udstrækning til dækning af det nu anslåede behov for en 12 års periode, skal byudviklingsudvalget samtidig fremkomme med forslag til en udvidelse af byzonerne.

§ 5. I byudviklingsområder skal kommunalbestyrelsen medvirke til, at der i byzonerne til enhver tid er udført hovedkloaker, opsamlende veje og andre tekniske hovedanlæg til dækning af det forventede behov for jord til bymæssig bebyggelse i de følgende 5 år. Kommunalbestyrelsen skal inden 2 år efter inddragelsen af et areal som byzone forelægge retningslinjer for sådanne tekniske hovedanlæg for byudviklingsudvalget.

Kapitel 3

Landzoner

§ 6. I landzoner må der ikke uden tilladelse efter § 9 foretages udstykning eller omdeling, medmindre det udstykkede areal sammenlægges med en bestående landbrugsejendom.

§ 7. I landzoner må der ikke uden tilladelse efter § 9 op-

føres ny bebyggelse, medmindre bebyggelsen er erhvervsmæssig nødvendig for den pågældende ejendoms drift som landbrugs- eller skovbrugsejendom eller for udøvelse af fiskerierhvervet. Det samme gælder ombygning af og tilbygning til bestående bebyggelse.

§ 8. I landzoner må bestående bebyggelse og ubebyggede arealer ikke uden tilladelse efter § 9 tages i brug til andre formål end landbrug, skovbrug eller fiskerivirksomhed. Udnyttelse af råstoffer i jorden kan dog finde sted uden sådan tilladelse.

Stk. 2. Hvis bygninger, der ikke længere er nødvendige for driften af en landbrugsejendom, ønskes anvendt til anden erhvervsmæssig virksomhed, skal tilladelsen efter stk. 1 meddeles, medmindre den ønskede virksomhed skønnes at ville få en sådan karakter eller et sådant omfang, at dens udøvelse vil være i afgørende modstrid med de hensyn, loven tilsigter at varetage.

§ 9. De i §§ 6–8 nævnte tilladelser meddeles af amtsrådet. I byudviklingsområder meddeles tilladelserne dog af byudviklingsudvalget.

Stk. 2. Boligministeren kan udfærdige bekendtgørelse om, at tilladelser efter §§ 6–8 i nærmere angivne tilfælde af mere vidtrækkende betydning i stedet meddeles af ministeren. Boligministeren kan endvidere beslutte at overtage afgørelsen i en for amtsrådet eller byudviklingsudvalget indbragt sag, når sagen skønnes at have mere vidtrækkende betydning.

Stk. 3. Boligministeren kan give de i stk. 1 nævnte myndigheder forskrifter for administrationen af §§ 6–8.

Stk. 4. Boligministeren kan efter forhandling med vedkommende ministre give nærmere forskrifter for samarbejdet mellem de i stk. 1 nævnte myndigheder og andre myndigheder.

Stk. 5. Kommunalbestyrelsen og fredningsplanudvalget skal underrettes om trufne afgørelser.

§ 10. Betingelser, der knyttes til de i §§ 6–8 nævnte tilladelser, er bindende for ejere og indehavere af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår retten er stiftet.

Stk. 2. Amtsrådet henholdsvis byudviklingsudvalget drager omsorg for, at betingelserne tinglyses på ejendommen.

§ 11. Afgørelser truffet i medfør af § 9, stk. 1, kan påklages til boligministeren af ansøgeren, kommunalbestyrelsen og fredningsplanudvalget.

Stk. 2. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende.

Stk. 3. Når kommunalbestyrelsen eller fredningsplanudvalget påklager en meddelt tilladelse, skal der samtidig gives ansøgeren underretning herom.

Stk. 4. En tilladelse kan ikke udnyttes før udløbet af klagefristen. Er klage iværksat, kan tilladelsen ikke udnyttes, medmindre boligministeren opretholder tilladelsen.

Stk. 5. Byggetilladelse i henhold til byggelovgivningen må ikke meddeles, så længe amtsrådets eller byudviklingsudvalgets tilladelse ikke kan udnyttes.

Stk. 6. Amtsrådets og byudviklingsudvalgets afgørelser skal indeholde oplysning om bestemmelserne i stk. 1–4.

Kapitel 4

Erstatning

§ 12. Hvis ejeren af en ejendom i landzonerne som følge af de i § 6, § 7 og § 8, stk. 1, indeholdte rådighedsbegrænsninger afskæres fra en økonomisk rimelig og forsvarlig udnyttelse af ejendommen, der svarer til den faktiske udnyttelse af de omliggende ejendomme, og som han efter de hidtil gældende regler har haft rimelig grund til at påregne, ydes der erstatning af statskassen for det deraf følgende tab.

Stk. 2. Erstatningsfastsættelsen sker under hensyn til forholdene på tidspunktet for fremsættelsen af forslag til denne lov.

Stk. 3. Krav om erstatning skal fremsættes skriftligt over for boligministeren inden 6 måneder efter lovens ikrafttræden. Boligministeren kan bestemme, at de oplysninger, som er nødvendige til bedømmelse af erstatningskravet, afgives i en af boligministeren foreskreven form.

§ 13. Skønner boligministeren, at udgifterne ved ydelse af erstatning ikke vil stå i rimeligt forhold til den interesse, som er forbundet med at opretholde de i § 6, § 7 og § 8, stk. 1, nævnte rådighedsbegrænsninger, kan han, indtil der er truffet endelig afgørelse om et erstatningskrav, beslutte, at de nævnte bestemmelser ikke eller kun i nærmere angivet omfang skal finde anvendelse på ejendommen.

§ 14. Afgørelse om fremsatte erstatningskrav træffes af en taksationskommission, der nedsættes for hvert amt. Boligministeren kan dog bestemme, at en taksationskommissions virksomhedsområde skal omfatte flere amter eller de landområder, som er beliggende omkring et nærmere angivet byområde.

Stk. 2. Taksationskommissionen består af 3 medlemmer, der beskikkes af boligministeren. Formanden skal være dommer. De 2 øvrige medlemmer beskikkes efter indstilling fra Amtsrådsforeningen i Danmark. Foreningens indstilling skal omfatte mindst 4 personer.

Stk. 3. Boligministeren kan fastsætte nærmere regler om taksationskommissionens virksomhed.

§ 15. Taksationskommissionens afgørelser kan indbringes for en overtaksationskommission, der omfatter hele landet. Indbringelse kan foretages af den erstatningssøgende og boligministeren. Indbringelse skal ske inden 4 uger fra den dag, taksationskommissionens afgørelse er meddelt den på gældende.

Stk. 2. Overtaksationskommissionen består af 5 medlemmer, der beskikkes af boligministeren. Formanden skal være dommer. Af de øvrige medlemmer beskikkes 2 efter indstilling fra Amtsrådsforeningen i Danmark. Foreningens indstilling skal omfatte mindst 6 personer.

Stk. 3. Boligministeren kan fastsætte nærmere regler om overtaksationskommissionens virksomhed.

§ 16. Overtaksationskommissionens afgørelser kan af den erstatningssøgende og boligministeren indbringes for domstolene inden 2 måneder fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende. Sagen behandles i første instans af landsretten. Sagen anlægges ved den ret, under hvilken vedkommende ejendom er beliggende.

§ 17. Tilkendte erstatninger kan først forlanges udbetalt efter udløbet af fristen for indbringelse af afgørelsen for højere instans.

Stk. 2. Erstatningen kan udbetales til ejeren uden samtykke fra panthaverne, når taksationskommissionen skønner, at de i § 6, § 7 og § 8, stk. 1, indeholdte rådighedsbegrænsninger ikke medfører nogen væsentlig forringelse af pantsikkerheden.

Stk. 3. I tilfælde, der ikke omfattes af stk. 2, udbetales erstatningen til de panthavere, der ikke har givet samtykke til erstatningens udbetaling til ejeren. Udbetaling til panthavere sker efter deres prioriteters rækkefølge.

§ 18. Har en ejendom, hvis ejer er tilkendt erstatning, en sådan beliggenhed, at der er mulighed for, at ejendommen i løbet af en kortere tid vil blive inddraget under byzone eller under et sommerhusområde, kan boligministeren inden 4 uger fra datoen for taksationskommissionens eller overtaksationskommissionens afgørelse bestemme, at udbetalingen af erstatning skal udsættes i indtil 3 år.

Stk. 3. Inddrages ejendommen inden udløbet af den i medfør af stk. 1 fastsatte frist under byzone eller under et

sommerhusområde, genoptages erstatningssagen for takstationskommissionen. Erstatning ydes i så fald kun for det tab, ejeren har lidt i tiden indtil ejendommens inddragelse under byzone eller under et sommerhusområde.

Stk. 3. Inddrages ejendommen ikke inden udløbet af den i medfør af stk. 1 fastsatte frist, skal den tilkendte erstatning forrentes med en årlig rente, der udgør 1 pct. mere end den af Danmarks Nationalbank fastsatte, på afgørelsestidspunktet gældende diskonto.

Kapitel 5

Overgangsbestemmelser for byudviklingsområder

§ 19. Indtil 1. april 1970 kan boligministeren med tilslutning af byplannævnet, jfr. byplanlovens § 4, bestemme, at nærmere angivne kommuner skal udgøre et byudviklingsområde eller inddrages under et bestående byudviklingsområde. Boligministeren bekendtgør sådanne beslutninger i Statstidende.

§ 20. De byudviklingsudvalg, som er nedsat i henhold til § 2 i loven om regulering af bymæssige bebyggelser, oprettholdes.

Stk. 2. For hvert nyt byudviklingsområde nedsætter boligministeren et byudviklingsudvalg efter indhentet erklæring fra de interesserede kommunalbestyrelser og amtsråd.

Stk. 3. Byudviklingsudvalgenes udgifter afholdes af statskassen.

§ 21. Byudviklingsudvalgene udarbejder forslag til byudvik-

lingsplaner for de byudviklingsområder eller dele deraf, for hvilke der endnu ikke foreligger planer, som er godkendt i henhold til § 2, stk. 3, i loven om regulering af bymæssige bebyggelser. I planen skal der træffes bestemmelse om, på hvilke arealer bymæssig bebyggelse må finde sted (byzoner).

Stk. 2. Byudviklingsudvalgene udarbejder forslag til revision af byudviklingsplaner, jfr. § 4, stk. 2.

Stk. 3. Forslag til nye byudviklingsplaner eller ændringer af bestående planer skal godkendes af byplannævnet, der ved godkendelsen kan foretage sådanne ændringer i planerne, som det finder hensigtsmæssige. Boligministeren bekendtgør godkendelsen i Statstidende.

Stk. 4. Byplannævnets beslutninger i medfør af stk. 3 kan inden 4 uger påklages til boligministeren af vedkommende grundejere, kommunalbestyrelse og fredningsplanudvalg.

Kapitel 6

Overtrædelser m.v.

§ 22. De i § 9 nævnte myndigheder har adgang til at besigtige ejendomme i landzoner så vidt muligt efter forudgående meddelelse til ejeren.

§ 23. Det påhviler den til enhver tid værende ejer af en ejendom at berigtige et ulovligt forhold. Består forholdet i ulovlig brug af ejendommen, påhviler pligten tillige brugeren.

Stk. 2. Når et ved dom meddelt påbud om at berigtige et ulovligt forhold ikke efterkommes inden for den i dommen fastsatte frist, og inddrivelse af tvangsbøder ikke kan antages at føre til, at påbuddet efterkommes, kan de i § 9 nævnte myndigheder foretage det fornødne til forholdets berigtigelse på ejerens bekostning. Den pågældende myndig-

hed kan med henblik herpå skaffe sig adgang til ejendommen. Politiet yder myndigheden bistand efter regler, der fastsættes efter forhandling mellem boligministeren og justitsministeren.

§ 24. Med bøde straffes den, der

1. overtræder § 6, § 7 eller § 8, stk. 1,
2. tilsidesætter vilkår, der er fastsat i en tilladelse i henhold til loven,
3. undlader at efterkomme et påbud om at berigtige et ulovligt forhold.

Stk. 2. Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, andels-selskab el. lign., kan der pålægges virksomheden som sådan bødeansvar.

Kapitel 7

Ikrafttrædelsesbestemmelser

§ 25. Loven træder i kraft den 1. januar 1970.

Stk. 2. Lov om regulering af bymæssige bebyggelser, jfr. lovbekendtgørelse nr. 279 af 1. juli 1965, ophæves, jfr. dog § 20, stk. 1.

§ 26. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

§ 2 i lov nr. 226 af 7. juni 1972 om ændring af lov om by- og landzoner er sålydende:

Loven træder i kraft ved bekendtgørelsen i Lovtidende.

Bekendtgørelse om almenhedens færdsel og ophold i skove, der tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser

I medfør af § 55, stk. 1, jfr. § 66, stk. 2, i lov nr. 314 af 18. juni 1969 om naturfredning fastsættes følgende bestemmelser:

1. Almindelige bestemmelser.

§ 1. Åbne for almenheden er ifølge naturfredningsloven skove, der tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser, og hvortil der fører offentlig vej eller sti, eller hvortil der i øvrigt er adgang på lovlig måde.

Stk. 2. Der er kun adgang til skovene ad veje, stier og broer m. m. samt fra strandbredder, kyststrækninger og andre udyrkede arealer, der efter naturfredningsloven er åbne for almenheden. Det er ikke tilladt at betræde eller passere stengærder, jordvolde og andre hegn.

§ 2. Bestemmelsen i § 1, stk. 1, omfatter ikke

- a) arealer, der er afmærkede som militære anlæg,
- b) arealer, hvortil fredningsnævnet eller andre myndigheder i henhold til gældende lovgivning har forbudt adgang,
- c) nyttilplantede arealer og juletræskulturer,
- d) indhegnede unge bevoksninger, enge, græsgange og klitter samt områder, hvor der kan høstes siv og rør,
- e) de til skovområdet hørende planteskoler, arealer med landbrugsafgrøder, haver, gårdspladser m. v.

Stk. 2. Ophold inden for 50 m fra beboede bygninger er forbudt.

Stk. 3. Skovbestyrelsen kan ved opslag forbyde færdsel og ophold i skoven

- a) på dage, hvor der afholdes jagt,
- b) på områder, hvor der foregår intensivt skovningsarbejde, og på andre områder, der frembyder fare, eller hvor der er en anden ganske særlig grund til forbud.

§ 3. Færdsel og ophold i skoven sker på eget ansvar. På veje og stier skal færdselslovgivningens regler iagttages.

II. Færdsel.

§ 4. *Færdsel til fods* er tilladt såvel på skovenes veje og stier som uden for disse.

§ 5. *Kælkning og skiløb* er tilladt. Dog må der ikke kælkes på veje eller stier eller på tværs af disse, i kulturer eller på gravhøje og andre fortidsminder. Skovbestyrelsen kan ved opslag eller på anden måde forbyde kælkning og skiløb på særlige områder.

§ 6. *Cykling* er tilladt ad skovens veje, stier og spor, medmindre det ved opslag eller på anden måde er tilkendegivet, at de er forbeholdt anden benyttelse. Skovbestyrelsen kan ved opslag forbyde cykling og henstillen af cykler inden for særlige områder.

§ 7. *Ridning* er tilladt

- a) ad stenlagte og asfalterede skovveje,
- b) ad andre veje og stier, hvor skovbestyrelsen har tilkendegivet, at ridning er tilladt,
- c) i skovbunden, dog ikke i kulturer og unge bevoksninger.

Stk. 2. Skovbestyrelsen kan gøre ridning, der er tilladt efter stk. 1, betinget af bl. a. en særlig afgift og kan lukke visse skovområder og veje for ridning.

Stk. 3. Bestemmelsen i stk. 1 omfatter ikke konkurrence-ridning og ridning, der udgår fra rideskoler, rideklubber, stutтерier eller lign. Skovbestyrelsen kan meddele tilladelse til sådan ridning. En eventuel tilladelse kan bl. a. gøres betinget af en særlig afgift.

Stk. 4. Hvor ryttere møder anden færdsel, skal rytterne udvise størst muligt hensyn og vige til højre. Ridning ad stenlagte og asfalterede skovveje må ikke ske i galop og skal fortrinsvis ske i rabatterne. Det er forbudt at ride over gravhøje og andre fortidsminder, på enge, i klitter og på strandbredder, medmindre disse er åbne for kørende færdsel. Stabler og stammer, led og bomme samt grøfter må ikke overspringes uden tilladelse fra skovbestyrelsen.

Stk. 5. Skovbestyrelsen kan fastsætte yderligere regler for udøvelse af ridning i skoven.

§ 8. *Privat lystkørsel med hestekøretøjer* er tilladt ad stenlagte og asfalterede skovveje. Skovbestyrelsen kan dog ved opslag eller på anden måde forbyde sådan kørsel på enkelte skovveje eller i hele skovområdet. *Erhvervsmæssig lystkørsel eller arbejdskørsel med hestekøretøjer, træning med travheste m. v.* må kun ske med skovbestyrelsens tilladelse, der bl. a. kan gøres betinget af en særlig afgift.

§ 9. Færdsel med *motordrevne køretøjer* er forbudt, medmindre andet er tilkendegivet ved opslag eller på anden måde eller skovbestyrelsen har meddelt særlig tilladelse her til. Det samme gælder parkering ved indkørsel til skovvejene eller andetsteds på skovens område.

§ 10. I skovens vandløb og søer er *svømning og badning* samt *skøjteløb og anden færdsel på is* tilladt, medmindre andet fremgår af opslag.

Stk. 2. Færdsel med *fartøjer* af enhver art på skovens søer og vandløb er forbudt, medmindre der foreligger tilladelse fra skovbestyrelsen eller andet følger af vandløbslovens regler, jfr. dog stk. 3.

Stk. 3. Der kan af skovbestyrelsen fastsættes nærmere regler for færdsel på de til skoven hørende søer og vandløb. De for enkelte søer og vandområder allerede fastsatte regler gælder fortsat, indtil nye regler måtte blive udstedt i henhold til denne bestemmelse.

III. Lejrslagning, øvelser m. v.

§ 11. Det er uden skovbestyrelsens tilladelse forbudt at opstille telte, læskærme og campingvogne, opsætte boder, drive handel samt afholde øvelser, sportsstævner, møder, fester o. lign.

Stk. 2. Skovbestyrelsen kan fastsætte særlige regler for lejrslagning, campingpladser og organisationers øvelser.

IV. Fiskeri, jagt og vildt.

§ 12. *Fiskeri* i skovens søer og vandløb er forbudt, medmindre andet fremgår af opslag eller særlig tilladelse er indhentet fra skovbestyrelsen.

Stk. 2. Der kan af skovbestyrelsen fastsættes nærmere regler for lystfiskeri i de til skoven hørende søer og vandløb, jfr. endvidere § 10, stk. 3, 2. pkt.

§ 13. *Jagt* er forbudt uden skovbestyrelsens tilladelse. Det samme gælder *færdsel med skydevåben* og andre fangstredskaber uden for de offentlige veje, der fører gennem skoven. Det er forbudt at forulempe og forurolige vildtet eller beskadige dets huler og reder, yngel og æg.

Stk. 2. Mærkning af pattedyr og fugle er forbudt uden særlig bemyndigelse fra landbrugsministeren i henhold til bestemmelserne i lov om jagten og forudgående tilladelse fra skovbestyrelsen.

Stk. 3. Benyttelse af *stærkt lys* (projektører) må uden skovbestyrelsens tilladelse kun benyttes ved færdsel ad skovveje og stier og kun til belysning af den vejbane, der befærdes.

V. Hunde.

§ 14. Løse hunde må ikke medtages. Omstrejfende hunde kan af skovbestyrelsen fjernes, optages eller nedskydes i overensstemmelse med mark- og vejfredslovens regler.

Stk. 2. I skove, hvor forholdene taler derfor, kan skovbestyrelsen tillade, at løse hunde medtages.

VI. Bærplukning m. v.

§ 15. Det er tilladt til privat brug i rimeligt omfang at plukke bær, nødder, blomster, urter svampe, lav og mos og at skære eller klippe kviste af løvtræer, der er over 10 m høje. Bortset herfra er enhver fjernelse – såvel i privat som i erhvervsmæssigt øjemed – af skovens træer og plantevækster, grene og kviste, bær, nødder, blomster, urter, svampe, lav og mos m. v. forbudt uden skovbestyrelsens tilladelse.

Stk. 2. Indsamling af frø og kogler er forbudt uden skovbestyrelsens tilladelse.

Stk. 3. Uanset bestemmelsen i stk. 1, 1. pkt., kan skovbestyrelsen bestemme, at bær- og nøddeplukning kun må ske i et bestemt tidsrum eller på bestemte dage. Under særlige omstændigheder kan skovbestyrelsen for at skåne eller erhvervsmæssigt udnytte et areal helt forbyde indsamling og plukning på dette.

VII. Forvoldelse af skade.

§ 16. Det er forbudt

- a) at beskadige skovens træer og buske,
- b) at beskadige eller fjerne skoveffekter, herunder kvas og brænde, vælte opstillede skoveffekter eller fjerne disses numre m. m.,
- c) at beskadige bygninger, hegn, gærder, vandløb og grøfter, bænke, skilte, redskaber m. m.,

- d) at åbne led, bomme, låger m. m., som spærrer for adgang, eller beskadige disse,
- e) at hindre eller ændre vandløbs vandføring.

VIII. Brug af ild.

§ 17. Det er uden tilladelse fra skovbestyrelsen forbudt at tænde bål, bruge kogeapparater eller andre åbne ildsteder, bruge fyrværkeri o. lign. Det er ligeledes forbudt at henkaste brændende eller glødende genstande.

Stk. 2. Tobaksrygning og brug af åben ild er forbudt i tiden 1. marts–31. oktober på lyngklædte arealer, på græsbevokset skovbund, i nåletræplantager, i unge løvtræs- og nåletræskulturer samt i disses umiddelbare nærhed. Tobaksrygning kan ved opslag helt forbydes i særligt udsatte områder.

IX. Støj og forurening.

§ 18. Generende og støjende adfærd er forbudt. Benyttelse af transportable radioer og fjernsynsapparater, grammofooner, båndoptagere o. lign. er ligeledes forbudt. Brug af musikinstrumenter må ikke frembyde ulemper og kan helt forbydes af skovbestyrelsen.

§ 19. Det er forbudt at henkaste, anbringe eller nedgrave affald i skoven eller på anden måde forurene denne.

X. Forskellige bestemmelser.

§ 20. Alle, der færdes i skoven, skal rette sig efter de anvisninger, der gives dem af skovbestyrelsen eller er givet i opslag eller på anden måde.

Stk. 2. Skovens personale kan af enhver, som færdes i skoven på anden måde end tilladt, kræve oplysning om den pågældendes navn, stilling og bopæl. Gives oplysningerne ikke, eller forekommer de uantagelige, kan den pågældende føres til nærmeste politimyndighed. For statsskovene er der tillagt skovens personale yderligere beføjelser.

§ 21. Overtrædelse af bestemmelserne i bekendtgørelsen eller af forbud eller vilkår fastsat i medfør af bekendtgørelsen straffes med bøde.

§ 22. Bekendtgørelsen berører ikke færdselsrettigheder, der tilkommer nogen ifølge særlig hjemmel.

§ 23. Bekendtgørelsen træder i kraft den 1. maj 1972. Fra samme dato ophæves bekendtgørelse nr. 221 af 27. maj 1939 om bestemmelser vedrørende almenhedens adgang til de staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser tilhørende skove, herunder plantager.

*Landbrugsministeriets cirkulære nr. 199
af 26. september 1972.*

Udrag af cirkulære om kontrol med overholdelse af visse lovbestemmelser ved udstykning o. lign.

I tilslutning til landbrugsministeriets bekendtgørelse nr. 424 af 24. september 1949 med tillæg om udførelsen af arbejder ved udstykning o. lign fastsættes herved i medfør af §§ 8, 18 og 41 i love bekendtgørelse nr. 257 af 8. juni 1971 om udstykning og sammenlægning m. m. af faste ejendomme (udstykningsloven) følgende regler.

I. Almindelige bestemmelser.

§ 1. I enhver sag om udstykning skal det under hensyn til udstykningslovens § 2 være oplyst, om delingen eller den derved tilsigtede anvendelse af parcellerne vil medføre noget,

som er i strid med eller kræver godkendelse efter bestemmelser, som er fastsat i eller i henhold til

- a) by- og landzoneloven (lovbekendtgørelse nr. 340 af 13. juli 1972),
- b) byggeloven (lovbekendtgørelse nr. 361 af 17. juli 1972),
- c) lov om offentlige veje (lovbekendtgørelse nr. 423 af 11. september 1972),
- d) lov om private fællesveje (lov nr. 288 af 7. juni 1972),
- e) byplanloven (lovbekendtgørelse nr. 63 af 20. februar 1970),
- f) skovloven (lov nr. 164 af 11. maj 1935 som ændret ved lov nr. 497 af 8. december 1949),
- g) naturfredningsloven (lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. oktober 1972), og
- h) sandflugtsloven (lov nr. 84 af 25. marts 1961).

Oplysningen skal gives for alle parceller, der fraskilles, og tilige for restparcellen, når den overgår til anden anvendelse end hidtil.

Stk. 2. Inden den til forretningen antagne *landinspektør* indsender ansøgning om udstykning til landbrugsministeriet, matrikeldirektoratet, skal han sørge for, at der fra de myndigheder, der administrerer de i stk. 1 nævnte love, foreligger fornødne erklæringer om, hvorvidt sagen kan godkendes i henseende til disse love. Af reglerne i dette cirkulæres II.-IV. afsnit fremgår, hvilke erklæringer der skal vedlægges den enkelte sag ved indsendelsen til matrikeldirektoratet.

Stk. 3. Når en af de i stk. 2 nævnte myndigheder har stillet betingelser i forbindelse med godkendelse af en udstykningssag, skal betingelserne opfyldes i den udstrækning, det er angivet af vedkommende myndighed, inden *landinspektøren* indsender sagen til matrikeldirektoratet, jfr. § 3, stk. 2. Hvis det ikke fremgår, at betingelserne skal opfyldes eller sikres opfyldt ved tinglysning af deklaration inden udstykningsapprobationen, skal der ved sagens indsendelse til matrikeldirektoratet medfølge en erklæring fra parterne (sælger og køber) om, at de forpligter sig til at opfylde de stillede be-

tingelser. En kopi af erklæringen vil med matrikeldirektorets meddelelse om approbationen blive tilstillet vedkommende myndighed.

Stk. 4. Når *landinspektøren* er bekendt med klage over en beslutning truffet af en af de i stk. 2 nævnte myndigheder i forbindelse med udstykning, skal han afvente vedkommende klagemyndigheds afgørelse, forinden ansøgning om udstykning indsendes til matrikeldirektoratet.

§ 2. Når *landinspektøren* fremsender ansøgning om godkendelse af udstykning til de i § 1, stk. 2, nævnte myndigheder, skal sagen indeholde oplysning om formålet med udstykningen og om den tilsigtede anvendelse af hver enkelt parcel. Oplysningerne skal også gives for restparceller og for parceller, der agtes forenet med anden ejendom. Det skal udtrykkelig oplyses, om parcellerne agtes bebygget. Hvis dette er tilfældet, skal der gives oplysning om bygningernes art og tilsigtede anvendelse. For beboelseshuse må herunder oplyses, om de agtes anvendt til helårsbeboelse eller alene til sommer- og ferieophold. Tilsvarende oplysninger må gives i tilfælde, hvor der allerede findes bygninger på parcellerne. Endvidere skal sagen indeholde oplysning om parternes navne, stillinger og adresser.

§ 3. Når en af de i § 1, stk. 2, nævnte *myndigheder* afslår at godkende en sag om udstykning eller stiller betingelser i forbindelse med godkendelse af en sådan sag, bør erklæring herom indeholde oplysning om hjemmelen.

Stk. 2. Når der i forbindelse med godkendelse af en udstykningssag stilles betingelser, bør vedkommende *myndighed* i sin erklæring angive, om betingelserne forudsættes opfyldt, inden sagen indsendes til matrikeldirektoratet, og da i hvilket omfang, jfr. foran § 1, stk. 3. Det bør endvidere af erklæringen fremgå, på hvilken måde det ønskes godtgjort, at betingelserne er opfyldt. Af hensyn til udstykningssagernes ekspeditionstid henstilles, at der kun stilles krav om, at betingelser skal opfyldes inden udstykningsapprobationen i de

tilfælde, hvor det skønnes påkrævet, og det ikke er muligt efter sagens approbation at gennemtvinge opfyldelse af betingelserne gennem bestemmelser i anden lovgivning. Opmærksomheden henledes på, at betingelser, der er knyttet til parcellernes senere anvendelse, som f. eks. betingelser om bebyggelsens udformning eller anvendelse, om beplantning o. lign., i en del tilfælde ikke vil kunne opfyldes inden udstykningsapprobationen, navnlig ikke når betingelserne skal opfyldes af parcelkøberne, som først kan få tinglyst adkomst på parcellerne efter approbationen. Hvis det skønnes nødvendigt, vil betingelser, der alene er knyttet til parcellernes senere anvendelse, kunne sikres opfyldt ved pålæggelse af deklaration, der tinglyses på ejendommen inden approbationen.

Stk. 3. Fremgår det af en udstykningssag, at et areal agtes frastykket til forening med anden ejendom, vil matrikeldirektoratet ekspedere sagen på den måde, at approbationen gøres betinget af, at arealet sammenlægges med den pågældende ejendom. Endelig approbation vil da først blive meddelt, når det er godtgjort, at sammenlægning kan finde sted, jfr. udstykningslovens § 13, stk. 1. Tilsvarende fremgangsmåde vil blive anvendt, når et areal agtes frastykket til forening med et areal, der samtidig søges frastykket en anden ejendom. Kravet om sammenlægning kan frafaldes, når særlige grunde taler derfor.

.....

III. Erklæringer vedrørende skovlovgivningen, naturfredningsloven og sandflugtsloven.

§ 14. Landinspektøren skal over for landbrugsministeriet, matrikeldirektoratet, afgive nærmere erklæring om udstykningen i relation til bestemmelserne i skovlovgivningen, naturfredningsloven og sandflugtsloven sammenholdt med udstykningslovens § 2. Erklæring vedrørende skovlovgivningen afgives på den i udstykningssager foreskrevne skematiske

redegørelse, medens erklæring vedrørende naturfredningsloven og sandflugtsloven afgives på et særligt af landbrugsministeriet foreskrevet skema.

Stk. 2. De erklæringer, der i henhold til reglerne i §§ 15-17 skal indhentes fra vedkommende myndigheder, skal medfølge sagen ved indsendelsen til matrikeldirektoratet.

Stk. 3. Hvis en udstykningssag omfatter en del af en større samlet udstykning, som tidligere er godkendt, er det ikke nødvendigt at forelægge sagen for den pågældende myndighed, når der ingen ændringer er sket i forhold til den godkendte udstykningsplan. Det er en forudsætning, at de lovbestemmelser, hvorefter godkendelsen er meddelt, ikke senere er ændret. Ved sagens indsendelse til matrikeldirektoratet må vedlægges fornøden dokumentation for godkendelsen.

.....

Naturfredningsloven.

§ 16. Når der udstykkes parceller i et område, der omfattes af en fredningskendelse, jfr. lovens kap. III, skal der foreligge erklæring fra fredningsnævnet om, at udstykningen og den derved tilsigtede anvendelse af parcellerne ikke er i strid med bestemmelserne i fredningskendelsen, eller erklæring fra fredningsnævnet, eventuelt overfredningsnævnet om, at der er gjort undtagelse fra bestemmelserne i fredningskendelsen, jfr. lovens § 34. I ældre fredningskendelser er ofte anført, at tilladelse til udstykning skal indhentes fra fredningsmyndighederne. Sådanne tilladelser skal indhentes fra fredningsnævnet, uanset om den endelige fredningskendelse er truffet af overfredningsnævnet. Fredningsnævnets afgørelse kan ankes til overfredningsnævnet.

Stk. 2. Når der udstykkes parceller i et område, for hvilket der i medfør af lovens § 13, stk. 1, er sket bekendtgørelse om, at der er rejst sag om fredning, skal der foreligge erklæring fra fredningsnævnet om, at udstykningen og den derved tilsigtede anvendelse af parcellerne ikke kan hindre eller vanskeliggøre fredningssagens gennemførelse, jfr. lovens

§ 13, stk. 2. Tilsvarende erklæring fra overfredningsnævnet skal foreligge, hvis fredningsnævnets kendelse i medfør af lovens § 24, stk. 2, er indbragt for overfredningsnævnet. Foranstående regler gælder dog ikke udstykninger, når det udstykkede areal sammenlægges med bestående landbrugsejendom, og der ikke tilsigtes en ændret anvendelse af restparcellen eller af bygninger på denne.

Stk. 3. Når der udstykkes parceller i et område, der omfattes af en godkendt fredningsplan, skal der foreligge erklæring fra fredningsplanudvalget, jfr. lovens § 37. Reglen gælder dog ikke de foran i stk. 2, sidste punktum, omhandlede landbrugsudstyknings.

Stk. 4. Når der uden for byer og bymæssige bebyggelser udstykkes parceller til nedennævnte formål, skal der foreligge tilladelse fra fredningsplanudvalget, jfr. lovens § 43, stk. 1:

- 1) campingpladser, væddeløbs- og motorbaner samt skydebaner,
- 2) tankstationer,
- 3) oplagspladser, der ikke er nødvendige for landbrugs-, skovbrugs- eller fiskerierhvervet, samt lossepladser, og
- 4) pelsdyrfarme og dambrug.

Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender kan i medfør af lovens § 44, stk. 1, bestemme, at nærmere angivne kategorier af private anlæg, der placeres uden for byer og bymæssige bebyggelser, skal godkendes af ministeren eller vedkommende fredningsplanudvalg. Bestemmelser af denne art kan træffes for hele landet eller for nærmere angivne dele af landet og vil blive offentliggjort i form af bekendtgørelser fra ministeriet for kulturelle anliggender. Når der udstykkes parceller til private anlæg, der kræver tilladelse i henhold til sådan bekendtgørelse, skal der foreligge tilladelse til udstykningen fra vedkommende fredningsmyndighed.

Stk. 6. Når der udstykkes parceller beliggende mellem søterritoriet og den i henhold til lovens § 46, stk. 1, jfr. stk. 3, fastsatte strandbeskyttelseslinje (strandbyggelinjen), skal der

foreligge erklæring fra fredningsnævnet, jfr. lovens § 46, stk. 6. Reglen gælder dog ikke tilfælde, der falder ind under undtagelserne i lovens § 46, stk. 4 og 7.

Stk. 7. Når der udstykkes parceller inden for de i lovens § 47, stk. 1, fastsatte byggelinjer, skal der foreligge erklæring fra fredningsnævnet. Byggelinjerne er følgende:

- 1) 300 m fra offentlige skove samt fra private skove på 20 ha eller derover, herunder sammenhængende eller hovedsagelig sammenhængende skovstykker hørende til forskellige skove,
- 2) 150 m fra de i § 3, stk. 2 a–c, i lov om bestyrelsen af de offentlige veje nævnte hovedlandeveje og landeveje. Er der fastsat byggelinjer i henhold til §§ 40 og 41 i den nævnte lov, regnes de 150 m fra disse linjer.

Lovhenvisningen i naturfredningslovens § 47, stk. 1, nr. 2, sigter til lov nr. 95 af 29. marts 1957 om bestyrelsen af de offentlige veje, jfr. lovebekendtgørelse nr. 369 af 5. august 1970. Vejbestyrelsesloven er imidlertid ophævet ved lov nr. 286 af 7. juni 1972. De bestemmelser i vejbestyrelsesloven, der nævnes i nr. 2, afløstes ved lov nr. 312 af 9. juni 1972 om offentlige veje af ændrede bestemmelser. Begreberne hovedlandeveje og landevej afløser de i den tidligere lovs § 3, stk. 2 a–c, opregnede. Den nye lovs §§ 34 og 35 afløser de tidligere §§ 40 og 41. Naturfredningslovens § 47, stk. 1, nr. 2, finder anvendelse, når der er fastsat byggelinier for en vej, uanset at vejen endnu ikke er anlagt.

Stk. 8. Når der udstykkes parceller inden for en afstand af 150 m fra søer med en vandflade på mindst 3 ha og offentlige vandløb med bundbredde efter vandløbsregulativet på mindst 2 m, skal der foreligge erklæring fra fredningsnævnet, jfr. lovens § 47 a, stk. 1. Reglerne gælder dog ikke tilfælde, der falder ind under undtagelserne i lovens § 47 a, stk. 2, nr. 4, og heller ikke de foran i stk. 2, sidste punktum, omhandlede landbrugsudstyknings.

Stk. 9. Når der ved udstykning, omdeling eller skelforandring sker deling af det areal, hvorpå et jordfast fortids-

minde er beliggende, skal der foreligge tilladelse fra rigsantikvaren og fredningsnævnet, jfr. lovens § 48, stk. 1. Bestemmelsen omfatter gravhøje, stengrave, voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner og broanlæg, der enten er synlige i terrænet, eller hvorom der er foretaget tinglysning efter lovens § 52, samt andre fortidsminder, såsom møllekanaler og dæmninger, stenvolde, stenrækker, kanaler, anlæg ved og i søer, åer og helligkilder m. v., såfremt der er foretaget tinglysning efter lovens § 52.

Stk. 10. Når der udstykkes parceller, der helt eller delvis ligger inden for en afstand af 100 m fra de foran i stk. 8 nævnte jordfaste fortidsminder og fra bavgastene, helleristnings- og andre kultstene samt runestene, skal der foreligge erklæring fra fredningsnævnet, jfr. lovens § 53, stk. 1. Reglen gælder dog ikke de foran i stk. 2, sidste punktum, omhandlede landbrugsudstyknings- og dæmningsanlæg.

Stk. 11. Når der uden for byer og bymæssige bebyggelser udstykkes parceller med henblik på opførelse af bygninger, der kun indeholder udstillings- eller demonstrationslokaler, skal der foreligge tilladelse fra fredningsnævnet, jfr. lovens § 57.

.....

IV. Særlige bestemmelser.

§ 18. Ansøgning om udstykning af arealer med henblik på udnyttelse af forekomster i jorden, bør normalt først indsendes til matrikeldirektoratet, når det efter reglerne i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet er afgjort, om udnyttelsen kan tillades. Kopi af amtsrådets tilladelse i henhold til råstofloven vedlægges ansøgningen.

§ 19. Ved sager om omdeling, skelforandring og matrikulering finder foranstående regler tilsvarende anvendelse, jfr. dog § 5, stk. 2.

Kendelsesregister

(Registeret omfatter principielt kun citerede fredningskendelser, afsagt af overfredningsnævnet).

- OFNK 21. 8.1929: Bramminge Skov 78.
OFNK 3. 6.1939: Bakkeareal ved Ryget Skov 78.
OFNK 7.11.1939: Ørkenen på Anholt 325, 395.
OFNK 24.10.1942: Arealer mellem Dybsø og Isefjord 107.
OFNK 18.12.1943: Bangsbo Hovedgård 66.
OFNK 9.12.1944: Matr. nr. 7 m, Greve by og sogn 78.
OFNK 1.11.1948: Strandarealer ved Videslet 100, 368.
OFNK 18. 1.1949: Arrenakke Bakker m. v. 69.
OFNK 23. 8.1950: Rygård, Søllerød 78.
OFNK 30. 1.1951: Rygård, Søllerød 78.
OFNK 30. 3.1953: Udsigten fra Højbjerg, matr. nr. 4 a, Sâne by og sogn 180.
OFNK 28. 7.1953: Ravnebakken, Søllerød 130.
OFNK 21.12.1953: Kongestien, Mindeparken 78
OFNK 4. 7.1961: Del af kyststrækningen på Roskilde Fjords vestside 78.
OFNK 4. 6.1962: Tadre Mølles omgivelser 66.
OFNK 26. 6.1962: Maglesøs omgivelser 276.
OFNK 10. 7.1962: Opgrødearealer ved Staunings Ø 253.
OFNK 19. 4.1963: Matr. nr. 16 bi og 16 bk, Gentofte 318.
OFNK 30. 6.1963: Matr. nr. 6 qu m. fl., Ravsnæs by, Birkerød sogn 78.
OFNK 31.10.1963: Matr. nr. 14 æ m. fl., Kongsted by og sogn 78.
OFNK 4.12.1963: Skippergården, Roneklint by, Jungshoved sogn 129.
OFNK 9. 3.1964: Listrupgård, Røsnæs 79.
OFNK 25. 5.1964: Arealer på sydsiden af Stilling Sø og i Pilbrodalen 199.
OFNK 12.10.1964: Del af Skive-Karup Ådal 79.
OFNK 19.11.1964: Vellerup Vig 79.
OFNK 14. 1.1966: Bogø Mølles omgivelser 66.
OFNK 27.12.1966: Munksø, Seem ved Ribe 122.
OFNK 16. 5.1967: Kystområdet og vandarealet i den nordlige del af Nissum Fjord samt Klyderø 122.
OFNK 20. 6.1967: Kyststrækninger ved Sejrbugten i Højby og Vig kommuner 79, 92.

Kendelsesregister

- OFNK 8. 1.1968: Matr. nr. 8, Basballe by, Agri sogn 103, 173.
- OFNK 21. 6.1968: Ibjerget i Sdr. Nørå sogn 79.
- OFNK 28. 6.1968: Arealer ved St. Vejle Å 138.
- OFNK 29. 7.1968: Arealer ved Kjeldahls Mølle 66.
- OFNK 6. 9.1968: Tystrup-Bavelse 68, 102, 173.
- OFNK 21.10.1968: Øvre, Endelave 115.
- OFNK 31.12.1968: Arealer i Myrthue ved Ho Bugt 120.
- OFNK 28. 1.1969: Areal af Kragelund Mose i Bov sogn 92, 93.
- OFNK 5. 2.1969: Kystareal ved Staunings Ø 115.
- OFNK 18. 3.1969: Simsted Å med omliggende arealer 156.
- OFNK 26. 3.1969: Arealer i Alling i Ry kommune 104, 115, 122, 173.
- OFNK 31. 3.1969: Arealer omkring Sønderup Å 122.
- OFNK 1. 5.1969: Matr. nr. 1 g og 1 m af Tvis Kloster i Meirup kommune 103.
- OFNK 5. 5.1969: Ollerup Åmose og Nielstrup Sø med omliggende arealer 154.
- OFNK 8. 5.1969: Høgebjerg med omgivelser på Als 108, 120.
- OFNK 14. 5.1969: Dragebjerggård ved Arresø 129.
- OFNK 20. 5.1969: Matr. nr. 3 f, Bendstrup by, Alsønderup sogn 162.
- OFNK 4. 7.1969: Hvidmosen i Bovbjerg og Hadsager sogne 79.
- OFNK 15. 7.1969: Arealer ved kyststrækningen mellem Sømmer-skov og Hammerhalvøen 129.
- OFNK 15. 9.1969: Matr. nr. 1 a m. fl., Lyng-Eskildstrup by og matr. nr. 2 a m. fl., Suserup by, alle Lyng sogn 68, 102, 108, 120, 173.
- OFNK 8.10.1969: Kystområdet ved Limfjorden fra Sundstrup by til et punkt nord for Ulbjerg Klint 103, 119, 125, 126.
- OFNK 10.10.1969: Arealer i Hvalsø-Særløse kommune 121, 139, 173.
- OFNK 27.11.1969: Arealer ved Vest Stadil Fjord 122, 174.
- OFNK 28.11.1969: Selsø-Lindholm Gods 68, 102, 104, 173, 174.
- OFNK 16.12.1969: Arealer på Lovnshalvøen 79, 171, 174.
- OFNK 27. 1.1970: Arealer omkring Grevsrose og Bollebakken i Jyske Ås 79, 92, 121, 124, 125, 126, 132, 174.
- OFNK 12. 2.1970: Simsted Å fra Alestrup til Sdr. Borup Bro 122.
- OFNK 4. 3.1970: Vognkær Enge i Gårsløv kommune 92.
- OFNK 15. 4.1970: Hammer-Torup Bakker 108, 120, 132.
- OFNK 22. 6.1970: Arealer omkring Høje Sandbjerg og Kirkesko-vene i Søllerød kommune 124, 163, 176.
- OFNK 1. 7.1970: Jessing Bjerg i Hostrup sogn 109, 120.
- OFNK 30. 7.1970: Arealer ved Tveje-Merløse Kirke 69, 156.
- OFNK 21. 8.1970: Arealer ved Kysing Fjord 113, 120.

- OFNK 31. 8.1970: Arealer ved Ryegård Hovedgård, Rye sogn 126, 129.
- OFNK 2. 9.1970: Arealer ved Flodbækken i Tversted sogn 124, 125, 130, 153.
- OFNK 24.10.1970: Arealer omkring Ansager og fra Danslund til Fladhøje 161, 162.
- OFNK 2.11.1970: Areal af Lønborg Hede og Tamkær, Lønborg sogn 92, 132.
- OFNK 13.11.1970: Arealer ved Hærup Sø 113.
- OFNK 23.11.1970: Arealer ved Fuglsang Bro i Vind sogn 122, 124.
- OFNK 24.11.1970: Areal vest for hovedvej A 10 ved Oplev og Gravlev 121, 158.
- OFNK 19. 1.1971: Matr. nr. 1 a m. fl., Bendstrup by, Alsønderup sogn 79, 101, 113, 121, 129.
- OFNK 20. 1.1971: Arealer ved Starup Kirke 105.
- OFNK 22. 2.1971: Arealer ved Ansager Å 67, 105, 113, 121, 122, 130, 166.
- OFNK 4. 3.1971: Arealer vest for Lindenberg Å i Gravlev 174.
- OFNK 5. 3.1971: Arealer ved Vissingkloster 92, 104, 123, 174.
- OFNK 24. 5.1971: Voldstedet Broholm på Als med omliggende arealer 306.
- OFNK 28. 5.1971: Arealer langs Falsters østkyst, fra Ulslev til Elkenøre 92, 123, 124, 126, 158, 163, 176, 177.
- OFNK 7. 6.1971: Område omkring Kanhave-kanalen på Samsø 174, 296.
- OFNK 25. 6.1971: Matr. nr. 3 a, Grønnerup by, Strandby sogn 92, 133.
- OFNK 15. 7.1971: Arealer ved Båstrup i Hylke kommune 92, 115, 174.
- OFNK 16. 8.1971: Område ved Busbjerg, Hvorslev sogn 124, 178.
- OFNK 19. 8.1971: Arealer ved Stenderup Hage 156.
- OFNK 20. 9.1971: Øjesø med tilgrænsende parceller i Ulstrup sogn 98, 101.
- OFNK 22. 9.1971: Arealer i Valsgård sogn 92, 103, 109, 113, 115, 158, 162, 163.
- OFNK 24. 9.1971: Matr. nr. 8 d, Egebjerg by og sogn 92, 93.
- OFNK 29.10.1971: Ringegård i Rutsker, Bornholm 120, 121.
- OFNK 1.12.1971: Ramten og Dystrup Søer med omgivende arealer 113.
- OFNK 14. 1.1972: Drabæks Mølledam og omliggende arealer i og ved Lunderskov 69.
- OFNK 2. 2.1972: Tystrup-Bavelse (Gunderslev Holm) 173.
- OFNK 14. 2.1972: Arealer ved Laven i Linå, Silkeborg kommune 126.

Kendelsesregister

- OFNK 16. 2.1972: Område i Mols Bjerger 66, 114, 166, 174.
OFNK 25. 4.1972: Arealer ved Husby Hole, Fjerritslev kommune 68, 114.
OFNK 28. 4.1972: Matr. nr. 9 a, Stavnsholt by, Farum sogn 199, 202.
OFNK 25. 5.1972: Sønderup Ådal 114, 115.
OFNK 22. 6.1972: Hansted Reservat, Thisted 124, 126, 131, 158, 161, 171.
OFNK 5. 7.1972: Aastrup Gods 42, 66, 170, 174.
OFNK 10. 7.1972: Arealer af Sandbjerg og Ubberød byer, Birkerød sogn 124, 132.
OFNK 11. 8.1972: Arealer ved Søndbjerg Strand 114.
OFNK 14. 8.1972: Arealer ved Godvad i Silkeborg kommune 76, 86.
TKK 16.10.1972: Dankirke-området i Vester Vedsted sogn 126
TKK 30.10.1972: Arealer af Jørlunde, Slagslunde og Sperrestrup byer 114, 162.
OFNK 1.11.1972: Arealer ved Svinkløv og Kollerup plantage (Grønne-Strand) 116, 121, 123, 163, 165, 170.
OFNK 20.11.1972: Nordbjerg- og Vesterklitområder på Anholt samt visse særlige rettigheder tilhørende Anholt gods. 126, 159, 162, 325.
TKK 22.11.1972: Knude Klint på Fur 121.
OFNK 8.12.1972: Arealer syd for Tørring i Ry kommune 109.

Sagregister

(Omfatter tillige et begrænset antal lovhenvisninger).

adgang, begrebet lovlig –, se under *skove* under *færdsel og ophold*.

– fredningsservitutter om offentlig – 103 f.

– til jordfaste fortidsminder 305

adgangsveje til strandbredder 327 f.

ad hoc beskikkelse af fredningsnævnsformand 39.

administrationsudgifter 51 f.

advokatomkostninger, se *sagsomkostninger*.

afbildninger, se *friluftsklamer*.

affald, henlæggelse af – 224 ff, 378 ff.

– bøder (domme) 390.

– i byer og bymæssig bebyggelse 381.

– på fremmed ejendom 378 ff.

– – strandbredder 260, 327, 379 f.

– – søterritoriet 381.

affaldskurve og -poser, tilskud til – 332, 379.

afgravning af kyster 259 f.

afgørelser, klage over –, se *klager*; se endvidere *beslutninger, kendelser og underretning*.

afleveringspligt, se under *jordfaste fortidsminder*.

aflysning af fredningsplan, se *ophævelse af f.*

afmærkning af fredede områder 139.

afspærring af strandbredder 319 f.

afståelse som fredningsform 91 ff.

afståelsesafgift 63 f.

afvanding, erstatning for mistet mulighed for – 122

afvisning af fredningssag 69 f.

aktindsigt 34.

allemandsret, begrebet – 309.

almenhedens færdsel og ophold, se *færdsel* – –.

almindelig indkomst, beskatning af fredningerstatninger som –, se *beskatning*.

amtsfond, deltager i fredningerstatninger 140, 172 ff.

– deltager i digeudgifter 323.

– udreder udgifter til fredningsnævn 52.

anbefalet brev, indkaldelse ved – – 80, 85, 150, 165.

– underretning ved – – 70, 135, 183.

Sagregister

anerkendelse af foreninger og institutioner 27 f, 50 f.

anke, se *klager*.

ankeberettigelse, se *klageberettigelse*.

ankefrist, se *klagefrist*.

ankevejledning, se *klagevejledning*.

ankenævn, se *fredningsankenævn*.

anlæg i det åbne land 203 ff.

– begrebet – 203.

– byer og bymæssig bebyggelse, begrebet – – 204.

– samarbejdet med andre myndigheder 205 ff.

– 1) offentlige anlæg 209 f.

– 2) forskellige offentlige eller private anlæg 211 ff.

– – beboelsesbygninger 242 f.

– – campingpladser 213 ff.

– – campingvogne 213 ff.

– – dambrug 229 ff, 237 f, 244.

– – lossepladser 224 ff.

– – oplagspladser 224 ff.

– – pelsdyrfarme 228, 244.

– – skydebaner 220 f.

– – skærmende foranstaltninger 241.

– – tankstationer 221 ff.

– – væddeløbs- og motorbaner 219 f.

– – ændring af vandløbs åbne forløb 231 ff.

– – – af naturlige søers tilstand 238 ff.

– 3) andre private anlæg 244 f.

anmeldelsespligt, se under *jordfaste fortidsminder*.

arbejderboliger på landet 242.

artsfredning 366 ff.

autogastankanlæg i det åbne land 224.

avisbokse, reklamer på – 357.

avisrør, reklamer på – 357.

badebroer 326, 374.

badehuse søværts strandbeskyttelseslinien 256.

– bøde (dom) for ulovlig opførelse 387.

badning, se under *færdsel og ophold, almenhedens* – –

bautastene 296.

bebyggelse, væsentlig lovlig – 280; se iøvrigt *byer* samt under de pågældende *beskyttelses-* og *byggelinier*. Se endvidere *anlæg*.

befordringsudgifter 52.

befæstningsanlæg, som jordfast fortidsminde 292, 294; se iøvrigt *forsvarsanlæg* og *militære anlæg*.

begrænsninger af fredning, se *indskrænkning*.

- bekendtgørelse, fredning ved – 367 ff, 372 ff.
- om fredning 138 f, 151, 167.
 - – fredningsplan 197.
 - – –, ophævelse 200.
 - – fredningssag 71, 75.
 - – fredningssagsmøder 81, 151.
 - – godkendelse af anlæg i det åbne land 210.
 - – områder undtaget strandbeskyttelsesliniebestemmelserne 266 ff.
 - – – undtaget skovbyggeliniebestemmelserne 281.
 - – ophævelse af strandbeskyttelseslinien 271.
- benzinstationer, se *tankstationer*.
- beplantning, fredningsservitutter om – 102 f, 142.
- i fredningsplanlagte områder – 198.
 - som påbudt foranstaltning 241.
 - søværts strandbeskyttelseslinien 99, 261.
 - til skov 99, 277.
 - ved jordfaste fortidsminder 99, 307.
- berigtigelse af retsstridige og ulovlige forhold 392 f.
- besigtigelser, fredningsmyndighedernes 81, 82, 151, 164, 184, 360, 383 f.
- beskadigelse af jordfaste fortidsminder 294, 303 f.
- beskatning af fredningserstatninger 59 ff.
- beskikkelser, se *sammensætning* under fredningsnævn, fredningsplanudvalg, naturfredningsrådet, overfredningsnævnet og taksationskommissionen.
- ad hoc – af nævnsformand 39.
- beskyttelseslinier (-zoner), se de respektive former for b.
- beslutninger, klager over fredningsnævnets – 70, 144.
- begrebet endelige – 145.
- betingelser, se *vilkår*.
- bevillingsansøgninger vedr. fredningserstatning 169 f.
- bevisbyrde
- for tab ved fredning 108 f.
 - ved strandbeskyttelseslinien 205, 206.
- bilkirkegårde, se *bilophugningspladser*.
- bilophugningspladser i det åbne land 226.
- bilradiomaster indenfor skovbyggelinien 276.
- biotopbeskyttelse 368.
- boder søværts strandbeskyttelseslinien 256.
- bopladser 300.
- bortskylning, se under *strandbeskyttelseslinien*.
- brandfareskilte 350.
- brandskader i private skove, godtgørelse for – 332.
- broanlæg som jordfast fortidsminde 293.

Sagregister

broer, se *badebroer* og *bådebroer*.

brugere, begrebet – 128.

– erstatning til – 129 f.

brunkullejer, loven om – 399.

byer og bymæssig bebyggelse, begrebet – 204, 352, 381; se iøvrigt *bebyggelse*.

byggelinier 246 ff; se videre under de respektive former for b.

byggematerialer, oplagspladser i det åbne land for – 225.

bygningscensur 66, 273.

bygningsfredning 1, 59, 66, 293, 351.

bygningsværker i søer, 240.

bærplukning 312.

bøder 386 ff.

både, se *motorbåde* og *sommerhusbåde*.

bådebroer, 374; se endvidere *strandbeskyttelseslinien*.

bådehus, bøde (dom) for ulovligt opført – 387.

båker søværts strandbeskyttelseslinien 256.

campingpladser i det åbne land 213 ff.

– på fredede arealer 98.

– søværts strandbeskyttelseslinien 258.

campingvogne indenfor byggelinien ved jordfaste fortidsminder 306.

– indenfor skovbyggelinien 276, 281.

– – strandbeskyttelseslinien 258.

– – søbyggelinien 282, 284.

– – åbyggelinien 282, 284.

– i det åbne land 213 ff.

censur, se bygningscensur.

centrale fredningsregister 25, 136.

centrale strandfredningsregister, se *strandfredningsregistret*.

champignonlader indenfor skovbyggelinien 279.

cirkusplakater 349.

cyklebaner i det åbne land 219.

cykling i private skove 336.

dagpenge 52.

dambrug i det åbne land 229 ff, 237 f, 244.

– erstatning for mistet mulighed for – 121 f.

– søværts strandbeskyttelseslinien 256.

danefæ 300 f.

delafgørelse 86 f.

deling af fredningskreds 38.

demonstrationslokaler 357.

deponering af fredningserstatning 115, 131, 142.

diger, færdsel på – 322 f.

– refusion af udgifter i forb. m. – – 323.

- disciplinærmyndighed, ministeriets – 32 f, 169 f.
 – overfredningsnævnets – 32.
- dispensation, se under *strandbeskyttelseslinien*.
 – fra fredningskendelser, se *ændringer af fredningskendelser*.
- domstolsprøvelse af afgørelser i alm. 34 f.
 – af fredningskendelser 127 f.
 – fristen for – 35, 127.
- dusør for fund af fortidsminder 300 f.
- dyrearter, fredning af – 366 ff.
- dyrereservater 368 ff.
- dyrkningsmæssige ændringer, se *ændringer*.
- dysser 291.
- ejendomsbeskatning 55 ff.
- ejendomsskatter, fritagelse for – 59.
- ejendomsskyld, fikseret – 56.
- ejendomsværdi 55 ff, 167.
- ekspropriation, fredning som – 53, 91, 106 f.
 – jordfaste fortidsminder 302.
- el-anlæg i det åbne land 210.
- el-master søværts strandbeskyttelseslinien 256 f, 258.
 – på søterritoriet 374.
- enkeltgrave 299.
- erhvervelse som fredningsform 375 f.
 – af jordfaste fortidsminder 302, 305 f.
- erosion, se *kysterosion*.
- erstatning, 105 ff, 157 ff.
 – afkald på – 66 f, 107, 170.
 – beskatning 59 ff.
 – bevillingsansøgning 169 f.
 – byggeliniers indflydelse på beregningen af – 111 ff.
 – deponering 115, 131, 142.
 – domstolsprøvelse 127 f.
 – engrosmålestokken 118 f.
 – fastsættelse og vurdering 106 ff, 110 ff, 164 ff.
 – fordel ved fredning, indflydelse på – 107.
 – fordeling mellem stat og kommune 170 ff.
 – for mistet byggechance 116 ff.
 – – – dambrugsudnyttelse 121 f.
 – – – råstofudnyttelse 119 ff.
 – – – vandløbsregulering 122.
 – – andre tab og ulemper 122 f, 125 f.
 – forelæggelse, se under *fredningskendelser, overfredningsnævns-
 kendelser og taksationskommissionen*.
 – forrentning 131 f.

erstatning (fortsat)

- forsinkelseserstatning 77 ff.
- fortabelse af - 84, 87, 128 ff.
- fremsættelse af krav om - 87.
- jordfaste fortidsminder 302.
- niveauet for - 112 ff, 117 ff.
- oversigt over behandlingen af - 110.
- påstand om - 87.
- sagsomkostninger 123 ff.
- taksation 164 ff.
- tilbud om - 159.
- til brugere og andre rettighedshavere 129 ff.
- - kommuner 170 f.
- udbetaling 131, 141 f, 168 f.
- udeblivelse, virkning for - 80 ff.
- ved afståelse 92 f.
- ved fredning af statsejendom, 66 f, 107, 170.
- ved reklamer, se *friluftsklamer*.

fauna, se *artsfredning*.

feltskydningsterræner i det åbne land 221.

ferske vande, beskyttelseslinien ved -, se *søbeskyttelseslinien* og under *der*. Se også *vandløb*.

fiskedamme, se *dambrug*.

fiskerierhvervet, byggeri nødvendigt for - 242 f, 257 f.

flag som friluftsklamer 357.

flagstænger søværts strandbeskyttelseslinien 256.

flora, se *artsfredning*.

flyvepladser i det åbne land 210.

foderhuse søværts strandbeskyttelseslinien 256.

forbud mod ændringer i tilstanden 74 f, 197 f.

- midlertidigt -, se *fredningsplaner*.

forelæggelse, se under *fredningskendelser*, *overfredningsnævnskendelser* og *taksationskommissionen*.

foreninger og institutioner, anerkendelse af og beføjelser for - - - 27 f.

fogedforretninger 304, 390.

formål, naturfredningslovens - 10 ff.

forrentning af fredningserstatninger 131 f.

forretningsorden for fredningsnævn 42, 498 ff.

- for naturfredningsrådet 50, 505 ff.

- - overfredningsnævnet 45, 502 ff.

- - taksationskommissionen 46, 507 ff.

forsinkelseserstatning 77 ff.

forskudsvis udbetaling af fredningserstatning 142, 168 f.

- forsvarsanlæg 210, 263 f, 278 f, 322. Se også *militære anlæg*.
 forsvarsvolde som jordfast fortidsminde 392.
 fortabelse af erstatning 84, 87, 128 ff.
 fortidsmindeforvaltning, se *rigsantikvarens* –.
 fortidsminder, se *jordfaste fortidsminder*.
 forureningsbekæmpelse 10, 18 f, 219, 275, 378 ff.
 forældelsesfrist for strafansvar 391 f.
 fredning, begrebet – 1, 53 ff, 65.
 – efter kap. III 53 ff; se iøvrigt de enkelte stikord.
 – ved bekendtgørelse 367 ff, 372 ff.
 fredningserstatning, se *erstatning*.
 fredningsankenævn 30.
 fredningskendelser 93 ff.
 – domstolsprøvelse 127 f.
 – forelæggelse for overfredningsnævnet 148 f.
 – form 95.
 – fortolkning af – 97 ff.
 – indhold 95.
 – kendelsesformen 93 f, 165, 180, 183, 398.
 – klager 145, 150 ff, 184.
 – ophævelse 177 ff.
 – påtaleret 181 f.
 – tinglysning 139 ff.
 – udskrift 135 f.
 – ugyldige – 95.
 – ændringer 177 ff.
 fredningskredse 37 f.
 fredningsmyndigheder
 – flere kompetente – 67, 208, 289 f.
 – organisation 20 ff.
 – samarbejde med andre myndigheder 26 f, 191 f, 205 ff, 210, 230, 249, 251, 266, 274, 362.
 fredningsnævn 28 f, 35, 38 ff.
 – beføjelser 29.
 – forretningsorden 42, 498 ff.
 – sammensætning 39 ff.
 fredningsobjekter (hvad der kan fredes) 65 f.
 fredningsplaner 36, 186 ff, 192 ff.
 – bekendtgørelse 197.
 – forbud 200 ff.
 – godkendelse 196 f.
 – ophævelse 200.
 – oversigt over godkendte – 193 ff.
 – suspensiv virkning 197 f.
 – tinglysning 197.

fredningsplanudvalg 26 f, 36, 46 ff, 186 ff.

- ankebeføjelse efter zoneloven 117.
- beføjelser 26 f.
- sammensætning 47 ff.
- tilladelser 212, 258, 260, 280, 382 f; se endvidere *afgørelser og vilkår*.
- - tidsbegrænsede 231.
- virksomhed 26, 186 ff.

fredningsregister, se *centrale f.*

fredningssager 67 ff; se også *indkaldelse og møder*.

- afvisning 69 f.
- bekendtgørelse 71, 75.
- begrebet - 399.
- erstatningskravsfremsættelse 87.
- hjemvisning 155 ff.
- høring af naturfredningsrådet 89 f, 151.
- klager 144.
- møder m. v. 80 ff, 159, 164.
- rejsning 67 ff, 199, 244 f.
- suspensiv virkning af bekendtgjorte - 75 f.

fredningsservitutter, indhold og omfang 96 ff.

fredskovpligtige arealer, erstatning for fredning af - 67, 111, 113.

fribadestrande 326.

frigivelse af jordfaste fortidsminder 299 ff.

friluftsklamer 344 ff; se iøvrigt *udstillingsbygninger*.

- begrebet »reklame- og propagandaskilte« 349.
- - byer og bymæssig bebyggelse 352.
- bøder (domme) 352, 389.
- fredningsnævnets kompetance 348.
- i færgehavne 356.
- - tidligere naturfredningslove 344 f.
- - anden lovgivning 346 f.
- klager 359 ff.
- på væddeløbsbaner 355 f.
- trafikpropagandaskilte 355.
- valgplakater 355.
- for næringsdrift o. lign. 353 f.
- andre former for - 357.

frister, se *domstolsprøvelse, klagefrist og oprejsningsbevilling*.

frivillig fredning 60, 89, 107, 179.

fællesantennen søværts strandbeskyttelseslinien 258.

fugle, fredning af - 367 f.

fugleskydebaner i det åbne land 221.

funktionærboliger 243.

fællessekretariatet 25.

- færdsel og ophold, almenhedens — — — 309 ff.
- i *offentlige skove* 330 ff.
 - — — begrebet skov 332.
 - — — offentlige stiftelser 332 f.
 - — — — veje og stier 333.
 - — — — lovlig adgang 333 f.
 - — — lukning 334.
 - — — — af vej i eller til — 336.
 - — *private skove* 334 ff.
 - — — begrebet vej 336.
 - — — begrænsninger 337 f.
 - — — brandskader 332.
 - — — cykling og ridning 336.
 - — — færdselsregler 338 f.
 - — — legitimering 340.
 - — — lukning 338.
 - — — — af vej i eller til — 336.
 - — — statens overtagelse 340.
 - på *strandbredder* 315 ff.
 - — — adgangsveje 327 f.
 - — — affald 327, 379 f.
 - — — afstand til beboelsesbygninger 320 f.
 - — — badebroer 326.
 - — — badning 313, 326.
 - — — begrænsninger 323 ff.
 - — — både 321.
 - — — Bornholm 316.
 - — — diger 322 f.
 - — — Fanø 319.
 - — — færdselsregler 328.
 - — — gener for — — —, — 319, 326 f.
 - — — — ejer 329.
 - — — hegning 318.
 - — — høfder 326.
 - — — Jyske vestkyst 316 f, 319.
 - — — klitfredede arealer 311.
 - — — kortvarig ophold, begrebet — — 319 f.
 - — — lukning 323 ff.
 - — — motorkørsel 319.
 - — — statens overtagelse 329.
 - — — Sønderjylland 315, 328.
 - — — teltning 320.
 - — — til fods 319.
 - — — undtagelser efter Lov 37, 325.
 - — — Ærø 316.

Sagregister

færdsel og ophold, almenhedens - - - (fortsat)

- - - åbne for færdsel 318.

- - - ålegårde.

- på udyrkede arealer 340 ff.

- ved vandløb 311.

færdselsregler, se *ordensreglement*.

færgehavne, se *friluftsklamer* i - 356; se iøvrigt *havne*.

Færøerne, fredning på - 396 f.

garageanlæg søværts strandbeskyttelseslinien 256.

- bøde (dom) for ulovligt opført - 387.

gartnerier, friluftsklamer ved - 354.

gennemførelse og sikring af fredning 139 f.

genopførelse 99; se iøvrigt *strandbeskyttelseslinien*.

genoptagelse af fredningssag 362; se endvidere *hjemvisning*; se iøvrigt også *ophævelse* og *ændringer*.

geologiske dannelser, fredning af - 371 f.

granitbrydning, se *stenbrydning*.

gravhøje 291 f, 294.

- bøde (dom) for bortpløjning af - 388

gravning, se *afgravning*, *råstofudvinding* og *ændringer*.

gravpladser 299.

grundforbedring 233.

- erstatning for udskydelse af - 79.

grundforbedringsloven 233 f.

grundskyld 56.

grusgravning, erstatning for mistet mulighed for - 120.

- forsinkelseserstatning 79.

grusorteringsanlæg i det åbne land 225.

Grønland, fredning på - 397.

grønsvær, begrebet sammenhængende - 252, jfr. 317.

havne 264 ff, 322, 374.

- friluftsklamer i færgehavne 356.

- i tilknytning til det åbne land 210.

havnearealer 264 ff, 322, 374.

havstokken 251, 260.

hegn søværts strandbeskyttelseslinien 261.

- som påbudt foranstaltning 241.

- - spærring 318, 342.

hellekister 291.

helleristningsstene 291, 296.

helligkilder 296.

hestevæddeløbsbaner i det åbne land 219.

henviisningsskilte 349 ff.

historiske hensyn som fredningsgrund 17.

- hjemvisning af fredningssag 95, 155 f.
 - til fornyet behandling i fredningsplanudvalget 362 f.
- hulveje 289.
- hærværk i private skove, godtgørelse for – 332.
- høfder 326.
- højspændingsanlæg, se *el-anlæg* samt el-bekendtgørelsen (Tillæg).
- høring af naturfredningsrådet 24 f, 89 f, 151, 231, 252, 253, 271, 315, 362.
 - ministeriet for offentlige arbejders –, 214, 268, 311, 316.
- ikrafttrædelsesbestemmelser 385 ff.
- indankning, se *klager*.
- inddæmninger 374.
- indkaldelse, ministeren for kulturelle anliggenders sagsindkaldelse 243.
 - til fredningssagsmøder for fredningsnævn 81 f, 84 f, 180.
 - til møder i andet end fredningssager 384.
 - varsel for – 81, 384.
 - for overfredningsnævnet 150 f, 180, 384.
 - jordlovsudvalgets – 82.
 - til taksationskommissionen 164 f.
- indskrænkning under fredningssag 86, 154.
- inhabilitet, fredningsnævnmedlemmers – 41.
- iskiosker, se *kiosker*.
- jagt, bestemmelser i fredningskendelser om – 100, 168.
 - som begrænsning af færdselsretten i private skove 337.
- jagtloven 367 f.
- jagtret, erstatning for forringelse af – 122.
- jernbaner i det åbne land 210.
- jordfaste fortidsminder 286 ff.
 - adgang, offentlighedens – 305.
 - adgangsret, rigsantikvarens – 303, 305.
 - afleveringspligt 300 f.
 - anmeldelsespligt 300.
 - bautastene 296.
 - befæstningsanlæg 292, 294.
 - begrebet – 288.
 - bekostning af undersøgelse af – 301.
 - beskyttelseslinien 307 f.
 - bopladser 300.
 - broanlæg 293.
 - bøder (domme) 388.
 - danefæ 300 f.
 - dusør 300 f.

Sagregister

jordfaste fortidsminder (fortsat)

- ekspropriation 302.
- enkeltgrave 299.
- erhvervelse 302, 305 f.
- erstatning 302.
- frigivelse 299.
- fund 298 ff.
- gravhøje 291 f, 294.
- gravpladser 299.
- helligkilder 296.
- hulveje 289.
- i ferske vande 296.
- kanaler 296.
- klager 359 ff.
- kors 291, 307.
- milepæle 291, 307.
- møllekanaler 295.
- nyplantninger 307.
- registrering 287.
- ruiner 293, 294, 300.
- sejlspærringer 297.
- stendiger 289, 296.
- stengrave 292, 297.
- på søterritoriet 297.
- telte 308.
- tilsyn 377.
- tinglysning 306.
- voldsteder 292, 294.
- ændring i tilstanden 294, 303.
- ødelæggelse og beskadigelse 294, 303 f.

jordlovsbuketten 6.

jættestuer 291.

kanaler som jordfast fortidsminde 296.

kaproningsbaner, friluftsklamer på – 348, 355.

- som anlæg i det åbne land 219.

kendelser, se *fredningskendelser*.

kiosker søværts strandbeskyttelseslinien 256.

- bøde (dom) for ulovligt opført iskiosk 388.

kirkeomgivelsesfredninger 66.

kirkegårde som jordfast fortidsminde 299.

klageberettigelse 146, 184 f, 362.

klagefrist 146 f, 364 f.

klager, se også *oprejsningsbevilling*.

- over fredningsmyndigheder, se *disciplinærmyndighed*.

- klager, se også *oprejsningsbevilling* (fortsat)
- til domstolene, se *domstolsprøvelse*.
 - vedr. afvist fredningssag 144 ff.
 - vedr. fredningskendelser 144 ff, 150 ff, 184.
 - over skyldrådets afgørelser 59.
 - iøvrigt 359 ff.
- klagevejledning 135, 137 f, 183.
- klitter, færdsel og ophold i - 311, 316 f, 321.
- klitvegetation, begrebet - 253, 317.
- kommunalbestyrelser som fredningssagsrejsere 69.
- - ansvarlig for overtrædelser 391.
- kommuner, erstatning til - 170 f.
- kompetance, ministeriets og overfredningsnævnets - overfor fredningsnævn m. v., se *disciplinærmyndighed*.
- konfiskation 386.
- kortvarig ophold, begrebet - - 319 f.
- kors som jordfast fortidsminde 291, 296, 307.
- kreaturgræsning ved jordfaste fortidsminder 294.
- kreaturhegn på strandbredder 313, 326.
- kysterosion i rel. t. strandbeskyttelsesliniebestemmelserne 254 f.
- kystfredningsloven 259.
- køkkenmøddinger 300.
- landbrugserhvervet, byggeri nødvendig for - 242 f, 257 f, 279 f.
- landbrugsmæssige tab, erstatning for - 77 ff.
- landskabsanalyser, 186, 188 ff.
- landskabelig værdi, begrebet - 13 f, 15.
- landskabsplanlægning, se *landskabsanalyser* og *fredningsplaner*.
- landskabspleje, begrebet - 15 f; se også *pleje* ...
- landvegetation, begrebet - 252 f.
- landvæsensretter, lov om - 235 f.
- langdysse 291.
- bøde (dom) for sløjfning af - 388.
- lavspændingsanlæg i det åbne land, se *el-anlæg* samt *el-bekendtgørelsen* 509 ff.
- legater, se *offentlige stiftelser*.
- legitimering ved besigtigelser 383 f.
- ved færdsel i private skove 340.
- lossepladser 224 ff, 260.
- luftfartsloven 206.
- lukning af skove og strande, se under *færdsel* og *ophold*.
- lystbådehavne 265 f.
- lysreklamer 348 ff.
- bøde (dom) for ulovlige - 389.
 - på master og tårne 356.

Sagregister

- mark- og vejfredsloven 309 f, 330 f.
marskarealer i rel. t. strandbeskyttelseslinien 253.
master søværts strandbeskyttelseslinien 258.
– lysreklamer på – 356.
meddelelse, se *underretning*.
medhjælperboliger 243.
miljø, begrebet – 19.
milepæle som jordfast fortidsminde 291, 296, 307.
militære anlæg 339; se også *befæstningsanlæg* og *forsvarsanlæg*.
ministeriet for kulturelle anliggender, beføjelser 21 ff.
– disciplinærmyndighed 32 f.
minkfarme i det åbne land 228.
– indenfor skovbyggelinien 279 f.
mistet byggechance, erstatning for – – 116 ff.
– råstofudnyttelse, erstatning for – – 119 ff.
moler, bøde (dom) for ulovlig gravning af – 387; se iøvrigt *råstofudnyttelse* i det åbne land.
– erstatning for gravning af – 121.
motorbaner i det åbne land 219 f.
motorbåde 98, 321, 374.
motorkørsel på strandbredder 319.
møder i fredningssager 80 ff, 84, 87, 184; se også *indkaldelser*.
møllekanaler 295.
møller og deres omgivelser, fredning af – 66.
- natur, begrebet – 11 ff.
naturfredningskommissionen 6.
naturfredningskonsulenten, se *statens naturfrednings- og landskabskonsulent*.
naturfredningslovgivningens historie 1 ff; se også *indledningerne* til de enkelte kapitler.
naturfredningsrådet 24 f, 35, 49 f.
– om berettigelse 362.
– forretningsorden 50, 505 ff.
– høring af – i fredningssager 24 f, 89 f, 271.
– sammensætning 50.
– virksomhed 24.
naturister, se *fribadestrande* og *nøgenbadning*.
naturparker 16, 173 f, 196, 275.
naturvidenskabelige hensyn som fredningsgrund 17, 89 f.
naturværn, se *værn af naturen*.
nærrekreative områder, begrebet – – 17.
nøgenbadning 326.

offentlig adgang, fredningsservitutter om – 103 f; se iøvrigt *færdsel og ophold*.
 offentlige anlæg, se *anlæg i det åbne land*.
 offentlige anlægsmyndigheder 210, 301.
 offentlig erhvervelse, se *erhvervelse*.
 offentlige skove, se *skove* samt under *færdsel og ophold*.
 offentlige stiftelser 332 f.
 offentlige vandløb, se *vandløb*.
 offentlighed i forvaltning, se *aktindsigt*.
 olieforurening 327, 381.
 ombudsmandens kompetence overfor fredningsmyndighederne 33.
 ombygning, se under *strandbeskyttelseslinien*.
 omdeling søværts strandbeskyttelseslinien 261.
 – ved jordfaste fortidsminder 291, 294.
 omvurdering efter fredning 58 f.
 opfyldninger 260.
 opgrødearealer, fredning af – 115 f, 374 f.
 oprøelse af fredningsplaner 200.
 – fredningskendelser 154, 179 f.
 – fredningsplanudvalgsafgørelse 362 f.
 – strandbeskyttelseslinien 271.
 opkørselsbåse, reklamer i – i færgehavne 356.
 oplagspladser i det åbne land 224 ff.
 opstemninger 237.
 oprejsningsbevilling 146 f, 365.
 – frist for ansøgning om – 147, 365.
 ordensreglement for fredede områder 104, 140.
 – for færdsel i skove 334, 338 f.
 – – færdsel på strandbredder 328.
 overfredningsnævnet 30 f, 35, 43 ff.
 – beføjelser 30 f.
 – forretningsorden 45, 502 ff.
 – erstatningsspørgsmål, behandling af – 157 ff.
 – klagesager, behandling af – 150 ff, 184, 358 ff.
 – prøvelsesrettens udstrækning 152 f.
 – sammensætning 43 f.
 overfredningsnævnskendelser, forelæggelse af – 168 ff.
 overgangsbestemmelser 385 ff.

panterettigheder, bortfald af – 93, 132 f.
 panthavere, erstatning til – 129.
 parker, friluftsreklamer i – 352.
 parkeringspladser på fredede områder 98.
 parkeringsskilte 350.

Sagregister

- pattedyr, fredning af – 367 f.
pejleantenneanlæg søværts strandbeskyttelseslinien 256.
pelsdyrfarme i det åbne land 228, 244.
– indenfor skovbyggelinien 279 f.
– søværts strandbeskyttelseslinien 258.
planlægning 186 ff; se tillige under *fredningsplaner* og *landskabs-analyser*.
plantager 330 ff.
plantearter, fredning af – 366 ff.
plantereservater 369 ff.
planteskoler, friluftsreklamer ved – 354.
plantning, se *beplantning*.
pleje af fredede områder 15 f, 103, 377 f.
politiet, bistand af – 304, 390.
postkasser, reklamer på – 357.
primære højspændingsanlæg, se *el-anlæg* samt *el-bekendtgørelsen* 509 ff.
private skove, se under *færdsel* og *ophold*.
propagandaskilte 348 ff.
protokollering 81, 159.
prøvetaksation 160.
pumpehuse søværts strandbeskyttelseslinien 256.
pürschjagt 337.
pælebroer 252, 374.
påbud om afhjælpende foranstaltninger 240 ff.
påtaleret 181 f.
- radiomaster søværts strandbeskyttelseslinien 258.
ral, oplagspladser i det åbne land for – 225.
ralgravning søværts strandbeskyttelseslinien 260.
– erstatning for mistet mulighed for – 121.
reformatio in peius 361.
registrering af jordfaste fortidsminder 287.
reglement, se *ordensreglement*.
regulativer, se *vandløbsregulativer*.
rejsning af fredningssag 67 ff, 199, 244 f.
reklamer, se *friluftsreklamer*.
rekreative udstykninger 101.
relaksation 92.
rensningsanlæg, se *strandbeskyttelseslinien*.
rentefoden for fredningserstatning 131.
renter, se *forrentning*.
reservater, se *videnskabelige reservater* og *vildtreservater*.
retlig interesse, begrebet – 83 f, 183.

- rettighedshavere, erstatning til – 129 f.
 – der har retlig interesse 82.
 revisionsadgang, overfredningsnævnets – 159.
 ridning i private skove 336.
 rigsantikvarens fortidsmindeforvaltning 25, 28, 36. Om dens virksomhed og afgørelser se 286 ff.
 ruiner som jordfaste fortidsminder 293, 294, 300.
 runestene 291, 296.
 rørledninger på søterritoriet 374.
 råstofråd og -udvalg 207.
 råstofudnyttelse i det åbne land 244 f, 373.
 – erstatning for mistet mulighed for – 119 ff.
 – i fredede områder 100.
 – lov om – i undergrunden 373.
 – på søterritoriet 373.
 – søværts strandbeskyttelseslinien 259 f.
- sagsomkostninger 123 ff, 132, 153, 163.
 sammenhængende grønsvær, se *grønsvær*.
 sandflugtsloven 214, 268 f, 311, 316.
 sejlads 104, 374; se endvidere *motorbåde* og *vandløb*.
 sejlspærringer 297.
 sekundære højspændingsanlæg, se *el-anlæg* samt el-bekendtgørelsen 509 ff.
 selvhjælpshandlinger, forvaltningens – 142 f, 304, 390, 392 f.
 selvsåning, fjernelse af – 142 f.
 servicestationer, se *tankstationer*.
 servitutfredning 53 ff, 90 ff.
 sikring af fredning, se *gennemførelse* af fredning.
 skanser som jordfast fortidsminde 292.
 skibsvrag, historiske – 373.
 skilte, se *friluftsklamer*.
 – søværts strandbeskyttelseslinien 259.
 skovbrugserhvervet, byggeri nødvendig for – 242 f, 257 f.
 skovbyggelinien 246 ff, 273 ff.
 – bebyggelse 275 ff.
 – bygninger i skov 277.
 – campingvogne 276, 281.
 – erstatning for fredning af arealer omfattet af – 111 ff.
 – telte 282.
 skove, begrebet – 115, 276 f, 332, 335.
 – begrebet »hovedsagelig sammenhængende« 277.
 – færdsel og ophold, s. d.
 skure, omfattet af byggeliniebestemmelserne, s. d.

- skydebaner i det åbne land 220 f.
 - som gene for færdsel på strandbredder 319.
 - søværts strandbeskyttelseslinien 264.
- skydevolde søværts strandbeskyttelseslinien 256.
- sommerhusbåde 374.
- speedbåde, se *motorbåde*.
- spildevandsanlæg i det åbne land 210, 232 f, 235.
- sportsanlæg i det åbne land 219.
- statens naturfrednings- og landskabskonsulent 23, 25, 36.
- status-quo-fredning 97 ff.
- stempelafgift 64.
- stenbrydning, erstatning for mistet mulighed for – 121.
- stendiger 289, 296.
- stendysser 287.
- stengrave 292, 297.
- stier, anlæg af – til strandbredder 327 f.
 - til skove 333 f.
- stiftelser, se *offentlige s.*
- straffebestemmelser 385 ff.
- strandbeskyttelseslinien 246 ff, 249 ff.
 - affald 260.
 - bebyggelse m. v. 255 ff.
 - – dispensationspraksis 270 f.
 - – genopførelse og ombygning 269 f.
 - bekendtgørelser om undtagelse fra – se *bekendtgørelse*.
 - beplantning 261.
 - beregning af udgangspunktet for –'s forløb 251 ff.
 - beregning ved veje 262.
 - Bornholm 254.
 - bortgravning og opfyldning 259 f.
 - bådebroer 252.
 - campingpladser og campingvogne 258.
 - erstatning for fredning af arealer omfattet af – 111, 113.
 - forsvarsanlæg 263 f.
 - grønsvær, begrebet – 252.
 - hegning 261.
 - havne og havnearealer 264 ff.
 - høring af naturfredningsrådet – 271.
 - jyske vestkyst 268 f.
 - klager 359 ff.
 - ophævelse af – 271.
 - pelsdyrfarme 258.
 - ralgravning 259 f.
 - rensningsanlæg 256.
 - skilte 259.

- strandbeskyttelseslinien (fortsat)
 - strandbred, begrebet – 252 f.
 - svømmebassiner 256.
 - søterritoriet, begrebet – 252.
 - tagudhæng, der overskrider – 256.
 - telefonmaster 258.
 - til- og bortskylninger (erosion) 254 f.
 - telte 258, 271.
 - tinglysning 257, 261 ff.
 - – om mindre forbudsområde 262 f.
 - tønder 256.
 - udstykning 261.
 - undtagelserne 257 f, 263 ff.
 - ændringer af tinglyst – 263.
- strandbredder, adgangsveje, s. d.
 - begrebet – 252 f, 317 f.
 - byggelinien, se *strandbeskyttelseslinien*.
 - færdsel og ophold, s. d.
 - strandrensning, s. d.
 - strandvegetation, begrebet – s. d.
- strandenge i rel. t. strandbeskyttelseslinien 253.
 - i rel. t. færdsels- og opholdsretten 317.
- strandfredningskommissionen 251, 261.
- strandfredningskort 25, 255.
- strandfredningsregisteret 25, 364.
- strandrensning 327, 379 f.
- strandvegetation, begrebet – 253, 317.
- suppleanter 40 f, 44, 45.
- suspensiv virkning, se under *fredningsplaner* og *fredningssager*.
- særlig afgift 64.
- særlig indkomst, beskatning af – –, 59 ff, 62 f.
- søbeskyttelseslinien 246 ff, 282 ff.
- søer, begrebet – 238 f, 252, 283.
 - begrebet *naturlige* – 238.
 - dannet ved råstofudvinding 238.
 - jordfaste fortidsminder i – 296.
 - private 239, 240.
 - udstykning indenfor beskyttelseslinien 283.
 - ændring af tilstanden 238 ff.
- søterritoriet, anlæg på – 204, 264 ff, 363, 374.
 - begrebet – 252, 284, 372.
 - forurening 381.
 - fredning 66, 372 ff.
 - inddæmning 374.
 - jordfaste fortidsminder på – 297.

søterritoriet (fortsat)

- landvindingsprojekter på - 372 f.
- opfyldninger 260.
- råstofudnyttelse 373.
- sejlads på - 374.

taksation 164 ff, 314, 330.

taksationskommissionen 31 f, 36, 45 f, 160 ff; se ellers *taksation*.

tankstationer i det åbne land 221 ff.

terrænændringer, se *ændringer*.

telte indenfor skovbyggelinien 282.

- indenfor strandbeskyttelseslinien 258.
- i private skove 336.
- på strandbredder 320.
- ved jordfaste fortidsminder 308.

tilladelser, fredningsplanudvalgets -, se *fredningsplanudvalg*.

tilblivelsesmangler 361.

tilskylning, se under *strandbeskyttelseslinien*.

tilsyn med fredede områder 377 f.

- med jordfaste fortidsminder 377.

tinglysning af deklarationer 383.

- af fredningskendelser 139 ff, 185.
- - fredningsplaner 197.
- - jordfaste fortidsminder 306.
- - overfredningsnævnskendelser 167.
- - strandbeskyttelseslinien 261 ff.
- - vilkår 382.

toiletter søværts strandbeskyttelseslinien 256.

toiletafskærmninger søværts strandbeskyttelseslinien 256.

trafikpropagandaskilte 349, 355.

tømmerpladser i det åbne land 225.

tørvegravning, erstatning for mistet mulighed for - 121.

tvangsbøder 386 ff.

tårne, lysreklamer på - 356.

udbetaling af fredningserstatning, se under *erstatning*.

udeblivelsesvirkning, se udeblivelse under *erstatning*.

udlejningsskilte 354.

udpantning 143, 304.

udsigter som fredningsgrund 17.

udstillingsbygninger og -lokaler 357.

- bøde (dom) for ulovligt opførte - 357, 389.

udstykning indenfor beskyttelseslinier m. v. 261, 283, 295, 567 ff.

- af fredede områder 98.
- der berører jordfaste fortidsminder 291, 295.

udstyknings (fortsat)

- erstatning for mistet mulighed for - 117 ff.
- rekreativ, se *rekreative udstykninger*.
- udtalelser, afgivelse af - i fredningssager 88.
- udvidelse af anlæg etableret før Lov 69's ikrafttræden 212.
- af fredning 68, 86, 153 f, 156.
- udyrkede arealer, færdsel og ophold på -, se *færdsel* og *ophold*.
- ulemper, se *erstatning* og *påbud*.
- underretning om fredningsnævnets afgørelser 137, 182 f.
- - nævnsmøde, se *bekendtgørelse*.
- - fredningsplanudvalgets afgørelser 364.
- - overfredningsnævnets afgørelser 167 f, 182 f, 184, 364.
- - rigsantikvarens afgørelser 364.
- undervisningsmæssige hensyn som fredningsgrund 17, 89 f.
- valgplakater 349.
- vandforsyningsanlæg i det åbne land 210, 232, 234.
- vandforsyningsloven 207, 229, 234 f.
- vandindvindingsanlæg i det åbne land 232, 234.
- vandløb, begrebet offentlige - 236 f, 284. Se iøvrigt *åer*, *beskyttelseslinien*.
- sejlads på - 311.
- ændring af -'s åbne forløb 231 ff.
- vandløbsloven 229 f, 232 f, 311.
- vandløbsregulativer 240.
- vandløbsregulering 231 ff, 284 f.
- erstatning for mistet mulighed for - 122.
- vandløbstyper 239.
- vandmøller, se *møller*.
- vandstandssænkninger 232, 237, 240.
- vej, begrebet - 336 f; se også *stier* samt under *færdsel* og *ophold*.
- - eksisterende 336.
- private fællesveje 311 f.
- vejanlæg i det åbne land 210.
- vejafmærkningsskilte 346, 351.
- vejbyggelinien 277 ff.
- erstatning for fredning af arealer omfattet af - 111 ff.
- vejledningsskilte 350.
- videnskabelige interesser, se *naturvidenskabelige* hensyn.
- videnskabelige reservater 368 ff, 396.
- vildtreservater 325, 368, 395.
- vilkår, straf for overtrædelse af - 385.
- tinglysning af -, se *tinglysning*.
- vraggoods, rensning af strande for - 327.
- vurdering, se *ejendomsværdi*.

Sagregister

væddeløbsbaner i det åbne land 219 f.

– friluftsklamer på – 355 f.

værelsesudlejning, reklame for – 354.

værn af naturen, begrebet – 11.

ægindsamling 343, 368.

ændringer af fredningskendelser 97 f, 152 ff, 177 ff.

– af terrænet 227; se endvidere *gravning* og *afgravning*.

– af tinglyst strandbeskyttelseslinie, se *strandbeskyttelseslinien*.

– af tilstanden, se *forbud*.

– sædvanlige dyrkningsmæssige – 198.

– af vandløbs åbne forløb 231 ff.

– – naturlige søers tilstand 238 ff.

– – jordfaste fortidsminders tilstand 303.

ødelæggelse af jordfaste fortidsminder 303 f.

åbne land, se *anlæg* i det – –.

åer, beskyttelseslinien 246 ff, 282 ff.

– færdselsretten 311.

– jordfaste fortidsminder i – 296.

– udstykning indenfor beskyttelseslinien 283.

– ændring af åers forløb, se *ændring* af vandløbs åbne forløb.

ålegårde 326.